LAURYNAS PAKŠTAITIS

NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMAS

BAUDŽIAMOJO ĮSTATYMO TAIKYMO TEORIJA IR PRAKTINĖS GAIRĖS

Mykolo Romerio universitetas

LAURYNAS PAKŠTAITIS

NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMAS
BAUDŽIAMOJO ĮSTATYMO TAIKYMO TEORIJA IR PRAKTINĖS GAIRĖS

Vadovėlis

Mykolo Romerio universitetas
Vilnius, 2024

Mykolo Romerio universitetas

Recenzavo:
Prof. dr. Aurelijus Gutauskas, Vilniaus universiteto Teisės fakultetas
Prof. dr. Edita Gruodytė, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultetas

Rekomenduota spausdinti ir naudoti studijų procese Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos tarybos 2024-04-18 nutarimu.

Rekomenduota spausdinti ir naudoti studijų procese Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo akademijos Teisės ir teisėsaugos instituto 2024 m. kovo 14 d. susirinkime, posėdžio protokolo Nr. 10-115 (2.25 E-403).

Visos knygos leidybos teisės saugomos. Ši knyga arba kuri nors jos dalis negali būti dauginama, taisoma arba kitu būdu platinama be leidėjo sutikimo.

ISBN 978-609-488-088-9 (Elektroninis - PDF)
ISBN 978-609-488-089-6 (Spausdintinis)

© Laurynas Pakštaitis, 2024
© Mykolo Romerio universitetas, 2024

PRATARMĖ

Nusikaltimo tyrimas – nelengva veikla. Teisėsaugos pareigūnai, tirdami nusikaltimus, dirba sudėtingą ir atsakingą darbą. Nemaža to darbo dalis – mąstymas, svarstymas, vertinimas, teisės nuostatų taikymas.

Nuo pareigūnų veiklos priklauso teisingumo įgyvendinimas – tai, ką nuspręs teismas: kokį nuosprendį suformuluos, kokius motyvus jame išdėstys, kokias teisines priemones taikys. Nuo teisėjų veiklos priklauso, ar nukentėjusysis sulauks valstybės garantuojamo teisingumo, ar bus apgintos jo teisės ir interesai, atlyginta nusikaltimu padaryta žala.

Nuo teisėsaugos pareigūnų veiklos priklauso ir žmonių likimai – ar nebus apkaltintas nekaltas asmuo, kas bus kaltininkui; ar įtarimas, kaltinimas, nuosprendis bus teisingas ir tikslus, atitiks padarytus veiksmus, kaltininko sumanymus, ketinimus, jo tyčią. Nuo teisingo įtarimo priklausys, ar bus galima tikėtis įtariamojo prisipažinimo, greitesnio ir lengvesnio teisingumo įgyvendinimo.

Nusikaltimo ištyrimas – ne tik tyrėjo ar kriminalisto techniniai veiksmai. Teisiniu požiūriu pirmiausia svarbus kiekvieno nusikaltimo teisinis pažinimas įstatyme, tinkamos baudžiamojo įstatymo normos pritaikymas ir baudžiamojo proceso reikalavimų įgyvendinimas, kad baudžiamasis teisingumas būtų teisingas, nebūtų pažeistos valstybės garantuojamos teisės ir interesai.

Teisininkas, nusikaltimo tyrėjas, prokuroras, teisėjas turi ne tik žinoti nusikalstamų veikų rūšis, požymius ir apibrėžimus įstatyme, mokėti juos lengvai rasti; jis turi išmanyti visą nusikalstamų veikų sistemą, jos struktūrą, veikų sąsajas, sugebėti taikyti įstatymą įvairioms gyvenimiškoms situacijoms. Jis turi sugebėti nustatyti ir atriboti kelių teisės šakų reguliuojamus klausimus ir veikas, rasti ir pritaikyti tinkamą įstatymo normą, pasistengti surinkti įrodymus apie padarytą veiką, kitus įrodinėtinus požymius ir aplinkybes.

Ši knyga skirta siauresniam klausimui – nusikalstamų veikų kvalifikavimui kaip kasdienei teisėsaugos veiklai ir pirmam svarbiam teisinio vertinimo žingsniui. Ji neapima visos baudžiamosios teisės ir viso plataus jos klausimų spektro. Rašant nebuvo keliamas tikslas išnagrinėti nusikalstamų veikų kvalifikavimą pagal visus baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies skyrius, aptarti visas galimas kvalifikavimo variacijas ir teismų praktikos nevienodumą kvalifikuojant veikas. Knygoje stengiamasi parodyti baudžiamojo įstatymo sisteminį pobūdį, jo suvokimo svarbą, baudžiamosios teisinės technikos ypatybes, atsakingo įstatymo taikymo reikalavimus, atskleisi tai, kas universalu, aktualu vertinant kiekvieną nusikalstamą veiką, ir tai, kas pašaliečiui, ne teisininkui, skaitančiam baudžiamąjį įstatymą, nematoma, bet privalo būti įvertinta.

Knygoje stengiamasi suprantamai paaiškinti baudžiamojo įstatymo taikymą, nurodyti baudžiamojo proceso reikalavimus vertinant ir kvalifikuojant veikas. Kaip medicinos mokslas neegzistuoja be praktikos, taip ir kvalifikavimas neegzistuoja *be teisėsaugos ir teismų praktikos*. Todėl pateikiami ir teoriniai, hipotetiniai veikų pavyzdžiai, ir pavyzdžiai iš konkrečių ikiteisminių tyrimų, teismo nagrinėjamų baudžiamųjų bylų, jose pateiktų procesinių dokumentų formuluočių dėl kvalifikavimo ir veikų aprašymo.

Baudžiamojo įstatymo taikymas – ne tik kodekso straipsnio parinkimas ar sankcijos įvardijimas, tačiau ilga, sudėtinga analitinė veikla, kuriai reikia sistemingo įstatymų ir teorijos išmanymo, kūrybiško praktikos taikymo ir vertybinės teisinės orientacijos. Kartais tiriant nusikaltimus vadovaujamasi šablonais ir nusistovėjusia praktika, nesigilinant ir nesiaiškinant, kodėl taip daroma, ko įstatymas reikalauja ir kodėl reikalauja. Vertinant bet kokią nusikalstamą veiką negali būti pamirštamas pagrindinis tikslas – teisingumas. Jį pasiekti padeda atsakinga ir kokybiška teisėsaugos ir teismo veikla vertinant nusikaltimus.

Pasiekti teisingumą mechaniškai taikant teisės normas neįmanoma. Nusikalstamos veikos įvertinimas, taigi ir kvalifikavimas – ne tik formali, bet ir vertybinė veikla, kurią lemia teisės principų taikymas, žmogaus teisių apsaugos doktrinos įgyvendinimas, taip pat ir turiningas požiūris į viešojo intereso apsaugą. Visuomenė negali būti saugi, jei pažeidžiamos pavienio individo teisės. Neteisingai pritaikyta baudžiamoji norma nesukuria teisingumo dvasios ir pasitikėjimo valstybe. Todėl nusikalstamas veikas vertinantis, tiriantis asmuo, pareigūnas turi vadovautis ne išankstinėmis nuostatomis, šablonais, „sausu“ įstatymo tekstu, įstatymo raide, bet ir teisingumo idealais, plačiu požiūriu į visuomenę, jos siekius.

Šios mokymo priemonės tikslas – susisteminti žinias apie nusikalstamų veikų kvalifikavimo bendruosius pagrindus, padėti sistemiškai pažinti baudžiamojo įstatymo normas, jų turinį, padėti tiems, kurie studijuoja baudžiamąją teisę ir baudžiamojo teisingumo sistemą, orientuotis įstatymuose ir teorijoje, diegti probleminio ir vertybinio mąstymo pradus, sisteminio baudžiamojo įstatymo taikymo pagrindus. Aprašant kvalifikavimą stengiamasi parodyti ir tai, kaip daroma, ir *kodėl* taip daroma, o kartais parodyti, kad daroma galėtų būti geriau.

Dėkoju visiems, vertingomis pastangomis prisidėjusiems prie knygos tobulinimo, taip pat savo studentams, kurie įkvėpė šios knygos atsiradimą ir iš kurių nemažai išmokau.

Tikiuosi, kad kiekvienas skaitytojas, atsižvelgiant į jo patirtį ir įdirbį baudžiamojo teisingumo sistemoje, knygoje ras ką nors vertingo.

2023 m. gegužė, Vilnius Laurynas Pakštaitis

KAIP SKAITYTI ŠIĄ KNYGĄ IR KO IŠ JOS TIKĖTIS

Knyga parašyta siekiant pateikti atsakymus į daugumą aktualių baudžiamųjų normų taikymo klausimų, kurie svarbūs studijuojant baudžiamąją teisę ir nusikalstamų veikų kvalifikavimo kursą. Knygoje stengtasi vienoje vietoje pateikti bendrąsias kvalifikavimo teorijos nuostatas, aptarti jų reikšmę, reikalavimus, išryškinti principines nuostatas. Nusikalstamų veikų kvalifikavimas – sisteminis teisės pažinimo ir taikymo procesas, kuriam reikia nuodugnesnių baudžiamosios teisės žinių. Todėl kvalifikavimo studijos – laipteliu aukščiau negu baudžiamosios teisės bendroji ir specialioji dalis.

Rašant stengtasi parodyti baudžiamųjų normų esmę, kilmę, jų veikimo pagrindus, sąlygas, paaiškinti, kodėl įtvirtinta tokia sistema. Siekiant visapusiai pateikti praktinį baudžiamųjų normų taikymo modelį, su materialinių normų taikymu susijusius klausimus, aptarti vyraujančias teorines pozicijas, pateikiama pavyzdžių.

Rašant nesistengta informaciją pateikti koncentruotai, kaip būdinga kvalifikavimo kurso vadovėliams, bet stengtasi ją pateikti plačiau, su paaiškinimais ir samprotavimais, siekiant atskleisti baudžiamųjų normų taikymo kontekstą, formuoti platų ir sisteminį teisininko požiūrį. Todėl neturėtų stebinti pasikartojimai, nukrypimai į teisės teoriją, normų citatos, pavyzdžiai iš baudžiamųjų bylų, galimų situacijų. Rašant stengtasi atsakyti į aktualius skaitytojui, kuris studijuoja ar tiesiog domisi šia sritimi, klausimus: kaip taikomos baudžiamosios normos, kodėl taip yra, kaip turėtų būti daroma veikloje. Atsakymai į šiuos klausimus, suprantama, nestandartiniai, diskusiniai, dėstomi laisvai.

Pirmoji knygos dalis – teorinė, joje siekiama pagrįsti nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorijos svarbą studijuojant baudžiamąją teisę. Čia pateikiamos teorinės baudžiamosios atsakomybės nuostatos, savotiška baudžiamoji teisinė filosofija, padėsianti orientuotis baudžiamojo įstatymo sistemoje. Neturėtų stebinti tai, kad kai kurie teoriniai klausimai atrodo nepritaikomi praktikoje. Iš tiesų, jie paaiškina giluminę, daug metų formuojamą baudžiamojo teisingumo normų sistemą ir jos taikymą. Bendrųjų pagrindų pakartojimas orientuoja skaitytoją į jį dominantį klausimą. Atskirame skyriuje aptariamos baudžiamosios teisinės normos. Kitose knygos dalyse pateikiami nuoseklūs baudžiamosios teisės konstruktai: nusikalstama veika, nusikalstamos veikos sudėties reikšmė kvalifikavimui, atskirų sudėties požymių įtaka priimant baudžiamosios normos taikymo sprendimą. Atskirose dalyse aptariami šie klausimai: pavienės baigtos ir nebaigtos veikos kvalifikavimas, kelių nusikalstamų veikų (daugeto) kvalifikavimas, bendrininkavimo ir kelių asmenų padarytų veikų kvalifikavimas, normų konkurencija ir jos įveikimas. Kadangi nusikalstamų veikų kvalifikavimas – praktinė disciplina, pateikiama ir baudžiamųjų, ir baudžiamojo procesų normų apžvalga ir jų nubrėžiamos ribos. Siekiant palengvinti baudžiamųjų normų taikymą, kūrimą, plačiau aptariama

baudžiamoji teisinė technika, jos būdai ir reikalavimai jai.

Knygą sudaro skyriai, kurių pavadinimai išskirti didesniu šriftu ir paryškinti. Skyriai sudaryti iš smulkesnių poskyrių, kurių pavadinimai taip pat paryškinti. Šie poskyriai sugalvoti atskiri, kad, viena vertus, būtų galima pateikti informaciją, kita vertus, kad keltų minčių, idėjų diskusijoms.

Kiekvieno skyriaus pradžioje trumpai apibūdinama, kas rašoma tame skyriuje, kokios problemos aptariamos ir kokie klausimai keliami. Knygą galima skaityti ir nenuosekliai, tik aktualų skyrių, pavyzdžiui, apie normų konkurenciją.

Stengiantis neapkrauti teksto nuorodomis į literatūros šaltinius, jie nurodomi tekste skliaustuose. Autoriai, kuriais remtasi, ir šaltiniai, kurie svarbūs, yra paminėti, įrašyti skliaustuose nurodant autoriaus pavardę arba šaltinio pavadinimą ir publikavimo metus, puslapį. Naudotos literatūros sąrašas išdėstytas pagal abėcėlę knygos pabaigoje, autoriai išrikiuoti pagal pavardę arba šaltinio pavadinimą. Detalesnis jų įvardijimas pateikiamas literatūros sąraše. Siekiant to paties tikslo visiškai supaprastintas teismų nuosprendžių ir nutarčių citavimas, nurodomas tik bylos numeris skliaustuose, pagal kurį galima rasti cituojamą dokumentą atliekant elektroninę paiešką. Įstatymų ir teisės aktų redakcijos, kuriomis pasinaudota rašant, galiojo knygos rašymo metu, todėl skaitytojas turi domėtis aktualiomis teisės aktų redakcijomis.

Knyga yra mokomojo pobūdžio, todėl skyrių pabaigoje pateikiami atvirieji savikontrolės klausimai, kurių paskirtis – akcentuoti pagrindinius skyriuje nagrinėjus aspektus, skaitytojui pamąstyti apie perskaitytus teiginius, ieškoti geresnio įmanomo varianto taikant baudžiamąjį įstatymą. Iš knygos galima tikėtis nuodugnesnių, sisteminių žinių, bet neverta tikėtis galutinių, teisingų neginčijamų atsakymų, kaip turi būti kvalifikuojama viena ar kita veika, nes neretai prireikia kelių instancijų teismų norint pasiekti priimtiniausią veikos įvertinimo variantą.

TURINYS

Pratarmė 3
Kaip skaityti šią knygą ir ko iš jos tikėtis 5
Santrumpos 18
Techninės pastabos 19

I DALIS. NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMO SAMPRATA 20
Baudžiamojo teisinio vertinimo poreikis ir esmė 20
Nusikalstamo elgesio įvertinimas 20
Kvalifikavimas kaip praktinė teisėsaugos veikla 22
Baudžiamosios normos taikymas: kvalifikavimo prielaidos 25
Kvalifikavimo turinys 26
Kvalifikavimo apibrėžimas 26
Kvalifikavimo teorija 27
Kvalifikavimo teorijos reikšmė 28
Kvalifikavimas siaurąja ir plačiąja prasme 29
Kvalifikavimas kaip procesas ir kaip rezultatas 30
Teisinės sąvokos *kvalifikavimas* ir *inkriminavimas*, jų turinys ir reikšmė. Kitos susijusios sąvokos 30
Bendras socialinis vertinimas ir teisinis vertinimas 31
Teisinis ir bendražmogiškas vertinimas. Teisinis ir moralinis vertinimas 32
Formalusis ir turiningasis kvalifikavimo aspektai 34
Vertybinis kvalifikavimo aspektas. Kvalifikavimas atsižvelgiant į teisės principus 35
Kvalifikavimas ir teisingumo sistema: probleminiai aspektai 37
Kvalifikavimo rūšys. Oficialusis ir neoficialusis kvalifikavimas. Doktrininis, arba mokslinis, kvalifikavimas 38
Teisinė kalba, teisinių kategorijų svarba, teisinis žargonas. Natūrali kalba ir teisinės abstrakcijos . 39
Kvalifikavimas kaip prielaida įgyvendinti teisingumą. Kvalifikavimo kaita proceso metu 41
Kvalifikavimas ir įrodinėjimas 43
Kvalifikavimas kaip teisės pažinimas ir teisės taikymas 44
Nusikalstamų veikų kvalifikavimo reikšmė. Kvalifikavimas kaip konstitucinių vertybių apsaugos mechanizmo sudėtinė dalis. Baudžiamosios teisinės apsaugos mechanizmo įgyvendinimas 45
Teisinė kvalifikavimo reikšmė. Procesinės garantijos bei laisvių ir teisių ribojimai. Teisingo proceso reikalavimai 45
Adekvataus įtarimo formulavimas 46
Nekaltumo prezumpcijos principas ir jo santykis su veikos kvalifikavimu 47
Kvalifikavimo reikšmė baudžiamajai politikai ir teisinės tradicijos formavimui 48
Kvalifikavimo reikšmė viešojo intereso apsaugai ir viešoji politinė reikšmė 49
Kvalifikavimo atspindys įstatymuose ir tarpšakinis jo pobūdis 50
Procesiniai reikalavimai, numatyti kvalifikavimui 51
Kvalifikavimas kaip procesinė veikla 51

Baudžiamojo proceso kodekso imperatyvieji reikalavimai 51
Bendrieji procesiniai reikalavimai, keliami kvalifikavimui 52
Bylos nagrinėjimo teisme ribos priklauso nuo kvalifikavimo 53
Reikalavimas teismui pagrįsti kvalifikavimą nuosprendyje 53
Kiti procesiniai reikalavimai kvalifikavimui 54
Netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas ir neteisingas kvalifikavimas 56
Pojstatyminiai teisės aktai, skirti pradėti tyrimą ir kvalifikuoti 56
Reikalavimai tyrimo pradėjimui 56
Reikalavimai kvalifikavimui ikiteisminio tyrimo metu 56
Reikalavimai kaltinamajam aktui 57
Kvalifikavimo įtaka gynybai 58
Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies ir bendrosios dalies kompleksiškumas kvalifikuojant .. 59
Įstatymo aiškinimo reikšmė kvalifikuojant 59
Teismų praktikos, kasacinio teismo ir konstitucinio teismo doktrinos reikšmė kvalifikavimui. Universali ir lokali praktika 60
Aukščiausiojo Teismo vaidmuo 61
Teismo precedentas ir jo reikšmė kvalifikuojant 62
Kvalifikavimas kitose teisės šakose 64
Kvalifikavimo procesas: praktinis požiūris 65
Kvalifikavimas kaip loginė operacija 66
Platus požiūris: teisės taikymas ir teisės normos taikymas 67
Mokslinis kvalifikavimas ir uždavinių sprendimas kaip problemų sprendimu grįstas mokymasis taikyti įstatymą 68
Teisinė sąmonė, procesinė pareiga ir jų įtaka kvalifikavimui. Kvalifikuojančio asmens diskrecijos ribos. Pareigos suvokimas, sąžiningumas ir teisingumas kaip veiklos tikslas 69
Teisinė sąmonė ir pareigos laikymasis. Nuožiūros ribos 70
Teisinės sąmonės įtaka vertinamųjų požymių turinio nustatymui ir neapibrėžtų situacijų vertinimui. Sąžiningumo, profesionalumo reikalavimai 73
Baudžiamosios normos parinkimas – sunkiausia ar švelniausia? 74
Kvalifikavimo klaidos. Netinkamas baudžiamojo įstatymo taikymas. Neleistina kvalifikavimo praktika, nulemianti klaidas, neteisėta veikla 75
Techninės klaidos kvalifikuojant veikas 77
Kvalifikavimo proceso principinės nuostatas ir principai, jų reikšmė 79
Bendrieji teisiniai ir baudžiamojo proceso principai, jų reikšmė kvalifikuojant 79
Aktualūs baudžiamojo proceso principai 79
Aktualūs baudžiamosios teisės principai 80
Specialieji kvalifikavimo proceso principai 80
Uždraustos veikos įvertinimo privalomumas 80
Veikos įvertinimas tiksliai pagal baudžiamojo įstatymo apibrėžimą 82
Adekvataus vertinimo principas 83
Kvalifikavimas pagal veikos metu galiojusį įstatymą 84

Individualaus asmens elgesio įvertinimo principas....84
Kvalifikavimo paprastumo ir aiškumo principas....85
Kvalifikavimui negali turėti įtakos kaltininko asmenybė ir jos socialinė charakteristika....85
Kvalifikavimas kaip teisingumo ir proporcingumo principų įgyvendinimo pagrindas....85
Kvalifikavimo etapai....86
Kvalifikavimas kaip teisinis įvertinimas ir teisės taikymas....87
Kas pirmiau – normos pažinimas ar faktų nustatymas?....87
Normos pažinimas, faktinių aplinkybių analizė, sulyginimas....88
Fakto klausimai ir teisės klausimai. Faktinių aplinkybių samprata. Faktai, interpretavimas, nuomonė, klausimai specialistui....89
Kvalifikavimo subjektai ir jų įgaliojimai. Procesiniai dokumentai, kuriuose įtvirtinamas kvalifikavimas....91
Įtarimo formulavimas kvalifikavus veiką. Pranešimas apie įtarimą, jo turinys. Įtarimo analizė, jos reikšmė....94
Perkvalifikavimas....95
Formalusis perkvalifikavimo aspektas....96
Turiningasis perkvalifikavimo aspektas....96
Perkvalifikavimas į švelnesnę arba sunkesnę veiką....97
Baudžiamojo proceso stadijos, kada perkvalifikuojama....98
Perkvalifikavimas ikiteisminio tyrimo metu....98
Perkvalifikavimas teisme....99
Perkvalifikavimas apeliacinės instancijos teisme....102
Perkvalifikavimas, kai pasikeičia įstatymas....103
Nurodymas nuosprendžio rezoliucinėje dalyje, kai pasikeičia įstatymas....105
Atvirieji savikontrolės klausimai....105

II DALIS. NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMAS KAIP NORMŲ TAIKYMAS. BAUDŽIAMOJI TEISINĖ NORMA KAIP KVALIFIKAVIMO PAGRINDAS, JOS ESMĖ IR TURINYS. BAUDŽIAMOSIOS TEISINĖS NORMOS YPATYBĖS. BAUDŽIAMŲJŲ NORMŲ AIŠKINIMAS....107
Materialinė baudžiamoji teisinė norma kaip kvalifikavimo pagrindas....107
Sisteminis baudžiamųjų normų pobūdis....108
Baudžiamoji teisinė norma, jos esmė ir ypatybės....108
Baudžiamoji teisinė norma kaip konstitucinių vertybių apsaugos instrumentas. Instrumentinė baudžiamųjų normų paskirtis....110
Baudžiamųjų normų konstravimas atsižvelgiant į jų tikslą....111
Norma bendrai kaip teisinė abstrakcija ir teisės normų stabilumas....111
Norma kaip taisyklė....112
Baudžiamųjų normų kilmė....113
Baudžiamosios normos struktūra. Norma ir straipsnis....113
Baudžiamosios normos veikimas: galiojimas laike ir jos aktualumas....114
Šiuolaikinės, galiojančios baudžiamosios normos....115

Baudžiamųjų normų apibrėžtumas 116
Baudžiamųjų normų aiškumas ir jo ribos 118
Objektyvumo ir subjektyvumo dermė 119
Bendrosios dalies normos 119
Specialiosios dalies normos 120
Kiek nusikalstamų veikų uždraudžia baudžiamasis įstatymas, kokios jo baudimo ribos 121
Baudžiamųjų normų kokybės klausimas kvalifikuojant veikas 122
Reguliavimo poreikis ir tradicija kaip faktoriai, lemiantys baudžiamųjų normų kūrimą 122
Teisinė technika ir jos reikšmė kuriant teisės normas 123
Teisinė technika kuriant baudžiamąsias normas 125
Struktūros formavimas 125
Baudžiamosios teisinės technikos lygmenys 126
Viename straipsnyje viena nusikalstama veika 127
Sistemingumo siekis 130
Galiojančio įstatymo teisinės technikos ypatybės, padedančios kvalifikuoti 131
Baudžiamosios teisinės normos struktūra ir jos įtaka kvalifikuojant veikas 132
Straipsnis, norma, dispozicija ir sudėtis 132
Straipsnio pavadinimas 132
Sąvokas apibrėžiančios ir paaiškinančios normos specialiojoje dalyje 133
BK specialiosios dalies skyriaus pavadinimas ir jo reikšmė kvalifikavimui 134
Dispozicijos reikšmė kvalifikavimui 134
Paprastoji dispozicija 135
Aprašomoji dispozicija 135
Blanketinė dispozicija 136
Sankcijos reikšmė kvalifikavimui 136
Sankcijos įtaka įveikiant normų konkurenciją 137
Pagrindiniai požymiai ir būtinieji požymiai, jų įtaka kvalifikavimui 137
Baudžiamųjų normų kalba, teisinės kategorijos, specifinės sąvokos. Normos terminija ir sudėties požymių aprašymas 138
Aiškinimas kaip teisės normos pažinimas. Baudžiamojo įstatymo aiškinimo samprata ir reikšmė. Aiškinimo būdai ir jų įtaka kvalifikuojant. Analogijos negalimumas 139
Baudžiamosios normos aiškumas ir jo santykinumas. Nuolatinis aiškinimo poreikis 139
Baudžiamųjų normų aiškinimo kvalifikuojant veiką eiliškumas 141
Aiškinimo kriterijai ir ribos 142
Aiškinimo būdai ir jų reikšmė 143
Kalbinis (lingvistinis, semantinis, gramatinis) aiškinimas 143
Istorinis aiškinimas 144
Įstatymų leidėjo ketinimų nustatymo aiškinimas 144
Sisteminis, loginis, lyginamasis aiškinimas 145
Autentiškas, oficialusis ir neoficialus aiškinimas 146

Analogijos negalimumas aiškinant baudžiamąjį įstatymą 146
Siaurinamasis ir plečiamasis teisės aiškinimas 147
Ar galima pasiekti, kad aiškinimas būtų vienodas, ir ar toks tikslas svarbus praktikai 148
Aiškinimo taisyklės ir gairės kvalifikuojant 149
Baudžiamųjų normų trūkumai. Hipotetinės, „mirusios“, „guminės“ normos....149
Baudžiamojo įstatymo spragos. Problema, jos sprendimo būdai, reikšmė kvalifikavimui. Įstatymo nutylėjimai. Spragų pobūdis ir įtaka teisės taikymui bei teisėkūrai....150
Spragų įtaka kvalifikavimui....154
Atvirieji savikontrolės klausimai 154

III DALIS. NUSIKALSTAMOS VEIKOS SUDĖTIS KAIP BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS PAGRINDAS, JOS REIKŠMĖ KVALIFIKUOJANT.... 156
Sudėtis kaip baudžiamojo teisingumo vykdymo pagrindas. Baudžiamojo įstatymo imperatyvas 156
Nusikalstamos veikos sudėtis. Teorinis modelis ir praktinis jo poreikis 156
Sudėtis kaip kvalifikavimo pagrindas 158
Sudėties požymiai kaip sudėties dalys 160
Sudėtis, norma ir dispozicija....161
Kiek sudėties požymių yra ir kiek turi būti nustatyta byloje 161
Kvalifikavimas sudėties požymius lyginant su faktinėmis aplinkybėmis....163
Teisinės technikos reikšmė konstruojant sudėtis. Baudžiamojo įstatymo struktūrinės dalys, jų reikšmė....163
Sudėties konstravimas aprašant būtinuosius požymius 164
Sudėčių rūšys, skirstymas ir reikšmė kvalifikuojant 165
Pagrindinė sudėtis 165
Kvalifikuota sudėtis 166
Privilegijuota sudėtis....166
Formalios ir materialios sudėtys arba veikimo nusikaltimai ir padarinių nusikaltimai 166
Sudėties požymių rūšys ir įtaka kvalifikavimui. Objektyvieji ir subjektyvieji požymiai....167
Požymio samprata ir reikšmė 168
Nusikalstamų veikų atribojimas kvalifikuojant pagal sudėties požymius....168
Apibrėžti, arba formalieji, sudėties požymiai 169
Vertinamieji sudėties požymiai 169
Vertinamieji požymiai kaip įstatymo būtinybė įvertinti neapibrėžtas situacijas 170
Vertinamojo požymio atskleidimas ir pagrindimas 171
Priklausymas nuo faktų kaip vertinamojo požymio turinio savybė 172
Teisinės sąmonės ir profesionalumo svarba atskleidžiant vertinamuosius požymius 172
Vertinamųjų požymių rūšys ir įtaka normos taikymui 173
Objektyvieji požymiai ir jų įtaka kvalifikavimui 174
Praktinis požiūris 174
Teorinis požiūris 175
Objektas ir baudžiamojo įstatymo saugoma vertybė....175

Vienas objektas viename skyriuje 175
Pavojinga veika 177
Veika kaip veikimas 178
Veika kaip neveikimas 179
Pavojingi padariniai 179
Priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių 181
Kiti objektyvieji požymiai, reikšmingi kvalifikavimui. Subjekto amžius ir specialaus subjekto požymis 184
Kiti objektyvieji (fakultatyvieji) požymiai ir jų reikšmė kvalifikuojant 185
Subjektyvieji požymiai. Nusikalstamų veikų kvalifikavimas atsižvelgiant į subjektyviuosius požymius. Subjektyvaus kaltinimo principas ir jo reikšmė. Kaltė, jos ypatybės, motyvas ir tikslas 186
Kaltė ir kaltumas, jų teisinė reikšmė, vieta įstatymuose ir įtaka kvalifikavimui 186
Nekaltumo prezumpcija ir abejonių aiškinimas kaltininko naudai kvalifikuojant 188
Subjektyvaus kaltinimo principas ir jo reikšmė kvalifikuojant 189
Baudžiamoji teisinė technika įtvirtinant subjektyviuosius požymius įstatyme 190
Kvalifikavimo atsižvelgiant į subjektyviuosius požymius kriterijai ir gairės 190
Subjektyviojo prado prioritetas prieš objektyvųjį 191
Kaltės nustatymo ribotumas ir santykinumas 192
Kaltės turinys ir jo reikšmė kvalifikavus veiką 193
Tyčia ir jos rūšys bei įtaka kvalifikavimui. Kvalifikavimo taisyklės esant kiekvienai iš tyčios rūšių 193
Tyčios skirstymas ir reikšmė kvalifikavimui 193
Apibrėžta tyčia ir jos įtaka kvalifikavimui 194
Neapibrėžta tyčia ir jos įtaka kvalifikavimui 194
Kita nuomonė dėl neapibrėžtos tyčios kvalifikavimo 194
Afektinė tyčia 195
Neatsargi kaltė, jos pagrindas 197
Neleistina rizika ir didelis aplaidumas, nusikalstamo ir nenusikalstamo riba 197
Kvalifikavimas esant neatsargiai kaltei 198
Įpareigojimas elgtis rūpestingai kaip asmeniui numatyta pareiga 200
Kazusas ir jo atribojimas nuo neatsargios kaltės, įtaka kvalifikuojant 200
Tikslo ir motyvo įtaka kvalifikavimui 202
Tikslo ir motyvo reikšmė tyrimui 204
Suvokimo klaidos ir jų įtaka kvalifikavimui 204
Teisinė klaida 205
Faktinė klaida 206
Veikos nukrypimas ir klaida 207
Atvirieji savikontrolės klausimai 208

IV DALIS. PAVIENĖ NUSIKALSTAMA VEIKA IR JOS KVALIFIKAVIMAS. BAIGTOS VEIKOS KVALIFIKAVIMAS. NEBAIGTA VEIKA IR JOS KVALIFIKAVIMAS. NUSIKALSTAMOS VEIKOS STADIJOS IR JŲ REIKŠMĖ KVALIFIKUOJANT NUSIKALSTAMAS VEIKAS 209

Pavienės veikos padarymo laikas ir jo reikšmė 210

Nusikalstamos veikos baigtumas pagal sudėties konstrukciją. Formalios ir materialios sudėtys arba veikimo ir pasekmių nusikaltimai 211

Pavienės veikos rūšys ir jų kvalifikavimas 212

Pavienė paprasta veika ir jos kvalifikavimas 213

Pavienė tęstinė veika 214

Apibūdinimas, raiška praktikoje ir apibrėžimai 214

Tęstinė veika Aukščiausiojo Teismo praktikoje 215

Veiksmų tapatumo, vienodumo požymis 216

Vienas (tas pats) šaltinis kaip tęstinės veikos požymis 216

Tęstinumas kaip veikos procesas 217

Viena arba vieninga tyčia kaip tęstinės veikos požymis 217

Vieninga tyčia, viena tyčia ar bendra tyčia 218

Vieninga tyčia ir vieninga kaltė 218

Tyčia daryti nusižengimus, kurie perauga į nusikaltimą 219

Objektas, vertybė kaip kėsinimosi krypties ir tyčios atspindys 219

Tęstinės veikos padarymo laikas 220

Tęstinės veikos neatpažinimas ir laikymas keliomis pavienėmis veikomis ir to nulemta teisinė padėtis 220

Pavienė tęstinė veika, sudaryta iš alternatyvių pavojingų veikų, arba tęstinė – alternatyvioji – veika 220

Normos su alternatyviaisiais požymiais kaip tęstinės veikos atmainos 221

Pavienė trunkančioji veika 223

Trunkantis veikos pobūdis ir jo nustatymas 223

Kaltė trunkamosios veikos atveju 224

Kvalifikavimas ir trunkančios veikos pakartojimas 224

Pavienė sudėtinė veika 224

Mišrios situacijos, kurias vertinant reikia identifikuoti 225

Įstatymo analizė ir aplinkybių analizė esant pavienei veikai 225

Metodinės gairės 225

Persekiojimo pagrindų buvimas kvalifikuojant veiką 226

Pavienė ir daugetas 226

Kvalifikavimo taisyklė ir tvarka 226

Kvalifikuojančio požymio inkriminavimas 227

Nebaigta veika ir jos kvalifikavimas. Nusikalstamos veikos stadijos ir jų reikšmė kvalifikuojant nusikalstamas veikas 227

Teisinis ir faktinis veikos baigtumas stadijų požiūriu 229

Rengimosi stadija ir jos baudžiamumas. Teisiniai ir faktiniai rengimosi kriterijai 230

Rengimosi pradžia: nusikalstamas sumanymas ir tyčios susiformavimas. Tyčios atskleidimas.....230
Rengimasis sunkiam arba labai sunkiam nusikaltimui.....231
Rengimosi konkretumas kaip esminė atsakomybės sąlyga.....232
Rengimosi padaryti sunkų ar labai sunkų nusikaltimą kriterijų nustatymas.....233
Rengimosi metu padarytų kitų veikų kvalifikavimas. Kvalifikavimo teisinė išraiška.....234
Pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką.....234
Pradėta, bet nebaigta nusikalstama veika.....234
Pasikėsinimo pradžia.....235
Pasikėsinimo realumas ir tyčia.....236
Rengimasis, peraugęs į pasikėsinimą, ir šių stadijų ribos.....236
Pasikėsinimo požymiai, rūšys ir jų reikšmė.....237
Baigtas ir nebaigtas pasikėsinimas, jų reikšmė.....237
Tinkamas ir netinkamas pasikėsinimas.....238
Priežastys, dėl kurių veika nutrūko pasikėsinimo stadijoje, ir jų įvertinimas.....240
Subjektyvūs kaltininko parodymai ir savo veiksmų vertinimo interpretacijos dėl kėsinimosi.....241
Ne tie padariniai, kurių siekė kaltininkas kėsindamasis.....241
Pasikėsinimas formalioje sudėtyje.....242
Nusikaltimo imitacija kaip pasikėsinimo atmaina.....243
Savanoriško atsisakymo įvertinimas kvalifikuojant.....244
Nepavykusio savanoriško atsisakymo vertinimas.....245
Bendrininkų savanoriško atsisakymo klausimas.....245
Atvirieji savikontrolės klausimai.....245

V DALIS. KELIŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMAS. DAUGETAS IR JO TEISINIS VERTINIMAS. NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ DAUGETO ĮTAKA KVALIFIKAVIMUI. DAUGETO IR PAVIENIŲ VEIKŲ ATRIBOJIMAS..... 247
Daugeto poreikis vertinant nusikalstamas veikas.....247
Daugeto reikšmė kvalifikuojant.....247
Daugetas kaip normos taikytojo pažinimo procesas.....248
Daugeto sąvoka, samprata ir teisinė reikšmė.....248
Daugetas baudžiamajame įstatyme.....249
Daugeto ir pavienės veikos skirtumas. Pavienės tęstinės veikos atribojimas nuo daugeto.....250
Tyčios nustatymas pagal kaltininko parodymus.....251
Tyčios nustatymas pagal objektyvias bylos aplinkybes.....251
Atvejai, kai daugetas nustatomas pagal įstatymo analizę.....252
Nusikalstamų veikų sutaptis, jos formos ir įtaka kvalifikavimui. Sutaptys teisėsaugos ir teismų praktikoje.....252
Sutapčių kvalifikavimas ikiteisminio tyrimo metu.....253
Sutaptys Aukščiausiojo Teismo praktikoje.....253
Įvertinimas kvalifikuojant.....254
Reali nusikalstamų veikų sutaptis ir jos reikšmė kvalifikuojant.....254

Ideali nusikalstamų veikų sutaptis....255
Idealios sutapties teisinė reikšmė....256
Taikymo perspektyvos....257
Idealiosios nusikalstamų veikų sutapties sampratos plėtojimas kasacinio teismo praktikoje....257
Idealios sutapties situacijos, kurios nelaikomos idealia sutaptimi....258
Sutapčių teisinė reikšmė ir kvalifikavimo įtaka teisingumui....259
Veikos epizodai, nusikaltimų epizodai, kaltinimo epizodai....259
Kvalifikavimo gairės ir taisyklės: apibendrinimas....260
Probleminės kelių veikų teisinio vertinimo situacijos. Baudžiamojo įstatymo ribotumas ir būtinybė kvalifikavimą grįsti principais....260
Kitos probleminės situacijos, padiktuotos įstatymo naujovių....262
Atvirieji savikontrolės klausimai....263

VI DALIS. KVALIFIKAVIMAS, KAI VERTINAMA KELIŲ ASMENŲ VEIKLA. BENDRININKAVIMO IR PRISIDĖJIMO KVALIFIKAVIMO YPATYBĖS....264
Kvalifikavimas, kai su nusikalstama veika susiję keli asmenys....264
Bendrininkavimo kvalifikavimas....264
Baudžiamoji teisinė technika aprašant kaltininką ir jo veiksmus....265
Bendrininkavimo nuostatos baudžiamajame įstatyme ir jų praktinė reikšmė....266
Bendrininkavimo požymiai. Bendrininkavimo sudėtis....266
Požymių nustatymas. Objektyvieji požymiai....267
Du ar daugiau asmenų....268
Asmenys turi subjekto požymius....268
Veiksmų bendrumas....268
Bendri padariniai....271
Priežastinis ryšys, lemiantis bendrą nusikalstamą rezultatą. Funkcinis priežastingumas....271
Subjektyvieji bendrininkavimo požymiai....272
Susitarimas veikti bendrai....272
Susitarimas, jo ribos, galimybės jas nustatyti....273
Tyčia veikti bendrai....275
Bendrininkų tyčia, jos nustatymas, įtaka kvalifikavimui....276
Bendrininkų rūšys....276
Vykdytojas....277
Vykdytojo reikšmė kvalifikuojant bendrininkų padarytą veiką....277
Vykdymo rūšys....278
Bendravykdytojų samprata. Teorija ir praktika....278
Vykdytojo atribojimas nuo kitų bendrininkų....279
Organizatorius....279
Kurstytojas....281
Padėjėjas....283

Nusikalstamos veikos padarymas per tarpininką arba „tarpinis vykdymas“ ir tokių situacijų teisinis vertinimas 284
Visų bendrininkų žinojimas vienų apie kitus ir galimybė jį nustatyti 285
Bendrininkų ekscesas ir jo įtaka kvalifikavimui 286
Bendrininkavimas su nenustatytais bendrininkais ir tokių atvejų kvalifikavimas. Sąlygos, ribos, kvalifikavimo ypatybės 287
Teorinis problemos sprendimas 289
Bendrininkų veiksmų kvalifikavimas atsižvelgiant į bendrininkavimo formą 290
Bendrininkavimas be bendrininkavimo formos 291
Bendrininkų grupė ir jos teisinis vertinimas 291
Teroristinė grupė ir jos teisinis vertinimas 292
Organizuota grupė ir jos teisinis vertinimas 293
Nusikalstamas susivienijimas 295
Bendrininkų veiksmų kvalifikavimo taisyklės. Kiekvieno bendrininko vaidmens įvertinimas 297
Juridinio asmens kaip bendrininko negalimumas ir kvalifikavimas 299
Kelių asmenų veiksmai, kai nėra susitarimo. Prisidėjimo kvalifikavimo ypatybės 300
Bendrininkų savanoriško atsisakymo klausimas ir kvalifikavimo gairės 302
Atvirieji savikontrolės klausimai 302

VII DALIS. BAUDŽIAMŲJŲ NORMŲ KONKURENCIJA IR JOS REIKŠMĖ KVALIFIKAVIMUI. SAMPRATA IR PRIEŽASTYS. KONKURENCIJOS ĮVEIKIMAS KVALIFIKUOJANT 304
Konkurencijos atvejai, samprata ir būtinybė ją įveikti 304
Baudžiamųjų normų konkurencijos priežastys 306
Sąmoningai formuojama konkurencija ir jos reikšmė kvalifikuojant 308
Konkurencija ir sutaptis 309
Nesisteminga konkurencija 309
Konkurencijos rūšys ir jų įtaka kvalifikavimui 311
Konkurencijos įveikimas atsižvelgiant į jos rūšis teorijoje ir praktikoje 311
Konkurencijos pažinimas ir metodiniai jos įveikimo žingsniai 311
Loginė normos analizė 312
Sankcijos analizė 312
Normų sistemos analizė 312
Principų įtaka 313
Konkurencijos įveikimas atsižvelgiant į jos rūšis 313
Bendrosios ir specialiosios normų konkurencija 314
Kelių specialiųjų normų konkurencija ir jos įveikimo taisyklės 316
Kelių kvalifikuotų normų konkurencija 316
Kvalifikuotos ir privilegijuotos normų konkurencija 317
Nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo konkurencija 318
Visumos ir dalies normų konkurencija ir jos įveikimas. Normos-visumos ir normos-dalies klausimas 318

Konkuruojančios pavojingos veikos ir kiti objektyvieji požymiai kaip visumos ir dalies atribojimas 320
Baudžiamųjų normų konkurencija su administracinėmis normomis 323
Taisyklės, kaip įveikti administracinės ir baudžiamosios atsakomybės konkurenciją....323
Normų kolizija. Skirtumai nuo konkurencijos. Įtaka kvalifikavimui 324
Atvirieji savikontrolės klausimai 325
PRIEDAS 326
Literatūra ir šaltiniai....329

SANTRUMPOS

ANK – Administracinių nusižengimų kodeksas
BK – Baudžiamasis kodeksas
BPK – Baudžiamojo proceso kodeksas
EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas
Kaltininkas – asmuo, įtariamas padaręs nusikalstamą veiką
Konstitucija – Lietuvos Respublikos Konstitucija
Konstitucinis Teismas – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas
LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas
Seimas – Lietuvos Respublikos Seimas
TAR – Teisės aktų registras
Valstybė – Lietuvos Respublika

TECHNINĖS PASTABOS

Sąvokų nurodymas. Paprastumo dėlei ir stengiantis vengti nereikalingų pasikartojimų „nusikalstamų veikų kvalifikavimo“ sąvoka kartais supaprastinama nurodant tiesiog „kvalifikavimą“.

Knygoje stengiamasi nekartoti ir nebūtinų ar savaime suprantamų, įprastų sąvokų bei teiginių, jei jie nebūtini norint apibrėžti ar atskleisti aptariamą klausimą. Todėl įstatymų, kitų teisės aktų pavadinimai nurodomi sutrumpintai, nerašomas oficialus pavadinimas, kuris prasideda „Lietuvos Respublikos“.

Kasacinio teismo praktika, bylų numeriai ir jų reikšmės. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, arba kasacinio teismo, praktika nurodoma tik teikiant sutrumpintą šaltinio pavadinimą (LAT) ir bylų, kuriose nagrinėtas aptariamas klausimas, numerį. Priėmimo data neteikiama, kadangi numeriai nesikartoja ir jų pakanka norint rasti aptariamą dokumentą.

Kasacinio teismo bylos numeryje esantys skaičiai „2K“ reiškia kasacinę baudžiamąją bylą, bylos eilės numerį, teisėjų kolegijos numerį ir bylos metus. Jei bylą nagrinėjo išplėstinė septynių teisėjų kolegija, tai nurodoma numeryje skaičiumi „7“, o jei plenarinė visų teisėjų sesija – raide „P“. Šios bylos yra reikšmingos kaip teismo precedentai.

Kitų bylų ar tyrimų numeriai nurodomi tokie, kokie jie buvo suteikti tyrimo metu. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai nurodomi pagal jų priėmimo datą.

I DALIS. NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMO SAMPRATA

Nusikalstamos veikos įvertinimas turi būti teisiškai pagrįstas, sistemiškas, nekelti abejonių. Todėl pirmame skyriuje rašoma apie teorinę nusikalstamų veikų kvalifikavimo proceso sampratą, kvalifikavimo poreikį, vietą teisinio vertinimo ir sprendimų priėmimo sistemoje, pateikiamos svarbiausios teisinio reguliavimo nuostatos, apibrėžiančios kvalifikavimą, pateikiama, pagrindžiama ir aptariama kvalifikavimo teorija bendrai. Šis skyrius turi padėti susidaryti įspūdį apie kvalifikavimo procesą ir jo reikšmę, suprasti giluminį, sisteminį baudžiamojo įstatymo taikymo pobūdį.

Baudžiamojo teisinio vertinimo poreikis ir esmė

Vertinant žmogaus elgesį – ar jis geras, socialiai priimtinas ar ne, tinkamas ar netinkamas, teisėtas ar neteisėtas, moralus, ar nemoralus, toleruotinas ar netoleruotinas – reikia tą elgesį palyginti su visuotinai priimtu matu, kanonu, taisykle, papročiu, kad būtų galima padaryti išvadą ir atsakyti į rūpimą klausimą. Žmonija istorijos raidoje suformulavo daug imperatyvų, taisyklių, normų, papročių, kuriais vadovaujasi.

Baudžiamasis įstatymas uždraudžia neteisėtą, pavojingą elgesį, numato bausmes ir kitas poveikio priemones, o baudžiamoji teisė kartu su baudžiamojo proceso teise veikia kaip nusikalstamų veikų įvertinimo teisinis mechanizmas. Šis mechanizmas – teisėsaugos veikla tiriant nusikalstamas veikas. Teisėsauga nustato, koks elgesys gali būti laikomas *nusikalstamu*, o tai padaryti padeda jo palyginimas su baudžiamosiomis normomis.

Nusikalstamo elgesio įvertinimas

Kai vertinamas žmogaus elgesys, kuris akivaizdžiai grubus, smurtinis, žalingas, pavojingas, neleistinai rizikingas, statistinio vidutinio stebėtojo požiūriu netoleruotinas, arba toks elgesys sukelia sunkias, nepataisomas pasekmes, pavyzdžiui, šūvis į kitą žmogų, dėl ko šį ištinka mirtis, tada vertinamas ir moralinis elgesio, *veikos* neleistinumas, tačiau mąstoma ir apie jo atitikimą įstatymų reikalavimus, apie taikytinas teisines priemones, būtinas norint įvertinti tokį elgesį, užkirsti jam kelią. Buitiniu požiūriu dažniausiai svarstoma apie galutinį įvertinimo tikslą – teisinę sankciją: kas kaltininkui bus, kokia bausmė bus pritaikyta.

Iki tol, kol bus išspręstas bausmės klausimas, teisininkas, teisėsaugos pareigūnas turi atsakyti į daugybę klausimų ir atlikti nemažai teisinių procedūrų, nuo kurių priklausys galutinis teismo vertinimas.

Teisėsaugos pareigūnui ir teisininkui (tyrėjui, prokurorui, teisėjui) pirmas svarbiausias žingsnis – nustatyti, kaip vertinamas elgesys atitinka teisės normų reikalavimus, būtent – baudžiamąjį įstatymą, jo straipsnį, kelis straipsnius, jų dalis. Tai nustačius reikia priimti

adekvatų teisinį sprendimą ir jį surašyti procesiniame dokumente. Šis sprendimas turi būti aiškus, pagrįstas, atitikti įstatymą.

a) Vilniaus rajone A kaimo gyventojai šeštadienį girdėjo kelis šūvius. Po kelių dienų šalia šio kaimo esančiame miške rastas nenustatyto asmens lavonas su šautine žaizda krūtinėje. Dėl šio įvykio pradėtas ikiteisminis tyrimas.

b) Kazlų Rūdos prekybos centre ne darbo metu, naktį susprogdintas bankomatas, iš kurio pagrobtos kasetės su pinigais, padaryta didelė žala pastatui ir jo įrangai. Pirminiais duomenimis, bankomatas susprogdintas prileidus dujų mišinio. Dėl šio įvykio pradėtas ikiteisminis tyrimas.
Pradedant tyrimą dėl nusikalstamos veikos fakto kyla esminis klausimas: kaip įvertinti nusikalstamą veiką, kai dar nežinomos visos svarbios jos aplinkybės? Kokia informacija pakankama ir kokia yra esminė taikant baudžiamąsias normas?

Teisiniu požiūriu vertinama žmogaus elgesio atitiktis taisyklėms ir reikalavimams. Vertinama pavyzdyje pateiktų atvejų elgesio atitiktis BK ir kitiems teisės aktams. Vertinant privaloma atsakyti į daug svarbių klausimų, kaip antai „kas šovė“, „kodėl šovė“, „ar šauta teisėtai“, „ar šauta ginantis nuo pasikėsinimo“, „ar šauta medžioklės metu“, „ar šauta norint atkeršyti“, „iš kokio ginklo šauta“, „ar ginklas laikomas teisėtai“, pan. Jei bankomatas susprogdintas panaudojus dujas, sprogmenis ir pagrobtos kasetės su pinigais, klausimų, norint teisiškai įvertinti, dar daugiau: dėl padarytos žalos turinio (sugadintas turtas ir pagrobti pinigai), dydžio (kokia materialinė vertė), padarymo būdų, kaltininkų skaičiaus, bendrininkavimo, pasirengimo ir kitų svarbių klausimų – „kiek pinigų pagrobta“, „kokiomis kupiūromis“, „kokie sprogmenys panaudoti“ (savadarbiai ar skirti karo reikmėms), „kur įgyti sprogmenys“, „kas padarė veiką“ ir pan.

Tiriant veiką būtina išsklaidyti nežinojimą, užpildyti jį žiniomis ir pritaikyti teisinę elgesio vertinimo taisyklę, o jei tas elgesys neteisėtas – pritaikyti teisines priemones kaltininkui.

Norint įvertinti kaltininko elgesį reikia rasti reikiamą baudžiamojo įstatymo normą ar normas. Pagal šias normas bus galima įvertinti įvykio faktus, aplinkybes, surinkti įrodymus, įrodyti nusikalstamos veikos sudėtį ir patraukti kaltininką baudžiamojon atsakomybėn.

Pavojingo, žalingo elgesio, arba veikos, palyginimas su baudžiamąją norma yra kasdienė teisėsaugos ir tyrimo institucijų, visų nusikalstamas veikas tiriančių ir jų vertinimu užsiimančių subjektų veikla. Jis aktualus teisėsaugos praktikoje nuo pirmųjų veikos tyrimo veiksmų.

Tikslus neteisėto elgesio įvertinimas baudžiamojoje teisėje ir baudžiamojo teisingumo sistemoje ypač svarbus. Baudžiamojoje teisėje negalimas *panašaus* įstatymo taikymas, negalima įstatymo ir teisės analogija, plečiamasis baudžiamojo įstatymo aiškinimas ir jo taikymas aiškiai nenumatytiems atvejams. Negalimas ir taikymas remiantis vien subjektyvia taikytojo nuožiūra, ignoruojant baudžiamųjų normų aiškinimo taisykles ir teismų praktiką. Negalimas baudžiamojo įstatymo taikymas nenustačius faktų ir neatsižvelgus į nusikalstamos veikos sudėties požymius.

Norint teisingai ir visapusiai įvertinti nusikalstamą veiką, pirmiausia reikia ją įvertinti pagal baudžiamąjį įstatymą – ar ji atitinka įstatymo pateiktą konkrečios uždraustos veikos apibrėžimą.

Taigi, pirmiausia reikia veiką *kvalifikuoti*. Kvalifikavus veiką atliekamas tyrimas: renkami įrodymai, prasideda įrodinėjimo veikla, renkami duomenys, kurie gali tapti įrodymais, įrodinėjama nusikalstamos veikos sudėtis; surinkus ikiteisminio tyrimo duomenis ir manant, kad jų pakanka, byla perduodama teismui, o teismas tiesiogiai teismo posėdyje *atliks įrodymų tyrimą*, įvertins veiką visapusiai, surinktus *duomenis pripažins įrodymais*, įrodys reikiamus sudėties požymius, neteisėtai veikusį *asmenį pripažins kaltu*, įrodys šio asmens *kaltumą*, *paneigs nekaltumo prezumpciją*, *paskirs jam* tinkamą *bausmę*.

Nusikalstamų veikų kvalifikavimas kaip praktinė teisėsaugos veikla

Kvalifikavimo procesas – kaip ir kokį BK straipsnį pritaikyti – nėra reguliuojamas įstatymų, tai yra tradicinė kasdienė teisėsaugos institucijų veikla. Toliau bus parodyta, kad baudžiamojo proceso įstatymai numato tik bendrus formalius reikalavimus kvalifikavimui, tačiau didžiąja dalimi jis paliktas teisėsaugos institucijų ir teismų praktikai. Tai kūrybiškas procesas, kurio metu vadovaujamasi nusistovėjusiomis ir praktikos patikrintomis bei teorinėmis nuostatomis. Šis procesas baigiamas teismo nuosprendyje. Teismas kiekvienoje byloje, priimdamas nuosprendį, privalo pasisakyti dėl kvalifikavimo ir savo išvadas motyvuoti.

Baudžiamojo proceso paskirtis – išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (BPK 1 str.). Šias nuostatas įgyvendina teisėsaugos tyrimo institucijos, kurios ištiria nusikalstamas, sudaro pagrindą teismui įvykdyti teisingumą. Todėl proceso paskirtis įpareigoja tyrimo institucijas ištirti visas to reikalaujančias veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą.

Kvalifikavimas labai svarbus nusikalstamų veikų tyrimo institucijų veikloje, nes nuo parinktos normos priklauso teisinių padarinių visuma. Detalius kvalifikavimo reikalavimus ikiteisminio tyrimo metu įtvirtina generalinio prokuroro rekomendacijos dėl veikų kvalifikavimo ir įtarimo formulavimo (Generalinio prokuroro įsakymas, 2014). Rekomendacijose įtvirtintos esminės kvalifikavimo prielaidos ir reikalavimai, reikšmingi praktinei ikiteisminio tyrimo institucijų veiklai.

Generalinio prokuroro patvirtintose rekomendacijose, skirtose kvalifikavimo klausimams, teigiama: „Nusikalstamas veikas ikiteisminio tyrimo metu kvalifikuoja ir perkvalifikuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras. Baudžiamųjų įstatymų, aktualios teismų praktikos analizė, išsamus ir visapusis faktinių bylos aplinkybių įvertinimas yra teisingo nusikalstamų veikų kvalifikavimo prielaidos. Kvalifikuojant ir perkvalifikuojant veikas turi

būti laikomasi normų konkurencijos taisyklių, baudžiamojo įstatymo galiojimo laiko atžvilgiu nuostatų. Teisingas nusikalstamų veikų kvalifikavimas leidžia apibrėžti optimalias ikiteisminio tyrimo ribas ir kryptį, lemia ikiteisminio tyrimo metu būtinas įrodyti aplinkybes, užtikrina teisėtumo, ikiteisminio tyrimo koncentruotumo ir ekonomiškumo principų įgyvendinimą." (Generalinio prokuroro įsakymas, 2014, 3 p.). Šios nuostatos leidžia išgryninti esminius fundamentalius reikalavimus, taikomus kvalifikavimui.

Baudžiamosios teisės teorija ir kvalifikavimo teorija paaiškina ir išplėtoja šiuos reikalavimus, pateikia atsakymus, kodėl nusistovėjo tokia praktika. Baudžiamasis įstatymas nuolat kinta, todėl būtinos fundamentalios taisyklės, idėjos, principai, paaiškinantys, kaip normos turi būti pritaikytos. Teorijoje ieškoma idėjų, būdų, kaip kvalifikavimo sistemą galima tobulinti, gerinti siekiant kokybiškos teisėsaugos veiklos.

Didžiajai daugumai atvejų dėl kvalifikavimo praktikoje nekyla sunkumų. Nukentėjusiojo pareiškimas apie jo atžvilgiu padarytą veiką, pranešėjo pranešimas teisėsaugai (policijai, prokuratūrai) apie nusikaltimą, kai kuriais atvejais – pareigūno tarnybinis pranešimas apie nustatytus nusikalstamos veikos požymius, o atskirais atvejais – ir paties kaltininko atvykimas ir prisipažinimas apie padarytą nusikalstamą veiką yra pagrindinė ir būtina informacija, kuri suteikia žinių apie padarytą nusikaltimą ir sukuria kvalifikavimo prielaidas. Pagal tai sprendžiama, kokia veika padaryta, kokia baudžiamoji norma – BK straipsnis, jo dalis, punktas – turi būti taikomi.

Jei vertinama pavienė veika, kurią padarė vienas kaltininkas, šios veikos aplinkybės pakankamai aiškios, normos pritaikymas nekelia sunkumų.

> Pavyzdžiui, vakare namuose tarp sutuoktinių kilo konfliktas: išgėręs N. užpyko ant žmonos H. ir trenkė jai du smūgius. Nukentėjusioji telefonu iškvietė policiją, kuri sulaikė N. Dėl nusikalstamos veikos pradėtas ikiteisminis tyrimas, jo metu nukentėjusiajai nustatytas nežymus sveikatos sutrikdymas. Veika tyrimo metu kvalifikuota pagal BK 140 str. 2 d.
>
> Kvalifikavus veiką pagal šią BK normą, pagal joje įtvirtintus požymius – pavojingą veiką ir kilusį padarinį – suformuluotas įtarimas N.:
>
> *N. A. įtariamas dėl to, kad jis mušdamas sukėlė savo šeimos nariui (žmonai) H. A. fizinį skausmą ir nežymiai ją sužalojo ir padarė nusikalstamą veiką, numatytą BK 140 str. 2 d.*

Neteisėta veika sulyginta su baudžiamuoju įstatymu, pagal veikos faktinius požymius suformuluotas įtarimas ir jis pateiktas kaltininkui. Nuo tokio nusikalstamos veikos kvalifikavimo tiesiogiai priklauso baudžiamieji teisiniai padariniai:

– veikos sunkumas, kuris nustatomas pagal straipsnio dalies sankciją ir su juo susiję teisiniai padariniai:
- bausmės rūšis ir dydis;
- senaties terminas;
- galimybė asmenį atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės;
- galimybė taikyti baudžiamojo poveikio priemones;

– veikos teisinis įvertinimas ir procedūros:
- tyrimo ypatybės, procesinės prievartos dydis – kardomųjų priemonių rūšis, trukmė;
- poreikis taikyti specialiąsias žinias – skirti užduotį specialistui ar ekspertui dėl sužalojimo masto;
- dėl to, kad veika padaryta artimoje aplinkoje, specifinių baudžiamojo poveikio ar socialinio poveikio priemonių taikymas;
- kaltininko gynybinė pozicija: prisipažįsta, gailisi arba neigia nusikalstamą veiką; ir nuo šios pozicijos priklausantis baudžiamojo proceso įgyvendinimas (pavyzdžiui, galimas ar negalimas kaltininko susitaikymas su nukentėjusiuoju ir atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės; galimas ar ne sutrumpintas įrodymų tyrimas teisme, kt.);
- tyrimo planavimas, atliktini veiksmai ir jo trukmė;
  – proceso dalyvių apklausų planavimas – apklausų eiliškumas, užduotinų klausimų formulavimas;
  - sunkinančių ir lengvinančių atsakomybę aplinkybių nustatymas;
  - kita.

Tačiau pasitaiko ir nemažai keblių kvalifikavimo situacijų. Praktikoje dažni atvejai, kai nusikalsta keli asmenys. Reikia įvertinti ir nuspręsti, ar jie veikė bendrininkaudami, kaip tai paveiks jų atsakomybę. Reikia nuspręsti, kokios normos, apibūdinančios bendrininkavimą, turi būti taikomos, ar jos turi būti nurodytos procesiniuose dokumentuose ir motyvuotos.

Dažnos ir situacijos, kai tas pats kaltininkas (kaltininkai) padaro kelias nusikalstamas veikas. Pasitaiko ir situacijų, kai vienos veikos darymas užtrunka kurį laiką ir reikia nuspręsti – padaryta viena veika ar kelios ir kokios baudžiamojo įstatymo normos taikytinos; kaip spręstinas kelių nusikalstamų veiksmų, veiksmų komplekso vertinimo klausimas, pavyzdžiui, ar užtrukusi tam tikrą laiką veika yra tęstinė, trunkančioji ar pakartotinė.

> Pavyzdžiui, keturi nepilnamečiai – A., sulaukęs trylikos metų, F., M., G, kuriems po penkiolika metų, įlipo pro atvirą langą į privatų namą, apžiūrėjo tuo metu be šeimininkų buvusias patalpas, surado ir paėmė Mažvydo „Katekizmo" riboto leidimo tikslią kopiją (jubiliejinį leidimą), namo savininko pasą, asmens tapatybės kortelę, medžiotojo pažymėjimą, lygiavamzdį medžioklinį šautuvą ir dvidešimt šovinių, skirtų šaudyti iš jo, penkis tūkstančius eurų grynųjų pinigų, banko obligacijų trijų tūkstančių eurų sumai, nešiojamąjį kompiuterį, taip pat namie laikytus medikamentus, tarp kurių ir raminamuosius vaistus – tris pakuotes „Xanax", laikytus pagal gydytojo išrašytą receptą, saldumynų bei gėrimų penkiasdešimties eurų sumai, ir su visais šiais daiktais pasišalino. Pagal nukentėjusiojo pranešimą policijai pradėtas ikiteisminis tyrimas. Nustatyta, kad pagrobtų medikamentų dvi pakuotes F. ir M. pardavė savo draugui J., o vieną suvartojo patys.

Baudžiamasis teisinis vertinimas tokiu atveju turi būti kompleksinis. Vertinant padarytas veikas privaloma atsakyti į klausimus:

> Kokios nusikalstamos veikos padarytos ir kokios BK normos jas numato?
>
> Kiek nusikalstamų veikų padaryta ir koks jų santykis? Ar veikos baigtos?

Kokių BK straipsnių dispozicijos numato aprašytas veikas ir kilusius padarinius?

Kaip kiti teisės aktai numato specialių substancijų, daiktų (medikamentų, narkotinių medžiagų, ginklų, šaudmenų) teisinį reguliavimą ir kokios jų nuostatos dėl kiekių, laikymo sąlygų aktualios?

Kokių reikia specialių, ne teisinių žinių byloje nustatant nusikalstamų veikų dalyko ypatybes?

Kokia pagrobto turto vertė ir kaip ją nustatyti? Ar ši vertė padės pritaikyti normas?

Keli asmenys padarė nusikaltimą (-us): ar visi gali būti laikomi atsakingi, ar tai nulems amžius?

Už kokias veikas atsako kiekvienas iš jų?

Koks buvo šių asmenų susitarimas – noras veikti bendrai, bendra tyčia?

Ar susitarimas realizuotas, ar nė vienas iš asmenų nepadarė to, dėl ko nesitarta?

Ką suvokė kiekvienas iš šių asmenų darydamas veikas, ko siekė?

Ar kiekvienas suvokė, kad veikia bendrai?

Kaip turi būti vertinamas galimų bendrininkų indėlis, ryšiai, kaip tai turi atsispindėti kvalifikuojant?

Kokios lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės gali būti nustatytos, ar jos nesidubliuoja su kvalifikuojančiais požymiais?

Atsakymai į šiuos klausimus bus pagrindas kvalifikuoti padarytas veikas. Kvalifikavus kiekvieno iš asmenų veiką vėliau bus galima spręsti dėl šių veikų sunkumo, gresiančios atsakomybės, teisinių veikos padarinių, procesinių tyrimo ypatybių.

Tyrimo požiūriu bus galima spręsti dėl tyrimo taktikos, būtinų atlikti tyrimo veiksmų, planavimo.

Todėl teisiniu požiūriu sudėtingiausios kvalifikavimo situacijos susijusios su veikos turinio, jos tapatumo nustatymu, baigtumo momento nustatymu, atsakymu į klausimus, ar kvalifikuojama pavienė nusikalstama veika ar kelios nusikalstamos veikos, koks santykis tarp jų, kurios iš jų sudaro nusikalstamų veikų daugetą, pavienės veikos atskyrimas nuo nusikalstamų veikų daugeto ir jo atmainų. Svarbios ir pavienės veikos atmainos, ir jų kvalifikavimas, taip pat normų konkurencijos įveikimo klausimai. Visi šie klausimai nagrinėjami knygos skyriuose.

Baudžiamosios normos taikymas: kvalifikavimo prielaidos

Paaiškėjus žiniai arba gavus pranešimą apie nusikalstamos veikos padarymą susiduriame su teisiniu padarytos veikos įvertimo būtinybe: ar ta veika nusikalstama, ar ji pavojinga ir atitinka baudžiamojo įstatymo įtvirtintą nusikaltimo apibrėžimą, ar veika tyčinė, ar neatsargi, kodėl ji padaryta, kas ją galėjo padaryti. Tai visuma klausimų, į kuriuos būtina atsakyti ir

įvertinti kaltininko elgesį pagal įstatymą.

Tiriant ir vertinant pavojingą, įstatymo požiūriu neleistiną žmonių elgesį – nusikalstamą veiką, labai svarbus teisingas ir tikslus kiekvieno tokio elgesio, poelgio įvertinimas pagal baudžiamąjį įstatymą: kokią (kokias) baudžiamąsias normas jis atitinka, kodėl atitinka, ką teisėsauga privalo įrodyti, jei norima kaltininką patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Taigi, vertinant nusikalstamą veiką, susidūrus su nusikalstama veika, pirmas svarbus žingsnis – tokios veikos atitikties baudžiamajam įstatymui nustatymas.

Nuo BK straipsnio priklauso kilsianti atsakomybė, jos dydis, teismo skiriama bausmė. Svarbu tai, kad ne tik nuo kiekvieno straipsnio priklauso kilsianti bausmė, tačiau ir nuo straipsnio dalies, jos punkto priklauso kilsiančios teisinės pasekmės, kurios nebūtinai aprašytos tame straipsnyje. Baudžiamojo teisingumo sistemoje svarbus tikslumas, detalumas, atsakingas faktų vertinimas ir sugretinimas su įstatymu. Teisinės išvados daromos tik faktų ir vertinimo pagrindu. Šios išvados paveiks atskiro individo ir visos visuomenės interesus.

Šiuolaikinis baudžiamasis procesas nėra vien nusikaltimo išaiškinimas bet kokia kaina. Šiuolaikinis baudžiamasis procesas remiasi vertybiniais orientyrais ir teisėtumo pagrindais, iš kurių svarbiausi yra žmogaus orumo neliečiamumo principas ir iš teisinės valstybės, teisės viršenybės idėjos kylantys baudžiamojo proceso principai – nekaltumo prezumpcija, proceso sąžiningumas ir proporcingumas; valstybė baudžiamajame procese turi turėti moralinį pranašumą, o procesas turi būti morališkai integralus (Goda, 2014, p. 11, 21).

Teisingas baudžiamojo įstatymo, būtent konkrečios normos – BK specialiosios dalies normos – pritaikymas sudaro pagrindą teisingam nusikalstamos veikos teisiniam įvertinimui.

Kvalifikavimo procesas svarbus, nes sudaro prielaidas įgyvendinti BK ir BPK keliamus tikslus, uždavinius, įstatymų numatytas procesines teises. Šis procesas yra kertinė baudžiamojo teisingumo sistemos dalis – nuo to, kokia baudžiamoji norma (ar normos) bus parinkta, kaip pagal joje numatytus požymius bus suformuluotas įtarimas, vėliau kaltinimas, priklausys byloje įrodinėjamos aplinkybės. Nuo to, kokia norma bus parinkta, priklausys ir smulkios, bet reikšmingos tyrimo detalės, pavyzdžiui, įtariamajam užduodami klausimai, organizuojami konkretūs tyrimo veiksmai, jų taktinės ypatybės, ir apskritai tiesos nustatymas byloje, teisingumo įvykdymas.

Kvalifikavimo apibrėžimas

Sąvoka „kvalifikavimas“ kildinama iš lotynų kalbos žodžio *qualitas*, reiškiančios kokybę. Kvalifikavimas plačiąja prasme – kokybės nustatymas. Kvalifikavimas teisine prasme yra žmogaus elgesio atitikties įstatymui nustatymas, tam tikras teisinės kokybės nustatymas.

Kvalifikavimas baudžiamojoje teisėje – tai nustatymas, ar padaryti veiksmai atitinka

konkrečią baudžiamojo įstatymo specialios dalies normą, t. y. ar atitinka įstatymo nustatytą kokybę, – BK uždraustos veikos kokybę, ar padaryti veiksmai pagal savo turinį yra tokie, kurie draudžiami baudžiamuoju įstatymu, ir atitinkamų baudžiamojo įstatymo normų parinkimas bei jų įtvirtinimas procesiniuose dokumentuose.

Taip pat kvalifikavimas apima ir vienos nusikalstamos veikos atribojimą nuo kitos, kokybinio nusikalstamų veikų santykio nustatymą faktiškai taikant įstatymą (normų konkurencijos įveikimas), pavienės veikos ir kelių nusikalstamų veikų (daugeto) atribojimą. Apie visus šiuos klausimus išsamiai rašoma toliau.

Kvalifikavimą įvairūs baudžiamosios teisės mokslo šaltiniai apibūdina įvairiai. Ir teorijos, ir praktikos požiūriu svarbiausia, kad kvalifikavimas yra baudžiamojo įstatymo pritaikymas konkrečiai gyvenimiškai situacijai – tinkamos normos parinkimas. Nustačius kokybę, tai, kad elgesys atitinka baudžiamąjį įstatymą, konkrečią normą, šis vertinimas įtvirtinamas procesiniame dokumente.

Teisės taikymas ir teisingumo vykdymas nėra savitikslė veikla. Ji skirta įvertinti žmogaus elgesį taisyklių ir įstatymo požiūriu, kad teismas teisingiausiai ir visapusiai įvertintų elgesį, jį pasmerktų ir skirtų adekvačias priemones. Teismo vykdomas teisingumas dėl nusikalstamų veikų sudaro nemenką valstybės teisminės valdžios darbo dalį, tai palaiko visuomenėje teisinę tvarką ir taiką.

Priimta laikytis pozicijos, kad kvalifikavimas yra *gyvenimiškos situacijos sulyginimas su baudžiamojo įstatymo norma ir iš to sulyginimo padaroma teisinė išvada, išreiškiama procesiniame dokumente.*

Kvalifikavimas – konkrečios normos parinkimas asmens padarytai veikai arba tapatumo tarp padarytos veikos ir nusikaltimo sudėties, aprašytos BK specialiosios dalies normoje, nustatymas bei įtvirtinimas teisės normos taikymo akte (Pavilonis ir kt., 2000, p. 19–20).

Kvalifikavimo teorija

Lietuvoje nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorijos bendrieji pagrindai nėra plačiau dėstomi, kvalifikavimas paprastai yra baudžiamosios teisės studijų sudėtinė dalis. Nusikalstamų veikų kvalifikavimas laikomas baudžiamosios teisės specialiosios dalies studijų dalyku arba specialaus baudžiamosios teisės specialios dalies kvalifikavimo kurso studijų dalyku. Praktika rodo, kad nusikalstamų veikų kvalifikavimas yra visiškai utilitarinis, praktikos dalykas. Laikoma, kad bendrosios baudžiamosios teisės studijos tenkina praktinius kvalifikavimo poreikius. Įstatymo taikytojas tiesiog taiko baudžiamąjį įstatymą vadovaudamasis jo bendrosiomis nuostatomis (bendrąja dalimi), nusikalstamos veikos sudėties požymiais, įtvirtintais konkrečiame straipsnyje (specialiosios dalies nuostatos) ir teismų praktikos pavyzdžiais dėl konkrečių veikų kvalifikavimo (kasacinio teismo praktika), taip pat atsižvelgiama

į teorijos nuostatas.

Todėl dauguma atvejų nusikalstamų veikų kvalifikavimas yra rutininė praktika ir konkrečių atvejų vertinimas pagal įstatymą. Kvalifikavimui pakanka specialios dalies studijų ir specialiosios dalies vadovėlio rekomendacijų dėl kvalifikavimo. Tačiau sisteminant žinias, kuriant nuoseklų baudžiamojo įstatymo taikymo modelį, tradiciją, siekiant sistemingumo, tikslinga kurti ir vientisą kvalifikavimo teoriją, taikomą visais atvejais, kurioje būtų numatytos bendrosios taisyklės ir išimtys, pasitaikančių sudėtingų atvejų vertinimas, kuris remiasi baudžiamųjų normų sistema, svarbiausiomis procesinėmis nuostatomis. Bendrosios kvalifikavimo teorijos nuostatos, derinant jas su specialiosios dalies pateikiama sudėčių analize ir taikymo rekomendacijomis bei procesinėmis normomis, sudaro darnų teorinį instrumentinio baudžiamojo teisingumo sistemos pagrindą.

Kvalifikavo teorija suprantama kaip žinių, idėjų, nuomonių, taisyklių, postulatų visuma, kurios apibūdina kvalifikavimą kaip nusikalstamų veikų teisinio įvertinimo procesą, nurodo jo dalis, veikiančius subjektus ir teikia reikšmingų žinių bei praktinių patarimų, išgrynina bendrąsias taisykles, jų išimtis. Gyvenimas nestovi vietoje, jis dinamiškas, o susiklosčius naujoms situacijoms, nusistovėjusios taisyklės padeda išspręsti naujai kylančius sunkumus, suteikia metodinį pagrindą taikytojo elgsenai, be to, suteikia žinių, kurios padeda tobulinti baudžiamąjį įstatymą. Ši teorija siūlo idėjų ir apskritai dėl teisės sistemos paskirties, žmogaus teisių ir konstitucinių vertybių apsaugos, baudžiamojo teisingumo sistemos paskirties, esamos būklės tobulinimo.

Nemaža nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorijos dalis nėra susisteminta, todėl ji ne visada vienareikšmiška ir neretai jai trūksta išbaigtumo. Be to, baudžiamasis įstatymas nuolatos keičiamas, todėl sukuriamos naujos situacijos, atsiranda normų konkurencijos situacijų ar net normų kolizijų. Neretai trūksta baigtinių atsakymų visiems kvalifikavimo atvejams ir kartais prireikia kelių instancijų teismų norint rasti tinkamiausią įstatymo normą. Pasitaiko, kad skirtingų instancijų teismai dėl to paties vertinamo atvejo turi visiškai priešingas nuomones.

Kvalifikavimo teorijos reikšmė

Baudžiamosios teisės specialiosios dalies studijos nagrinėja sudėtis kaip baigtines normas. Daugiausia dėmesio skiriama šių normų požymiams aiškinti, sąvokų esmei atskleisti, probleminių požymių įtakos įrodinėjimo procesui atskleisti. Kvalifikavimo teorijos ir studijų dalyko svarba padeda atskleisti bendruosius normų taikymo dėsnius ir taisykles. Šios teorijos požiūriu analizuojamos, nagrinėjamos ne tik pavienės sudėtys ir jų požymiai, tačiau baudžiamumo sistemos visuma, siūlomas raktas, kaip sistemiškai pritaikyti baudžiamąsias normas randant tinkamiausią, išsprendžiant neaiškumus dėl normų turinio, jų santykių,

konkurencijos, kolizijų. Taigi, ši teorija svarbi tuo, kad ieškomas ir dažniausiai randamas universalus raktas, padedantis parinkti normą, nustatyti santykius tarp normų, pagrįsti sprendimą. Ilgainiui žinios padeda ir konstruojant normas, ir optimizuojant baudžiamųjų normų sistemą.

Kvalifikavimo teorija reikšminga ir dėl to, kad padeda vienodinti praktiką. Šis vienodinimas – ne tik panašių normų pritaikymas panašiose situacijose. Nuo vienodo, pagrįsto kvalifikavimo priklauso procesinės prievartos taikymas, kriminalinės žvalgybos taikymas, specialių tyrimo metodų taikymas. Vienoda, pagrįsta kvalifikavo praktika turi ir ilgalaikį poveikį nusikalstamumo statistikai, o ilgainiui – ir baudžiamajai politikai.

Kvalifikavimo teorija svarbi tuo, kad skirta „apsaugoti" baudžiamojo įstatymo taikymo praktiką nuo nepageidautinų tendencijų. Ji sudaro prielaidas tekstą aiškinti taip, kad jis atitiktų kriminologijos mokslo pasiekimus, racionalios baudžiamosios politikos ir demokratinės valstybės tikslus, neleistų be pagrindo ideologizuoti baudžiamojo teisingumo sistemos.

Studijų požiūriu, kvalifikavimo teorija turi padėti pažinti baudžiamąsias normas ne izoliuotas, o sistemoje, nustatyti nematomus jų ryšius, padėti teikiant teorinių patarimų dėl normų taikymo. Tikslinga kvalifikavimo žinias sisteminti, grupuoti, teikti patarimus, kurie svarbūs ne tik siekiant teisingai taikant įstatymą, bet ir ankstesnėje stadijoje – jį konstruojant. Dėl to knygoje plačiau aptariamos baudžiamosios teisinės normos, jų kūrimą lemianti teisinė technika ir jos svarba, normų aiškinimas, nusikalstamos veikos sudėties konstrukcijos ypatybės, pateikiama praktinių pavyzdžių.

Kvalifikavimo teorija apima kvalifikavimo kaip proceso ir rezultato sampratą, kvalifikavimo principus, baudžiamosios normos struktūros analizę, kiek ji aktuali kvalifikavimui, kvalifikavimo santykį su veikos sudėtimi, konkrečias kvalifikavimo taisykles, atskirų specialiosios dalies skyrių kvalifikavimo ypatybes pagal rūšinį objektą.

Šioje mokymo priemonėje nurodomos pagrindinės, įžanginės kvalifikavimo teorijos nuostatos, apibendrinta informacija pagal Lietuvos baudžiamosios teisės dėstymo tradiciją ir teisėsaugos praktiką, stengiamasi pateikti samprotavimų dėl galimumo taikyti atskiras baudžiamąsias normas, išsakoma tam tikrų kritinių pastabų. Dėl knygos apimties apsiribojama bendrąja kvalifikavimo teorija, nenagrinėjamos atskiros nusikalstamų veikų rūšių kvalifikavimo ypatybės. Konkretūs kvalifikavimo pavyzdžiai ir konkrečių skyrių normų taikymas yra baudžiamosios teisės specialios dalies studijų dalykas.

Kvalifikavimas siaurąja ir plačiąja prasme

Baudžiamosios teisės teorijoje galima rasti nuomonių apie kvalifikavimą siaurąja ir plačiąja prasme: siaurąja prasme kvalifikavimas yra tapatumo tarp asmens padarytos veikos ir konkrečios baudžiamosios normos joje numatytų požymių nustatymas; plačiąja – kvalifikavimas

yra tapatumo tarp asmens padarytos veikos ir konkrečios baudžiamosios normos joje numatytų požymių nustatymas ir iš to kylanti teisinė išvada, įtvirtinta procesiniame dokumente (tokio dokumento priėmimas ir motyvų įtvirtinimas).

Šios pozicijos iš esmės nesiskiria, teoriškai viena kitai neprieštarauja, tik siauresnė samprata akcentuoja vertinimo procesą, o platesnė – procesą ir rezultatą.

Kvalifikavimas kaip procesas ir kaip rezultatas

Baudžiamojo proceso įstatymai ir teorija nurodo kvalifikavimą kaip *procesą* ir kaip *rezultatą*. Procesas – pareigūnų veikla analizuojant situacijas ir normas, jas lyginant ir padarant vienareikšmišką išvadą, koks BK straipsnis taikytinas. Rezultatas – juridinė išraiškia procesiniame dokumente ir teismo išvada nuosprendyje, ar pritaikytas teisingas baudžiamasis įstatymas.

Šioje knygoje kvalifikavimas suprantamas ir kaip procesas, ir kaip rezultatas, – atsižvelgiant į kontekstą. Aiškinant situacijas ir kvalifikavimo taisykles nagrinėjamas procesas, pateikiami siūlymus dėl to, kaip turi būti galutinai nurodoma, detalizuojamas rezultatas.

Teisinės sąvokos *kvalifikavimas* ir *inkriminavimas*, jų turinys ir reikšmė. Kitos susijusios sąvokos

Kai kalbama apie nusikalstamų veikų teisinį įvertinimą, vartojamos dvi panašios, bet netapačios sąvokos: *kvalifikavimas* ir *inkriminavimas*. Šios sąvokos vartojamos įvairiuose kontekstuose nagrinėjant veikas teoriškai, taip pat ir praktinio baudžiamojo proceso metu. Kvalifikavimo sąvoka yra pagrindinė, numatyta proceso įstatymuose ir teisės aktuose. Tačiau ir inkriminavimo sąvoka pasitaiko neretai – ir teismų praktikoje, ir įstatymų lydinčiuose (poįstatyminiuose) aktuose.

Inkriminavimo sąvoka atspindi ne vertinimo, kokybės nustatymo procesą, o normos priskyrimą situacijai ar asmeniui. Inkriminuoti (lot. *incriminare, in* – į; *crimino* – kaltinu) reiškia priskirti kam nusikaltimą, laikyti nusikaltusiu; tai ir asmens apkaltinimas nusikalstamos veikos padarymu ar konkrečios nusikalstamos veikos, aprašytos BK tam tikrame straipsnyje, jam priskyrimas; tai gali reikšti *primesti kaltę, įtarti nusikaltus, apkaltinti, skirti prie kurios rūšies, kategorijos, vertinti*[1] (Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas, 2003). Inkriminavimas turi savitą atspalvį: jei kvalifikavimas – veiksmo įvertinimas ir sulyginimas su įstatymo norma, tai inkriminavimas – normos priskyrimas konkrečiam asmeniui, subjektui:

---

1 Taip pat ir: inkriminãvimas (lot. *in* – į + *crimino* – kaltinu), asmens apkaltinimas nusikalstamos veikos padarymu ar konkrečios nusikalstamos veikos, aprašytos baudžiamojo kodekso tam tikrame straipsnyje, jam priskyrimas. Inkriminavimo terminas teisės aktuose nevartotinas (Nevera, n.d.). Taip pat ir: inkrimin‖úoti, *~úoja, ~ãvo* primesti kaltę, įtarti nusikaltus, apkaltinti. ~ãvimas: *teis.* skirti prie kurios rūšies, kategorijos, vertinti: *K. nusikaltimą. Kaip k. tokį elgesį* (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2017).

Pavyzdžiui, J. A. veiksmai kvalifikuoti kaip pasikėsinimas nužudyti, pagal BK 22 str. 1 d. ir 129 str. 1 d. Kadangi pas kaltininką rastas šaunamasis ginklas, J. A. pirmosios instancijos teismas inkriminavo ir šaunamojo ginklo laikymą.

Inkriminavimo sąvoka plačiai vartojama ir neturi jokių neigiamų atspalvių. Kadangi kvalifikavimo sąvoka numatyta įstatymuose, plačiai vartojama praktikoje, ši sąvoka laikytina pagrindine baudžiamosios teisenos sąvoka. Inkriminavimo terminas teisės taikymo aktuose ir procesiniuose dokumentuose vartojamas rečiau, bet pasitaiko, pavyzdžiui, Generalinio prokuroro rekomendacijose nurodomi atvejai, kai „nebeinkriminuojamas bendrininkavimas“ (Generalinio prokuroro rekomendacijos, 2014, p. 12).

Sąvokos ***kvalifikavimas*** **ir** ***klasifikavimas*** taip pat turėtų būti deramai skiriamos: klasifikavimas yra veikų skirstymas pagal jų kategorijas, kaltę, sunkumą, kaip nurodyta baudžiamajame įstatyme (nusikalstamos veikos skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, BK 10 str.; nusikaltimai yra tyčiniai ir neatsargūs; tyčiniai nusikaltimai skirstomi į nesunkius, apysunkius, sunkius ir labai sunkius, BK 11 str. 2–6 d.).

Dažnai vartojamos sąvokos, artimos kvalifikavimo sąvokai kalbiniu požiūriu yra „kvalifikuojantys požymiai“ ir „kvalifikuota sudėtis“. Kvalifikuojantys požymiai yra tokie baudžiamosios teisinės normos bruožai, įtvirtinti joje, kurie sunkina veiką padariusio asmens atsakomybę. Kvalifikuojantis reiškia sunkinantis, didinantis atsakomybę, suteikiantis papildomą kokybę. Kvalifikuota sudėtis reiškia sunkesnė, daugiau požymių numatanti sudėtis; itin kvalifikuota – sunkiausia sudėtis, numatyta konkrečiame straipsnyje.

Bendras socialinis vertinimas ir teisinis vertinimas

Kvalifikavimas – praktinė, rutininė teisėsaugos veikla, kuria adekvačiai reaguojama į kasdienybės poreikius. Ši veikla didele dalimi nulemta nusistovėjusių tradicijų, prokurorų ir teismų formuojamos praktikos. Neretai pareigūnai priima sprendimus vadovaudamiesi nusistovėjusia atitinkamos kategorijos veikų tyrimo praktika. Ir tik po to kvalifikavimas suprantamas kaip baudžiamosios teisės teorijos dalis. Studijuojant baudžiamojo teisingumo mokslus svarbios ir teorinės nuostatos, teorinis pagrindimas, kodėl ir praktinės tradicijos. Be to, studijuodamas teisininkas profesionalas nuolat turėtų kelti klausimus – kodėl taip daroma, ar gerai daroma, ar galėtų būti daroma geriau.

Kvalifikavimas nėra vien mechaninis procesas, nes jam reikia teisinės išminties ir kūrybiškumo. Tai – kūrybinės jurisprudencijos išraiška. Tai ne tik formalus straipsnio ar kelių BK straipsnių parinkimas, tai – teisinis neteisėto elgesio visumos įvertinimas parenkant reikiamas normas ir nustatant kiekvienos normos taikymo apimtį, taip sudarant pagrindus teisingam galutiniam įvertinimui. Išsiaiškinus situaciją gali paaiškėti, kad keli veiksmai vertintini kaip kelių savarankiškų veikų sutaptis, o labai panaši situacija gali būti vertinama ir

kaip viena veika. Todėl kartais kvalifikuoti paprasta, o kartais situacijos sudėtingesnės. Galimos ir situacijos, kurias kvalifikuoti nesudėtinga, tačiau tyrimo metu paaiškėja, kad nėra kaltės (kaltė negali būti nustatyta), asmuo, padaręs veiką serga psichikos liga ir galimai yra nepajėgus suvokti savo veiksmų; arba, nors akivaizdus padarinys, tačiau gali nebūti priežastinio ryšio; kvalifikavimo procesas tokiais atvejais reikšmingas tik pradinėje tyrimo stadijoje. Vėliau jis tampa ne tokiu reikšmingu, o teisiniam įvertinimui ir išvadai svarbiausi tampa nusikalstamos veikos sudėties požymiai:

> Gavus duomenų apie nužudymą pradėtas ikiteisminis tyrimas ir kaltininko veiksmai kvalifikuoti pagal BK 129 str. 2 d. 3 ir 6 p. – savo motinos nužudymas, padarytas itin žiauriai, o įtarimas suformuluotas taip:
>
> K. Č. įtariama tuo, kad ji itin žiauriai nužudė savo šeimos narį: ji 2020 m. rugsėjo 11 d. nuo 13.00 iki 15.00 val., tiksliai ikiteisminio tyrimo metu nenustatytu laiku, pelkėje, esančioje A. k., A. sen., Vilniaus r., veikdama kartu su D. J., gim. 2000 m., bendrais veiksmais tyčia sudavė peiliu nukentėjusiajai I. K., gim. 1972 m., ne mažiau kaip keturis kartus į nugarą, ne mažiau kaip du kartus į krūtinę, ne mažiau kaip keturis kartus į kaklą, taip padarydama pjautines durtines žaizdas, ir peiliu perpjovė kaklą, dėl ko nukentėjusioji mirė, ir taip tyčia itin žiauriai nužudė savo šeimos narį – motiną I. K.
>
> Tiriant paaiškėjo, kad įtariamoji turi lėtinį psichikos sutrikimą – šizoafektinį sutrikimą, kuris yra depresijos tipo, ir veiką ji padarė negalėdama suprasti savo veikos pavojingumo, negalėdama valdyti savo veiksmų. Tyrimo metu paaiškėjo, kad kartu veikęs D. J. dėl lėtinio psichikos sutrikimo – *paranoidinės šizofrenijos* – negalėjo suprasti savo veikos pavojingumo ir negalėjo valdyti savo veiksmų. Byla perduota teismui dėl asmenų pripažinimo nepakaltinamais ir priverčiamojo pobūdžio medicinos priemonių taikymo. Teismas šiuos asmenis pripažino nepakaltinamais ir taikė priverčiamąsias medicinos priemones (Vilniaus apygardos teismo b. b. Nr. M1-263-365/2021).

Iš vienos pusės, baudžiamojo teisingumo sistemoje nusikalstamos veikos kvalifikavimas sukelia esminius teisinius padarinius dėl situacijos ir asmens, kurio veiksmai vertinami: pradedamas tyrimas, priimami procesiniai sprendimai, asmuo gali būti sulaikytas, suimtas, taikomi apribojimai jo nuosavybei, judėjimui, bendravimui, veiklai. Iš kitos pusės, galimi atvejai, kai dėl paaiškėjusio pavojingos veikos fakto tyrimas nepradedamas, arba jau pradėtas nutraukiamas, ir nukentėjusysis jaučiasi neapgintas. Neteisingai įvertinti faktai baudžiamųjų normų požiūriu taip pat iš esmės paveikia teisinę padėtį. Pasitaiko, kad nukentėjusiojo pozicija dėl veikos aplinkybių įvertinama neteisingai – švelniau nei jam sukelta žala; kitaip, nei asmuo subjektyviai suvokė kėsinimąsi. Dėl to kyla nukentėjusiojo nepasitenkinimas, menksta pasitikėjimas teisėsauga, pirminėmis jos grandimis. Todėl kvalifikavimas, skirtingai nuo administracinės teisenos, kitų teisės šakų numatytos teisenos negali būti nemotyvuotas, paviršutiniškas, mechaniškas, nepagrįstas faktais, subjektyvus.

Teisinis ir bendražmogiškas vertinimas. Teisinis ir moralinis vertinimas

Bendražmogiškos vertybės, pagarba joms, jų puoselėjimas formuoja požiūrį ir į

nusikalstamas veikas. Beveik „instinktyviai“ suvokiama, kas yra visiškai neleistina ir baustina. Pavyzdžiui, gyvybės atėmimas laikomas didžiausiu blogiu bet kokios sąmonės požiūriu, netoleruotinas ir vertinant iš eilinio piliečio pozicijos, ir iš krikščioniškų idealų sistemos pozicijų. Teisiniu požiūriu, gyvybės atėmimas gali būti ir tyčinis, ir neatsargus, tą numato skirtingos normos (BK 129, 132 str.), todėl gyvybės atėmimą kitam žmogui ne visada galima vadinti „nužudymu“. Dar kitos, išimtinės aplinkybės gali lemti, kad gyvybės atėmimas bus vertinamas pagal specialias normas (pvz., nužudymas labai susijaudinus, BK 130 str.), o dar kitais atvejais gali paaiškėti, kad atsakomybė už gyvybės atėmimą nekyla (gyvybė atimama neviršijant būtinosios ginties ribų ar karo metu mūšio lauke).

Baudžiamasis teisinis vertinimas numato nemažai veikų, gerokai nutolusių nuo tradicinių bendražmogiškų vertybių ir bendro suvokimo apie šias vertybes. Pavyzdžiui, viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, genocido neigimas (BK 170[2] str.) yra laikmečio poreikių, valstybės apsaugos, vyraujančios visuomeninės mąstysenos padiktuotos normos.

Kai nusikalstama veika vertinama iš bendražmogiškų pozicijų, ji vertinama remiantis moralės nuostatomis ir bendrine kalba, žmonių kasdienybės požiūriu. Teisės ir moralės normos neabejotinai susijusios, bet jos netapačios. Teisė reguliuoja siauriau ir tik tiek, kiek būtina. Teisės normos kaip abstrakčios taisyklės reikalauja formalaus laikymosi ir pritaikymo. Baudžiamoji teisė nustato ir baudžia tik tai, kas susiję su nusikalstamomis veikomis.

Baudžiamosios normos, kaip draudimo ir baudimo visuma, reikalauja teisiniais motyvais ir įrodymais, bet ne nuomone ar nuostata grįsto taikymo. Teisininkas – tyrėjas, prokuroras, teisėjas – paprastai nesprendžia dėl dorovinio, moralinio nusikalstamos veikos vertinimo. Todėl svarbu atkreipti dėmesį į tam tikrus aspektus dėl teisės ir moralės santykio vertinant asmens veiksmus ir juos kvalifikuojant. Teisinis vertinimas nebūtinai tapatus moraliniam, nes teisė yra tik dalinis, tam tikras, ribotas (selektyvus) ir netiesioginis apibendrintų moralės normų atspindys. Teisė nesaugo moralės normų ir dažnai yra savarankiška reguliavimo sistema.

> Pavyzdžiui, nei teisė, nei baudžiamoji teisė nevertina „palaido seksualinio elgesio“ – jei tai netampa seksualinio priekabiavimo veika; baudžiamąja tvarka nebaudžiamas vertimasis prostitucija, tačiau vertinamas pelnymasis iš prostitucijos, sąvadavimas prostitucijai ar prostitucijos organizavimas, įtraukimas į ją (BK 307, 308 str.). Baudžiamoji teisė ribotai vertina ir kitas veikas, kurios moraliniu požiūriu smerktinos (pavyzdžiui, gyvūnų veisimas nepalankiomis, blogomis sąlygomis, gyvūnų kankinimas ar skriaudimas, pan.; už tokias veikas galima administracinė atsakomybė). Nors tokių veikų teisinis vertinimas išskaidomas keliose teisės šakose remiantis pažeidimo pavojingumo pobūdžiu, laipsniu, sukeliamais padariniais, bet jis gana tolimas nuo moralinio pasmerkimo. Institucijos, persekiojančios asmenis už tokių veikų padarymą, nekelia moralinio padarytų veikų vertinimo klausimo.

Negalima reikalauti iš teisės apsaugoti moralę, nes tai neatitinka teisės tikslų. Jei teisei keliami nepasiekiami tikslai, jos reikšmė mažėja. Teisės normų nesilaikymą paprastai lydi

sankcijos pritaikymas kaip būdas pasiekti reguliavimo tikslus. Vertybinis teisės pradas nereiškia pareigos saugoti moralę. Viena vertus, baudžiamoji teisė saugo svarbiausias, fundamentalias, konstitucines vertybes ir tai, kas valstybei aktualu. Kita vertus, moralės normų sistema neretai „nekreipia dėmesio" arba „pateisina" tai, kas baudžiamosios teisės gana griežtai vertinama, pvz., prekių, vertybių gabenimas per valstybės sieną nesilaikant deklaravimo tvarkos (BK 199 str.); pagalba gabenant asmenis per valstybės sieną nesant leidimų (BK 292 str. 1 d.); verslo tvarkos pažeidimai, kurie neretai nelaikomi „rimtais" ir nesmerkiami. Todėl „verslo tvarkos" ar „valdymo tvarkos" įstatymo saugomos vertybės rodo teisės ir moralės, kaip formalaus ir žmogiško, skirtį, kuri neišvengiama.

Kvalifikuojant nusikalstamas veikas pageidautina vengti moralinio smerkimo ir vertinimo moraliniu požiūriu (moralizavimo), nes tai nėra teisės funkcija ir apsunkina procedūrinį teisingumą. Priimta, kad procesiniuose dokumentuose, taip pat procesinių veiksmų atlikimo metu apsiribojama teisės nuostatų taikymu ir nepageidaujami pasisakymai dėl elgesio ar veikos nemoralumo, „negerumo". Rekomenduojamuose teismų procesinių sprendimų kokybės standartuose, be kita ko, nurodoma, kad teismo sprendime teisėjas neturėtų moralizuoti, primesti savo asmeninių etinių, moralinių, religinių, kitokių įsitikinimų ar pasaulėžiūros, sprendimas turėtų būti santūrus ir nešališkas, be sarkazmo ar į proceso dalyvius nukreipto humoro, dogmatiško postringavimo, pompastikos ar retorinių klausimų (Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimas).

Formalusis ir turiningasis kvalifikavimo aspektai

Kvalifikavimas yra formalus aktas, kurio metu parenkama tinkama norma (normos). Formalumas – svarbus baudžiamojo teisingumo sistemos bruožas. Formalumas orientuoja įstatymą taikyti pagal jo formą, gramatinę išraišką, procesiniuose dokumentuose nurodyti taikomas normas, jų redakcijas. Griežtas „įstatymo raidės" laikymasis yra svarbus, tačiau visada turi būti įvertinta baudžiamojo įstatymo esmė ir paskirtis. Normos taikymas nėra savitikslis, jis turi būti turiningas, orientuotas į teisingumo siekį. Todėl kvalifikuojant formaliu požiūriu laikomasi įstatymo ir pagrindinio baudžiamosios atsakomybės principo – *nulllum crimen sine lege nulla poena sine lege* (nėra nusikaltimo be įstatymo, nėra bausmės be įstatymo). Griežtas šio principo laikymasis užtikrina, kad nusikalstama veika nebūtų laikomas bet koks elgesys, kuris *panašus į nusikalstamą*, bet neaprašytas baudžiamajame įstatyme.

Taikant rašytinius įstatymus anksčiau ar vėliau susiduriama su situacijomis, kai „grynas" formalumas turi trūkumų. Pasitaiko atvejų, kai norma gali būti taikoma formaliu požiūriu, tačiau vertinant aplinkybių visumą jos taikyti negalima. Baudžiamojo įstatymo normos pagal savo apimtį nevienodos, jos gali būti suprantamos skirtingai. Todėl taikant baudžiamąjį įstatymą būtina pasitelkti ne vien formalųjį, bet ir turiningąjį požiūrį, vertybinę

normos taikytojo orientaciją. Šiuolaikinėje baudžiamosios teisės teorijoje ir teisų praktikoje akcentuojama turiningojo, ne vien formaliojo baudžiamojo įstatymo taikymo reikšmė. Neformaliai, bet turiningai baudžiamąjį įstatymą taikyti padeda konstitucinių teisės principų taikymas, baudžiamojo įstatymo siaurinamasis ir plečiamasis aiškinimas, teismų praktikos analizė, nusikalstamos veikos pavojingumo koncepcijos taikymas, baudžiamosios teisės kaip paskutinės priemonės (lot. *ultima ratio*) taikymas, žmogaus teisių apsaugos imperatyvas (Fedosiuk, 2014). Adekvačiai ir turiningai baudžiamąjį įstatymą taikyti padeda ir normos taikytojo profesionalumas, adekvati nuožiūra bei pakopinė teisingumo vykdymo sistema. Svarbu ir tai, kad bet kokį formalų teisės taikymo aktą pagrindžia motyvavimas. Išvada dėl teisės taikymo turi būti motyvuota suprantamais, adekvačiais, situaciją ir laiką, erdvę ir laiką, faktus, teismų praktiką atitinkančiais motyvais.

Vertybinis kvalifikavimo aspektas. Kvalifikavimas atsižvelgiant į teisės principus

Šios knygos skyriuose bus parodyta, kad siekti suprasti kvalifikavimą siaurai kaip baudžiamosios normos pritaikymą kartais ribota ir nevisiškai teisinga. Teisinis vertinimas yra teisingumo vykdymo proceso dalis, o teisingumas – valstybės pagrindas. Teisingumas sudaro vertybinį baudžiamojo persekiojimo sistemos matą. Be vertybinio pagrindo teisėsauga yra tik valstybės išlaikoma represinė sistema, o pati valstybė – tik žmonių valdymo įrankis. Todėl teisingumo siekiama, jis vykdomas vadovaujantis per šimtmečius nusistovėjusiais teisės principais. Nusikalstamos veikos įvertinimas grindžiamas vertybiniu požiūriu į svarbiausias, Konstitucijos saugomas vertybes. Beveik visuotinai priimta ir sutariama, kad Konstitucija kaip svarbiausias valstybės dokumentas įtvirtina ir svarbiausias valstybės saugomas vertybes, ir teisės principus, kuriuos plėtoja Konstitucinis Teismas ir teisės mokslas.

Teisės principus kaip pradus, pamatines idėjas taiko teismai ir teisėjai. Be jų neįmanoma teisinė valstybė. Teismas vadovaujasi ne tik įstatymu, bet ir teise bei savo sąžine. Taip teismas susiformuoja vidinį įsitikinimą, kuris būna pagrindas asmenį nuteisti arba išteisinti. Teisės principai tiesiogiai veikia nusikalstamų veikų įvertinimą. Kai kurie principai yra bendri visai teisės sistemai, visoms teisės šakoms, o kai kurie yra specifiniai, skirti baudžiamojo teisingumo sistemai.

Kvalifikavimo požiūriu aktualiausi bendrieji teisės principai, kurie sudaro teisinės valstybės valdymo ir veiklos pagrindą ir kuriuos savo veikloje nurodo Konstitucinis Teismas, yra šie: teisinio saugumo, aiškumo, teisingumo, teisės kreiptis į teismą užtikrinimo, teisės į teisminę gynybą, teisės aktų galios nukreipimo į ateitį, teisės aktų grįžtamosios galios nebuvimo, atsakomybės proporcingumo, negalimumo teisės aktais reikalauti neįmanomų dalykų, teisinio reguliavimo aiškumo, asmenų lygiateisiškumo, asmeniui padarytos žalos dėl valstybės institucijų neteisėtų veiksmų (Deviatnikovaitė, 2021, p. 91).

Aktualūs specialieji baudžiamosios teisės principai. Šie šakiniai ir tarpšakiniai (baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso) principai nustato imperatyvus kaip nusikalstamas elgesys turi, gali būti vertinamas ir kokiais kriterijais šalia įstatymo teksto teisėsauga ir teismas turi vadovautis. Aukščiau minėta, kad kertinę reikšmę turi *nullum crimen sine lege* principas, nubrėžiantis formalaus teisėtumo ribą. Tik rašytinė, iš anksto paskelbta norma yra baudimo pagrindas. Taip laisvos visuomenės nariai apsaugomi nuo nepelnyto baudimo ir laisvės ribojimų. Kitas fundamentalus principas, *nullum crimen sine culpa* (nėra atsakomybės be kaltės), reiškia, kad baudžiamoji atsakomybė galima tik už kaltai padarytą veiką; net ir pavojingai atrodantis elgesys, nenulemtas asmens kaltės kaip asmeninio, psichinio santykio, negali būti baudžiamas.

Ypač svarbus instrumentinio pobūdžio principas *non bis in idem*, kuris reiškia, kad asmens negalima bausti du kartus už tą pačią veiką. BK 2 str. 6 d. numato, kad niekas negali būti baudžiamas už tą pačią nusikalstamą veiką antrą kartą. Baudžiamojo proceso įstatymas numato, kad baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu (BPK 3 str. 1 d. 6 p.). Todėl kvalifikuojant padarytą veiką privaloma įsitikinti, kad asmuo nebuvo baustas už tuos pačius veiksmus, ar asmuo nebuvo baustas už taip pat įvardytus veiksmus baudžiamąją ar administracine tvarka, ar tai ne tas pats asmuo. Privalo būti įvertintas pažeidimo tapatumas bei asmens tapatumas ir sprendžiama kiekvienu individualiu atveju (šio principo įgyvendinimui teikiamas dėmesys LAT praktikoje, pvz., LAT nutartys Nr. 2K-P-221/2008, 2K-7-30-788/2017, 2K-7-183-648/2017, 2K-48-648/2022).

Ultima ratio, baudžiamosios atsakomybės kaip paskutinės (aukščiausios) griežčiausios priemonės principas taip pat įpareigoja baudžiamojo įstatymo taikytojus vertinti, kiek veika žalinga Konstitucinių vertybių požiūriu, ypač atribojant nusikalstamas veikas nuo kitų teisės šakų pažeidimų.

Šiuolaikinė teisės sistema turėtų būti suprantama kaip teisingumo, žmonių lygybės ir bendro gėrio apsaugos mechanizmas, ne vien kaip valstybės nustatytas teisės normų kontrolės mechanizmas, užtikrinamas valstybės prievarta. Baudžiamojo teisingumo sistema taip pat pirmiausia yra bendro gėrio apsaugos, bet ne keršto ar atpildo mechanizmas. Todėl ir kvalifikavimas kaip normos parinkimas yra ir vertybinis veiksmas – įvertinimas elgesio ar neveikimo, kuris pažeidžia Konstitucijos saugomas vertybes. Šis įvertinimas svarbus nuo pirmųjų etapų, nes jis padės teismui įvykdyti teisingumą.

Todėl bet koks kvalifikavimas – net ir dėl atrodančios paprastos veikos – yra ir teisės principų pritaikymas, atitikties jiems patikrinimas kaip teisinės valstybės procedūrinės veiklos sudėtinė dalis. Dėl šių principų svarbos, kertinės reikšmės vertinant padarytas veikas,

kituose skyriuose bus skiriama dėmesio jų įtvirtinimui baudžiamajame, baudžiamojo proceso įstatymuose, jų aiškinimui ir taikymui praktikoje.

Kvalifikavimas ir teisingumo sistema: probleminiai aspektai

Kvalifikavimo klausimas nuolatos aktualus, nes šiuolaikinis įstatymas keičiasi, atsiranda naujų, iki tol nežinotų situacijų, pasitaiko sudėtingesnių bylų, kai reikia ieškoti originalių kvalifikavimo sprendimų (Bieliūnas, 2004, p. 31–32), o kvalifikavimas apima ir diskrecinio pobūdžio sprendimus, kai teisę taikančiam subjektui įstatymas numato pareigą pačiam vertinti faktus vadovaujantis tokiomis normomis, kurios neturi griežtų formaliųjų ribų (Bieliūnas, 2008a, p. 21). Teorinės pastangos svarbios kvalifikavimo praktikai, kadangi taip pateikiama naujų, tikslesnių tokios veiklos rekomendacijų (Bieliūnas, 2008b, p. 11).

Nusikalstamų veikų kvalifikavimo procese susijusios materialiosios baudžiamosios teisės nuostatos, baudžiamojo proceso teisės nuostatos, su jomis susiję kriminalistinės taktikos taikymas ir teisinis techninis darbas (informacinių technologijų taikymas, naudojimasis elektroninių duomenų registrais, raštvedyba). Nusikalstamų veikų kvalifikavimas yra atsakingo pareigūno veikla, kuri nukreipta į galutinį tikslą – teisingumo įgyvendinimą. Nusikalstamo veikos vertinime iki galutinio tikslo – teismo nuosprendžio – dalyvauja daug žmonių, kuriems būdingos idėjos, požiūriai, teisinė sąmonė. Kaip ir vertinant bet ką, neatmestinas ir tam tikras subjektyvumas. Baudžiamosios teisės teorijoje teigiama, kad vertinimą gali nulemti kvalifikavimo subjekto teisinė sąmonė – jis, asmeniškai vertindamas faktus, turi galimybę nuspręsti, atriboti kvalifikavimui reikšmingus faktus nuo nereikšmingų, svarbius nuo nesvarbių. Todėl nuo tyrėjo ir prokuroro sprendimų, kuriais nustatomi reikšmingi faktai, jais pagrindžiami vertinamieji požymiai, jų buvimas, priklauso visos bylos sėkmė teisme (Veršekys, 2013, p. 89).

Nuo to, kaip pareigūnas kvalifikuoja nusikalstamą veiką, vieną normą ar kelias normas pritaiko, gali priklausyti nusikalstamumo statistikos formavimas – kiek padarytų nusikalstamų veikų padaryta ir dėl kelių pradėtas ikiteisminis tyrimas. Taip pat nuo to priklauso ir techniniai aspektai: duomenų apie nustatytas nusikalstamas veikas pateikimas informacinėms sistemoms, atskaitų teikimas, kiti aspektai. Kartais tik nuo subjektyvios tyrėjo ar prokuroro nuožiūros gali priklausyti, pagal kelis BK straipsnius įvertinamos veikos. Pareigūnų, prokurorų patirtis rodo, kad pradinis veikų kvalifikavimas priklauso ir nuo vyraujančios tradicijos, tendencijų.

Svarbu tai, kad teisės taikymas turi išvengti vien sauso formalumo ir mechaninio požiūrio, todėl baudžiamojo teisingumo sistemoje kol kas nepasitvirtina idėjos sukurti mechaninio vertinimo mašiną, *robotizuoto kvalifikavimo* mašiną ar „automatizuotą teisėją“ (vok. *Subsumtionsautomat*, angl. *mechanistic judge*) (Čyras ir Lachmayer, 2014, p. 332). O

nesudėtingų, nesunkių, formalių pažeidimų atveju (administracinė atsakomybė) toks automatizmas visiškai įmanomas, pavyzdžiui, transporto priemonės greičio viršijimą nustatantis įrenginys (radaras) fiksuoja patį pažeidimą, nustato pažeidėjo tapatybę pagal transporto priemonės numerį, padaro vairuotojo nuotrauką ir išsiunčia galimam pažeidėjui dokumentą, kuriame užfiksuotas padarytas pažeidimas ir nurodytos teisinės pasekmės. Pažeidimo faktas automatizuotai susiejamas su pažeista reguliacine norma, pagal kurią administracinėje teisenoje kvalifikuojami kaltininko veiksmai ir nustatoma nuobauda; ir tik tariamam pažeidėjui nesutinkant su gresiančia atsakomybe vysta tyrimo procedūra, apimanti ir pažeidimo kvalifikavimo teisingumo klausimą.

Plėtojantis ir tobulėjant informacinėms technologijoms bei dirbtinio intelekto pritaikymui, ateityje įstatymų taikymas bus labiau automatizuotas, o nusikalstamų kvalifikavimą ar jo pagrindimą, teismų praktikos, precedentų parinkimą bei analizę galės atlikti ir dirbtinis intelektas.

Nusikalstamų veikų kvalifikavimo rūšys. Oficialusis ir neoficialusis kvalifikavimas. Doktrininis, arba mokslinis, kvalifikavimas

Kvalifikavimas yra funkcinės baudžiamosios teisės ir baudžiamojo teisingumo sistemos disciplina. Pagal tai, kas kvalifikuoja nusikalstamą veiką ir kokias teisines pasekmes kvalifikavimas sukelia, išskiriamos kvalifikavimo rūšys – oficialusis ir neoficialusis. Oficialusis yra toks, kuris atliekamas įgaliotų subjektų, yra šių subjektų pagrindinės veiklos dalis, jis turi teisinę reikšmę ir yra įpareigojantis, saistantis visus teisės subjektus. Neoficialusis – teisės mokslininkų, teisės studentų atliekamas kvalifikavimas teisės pažinimo tikslais. Mokslinis kvalifikavimas dar vadinamas doktrininiu, yra sudėtinė baudžiamosios teisės studijų dalis.

Oficialusis nusikalstamų veikų kvalifikavimas yra teisiškai privalomas, saistantis, nes jis įtvirtinamas oficialiuose procesiniuose dokumentuose. Jis apibrėžiamas kaip padarytos bent vienos socialiai žalingos veikos požymių ir baudžiamojoje teisėje numatytos bent vienos nusikalstamos veikos sudėties požymių optimalaus tapatumo nustatymas, atskleidimas ir konstatavimas baudžiamojo proceso teisės nustatyta tvarka (Bieliūnas, 2008b, p. 20). Jį atlieka valstybės įgaliotų institucijų pareigūnai – tyrėjas, prokuroras, teisėjas, o atskirais atvejais – kiti proceso dalyviai (nukentėjusysis, jo atstovas, išimtinais atvejais kaltinamasis, jei nesutinka su priimtu baudžiamuoju įsakymu ir paduoda prašymą, reikalaudamas surengti bylos nagrinėjimą teisme) jų surašytuose procesiniuose dokumentuose (teismo nutartyse, prokuroro, tyrėjo nutarimuose, nukentėjusiojo, jo atstovo, kaltinamojo, gynėjo prašymuose).

Oficialusis kvalifikavimas sukelia teisinius padarinius – procesinių veiksmų protokolais įtvirtinami procesiniai sprendimai, nustatoma asmens teisine padėtis (pvz., įtariamasis). Oficialaus kvalifikavimo proceso rezultatas – oficialaus teisinius padarinius sukeliančio

dokumento priėmimas. Oficialiojo kvalifikavimo įtvirtinimas – teismo pasisakymas dėl kvalifikavimo nuosprendyje ar nutartyje.

Neoficialusis kvalifikavimas nesukelia jokių teisinių padarinių, jo tikslas – teisės normų pažinimas, optimalių galimybių pritaikyti normas paieška, baudžiamųjų normų teisinio reguliavimo apimties studijavimas, normų sudėčių atskleidimas kaupiant žinias praktiniam darbui, generuojant teisinio reguliavimo idėjas, plečiant socialinio reguliavimo akiratį, ieškant galimų sprendimų dėl baudžiamojo įstatymo normų tobulinimo. Moksliniu požiūriu neoficialusis kvalifikavimas padeda nustatyti ir normų trūkumus, teisinio reguliavimo, draudimo, baudimo apimties neadekvatumą, normų santykį, jų balansą. Neoficialusis, doktrininis kvalifikavimas teikia ir teorinių siūlymų, gali būti susijęs su lyginamosios teisės studijomis (atskirų šalių baudžiamųjų įstatymų taikymo praktikos palyginimas, konkrečių normų ir jų požymių taikymo praktikos palyginimas).

Norint sėkmingai taikyti baudžiamąjį įstatymą neoficialusis kvalifikavimas svarbus kaip įstatymo pažinimo priemonė, sisteminio teisinio mąstymo įtvirtinimo priemonė. Ši knyga apie tai, kaip turi būti atliekamas oficialusis kvalifikavimas ir kaip studijuoti praktinį baudžiamojo įstatymo taikymą. Dalis knygos – moksliniai samprotavimai, idėjos, siūlymai, apibendrinimai ir patarimai, mokslinio kvalifikavimo pavyzdžiai.

Teisinė kalba, teisinių kategorijų svarba, teisinis žargonas. Natūrali kalba ir teisinės abstrakcijos

Nusikaltimai yra realūs, bet BK jie aprašyti kaip kalbinės abstrakcijos keleto žodžių deriniu arba skaičiais procesiniame dokumente (Liesis, 2012, p. 296). Kalbinis nusikalstamos veikos aprašymas ją nutolina nuo realių faktų, nuo gyvenimo ir sukuria savitą tikrovę, kuria vadovaujasi teisininkai. Todėl teisinis vertinimas yra specifinis, nes tai – teisinių kategorijų taikymas, pagrįstas specifine kalba – *teisine kalba*. Teisinės kategorijos yra apibendrintos, universalios, daugybei atvejų tinkamos sąvokos, skirtos vertinimo turiniui ir jo rezultatui nustatyti. Jos palengvina teisės taikytojų veiklą. Šios kategorijos ne visais atvejais sutampa su bendrine kalba, jų taikymas neretai numatytas teisės aktuose, todėl privalomas. Tai svarbu žinoti, nes taikant baudžiamojo įstatymo specialiąją dalį gali būti susiduriama ir su teisinėmis sąvokomis, nežinomomis bendrinėje kalboje, arba nors ir žinomomis, bet reikšiančiomis ką kita (pvz., *realioji sutaptis, konstitucinė sudėtis, nuosprendžių sutaptis*). Kai kurios sąvokos turi specifinę reikšmę ir bendrinėje kalboje vartojamos rečiau (*iššaginimas, seksualinis prievartavimas, turto prievartavimas, plėšimas*, kt.).

Natūrali kalba yra įstatymų leidybos pagrindas, tačiau, tobulėjant teisės sistemai, nusistovi teisinė kalba ir savita jos specifika, ir tą reikia įvertinti. Pageidautina, kad teisinė kalba netaptų itin specifiniu teisiniu žargonu, nesuprantamu eiliniam piliečiui, tačiau tikėtina, kad

savitumo ir specifikos, kaip ir kiekvienoje visuomenės gyvenimo srityje, išvengti nepavyks (apie teisės aktų kalbą dar bus užsiminta nagrinėjant baudžiamąsias teisės normas ir baudžiamąją teisinę techniką).

Ir teisės teorijoje apskritai, ir baudžiamojoje teisėje daug dėmesio kreipiama į teisinę kalbą. Plačiai pripažinta, kad teisinės taisyklės yra išdėstomos specifine teisine kalba, kurioje vartojami įvairūs specialūs terminai, lingvistinės konstrukcijos, sąvokos, kurias kartais reikia interpretuoti,

> Nors atrodytų suprantama, tačiau reikia detalaus apibrėžimo, kas yra „šeimos nariai ar artimieji giminaičiai" (BK 248 str. 1 d.). Be baudžiamojo įstatymo galioja ir kiti įstatymai bei teisės aktai, numatantys reikšmingus sąvokų apibrėžimus, taikomus vertinant nusikalstamas veikas (pvz., kas yra *smurtas*, apibrėžiama Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme; kas yra *ginklas*, *sprogmuo*, *kelių transporto priemonė*, nustato specifines sritis reguliuojantys įstatymai ir teisės aktai, pavyzdžiui, Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas, Sprogmenų apyvartos kontrolės įstatymas, Saugaus eismo automobilių keliais įstatymas, Kelių eismo taisyklės). Svarbu ir tai, kad skirtingose teisės šakose plėtojamos panašios (ar tapačios) sąvokos, kategorijos, turinčios kitokią reikšmę (pavyzdžiui, *viešoji tvarka* baudžiamojoje teisėje ir civilinėje teisėje suprantamos skirtingai).
>
> Svarbu ir tai, kad vertinant ir kvalifikuojant nusikalstamus veiksmus susiduriama su nemenku kiekiu neoficialios informacijos, eilinių piliečių samprotavimais, ne teisininkų rašytais dokumentais, paprastų žmonių raštais, kai nusikalstamos veikos įvardijamos neįstatyminiais, ne teisiniais, bet buitiniais terminais (pvz. *išprievartavimas* – teisiškai reiškia iššaginimą, *reketas* – reiškia turto prievartavimą, pan.). Visais atvejais būtina stengtis nustatyti situacijos esmę, o teisinės išvados formuluojamos teisiniais terminais, įtvirtintais įstatymo.

Todėl kvalifikuojant svarbu įvertinti tai, kas parašyta ar pasakyta pareiškėjo ne teisininko paaiškinime ir vertinti tikruosius faktus, juos lyginant su baudžiamojo įstatymo norma. Pirmenybė teikiama teisinei formai, o piliečiui, pareiškėjui turi būti paaiškinama jam suprantama kalba.

Nagrinėjant kvalifikavimo klausimus būtina išsiaiškinti teisės normos turinį ne tik bendrine kalba, tačiau ir teisinės kategorijos požiūriu – tai, kas atrodo suprantama, turi būti pagrįsta sistemine teisės sąvokų vartosena. Tinkamas teisės sąvokų vartojimas svarbus kokybiškai teisėsaugos ir teisingumo institucijų sistemos veiklai.

Vertinant teisės normas, jų turinį, paskirtį, reikia vengti ir subjektyvaus požiūrio. Nors bet kokiame vertinime subjektyvumo neišvengiama, tačiau taikant baudžiamąjį įstatymą subjektyvumo – asmeninės taikytojo nuomonės, nepagrįstos panašių atvejų teisine analize, teorijos nuostatomis – turi būti kuo mažiau. Kvalifikavimas – formalus įstatymo taikymas ir ribotos kūrybinės jurisprudencijos atmaina. Ypatingais, neaiškiais atvejais kūrybiškumas būtinas, tačiau jis turi remtis įstatymo prasme, aiškinimu, jo paskirtimi ir teismų praktika, jei tokia egzistuoja (pasitaiko, kad kai įstatymas naujas, tokia neegzistuoja).

Kvalifikavimas kaip prielaida įgyvendinti teisingumą. Kvalifikavimo kaita proceso metu

Teisingas kvalifikavimas yra vienas iš pirmų ir esminių žingsnių siekiant teisingumo įgyvendinimo. Tinkamai pritaikius baudžiamąją normą, sudaromos galimybės teismui paskirti teisingą, veiką atitinkančią bausmę, pritaikyti kitas teisines priemones. Tai atvejais, kai veika mažiau pavojinga, teisingas kvalifikavimas įgalina taikyti baudžiamojo įstatymo numatytas lengvatas, pavyzdžiui, atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 38, 40 str.).

Kvalifikavimo ir įrodinėjimo procesų išdava – teismo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas, nuteisimas, kaltumo nustatymas. Apkaltinamojo nuosprendžio aprašomojoje dalyje išdėstomos įrodytos pripažintos nusikalstamos veikos aplinkybės, t. y. nurodoma jos padarymo vieta, laikas, būdas, padariniai ir kitos svarbios aplinkybės, įrodymai, kuriais grindžiamos teismo išvados, ir motyvai, kuriais vadovaudamasis teismas atmetė kitus įrodymus, nusikalstamos veikos kvalifikavimo motyvai ir išvados, bausmės, baudžiamojo poveikio priemonės ar auklėjamojo poveikio priemonės skyrimo motyvai (BPK 305 str. 1 d.). Teismas, vykdantis teisingumą, kiekviename nuosprendyje privalo pasisakyti dėl kvalifikavimo, nes pagal parinktą baudžiamąją normą ir įrodytą jos sudėtį taikoma įstatymo sankcija, kyla padariniai nuteisiamam asmeniui ir visuomenei. Iš daugybės nuosprendžių formuojasi praktinė baudžiamoji politika, atspindinti valstybės nusikalstamumo kontrolės turinį ir apimtį, ilgainiui formuojanti bendrą teisingumo jausmą visuomenėje. Kvalifikavimo klausimu – dėl jo teisingumo, teisingo ar neteisingo baudžiamojo įstatymo taikymo, kurį atliko teismas, – pasisako ir apeliacinės bei kasacinės instancijos teismas. Galimos situacijos, kai skirtingų instancijų teismai prieina prie skirtingų išvadų dėl veikos kvalifikavimo. Nors tokios situacijos nedažnos, jos atspindi kelių pakopų teismų vaidmenį įvertinant nusikalstamą veiką, taip pat parodo kai kurių situacijų nevienareikšmišką vertinimą, būtinybę baudžiamąjį įstatymą taikyti pamatuotai ir pagrįstai.

> Pavyzdžiui, G. Š. pirmosios instancijos (apylinkės) teismo nuteistas pagal BK 165 str. 1 d. už tai, kad jis neteisėtai pažeidė asmens būsto neliečiamumą, prieš savininko valią įsibraudamas į buto priklausinį: tyrimo nenustatytu metu prieš savininkės valią nupjovęs durų spyną įsibrovė į K. Ž. butui, esančiam Ž. gatvėje Vilniuje priklausantį rūsį, pažymėtą numeriu 27, iš jo išnešė K. Ž. priklausančius daiktus, pakabino naują spyną ir pradėjo naudotis minėtu rūsiu.
>
> Apeliacinės instancijos (apygardos) teismas baudžiamąją bylą nutraukė motyvuodamas tuo, kad G. Š. veiksmai iš esmės atitinka BK 294 str. 1 d. savavaldžiavimo sudėtį: G. Š. sąžiningai klydo manydamas, kad turi tariamą teisę naudotis K. Ž. rūsiu. Kadangi G. Š. jau buvo nubaustas administracine tvarka už savavaldžiavimą, remiantis principu *non bis in idem* (negalima bausti du kartus už tą pačią veiką), teismas bylą nutraukė.
>
> Apeliacinės instancijos teismas, įžvelgęs kitokio kvalifikavimo galimybę, ją aptarė, tačiau veiksmų neperkvalifikavo, išvadas padarė „peršokdamas“ baudžiamosios normos taikymo klausimą.

Pažymėtina ir tai, kad ikiteisminis tyrimas dėl neteisėtų G. Š. veiksmų buvo pradėtas dėl BK 178 str. 1 d. kaip vagystės (iš svetimo rūsio buvo paimti daiktai). Tyrimą nutraukus, o apygardos teismo nutartimi nutarimą dėl nutraukimo panaikinus, tyrimas buvo atliekamas pagal BK 165 str. 1 d. (Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-618-908/2022).

Kitoje byloje valstybinis kaltintojas – prokuroras ir nukentėjusieji dėl kaltininkų V. R ir L. R. veiksmų kvalifikavimo turėjo visiškai skirtingas nuomones. G. M. gyvybės atėmimas, kai ji be gyvybės ženklų dėl stipraus apsinuodijimo alkoholiu buvo įmesta į upę ir mirė dėl kvėpavimo takų uždarymo vandeniu, buvo prokuroro buvo kvalifikuotas kaip neatsargus gyvybės atėmimas pagal BK 132 str. 1 d. O nukentėjusieji tokius veiksmus vertino kaip tyčinį nužudymą ir pateikė savo kaltinimo kvalifikavimo variantą – pagal BK 129 str. 2 d. 2 ir 11 p. Išnagrinėję bylą skirtingų instancijų teismai taip pat susidarė visiškai skirtingas nuomones dėl neteisėto asmens gyvybės atėmimo: pirmosios instancijos teismas kaltininkų V. R ir L. R. veiksmus kvalifikavo kaip neatsargią veiką pagal BK 129 str. 1 d. (Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-37-531/2018), o apeliacinės instancijos teismas – kaip neatsargų gyvybės atėmimą pagal BK 132 str. 1 d. (Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-17-1076/2022).

Šioje byloje nuo kvalifikavimo priklausė ir tai, koks teismas nagrinės bylą – ar apylinkės (neatsargi veika), ar apygardos (tyčinis nužudymas). Tai rodo, kaip reikšmingai kompleksinis – materialusis ir procesinis – pobūdis priklauso nuo veikos kvalifikavimo.

Pradinio (pirminio) kvalifikavimo reikšmė įgyvendinant teisingumą nėra lemiama, nes ikiteisminio tyrimo metu veika gali būti perkvalifikuojama – daugėjant informacijos tyrimo metu gali būti keletą kartų keičiamas baudžiamasis teisinis vertinimas, parenkant kitą BK straipsnį, jo dalį. Todėl daugiausia ikiteisminių tyrimų įtariamajam pateikiami keli pranešimai apie įtarimą, kuriuose atsispindi veikų kvalifikavimas. Šie pranešimai apie įtarimą (kartais vadinami tiesiog įtarimais) yra pagrindas prokurorui surašyti kaltinamąjį aktą, jame nurodyti veikų kvalifikavimą, kuris privalomas teismui.

Bylai pasiekus teismą kvalifikavimas turi būti stabilus, nes teismas yra apribotas spręsti ir teisti tik dėl tų veikų, dėl kurių byla perduota į teismą. Teismas savo nuožiūra negali lengvai perkvalifikuoti veikos matydamas, kad geresnis vertinimas būti susijęs su kitos normos taikymu. Teisme kvalifikavimas gali būti keičiamas prokuroro, nukentėjusiojo iniciatyva arba paties teismo iniciatyva, bet tik išimtinais atvejais, ir tik iš anksto pranešus proceso dalyviams ir kaltinamajam bei sudarius galimybes pasiruošti gynybai pagal taikomą kitą baudžiamąją normą (šie klausimai aptariami tolesniuose skyriuose).

Teismas kaip nepriklausomas arbitras turi vadovautis kaltinimu ir jame nurodytu kvalifikavimu. Įmanoma, kad kaltinimas teisminio nagrinėjimo proceso metu švelnėja: teismas pašalina neįrodytus kvalifikuojančius požymius, bendrininkavimo požymius ar pašalina iš kaltinimo kai kuriuos baudžiamojo įstatymo straipsnius kaip netinkamus ar perteklinius. Kartais toks teismo perkvalifikavimas žiūrint iš šalies nutolina teisinį vertinimą nuo pradinės situacijos, pradinės informacijos apie nusikalstamą veiką. Tačiau būtent toks teismo vertinimas išreiškia teisinį vertinimą kokybiniu požiūriu – ir pagal padarytas veikas, ir pagal

surinktus įrodymus. Kvalifikavimo svarba yra esminė teismui priimti teisingą sprendimą, atmesti netinkamus, per griežtai pritaikytus požymius, perteklinį vertinimą ar be pagrindo inkriminuotas sunkinančias aplinkybes (kurios kartais dubliuoja kvalifikuojančius požymius).

Sprendžiant apie kvalifikavimo ir teisingumo proceso sąsajas svarbus ir teisinio vertinimo santykinumo aspektas. Negalima vadovautis iliuzija, kad tik konkretus vertinimas yra teisingas: teismo vykdomas teisingumas yra žmogiškasis teisingumas, nulemtas turimos informacijos, objektyvių ribojimų, žmogiško vertinimo santykinumo. Negalima atmesti, kad apie tą pačią veiką ar bylą gali likti kelios ganėtinai pagrįstos nuomonės net teismui priėmus galutinį nuosprendį. Teisinė diskusija dėl kai kurių teisingumo vykdymo klausimų gali būti neišsemiama (pavyzdžiui, ar galimas nužudymas vienu smūgiu kaltininkui to nesitikint). Visais laikais lieka neištirtų nusikaltimų, bylų, kuriose pritrūko įrodymų, ar situacijų, kurios kelia aistras dėl vertinimo teisingumo. Tai rodo ir teisinio vertinimo kompleksiškumą, ir santykinumą. Šie diskusiniai aspektai neturėtų būti vertinami kaip baudžiamojo vertinimo trūkumas, tačiau į juos verta žvelgti pozityviai – kaip į teisinės diskusijos, skatinančios naujas idėjas, tendencijas, reformas, galimybę ir prielaidą.

Kvalifikavimas ir įrodinėjimas

Kvalifikavimas – pirminė teisingumo vykdymo stadija. Ikiteisminio tyrimo metu kvalifikavus veiką eina įrodinėjimas – procesas, kurio metu renkami faktiniai duomenys apie veiką, ją padariusį asmenį, jos aplinkybes, kurie teismui padės priimti teisingą sprendimą. Baudžiamojo proceso įstatyme nurodyta, kad įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. Tai, ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ir teismas, kurio žinioje yra byla; įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai; įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti kodekse numatytais proceso veiksmais (BPK 20 str.). Joks duomuo neturi išankstinės reikšmės ar vertės, kol dėl jo nepasisakė teismas. Taip ir kvalifikavimas nėra savaime teisingas ar klaidingas tol, kol dėl jo baigiamajame akte nepasisakė teismas.

Įrodinėjimas yra ir valstybinio kaltintojo – prokuroro – veikla, kuria įrodinėjama, kad nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo yra kaltas (BPK 42 str.); tai ir veikla, kuria įrodinėjama visa nusikalstamos veikos sudėtis kaip baudžiamosios atsakomybės pagrindas (BK 2 str. 4 d.). Taigi, teisingas kvalifikavimas nubrėžia įrodinėjimo ribas – kokie požymiai, kokia pakankama apimtimi turi būti įrodyti, pagrįsti faktiniais duomenimis.

Duomenų, žinių kiekis apie vertinamą nusikalstamą veiką kvalifikuojant mažesnis negu nuteisiant. Nuteisimui būtina nustatyti kaltę, kaltininko suvokimą, jo turinį ir juos patvirtinančius objektyvius duomenis; būtina nustatyti visus sudėties požymius. Nuteisimas yra

įrodinėjimo proceso rezultatas. Todėl kvalifikuojant veiką itin detalus žinojimas apie veikos aplinkybes įmanomas ne visada, ikiteisminio tyrimo metu nustatomi visi būtini duomenys.

Kvalifikavimas kaip teisės pažinimas ir teisės taikymas

Teisinis reguliavimas įgyvendinamas taikant teisės normas. Paprastai dori piliečiai laikosi teisės reikalavimų ir formalaus teisės taikymo nereikia. Tačiau pažeidus teisės normų reikalavimus būtina piliečių – nukentėjusiųjų, pranešėjų, o kartu ir valstybės institucijų reakcija, iniciatyva, kad norminis reguliavimas netaptų vien deklaracija, kad teisė veiktų, kad visuomenė būtų apsaugota.

Teisės norma taikoma konkrečiam gyvenimiškam atvejui ir toks taikymas yra viena iš teisės įgyvendinimo formų. Kai kvalifikuojama nusikalstama veika, taikoma materialioji teisinė norma (normos), nustatanti (nustatančios) veikos nusikalstamumą ir bausmę už ją.

Teisės taikymas galimas tik išsiaiškinus konkretaus fakto aplinkybes, taip pat nustačius teisinio reguliavimo ir teisės normos turinį. Todėl kvalifikavimo prielaida yra teisės normos pažinimas: jos turinio, joje įtvirtinto teisinio reguliavimo, draudimo taisyklės esmės, teisės normų sisteminio veikimo ir baudimo mechanizmo pažinimas. Normos pažįstamos per teisės studijas. Pažinimą konkrečiu atveju papildo jau pritaikytų atvejų analizė (teismų praktikos analizė), nuosprendžių analizė ir teismo motyvai dėl įstatymo turinio ir kvalifikavimo. Kvalifikavimas yra vertinamasis procesas, jis priklauso nuo teisinių kategorijų, kurios pasitelkiamos vertinant, todėl šios kategorijos turi būti pažintos. Po šio pažinimo eina motyvavimas, grindžiamas byloje nustatytais faktais ir panašaus anksčiau buvusio teisinio vertinimo pavyzdžiais. Kvalifikavimas sukelia teisinius padarinius – nuo parinktos normos priklauso būsima atsakomybė, jos laipsnis ir su ja susiję teisiniai apribojimai.

Kvalifikavimas yra teisės taikymas – pirmoji teisės taikymo stadija. Kartu kvalifikavimas susijęs ir su tolimesniu teisės įgyvendinimu ir teisinio baudimo realizavimu: kai teismo nuosprendyje aptariamas kvalifikavimas, valstybės vardu galutinai įvertinama veika, paskiriama bausmė, kuri kyla iš kvalifikavime nurodytos normos. Kvalifikavimas kai kuriais atvejais gali reikšti ir priešingą rezultatą, kai vertinant nustatoma, kad nėra nusikalstamos veikos požymių.

Sąvokos „teisės taikymas“ ir „teisinis kvalifikavimas“ teisės teorijoje kartais vartojamos kaip sinonimai. Teisės taikymo procesas suprantamas kaip bendrosios teisės normos pritaikymo individualiam atvejui ir individualios teisės normos sukūrimo procesas. Teisė taikoma visais atvejais, kai asmuo, atitinkantis normos adresato požymius, taiko bendrąją teisės normą individualiai gyvenimiškai situacijai (Lastauskienė, 2009, p. 42).

Kvalifikuojant veiką, teisėsaugos institucija, įgaliota atlikti tyrimą, priima teisės taikymo aktą – dokumentą, kuria įtvirtinamas normos taikymas. Nusikalstamos veikos metu

paprastai toks dokumentas yra nutarimas pradėti ikiteisminį tyrimą. Kvalifikavimas kartojamas ikiteisminio tyrimo metu ir kituose tyrimo dokumentuose: pranešime apie įtarimą, nutarimuose dėl kardomųjų priemonių taikymo, nutarimuose dėl tyrimo veiksmų, kituose nutarimuose. Teismas nuosprendžiu pasisako dėl kvalifikavimo ir toks veiksmas taip pat yra teisės taikymo aktas.

Nusikalstamų veikų kvalifikavimo reikšmė. Kvalifikavimas kaip konstitucinių vertybių apsaugos mechanizmo sudėtinė dalis. Baudžiamosios teisinės apsaugos mechanizmo įgyvendinimas

Teisingas kvalifikavimas yra teisiškai, socialiai ir politiškai reikšmingas. Teisinė reikšmė yra tiek teorinė, tiek ir praktinė. Teorinė reikšmė atsiskleidžia kaip baudžiamojo įstatymo, kaip adekvataus konstitucinių nuostatų apsaugos mechanizmo įgyvendinimas, baudžiamosios teisės kaip paskutinės teisinės apsaugos priemonės (*ultima ratio*) įgyvendinimas, visuomenės sisteminės teisinės apsaugos mechanizmo įgyvendinimas. Teisingai pritaikyta norma reiškia išpuoselėtos teisinės sistemos veikimą ir deklaruojamų teisės tikslų pasiekimą. Teoriniu požiūriu teisingu kvalifikavimu formuojamas santykis tarp jo subjektų – kaltininko (įtariamojo, kaltinamojo), valstybės ir nukentėjusiojo. Tai ir teisingo teisinio santykio tarp nusikaltusio asmens ir visuomenės nustatymas.

Praktiniu požiūriu teisingas kvalifikavimas yra vienas iš efektyvios teisėsaugos veiklos pagrindų. Jis lemia adekvačią veikų tyrimo procedūrą, procesinius veiksmus, resursų paskirstymą, įrodinėjimo procesą, kryptingai veda teisėsaugos ir teismo pastangas link teisingo įvertinimo, teisingos bausmės, teisingumo pasiekimo ir nukentėjusiojo teisių įgyvendinimo. Teisingas kvalifikavimas sudaro galimybes kaltininkui taikyti įstatymo numatytas lengvatas, optimizuoti baudžiamąjį procesą, įgyvendinti proceso greitumo, koncentruotumo reikalavimus.

Teisinė kvalifikavimo reikšmė. Procesinės garantijos bei laisvių ir teisių ribojimai. Teisingo proceso reikalavimai

Nuo kvalifikavimo priklauso, kokia norma su kokia joje numatyta sankcija parenkama, o atitinkamai – vertinamos veikos sunkumo laipsnis, senaties terminų skaičiavimas, galimybė taikyti baudžiamojo įstatymo lengvatas ir procesines lengvatas, kurios padės veikos tyrimui.

> Pavyzdžiui, tik kvalifikavus pagal kai kurias normas galima taikyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės (baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą – BK 38 str., 40 str.). Kvalifikavimas pagal sunkesnę normą atima galimybę kaltininkui tikėtis lengvatų, atitinkamai nebelieka galimybės tikėtis lengvo ir greito proceso: sveikatos sutrikdymai. Lengvo ir greito proceso, kuris teisme vykdomas sutrumpintu įrodymų tyrimu (BPK 273 str.), negalima tikėtis tada, kai reikalaujama kaltininko prisipažinimo, o jis to padaryti negali, nes jo

veiksmai kvalifikuoti netinkamai, ne pagal tą normą, arba šių veiksmų aprašymas procesiniame dokumente neatitinka faktinės jų eigos.

Tik tam tikrų kategorijų veikų tyrime galimas kriminalinės žvalgybos panaudojimas. Todėl pritaikius per sunkią normą, siekiant surinkti įrodymus apie veiką ir juos įtvirtinti, o vėliau veiką perkvalifikuoti pagal kitą normą, tai iš principo kenkia teisingumo procesui.

Asmuo, kuriam pritaikomas baudžiamasis įstatymas, patiria ir papildomus teisių ir laisvių apribojimus, kurių baudžiamasis įstatymas tiesiogiai nenumato, pavyzdžiui, baudžiamojo proceso prievartos priemones (suėmimą, laikiną nuosavybės teisių apribojimą, laikiną nušalinimą nuo pareigų ir kt.) (Švedas, 2012, p. 12). Šie suvaržymai tiesiogiai priklauso nuo baudžiamosios teisinės normos ir joje nurodytos veikos sunkumo. Procesinė valstybės prievarta kaip svarbus veiksnys taikoma baudžiamųjų normų pagrindu, remiantis proporcingumo principu. Todėl kvalifikuoti reikia labai tiksliai ir atsakingai, kad nebūtų pritaikyta per griežta, neatitinkanti situacijos norma. Baudžiamųjų normų pagrindu ribojamos žmogaus laisvės ir teisės, todėl tokios normos turi būti taikomos atsakingai, nes yra valstybės prievartos išraiška.

Jei inkriminuojama per griežta norma, tai ne vienpusiškas žingsnis – jis sukelia daug teisinių pasekmių: gali būti taikomas griežtesnės procesinės prievartos priemonės, gali būti taikomas suėmimas.

Pavyzdžiui, įtariant, kad asmuo prisideda prie narkotinių medžiagų platinimo, veika kvalifikuojama pagal BK 260 str. 1 d. ir jam taikomas suėmimas: verslininkas, užsiimantis medienos verslu, įtariamas tuo, kad automobilyje ir namuose laikė narkotinių medžiagų, ir gauta duomenų, kad medžiagos įgytos platinimo tikslais – atlyginti už darbą darbuotojams, juos paskatinti. Veikos kvalifikavimas pagal BK 260 str. 1 d. tyrimo metu leidžia taikyti griežtą procesinę prievartos priemonę – suėmimą. Mėnesį asmuo laikomas suimtas, po to prašoma teismo suėmimą pratęsti. Tyrimo metu jokie narkotinių medžiagų platinimo atvejai nenustatomi. Paaiškėja, kad medžiagos buvo paliktos kitų asmenų, darbuotojų, o asmuo nors žinojo medžiagų paskirtį, neturėjo tikslo jas platinti, bet neprieštaravo, kad medžiagos būtų laikomas jo patalpose. Tyrimo metu nustatyti ir paaiškėję faktai rodo kvalifikavimo neteisingumą ir per griežtą procesinę prievartą. Pritaikytos normos sunkumas iš esmės nulemia įtariamojo padėtį ir galimybes.

Adekvataus įtarimo formulavimas

Adekvatus kvalifikavimas padeda teisingai suformuluoti įtarimą, kuriuo išreiškiamas valstybės požiūris į kaltininką; jam sudaromos priemonės gintis. Vėliau teisingas kvalifikavimas padeda nustatyti kaltinimo apimtį, įrodinėjimo ribas, įtariamojo ir kaltinamojo teises žinoti, kuo jis įtariamas ir kaltinamas, suteikia aiškumą, nuo ko gintis, sudaro prielaidas taikyti baudžiamojo įstatymo numatytas lengvatas, padeda užtikrinti nukentėjusiojo ir kitų proceso dalyvių teises, lemia kuo trumpesnį, sklandų, ekonomišką procesą.

Teismui galutinai patvirtinant kvalifikavimą, jo teisinė išraiška akivaizdi ir aktuali: jei

nustatomos ne kelios veikos, o viena tęstinė, ji kvalifikuojama kaip vienas tęstinis nusikaltimas, skiriama mažiau bausmių. Nuo tokio kvalifikavimo priklauso ir veikos padarymo laikas, o tai reiškia ir kitokią senaties skaičiavimo pradžią; nuo kvalifikavimo tiesiogiai priklauso veikos sunkumas – ne tik pagal straipsnio dalį numatančią sankciją, bet ir pagal straipsnyje įtvirtintus kvalifikuojančius požymius.

> Pavyzdžiui, nustačius, kad keli narkotinių medžiagų platinimo atvejai sudaro vieną tęstinę veiką, o ne atskirus nusikaltimus, visi kiekiai sumuojami, o tai gali lemti didelio kiekio požymio nustatymą.
>
> Panaši situacija gali susiklostyti ir dėl kito nusikaltimo dalyko, turinčio kiekybinę išraišką: pavyzdžiui, jei kyšio kiekiai sumuojami, tai nulemia stambų mastą kyšininkavimo, prekybos poveikiu, papirkimo sudėtyse; jei pagrobto turo kiekiai sumuojami, gali keistis vagystės teisinis vertinimas, kt. grobimų, sukčiavimo atvejais.

Nuo to, kaip bus suformuluotas įtarimas, priklausys ir kaltinamo akto kokybė.

Nekaltumo prezumpcijos principas ir jo santykis su veikos kvalifikavimu

Nuo seno pripažįstamas nekaltumo prezumpcijos principas, vienas esminių teisinės valstybės garantų, reiškiantis, kad asmuo laikomas nekaltu tol, kol neįrodytas jo kaltumas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Tai konstitucinis ir fundamentalus baudžiamojo teisingumo principas. Jis lemia, kad valstybė turi garantuoti teisingą procesą ir teisingą kvalifikavimą, užtikrinti visas procedūrines priemones, kad asmens teisės nebūtų pažeistos be pagrindo. Nekaltumo prezumpcija saugo bet kokį pilietį nuo susidorojimo ir valstybės savivalės, nes tik nustatytos procedūros būdu gali būti ribojamos asmens teisės ir laisvės. Nekaltumo prezumpcija pirmiausia yra pareiga valstybei ir jos institucijoms, bet taip pat ir kitiems piliečiams įtariamojo asmens atžvilgiu. Tai ir bendra pareiga visuomenės nariams, stebintiems tyrimą ir procesą, vengti viešo įtariamo asmens pasmerkimo iki teismo.

Tačiau nekaltumo prezumpcija nėra kliūtis įtarti asmenį padarius nusikalstamą veiką ir ją kvalifikuoti. Tiriant bet kokią nusikalstamą veiką galimos situacijos, kai duomenų apie šią veiką galimai padariusį asmenį labai mažai, bet padarytą veiką įvertinti būtina. Kai asmeniui įteikiamas pranešimas apie įtarimą, o pranešime būna nurodytos veikos aplinkybės ir BK straipsniai, tai dar nereiškia, kad asmuo laikomas kaltu, nes visas abejones pašalins ir kaltumą nustatys teismas. Todėl įtarimo įteikimu, veiksmų kvalifikavimu nekaltumo prezumpcija nepažeidžiama. Taip pat asmeniui suteikiamas procesinis statusas įpareigoja valstybę gerbti įtariamojo teises baudžiamojo proceso metu.

Vis dėlto įtarimo įteikimas ir informacijos sklaida apie asmens galimai padarytą nusikalstamą veiką šiam asmeniui sukelia socialinių pasekmių. Nuo to, kokio sunkumo veika inkriminuojama, priklauso įtariamojo laisvių suvaržymo apimtis (procesinė prievarta), o atitinkamai ir požiūris į šį asmenį: viena, kai asmens veiksmai kvalifikuojami kaip nedidelis

grobimas, ir kita – kaip nužudymas. Paviešinus informaciją apie asmens galimai padarytą veiką, nežiūrint to, kad šį asmenį saugo nekaltumo prezumpcija, jo reputacijai galinti kilti žala skirtinga.

Jei veikos kvalifikavimas neteisingas, įtarimas asmeniui tendencingas, nepagrįstas faktiniais duomenimis, nepaisant nekaltumo prezumpcijos buvimo baudžiamasis persekiojimas ir su juo susijęs atgarsis visuomenėje padaro žalą asmeniui, jo įvaizdžiui ir reputacijai. Praktikoje pasitaiko situacijų, kurios dėl kvalifikavimo tendencingumo, taisyklių nesilaikymo, profesinių pareigų neteisingo suvokimo ilgam palieka neigiamą pėdsaką, pažeidžia nekaltumo prezumpciją, atskleidžia netoleruotiną baudžiamojo teisingumo sistemos veikimą, jos paskirties iškraipymą. Tokių situacijų teisėsauga turi vengti o teismai – būti atidūs vertindami surinktus duomenis, nes, nepaisant nekaltumo prezumpcijos kaip idealaus gėrio egzistavimo, gali būti padaryta žala asmeniui ir jo artimiesiems.

> Pavyzdžiui, H. M., buvusio aukšto policijos pareigūno, veiksmai buvo kvalifikuoti pagal BK 129 str. 1 d., įtariant tuo, kad jis, veikdamas organizuotoje grupėje su tyrimo nenustatytais asmenimis, nužudė kitą žmogų. Įtarimas pareikštas dėl to, kad H. M. tariamai pribėgęs apie vienuoliktą vakaro Vilniuje, adresu X trimis šūviais nužudė buvusį nusikalstamo susivienijimo „Vilniaus brigada“ vadovą. H. M. veiksmai kvalifikuoti ir įtarimas įteiktas todėl, kad iš jo turėto mobilaus ryšio telefono prieš nužudymą išsiųstos kelios SMS žinutės („atvažiuosi ar ne?“, „tai laukti ar nelaukti?“, „būsi ar nebūsi?“) nukentėjusiajam, o šis telefonas turėtas tariamai specialiai tik bendrauti su I. T. Daugiau jokių duomenų apie H. M. dalyvavimą padarius nurodytą veiką nebuvo. Niekaip nevertinta tai, kad H. M. kaip pagrindinis įtariamasis veikos padarymo metu sirgo sunkia liga ir buvo itin blogos fizinės būklės, silpnai matė ir sunkiai vaikščiojo, ignoruotas jo *alibi* (lot. kitoje vietoje). Pirminis pranešimas apie įtarimą kaip nužudymo vykdytojui, veikusiam organizuotoje grupėje, buvo nekonkretus, tendencingas, nuo jo neįmanoma teisiškai gintis. H. M. dėl tokio kvalifikavimo buvo suimtas ir pusantro mėnesio praleido kalėjime, vėliau buvo paleistas, o tyrimas jo atžvilgiu nutrauktas. Faktai nacionalinėje žiniasklaidoje buvo papildyti išgalvotomis aplinkybėmis apie neva H. M. „įvykio vietoje mačius asmenis“ ir sieti su H. M. kai kuriais kompromituojančiais biografijos faktais (galimais ryšiais su nusikalstamu susivienijimu dirbant teisėsaugoje) (Vilniaus apskrities VPK ikiteisminis tyrimas Nr. 10-1-00704-14).
>
> Nors tyrimas buvo nutrauktas, asmens reputacijai padaryta nepamatuojama žala, kurios teisinėmis priemonėmis kompensuoti neįmanoma. Nekaltumo prezumpcija kaip teisinis gėris tokioje situacijoje tėra siekiamybė, nes baudžiamasis procesas pasižymėjo nekvalifikuotu tyrimu ir vadovavimu jam, neproporcinga procesine prievarta, sankcionuota kelių instancijų teismų, išankstine nuostata konkretaus asmens atžvilgiu, žvalgybos duomenų laikymu įrodymais, nekokybišku pirminiu veikos kvalifikavimu ignoruojant faktines aplinkybes ar net galimu noru suvesti asmenines sąskaitas. Tokia situacija nors ir nedažna, bet rodo teisėsaugos veiksmų kainą asmens teisėms ir jo padėčiai.

Kvalifikavimo reikšmė baudžiamajai politikai ir teisinės tradicijos formavimui

Teisingas, nuoseklus ir vienodas nusikalstamų veikų kvalifikavimas turi reikšmę

baudžiamajai politikai ir formuojant visuomenės požiūrį į nusikalstamas veikas. Taip pat tai turi išvestinę, toliau siekiančią reikšmę baudžiamosios sistemos darnai, bendrajai prevencijai (siekis, kad visi asmenys nenusikalstų).

Jei vertinama ne viena veika, nuo kvalifikavimo priklausys kelių veikų santykis, bausmių skyrimo ir jų subendrinimo taisyklės. Teisingas kvalifikavimas būtinas norint įgyvendinti atsakomybės neišvengiamumo ir teisingos bausmės už padarytą nusikaltimą principus.

Teisingas, adekvatus, įstatymų leidėjo valią ir ketinimus atitinkantis kvalifikavimas kuria baudžiamojo teisingumo teisinę tradiciją, ilgainiui atskleidžiančią baudžiamųjų teisinių normų kokybę, teorinių nuostatų ir praktikos abipusį atitikimą, adekvatų valstybės požiūrį į padarytas veikas, adekvačią konstitucinių vertybių apsaugą. Todėl kvalifikavimas turi būti toks, kad atitiktų įstatymų leidėjo valią ir lūkesčius, kad padėtų teisėsaugai įvertinti padarytas veikas.

Kvalifikavimo reikšmė viešojo intereso apsaugai ir viešoji politinė reikšmė

Praktinė kvalifikavimo reikšmė siejama su BK tikslu, numatytu jo pirmame straipsnyje – visuomenės apsauga nuo nusikalstamų veikų. Taigi teisingas kvalifikavimas – tai adekvati ir teisinga viešojo intereso apsauga. Kvalifikavimo reikšmė yra ir socialinė, nes lemia nusikaltimo įvertinimą, jo priežasčių įvertinimą ir ėmimąsi būdų, kad jo nebūtų; užtikrina žmogaus teisių ir procesinių garantijų įgyvendinimą, procesinės prievartos sunkumą (už sunkesnes veikas gali būti taikoma sunkesnės procesinės prievartos priemonės). Be to, jo reikšmė ir politinė, nes kai kurie aktai gali būti vertinami vien kaip izoliuotas nusikaltimas, o panašūs – kaip politiniai kėsinimaisi, tiesiogiai veikiantys valstybės politinę santvarką (pvz., nuo įstatymo ir požiūrio į veikas priklauso, ar 1991 metų sausio tryliktosios byla – tai atskirų žmonių nužudymo veikos ar pasikėsinimo į visą valstybę veikos; Medininkų žudynių byla – tai kelių pareigūnų nužudymas ar teroro aktas ir siekis destabilizuoti valstybę).

Teisės taikymo lygmeniu norminamas visuomenės gyvenimas, nustatomos priimtino ir nepriimtino elgesio ribos. Kvalifikavimas formuoja įstatymų leidėjo pageidaujamą baudžiamąją politiką:

> Pavyzdžiui, BK visiškai uždraudžia bet kokį smurtą – net ir smūgių sudavimas, skausmo sukėlimas yra nusikalstama veika pagal BK 140 str. Todėl bet koks, net ir nedidelis smurtas vertinamas kaip nusikalstamas, nes įstatymas numato mažiausią įmanomą baudžiamosios atsakomybės ribą. Todėl visi nedidelio smurto atvejai yra baudžiamojo vertinimo sritis.
>
> Kitas pavyzdys – minimali kyšio riba, numatyta įstatyme BK 225 str. 4 d., 230 str. 4 d., labai maža: baudžiamajam nusižengimui pakanka ir keleto eurų (sumos, kuri vertės požiūriu santykinė, simbolinė). Tačiau toks teisinis vertinimas išreiškia įstatymų leidėjo poziciją ir baudžiamosios politikos kryptingumą. Tai formuoja visuomenės supratimą apie tai, kas draudžiama, o kas leistina.

> Minimali baudžiamosios atsakomybės riba išreiškia įstatymų leidėjo požiūrį, yra minimalus slenkstis pagal baudžiamąjį įstatymą kvalifikuoti pasitaikančius atvejus. Tai, kaip teisėsauga vertins veikas pagal įstatyme numatytą žemiausią ribą, parodys baudžiamojo įstatymo veikimą, efektyvumą, iš dalies sudarys prielaidas nusikalstamų veikų bendrajai prevencijai, nuo įstatymo pritaikymo skaičiaus priklausys ir nusikalstamumo statistika.

Teisingas kvalifikavimas formuoja turiningą teisėsaugos praktiką ir baudžiamųjų įstatymų vykdymo priežiūros stabilumą. Ir priešingai – neteisingas kvalifikavimas sudaro prielaidas neteisingai įvertinti veiką, sukuria pagrindus neteisingai įvertinti asmens padarytas veikas, pažeidžiama visuomenės teisė gyventi saugiai, viešasis interesas gyventi teisingoje visuomenėje. Dėl neteisingo baudžiamojo įstatymo taikymo mažėja pagarba jam, teisėsaugos autoritetas, baudžiamojo teisingumo sistemos prestižas, silpnėja prevencinė teisės funkcija.

Kvalifikavimo atspindys įstatymuose ir tarpšakinis jo pobūdis

BK nenumato kvalifikavimo sąvokos, tvarkos ar taisyklių. Baudžiamoji teisė yra sritis, kuriai kvalifikavimas svarbiausias, nes reikia tinkamai pritaikyti materialiąsias normas, numatančias konkrečias veikas. Todėl ir baudžiamosios teisės teorijoje ilgainiui susiformavo tradicija kvalifikavimo discipliną sieti su baudžiamosios teisės specialiosios dalies studijomis. Šios studijos įtvirtina pagrindines kvalifikavimo teorijos nuostatas.

Teisinės praktikos požiūriu labai svarbios baudžiamojo proceso normos. BPK taip pat nepateikta kvalifikavimo sąvoka, bet ji plačiai vartojama. Ši sąvoka yra esminė visai baudžiamojo proceso teisenai, kadangi nuo jos priklauso proceso eiga, turinys ir rezultatas. Nuo parinktos normos priklauso galimi tyrimo būdai, tyrimo veiksmai, paprastai nuo veikos sunkumo priklauso procesinės prievartos priemonės.

Dėl materialinės ir procesinės teisės sąveikos nusikalstamų veikų kvalifikavimui būdingas tarpšakinis teisinis pobūdis. Tarpšakinis teisinis kvalifikavimo pobūdis susijęs ir su tuo, kad kvalifikavimas aktualus ir administracinei teisei – tiek įvertinant administracinius nusižengimus, nustatant jų tapatumą ANK, tiek ir išsprendžiant administracinių nusižengimų ir nusikalstamų veikų atribojimo, šių teisės šakų konkurencijos klausimus. Kvalifikavimo procesas turi sąsajų ir su konstitucine teise dėl joje įtvirtintų teisės principų, atsakomybės sąlygų ir tiesiogiai taikytino jų pobūdžio. Dėl šių priežasčių kvalifikavimas kartais apibūdinamas kaip santykinai autonomiška teisės taikymo sritis ir kompleksinis tarpšakinis teisės institutas (Bieliūnas, 2008b, p. 11). Tai reiškia, kad kvalifikavimas kaip teisinis vertinimas nusipelno atskiro aptarimo, išmanymo, jis svarbus ne tik baudžiamųjų normų, bet visos teisės sistemos funkcionavimui. Kai kalbama apie oficialųjį kvalifikavimą, ypač svarbios baudžiamojo proceso įstatymų nuostatos, – apie tai kalbama toliau.

Procesiniai reikalavimai, numatyti kvalifikavimui

Kvalifikavimas kaip procesinė veikla

Kvalifikuojant veikas tiesiogiai *taikoma* materialios teisės norma, o procedūrą numato baudžiamojo proceso normos, kurių *laikomasi*. Kvalifikavimo taisykles ir tvarką ikiteisminio tyrimo metu nustato ir poįstatyminis teisės aktas, išleistas generalinio prokuroro (Generalinio prokuroro įsakymas, 2014). Šis aktas nustato pagrindinius reikalavimus ir gaires, todėl svarbus praktinei teisėsaugos veiklai. Nežiūrint poįstatyminio šio akto pobūdžio, jo nuostatos nustato esminius reikalavimus, kurie lieka aktualūs keičiantis teisės aktams. Praktinėje veikloje būtina vadovautis galiojančia šio akto redakcija.

Baudžiamojo proceso kodekso imperatyvieji reikalavimai

BPK imperatyvai turi esminę reikšmę viso baudžiamojo proceso metu. Jų privalo laikytis visi proceso dalyviai, taip pat ir visų kategorijų teismai. Tik laikantis procedūrinių normų gali būti užtikrintas procedūrinis teisingumas, vienoda teismų praktika, žmogaus teisių apsauga ir teisingumo įgyvendinimas. Šios taisyklės garantuoja sąžiningo proceso imperatyvą, bet kokio asmens apsaugą nuo valstybės savivalės. Nuo teisingo, žmogiško, nebiurokratinio požiūrio priklauso ir proceso dalyvių subjektyvus teisingumo vykdymo veiklos vertinimas, teisingumo kokybė.

Universali baudžiamojo proceso paskirtis suformuluota įstatyme – ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (1 str. 1 d.). Šioje bendrojoje nuostatoje įtvirtinti pagrindiniai reikalavimai, iš kurių vienas yra tinkamas įstatymo pritaikymas. Šios nuostatos aiškinimas rodo, kad tinkamas įstatymo pritaikymas nėra tikslas savaime. Jis yra sistemos – užtikrinti teisingumą, teisingai nubausti, nenuteisti nekaltų – dalis ir pagrindinė prielaida jai įgyvendinti.

Baudžiamasis procesas yra nesavitikslis ir neformalus veikimas. Šiuolaikinės teisės sistemos požiūriu ir konstitucinių vertybių sistemos apsaugos požiūriu baudžiamasis procesas yra nulemtas vertybių apsaugos, tinkamo balanso tarp valstybės galių įvertinti nusikaltimą ir asmens teisių būti apsaugotam nuo valstybės savivalės. Šiuolaikinį baudžiamąjį procesą apibūdina vertybiniai prioritetai – ne formalus, bet turiningas požiūris į nusikalstamų veikų ištyrimą, nuo šių veikų nukentėjusių asmenų teisių apsaugą ir jas padariusių asmenų teisių apsaugą, proporcingos socialinės reakcijos pritaikymą.

Kvalifikavimas baudžiamojo proceso požiūriu yra ne šiaip straipsnio parinkimas, o viso didelio vertybėmis grįsto baudžiamojo proceso dalis. Todėl ir Konstitucinis Teismas

akcentuoja, kad, remiantis konstituciniais teisinės valstybės, teisės į tinkamą teismo procesą principais, baudžiamajame procese teisme turi būti teisingai pritaikyti baudžiamieji įstatymai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai).

Veiką kvalifikuojantis subjektas yra saistomas ir baudžiamojo proceso formalių reikalavimų, ir nustatytų faktų, ir nusikalstamos veikos sudėties požymių įrodymo reikalavimų. Ikiteisminio tyrimo metu, pirminio veikos teisinio įvertinimo metu kvalifikavimo galimybės yra neribotos: norma parenkama iš visų įmanomų normų visumos: nuo nežinios einama link aiškaus apibrėžtumo; nuo visų BK specialios dalies normų einama link tų, kurios atitinka bylos faktus. Tyrimui vykstant perkvalifikavimas saistomas jau nustatytų duomenų ir įtariamojo teisių. Baudžiamojo proceso metu kvalifikavimo galimybės siaurėja tolydžio nustatytiems faktams. Procesiniai reikalavimai kvalifikavimui tampa absoliučiai apibrėžti surašius kaltinamąjį aktą ir bylą perdavus nagrinėti teisme. Byla teisme nagrinėjama tik dėl tų kaltinamųjų ir tik dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiamajame posėdyje (BPK 255 str. 1 d.).

Bendrieji procesiniai reikalavimai, keliami kvalifikavimui

Kvalifikavimo sąvoka tiesiogiai įtvirtinta keliolikoje BPK normų, kurios turi būti aptartos ir įvertinamos proceso metu kvalifikavimo veiksmus atliekančių pareigūnų. Kvalifikavimo sąvoka įtvirtinta BPK 115 str. 1 d., 256 str. 2 d., 299 str. 2 d., 305 str. 1 d. 3 p., 4 d., 369 str. 2 d. straipsniuose – juose nurodomas kvalifikavimas, o šio BPK 255 str. 2 d, 256 str. 2 d., 362^1 str. 4 d., 451 str. 5 p. – perkvalifikavimas. Yra ir atvejų, kai baudžiamojo proceso įstatymai kartais nurodo kvalifikavimą, bet šios sąvokos tiesiogiai neįvardija, pavyzdžiui, BPK 187 str. 1 d. „Pranešime apie įtarimą, prokuroro nutarime ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje pripažinti įtariamuoju turi būti nurodyta nusikalstama veika (padarymo vieta, laikas, kitos aplinkybės) ir baudžiamasis įstatymas, numatantis tą nusikalstamą veiką, taip pat išvardytos įtariamojo teisės“; taip pat ir BPK 219 str. 5 p. „Kaltinamajame akte nurodoma: Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnis (jo dalis ir punktas), numatantis atsakomybę už padarytą veiką.“

Svarbiausios kvalifikavimo sąvokos ir apibrėžimo požiūriu normos yra 305 str. 1 d. 3 p., 4 d., ir 369 str. 2 d. Sistemiškai aiškinant BPK 369 str. antrąją dalį galima apibrėžti, kas yra kvalifikavimas. Loginis įstatymo aiškinimas leidžia padaryti išvadą, kad baudžiamojo proceso įstatymo požiūriu kvalifikavimas yra tinkamas baudžiamojo įstatymo pritaikymas – BK bendrosios dalies normų arba specialios dalies normų įvertinimas pagal tuos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius, dalis ir punktus, pagal kuriuos tai reikia daryti. Sisteminis įstatymo aiškinimas leidžia paaiškinti reikalavimą „pagal kuriuos tai reikia

daryti“: pagal tokius, kurie atitinka vertinamos situacijos faktines aplinkybes.

Bylos nagrinėjimo teisme ribos priklauso nuo kvalifikavimo

Kiekvieną bylą nagrinėjant teisme svarbiausias yra teismo veiklos ribų klausimas: kiek plačiai ir kaip teismas turi nagrinėti bylą. Šios ribos siejamos būtent su veikos kvalifikavimu. BPK 255 str. „Nagrinėjimo teisme ribos“ 1 d. nurodyta, kad byla teisme nagrinėjama tik dėl tų kaltinamųjų ir tik dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiamajame posėdyje. Šio straipsnio 2 d. nustatyta, kad kaltinamasis negali būti nuteistas dėl nusikalstamos veikos, kuri buvo perkvalifikuota, arba dėl nusikalstamos veikos, kurios faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi nuo kaltinamajame akte išdėstytųjų, jeigu apie tokią galimybę teisiamajame posėdyje jam iš anksto nebuvo pranešta. Šios nuostatos baudžiamojo teisingumo sistemoje turi principinę reikšmę. Byla nagrinėjama teisme tik dėl tų nusikalstamų veikų, kurios aprašytos kaltinime; o tam, kad jos būtų aprašytos kaltinime, jos pirmiausia turi būti teisingai kvalifikuotos. LAT savo aiškinimuose akcentuoja, kad nagrinėjimo teisme ribos yra aiškūs teisiniai rėmai, į kuriuos teismas turi orientuotis nagrinėdamas bylą. Konstitucinė pareiga – vykdyti teisingumą – įpareigoja teismą išspręsti bylą pagrįstai, teisėtai ir teisingai, neperžengiant kaltinimo ribų (LAT, 2009, p. 349).

Šios ribos turi labai aiškią prasmę. Jos nustato teismo įgaliojimų ribas ir kompetenciją konkrečiu atveju pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, pasisakyti dėl kvalifikavimo teisingumo, taip pat užtikrinti teisę į gynybą. Šiai teisei būdinga žinoti kaltinimo pobūdį ir pagrindą, turėti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti gynybai. Tokias nuostatas teismas nuosekliai dėsto formuodamas praktiką (pavyzdžiui, nutartyse Nr. 2K-383/2004, 2K-7-198/2008, 2K-7-13/2007, 2K-233/2008, 2K-660/2007, kt.).

Atitinkamai, teisė į gynybą tiesiogiai susijusi su teise į teisingą teismą, garantuojama Konstitucijos 31 str. Visuotinai pripažįstama, kad teisė į teisingą teismą yra kompleksiška, sudaryta iš teisės į gynybą, teisės žinoti, kuo asmuo yra kaltinamas (BPK 22 str. 3 d.), teisės pasirengti gynybai (BPK 44 str. 7 d.).

Dėl to svarbus ne tik kvalifikuojant parenkamas straipsnis ir jo dalis, bet ir žodinė išraiška – formuluotė, kaip ir kuo asmuo įtariamas ir kaltinamas. Ši formuluotė negali būti dviprasmiška ar prieštaringa, tokia, kurios negalima suprasti arba galima suprasti keleriopai. Formulavimas tiesiogiai susijęs su kvalifikavimu, todėl šioje knygoje pasisakoma ir dėl jo formulavimo.

Reikalavimas teismui pagrįsti kvalifikavimą nuosprendyje

BPK 305 str. 1 d. 3 p. įtvirtina įsakmų reikalavimą teismui aprašomojoje nuosprendžio

dalyje aiškiai aprašyti nusikalstamos veikos kvalifikavimo motyvus ir išvadas. BPK 305 str. 1 d. 3 p., 4 d. įtvirtina privalomuosius reikalavimus teismui pasisakyti dėl kvalifikavimo teismo nuosprendyje. Šios nuostatos nurodo, kas privalomai išdėstoma aprašomojoje nuosprendžio dalyje: 1) įrodytos pripažintos nusikalstamos veikos aplinkybės, t. y. nurodoma jos padarymo vieta, laikas, būdas, padariniai ir kitos svarbios aplinkybės; 2) įrodymai, kuriais grindžiamos teismo išvados, ir motyvai, kuriais vadovaudamasis teismas atmetė kitus įrodymus; 3) nusikalstamos veikos kvalifikavimo motyvai ir išvados; 4) bausmės, baudžiamojo poveikio priemonės ar auklėjamojo poveikio priemonės skyrimo motyvai. Šio straipsnio 4 d. nurodoma, kad nuosprendžio, kuriuo baudžiamoji byla nutraukiama, aprašomojoje dalyje nurodomos šio straipsnio 1 d. 1 ir 2 p. numatytos aplinkybės, nusikalstamos veikos kvalifikavimas, taip pat atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai ir motyvai arba duomenys apie suėjusį apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminą. Jeigu nutraukiant baudžiamąją bylą skiriama baudžiamojo poveikio priemonė ar auklėjamojo poveikio priemonė, nuosprendžio aprašomojoje dalyje nurodomi tos priemonės skyrimo motyvai. Aukščiau nurodytų reikalavimų nesilaikymas patraukimą atsakomybėn daro neteisėtu.

Taigi, imperatyvus nusikalstamos veikos kvalifikavimo motyvavimas kyla iš BPK 305 str. 1 d. 3 p., kuriame numatyta, kad apkaltinamojo nuosprendžio aprašomojoje dalyje išdėstomi nusikalstamos veikos kvalifikavimo motyvai ir išvados (Veršekys, 2013, p. 289). Šie reikalavimai kildinami iš Konstitucijos, todėl „iš Konstitucijos kylantis baigiamojo teismo akto vientisumo reikalavimas reiškia ir tai, kad tokio akto rezoliucinę dalį visuomet, be jokių išimčių, privalu grįsti aplinkybėmis ir argumentais, *expressis verbis* išdėstytais aprašomojoje ir (arba) motyvuojamojoje dalyse (jeigu pagal įstatymus turi būti atskira aprašomoji arba motyvuojamoji dalis)“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas). Teismas galutiniame sprendime privalo nurodyti išsamius motyvus, aiškiai ir nedviprasmiškai paaiškinančius teismo išvadą dėl veikos, kurios padarymu kaltinamasis pripažįstamas kaltu, atitikties BK nustatytiems nusikalstamos veikos požymiams (Veršekys, 2013, p. 289).

Kiti procesiniai reikalavimai kvalifikavimui

BPK 115 str. 1 d. nurodyta, kad, tenkindamas civilinį ieškinį, teismas gali nesilaikyti ieškinio ribų, jeigu ieškinio dydis nepadeda kvalifikuoti nusikalstamą veiką ir neveikia bausmės dydžio. Taip nustatomos teismo laisvės veikti ieškinio atžvilgiu ribos, tuo pat metu įvertinama kvalifikavimo reikšmė. Jei ieškinio ribos teismui, vykdančiam teisingumą, neprivalomos, tai nusikalstamos veikos kvalifikavimas – privalomas ir reikšmingas faktorius, nustatantis teismo veiklą byloje.

BPK 256 str. „Kaltinime nurodytos veikos esminių faktinių aplinkybių ir jos kvalifikavimo pakeitimas teisme“ 2 d. nurodo perkvalifikavimo nuostatas – tai, kad prokuroras ir

nukentėjusysis turi teisę iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikti rašytinį prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą. Teismas, gavęs tokį prašymą, taip pat tais atvejais, kai yra pagrindas manyti, kad kaltinime nurodyta veika gali būti perkvalifikuota, apie šią galimybę nedelsdamas praneša nagrinėjimo teisme dalyviams. Jeigu yra gautas prokuroro ar nukentėjusiojo prašymas pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą, šio prašymo nuorašai įteikiami kaltinamajam, jo gynėjui ir kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams. Išnagrinėjus baudžiamąją bylą, kaltinamasis gali būti pripažintas kaltu ir remiantis kaltinamajame akte pateiktu veikos kvalifikavimu.

BPK 299 str. 2 d. nustato tai, kad teisėjų pasitarimas ir balsavimas vyksta atskirai dėl kaltės įrodytumo, nusikalstamos veikos kvalifikavimo, bausmės skyrimo ir kitų klausimų. Teisiamojo posėdžio pirmininkas spręstinus klausimus suformuluoja taip, kad į juos būtų galima atsakyti tik arba teigiamai, arba neigiamai. BPK 362[1] str. nurodo: įstatymą, panaikinantį veikos nusikalstamumą, švelninantį bausmę arba kitokiu būdu lengvinantį veiką padariusio asmens teisinę padėtį, pagal nuteistojo, jo gynėjo prašymus, prokuroro, bausmės vykdymo institucijos teikimus taiko teismas, nagrinėjęs bylą pirmąja instancija. Šio straipsnio 4 d. nurodo, kad teismas, nustatęs, kad prašymas ar teikimas yra pagrįstas, priima nutartį dėl atleidimo nuo bausmės, bausmės sušvelninimo, veikos perkvalifikavimo ar teistumo išnykimo. Jeigu skiriant bausmę baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu buvo vadovautasi BK 63 ar 64 str., teismas nustato naują subendrintą bausmę.

BPK 369 str., nustatantis apskundimo ir bylos nagrinėjimo kasacine tvarka pagrindus, nurodo, kad įsiteisėję nuosprendis ar nutartis apskundžiami ir bylos nagrinėjamos kasacine tvarka, jeigu netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas. Netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas yra tada, kai netinkamai pritaikytos BK bendrosios dalies normos, taip pat kai nusikalstamos veikos kvalifikuojamos ne pagal tuos BK straipsnius, dalis ir punktus, pagal kuriuos tai reikėjo daryti.

BPK 451 str. 2 p. numato baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo pagrindus ir galimybę, jei yra pagrindas manyti, kad akivaizdžiai netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas ir dėl to reikia nusikalstamą veiką perkvalifikuoti pagal kitą BK specialiosios dalies straipsnį, jo dalį ar punktą, numatantį lengvesnę nusikalstamą veiką.

Procesinių normų turinys ir reikalavimai rodo, kad kvalifikavimas yra esminė teisinio vertinimo proceso dalis. Nemaža šio proceso dalis siejama su teismo konstitucine pareiga vykdyti teisingumą. Proceso reikalavimai yra tokie, kad subjektas, kuris kvalifikuoja veiką, turi pareigą parinkti tinkamiausią veikos kvalifikavimą. Kvalifikavimo keitimo, perkvalifikavimo klausimai yra nulemiami jau nurodytų BPK 255, 256 str. reikalavimų.

Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai teismas nuteisia asmenį už nusikalstamą veiką,

po to byla su nuteistojo skundu nukeliauja į apeliacinę instanciją, o kai kuriais atvejais – ir į kasacinę instanciją tik pagal nuteistojo skundą. Tokiais atvejais skundo apimtis nulemia, kiek aukštesnysis teismas patikrins kvalifikavimo teisingumą. Proceso reikalavimai nagrinėti bylą tik dėl skunde nurodytų aplinkybių, draudimas vertinti bylą nepalankia nuteistajam linkme pagal jo paties skundą (procesinis apeliacijos principas *non reformatio in peius*) iš esmės riboja aukštesnįjį teismą kvalifikavimo požiūriu. Laikomasi principo, kad teismas, nagrinėdamas nuteistojo skundą, negali veikos perkvalifikuoti pagal sunkesnį įstatymą, tačiau nepažeidžiant kaltinamojo teisės į gynybą gali ją perkvalifikuoti pagal lengvesnį, pašalinti iš ankstesnio nuosprendžio padarytus kvalifikavimo trūkumus ir abejones dėl visų aplinkybių šalinti kaltinamojo naudai.

Netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas ir neteisingas kvalifikavimas

Dėl svarbos – įstatymas visų turi būti suprantamas ir taikomas vienodai, o teismų praktika turi būti kiek įmanoma vienoda – BPK pateikia neteisingo įstatymo taikymo sampratą. BPK 369 str. 2 d. nurodyta: „Netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas yra tada, kai netinkamai pritaikytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso bendrosios dalies normos, taip pat kai nusikalstamos veikos kvalifikuojamos ne pagal tuos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius, dalis ir punktus, pagal kuriuos tai reikėjo daryti.“ Iš tokios pozicijos matyti, kad netinkamas kvalifikavimas yra netinkamo baudžiamojo įstatymo taikymo atmaina.

Poįstatyminiai teisės aktai, skirti pradėti tyrimą ir kvalifikuoti

Reikalavimai tyrimo pradėjimui

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 patvirtintos rekomendacijos „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos“ numato ikiteisminio tyrimo institucijas ir pareigūnus, pradedančius ikiteisminį tyrimą. Sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą tekstas rašomas esamojo laiko pirmuoju asmeniu. Sprendime nurodomas tiriamos nusikalstamos veikos kvalifikavimas pagal konkretų BK specialiosios dalies straipsnį, jo dalį ir punktą (Generalinio prokuroro įsakymas, 2008). Procesiniame dokumente – tarnybiniame pranešime arba rezoliucijoje – nurodoma konkreti nusikalstamos veikos kvalifikacija.

Reikalavimai kvalifikavimui ikiteisminio tyrimo metu

Baudžiamojo proceso kokybė priklauso nuo kvalifikavimo pradėjus ikiteisminį tyrimą. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu „Dėl Rekomendacijų dėl pranešimo

apie įtarimą parengimo ir nusikalstamų veikų perkvalifikavimo ikiteisminio tyrimo metu patvirtinimo“ pakeitimo (Generalinio prokuroro įsakymas, 2014) įtvirtinti kvalifikavimo proceso praktiniai reikalavimai. Jie taikomi ikiteisminio tyrimo institucijų pareigūnams, kurie yra pirmasis kvalifikavimo subjektas. Ypatingas vaidmuo kvalifikuojant veiką tenka prokurorui. Prokuroras, kaip institucija, kontroliuojanti tyrimą ir jai vadovaujanti, turi lemiamą nuomonę dėl veikos kvalifikavimo ir to, kokiu kaltinimu byla keliaus į teismą. Generalinio prokuroro įsakyme (2014) įtvirtinta kvalifikavimo sąvoka:

> „Nusikalstamos veikos kvalifikavimas ikiteisminio tyrimo metu – tai atitikties tarp faktinių veikos aplinkybių ir baudžiamosios teisės normoje numatytos nusikalstamos veikos sudėties požymių nustatymas ir juridinis įtvirtinimas ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro procesiniame dokumente“;
>
> „Nusikalstamos veikos perkvalifikavimas – tai veikos, kurios kvalifikavimas jau yra įtvirtintas procesiniame dokumente, kvalifikavimo pakeitimas, pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnę, sunkesnę ar tapačią pagal sunkumą nusikalstamą veiką, pritaikant kitą BK bendrosios ir (ar) specialiosios dalies straipsnį, dalį, punktą“.

Generalinio prokuroro rekomendacijose nustatyti reikalavimai numato tris kvalifikavimo proceso ikiteisminio tyrimo metu etapus, apimančius kvalifikavimo procesą ikiteisminio tyrimo metu: 1) pradinį veikos kvalifikavimą, 2) tarpinį veikos kvalifikavimą, 3) galutinį veikos kvalifikavimą:

> „11.1. Pradinį veikos kvalifikavimą nustato ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, pradėdami ikiteisminį tyrimą (BPK 166, 169 str.), ir įtvirtina vienu ar keliais alternatyviais procesiniais sprendimais, kuriais įforminama ikiteisminio tyrimo pradžia. Pradinis veikos kvalifikavimas taip pat nustatomas ir įtvirtinamas prokuroro nutarime panaikinti nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ir nutarime atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą.
>
> 11.2. Tarpinis veikos kvalifikavimas atliekamas ikiteisminio tyrimo metu nustačius naujų faktinių aplinkybių, kurios nebuvo žinomos priimant sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, arba netinkamai (neteisingai) kvalifikavus veiką procesiniuose dokumentuose, įtvirtinančiuose sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, taip pat jeigu pasikeitus baudžiamajam įstatymui tiriama nusikalstama veika atitinka kitą baudžiamojo kodekso straipsnį, jo dalį ar punktą.
>
> 11.3. Galutinis veikos kvalifikavimas ikiteisminio tyrimo metu įtvirtinamas procesiniame dokumente, kuriuo baigiama baudžiamojo proceso ikiteisminio tyrimo stadija (kaltinamajame akte, pareiškime dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu, pareiškime dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, nutarime dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo), arba procesiniame dokumente, kuriuo baigiamas baudžiamasis procesas (nutarime nutraukti ikiteisminį tyrimą).“

Reikalavimai kaltinamajam aktui

Ištyrus nusikalstamą veiką ir nustačius sudėties požymius, surašomas kaltinamasis aktas arba pareiškimas dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo ar dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka. Šiuose dokumentuose taip pat nurodomas veikos kvalifikavimas ir

jos aprašymas. Tyrimo pabaigimo kaltinamojo akto surašymu, reikalavimai kaltinamajam aktui nustatyti BPK 219 str. ir Generalinio prokuroro rekomendacijose „Dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui“ (Generalinio prokuroro įsakymas, 2015).

BPK 219 str. 3 p. įrašyta, kad kaltinamajame akte nurodomas „nusikalstamos veikos aprašymas: padarytos nusikalstamos veikos vieta, laikas, būdai, padariniai ir kitos svarbios aplinkybės; duomenys apie nukentėjusįjį (vardas, pavardė ir gimimo data); įtariamojo atsakomybę lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės“, o 5 p. – „Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnis (jo dalis ir punktas), numatantis atsakomybę už padarytą veiką“.

Rekomendacijose dėl kaltinamojo akto parašyta (10 p.), kad jame, be kita ko, turi būti nurodytas nusikalstamos veikos aprašymas, kuris turi atitikti pranešimą apie įtarimą turinį, o aprašius nusikalstamą veiką turi būti nurodytas ir BPK 219 str. 1 d. 5 p. reikalaujamas BK straipsnis (jo dalis ir punktas), kuriame numatyta atsakomybė už padarytą veiką (Generalinio prokuroro įsakymas, 2015).

Kvalifikavimo įtaka gynybai

Kai vertinama nusikalstama veika, ji turi būti vertinama visapusiai. Vienas fundamentalių teisės ir bendrai konfliktų sprendimo principų reikalauja išklausyti abi konflikto puses (išklausyti kitą pusę – lot. *audiator et altera pars*). Todėl aptariant kvalifikavimą negalima pamiršti gynybos. Įtariamasis turi teisę turėti gynėją, o gynyba yra fundamentali baudžiamojo proceso dalis, padedanti realizuoti teisingo proceso, kitus esminius teisinės valstybės principus.

Gynėjas (advokatas, advokato padėjėjas) gina, gali teikti prašymus, taip pat ir dėl ginamojo (įtariamojo) veikų kvalifikavimo. Todėl aiškus kvalifikavimas yra pirmasis pagrindas gynėjui kurti gynybos planus, ruoštis konkretiems tyrimo veiksmams. Aiškus ir adekvatus kvalifikavimas, nurodant visas realias veikos padarymo aplinkybes, yra teisės į gynybą užtikrinimo pagrindas.

Gynėjo paslaugos mokamos, todėl nuo nusikalstamų veikų rūšies, skaičiaus, sunkumo gali priklausyti išlaidos gynybai. Šios išlaidos kai kuriais atvejais gali būti kompensuojamos valstybės, o kai kaltinamasis išteisinamas, gynybos išlaidos apmokamos iš valstybės lėšų (BPK 105 str. 5 d., 106 str. 3 d.). Advokatui gynėjui baudžiamojoje byloje nuo veikos kvalifikavimo priklauso rekomenduojamas atlygis, kuris priteisiamas asmenį išteisinus:

> „11. Jeigu nusikalstama veika perkvalifikuojama, atlygintinų išlaidų rekomenduojamas maksimalus dydis ikiteisminio tyrimo metu apskaičiuojamas pagal nusikalstamos veikos kvalifikaciją proceso stadijos pradžioje, išskyrus atvejus, kai nusikalstamos veikos kvalifikacija labai pasikeičia ir šis pasikeitimas sudaro didesnę proceso stadijos dalį. Laikoma, kad nusikalstamos veikos kvalifikacija labai pasikeičia, kai:

11.1. baudžiamasis nusižengimas ar neatsargus nusikaltimas perkvalifikuojamas į labai sunkų, sunkų ar apysunkį nusikaltimą ir atvirkščiai;
11.2. nesunkus nusikaltimas perkvalifikuojamas į labai sunkų ar sunkų nusikaltimą ir atvirkščiai;
11.3. apysunkis nusikaltimas perkvalifikuojamas į labai sunkų nusikaltimą ir atvirkščiai“ (Teisingumo ministro įsakymas, 2022).

Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies ir bendrosios dalies kompleksiškumas kvalifikuojant

Baudžiamasis įstatymas veikia sistemingai, kaip kodifikuota visuma. Kvalifikuojant nusikalstamas veikas būtina išmanyti ir bendrosios, ir specialiosios dalių nuostatas. Kvalifikavimo procesui neužtenka vien BK specialiosios dalies normų. Neužtenka išmanyti straipsnius, numatančius atskirus nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Bendrosios dalies nuostatos taip pat reikšmingos, nes jos numato veikos padarymo laiko, įstatymo galiojimo asmenų atžvilgiu nuostatas, atsakomybėn trauktino asmens amžių, bendrininkavimo nuostatas, stadijų nuostatas, savanoriško atsisakymo pabaigti nusikalstamą veiką nuostatas, kaltės ir kitas atsakomybės ypatybes, kurios tiesiogiai svarbios kvalifikavimui. Tik sistemingas viso BK taikymas padės tinkamai kvalifikuoti veikas ir išspręsti visus kylančius kvalifikavimo klausimus.

Įstatymo aiškinimo reikšmė kvalifikuojant

Baudžiamojo įstatymo straipsniai įtvirtina abstrakčias ir universalias teisės normas, kurios sukonstruotos visiems galimiems atvejams įvertinti. Neretai taikant kodekso straipsnį susiduriama su didesniu ar mažesniu neapibrėžtumu baudžiamojoje normoje (sukelta *didelė* žala, kilo *sunkūs* padariniai ar *reali grėsmė jiems atsirasti*), todėl kvalifikavimo procese svarbus kodekso straipsnių ir juose įtvirtintų normų sisteminis aiškinimas. Kartais pačioje baudžiamojoje normoje nenurodomi visi svarbiausieji požymiai, būtini vertinimui. Tokiais atvejais būtina nustatyti ir poįstatyminį teisės aktą, aiškinti jo turinį sistemiškai su BK straipsniu, kad veika būtų kvalifikuota tinkamai. Aiškinimas labai svarbus ir tais atvejais, kai įstatymas pasikeičia, numato naujas veikas, jų padarymo būdus ar kitus požymius. Su baudžiamojo įstatymo pasikeitimu siejamas visas spektras baudžiamosios atsakomybės nuostatų dėl įstatymo galiojimo laike, taip pat dėl konkrečių sudėties požymių aprašymo.

Teisės normos aiškinimas – teisės normos taikytojo pareiga. Tik suvokus normos turinį galima ją adekvačiai pritaikyti. Aiškinimu taip pat galima nustatyti kelių normų santykį pagal jų teisinio reguliavimo apimtį. Aiškinimas negali nei išplėsti normos, nei jos susiaurinti. Todėl aiškinimas yra esminė kvalifikavimo proceso sąlyga. Plačiau apie įstatymo ir normų aiškinimą rašoma normų skyriuje.

Teismų praktikos, kasacinio teismo ir konstitucinio teismo doktrinos reikšmė kvalifikavimui. Universali ir lokali praktika

Senas posakis teigia, kad teismas išmano, žino teisę (lot. *Iura novit curia*). Teismas veikia valstybės vardu ir įgyvendina įstatymų reikalavimus taip, kaip numatė valstybės įstatymų leidėjas. Kalbant apie kvalifikavimą, dėl jo teisingumo turi pasisakyti teismas kiekviename nuosprendyje, o tą gali padaryti tik išmanydamas teisės normas, jose įtvirtintas nusikalstamų veikų sudėtis. Šis išmanymas apima normos turinio išmanymą, o kartu ir išmanymą, kaip elgiasi teismai kitais panašiais atvejais. Todėl teismas turi analizuoti ir taikyti teismų praktiką – įprastus teismų sprendimus panašiose bylose. Teismas, taikydamas teisę (teisės aktus), praktiškai realizuoja, įveda į gyvenimą formalias, abstrakčias normas. Teismas aktualizuoja teisės normas ir kuria gyvąją teisę, suteikia turinį abstrakčioms normoms. Su teismo sprendimu ir motyvavimu formali, abstrakti ir statiška teisės norma virsta realiu teisiniu santykiu: konkretus kaltininkas, asmuo gauna konkrečius įpareigojimus (baudą, laisvės atėmimą, kitus teisių suvaržymus), kuriuos įgyvendina valstybė ir proceso subjektai ir kurių išvengti nepavyks, o nukentėjusysis sulaukia civilinio ieškinio patenkinimo, – taip valstybėje palaikoma teisinė taika.

Tyrimo institucijos ir prokuroras kvalifikuodami privalo vadovautis LAT formuojama ir vienodinama teismų praktika, kurią sudaro šio teismo nutartys, aiškinimai panašiose bylose. Tokia praktika aktuali ir dėl formos – kad visi teismų sprendimai panašiose bylose būtų panašūs, ir dėl turinio – kad teisinis vertinimas būtų panašus, formuotų vieningą visos valstybės teismų praktiką, vienodai įgyvendintų BK tikslus.

Minėta, kad teismas kiekvienoje byloje pasisako dėl kvalifikavimo teisingumo, nes tik taip užtikrinamas teisingas baudžiamojo įstatymo taikymas. Tiems atvejams, kad teismas nesuklystų arba jei pasitaikytų teisinio vertinimo klaidų, numatyta institucinė pakopinė teismų sistema. Kiekvienas teismo sprendimas gali būti skundžiamas aukštesniajai instancijai – apeliacine tvarka pirmosios instancijos teismo nuosprendis ir kasacine tvarka apeliacinės instancijos teismo nuosprendis. LAT apibendrina teismų praktiką ir nustato, kaip turi būti taikomas baudžiamasis įstatymas, kaip turi būti kvalifikuojamos atitinkamos kategorijos veikos. Todėl LAT (kasacinio teismo) veikla kvalifikavimo požiūriu itin svarbi, nes jis vienodina teismų praktiką, užtikrina vienodą panašių situacijų vertinimą. Kai kurie LAT išaiškinimai, nutartys tampa precedentu ir yra pagrindas kitoms tyrimo ir teismo institucijoms panašiose situacijoje vertinti pagal nurodytą įstatymą arba teisinio vertinimo modelį.

LAT nurodo,

> Kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 28 d. ir 2007 m. spalio 24 d. nutarimuose yra konstatavęs, kad „Konstitucijoje įtvirtinta bendrosios kompetencijos teismų instancinė sistema turi funkcionuoti taip, kad būtų sudarytos prielaidos formuotis vienodai (nuosekliai, neprieštaringai) bendrosios kompetencijos teismų praktikai – būtent tokiai, kuri būtų

> grindžiama su Konstitucijoje įtvirtintais teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui principais <...> , kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, <...> bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų – sprendimų analogiškose bylose; <...> aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, peržiūrėdami žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimus, privalo tuos sprendimus vertinti vadovaudamiesi visuomet tais pačiais teisiniais kriterijais; <...> esami aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sukurti precedentai atitinkamų kategorijų bylose susaisto ne tik žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus, priimančius sprendimus analogiškose bylose, bet ir tuos precedentus sukūrusius aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismus (Lietuvos apeliacinį teismą ir Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą). Teismai turi vadovautis tokia atitinkamų teisės nuostatų (normų, principų) turinio, taip pat šių teisės nuostatų taikymo samprata, kokia buvo suformuota ir kokia buvo vadovaujamasi taikant tas nuostatas (normas, principus) ankstesnėse bylose, <...> anksčiau sprendžiant analogiškas bylas; <...> teismų precedentai yra teisės šaltiniai – *auctoritate rationis*; rėmimasis precedentais yra vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos, kartu ir Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo, įgyvendinimo sąlyga“ (baudžiamoji byla Nr. 2K-268/2012).

Ne kiekvienas teiginys, aprašytas aukštesniosios instancijos teismo, yra teisiškai reikšmingas. Nemažai teismų praktikos turi lokalų pobūdį ir nėra universalūs. Todėl atsakingas teisinis vertinimas yra konkretaus atvejo analizė, lyginama su universalia praktika, ne su atskirais teismų pasisakymais dėl atskirų požymių, kurie be konteksto leidžia daryti bet kokias išvadas.

Aukščiausiojo Teismo vaidmuo

Teismų įstatyme įtvirtinta, kad LAT formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškindamas ir taikydamas įstatymus ir kitus teisės aktus (Teismų įstatymas, 23 str. 2 d.). Į LAT nutartyse esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgia valstybės ir kitos institucijos, taip pat kiti asmenys, taikydami tuos pačius įstatymus ir kitus teisės aktus (Teismų įstatymas, 23 str. 3 d.). Plėtodamas ir užtikrindamas vienodą teisės aiškinimą ir taikymą bendrosios kompetencijos teismuose, LAT analizuoja nacionalinių, Europos Sąjungos ir tarptautinių teismų praktiką, kitus teisės šaltinius, rengia teismų praktikos apibendrinimus, apžvalgas, viešai skelbia informaciją apie savo veiklą (Teismų įstatymas, 23 str. 4 d.).

Šios įstatymo nuostatos apibrėžia LAT vaidmenį formuojant vienodą teismų praktiką, suteikia kompetenciją aiškinti baudžiamąjį įstatymą, įpareigoja į LAT nutartyse esančius įstatymų ir kitų teisės aktų taikymo išaiškinimus atsižvelgti valstybės ir nevalstybines institucijas, kitus asmenis, taikančius tuos pačius įstatymus ir teisės aktus. Tai reiškia LAT vadovaujantį, esminį vaidmenį baudžiamojo įstatymo aiškinimo procese. Nors įstatymas įsakmiai nenurodo aiškinimo privalomumo, tačiau įpareigoja į jį atsižvelgti, kai teisės aktai

taikomi. Jų taikymas neturi išeiti už jau nubrėžto aiškinimo ribų ir būtų prieštaringas.

Be to, užtikrindamas vienodą teisės aiškinimą ir taikymą bendrosios kompetencijos teismuose, LAT analizuoja nacionalinių teismų praktiką ir rengia teismų praktikos apibendrinimus, apžvalgas. Tai reiškia, kad ir šie apibendrinimai turi orientuojantį, programinį, nukreipiantį taikymo linkme pobūdį. Todėl bet koks baudžiamųjų normų aiškinimas turi būti grindžiamas LAT pozicija, jai neprieštarauti, pasižymėti oficialiai pateikto išaiškinimo tąsa ir pritaikymu konkrečiai situacijai.

LAT, nagrinėdamas nuteistųjų skundus dėl jau įsiteisėjusių teismo nuosprendžių, patikrina baudžiamojo įstatymo taikymą – ar teisingai pritaikytas baudžiamasis įstatymas, ar teisingai kvalifikuota veika. Taip šis teismas nustato kvalifikavimo teisingumą, pagrįstumą, adekvatumą, vienodumą panašiose bylose ir vienodina teismų praktiką. Taip nustatomi ir atvejai, kada veika kvalifikuota neteisingai, o kada nukrypta nuo praktikoje taikomų kvalifikavimo taisyklių ar normų. LAT vaidmuo svarbus ir tuo, kad jis savo nutartyse aiškina atskiras normas, atskirus sudėties požymius, aiškina kvalifikavimo taisykles, apibendrinimuose pateikia teorijai ir praktikai reikšmingų išaiškinimų, kaip veikos turi būti kvalifikuojamos.

Todėl LAT praktika svarbi kaip teisinių precedentų kūrimas. Paprastai kai kalbama apie teismų praktiką, mintyje turima sukaupta teismų patirtis, panašūs sprendimai, pasikartojantys panašiose bylose ar situacijose. Tačiau reikia turėti mintyje, kad apibendrinančią reikšmę įgauna ir precedentu tampa ne kiekvienas LAT sprendimas. Yra tokių šio teismo nutarčių, kurios savitai, konkrečiu atveju traktuoja konkrečią situaciją ir pasisako dėl baudžiamojo įstatymo taikymo ne universaliai, o konkrečiu atveju (lot. *ad hoc*). Dėl to reikia vengti LAT kritikos dėl pasitaikančio praktikos nevienodumo. Reikia vengti ir teismų praktikos kaip teisės taikymo šaltinio absoliutinimo. Ankstesnių teismų sprendimų, neturinčių precedentinio pobūdžio, suabsoliutinimas teorijoje vertinamas kaip neigiamas dalykas, ypač tais atvejais, kai vertinamieji požymiai nustatomi ne konkrečiu atveju, o pagal jau priimtų, ankstesnių nuosprendžių rėmus (Veršekys, 2013, p. 108).

Svarbu tai, kad asmuo, kvalifikuojantis veikas pareigūnas privalo žinoti vyraujančią LAT praktiką, ja remtis, domėtis praktikos naujovėmis, keldamas kvalifikaciją studijuoti praktiką ir jos apibendrinimus. Visuotinai priimta, kad nuo vyraujančios praktikos galima nukrypti tik išimtinais atvejais.

Teismo precedentas ir jo reikšmė kvalifikuojant

Šiuolaikinė teisė – gyvoji teisė; teisinės valstybės teisė. Dėl dinamiško gyvenimo, nuolatinės kaitos ir teisinės valstybės gyvavimo ypatybių – ypač aktyvios teisėkūros ir teismų veiklos, žmogaus teisių apsaugos doktrinos plėtros – ji yra nuolatos pildoma, tobulėja ir tampa vis sudėtingesne reguliavimo sistema. Todėl šiuolaikinė teisė nėra tik įstatymas. Kartu

vadovaujamasi Konstitucijos kaip išbaigto aukščiausios teisinės hierarchijos akto, kurį aiškina Konstitucinis Teismas, samprata. Teismų vaidmuo reikšmingas aiškinant ir taikant teisę, taikant ją žmogaus teisių apsaugos doktrinos požiūriu, taip pat konstitucinės teisės doktrinos požiūriu. Šiuolaikinė teisė yra kintanti, stipriai veikiama gyvenimo pokyčių ir tarptautinės teisėkūros, kuriuos stengiasi atspindėti teismų praktika. Ši praktika susijusi ir su precedentu – teismo anksčiau spręstoje byloje priimtu sprendimu, į kurį privalu atsižvelgti, nes taip užtikrinamas vienodas panašių atvejų vertinimas.

Įstatymų, tarp jų ir baudžiamųjų, stabilumas nors ir pageidautinas, yra sąlygiškas dalykas, iš esmės priklausantis nuo visuomenės raidos, lūkesčių, atitinkamai ir įstatymų leidėjo pozicijos. Šiuolaikiniai baudžiamieji įstatymai yra labiau dinamiški nei statiški, jie kinta. Todėl įstatymo taikymas turi būti protingas atsižvelgiant į socialines sąlygas ir į panašias bylas, o galutinio aiškinimo vaidmuo tenka kasaciniam teismui.

Konstitucinis Teismas aiškina įstatymų atitikimą Konstitucijai, todėl ir šios normos nebėra statiškos. Lietuvos konstitucinė jurisprudencija įgalino precedentą kaip teisės šaltinį. LAT nurodo, kad „teismo precedento esmę sudaro *stare decisis* principas, grindžiamas teismo sprendimo autoritetu: visas tapačias vėlesnes bylas būtina spręsti taip, kaip išspręsta byla, kurioje suformuluotas teismo precedentas – *auctoritas rerum similiter judicatarum*. Precedentinis teisės aiškinimo metodas reiškia, kad aiškintis tikrąją teisės normos prasmę panaudojami teismo sprendimai, kur jau pateiktas tos pačios teisės normos aiškinimas. Precedentu privalu vadovautis tik tokioje byloje, kuri iš esmės panaši į ankstesnę, t. y. į tą, kurioje išaiškinta ta pati teisės norma, taikoma panašioms faktinėms aplinkybėms. Kitaip tariant, panaši pripažintina byla, kurioje teismo sprendimo *ratio decidendi* sutampa su nagrinėjamos bylos *ratio* – faktinėmis bylos aplinkybėmis, kurioms taikyta teisės norma nurodant jos išaiškinimo ir taikymo argumentus (lot. *ratio* – pagrindas, priežastis, motyvas)“ (LAT, Nr. 2K-7-76/2012). Tokiu aiškinimu LAT konkretizuoja precedento turinį. BPK numato ir atvejus, kai Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas bylą nustato atvejus, kai baudžiamojo įstatymo pritaikymas byloje reikštų naują teisės normos aiškinimą teismų praktikoje arba pritaikius byloje baudžiamąjį įstatymą byloje atsirastų pagrindas nukrypti nuo LAT praktikos (BPK 378 str. 1, 2 d.). Taip įtvirtintas senų, neaktualių precedentų atsisakymo ir pakeitimo naujais mechanizmas – tam šaukiama LAT plenarinė sesija.

Precedentinę teisę įtvirtina ir kiti įstatymai. Teismų įstatymo 33 str., nustatančio bylų nagrinėjimo teisės šaltinius, 4 d. numatyta, kad „teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Žemesnės instancijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos teismų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Teismų praktika

atitinkamų kategorijų bylose turi būti keičiama ir naujos teisės aiškinimo taisyklės analogiškose ar iš esmės panašiose bylose gali būti kuriamos tik tais atvejais, kai tai yra neišvengiama ar objektyviai būtina“.

Žmogaus teisių apsaugos požiūriu labai svarbi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencija – sprendimai bylose dėl valstybių narių pažeidimų prieš jų piliečius. Paprastai EŽTT jurisprudencija tampa ir nacionalinės teisės dalimi – įstatymų leidėjas papildo nacionalinius įstatymus tokiomis nuostatomis, kad jie neprieštarautų EŽTT praktikai, jie yra rimtas orientyras teismams, ypač aukštesniųjų instancijų savo motyvus grįsti žmogaus teisių apsaugos doktrina ir EŽTT išdėstytais motyvais.

Kvalifikavimo procese taikant precedentus labai svarbios ir teorinės įžvalgos bei argumentai, sisteminė kasacinio teismo praktikos analizė. Šios taisyklės aktualios ir metodiniu požiūriu, studijuojant materialiąją teisę.

Kvalifikavimas kitose teisės šakose

Kvalifikavimo sąvoka aktuali ir kitose teisės šakose, kai kalbama apie teisinio santykio įvertinimą, teisės pažeidimo įvertinimą. Kaip ir baudžiamojoje teisėje, nusikaltimų tyrimo procese, taip ir kitų teisės pažeidimų tyrimo, aplinkybių nustatymo procese svarbu kvalifikuoti – įvertinti veiką. Pavyzdžiui, sprendžiant asmens patraukimo administracinėn atsakomybėn klausimą administracinėje teisėje taip pat kvalifikuojama (įstatyme dėl ANK įsigaliojimo 3 str., 4 str. nustatyta veikų perkvalifikavimo pasikeitus įstatymui tvarka; kvalifikavimo sąvoka įtvirtinta ANK 33 str. 2 d.).

Kartais susiduriama su situacijomis, kurios gali būti vertinamos ir pagal administracinės, ir pagal baudžiamosios teisės normas, kvalifikuojant įvertinamos abiejų teisės šakų baudžiančiosios normos.

> Pavyzdžiui, asmuo A. degalinėje įsipylė benzino į transporto priemonę ir nesumokėjęs nuvažiavo. Taip pasielgė dar kelis kartus, kiekvieną kartą padarydamas žalos degalų pardavėjams po penkiasdešimt eurų. Padarytos veikos vertinimui bus aktuali dalyko vertė (užvaldyto kuro vertė) ir veikų padarymo aplinkybės. Kvalifikuojant veiką bus įvertinta ANK 108 str. nusižengimo sudėtis ir BK 178 str. numatytos baudžiamosios normos. Jei vertė neviršija įstatymuose numatytos ribos, ji gali būti kvalifikuojama kaip administracinis teisės pažeidimas.

Esant kelių teisės šakų konkurencijai (apie konkurenciją bus rašoma atskirai) įvertinama veika, jos esmė, padaryta žala, dalyko dydis, kiti atribojimą lemiantys požymiai ir veika kvalifikuojama pagal baudžiamosios arba administracinės teisės normas (ANK 5 str. 2 d. neturi būti aiškinama kaip teikianti pirmenybę baudžiamajai teisei).

Pasitaiko ir situacijų, kai veika buvo kvalifikuota pagal baudžiamąjį įstatymą, bet tyrimas nutrauktas nesant nusikaltimo sudėties. Tokiais atvejais esant administracinio pažeidimo požymiams rašomas teikimas policijai patraukti asmenį administracinėn atsakomybėn.

Kvalifikavimo procesas: praktinis požiūris

Šios knygos tikslas – formuoti teorinį sisteminį baudžiamųjų normų suvokimą ir sudaryti teisingo jų taikymo prielaidas. Teisėsaugos praktikoje kvalifikavimas kartais suprantamas labai siaurai ir praktiškai. Toks požiūris nors ir teisingas, nepilnas. Tas kas taiko įstatymą, turi suvokti, kad taiko teisę. Ne vien norma yra teisingumas.

Pirmas esminis kvalifikavimo žingsnis teisiniu požiūriu – pavojingos veikos, aprašytos BK specialiosios dalies straipsnyje esmės nustatymas, jos tapatumo atskleidimas: kokia tai veika, kokią sudėtį atitinka, kokia ši sudėtis pagal konstrukciją ir požymių išdėstymą. Po to eina straipsnyje aprašyto padarinio (padarinių) nustatymas ir pavojingos veikos padarymo laiko nustatymas. Tik atskleidus šiuos požymius paprastai sprendžiama apie subjektyviuosius požymius ir jų įtaką kvalifikavimui, jei šie požymiai įsakmiai nenurodyti normoje. Gyvenimiško atvejo aplinkybių nustatymas svarbus, tačiau nebūtinai visų, nes kai kurios iš šių aplinkybių gali būti nesvarbios. Tik dalis bylai reikšmingų faktų, sudarančių vieną ar kitą nusikalstamą veiką, panaudojami kvalifikuojant, o kai kurie faktai tiesiogiai susiję su teisiniu vertinimu ir įstatymo (įstatymų leidėjo) požiūriu į juos (Bieliūnas, 2017, p. 11). Kvalifikuojant svarbūs ir egzistuojantys pagrindai teisiniam persekiojimui – ar konkrečiu atveju galima kalbėti apie veikos faktą, ar yra nukentėjusiojo skundas, kai jis privalomas, kiti būtini teisiniai pagrindai.

Sprendžiant apie nusikalstamos veikos tapatumą labai svarbus veikos struktūros ir rūšies nustatymas. Todėl pagal esmę ir aprašymo būdą įstatyme svarbi pavienė veika, jos rūšys, įtaka kvalifikavimui. Taip pat svarbūs pavienės veikos skirtumai nuo specifinių teisinio vertinimo situacijų – nusikalstamų veikų daugeto, atskirų jo rūšių, normų konkurencijos. Ikiteisminio tyrimo ir teismų praktika rodo, kad susiduriama su situacijomis, kai neaišku, kaip reikia įvertinti veiką: kaip pavienį tęstinį nusikaltimą ar nusikalstamų veikų sutaptį; ar kaip savarankiškos veikos turi būti inkriminuoti alternatyvūs požymiai, ar pakanka juos laikyti vienos tęstinės veikos dalimi; ar galima vienam vertinamajam įvykiui pritaikyti kelis BK straipsnius, numatančius atskiras nusikaltimų sudėtis. Į šiuos klausimus reikia motyvuotai atsakyti, tiksliai teisiškai įvertinti ir teoriškai pagrįsti. Todėl pernelyg pragmatiškas požiūris į kvalifikavimą nepateikia daug svarbių atsakymų. Jų ieškoti reikia platesnėje kvalifikavimo teorijoje.

Ypač svarbus kvalifikavimo procese pavienės tęstinės veikos ir kelių nusikalstamų veikų (daugeto, realiosios sutapties, pakartotinumo) atribojimas ir kvalifikavimas. Neteisingas kvalifikavimas ir veikos tapatumo nustatymas veda prie neteisėtumo ir asmens teisių ribojimo. Negalima matyti nusikaltimo ten, kur jo nėra; negalima inkriminuoti daugiau veikų negu padarė kaltininkas; negalima sukurti naujos kokybės, vieną nusikaltimą išskaidant į

kelias normas ir jas inkriminuoti. Negalima kvalifikuoti veikos iš esmės neišsprendus normų konkurencijos klausimo.

Visos šios situacijos detaliai aptariamos tolimesniuose šios knygos skyriuose, stengiantis praktinį požiūrį į kvalifikavimą praturtinti teoriniu pagrindimu.

Kvalifikavimas kaip loginė operacija

Teisės normų taikymas, kaip ir visa teisinė veikla apskritai, pagrįsta teiginių logikos taisyklėmis. Normos kuriamos laikantis teiginių logikos, teisinės technikos ir galutinis rezultatas neretai būna toks, kad teisės normos ir konkretiems teisės aktams būdinga savita, specifinė logika. Kartais ši logika kritikuotina, tačiau negalima nutolti nuo įstatymų leidėjo valios. Senas posakis *dura lex, sed lex* (lot. griežtas (sunkus) įstatymas, bet įstatymas) įstatymo taikytoją orientuoja paklusti galiojančio įstatymo reikalavimams nežiūrint jo ypatybių.

Kvalifikavimo teorijoje taip pat svarbi teiginių logikos reikšmė. Vienos tinkamos ar kelių tinkamų normų parinkimas iš visumos baudžiamojo įstatymo numatytų normų taip pat yra ir loginė operacija, kartu ir logikos dėsnių pritaikymas. Todėl tikslinga trumpai paminėti esminius kvalifikavimo proceso logikos dėsnius.

Kvalifikavimo operacija yra deduktyvusis silogizmas – samprotavimas, pagrįstas prielaida, duomenų analize, sulyginimu ir padaroma išvada. Dedukcinis samprotavimas, dedukcinis metodas arba loginė dedukcija – tai samprotavimo procesas, kai iš vienos ar daugiau bendrųjų prielaidų (premisų) išvedami logiškai pagrįsti teiginiai pagal dedukcinio samprotavimo taisykles. Dedukcinis metodas jungia premisas (prielaida arba iš anksto priimama sąlyga) su išvadomis. Jei visos premisos yra teisingos ir yra laikomasi visų dedukcinio samprotavimo taisyklių, tai išvada būtinai yra teisinga.

Teisinio samprotavimo logikos pradžia yra antikos ir viduramžių logikų ir teisininkų tradicija, o jos pavyzdžiu teisiniai sprendimai yra priimami taikant paplitusią loginės analizės priemonę – silogizmą (Lastauskienė, 2009, p. 13, 50). Silogizmas (gr. *syllogismos* – išvedantis samprotavimą) yra dedukcinis samprotavimas, kuriuo nustatomas išvados kraštutinių terminų ryšys remiantis jų santykiu su viduriniuoju prielaidų terminu; tokį silogizmą sudaro dvi prielaidos (premisos) ir viena išvada. Sąvokos, susiejančios silogizmus, vadinamos silogizmo terminais. Terminas, einantis silogizmo predikate, vadinamas didžiuoju terminu; terminas, einantis išvadoje, – mažuoju; terminas, kurio nėra nei predikate, nei išvadoje, vadinamas viduriniuoju ir susieja didįjį ir mažąjį terminus. Premisa, turinti didįjį terminą, vadinama didžiąja, o premisa, kurioje yra mažasis terminas, – mažąja (Lastauskienė, 2009, p. 13, 50). Pavyzdžiui, M a P (Visi šunys yra naminiai gyvūnai), S a M (Visi dogai yra šunys), S a P (Visi dogai yra naminiai gyvūnai) (Lastauskienė, 2009, p. 13, 50). Tuo pačiu principu bendra teisės norma pritaikoma individualiai situacijai. Jei galioja bendroji norma, kad

kiekvienas A situacijoje B turi elgtis C būdu (didžioji premisa / prielaida), tai x, kuris turi A požymius, situacijoje y, kuri atitinka B požymius (mažoji premisa / prielaida), turi elgtis z būdu, kuris atitinka C veikimo tipą (išvada) (Lastauskienė, 2009, p. 13, 50).

Siekiant teisiškai reikšmingų išvadų, naudojamasi teiginiais, kurių teisingumu neabejojama, taip pat ir tokiais, kurių teisingumą reikia įrodinėti. Teisinio silogizmo taikymas neretai yra apsunkintas, nes kai kurios teisės normos (didžiosios premisos) yra neapibrėžtos, neaiškaus turinio, daugybėje normų yra vertinamųjų požymių, kurių turinys negali būti įvardijamas kaip objektyvus, todėl jos nevienodai suprantamos (Lastauskienė, 2009, p. 13, 50). Be to, taikant logikos dėsnius svarbu kreipti dėmesį į teisės normų teksto nevienodumą, teisinės kalbos neapibrėžtumą.

Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad ši loginė struktūra paprasta ir būdinga tik kvalifikavimui – atvejo ir normos sulyginimui bei išvados padarymui. Visam teisiniam vertiniui būdingas kompleksiškumas – visų būtinųjų sudėties požymių nustatymas, visų reikšmingų vertinimui aplinkybių įvertinimas ir pasvėrimas. Šių logikos taisyklių išmanymas nebūtinas kvalifikavimo procese, tačiau loginė proceso struktūra teisininkui turi būti žinoma.

Platus požiūris: teisės taikymas ir teisės normos taikymas

Minėta, kad teisės taikymas nėra mechaniškas veiksmas. Bet koks normos pritaikymas yra tik teisingumo vykdymo prielaida. Baudžiamojo teisingumo sistemoje tai ypač aktualu. Kitose teisės šakose teisės taikymas gali būti paprastesnis, tačiau normos taikytojas turi atsižvelgti į visumą aplinkybių ir kartais privalo nuspręsti, ar vien konkrečios normos pažeidimas yra ir teisės pažeidimas. Pavyzdžiui, vairuotojas viršija greitį norėdamas išvengti susidūrimo ir didesnės žalos, o greičio radaras užfiksuoja pažeidimą. Greičio ribos taisyklė vienareikšmiškai pažeista ir taikytina teisinė sankcija. Tačiau teisės kaip vertybinės sistemos požiūriu galima kelti bendresnį klausimą: ar vairuotojas pažeidė teisę? Norint atsakyti į tokį klausimą reikia suvokti, kas yra įstatymas, teisė, teisės norma. Atsakymas į pirminį klausimą nebūtinai yra „taip“ arba „ne“, bet kompleksinis sprendimas, kuris priklauso nuo proceso ir jo šalių. Teisinė išvada yra interpretacinė, pažinimo proceso išdava, ji priklauso nuo teisinių sampratų, kurios taikomos ieškant sprendimo, taigi gali būti skirtinga (Čyras ir Lachmayer, 2014, p. 327, 328).

Kvalifikuojant svarbi ne tik izoliuota norma, bet ir jos taikymo kontekstas, faktinės aplinkybės, kurios sudaro prielaidas normos taikytojo nuomonei, taip pat ir kitos aplinkybės, nematomos tiesiogiai pačios normos tekste. Kituose knygos skyriuose rašoma, kad normoje neaprašyti sudėties požymiai gali padėti kvalifikuoti veiką. Normos taikymas gali būti tik mechaniškas aktas, bet gali būti ir giluminis procesas, nuo kurio prasideda vertybinis teisės taikymas.

Mokslinis kvalifikavimas ir uždavinių sprendimas kaip problemų sprendimu grįstas mokymasis taikyti įstatymą

Praktikos pažinimo ir mokymosi kvalifikuoti būdas yra probleminių situacijų ir jomis pagrįstų uždavinių sprendimas. Šios situacijos gali būti dvejopos: tikros, paimtos iš baudžiamųjų bylų; hipotetinės, galimos, kurios modeliuojamos galimų įvykių pagrindu.

Sprendžiant uždavinius mokomasi parinkti tinkamą baudžiamąją normą arba normų kombinaciją, pastebėti visus galimus kvalifikavimo variantus, galimą sprendimo variantų kaitą keičiantis sąlygos aplinkybėms. Sprendžiant uždavinius stengiamasi įprasminti baudžiamojo įstatymo sistemos žinias, mokomasi išspręsti normų konkurencijos klausimus (įveikti konkurenciją), pažinti pavienių veikų rūšis, jas atriboti nuo daugeto, parinkti tinkamus kvalifikavimo variantus ir pasirinktą sprendimo variantą motyvuoti.

Uždavinio sprendimas apima normos paiešką ir nurodymą, pasirinktos nusikalstamos veikos sudėties požymių atskleidimą, esminių motyvų grindžiant savo pasirinkimą aprašymą. Motyvavimas būtinai apima reikšmingų teorinių taisyklių įvardijimą ir aktualios konkretaus uždavinio atveju teismų praktikos pateikimą, nurodant aukštesniųjų teismų (LAT, Lietuvos apeliacinio teismo) sprendimo motyvus ir teismo nuomonės pagrindą (lot. *ratio decidendi*), formuojamą taisyklę ir nutarties numerį.

Mokytis spręsti uždavinius pageidautina pradedant nuo lengvesnių, nuo pavienių veikų kvalifikavimo, metodiškai einant link kompleksinio kvalifikavimo, kai reikia įvertinti keletą padarytų veikų, kurias padarė keli asmenys, taip pat atvejus, kai pasikeičia baudžiamasis įstatymas, kitus sudėtingus vertinimo atvejus.

Mokantis spręsti svarbiausia yra tai, kad uždavinio sprendimas – ne tik normos parinkimas. Formalus normos parinkimas gali būti pakankamas reguliacinio pobūdžio, drausminėms teisės šakoms, kai sprendžiama apie menkaverčius pažeidimus. Baudžiamosios atsakomybės atveju kiekvienas sprendimas privalo būti išsamus ir motyvuotas, nes bet kokio sprendimo pavyzdys praktikoje yra siejamas su valstybės prievarta ir asmens laisvių bei teisių varžymais.

> Schemiškai uždavinio sprendimą sudaro trys sąlygiškos dalys:
> - pirma, normos ar normų parinkimas ir detalus nurodymas;
> - antra – pasirinktos normos numatytos sudėties esminių požymių atskleidimas pradedant kėsinimosi objektu, dalyku, pavojinga veika (veikomis), normoje numatytų alternatyvių veikų nustatymu ir reikiamos veikos parinkimu, pagrindimu; toliau: veikos padarymo būdai, subjekto požymių nurodymas, kaltės atskleidimas, kitų konkrečios sudėties atveju svarbių požymių nurodymas, įrodinėtinų požymių atskleidimas, šių požymių susiejimas su uždavinio sąlygoje nurodytomis aplinkybėmis; ir
> - trečia – pasirinktos nuomonės motyvavimas nurodant esmines teorines nuostatas, teismų praktikos pavyzdžius panašiose bylose, taikomas teisinio vertinimo taisykles.

> Jei uždavinio sąlygoje baudžiamosios normos jau nurodytos ir reikia patikrinti, ar kvalifikuota teisingai, taikoma ta pati schema jau pritaikytos normos atžvilgiu.

Toks sprendimas įgalina atpažinti taikytinas baudžiamąsias normas, pažinti normos struktūrą, panašumus ir skirtumus nuo kitų baudžiamųjų normų, įrodinėtinus sudėties požymius, pritaikyti teismų praktiką, analizuoti precedentus dėl normų taikymo panašiose situacijose. Kaip uždavinio pavyzdį galima paimti praktikoje vis pasitaikančią situaciją:

> 2015 m. spalio 13-osios vakare P. B., apsvaigęs nuo alkoholio, savo namų virtuvėje dėl asmeninių nesutarimų ir pykčio apipylė benzinu savo sutuoktinę ir žiebtuvėliu ją padegė. Degančią moterį spėjo užgesinti jos dukra. Nukentėjusiąją pristačius į ligoninę, jai sutekta pagalba ir nustatytas 45 % kūno paviršiaus ploto nudegimas. Tai vertinama kaip sunkus sveikatos sutrikdymas.
>
> Užduotis: kvalifikuokite veiką, nurodykite pasirinktos normos taikymui ir uždavinio sprendimui būtinus nusikalstamos veikos sudėties požymius, savo sprendimą motyvuokite.

Šio uždavinio sprendimo atmaina – jau esamo kvalifikavimo patikrinimas ir nuomonės dėl jo pateikimas:

> Kaltinamajam buvo inkriminuotas pasikėsinimas nužudyti savo šeimos narį, tačiau teismas, bylą nagrinėjęs uždaruose teismo posėdžiuose, pažymėjo, kad nėra įrodymų dėl kaltinamojo ketinimo nužudyti savo sutuoktinę, todėl kaltinimą perkvalifikavo į sunkų sveikatos sutrikdymą savo šeimos narei itin žiauriu ir visuotinai pavojingu būdu (padegtas butas, kuriame buvo ir kitų žmonių). Tačiau, kaip nurodė teismas, apipildamas nukentėjusiąją benzinu, t. y. itin lakiu ir degiu skysčiu, P. B., nors ir apsvaigęs nuo alkoholio, neabejotinai galėjo ir privalėjo suvokti, kad savo veiksmais kelia pavojų žmogaus gyvybei ar sveikatai, ir nors sutuoktinei gyvybės atimti nenorėjo, tačiau šiuo savo veiksmu sunkiai ją sužalojo. Kaltinamojo atsakomybę lengvinančių aplinkybių nėra, jo atsakomybę sunkina tai, kad nusikaltimą padarė apsvaigęs nuo alkoholio, o tai neabejotinai turėjo įtakos šio nusikaltimo padarymui. (15min, 2017)
>
> Užduotis: nurodykite, ar pateiktas veikos kvalifikavimas atitinka įstatymą ir teismų praktiką, savo poziciją motyvuokite.

Tokio uždavinio sprendimo pavyzdys pateikiamas knygos pabaigoje esančiame priede. Kvalifikavimo teorijos kurso metu uždavinio sprendimas turėtų būti kiek platesnis negu baudžiamosios teisės specialios dalies studijų metu.

Teisinė sąmonė, procesinė pareiga ir jų įtaka kvalifikavimui. Kvalifikuojančio asmens diskrecijos ribos. Pareigos suvokimas, sąžiningumas ir teisingumas kaip veiklos tikslas

Kasdienei teisėsaugos veiklai reikia ypatingo dėmesio ir rūpestingumo. Ji susijusi su valstybės, jos konstitucinių vertybių, viešojo intereso, piliečių apsauga, taip pat ir piliečių teisių bei laisvių ribojimu. Teisėsaugos veikla, būdama efektyvi, taip pat turi būti ir humaniška, be pagrindo neįsiskverbti į kasdienę žmonių veiklą. Baudžiamojo teisingumo sistemai būtinas ne tik procesinis teisėtumas, procedūrinis teisingumas, bet ir žmogiškumas (Pakštaitis, 2014). Net geriausiai aprūpinta teisėsauga be adekvataus pareigos suvokimo ir iniciatyvos

gali būti nepajėgi adekvačiai įvertinti nusikalstamas veikas. Be deramos kontrolės gali nukentėti veiklos teisėtumas, sumenkti teisėsaugos pastangos ir įvaizdis, o tai taip pat neigiamai veikia teisingumo įgyvendinimą.

Veikos kvalifikavimas sukuria procesines teises, procesinį statusą, o jos suformulavimas įtarime sukuria teisę gintis ir rinktis gynybos būdus. Kokybiška ir adekvati teisėsaugos praktika taikant įstatymą itin reikšminga. Nors teisingumą vykdo teismas, veikos požymius nustato teisėsauga arba teisėsauga ištiria tai, apie ką jai pranešė pranešėjas ar nukentėjusysis. Nemažos dalies nusikalstamų veikų įvertinimas nepasiekia teismo. Neretai kaltininkas ir nukentėjusysis susitaiko, tyrimas nutraukiamas, kartais nepaaiškėja visi sudėties požymiai arba kaltininkas miršta. Situacijos įvairios, tačiau teisėsauga visada turi atlikti savo pareigą ištirti nusikalstamas veikas, tą padaryti kuo operatyviau ir kokybiškiau. Kvalifikavimas – vienas iš esminių žingsnių šioje veikloje. Kvalifikuojant nusikalstamas veikas be teisinių aspektų svarbūs ir praktiniai, susiję su pareigūnų profesionalumu, teisine sąmone ir profesinės pareigos laikymusi. Tai turi esminės įtakos kvalifikavimo kokybei ir teisingumo vykdymui.

Teisinė sąmonė ir pareigos laikymasis. Nuožiūros ribos

Kvalifikavimas visada susijęs su kvalifikuojančio asmens diskrecija – asmenine nuožiūra, kurią lemia profesinių funkcijų atlikimas. Pareigūno diskrecija, diskrecinė galia, apibrėžiama kaip įstatymų suteikta teisė sprendžiant konkretų klausimą rinktis vieną iš kelių teisiškai galimų sprendimo variantų; diskrecinė galia suteikia pareigūnui, institucijai laisvę priimant sprendimą pasirinkti, jo manymu, geriausią, tinkamiausią (Deviatnikovaitė, 2021, p. 473). Viena vertus, diskrecija yra subjektyvi nuožiūra. Kita vertus, tokios nuožiūros panaudojimas yra nulemtas objektyvaus poreikio paskirtam pareigūnui teisiškai įvertinti situaciją. Diskrecija susijusi su pareigūno teisine sąmone, nuo jos priklauso (Veršekys, 2013, p. 92).

Nuo šios nuožiūros tiesiogiai priklauso proceso kokybė, rezultatai, proceso dalyvių teisinė padėtis, o ilgainiui – ir viso teisingumo proceso įgyvendinimas. Diskrecija, nuožiūra reiškia, kad kvalifikuojant nusikalstamas veikas pareigūnui neretai reikia rinktis, kokią normą (normas) taikyti, kurių taikymas būtinas, o kurių – ne.

Nuožiūra nėra beribė ir subjektyvi, ją riboja tarnybinių funkcijų laikymasis. Pareigūno nuožiūra apibrėžiama tarnybinėmis instrukcijomis ir baudžiamojo proceso įstatymu bei minėtais teisės aktais, numatančiais ikiteisminio tyrimo pradžią ir kvalifikavimą, pranešimo apie įtarimą formulavimą, kaltinamojo akto formulavimą. Pareigūno nuožiūrą, diskreciją ikiteisminiame tyrime riboja kitų mokslo šakų žinios, kai tokių reikia taikant baudžiamąjį įstatymą, specialistų ir ekspertų išvados, tais atvejais, kai tyrime pasitelkiamos specialiosios žinios (Veršekys, 2013, p. 93, 296).

Tačiau tai, kaip konkrečiu atveju nuožiūra įgyvendinama, yra asmens subjektyvus sprendimas, padiktuotas turimos informacijos ir siekiant geriausio rezultato atliekant funkcijas. Su nuožiūra susijusi ir piktnaudžiavimo galimybė – jei nuožiūra nekontroliuojama, galima ją panaudoti siekiant sau palankių, subjektyviai suvokiamų tikslų. Nuožiūros atsvaros ir kontrolės būdas – proceso dalyvių teisės, numatytos baudžiamojo proceso įstatyme, tyrimą kontroliuojančių pareigūnų veikla ir teismo veikla. Teismas, nagrinėdamas bylą, turi galimybių įvertinti tyrimą kontroliavusio prokuroro, jį atlikusio pareigūno (tyrėjo) atskirus veiksmus ir sprendimus, taip pat ir dėl veikos kvalifikavimo.

Diskrecijos teisė įtvirtinta siekiant pozityvių tikslų – suteikti pareigūnui lankstumo, veikimo iniciatyvos nustatant visus situacijoje reikalingus duomenis, nustatant faktines aplinkybes, surenkant įrodymus, priimant sprendimus dėl proceso priemonių proporcingumo, kt. Situacijose, kuriose taikoma diskrecija, neįmanoma numatyti iš anksto ar matematiškai sumodeliuoti (Deviatnikovaitė, 2021, p. 474). Taikant diskrecijos teisę ir siekiant jos pagrįstumo svarbu turėti mintyje, kad ši teisė nėra absoliuti, negali būti taikoma nemotyvuotai, ji gali būti taikoma tik remiantis teisės aktu, ją įgyvendinant būtina laikytis teisėtumo, nepiktnaudžiavimo valdžia, objektyvumo, nešališkumo, lygybės prieš įstatymą, proporcingumo, efektyvumo principų, jokiu būdu nepiktnaudžiauti turimais įgaliojimais, veikti rūpestingai, atidžiai ir apdairiai; diskrecija turi būti įgyvendinta siekiant tų tikslų, kuriems ji buvo suteikta; diskrecijos įgyvendinimas turi būti motyvuotas, turi atitikti teisinio tikrumo ir aiškumo reikalavimus, tokių reikalavimų laikymasis teigiamai veikia teisės į gynybą užtikrinimą (Deviatnikovaitė, 2021, p. 475). Įgyvendinti diskreciją padeda tarnybos etikos kodeksų reikalavimų laikymasis.

Didžiausia nuožiūra ikiteisminio tyrimo metu yra numatyta prokurorui. Prokuroro nuožiūrą nustato baudžiamojo proceso įstatymas ir prokuratūros įstatymas. Būtent pagal BPK, remiantis jame nustatytomis ribomis, laikantis BPK nuostatų leistina prokuroro diskrecija. Prokuroras, kaip vienas svarbiausių baudžiamojo teisingumo sistemos subjektų, yra nepriklausomas, bet kartu įpareigotas nešališkai atlikti savo funkcijas, tinkamai ir laiku atlikti užduotis ar pavedimus, laikytis prokurorų etikos kodekso (Prokuratūros įstatymo 20 str.). Prokuroras iš esmės yra baudžiamojo teisingumo pagrindinis pareigūnas, kuris organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja (sąvoka „prokuroras“ nustatant jo vaidmenį BPK paminėta per septynis šimtus kartų). Prokuroras gali nuspręsti pats atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar jo dalį (BPK 164 str.), kiekvienas ikiteisminio tyrimo pradžios atvejis užregistruojamas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro nustatyta tvarka; prokuroras sprendžia atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą (BPK 168 str.); prokuroras duoda ikiteisminio tyrimo pareigūnams privalomus nurodymus, panaikina neteisėtus ar nepagrįstus jų nutarimus, paveda kriminalinės žvalgybos subjektams panaudoti kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo

būdus ar priemones; jis yra proceso subjektas, kuris sprendžia apie procesines prievartos priemones ir jų proporcingumą, sprendžia dėl visų svarbių ikiteisminio tyrimo klausimų, dėl tyrimo trukmės, apimties, ar tyrimo metu surikta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo (BPK 218 str.).

Vien prokuroro nuožiūrai įstatymas numato galimybę vienasmeniškai nuspręsti dėl tyrimų sujungimo ir atskyrimo, dėl ikiteisminio tyrimo sustabdymo, nutraukimo, nutraukto ikiteisminio tyrimo atnaujinimo, dėl tyrimo užbaigimo ir kaltinamojo akto surašymo (BPK 170 str.). Ši teisė – surašyti kaltinamąjį aktą – apibendrina visą platų prokuroro nuožiūros spektrą, nes pagal šį aktą, jame išdėstytų veikų skaičių, aprašymą, formulavimą, kvalifikavimą (BPK 219 str. 5 p.), atskirų požymių inkriminavimo teismas vykdys teisingumą (žr. ankstesnius skyrius). Šią nuožiūrą tik ribotai gali paveikti aukštesnysis prokuroras (BPK 170 str. 6 d.).

Prokuroro nuožiūra labai plati, nes prokuroras gali nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl baudžiamųjų nusižengimų ir nesunkių nusikaltimų tais atvejais, kai asmuo įtariamas padaręs kelias nusikalstamas veikas, iš kurių viena ar kelios yra baudžiamieji nusižengimai ar nesunkūs nusikaltimai, o kita ar kitos – sunkūs ar labai sunkūs nusikaltimai ir prokuroras nusprendžia, kad tokiu atveju procesas dėl sunkių ar labai sunkių nusikaltimų galės vykti sparčiau (BPK 213 str.).

Įstatymas nenurodo, bet prokuroras yra pagrindinis subjektas, vienasmeniškai nusprendžiantis dėl veikos (veikų) kvalifikavimo tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek iš esmės. Techniškai kvalifikuojant diskrecija gali būti realizuota parenkant BK straipsnį, jo dalį, kvalifikuojančius požymius, nusprendžiant dėl veikos tęstinumo, pavienės veikos ar daugeto inkriminavimo, perspektyvos atliekant tyrimą, galimos jo baigties. Diskrecija apima ir įrodymų pakankamumo klausimą. Minėta, kad kvalifikavimo ir pranešimo apie įtarimą rekomendacijos, patvirtintos generalinio prokuroro, detalizuoja prokuroro veiklą kvalifikuojant. Todėl kvalifikavimo kokybė, o vėliau ir teisingumo įgyvendinimas itin priklauso nuo prokuroro nuožiūros.

Ikiteisminio tyrimo pareigūno vaidmuo ir nuožiūra kvalifikuojant veiką yra riboti, bet egzistuoja. Jis dauguma atveju yra pirmasis tyrimo subjektas, gaunantis informaciją apie padarytą nusikalstamą veiką. Jis turi teisę nuspręsti dėl tyrimo pradėjimo ir pradinio veikos kvalifikavimo. Todėl jo nuožiūra turi būti adekvati, kuo labiau kontroliuojama. Šią kontrolę atlieka prokuroras.

Kvalifikavimas, nors ir vykdomas vadovaujantis taisyklėmis, kaip matyti iš šios knygos teiginių ir praktikos, negali būti visiškai sureguliuotas ar sunormintas. Teisės normos nustato tik principinius reikalavimus, bendrąsias gaires. Nemaža šios veiklos dalis yra kūrybiška, susijusi su pasirinkimu – normos, kelių normų, o nuo šio pasirinkimo priklausys ir tyrimo

eiga, taktika. Taigi, diskrecija visada aktuali ir turi būti tinkamai įgyvendinta. Bet kuris pareigūno pasirinkimas tiesiogiai lemia asmens, trauktino atsakomybėn, teisinę padėtį, galimybę taikyti procesinės prievartos priemones, taip pat – ir teisėsaugos institucijos resursų panaudojimą.

Toliau bus parodyta, kad teisės normose visada yra neapibrėžtumo, abstraktumo, neatsakytų klausimų, į kuriuos būtina atsakyti, o atsakymai į juos priklauso nuo pareigūno nuožiūros. Šią nuožiūrą veikia profesionalumas, teisinė sąmonė, pareigos jausmas, individualus tikrovės suvokimas.

Reikia išskirti keletą probleminių aspektų – jų neapima teisinis reguliavimas, bet jie yra reikšmingi kvalifikuojant ir susiję su individualios nuožiūros realizavimu. Tokie probleminiai aspektai susiję su teisinės sąmonės įtaka vertinant neapibrėžtus, vertinamuosius požymius; normos pagal sunkumą parinkimu; veikos požymių nustatymu pagal nukentėjusiojo (pranešėjo) paaiškinimą; adekvačiu abejonių vertinimu.

Teisinės sąmonės įtaka vertinamųjų požymių turinio nustatymui ir neapibrėžtų situacijų vertinimui. Sąžiningumo, profesionalumo reikalavimai

Baudžiamojo įstatymo normos neretai abstrakčios, o nemaža jų dalis numato vertinimo požymius – neapibrėžtus, bet konkrečiu atveju taikytojo įvertinamus ir užpildomus konkrečiu turiniu. Tokiais atvejais itin svarbus pareigūno požiūris ir teisinė sąmonė, pareigos suvokimas. Pareigūnas turi suprasti savo kaip teisėsaugos grandies padėtį, statusą ir akcentuoti tai, kad galutinį, teisingą įvertinimą nustatys teismas nuosprendžiu. Minėta, kad kvalifikavimas kaip veikla nėra savitikslė: ji skirta teisingai pritaikyti įstatymą ir pasiekti galutinį tikslą – įgyvendinti teisingumą, konstitucinę vertybių apsaugą ir užtikrinti jų gyvybingumą.

Pareigūno teisinė sąmonė gali nulemti veikos kvalifikavimą pagal konkrečią nusikalstamos veikos sudėtį. Nužudymo atveju neapibrėžto, vertinamojo „chuliganiškų paskatų“ požymio nustatymas lemia veikos kvalifikavimą pagal kvalifikuotą nužudymo sudėtį (Veršekys, 2013, p. 90), todėl svarbu, kad toks požymis būtų nustatytas pagrįstai, ne subjektyviai. Teisinės sąmonės ir pareigūno sąmoningumo skirtumai taip pat gali lemti administracinės ir baudžiamosios atsakomybės taikymą pasirinktinai pareigūno nuožiūra, pavyzdžiui, atribojant BK 201 str. 1 d. nuo ATPK 177 ar 177(2) str.; taip pat gali lemti ir priešingą poziciją dėl veikos teisinio vertinimo (Veršekys, 2013, p. 90). Teorijoje akcentuojama, kad teisinės sąmonės, sąmoningumo skirtumai yra neišvengiamas dalykas, nes skirtingi žmonės nevienodai suvokia juos supančią aplinką (Veršekys, 2013, p. 90), taigi ir veiksmus, kuriuos vertina, gali vertinti skirtingai. Suvienodinti žmonių, pareigūnų teisinę sąmonę neįmanoma, ją galima tik nukreipti tam tikra kryptimi (Veršekys, 2013, p. 90). Teisėjo teisinė sąmonė, atskleidžiant vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių turinį, yra pati reikšmingiausia, nes

teisėjo nepriklausomumo principas, kylantis iš Konstitucijos, leidžia jam spręsti savarankiškai (Veršekys, 2013, p. 87).

Be jau minėtos teisinės sąmonės ir sąmoningumo, labai svarbūs veikas kvalifikuojančių subjektų profesionalumo ir sąžiningumo aspektai. Jie yra subjektyvaus pobūdžio ir jų įgyvendinimas gali būti vertinamas tik iš šalies, pasitelkus veiklos kontrolę. Pareigūnų profesionalumas neapsiriboja teisinėmis žiniomis, bet apima ir gebėjimą jas taikyti (Veršekys, 2013, p. 108). Profesionali veikla neįsivaizduojama netinkamai motyvuojant normos parinkimą, vertinamųjų požymių pagrindimą, visiškai nemotyvuojant sprendimo, pirminį nusikalstamos veikos kvalifikavimą pagrindžiant itin skurdžiai arba dviprasmiškai (Veršekys, 2013, p. 294). Todėl baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinta institucinė veikų tyrimo sistema, joje veikiantys atsakingi pareigūnai, veiklos pradžioje davę priesaiką, šių pareigūnų hierarchija ir nuolatinė kontrolė. Įstatyme numatyta procesinė galimybė apskųsti veiksmus turi sudaryti prielaidas sąžiningai įgyvendinti funkcijas, taip pat ir sąžiningai, adekvačiai kvalifikuoti veikas.

Baudžiamosios normos parinkimas – sunkiausia ar švelniausia?

Pirminis kvalifikavimas visada susijęs su tam tikra nežinomybe: didžioji dalis faktų bus nustatyta tik tyrimo metu. Nuožiūros klausimas – kokią baudžiamąją normą pagal pirminę informaciją reikia taikyti – švelniausią ar sunkiausią? Kokia sudėtis turėtų būti taikoma – kuri numato minimalų kiekį požymių, ar kuri numato daugiausia sunkinančių atsakomybę požymių? Šie klausimai – kvalifikavimo teorijos klausimai. Kaip esant ribotam pradinės informacijos kiekiui privaloma kvalifikuoti veiką (pagal pagrindinę sudėtį ar kvalifikuotą sudėtį)? Į šį klausimą nėra lengvo atsakymo, o įstatymai ir kiti teisės aktai nenumato jokios taisyklės. Todėl šie klausimai – diskrecijos, nuožiūros klausimai. Kai kvalifikuojant galima pasirinkti, būtinas profesinės pareigos praktinis suvokimas, nepiktnaudžiavimas įstatymu, atsakingas profesinės padėties suvokimas.

Pritaikius lengvesnę normą, jau sukuriamas teisinis statusas ir to tyrimo pradžiai pakanka. Tačiau normos taikymas orientuoja tyrėją dėl būsimų tyrimo veiksmų, planavimo. Sunkesnės normos (to paties straipsnio dalies) parinkimas gali keisti veikos kategoriją, sudaryti prielaidas taikyti specialius tyrimo metodus (kriminalinę žvalgybą), nuo sunkesnės normos parinkimo priklauso ir procesinės prievartos proporcingumas.

Nors nėra vieno teisingo atsakymo, visada reikia vadovautis adekvačiu įstatymo suvokimu, be pagrindo nesunkinti ir nelengvinti kaltininko padėties. Būtina vadovautis kvalifikavimo principais, teisinio vertinimo pilnumo reikalavimu, privaloma įvertinti viską, ką numato baudžiamasis įstatymas. Sunkesnės ar lengvesnės normos parinkimo dilema gali būti sprendžiama pasitelkiant principą, deklaruojantį, kad visos abejonės aiškinamos kaltininko

naudai. Nors tai gali pasirodyti priimtina, šio procesinio principo taikymas, esant didelei nežiniai dėl faktų, ne visiškai teisingas. Abejonės kaltininko naudai traktuojamos tuo atveju, kai jos akivaizdžios ir pagrįstos, kai bendra situacijos analizė leidžia jas tokiomis laikyti, nebėra realių būdų jas paneigti. Jei tyrimas pradžioje stokoja informacijos apie veiką, abejonių klausimas negali būti pagrindas atmesti kitus galimus kvalifikavimo variantus. Abejonių klausimas didžiąja dalimi susijęs su teismo veikla, todėl dėl esminių abejonių spręs teismas jas pašalindamas ir nesiremdamas jomis, nelaikydamas jų nustatytais faktais.

Svarbu tai, kad pareigūno veikla dokumentuojant veiką ir jos aplinkybes tiksliai atitiktų nukentėjusiojo (pranešėjo) nurodytus požymius, adekvačiai atitiktų išdėstytas aplinkybes, be pagrindo nesunkintų padėties. Labai svarbu tai, kad tais atvejais, kai nusikalstama veika paaiškėja iš neviešų šaltinių, nustatoma žvalgybinėmis priemonėmis, ji būtų kuo greičiau nutraukta (jau pradėta ar tęsiama veika) ir pradedamas ikiteisminis tyrimas, nesudaromos prielaidos rinkti duomenis, kad vėliau būtų galima inkriminuoti sunkesnę normą, pasunkinti baudžiamąją atsakomybę. Todėl pareigūno nuožiūra yra svarbus faktorius ir turi būti taikomas atsakingai.

Kvalifikavimo klaidos. Netinkamas baudžiamojo įstatymo taikymas. Neigiama praktika ir kritinių pastabų nusipelnančios situacijos

Kvalifikavimo klaidos yra netinkamo baudžiamojo įstatymo taikymo situacijos, kai baudžiamasis įstatymas pritaikomas netinkamai, ne taip, kaip jis galvotas. Klaidos veda prie teisingumo įgyvendinimo problemų. Šios klaidos gali būti įvairios. Jos gali būti formalios – ne tos BK specialiosios dalies normos (-ų) pritaikymas vertinamai situacijai; straipsnio dalies ar punkto nenurodymas; bendrosios dalies normos (-ų) netaikymas arba neteisingas taikymas. Jos gali būti ir dėl vertinimo – esmės, turinio, įstatymų leidėjo valios netinkamas įgyvendinimas: neteisingas gyvenimiškos situacijos įvertinimas pagal teisės reikalavimus, nenustačius baudžiamajai atsakomybei kilti kitų įstatymų reikalavimų; neteisingas vertinamųjų požymių traktavimas; netinkamas veikos tapatumo nustatymas – pavienės veikos išskaidymas į kelias veikas, arba priešingai – kelių savarankiškų veikų laikymas paviene veika, nusikalstamų veikų sutapčių netaikymas, neteisingas kvalifikuojančių požymių motyvavimas ar taikymas nesant pagrindo. Kvalifikavimo klaidos gali būti susijusios ir su ne tos redakcijos įstatymo pritaikymu. Klaidos kvalifikuojant gali būti ir gramatinės, techninės, rašymo riktai.

Kvalifikavimo klaida yra tada, kai analizuojant procesinį dokumentą paaiškėja neatitikimas teisės aktų reikalavimams arba įstatymų prieštaros. Kvalifikavimo klaidos turi būti išsprendžiamos proceso metu, jos turi būti atpažintos ir pastebėtos, o tam padeda kvalifikavimo teorijos žinojimas.

Galima trumpai nurodyti situacijų rūšis, kuriose nustatomos kvalifikavimo klaidos, taip

pat tai, kokia teisėsaugos praktika lemia kvalifikavimo klaidas. Pirmiausia, kvalifikavimo klaidas lemia žinių trūkumas, kompetencijos spragos arba atidumo vertinant faktus stoka.

Nors ir retai, tačiau pasitaiko situacijų, kai norma taikoma ne tam asmeniui, kuris gali būti kaltinamas atliktais neteisėtais veiksmais – veiką kvalifikuojantis asmuo ignoruoja specialiojo subjekto požymius, teisės aktus ir teismų praktiką:

> Politinės partijos (duomenys neskelbtini) atsakingojo sekretoriaus R. A. R. veiksmai, be kitų nusikalstamų veikų, kvalifikuoti ir pagal BK 222 str. 1 d., suformuluotas kaltinimas apgaulingos apskaitos organizavimu, nors teisės aktų reikalavimai dėl apskaitos organizavimo, vedimo taikomi tik organizacijos vadovui ir apskaitininkui. Teismas kaltinimą atmetė, asmenį išteisino nurodydamas, kad už apskaitos pažeidimus baudžiamojon atsakomybėn buvo traukiamas ne tas asmuo. Veiką kvalifikuojantys pareigūnai, kvalifikuodami asmens veiksmus, rėmėsi išimtinai veikos aplinkybėmis ir neįvertino subjekto reikalavimų, nors jie išsamiai aptarti teorijoje ir teismų praktikoje (Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-6-350/2021).

Pasitaikančios kvalifikavimo klaidos praktikoje būna dėl:

- įstatymo nežinojimo ir plečiamo jo aiškinimo;
- teorinių nuostatų neįvertinimo;
- paviršutiniško teisinio vertinimo, kai nesigilinama į situacijos esmę, bet vadovaujamasi šablonu – jau turimu panašios situacijos vertinimui parengtu procesiniu dokumentu;
- praktikos sureikšminimo ir pirmumo teikimo prieš įstatymo reikalavimus ir subjektyvaus vertinimo principo ignoravimo, arba priešingai – neatsižvelgiama į teismų praktiką, ignoruojami išaiškinimai, stengiamasi orientuotis į sunkesnį teisinį vertinimą;
- vertinimo išimtinai pagal nukentėjusiojo nurodytas aplinkybes, o ne pagal nustatytas aplinkybes, jų visumą, sąsajas, kartais situaciją papildant nenurodytomis aplinkybėmis; arba priešingai, ignoruojant kai kuriuos svarbius faktus, kuriuos nukentėjusysis nurodė. Todėl neigiamai vertintina tai, kad pareigūnai kartais įkalbinėja nukentėjusįjį dėl situacijos, o ne fiksuoja jo paaiškinimą ir vertinimui svarbius faktus, koreguoja faktus.

Kaip klaidų išvengti

Pareigūnas turi apie veiką ir jos aplinkybes rašyti taip, kaip buvo, be fantazijų ir papildymų. Pareigūnas negali nurodinėti, kaip geriau rašyti – tai aktualu adekvačios atsakomybės požiūriu (bet koks interpretavimas gali kreipti ir atsakomybės sunkinimo, ir lengvinimo linkme). Svarbu ir tai, kad pirminiai pranešėjo (nukentėjusiojo) duomenys apie padarytą veiką neretai turi esminę reikšmę nustatant faktines aplinkybes.

Nukentėjusysis, nesuprantantis baudžiamojo teisingumo sistemos ir teisės aktų, turi būti

orientuojamas teikti duomenis pagal įstatymą, bet negali būti koreguojamas jo žinojimas. Bet koks faktų prikūrimas, pagražinimas yra neigiama praktika. Bet koks faktų iškraipymas yra neigiama praktika. Nukentėjusiojo mokymas, spaudimas nurodyti aplinkybes vienokiu ar kitokiu būdu yra neigiama praktika. Nukentėjusiojo pozicijos neišklausymas – taip pat neigiama praktika.

Nepilnamečių bylose pasitaiko atvejų, kai pareigūnai stengiasi kuo greičiau pritaikyti baudžiamojo įstatymo lengvatas (BK 93 str.), pagal jas formuluoti nusikalstamų veikų aprašymą. Tai teisingumą daro abejotinu, mažina pasitikėjimą teisėsauga.

Neleistina kvalifikavimo praktika, lemianti klaidas, neteisėta veikla

Neleistina praktika, kai stengiamasi orientuotis į sunkesnį teisinį vertinimą tam neturint pagrindų, arba veika kvalifikuojama pagal sunkesnį straipsnį vien tam, kad būtų galima taikyti kriminalinės žvalgybos metodus ir priemones, o paskui, surinkus pakankamai informacijos apie nusikalstamą veiką, ją perkvalifikuoti. Tokiais atvejais, panaudojant surinktą informaciją asmens nenaudai, iškreipiamas teisėtumo reikalavimas. Teisiniu požiūriu neleistina ir tokia praktika, kai stengiamasi kvalifikuoti veiką pagal sunkesnę atsakomybę numatančią normą siekiant sudaryti sąlygas taikyti sunkesnes kardomąsias priemones.

Neleistina praktika vieną nusikalstamą veiką išskaidyti į kelias, taip apsunkinant įtariamojo padėtį ir komplikuojant procesą. Taip pat neleistina praktika, kai nepritaikoma norma, kuri privalo būti taikoma – taip nukenčia teisingumas, didinami teisėsaugos veiklos kaštai, iškraipoma statistika, keliamas nebūtinas stresas pavieniams individams ir visuomenei.

Neteisingas kvalifikavimas inkriminuojant veiką asmeniui, negalinčiam būti specialiuoju subjektu, taip pat neigiamai veikia visą teisingumo sistemą.

Siekiant išvengti kvalifikavimo klaidų būtinas atidumas ir rūpestingumas, o bet kokia su nusikalstamų veikų tyrimu susijusi veikla privalo būti atsakinga ir sąžininga. Svarbu tai, kad ne visos nusikalstamos veikos bus įvertinto teismo. Dėl kai kurių veikų pareigūnų nuožiūra tyrimas gali būti nepradėtas ar nutrauktas. Jei taip atsitiks dėl pareigūnų neprofesionalumo, piktnaudžiavimo, kvalifikavimo klaidų, tai menkins pasitikėjimą teisėsauga ir teisingumo jausmą.

Techninės klaidos kvalifikuojant veikas

Kaip ir bet kokioje veikloje, baudžiamojo teisingumo sistemoje pasitaiko techninių klaidų – gramatinių, spausdinimo, rašybos, apsirikimų, pan. Nuo klaidų niekas nėra apsaugotas, bet kokia žmogiška veikla lydima suklydimų, o senas posakis teigia, kad klysti žmogiška (lot. *Erare humanum est*). Svarbu tai, kad tokios klaidos netyčinės, ir tai, kad jos būtų kuo anksčiau pastebėtos ir ištaisytos. Be to, svarbu, kad klaidos, dėl kurių gali būti išplečiami žmogaus

teisių ir laisvių varžymai, jei procesinis dokumentas jau įgavo teisinę galią, būtų nurodytos ir asmenys, kurių interesai gali nukentėti, būtų informuoti apie pastebėtą ir ištaisytą klaidą, nurodyta pareigūno sprendimo apskundimo tvarka. Visos nepastebėtos ir neištaisytos klaidos, kurios sukelia nepagrįstų apribojimų, daro žalą asmeniui, kelia pagrindą valstybės ir pareigūno atsakomybei.

Techninės, turinio ir gramatinės klaidos turi būti ištaisomos kompetenciją turinčio pareigūno – padariusio klaidą pareigūno nutarimu arba aukštesnio, kontroliuojančio pareigūno nutarimu. Jei klaidos nepastebėtos ir byla su klaidingai nurodytu kvalifikavimu patenka į aukštesnę instanciją, klaidos pataisymo klausimas sprendžiamas konkrečiu atveju.

LAT praktikoje laikomasi nuostatos, kad teismas turi įgaliojimus ištaisyti kvalifikuojant inkriminuojamą veiką procesiniuose dokumentuose padarytas technines klaidas. Tokios klaidos, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, gali būti vertinamos kaip neteikiančios pagrindo pripažinti, kad pažeista teisė žinoti kaltinimo pobūdį ir kitos gynybos teisės, kad taip padarytas esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas. Paprastai tai klaidos, susijusios su nuorodų į baudžiamąjį įstatymą ar kitus teisės aktus, įtvirtinančius nusikaltimo teisinius požymius, netinkamu pateikimu.

> Pavyzdžiui, „I. Ž. buvo kaltinamas ir pirmosios instancijos teismo nuteistas pagal BK 137 straipsnio 3 dalį už tai, kad pažeisdamas specialių teisės aktų nustatytas specialias saugumo taisykles, t. y. Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo 30 straipsnio 5 punkto, 33 straipsnio 1 punkto ir 34 straipsnio 2 punkto <...> reikalavimus <...> J. K. dėl neatsargumo padarė sunkų sveikatos sutrikdymą. Apeliacinės instancijos teismas paliko veikos kvalifikaciją nepakeistą, tačiau ištaisė pirmosios instancijos teismo nuosprendžio nustatomojoje dalyje padarytas klaidas ir nustatė, kad I. Ž. pažeidė ne Ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo 30 straipsnio 5 punktą, 33 straipsnio 1 punktą ir 34 straipsnio 2 punktą, o minėto įstatymo 30 straipsnio 2 dalies 5 punkto, 33 straipsnio 1 dalies ir 34 straipsnio 2 dalies reikalavimus <...>. Nors apeliacinės instancijos teismas ištaisė pirmosios instancijos teismo nuosprendžio nustatomojoje dalyje padarytus netikslumus <...> BPK 255 ir 256 straipsniuose nustatyta kaltinimo pakeitimo tvarka nebuvo pažeista.“ (Girdauskas, 2009, p. 99).

Technine klaida, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, gali būti pripažinta ir tai, kad nutartyje perduoti bylą nagrinėti teisiamajame posėdyje nenurodomas baudžiamasis įstatymas, numatantis vieną iš kaltinamajame akte inkriminuojamų veikų (LAT, Nr. 2K-50/2009).

Siekiant papildomai užtikrinti gynybos teises ir rungimosi principą, gynyba turėtų būti esant galimybei iš anksto įspėjama ir apie tokias teismo nustatytas technines klaidas. Tačiau šios nuostatos nesilaikymas paprastai neturėtų būti pripažįstamas esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu (Girdauskas, 2009, p. 100).

Jei byloje kvalifikavimo klaidų daug arba galima daryti prielaidą, kad klaida pareigūno padaryta tyčia, kontroliuojantis pareigūnas turi spręsti klausimą dėl tyrimą atlikusio pareigūno atsakomybės.

Kvalifikavimo proceso principinės nuostatos ir principai, jų reikšmė

Sisteminant kvalifikavimo proceso teoriją tikslinga išskirti kvalifikavimo principus – pamatines idėjas arba pradus, kuriais remiasi kvalifikavimo procesas. Šių principų privalu laikytis teisininkui, teisėsaugos pareigūnui, tiriančiam nusikalstamas veikas ir atliekančiam kvalifikavimo procesą bei siekiančiam kokybiško veikos įvertinimo ir išvengti galimų klaidų.

Baudžiamasis įstatymas nustato konstitucinių vertybių apsaugą. Konstituciniai imperatyvai nustato ribas baudžiamojo įstatymo leidėjui, kuris uždraudžia pavojingiausias veikas. Teisėsauga, vertindama pavienius atvejus, neturi galios savo nuožiūra nuspręsti, kokį poelgį (elgesį, neveikimą) laikyti nusikalstamu. Teisėsauga, darydama išvadas, vadovaujasi baudžiamuoju ir baudžiamojo proceso įstatymais ir įvertindama konkretų poelgį įstatymo požiūriu sprendžia, ar padarytas poelgis atitinka galiojantį įstatymą. Todėl kiekvieno teisėsaugos pareigūno, tiriančio nusikalstamas veikas, sprendimas teisiškai reikšmingas – tarnybinis pareigūno pranešimas apie galimus nusikalstamos veikos požymius yra pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą. Jis turi būti pagrįstas, motyvuotas, atitikti įstatymą, teorijos ir praktikos nuostatas. Toks sprendimas turi remtis ne vien „įstatymo raide“, bet ir teisės principais.

Bendrieji teisiniai ir baudžiamojo proceso principai, jų reikšmė kvalifikuojant

Kvalifikavimas – tik prielaida vykdyti teisingumą, todėl kvalifikuojant svarbūs bendrieji teisiniai principai. Taikant teisę ir vykdant teisingumą visais atvejais aktualūs bendrieji teisiniai principai ir specialieji šakiniai teisės principai. Bendrieji teisiniai principai yra teisingumo, sąžiningumo, protingumo, proporcingumo, teisėtumo principai, kiti bendrieji teisės principai (pvz., Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Aktualūs baudžiamojo proceso principai

Nusikalstamų veikų kvalifikavimas yra procesinės teisėsaugos veiklos dalis, todėl šioje veikloje remiamasi procesiniais principais, kurie yra šakiniai principai. Baudžiamojo proceso principų sistemą sudaro tokie pagrindiniai principai: nekaltumo prezumpcijos principas; proceso teisingumo (sąžiningumo) principas; proporcingumo principas; principas, kad teisingumą vykdo tik teismas; rungimosi principas; proceso viešumo principas; proceso greitumo principas; teisės į gynybą principas; valstybės proceso kalbos principas; teismo nepriklausomumo ir nešališkumo principas; žmogaus teisių apsaugos baudžiamajame procese principas; oficialumo principas (Goda ir kt., 2005, p. 48); abejonių kaltinamojo naudai aiškinimo principas. Procesinių principų sistema nuolatos kinta ir atsinaujina, visi principai vienodai reikšmingi, jų nereikėtų grupuoti pagal svarbą ar numeruoti – kaip bendrieji pradai jie aiškinami ir atskleidžiami teorijos nuostatose, konkrečiose aukščiausios kategorijos teismų bylose.

Aktualūs baudžiamosios teisės principai

Kvalifikavimas yra ir materialinės baudžiamosios teisės dalis, todėl jam aktualūs ir šakiniai baudžiamosios teisės ir baudžiamosios politikos principai – nėra nusikaltimo be įstatymo, nėra bausmės be įstatymo, draudžiama bausti už tą pačią veiką du kartus, asmeninės atsakomybės ir jos individualizavimo principas, įstatymo negaliojimo atgal, atsakomybės tik už kaltai padarytą veiką, sudėties nustatymo privalomumo principai. Gavus pirminę informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką, dažnai tvyro nežinomybė dėl daugybės su šia veika susijusių faktų, kuriuos privalu nustatyti ir įrodyti. Kvalifikavus veiką palaipsniui bus einama nuo nežinomybės prie žinojimo. Pradinis kvalifikavimas grindžiamas minimaliu informacijos siekiu, o vėliau galės būti tikslinamas – veika perkvalifikuojama.

Specialieji kvalifikavimo proceso principai

Kvalifikavimo teorijos požiūriu galima išskirti keletą pagrindinių reikalavimų, kuriais reikia vadovautis kvalifikuojant veikas, ir šiuos reikalavimus galima įvardyti kaip kvalifikavimo proceso principus. Tikslinga išskirti keletą išimtinai kvalifikavimui reikšmingų principų, kurių išskyrimas neapsunkina kvalifikavimo teorijos, tačiau suteikia jai daugiau išbaigtumo ir nuodugnumo. Dėl kvalifikavimo ypatybių šie principai yra ir materialaus, ir procesinio pobūdžio reikalavimai, jie kyla iš baudžiamojo proceso prigimties ir baudžiamojo įstatymo esmės. Šie principai nėra įtvirtinti įstatymuose tiesiogiai, jie kyla iš bendrųjų įstatymų reikalavimų ir bendrosios teisingumo sampratos, taip pat teisingumo užtikrinimo reikalavimo: kiekviena nusikalstama veika turi būti įvertinta. Todėl pirmiausia ji turi būti kvalifikuota – įvertinta pagal baudžiamąjį įstatymą, ar toks elgesys nusikalstamas. Kvalifikuojant bet kokią nusikalstamą veiką svarbūs uždraustos veikos įvertinimo privalomumo, veikos įvertinimo tiksliai pagal baudžiamojo įstatymo apibrėžimą, adekvataus vertinimo, kvalifikavimo pagal veikos metu galiojusį įstatymą, individualaus asmens elgesio įvertinimo, kvalifikavimas paprastumo ir aiškumo, negalimumo atsižvelgti į kaltininko asmenybę ir jos socialinę charakteristiką principai.

Uždraustos veikos įvertinimo privalomumas

Pareiga įvertinti nusikaltimą numatyta BPK 2 str.: prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika. Šios įstatymo nuostatos reiškia, kad įgaliotos valstybės institucijos pareigūnai, kurių pareiga – tirti nusikalstamas veikas, privalo įvertinti visus be išimčių atvejus, kurie panašūs į nusikalstamas veikas, ir tokį vertinimą įtvirtinti. Tai

reiškia, kad visi BK numatyti veiksmai kaip nusikalstami turi būti įvertinti – kvalifikuoti pagal atitinkamą normą; jei atitinka vieną normą – pagal ją, jei atitinka kelias normas – pagal jas visas. Todėl paaiškėjus veikos požymiams, nesvarbu, ar žinomas ją padaręs asmuo ar ne, sprendžiamas klausimas dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo, taip pat ir dėl veikos kvalifikavimo. Svarbus ne tik parenkamas kvalifikavimo normos numeris, straipsnis ir jo dalis, bet ir pati žodinė formuluotė – kaip asmuo kaltinamas. Ji negali būti dviprasmė ar prieštaringa.

Taigi, tik paaiškėjus nusikalstamos veikos požymiams, kyla kvalifikavimo klausimas. Kyla praktiniai klausimai pareigūnui (teisininkui): kokia tai veika, kaip įstatymas ją aprašo, kas jai būdinga šiuo atveju, kokius padarinius sukėlė. Iš pradžių sprendžiama pagal išorinius, matomus, suvokiamus požymius, kurie išaiškėja iš pranešimo apie nusikaltimą, pareiškimo policijai, prokuratūrai, kitai tyrimo įstaigai ar teismui. Taip daroma pradinė išvada, ar yra kokio nors BK numatyto nusikaltimo požymiai, ar ne.

Lietuvos baudžiamasis procesas nenumato *persekiojimo tikslingumo principo* – kad tyrimas gali būti nepradedamas įžvelgus baudžiamojo proceso netikslingumą, pavyzdžiui, jeigu padaryta veika nelabai pavojinga ir valstybei netikslinga vykdyti baudžiamąjį persekiojimą. Baudžiamojo proceso įstatymo nuostatos įpareigoja pradėti ikiteisminį tyrimą gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, arba prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui patiems nustačius nusikalstamos veikos požymius (166 str. 1 d.), todėl kvalifikuojama kiekviena veika, kiekvienu atveju gavus informaciją apie ją, esant reikalui ją patikrinus (BPK 168 str. 1 d.). Kai kuriais atvejais tyrimui pradėti būtinas nukentėjusiojo asmens skundas arba jo atstovo pareiškimas (BPK 167 str.).

BK numato nemažai atvejų, kai tyrimas pradedamas tik pagal nukentėjusiojo skundą. Jei nėra skundo, nėra ir nusikalstamos veikos, baudžiamasis procesas negalimas. Toks reguliavimas reiškia, kad valstybė neturi pareigos skverbtis į privatų žmonių gyvenimą, leidžiama persekioti tik tas veikas, kurias persekioti būtina ir kurios iš tikrųjų pažeidžia asmenų teises. Todėl dalies veikų įvertinimas paliekamas nukentėjusiojo nuožiūrai. Šiuo požiūriu persekiojimo būtinumą lemia ne teisėsaugos pareigos kvalifikuoti ir ištirti buvimas, bet konkretaus nukentėjusiojo suinteresuotumas savo teisių gynimu. Svarbu ir tai, kad nukentėjusiojo nuožiūros taisyklė turi pagrįstų ribojimų: prokurorui suteikta teisė ginti pažeidžiamų asmenų interesus dėl specifinių veikų (smurtinių ir seksualinio smurto požymių turinčių veikų, BPK 167 str. 3 d.).

Baudžiamojo proceso įstatymas numato aiškius imperatyvus, nes su baudžiamojo proceso pradėjimu ir baudžiamosios teisines inicijavimu siejami kilsiantys padariniai atskiriems asmenims (proceso dalyviams) ir visuomenei.

Persekiojimo tikslingumas yra sąlygiškas ir išimtinis, taikomas prokuroro nuožiūra – tik vykstant tyrimui prokuroras turi teisę nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl baudžiamųjų

nusižengimų ir nesunkių nusikaltimų, jei asmuo įtariamas padaręs kelias nusikalstamas veikas, iš kurių viena ar kelios yra baudžiamieji nusižengimai ar nesunkūs nusikaltimai, o kita ar kitos – sunkūs ar labai sunkūs nusikaltimai. Sprendimą prokuroras gali priimti, jei manoma, kad tokiu atveju procesas dėl sunkių ar labai sunkių nusikaltimų galės vykti sparčiau. Tyrimas dėl baudžiamųjų nusižengimų ir nesunkių nusikaltimų negali būti nutrauktas, jei šiomis veikomis yra padaryta žalos ir dėl jos atlyginimo pareikštas civilinis ieškinys (BPK 213 str.).

Veika gali būti kvalifikuojama pagal pranešimo faktą, tačiau nereiškia, kad bus įrodyta, jog nusikalstama veika padaryta. Gali būti teisinių kliūčių baudžiamajam procesui arba tyrimo metu paaiškės, kad nėra nusikalstamos veikos sudėties požymių. BPK 3 str. numato aplinkybes, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas. Tokios aplinkybės gali būti:

1) jeigu nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių;
2) jeigu suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas;
3) asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus;
4) jeigu nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo arba prokuroro reikalavimo pradėti procesą tais atvejais, kai procesas gali būti pradėtas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą arba prokuroro reikalavimą;
5) mirusiajam, išskyrus tuos atvejus, kai bylos reikia mirusiajam reabilituoti arba kitų asmenų bylai atnaujinti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių;
6) asmeniui, kuriam įsiteisėjo teismo nuosprendis dėl to paties kaltinimo arba teismo nutartis ar prokuroro nutarimas nutraukti procesą tuo pačiu pagrindu;
7) jeigu egzistuoja BK V skyriuje numatyta baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė;
8) asmeniui, kurį atsisakyta persekioti baudžiamąja tvarka Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymo nustatytais pagrindais.

Reikia turėti mintyje, kad pradiniame etape paaiškėja konkretaus nusikaltimo požymiai, bet ne sudėties požymiai: sudėtis bus įrodinėjama vėliau.

Veikos įvertinimas tiksliai pagal baudžiamojo įstatymo apibrėžimą

BK 1 str. 2 d. nurodo, kad kodeksas apibrėžia, kokios veikos yra nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, ir jas uždraudžia. Ši nuostata įtvirtina *nullum crimen sine lege* principą – reikalavimą, kad nusikaltimu laikomas tik iš anksto apibrėžtas įstatymu elgesys. Ši nuostata reiškia ir tai, kad įgaliotos valstybės institucijos pareigūnai, kurių pareiga – tirti

nusikalstamas veikas, privalo tiksliai laikytis įstatymo nubrėžtų ribų – draudimo apimties pagal įstatymo normą. **Įvertinimas turi būti adekvatus pagal veiką numatantį įstatymą.**

Adekvataus vertinimo principas

Pirmiausia, *baudžiamojo įstatymo tekstas kvalifikavimui nepakankamas*. Reikia ir teorinių žinių, pavyzdžiui, pavienės tęstinės veikos pažinimo, žinių apie nusikalstamų veikų daugetą, normų konkurencijos įveikimo taisykles. Norint tinkamai kvalifikuoti veikas svarbus ir įstatymo aiškinimas, traktavimas pagal jo formą ir pagal tikrąją įstatymų leidėjo valią, taip pat veikos aplinkybių nustatymas. Todėl svarbu:

- normos turinio pažinimas ir veikos tapatumo atskleidimas, alternatyvių veikų nustatymas;
- pažinta ir įveikta konkurencija, nustatytas galimas veikų daugetas (sutaptys);
- negalimas dirbtinis kvalifikavimas ir nesamų veikų atradimas, jau įvertintų veikų įtraukimas (pažeidžiamas principas *ne bis in idem*), veikų dubliavimas;
- esant nusistovėjusiai praktikai, reikia ja remtis, siekti vienodos praktikos tęstinumo.

Vertintojas turi nustatyti normos turinį ir ribas remdamasis BPK 1 str. 1 d. reikalavimais, nurodančiais, kad baudžiamojo proceso paskirtis yra tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir kad niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Adekvatus vertinimas reikalauja kompleksinio požiūrio – privalo būti įvertinta ir materialinė, ir procesinė vertinamos veikos pusė. Tai sudarys teismui pagrindą vykdyti teisingumą.

Vertinant iš kelių veiksmų sudarytus atvejus privalu nustatyti tų veiksmų vidines sąsajas, kaltininko norus, tikslus ir ketinimus, todėl negalima įžvelgti nusikaltimo ten, kur jo nėra; negalima inkriminuoti daugiau veikų negu padarė kaltininkas; negalima sukurti naujos kokybės, vieną nusikaltimą išskaidant į kelias normas ir jas inkriminuoti. Negalima kvalifikuoti veikos iš esmės neišsprendus normų konkurencijos klausimo.

Neteisingas kvalifikavimas ir veikos tapatumo nustatymas veda prie neteisėtumo ir asmens teisių ribojimo. Adekvataus įstatymo taikymo požiūriu labai svarbi teismų praktika panašiose situacijose ir LAT formuojama praktika. Ši praktika nekuria normų, o jas aiškina. Normos aiškinimas neturi tapti normos plėtimu. Dėl to ypač svarbus precedento suvokimas: taisyklė universali tiek kiek tinka panašiems tipiniams atvejams. Tačiau bet koks aiškinimas ir precedentas negali išplėsti normos taip kaip nenumatė normos kūrėjas.

Kvalifikuojant ne visais atvejais būtina nurodyti tai, kas parašyta įstatyme (pavyzdžiui, vykdytojo veiksmams ar bendrininkavimo formai nuoroda į baudžiamojo įstatymo bendrosios dalies straipsnį). Įstatymo aiškumo arba aiškaus įstatymo koncepcija reiškia tai, kad

teisės taikymo aktas turi būti aiškus, nedviprasmiškas. Tai ypač aktualu baudžiamajai normai. Su įstatymo aiškumu susijęs įstatymo aiškinimo klausimas.

Į klausimą, pagal kokią normą reikia kvalifikuoti veiką tyrimo pradžioje, kai informacijos kiekis labai ribotas – pagal numatančią galimą sunkiausią situacijos vertinimą (kvalifikuojantį požymį) ar pagal normą, numatančią lengviausią požymį, – atsakymas gali būti paremtas kvalifikavimo adekvatumo principu: esamoje situacijoje pagal labiausiai tinkančią normą.

Kvalifikavimas pagal veikos metu galiojusį įstatymą

Principinę reikšmę kvalifikuojant turi veikos padarymo laiko klausimas. BK 3 straipsnyje „Baudžiamojo įstatymo galiojimo laikas“ nurodyta, kad veikos nusikalstamumą ir asmens baudžiamumą nustato tos veikos padarymo metu galiojęs baudžiamasis įstatymas. Nusikalstamos veikos padarymo laikas yra veikimo (neveikimo) laikas arba baudžiamojo įstatymo numatytų padarinių atsiradimo laikas, jeigu asmuo norėjo, kad padariniai atsirastų kitu laiku. Veikos nusikalstamumą panaikinantis, bausmę švelninantis arba kitokiu būdu nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį palengvinantis baudžiamasis įstatymas turi grįžtamąją galią, t. y. taikomas iki tokio įstatymo įsigaliojimo nusikalstamą veiką padariusiems asmenims, taip pat atliekantiems bausmę ir turintiems teistumą asmenims.

Todėl vertinant veiką pagal įstatymą privalu nustatyti jos padarymo laiką – momentą, kada padaryta pati veika (veikimo nusikaltimas arba formali sudėtis) arba kilo padariniai (padarinių nusikaltimas arba materiali sudėtis) ir pritaikyti veikos metu galiojusį įstatymą. Negalimi atvejai, kai veikai vertinti taikomas nebegaliojantis įstatymas.

Individualaus asmens elgesio įvertinimo principas

Baudžiamoji atsakomybė individuali, todėl vertinamas pavienio, atskiro individualaus asmens elgesys. Pritaikant konkretų straipsnį, numatantį atsakomybę, pritaikomas tame straipsnyje labiausiai neteisėtą veiksmą atitinkantis veikos požymis ir suformuluojamas vienam asmeniui, vienaskaita. Jei tas asmuo veikia su bendrininkais, kvalifikuojama kiekvieno bendrininko veika atskirai, o bendrininkavimas, bendras veikimas aprašomas su nuoroda – „veikdamas su kitais asmenimis“ arba „veikdamas su konkrečiu asmeniu“. Jei asmuo veikė bendrininkaudamas ir vykdė atskirą vaidmenį, toks vaidmuo visada turi būti nurodomas.

Pasitaiko atvejų, kai pagal pirminį kvalifikavimą asmuo veikos metu buvęs kitoje vietoje ir turi nepaneigiamą to patvirtinimą, *alibi* (lot. kitur, kitoje vietoje), laikomas vykdytoju arba bendravykdytoju. Taip pažeidžiamos asmens teisės, trukdoma procesui ir teisei į gynybą, tyrimą vykdantys pareigūnai kenkia tyrimui supriešindami asmenį su procesu, užkirsdami kelą galimam bendradarbiavimui, greitesniam procesui.

Kvalifikavimo paprastumo ir aiškumo principas

Kvalifikavimas turi būti kuo paprastesnis ir aiškesnis, o asmeniui inkriminuota veika ar veikos – aiškiai aprašytos pranešime apie įtarimą. Tai ypač svarbu tęstinių nusikalstamų veikų atvejais, kai reikia įvertinti galimai susijusių veiksmų visumą. Pranešimas apie įtarimą sukuria asmens statusą ir yra esminis, o asmuo turi suprasti, kuo įtariamas. Negalima pavienės tęstinės veikos laikyti keliais nusikaltimais, inkriminuoti per daug veiksmų, kurių neapėmė kaltininko tyčia. Negalima veiksmų aprašyti per sudėtingai, kad aprašymo nebūtų galima suprasti ir įvertinti. Negalima tapačios turtinės smurtinės veikos laikyti plėšimo ir turo prievartavimo sutaptimi. Negalima iš vieno nusikaltimo sukonstruoti keleto, jei to nenumatė įstatymų leidėjas.

Kvalifikavimui negali turėti įtakos kaltininko asmenybė ir jos socialinė charakteristika

Remiantis tuo, kad prieš įstatymą visi asmenys lygūs, veika kvalifikuojama neatsižvelgiant į ją padariusio asmens socialinę būseną ir charakteristiką. Šios aplinkybės bus svarbios bausmės ir atsakomybės individualizavimui, atskirais atvejais – atleidimui baudžiamosios atsakomybės, tačiau kvalifikavimo požiūriu asmenybė įtakos turėti negali, nes toks požiūris būtų diskriminacinis lygybės prieš įstatymą požiūriu. Kitaip nei asmens atveju, kvalifikuoti padeda nusikalstamos veikos subjekto požymiai (plačiau žr. skyriuje apie sudėties požymius).

Kvalifikavimas kaip teisingumo ir proporcingumo principų įgyvendinimo pagrindas

Teisingas kvalifikavimas sudaro prielaidas įgyvendinti teisingumo principą, bausmės skyrimo ir taikymo tik remiantis įstatymu principą, atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumo principą. Baudžiamojo teisingumo sistemos principai, kaip jie įtvirtinti Konstitucijoje, taip pat tiesiogiai priklauso nuo teisingo kvalifikavimo. Konstitucinėje jurisprudencijoje nurodoma, kad Konstitucijos 31 str. normos skirtos teisingumo principų įgyvendinimui baudžiamojoje teisenoje užtikrinti (Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas, Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). Kitas ne mažiau svarbus baudžiamojo proceso tikslas – užtikrinti ir asmens, įtariamo, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisių ir laisvių apsaugą, išvengti nepagrįsto asmens baudžiamojo persekiojimo, neteisingos bausmės.

Bausmė skiriama ir taikoma tik remiantis įstatymu (Konstitucijos 31 str. 4 d., Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas). Ši nuostata reiškia, kad bausmė gali būti

skiriama ir taikoma remiantis ne bet kokiu teisės aktu, o tik įstatymu. Taip sudaromos teisinės prielaidos užtikrinti veiksmingą asmenų, kuriems skiriamos ar taikomos bausmės, teisių ir laisvių apsaugą. Tai, kuris įstatymo straipsnis, jo dalis, bus pritaikyti, tiesiogiai priklauso nuo kvalifikavimo.

Atsakomybės už teisės pažeidimus proporcingumas (Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas) reiškia, kad teisės sistema turi būti grindžiama konstituciniu teisinės valstybės principu, kuris suponuoja ir nustatytos teisinės atsakomybės proporcingumą – protingą atitiktį, pusiausvyrą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi asmens varžyti akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. Teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, „kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, kurios būtų akivaizdžiai neproporcingos teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas). Taigi įstatymu nustatant atsakomybę, taip pat jos įgyvendinimą, turi būti išlaikoma teisinga pusiausvyra tarp visuomenės ir asmens interesų, kad būtų išvengta nepagrįsto asmens teisių ribojimo. Remiantis šiuo principu, įstatymais asmens teisės gali būti apribotos tik tiek, kiek yra būtina viešajam interesui ginti, tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo privalo būti protingas santykis. Šiam tikslui pasiekti gali būti nustatytos tokios priemonės, kurios būtų pakankamos ir ribotų asmens teises ne daugiau negu yra būtina.

Reikia pabrėžti, kad šių principų reikšmė nemažėja iki pat teismo nuosprendžio. Teismas remiasi veikos kvalifikavimu ne tik galutinai pasisakydamas dėl padarytos veikos, tačiau ir tyrimo metu, skirdamas procesines prievartos priemones, pavyzdžiui, suėmimą. Potencialiai gresianti bausmė ir veikos sunkumas yra pagrindas teismui spręsti dėl procesinės prievartos proporcingumo (BPK 11 str.).

Kvalifikavimo etapai

Baudžiamosios teisės teorijoje sutariama, kad kvalifikavimo procesą sudaro trys sąlygiškos dalys arba etapai: baudžiamosios teisinės normos požymių nustatymas, konkretaus atvejo požymių nustatymas ir atvejo bei normos sulyginimas (Piesliakas, 2006, p. 194–196). Šios trys dalys beveik visuotinai pripažintos kaip kvalifikavimo etapai. Jos apibūdina visą kvalifikavimo procesą ir jo rezultatą. Kvalifikavimas yra baudžiamosios teisės taikymo procesas.

Kvalifikavimas kaip teisinis įvertinimas ir teisės taikymas

Teisės teorija tradiciškai išskiria tris teisės taikymo etapus. Pirmoji teisės taikymo stadija – faktų nustatymas; antroji teisės taikymo stadija – bendrųjų teisės normų nustatymas, trečioji teisės taikymo stadija – bendrosios teisės normos ir faktinės situacijos subsumcija (subsumpcija, subsumacija) ir sprendimo priėmimas (Lastauskienė, 2009, p. 5). Šios trys stadijos aiškinamos detaliai ir turi savo raišką.

Pirmoji teisės taikymo stadija – faktų nustatymas. Teisinis kvalifikavimas neįmanomas be faktų. Todėl pirmasis teisę taikančio asmens uždavinys – atskirti faktus, kurie yra reikšmingi kvalifikuotinai situacijai. Pareigūnas, pavyzdžiui, atliekantis nužudymo vietos apžiūrą ir jos aprašymą, tokius faktus kaip oro sąlygos ir aplinkos požymiai fiksuos tik tiek, kiek tai gali būti reikšminga teisiniam kvalifikavimui (pvz., mirtis nuo sušalimo), ir nefiksuos neaktualių dalykų (aplinkos objektų, kurie aiškiai nesusiję – pastatų, medžių, gėlių). Faktų atskyrimas vykdomas taikant abstrahavimą – loginę operaciją, kurios metu mintimis atsiribojama nuo vienų požymių ir nagrinėjami kiti (Lastauskienė, 2009, p. 5).

Antroji teisės taikymo stadija – reikiamų teisės normų nustatymas. Nustatant faktus vyksta ir teisės normų „iššifravimas“ iš teisinio teksto (Lastauskienė, 2009, p. 9).

Trečioji teisės taikymo stadija – teisės normos ir faktinės situacijos susiejimas, teisės teorijoje dar vadinamas subsumcija, ir sprendimo priėmimas.

> „Subsumcija (lot. *sub* – po, *sumere* – imti) – teisinis metodas, veiksmas, kai viena teisiškai reikšminga sąvoka priskiriama kitai. Subsumcija svarbi taikant ir aiškinant teisę. Faktų ir normos analizės metu paaiškėjus, kad veiksmai atitinka teisės normoje įtvirtintus požymius ir kad egzistuoja teisės normoje įtvirtinti teisiniai faktai, atliekamas konkretaus atvejo teisinio kvalifikavimo procesas – subsumcijos etapas. Subsumcijos metu bendro pobūdžio pavyzdys, standartas, įtvirtintas bendroje teisės normoje, yra „užpildomas“ individualia situacija. Teisinis kvalifikavimas vyksta remiantis teisės norma loginėmis mąstymo ir teisinėmis priemonėmis išsprendžiant konkrečią gyvenimo situaciją.“ (Lastauskienė, 2009, p. 9).

Ši schema aktuali studijuojant teisės normų taikymą, tačiau ji neatsispindi jokiuose procesiniuose dokumentuose, kad jų neapsunkintų ir nedarytų teisės taikymo itin sudėtingu procesu ne teisininkams.

Kas pirmiau: normos pažinimas ar faktų nustatymas?

Įvairiuose šaltiniuose galima rasti nuomonių ir samprotavimų dėl to, kas taikant teisę pirmiau – faktų nustatymas ar teisės normos turinio nustatymas. Galimas dvejopas požiūris, nes ne visada galima aiškiai atsakyti į klausimą, ar teisinis kvalifikavimas prasideda nuo faktų (faktologinės) analizės, ar nuo teisės nuostatų, atitinkančių tam tikrą situaciją, parinkimo. Pirmoji – jau aprašyta teisės teorijos atstovų nuomonė, pagal kurią teisinį kvalifikavimą

sudaro trys stadijos: 1) faktų nustatymas; 2) bendrųjų teisės normų nustatymas; 3) bendrosios teisės normos ir faktinės situacijos susiejimas (subsumpcija) ir sprendimo priėmimas (Lastauskienė, 2009, p. 38–53).

Baudžiamosios teisės atstovai linkę laikytis antrojo varianto, kad kvalifikavimo procedūra pirmiausia turėtų būti pradedama nuo teisinės analizės – nusikalstamos veikos sudėties turinio nustatymo, tik po to pereitina prie konkrečių faktų vertinimo (Veršekys, 2013, p. 40). Taip yra logiška dėl baudžiamosios teisės prigimties – ji nereguliuoja pozityvių santykių, bet uždraudžia ir baudžia. Vertinamas elgesys ne dėl to, ar jis atitinka pozityvią normą, bet ar atitinka draudimo turinį; toks elgesys turi pasižymėti išankstiniais bruožais kaip neigiamas. Remiantis dėl *nullum crimen sine lege* reikalavimu, pasitaikantys atvejai labai įvairūs, jiems būdingos įvairiausios kombinacijos, o atitiktis baudžiamajam įstatymui yra esminė baudžiamosios atsakomybės sąlyga.

Bet kokiu atveju šios stadijos veikia kaip viena kitai darančios įtaką ir papildančios (Lastauskienė, 2009, p. 5). Esminės prieštaros tarp šių nuomonių įžvelgti nereikėtų, nes pirmieji du etapai – normos požymių nustatymas ir faktų nustatymas – vyksta paraleliai. Paprastai profesionalus teisininkas, atliekantis kvalifikavimą, jau iš anksto žino teisės normas, BK straipsnius, numatančius atskiras nusikalstamų veikų sudėtis. Pradedant vertinimą pradedama nuo to, ar veika nusikalstama ar ne, o atsakyti padeda BK straipsnio analizė. Kaip minėta, kvalifikavimui nepakanka vien įstatymo teksto skaitymo ir jo išmanymo – kai kurios vertinimo taisyklės žinomos iš teorijos, teismų praktikos, išvestinių įstatymo nuostatų.

Faktų nustatymas ir teisės normos turinio nustatymas procesas abipusis – vertinant patikrinama, kokios aplinkybės nustatytos įvykusioje situacijoje, ar jos atitinka teisės normą. Jei vertinama situacija pasitaiko dažnai, tai nesudaro didesnių teisinių keblumų. Tačiau vertinant retas situacijas (pavyzdžiui, karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui, teroristiniai nusikaltimai) baudžiamosios teisinės normos analizė, kai nėra išplėtoto teorinio aiškinimo ir teismų praktikos, gali užimti esminę kvalifikavimo dalį ir kelti teisines diskusijas tiek iki teismo nuosprendžio priėmimo, tiek ir po jo.

Normos pažinimas, faktinių aplinkybių analizė, sulyginimas

Baudžiamosios normos pažinimas – esminis teisinio vertinimo reikalavimas. Straipsnių BK specialiojoje dalyje daug, jie numato didelę nusikalstamų veikų sudėčių įvairovę. Įstatymo straipsniai susaistyti ne specialistui, ne teisininkui nematomais sisteminiais ryšiais: vieni numato bendrąsias normas, kiti – specialiąsias; vieni pagal draudimo turinį siauri, kiti platūs. Iš pažiūros kai kurie straipsniai panašūs ar net tapatūs ir iš pirmo žvilgsnio neaišku, kurį reikia taikyti. Profesionalus požiūris į baudžiamąjį įstatymą reiškia jo viso pažinimą teoriniu lygiu. Jis reiškia ir kiekviename straipsnyje aprašytų normų, ir jose įtvirtintų nusikalstamų

veikų sudėčių pažinimą, ir visų straipsnių pažinimą. Atskirų normų ir sudėčių taikymą paaiškina ir į taikymo sistemą sudėlioja teismų praktika ir joje besiformuojantys precedentai. Visa tai įgalina baudžiamosios teisės studijos, kurios apima teorinę dalį ir teismų praktikos nagrinėjimą. Baudžiamąsias teisines normas, nusikalstamų veikų sudėtis, baudžiamųjų įstatymų aiškinimą detaliau atskleis kiti šios knygos skyriai.

Fakto klausimai ir teisės klausimai. Faktinių aplinkybių samprata. Faktai, interpretavimas, nuomonė, klausimai specialistui

Faktų nustatymas – esminė prielaida teisingumui pasiekti. Būtent faktai – tai, kas objektyvioje tikrovėje būdinga veikimui ar neveikimui, kokie kilo padariniai, kokios buvo kitos aplinkybės, duoda pirminį pagrindą spręsti apie galimybę juos įvertinti pagal baudžiamąjį įstatymą. Faktai, susiję su vertinamais veiksmais ir juos supančiomis aplinkybėmis, baudžiamosiose bylose vadinami faktinėmis aplinkybėmis. Tinkamas faktinių aplinkybių nustatymas ir užfiksavimas yra itin reikšmingas. Faktinių aplinkybių nustatymas susijęs ir su normos turinio suvokimu: ką reikia nustatyti kvalifikuojant pagal konkrečią normą; ką reikia įrodyti, kai veika jau kvalifikuota.

Faktai yra tai, kas atspindi tikrovę. Fakto klausimai tiriami analizuojant realios tikrovės aplinkybes. Šie faktai gali būti svarbūs ir nesvarbūs, teisiškai reikšmingi ir nereikšmingi. Teisiškai reikšmingi faktai (duomenys) yra tokie, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai, ir baudžiamajame procese vadinami įrodymais (Veršekys, 2013, p. 42). Faktai yra duomenys apie tikrovėje vykusius įvykius, kurie atsispindi žmonių atmintyje, yra užfiksuoti vaizdo, garso, kitomis fiksavimo priemonėmis ir kuriuos galima paaiškinti moksliškai pagrįstu sąlygotumu, fizikos, gamtos dėsniais. Faktai gali būti įvairūs, jų vertinimas taip pat.

> Pavyzdžiui, vairuotojo teisinė atsakomybė už pėsčiajam atimtą gyvybę priklausys nuo faktų: jei vairuotojo veiksmai buvo neatsargūs, egzistuoja baudžiamosios atsakomybės pagrindas. Bet paaiškėjus, kad nukentėjusysis iššoko į kelią tyčia, norėdamas žalos sau, atsakomybė nekils.
>
> Todėl faktinių aplinkybių nustatymas ir tinkamas užfiksavimas procesiniuose dokumentuose ir duomenų laikmenose yra labai svarbus, o kartais lemiamas darant teisines išvadas.

Teisinis vertinimas – tai faktų nustatymas bei aprašymas ir teisinio vertinimo (sprendimo) įtvirtinimas. Fakto klausimai yra susiję su tuo, kas buvo, kas įvyko. O teisės klausimai – kaip tuos buvusius, įvykusius veiksmus (neveikimą) įvertinti, kokią normą pritaikyti ir kokį galutinį sprendimą priimti.

Faktinės aplinkybės – tai faktai ir jų išsidėstymas laike ir erdvėje, kaip jie užsilikę asmenų sąmonėje ir kitose duomenų laikmenose. Norint teisingai įvertinti asmens veiksmus, reikia detaliai žinoti, kokie tie veiksmai buvo ir juos vertinti nustačius kuo detaliau. Byloje nustatoma daugybė faktų, kurie reikšmingi ir kvalifikavimui, ir teisiniam vertinimui bendrai: jie

bus reikšmingi bausmės skyrimui, individualizavimui, o atskiras atvejais – atleidimui nuo atsakomybės. Kvalifikavimui svarbiausi faktai tie, kurie leidžia parinkti teisingą normą. Todėl faktų įtvirtinimo ir vertinimo požiūriu svarbiausia taisyklė yra tokia:

kvalifikavimui būtinas minimalus faktų kiekis, kuris atitinka baudžiamojo įstatymo normoje įtvirtintą nusikalstamos veikos sudėtį.

Tai reiškia, kad kvalifikuojant reikia informacijos, kuri leidžia parinkti normą pagal patikimus faktus ir pagal minimalius faktus. Vykstant tyrimui atsiradus naujų faktų, gali būti parenkama ir kita norma. Faktų požiūriu negalimas tikėtinumas arba prielaidos. Todėl teisiniam vertinimui esminę reikšmę turi detalumas, kaip įvykis užfiksuotas pareiškime, pranešime apie nusikalstamą veiką, įvykio vietos apžiūros protokole, nuotraukose, taip pat tai, kaip įvykis atspindėtas nukentėjusiojo, pareiškėjo apklausos protokole.

Faktinės aplinkybės netapačios. Tai, kas vienu atveju yra aiškūs faktai ir leidžia daryti gana kategorišką išvadą (pvz., šūvis į žmogų), kitu leidžia tik kelti prielaidas ir galimybes, samprotauti (pavyzdžiui, ar dokumentas suklastotas ar ne), inicijuoti tyrime faktams nustatyti būtinus veiksmus – skirti ekspertizę ar užduotį specialistui nustatyti kokių nors reikšmingų faktų ar veiksmų (klastojimo būdas, aplinkybės) ar neveikimo buvimą ar nebuvimą. Todėl kai kuriais atvejais itin svarbios kriminalistikos žinios ir jų taikymas, o jei reikia – specialių žinių pasitelkimas.

Faktai teisiniam vertinimui gali turėti skirtingą reikšmę. Vieni gali būti labai reikšmingi, kiti – mažiau reikšmingi. Vieni – gana akivaizdūs, kiti – susiję su mąstymo procesu. Kvalifikavimo požiūriu svarbu ir tai, kad nusikalstamos veikos paaiškėja skirtingai: vienos užfiksuojamos vaizdo kameromis ir matomos detaliai; kitos paaiškėja tik po daugybės metų, pavyzdžiui, miške atkasus suirusius žmogaus palaikus su smurto žymėmis. Kitos veikos neaiškios, nežinia ar iš viso buvo, nes materialios tikrovės požiūriu faktas nėra akivaizdus, jo nustatymas yra nuodugnios intelektinės veiklos, analizės rezultatas, pavyzdžiui, nustatyti, ar dokumentas suklastotas ar ne; ar buhalterinė apskaita buvo vedama apgaulingai, įtraukiant neįvykusias finansines operacijas, ar ne. Kartais nustačius faktą reikia jį susieti su vertinamuoju procesu (pavyzdžiui, ar pareigūno neigiamas elgesys tarnyboje sukėlė didelę žalą valstybei ar ne). Tiriant paaiškėjusias aplinkybes renkama informacija apie veiką, ją padariusį asmenį. Šios informacijos nustatymas gali turėti įtakos kvalifikavimui.

Faktų ir juos atspindinčių pėdsakų nustatymas bylose ir tiriant nusikalstamas veikas nagrinėjamas pagalbinių teisės mokslų – kriminalistikos ir jos sričių. Kriminalistikai padeda kitos fizinį pasaulį tiriančios mokslo šakos ir jų pasiekimai. Iš visų faktų, įvykių, žmonių atsiminimų, kitų duomenų visumos kvalifikavimui reikšminga tai, kas juos sieja su veikos aprašymu baudžiamajame įstatyme ir nusikalstamos veikos sudėtimi. Minėta, kad ne viskas, kas nutiko tikrovėje, svarbu kvalifikavimui: gali būti nustatyta daugiau faktų nei jų reikia

veikai kvalifikuoti. Visi faktai turi būti fiksuojami, nes tai, kas nepadeda kvalifikuoti, gali padėti įrodyti, o vėliau – skirti bausmę. Pasitaiko atvejų, kai papildomų faktų nustatymas padeda atskleisti kitas nusikalstamas veikas.

Kvalifikavimui svarbiausios faktinės aplinkybės yra tokios, kurias numato konkreti baudžiamoji norma kaip sudėties požymius. Normoje sudėties požymiai yra abstraktūs, o konkrečiu atveju – konkrečios įvykio aplinkybės.

> Pavyzdžiui, BK 129 str. 2 d. 6 p. numato nužudymo veikos padarymo būdą – itin žiauriai. Tokia aplinkybė abstrakti, o konkrečioje byloje jai būdingas konkretumas: baudžiamojoje byloje inkriminuotas požymis *itin žiauriai*. Teismas nuosprendyje pagrįsdamas tokio kvalifikuojančio požymio buvimą nurodo: „Kaltinamojo veiksmai kvalifikuoti kaip padaryti itin žiauriai: kaltinamasis aukai sudavė ne mažiau kaip dvidešimt smūgių peiliu, peilis buvo neaštrus, visi padaryti sužalojimai kiauryminiai, su plėštiniais žaizdos kraštais. Šios aplinkybės rodo itin žiaurų veikos pobūdį <...>“.

Faktinės aplinkybės gali būti susijusios ne vien su veika, bet ir su ją padariusiu asmeniu: už kai kurias veikas atsako tik įgalioti asmenys arba konkrečiu atveju – pareigą turintys asmenys (žr. skyrių apie specialaus subjekto požymį). Faktinės aplinkybės, kurios apibūdina kaltininko asmenybę, kvalifikavimui reikšmės neturi (teistas, teisėsaugai žinomas, ūmaus būdo asmuo). Kitos aplinkybės, kurios lengvina ar sunkina kaltininko atsakomybę, reikšmės turi tik tiek, kiek jos yra numatytos kaip privilegijuojantys ar kvalifikuojantys sudėties požymiai. Jei lengvinančios ar sunkinančios aplinkybės neturi reikšmės kvalifikavimui, tokios aplinkybės gali būti sunkinančios ir lengvinančios atsakomybę aplinkybės (BK 59, 60 str.) ir turi būti įtrauktos į kaltinamąjį aktą kaip reikšmingos atsakomybės individualizavimui ir bausmės skyrimui.

Kvalifikavimo subjektai ir jų įgaliojimai. Procesiniai dokumentai, kuriuose įtvirtinamas kvalifikavimas

Nusikalstamas veikas ikiteisminio tyrimo metu kvalifikuoja ir perkvalifikuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir prokuroras (Generalinio prokuroro įsakymas, 2014). Šie subjektai yra pagrindiniai ikiteisminio tyrimo metu. Šie subjektai atlieka tyrimą nustatytų teisės aktų pagrindu ir jais remdamiesi. Organizacinius veiklos aspektus nustato teisės aktai, reguliuojantys institucijų veiklą, o procesinę veiklą reguliuoja BPK.

Dėl kvalifikavimo pasisako teismas nuosprendyje, teismas gali inicijuoti veikos perkvalifikavimą, todėl kvalifikavimo subjektas gali būti ir teisėjas. Kiti baudžiamojo proceso dalyviai – nukentėjusysis, jo atstovas, kaltinamasis, jo gynėjas gali paduoti prašymus, taip pat ir dėl veikos kvalifikavimo. Nors pastarieji nėra kvalifikavimo subjektai tiesiogine prasme, jų pozicija dėl kvalifikavimo gali būti reikšminga teismui.

Informaciją apie nusikalstamą veiką gauna teisėsaugos institucijos, dažniausiai policija.

Gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, pradedamas ikiteisminis tyrimas (BPK 166 str. 1 d.). Apie kai kurias veikas kartais pranešama tiesiogiai prokurorui arba prokuroras veikos požymius nustato pats. Pradėjus ikiteisminį tyrimą pirmą kartą, kvalifikuojama nusikalstama veika. Tyrimo metu kvalifikavimas gali kisti. Kvalifikavimas byloje pakartojamas svarbiausiuose procesiniuose dokumentuose, nustatančiuose teisinę padėtį, įtvirtinančiuose proceso veiksmus ir sprendimus. Jei tyrimo metu nustatoma pakankamai duomenų dėl veikos buvimo, konkretaus asmens padarymo šios veikos, tyrimas baigiamas kaltinamo akto surašymu. Byla su kaltinamuoju aktu perduodama teismui, kuris atlieka įrodymų tyrimą ir priima teismo nuosprendį. Baudžiamoji byla baigiama įsiteisėjus teismo nuosprendžiui, kuriame taip pat įtvirtinamas ir teismo aptariamas kvalifikavimas. Įsiteisėjus nuosprendžiui, jis gali būti skundžiamas LAT, kuris esant prašymui gali pasisakyti ir dėl veikos kvalifikavimo.

Baudžiamoji byla pradedama ir baigiama veikos kvalifikavimu.

Gavus informaciją apie nusikalstamą veiką, asmuo, įgaliotas tokią veiką įvertinti, tirti, priima sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą (BPK 166 str. 1 d. 2 p.). Veika kvalifikuojama ikiteisminio tyrimo pareigūno (tyrėjo) arba prokuroro pradedant ikiteisminį tyrimą. Pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl veikos (fakto), padarinių, pranešimo apie veiką. Veikos kvalifikavimas atsispindės šiuose pagrindiniuose baudžiamojo proceso metu priimtuose įgaliotų subjektų dokumentuose:

- veika bus kvalifikuota nutarime pradėti ikiteisminį tyrimą;
- veika bus kvalifikuota tarnybiniame pranešime;
- veika bus kvalifikuota ir aprašyta pranešime apie įtarimą;
- veikos kvalifikavimas nurodomas prašyme, nutarime dėl kardomųjų priemonių skyrimo;
- veikos kvalifikavimas nurodomas kituose tarpiniuose tyrimo dokumentuose;
- veikos kvalifikavimas nurodomas kaltinamajame akte ir nurodyti duomenys, pagrindžiantys tokios veikos buvimą ir kaltininko atsakomybę už ją;
- veika bus kvalifikuota teismo nutartyse;
- veika bus galutinai kvalifikuota teismo nuosprendyje ir nurodyti teismo motyvai dėl kvalifikavimo.

Pats pirmasis veikos kvalifikavimas įtvirtinamas tyrimą pradedančio pareigūno (tyrėjo) arba prokuroro nutarime. Apie pradėtą ikiteisminį tyrimą, jei jį pradeda ikiteisminio tyrimo pareigūnas, pranešama prokurorui.

Prokuroras tyrimui vadovauja, jį kontroliuoja, turi teisę tyrimą pradėti pats dėl paaiškėjusių nusikalstamos veikos požymių. Kvalifikavimo požiūriu prokurorui tenka esminis vaidmuo. Jis sprendžia, kiek duomenų turi būti surinkta, kaip atliktinas tyrimas. Jo nuožiūra

lemiama tais atvejais, kai galimos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės abejotinos, jis sprendžia dėl kvalifikavimo ikiteisminio tyrimo metu. Minėta, kad prokuroro nuožiūra negali būti beribė ar išimtinai subjektyvi. Ši nuožiūra (diskrecija) yra prokuroro teisinio statuso, įtvirtinto Konstitucijoje, Prokuratūros įstatyme, Baudžiamojo proceso įstatyme ir prokuroro pareigybės pagrindu įtvirtintuose įstatymų lydimuosiuose (poįstatyminiuose) aktuose įtvirtinta galimybė lanksčiai priimti reikšmingus sprendimus. Tokie prokuroro sprendimai privalo būti motyvuoti. Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime pažymėjo, kad „prokurorų, kaip valstybės pareigūnų, įgaliojimai teisės aktuose negali būti apibūdinami kaip jų subjektinė teisė, kurią jie gali įgyvendinti savo nuožiūra, t. y. tokia teisė, kuria jie gali pasinaudoti arba nepasinaudoti. Tokie įgaliojimai – tai ir pareigos, kurias prokurorai (kiti valstybės pareigūnai) ne tik gali, bet ir privalo įgyvendinti, jeigu yra įstatymuose nustatytos sąlygos. <...> taisyklė, jog valstybės pareigūnų įgaliojimai teisės aktuose negali būti apibūdinami kaip jų subjektinė teisė, kurią jie gali įgyvendinti savo nuožiūra, *mutatis mutandis* taikytina ne tik prokurorams, bet ir kitiems valstybės pareigūnams, *inter alia* teisėjams <...>“ (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Prokuroras, kontroliuodamas tyrimą, be kita ko, sprendžia, ar nustatyti visi nusikalstamos veikos požymiai, duoda nurodymus tyrėjui, tiriančiam bylą. Kai prokuroras padaro išvadą, kad tiriamojoje veikoje yra inkriminuotos nusikalstamos veikos sudėtis, jis leidžia susipažinti su tyrimu suinteresuotiems asmenims, ir pabaigus tyrimą surašo kaltinamąjį aktą, kuriame įvertina veiką pagal BK tam tikrą straipsnį ar jo dalį, glaustai nurodo teisiškai reikšmingus jos požymius ir motyvus, patvirtinančius kvalifikavimą pagal atitinkamą BK straipsnį.

Baudžiamasis procesas yra dinamiškas vyksmas, kai, aiškinantis padarytos veikos aplinkybes ir įtvirtinant jas kaip baudžiamojo įstatymo reikalaujamus sudėties požymius, pamažu prieinama prie teisingo kvalifikavimo. Kvalifikavimas gali keistis atsižvelgiant į gautą informaciją apie nusikalstamą veiką ar jos nustatymą tyrimo metu. Viso baudžiamojo proceso metu, kvalifikavus veiką, vyksta teisiškai reikšmingų veikai kvalifikuoti požymių nustatymas, įtvirtinimas procesiniuose dokumentuose – įrodinėjimo procesas.

Pagrindinis vaidmuo baudžiamajame procese vykdant teisingumą tenka teismui. Teismas aplinkybes, įtvirtintas kaltinamajame akte, patvirtina arba atmeta ir galutinai nustato priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį. Taip pat patvirtina veikos kvalifikavimą. Kai kuriais atvejais teismas priešingai – nepatvirtina kaltinime nurodytų aplinkybių ir išteisina asmenį. Bet kokiu atveju, ir nuteisdamas, ir išteisindamas asmenį, savo baigiamajame akte (nuosprendyje) teismas pasisako dėl kvalifikavimo teisingumo.

Įtarimo formulavimas kvalifikavus veiką. Pranešimas apie įtarimą, jo turinys. Įtarimo analizė, jos reikšmė

Parinkus reikiamą situacijai baudžiamąją normą, nurodžius BK straipsnį, jo dalį, pagal nustatytas faktines aplinkybes reikia suformuluoti įtarimą, kuo asmuo įtariamas. Pranešimo įtarimui bendruosius reikalavimus numato BPK 187 str., todėl šis straipsnis nurodomas pranešime apie įtarimą. Taip pat nurodomos BPK 21 str. 4 d. numatytos įtariamojo teisės, nes jos reikšmingos asmens apsaugai.

Įtarimas formuluojamas remiantis Generalinio prokuroro rekomendacijomis (Generalinio prokuroro įsakymas, 2014). Įtarimas formuluojamas kiekvienam BK straipsniui atskirai, individualiai vienam kaltininkui.

Kadangi įtarimas asmeniui įteikiamas tik esant pakankamai duomenų, leidžiančių pagrįstai įtarti asmenį padarius nusikalstamą veiką, įtarime tai nurodoma:

> „Ikiteisminio tyrimo byloje surinkta pakankamai faktinių duomenų, leidžiančių pagrįstai įtarti, kad
> [nurodomas asmens vardas, pavardė, gimimo metai, pvz.,] A. G. (gim. 1986 m.)
> padarė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso uždraustą veiką, todėl vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 187 straipsniu jam pranešama, kad jis įtariamas tuo, kad <...>."

Toliau formuluojamas konkretus įtarimo turinys, paprastai vienu sakiniu, būtuoju laiku, vienaskaita, dalyvio forma, aiškiai ir nuosekliai pagal jau nustatytus veiksmus:

> „Jis, 2016-02-16 apie 13.00 val. kabinete, esančiame Savanorių pr. 176C Vilniuje, pažįstamam E. R. grasindamas užtaisytu pistoletu reikalavo atiduoti 5700 eurų skolą, tokiu būdu savavaldžiavo panaudodamas psichinę prievartą nukentėjusiajam.
> Šiais savo veiksmais A. G. padarė nusikalstamą veiką, numatytą LR BK 294 str. 2 d."
> (Vilniaus AVPK ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-07749-16).

Po nusikalstamos veikos aprašymo nurodomos įtariamojo teisės, numatytos BPK 21 str. 4 d.

Po pranešimo apie įtarimą nurodomas jį surašiusio pareigūno (tyrėjo, išimtinais atvejais – prokuroro) vardas ir pavardė, pranešimo įteikimo data, įtariamojo parašas, kitų dalyvavusių asmenų duomenys ir parašai (gynėjo, vertėjo).

Jei asmuo padarė keletą nusikalstamų veikų, kiekviena aprašoma atskirai nauja pastraipa.

Jei asmenys nusikalstamą veiką padarė bendrininkaudami, kiekvienam kartu veikusiam asmeniui įteikiamas atskiras pranešimas apie įtarimą, nurodant, su kuo kartu veikdamas jis padarė nusikalstamą veiką.

Pranešimas apie įtarimą tyrimo metu gali keistis pagal nustatytas aplinkybes. Tokių pasikeitimų skaičius įstatyme neribojamas.

Pranešimo apie įtarimą analizė

Pranešimas apie įtarimą svarbus tuo, kad iš jame aprašytų įtariamojo veiksmų aišku, kuo jis įtariamas, dėl kokios veikos, kokiomis aplinkybėmis padarytos veikos ir kuo asmuo bus kaltinamas teisme, jei bus surinkta pakankami veiką ir asmens kaltumą pagrindžiančių duomenų ir nustatyti visi reikalaujami sudėties požymiai.

Iš pranešimo apie įtarimą aišku, kas įrodinėjama. Todėl įtarimo analizė svarbi pačiam įtariamajam, kuris suvokia, kuo yra įtariamas ir sprendžia dėl savo pozicijos (prisipažinti, neprisipažinti, nurodyti kitas veikos aplinkybes, faktus, kt.). Jis svarbus tyrėjui, perimančiam tyrimo medžiagą iš kito tyrėjo; prokurorui, kontroliuojančiam tyrimą; gynėjui (advokatui), kuris pirmiausia paaiškina įtariamajam teisines įtarimo ypatybes, nustato, nuo ko ir kaip tikslinga gintis, kokia tikėtina proceso eiga. Įtarimo turinys gali būti svarbus ir nukentėjusiajam, kai jam bus leista susipažinti su byla, kad jis galėtų realizuoti jam priklausančias teises.

Įtarimo turinio analizė svarbi visiems išvardytiems proceso dalyviams, nes nuo žodinio įtarimo turinio priklausys klausimai, kuriuos tikslinga užduoti įtariamajam, liudytojams, įrodinėtini požymiai, įrodymų pakankamumas, sąsajumas, planuojami tyrimo veiksmai.

Jei įtarimas aiškus, suprantamas, neatitolęs nuo tikrovės, užtikrinamos įtariamojo teisės, greitas ir sklandus procesas. Ir priešingai, jei įtarimas suformuluotas neatitinka tikrovėje buvusių veiksmų, suformuluotas iškreipiant įvykio aplinkybes, išimtinai pagal nukentėjusiojo parodymus, tikėtis įtariamojo prisipažinimo sunku. Neteisingai suformuluotas veiksmų aprašymas kartais užkerta kelią įtariamojo prisipažinimui, kadangi jo prisipažinimas turi atitikti ne įvykių eigą, o tai, kas suformuluota pranešime apie įtarimą. Įtarimą formuluojantis pareigūnas turi stengtis kiek įmanoma labiau atspindėti faktiškai atliktus veiksmus (neveikimą) ir nesukurti įvykių, kurių nebuvo.

Perkvalifikavimas

Nemažą reikšmę nusikalstamų veikų vertinimo procese turi perkvalifikavimas. Perkvalifikavimo neįmanoma išvengti dėl paaiškinamų priežasčių – tiriant nusikalstamą veiką daugėja informacijos apie ją. Analizuojami asmenų parodymai, nauji duomenys apie veikos padarymo aplinkybes neretai verčia svarstyti, ar pirminis kvalifikavimas teisingas. Esant duomenų, kad padarytą veiką geriau atitiktų kita baudžiamojo įstatymo norma (normos), priimamas sprendimas perkvalifikuoti veiką. Todėl perkvalifikavimas kaip teisinio vertinimo pakeitimas neretai yra būtinas teisingumo paieškų žingsnis.

Perkvalifikavimas svarbus dviem aspektais – formaliu ir turiningu:

a) formalusis (techninis) – straipsnio ir jo dalies pakeitimas; atitinkamai, nusikalstamų veiksmų aprašymas įtarime;
b) turiningasis (teisinis) – keičiantis baudžiamajai normai, keičiasi teisinio reguliavimo apimtis ir teisinė pusiausvyra, paveikiamas proporcingumo principas: asmenį teismas galės bausti griežčiau

arba švelniau; atsiranda ir kitų teisinių galimybių – taikyti griežtesnę procesinę prievartą (BPK 11 str.), dėl veikos sunkumo gali atsirasti galimybė taikyti kriminalinės žvalgybos tyrimą; keičiasi veikos senaties terminai. Atitinkamai, keičiasi persekiojamo asmens teisinė padėtis, potencialiai kylant didesnės valstybės prievartos galimybei iškyla būtinybė realizuoti įtariamajam jo teises gintis, sudaryti sąlygas susipažinti su nauju kvalifikavimu ir pasiruošti gynybai. Turiningąjį perkvalifikavimą gali nulemti ir pasikeitusi teismų praktika, Konstitucinio Teismo nutarimas, EŽTT precedentas.

Formalusis perkvalifikavimo aspektas

Formaliai perkvalifikavimas – straipsnio ar jo dalies pakeitimas (papildymas, pašalinimas). Tai gali būti kito BK specialiosios dalies straipsnio pritaikymas; kitos to paties straipsnio dalies ar punkto pritaikymas; prie jau esančio straipsnio ir jo dalies papildomas kito straipsnio pritaikymas; vieno ar kelių buvusių straipsnių ir jų dalių panaikinimas. Perkvalifikavimas gali būti ir faktinių aplinkybių pakeitimas iš esmės skirtingomis, kitaip aprašant kaltininko veiksmus ir nurodant kitokias jų atlikimo aplinkybes; gali būti pritaikomas kitas teisinis nusikaltimo sudėties požymis, nulemiantis veikos nusikalstamumą (nurodoma kita alternatyvi veika ar padarymo būdas, aplinkybės).

Kuo ankstesnėje tyrimo stadijoje perkvalifikuojama nusikalstama veika, tuo geriau. Ikiteisminio tyrimo metu perkvalifikavimas nesukelia didesnių sunkumų – įtariamajam įteikiamas pranešimas apie įtarimą su jame nurodytu kitu (kitais) baudžiamojo įstatymo straipsniais, jų dalimis ir suformuluotu veikos aprašymu.

Tačiau kiekviena norma turi savo turinį, konkrečius įrodinėtinus sudėties požymius ir bet koks pokytis reiškia teisinės taisyklės pasikeitimą, gali lemti kitokią įtariamo ar kaltinamo asmens teisinę padėtį, procesines ypatybes, o kartu ir gresiančią atsakomybę bei potencialiai kitokias galimybes gintis.

Turiningasis perkvalifikavimo aspektas

Perkvalifikavimas visada yra naujo teisinio santykio tarp asmens ir valstybės nustatymas, sukeliantis kitokius įtariamojo ar kaltinamojo teisių ribojimus, atveriantis kelią kitokiai bausmei, todėl turi būti atsakingas. Perkvalifikavimo klausimu pasisako Konstitucinis Teismas, LAT, baudžiamojo proceso teorija. Visais atvejais svarbu, kad į perkvalifikavimą nebūtų pasižiūrėta paviršutiniškai kaip į techninį veiksmą. Perkvalifikavimas turi būti suprantamas turiningai – kaip teisinio vertinimo pakeitimo ir su tuo susijusių procesinių garantijų užtikrinimo klausimas. Perkvalifikavimo esmė – ne tik normos parinkimas, bet ir iš šios normos kylančių teisinių pasekmių įvertinimas, procesinių teisių asmeniui, kurio veiksmai kvalifikuojami, užtikrinimas. Teisinio santykio požiūriu, su pritaikyta kiekviena nauja norma iš valstybės pusės atsiranda pareiga įrodyti jos sudėties požymius, o įtariamajam,

kaltinamajam atsiranda naujų galimybių gintis, naujai paaiškinti savo veiksmus. Pakeitus straipsnį, jo dalį ar punktą, iškyla visa virtinė teisinių padarinių: didesnė sankcija keičia veikos sunkumo kategoriją, bausmės skyrimą, senaties terminų skaičiavimą, kitus kylančius klausimus, kurie kaip teisinių padarinių tąsa labai aktualūs teisiamam asmeniui (galimybė išeiti iš laisvės atėmimo vietos anksčiau termino, kt.).

Procesiniu požiūriu net mažas kvalifikavimo pakeitimas nulemia įtariamojo ar kaltinamojo potencialų pozicijos pokytį (pagerinimą ar pabloginimą), suteikia kaltinamajam ar įtariajam teisę žinoti, kuo yra kaltinimas, ir pasirengti gynybai. Kadangi teisė į gynybą svarbi, turi būti sudarytos galimybės gynybai pasirengti.

Svarbu tai, kad perkvalifikuojant neturi būti pažeisti Konstitucijos 31 str., Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str., BPK 7, 10, 44 str. įtvirtinti teisės į teisingą procesą, teisės į gynybą, rungimosi principai, taip pat BPK 255, 256 str. nustatyta veikos esminių aplinkybių ir jos kvalifikavimo keitimo tvarka.

Visais atvejais, kai vertinama asmens padėtis, svarbus teisinis tikrumas ir teisinis aiškumas. Teismų praktikoje ir žmogaus teisių apsaugos doktrinoje pripažįstama, kad baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo turi suprasti, kuo yra įtariamas ar kaltinamas. Be to, gindamasis nuo jam pareikštų įtarimų ar kaltinimų asmuo neturi pareigos gintis nuo visų teoriškai galimų kaltinimo modifikacijų. Tai reiškia, kad jis turi būti tikras, kuo įtariamas, kaltinamas, suprasti pareikšto įtarimo ar kaltinimo turinį; kad kaltinimo esmė nesant pagrindų nesikeis bylą nagrinėjant teisme; žinoti, kokios teisinės priemonės jo atžvilgiu gali būti taikomos, kokios teisinės pasekmės jo laukia.

Perkvalifikavimas į švelnesnę arba sunkesnę veiką

Perkvalifikavimo turinio požiūriu gali būti svarbu pagal kokį įstatymą – švelnesnį ar griežtesnį – perkvalifikuojama. Nuo veikos sunkumo priklauso būsimi teisiniai padariniai, tyrimo galimybės. Atitinkamai, kai kuriais atvejais tai gali nulemti tyrimo trukmę – jei įtarimai švelnėja, kaltininkas gali prisipažinti ir tikėtis įstatymo lengvatų (pavyzdžiui, atleidimo nuo atsakomybės susitaikius ar pagal laidavimą). Bet koks greitas procesas yra naudingas valstybei, nes taupomos lėšos ir pareigūnų darbas (galimybių resursas, laikas, sąnaudos).

Iš kitos pusės – perkvalifikavimas pagal sunkesnį baudžiamąjį įstatymą sukuria pagrindus griežtesnei atsakomybei, griežtesnei procesinei prievartai, atitinkamai keičiasi proporcingumo reikalavimai tyrimo metu, daugiau reikšmės tenka įtariamojo, kaltinamojo teisėms.

Teorijoje išskiriami pagrindai, kada naujai taikoma norma yra švelnesnė už anksčiau pritaikytą. Tradiciškai su švelnesniu įstatymu siejamas teisinės padėties gerėjimas. Pagal LAT praktiką, inkriminuojamos veikos kvalifikavimas keičiamas pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį sunkesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, tais atvejais, kai:

1) „veika perkvalifikuojama pagal BK Specialiosios dalies straipsnį (straipsnio dalį), kuriame įtvirtinta sankcija nustato griežtesnę bausmę, pavyzdžiui, didesnę maksimalią laisvės atėmimo bausmę;
2) pritaikomas papildomas BK Specialiosios dalies straipsnis (straipsnio dalis);
3) pašalinamas kvalifikavimas pagal BK Bendrosios dalies straipsnį, lengvinantį kaltininko teisinę padėtį;
4) tęstinė nusikalstama veika perkvalifikuojama į pavienes nusikalstamas veikas (sudarančias realiąją sutaptį);
5) tam tikrais atvejais keičiamas veikos kvalifikavimas pagal BK Bendrosios dalies nuos tatas“ (Girdauskas, 2009).

Pagal LAT praktiką inkriminuojamos veikos kvalifikavimas keičiamas pritaikant baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, kai:

1) „veika perkvalifikuojama pagal BK Specialiosios dalies straipsnį (straipsnio dalį), kuriame įtvirtinta sankcija nustato švelnesnę bausmę, pavyzdžiui:
a) mažesnę maksimalią laisvės atėmimo bausmę;
b) tik švelnesnes bausmės rūšis;
c) tokią pačią maksimalią laisvės atėmimo bausmę, tačiau taip pat – alternatyvias švelnesnes bausmės rūšis, be galimybės taikyti tam tikrą papildomą bausmę;
2) keičiant kvalifikavimą pritaikomas BK Bendrosios dalies straipsnis (jo dalis), lengvinantis kaltininko teisinę padėtį;
3) perkvalifikuojant inkriminuojamas pavienes nusikalstamas veikas (sudarančias realiąją sutaptį) į tęstinę nusikalstamą veiką“ (Girdauskas, 2009).

Todėl visais atvejais veiką kvalifikuojantis asmuo turi atlikti normų santykio analizę, kuri padės nustatyti buvusios ir naujai pritaikytos normų santykį.

Baudžiamojo proceso stadijos, kada perkvalifikuojama

Perkvalifikavimas ikiteisminio tyrimo metu

Perkvalifikavimas ikiteisminio tyrimo metu didelių sunkumų nesukelia. Įtariamajam įteikiamas naujas (patikslintas) pranešimas apie įtarimą. Įstatymas nenumato, kiek kartų įtarimas gali būti keičiamas. Praktika perkvalifikavimą ikiteisminio tyrimo metu traktuoja lanksčiai – tyrimo metu atsiradus naujų duomenų galimas kitoks kvalifikavimas. Todėl neturėtų stebinti ir visiškai kiti straipsniai negu buvo nurodyti ankstesniame pranešime apie įtarimą.

> Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo metu D. P. veiksmai buvo kvalifikuoti pagal BK 182 str. 2 d., kaip sukčiavimas, apgaule savo ir kitų asmenų naudai įgyjant didelės vertės svetimą turtą – „turėdamas tikslą savo ir kitų asmenų naudai įgyti svetimą turtą, identifikuodamas save kaip Filipinų

> Respublikoje registruotos įmonės „U…“ atstovą M. H. iš elektroninio pašto adreso <...> parašė Filipinų Respublikoje registruotos įmonės „F...“ finansų vadovei L. F. į jos elektroninį paštą <...> ir melagingai pranešė apie pasikeitusį Filipinų Respublikoje registruotos įmonės „U...“ banko sąskaitos numerį bei nurodė, kad pinigus – 51 150 USD (43 244,84 euro) pagal sąskaitą faktūrą Nr. <...> už užsakytas prekes – greito filtravimo kasetes reikia apmokėti pervedant į pasikeitusią „U...“ banko sąskaitą Nr. <...>, po ko iš Filipinų Respublikoje registruotos įmonės „U...“ banko sąskaitos 51 150 USD (43 244,84 euro) suma buvo pervesta į UAB „D...“ banko sąskaitą, esančią AB SEB banke Nr. <...>, iš kurios dalis nusikalstamu būdu įgytų lėšų – 23 000 eurų dviem banko pavedimais pervesta į D. P. vadovaujamos įmonės „B...“, registruotos Estijos Respublikoje, banko sąskaitą Nr. <...>, esančią „Bank...“, Lenkijos Respublikoje ir tokiais savo veiksmais, panaudodamas apgaulę ir veikdamas su kitais asmenimis savo ir kitų asmenų naudai įgijo 51 150 USD (43 244,84 euro) vertės turtą, padarydamas Filipinų Respublikoje registruotai įmonei „F...“ 51 150 USD (43 244,84 euro) turtinę žalą.“
>
> Tyrimo metu daugėjant duomenų apie nusikalstamos veikos kompleksiškumą, jos įvairų pobūdį, atsiskleidė ne vien sukčiavimas, bet ir operacijos su pinigais (turtu), melagingai nurodant, kad turtas gautas iš teisėtos veiklos nevykdančių įmonių; veiksmai atlikti nusikalstamai veiklai nulėpti, padaryti klastojimai. Todėl patikslintame pranešime apie įtarimą D. P. veiksmai kvalifikuoti pagal BK 216 str. 1 d. ir 300 str. 1 d. Kol vyksta tyrimas, atsiradus naujų aplinkybių, neatmetama galimybė, kad kaltininko veiksmai bus kvalifikuoti dar pagal kitus BK straipsnius ir jų dalis.

Perkvalifikavimas galimas ir tada, kai teismas buvo sankcionavęs slaptus teisėsaugos veiksmus, leidęs imituoti nusikaltimą, turintį atitinkamus požymius:

> „Tai, kad ikiteisminio tyrimo metu priimtoje ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje leista atlikti BK 227 straipsnio 1 dalyje (papirkimas už pageidaujamą teisėtą veikimą ar neveikimą) numatytą nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, nereiškia, kad dėl to tampa negalimas kitoks nusikalstamos veikos kvalifikavimas, t. y. pagal vėlesniu tyrimo metu nustatytas faktines nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes. Priešingu atveju ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai būtų be pagrindo suvaržomi reikalavimu tiksliai teisiškai įvertinti nusikalstamą veiką dar tyrimo pradžioje, nesant tam pakankamai duomenų.“ (LAT, Nr. 2K-544/2010).
>
> Matyti, kad „reikalavimas tiksliai teisiškai įvertinti nusikalstamą veiką dar tyrimo pradžioje“ nėra absoliutus, jis turi būti tuo pat metu paremtas pakankamais duomenimis. Naujų duomenų surinkimas ar duomenų gavimas apie kitos veikos padarymą neatima galimybės kvalifikuoti veikas adekvačiai, pagal paaiškėjusius požymius.

Perkvalifikavimas teisme

Sudėtingesnis perkvalifikavimas tada, kai ikiteisminis tyrimas užbaigtas ir byla perduota nagrinėti teisme. Kai teismas nagrinėja bylą ir nagrinėjimo metu paaiškėja naujų aplinkybių, rodančių, kad veika turi būti kvalifikuota kitaip, arba vertinant duomenis paaiškėja, kad veika buvo kvalifikuota neteisingai, ji turi būti perkvalifikuota. Tokia situacija įmanoma dėl įvairių priežasčių – tiriant surinktus duomenis paaiškėja, kad pritaikytas ne tas baudžiamasis įstatymas, arba pasikeičia baudžiamasis įstatymas. Gali būti, kad paaiškėja aplinkybių, kurios nebuvo žinomos, toms aplinkybėms pagrįsti atsiranda naujų duomenų. Tokius

atvejus reguliuoja baudžiamojo proceso įstatymas.

Svarbu tai, kad teismas vykdo teisingumą ir bylą nagrinėja pagal kaltinimą, kuris yra perduotas teismui su byla. Teismo kaip nešališko arbitro vaidmuo perkvalifikuojant veiką yra ribotas. Perkvalifikavimas teisme paprastai atliekamas kaltinimą surašiusio ir jį palaikančio prokuroro iniciatyva. Todėl perkvalifikavimo klausimui teisme teikiamas dėmesys įstatyme, teorijoje ir praktikoje.

BPK 256 str. „Kaltinime nurodytos veikos esminių faktinių aplinkybių ir jos kvalifikavimo pakeitimas teisme“ 2 d. nurodo, kad *prokuroras ir nukentėjusysis* turi teisę iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikti *rašytinį prašymą pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą*. Teismas, gavęs tokį prašymą, taip pat tais atvejais, *kai yra pagrindas manyti, kad kaltinime nurodyta veika gali būti perkvalifikuota*, apie šią galimybę nedelsdamas praneša nagrinėjimo teisme dalyviams. Jeigu yra gautas prokuroro ar nukentėjusiojo prašymas pakeisti kaltinime nurodytos veikos kvalifikavimą, šio prašymo nuorašai įteikiami kaltinamajam, jo gynėjui ir kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams. Išnagrinėjus baudžiamąją bylą, kaltinamasis gali būti pripažintas kaltu ir remiantis kaltinamajame akte pateiktu veikos kvalifikavimu.

Baudžiamojo teisingumo bruožas – teisingumo įgyvendinimas pagal iš anksto aprašytas normas ir nustatytas procedūras. Dėl baudžiamųjų normų taikymo teisingumo pasisakys teismas, tačiau šios normos pritaikomos gerokai iki teismo. Teismo metu iškilus būtinybei pritaikyti kitas baudžiamąsias normas procedūra sudėtingesnė, nes svarbi teisinio santykio dalyvio – traukiamo atsakomybėn asmens padėtis ir jo teisių įgyvendinimas. Todėl perkvalifikavimo teisme normų reguliavimo esmė siejama su kaltinamojo teise žinoti, kuo jis kaltinamas, ir teise pasirengti gynybai. Žmogaus teisių apsaugos doktrinoje esminę dalį sudaro žmogaus teisė į teisingą teismą.

> Konvencijos 6 str. kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikalstamos veikos padarymu, turi teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, kuri apima teisę būti skubiai ir išsamiai informuotam apie jam pateikiamo kaltinimo pobūdį ir pagrindą, turėti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti gynybai. EŽTT Didžioji Kolegija byloje Pélissier ir Sassi prieš Prancūziją išaiškino, kad Konvencijos 6 str. 3 d. a punktas suteikia kaltinamajam teisę būti informuotam ne tik apie kaltinimo „pagrindą“, t. y. veiksmus, kuriuos, teigiama, jis padarė ir kuriais grindžiamas kaltinimas, bet ir teisinį šių veiksmų kvalifikavimą (kaltinimo pobūdį). Ši informacija turi būti išsami. Konvencijos 6 str. 3 d. a ir b punktai yra susiję, ir teisė būti informuotam apie kaltinimo pobūdį bei pagrindą turi būti vertinama atsižvelgiant į kaltinamojo teisę pasiruošti gynybai. Be to, minėtos a punkte įtvirtintos teisės apimtis turi būti įvertinta remiantis bendresne teise į teisingą bylos nagrinėjimą, kurią garantuoja Konvencijos 6 str. 1 d. Baudžiamosios teisės taikymo sferoje, siekiant užtikrinti teisingumą, privalo būti pateikta išsami, detali informacija apie kaltinamajam pareikštus kaltinimus, taigi ir apie tai, kaip teismas gali juos konkrečiu atveju teisiškai kvalifikuoti. Šios taisyklės turi būti laikomasi ir tais atvejais, kai taikoma lengvesnio ar tokio paties sunkumo nusikaltimo sudėtis negu nurodyta kaltinamajame akte (Girdauskas, 2005, p. 41). Minėta taisyklė grindžiama

nuostata, kad joje nurodytais atvejais gynyba nuo kaltinimo pagal kitą kvalifikaciją teoriškai gali būti kitokia (Girdauskas, 2005, p. 41, 44).

Iškilus perkvalifikavimo teisme klausimui svarbu teisingai taikyti BPK 255 ir 256 str. nuostatas, įtvirtinančias perkvalifikavimo teisme reikalavimus. Šių reikalavimų esmė – teisinio tikrumo kaltinamajam užtikrinimas ir sudarymas galimybės adekvačiai gintis. Tai reiškia, kad, esant poreikiui perkvalifikuoti teisme, apie tokią galimybę teisiamajame posėdyje kaltinamajam turi būti iš anksto pranešta ir suprantamai paaiškinta.

BPK 256 str. „Kaltinime nurodytos veikos esminių faktinių aplinkybių ir jos kvalifikavimo pakeitimas teisme“ 1 d. nurodo, kad prokuroras ir nukentėjusysis turi teisę iki įrodymų tyrimo teisme pabaigos pateikti rašytinį prašymą kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis. Šiame prašyme turi būti išdėstytos šios iš esmės skirtingos faktinės aplinkybės. Teismas, gavęs tokį prašymą, taip pat tais atvejais, kai yra pagrindas manyti, kad kaltinime nurodytos veikos faktinės aplinkybės gali būti pakeistos iš esmės skirtingomis, tai nedelsdamas praneša nagrinėjimo teisme dalyviams. Jeigu yra gautas prokuroro ar nukentėjusiojo prašymas kaltinime nurodytos veikos faktines aplinkybes pakeisti iš esmės skirtingomis, šio prašymo nuorašai įteikiami nagrinėjimo teisme dalyviams. Išnagrinėjus baudžiamąją bylą, nuosprendyje gali būti paliekamos ir kaltinamajame akte nurodytos veikos faktinės aplinkybės.

Svarbiausia nuostata asmens teisų užtikrinimo požiūriu siejama su BPK 256 str. 3 d.: 256 str. 1 ir 2 d. nurodytais atvejais teismas praneša kaltinamajam ir jo gynėjui apie teisę prašyti pertraukos pasirengti gynybai. Patenkinęs tokį prašymą, teismas nustato konkretų pertraukos laiką. Teismas, bylos nagrinėjimo teisme metu nustatęs, kad kaltinamojo padaryta veika atitinka kito nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo nei nurodyta kaltinamajame akte sudėtį, privalo veiką atitinkamai perkvalifikuoti (LAT, 2009, p. 363).

EŽTT bylose yra nurodęs, kad tam, kad gynyba būtų efektyvi, jai turi būti pateikta išsami informacija apie kaltinimus, apimanti ir teisinį nusikalstamų veikų kvalifikavimą, kurį teismas gali taikyti byloje. Ši informacija turi būti pateikta prieš teisminį nagrinėjimą kaltinamajame akte arba teisminio nagrinėjimo metu kitais būdais, pavyzdžiui, tiesiogiai ar netiesiogiai išplečiant kaltinimus. Vien abstrakčios galimybės, kad teismas gali padaryti kitokias nei prokuroro išvadas dėl veikos kvalifikavimo, žinojimas aiškiai nepakankamas, jis pažeidžia teisę gintis (Girdauskas, 2009, p. 79).

Svarbu akcentuoti ir tai, kad nėra esminis požymis, ar gynyba iš principo bus kitokia, ar tokia pati, nes gynyba yra besiginančiojo teisė. Kaltinimo keitimo teisme nuostatų esmė siejama su valstybės galių ribojimu žmogaus teisių apsaugos tikslu: valstybė būdama stipresnė turi suteikti adekvačias teises gintis. Reikia pabrėžti ir teisinio tikrumo principo svarbą – teisinė valstybė negali būti pasalūnė, savo noru ir nuožiūra bet kuriuo metu keisti kaltinimus.

Todėl kalbant apie perkvalifikavimą svarbūs du esminiai dalykai: pirmas – turi būti užtikrinta teisė į teisingą teismą, (kuri apima teisę iš anksto žinoti, kuo asmuo kaltinamas, teisę pasiruošti gynybai pagal patektus įtarimus, kaltinimams sugalvoti gynybą) ir antra – teisę apskųsti nuosprendį bent vienam aukštesniam teismui, kad teismas pasisakytų ir dėl kvalifikavimo teisingumo.

Perkvalifikavimas apeliacinės instancijos teisme

Apeliacinės instancijos teismas „neteisia iš naujo", bet nagrinėja bylą tik tiek, kiek prašoma apeliaciniu skundu. Pagrindinis apeliacinės (kartais įvardijamos kaip *antros*) instancijos teismo dėmesys – spręsti ir pasisakyti atsižvelgiant į skundus pagal juos padavusių proceso dalyvių reikalavimus (BPK 320 str. 3 d.). Skundai gali būti susiję ir su neteisingu kvalifikavimu. Tokiu atveju teismas pasisako dėl kvalifikavimo savo baigiamajame akte (nutartyje, nuosprendyje). Matydamas aiškiai neteisingai pritaikytą baudžiamąjį įstatymą, toks teismas turi vadovautis bendromis teisminio nagrinėjimo taisyklėmis. Tokiu atveju aktualūs BPK 256 str. ir 320 str. 6 d. (nagrinėjant bylą apeliacine tvarka taikomos BPK XIX skyriaus bendrosios nagrinėjimo teisme nuostatos).

Taigi, nors apeliacinėje instancijoje teismo galimybės dėl kvalifikavimo keitimo ribotos, vadovaujamasi skundo ribomis ir apelianto padėtis nebloginama (draudimas keisti sprendimą į blogąją pusę remiantis principu *non reformatio in peius*). Negalima atimti galimybės apeliacinės instancijos teismui perkvalifikuoti veiką, kadangi bet kokios instancijos teismo paskirtis – vykdyti teisingumą. LAT nurodo:

> „Teismų praktikoje taip pat yra išaiškinta, kad kaltinime nurodytos veikos faktinės aplinkybės ir jų kvalifikavimas BPK 256 straipsnyje nustatyta tvarka gali būti keičiami ne tik bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme, bet ir apeliacinio proceso metu (LAT, nutartys Nr. 2K-P-36/2010, 2K-P-1/2014). Kita vertus, kai to neprašoma paduotuose apeliaciniuose skunduose, kaltinimo keitimas apeliacinėje instancijoje neturi pasunkinti kaltinamo asmens teisinės padėties" (LAT, Nr. 2K-403-648/2016, 2K-327-788/2017, 2K-19-1073/2018).

Perkvalifikuojant apeliacinio proceso metu svarbu užtikrinti kvalifikavimo aiškumą kaltinamajam, jo teisių užtikrinimą, todėl

> „siekiant nuosekliai viso proceso metu užtikrinti kaltinamojo asmens teisinę padėtį bei jo teisę į gynybą, tinkamą ir teisingą procesą, tokiais atvejais teismai turėtų ne vien perspėti apie perkvalifikavimo galimybę, kaip tai numato BPK 256 straipsnio 2 dalis, tačiau plačiau išdėstyti pasikeitusius teisinius požymius, teisinį situacijos vertinimą, kurie sudaro prielaidas perkvalifikavimo galimybei atsirasti". (LAT, Nr. 2K-19-1073/2018).

Teorijoje pritariama nuomonei, kad apeliacinės instancijos teismas gali elgtis taip, kaip ir pirmojoje instancijoje – pats pranešti apie kvalifikavimo keitimą (Žalnieriūnas, 2021, p. 76), kad būtų sudarytos galimybės gintis.

Kadangi po apeliacinės instancijos nagrinėjimo ir pasisakymo dėl veikos kvalifikavimo

nuteistajam ir kitiems proceso dalyviams yra dar viena galimybė apskųsti tokį sprendimą, perkvalifikavimas apeliacinės instancijos teisme galimas, jei laikomasi aukščiau nurodytų kvalifikavimo keitimui teisme keliamų reikalavimų (tokią poziciją yra išsakęs Konstitucinis Teismas 2013 m. lapkričio 15 d. nutarime).

Perkvalifikavimas, kai pasikeičia įstatymas

Nors ir nedažnai, bet galimi atvejai, kai, tiriant veiką, ją kvalifikavus pasikeičia baudžiamasis įstatymas. Galimos situacijos, kai baudžiamasis įstatymas, nustatantis veikos nusikalstamumą ir baudžiamumą, pasikeičia bylą nagrinėjant teisme. Kvalifikuojant vadovaujamasi įstatymo reikalavimu, kad veikos nusikalstamumą nustato įstatymas, galiojęs tos veikos padarymo metu (BK 3 str. 1 d.). Kaip minėta, įmanomos situacijos, kai teisėsaugos pareigūnui, tiriančiam veiką, gali tekti ją kvalifikuoti pagal jau nebegaliojantį, bet veikos metu galiojusį įstatymą. Tokiu atveju kvalifikuojant būtinai nurodoma įstatymo redakcija. Taigi, veiką kvalifikuojančiam asmeniui svarbu įvertinti teisinio vertinimo visumą: įstatymo galiojimo laike nuostatas, pagrindinį įstatymo galiojimo laike principą, patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties nuostatas. Nusikalstamas veikas tiriantys pareigūnai turi pareigą stebėti baudžiamojo įstatymo galiojimą ir pokyčius.

Kvalifikuojant nusikalstamą veiką, kai pasikeičia baudžiamasis įstatymas (konkretus BK straipsnis ar keli straipsniai), būtina nustatyti seno, nebegaliojančio įstatymo, redakciją, tikslią BK straipsnio formuluotę ir visų nusikalstamos veikos straipsnio dalių dispozicijas, jas palyginti su galiojančiu, naujuoju, aktualios redakcijos įstatymu. Be to, taip pat būtina analizuoti pakeitimų visumą, ar nepasikeitė BK bendrosios dalies nuostatos, nes jos gali būti svarbios dėl veikos sunkumo, senaties terminų skaičiavimo.

Bet koks įstatymo galiojimo laike principo pažeidimas kvalifikuojant veiką bus esminis baudžiamojo įstatymo pažeidimas. Įstatymo pokytis iš esmės veikia asmens teisinę padėtį – jis gali būti baudžiamas griežčiau, švelniau, dalis veiksmų gali būti dekriminalizuota ir nelaikoma nusikalstamais, arba priešingai – išplėstas nusikalstamų veiksmų ratas.

> Kvalifikuojant esminę reikšmę turi nusikalstamos veikos padarymo laikas, kuris yra: faktiškai atliktų veiksmų padarymo (neveikimo) laikas, kai nusikalstamą veiką sudaro veikimas (baudžiama už veikimą – veikimo nusikaltimas, formali sudėtis); padarinių atsiradimo laikas, kai nusikalstamos veikos būtinoji dalis yra padariniai (baudžiama už padarinių sukėlimą – padarinių nusikaltimas, materiali sudėtis); tęstinės nusikalstamos veikos atveju paskutinio veiksmo atlikimas; trunkančiosios veikos atveju veikos nutraukimas. Kai nusikalstamą veiką daro keli bendrininkai, tai nusikalstama veika laikoma baigta realizavus konkrečią sudėtį, atsižvelgiant į vykdytojo veiksmus, nulemiančius veikos baigtumą ir atsižvelgiant į kiekvieno iš bendrininko padarytus veiksmus, kuriuos pagal susitarimą jie privalėjo padaryti (arba nepadaryti, susilaikyti). Todėl asmuo, kvalifikuojantis veiką, privalo detaliai nustatyti veikos pobūdį ir nusikalstamų veiksmų baigtumo laiką konkrečiu atveju.

Pasikeitus įstatymui tampa aktuali kita baudžiamojo įstatymo nuostata: veikos nusikalstamumą panaikinantis, bausmę švelninantis arba kitokiu būdu nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį palengvinantis baudžiamasis įstatymas turi grįžtamąją galią, t. y. taikomas iki tokio įstatymo įsigaliojimo nusikalstamą veiką padariusiems asmenims, taip pat atliekantiems bausmę ir turintiems teistumą asmenims (BK 3 str. 2 d.). Ši situacija vadinama teisės doktrinos taisykle baudžiamojoje ar administracinėje teisėje *lex benignior retro agit* (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 25 d. nutarimas).

Tai reiškia, kad bet koks įstatymas, kuris nustato palankesnę teisinę padėtį, privalo būti pritaikytas vertinamai situacijai ir, jei reikia, veika perkvalifikuota pagal naująjį įstatymą. Nors atrodo paprasta, tačiau nėra išankstinio vienareikšmiško atsakymo, ar naujas įstatymas yra švelnesnis, lengvina įtariamojo padėtį, ar priešingai, ją sunkina. Paprastai šiuolaikinė teisėkūra siejama su liberalizavimo ir dekriminalizavimo tendencijomis, tačiau jos nėra vienareikšmiškos. Kai kuriose srityse vyksta priešingas procesas – baudžiamosios atsakomybės griežtinimas, numatoma nauja baudžiamoji atsakomybės arba griežtesni teisiniai padariniai (pavyzdžiui, 2010 m. birželio 15 d. įstatymu Nr. XI-901 žymiai pailginti senaties terminai; Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 str. pakeitimo ir papildymo, Kodekso papildymo 170^2 straipsniu ir Kodekso priedo papildymo įstatymas, 2010).

Nustatyti, ar naujasis įstatymas švelnesnis ar griežtesnis, padeda įstatymo aiškinimas. Šis aiškinimas turi būti ne vienos normos dogmatinis aiškinimas, bet sisteminis, loginis, istorinis įstatymo leidėjo ketinimų ir tikrosios valios nustatymas. Gali nutikti ir taip, kad vieną sudėtį pakeičia kelios, išplėtojamas skyrius, sukuriamos kelios normos vietoj iki tol buvusios vienos. Vertinant, ar naujas įstatymas švelnesnis ar griežtesnis, privalo būti įvertinta teisinio reguliavimo visuma: ir dispozicija, numatanti veikas, ir sankcija; ir aktuali kvalifikavimui straipsnio dalis, ir kitos dalys, numatančios kvalifikuojančius požymius. Šios nuostatos dėl naujojo įstatymo taikymo kvalifikuojant aktualios visoms proceso stadijoms. Esant abejonių dėl naujojo įstatymo pozicijos (švelnesnis ar griežtesnis), kvalifikavimo pozicija privalo būti motyvuota procesiniame dokumente. Pageidautina, kad procesiniame dokumente iki pasikeitimo galiojusi įstatymo redakcija būtų nurodyta, aptarta, pateiktas paaiškinimas dėl parinktos redakcijos taikymo, nurodant motyvus.

Teorijoje nuo seno priimta, kad, priimant švelnesnį įstatymą, keičiantį specialiosios dalies straipsnį, gali susidaryti trejopa situacija:

1) naujoje normoje pakeista sudėtis, kuri siauresnė negu senajame įstatyme, o sankcija nesikeičia;
2) naujoje normoje sudėtis likusi tokia pati kaip senojoje normoje, tačiau numatyta švelnesnė sankcija;
3) naujoje normoje yra siauresnė sudėtis ir švelnesnė sankcija (Apanavičius ir Pavilonis, 1983, p. 39).

Jei dispozicija nesikeitė, bet pakeista tik sankcija, jos analizė padeda nustatyti švelnesnį

įstatymą. Sankcija nulemia švelnesnį įstatymą, jei ji, palyginus su kita:

1) numato mažesnes bausmės ribas;
2) vietoje vienos bausmės numato kelias alternatyvias bausmes;
3) esant alternatyvinei sankcijai nepakeičia sunkesnės bausmės ribų, bet sumažina švelnesnės bausmės rūšies ribas;
4) susideda iš kelių dalių, kai ankstesnis įstatymas buvo iš vienos dalies ir viena iš dalių numato švelnesnę bausmę.

Įstatymas švelnėja ir tais atvejais, kai šalia nusikaltimo atsiranda baudžiamasis nusižengimas arba juo tampa visa nusikalstama veika. Teorijoje švelnesniu siūloma laikyti ir tokį įstatymą, kuris nors ir turi tokią pačią sankciją, tačiau papildomai numatoma švelnesnė atsakomybės rūšis – administracinė atsakomybė (Apanavičius ir Pavilonis, 1983, p. 39). Neatmetama, kad, reformuojant įstatymus, tokia situacija gali susiklostyti (pavyzdžiui, dekriminalizuojamos nusikalstamos veikos tampa administraciniais nusižengimais).

Švelnesnio, kaltininkui palankesnio įstatymo priėmimas turi įtakos ir įsiteisėjusiems nuosprendžiams. Veikos turi būti perkvalifikuotos ir peržiūrėtos teismo remiantis naujojo įstatymo įsigaliojimo tvarką nustatančiu įstatymu, reguliuojančiu šiuos klausimus. Jei tokios normos nebūtų, būtina panaudoti kitas teisinio vertinimo galimybes, pvz., iš naujo apsvarstyti nuosprendį dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių, vadovautis konstitucinėmis nuostatomis tiesiogiai. Teisinis vertinimas turi atitikti valstybės įstatymu išreikštą požiūrį (Apanavičius ir Pavilonis, 1983, p. 40).

Jei teisinio vertinimo metu iškyla vadinamojo „tarpinio įstatymo“ klausimas, t. y. tokio įstatymo, kuris negaliojo nei veikos padarymo metu, nei nuosprendžio priėmimo metu, bet galiojo po veikos padarymo iki nuosprendžio priėmimo, žinotina, kad šis įstatymas kvalifikavimui įtakos neturi. Šiuolaikinės teisės taikymo požiūriu siūloma atsižvelgti į tokį įstatymą ir neskirti didesnės bausmės nei buvo tokiu numatyta įstatymu.

Nurodymas nuosprendžio rezoliucinėje dalyje, kai pasikeičia įstatymas

Įstatymo pasikeitimo klausimas yra esminis teisinio vertinimo klausimas, nustatantis asmens teises, todėl privalo būti nurodytas teismo nuosprendyje. LAT nurodo:

> „Įstatymo redakcija turi būti nurodyta nuosprendžio rezoliucinėje dalyje tuo atveju, kai nusikaltimo padarymo ir nuosprendžio priėmimo metu galioja skirtingi įstatymai.“ (LAT, Nr. 2K-409/2014).

Atvirieji savikontrolės klausimai

Kas yra nusikalstamų veikų kvalifikavimas kaip procesas ir kaip rezultatas?

Kuo skiriasi baudžiamasis teisinis įvykio vertinimas ir bendražmogiškas, arba moralinis, vertinimas? Ar moralės normos daro įtaką teisiniam vertinimui?

Kuo reikšmingas nusikalstamų veikų kvalifikavimas?

Kokią įtaką nusikalstamų veikų kvalifikavimas turi baudžiamajai politikai?

Kokią įtaką kvalifikavimui turi nekaltumo prezumpcija?

Kokie yra pagrindiniai kvalifikavimo subjektai?

Kokie yra kvalifikavimo tvarką numatantys teisės aktai?

Kokie pagrindiniai baudžiamojo proceso įstatymų reikalavimai nusikalstamų veikų kvalifikavimui?

Koks kvalifikavimo ir įrodinėjimo procesų santykis?

Kaip nusikalstamų veikų kvalifikavimas veikia įtariamojo teises ir kitų proceso dalyvių teises?

Kuo reikšmingas LAT nusikalstamų veikų kvalifikavimo požiūriu?

Kada galimas veikų perkvalifikavimas ir kuo jis reikšmingas?

II DALIS. NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMAS KAIP NORMŲ TAIKYMAS. BAUDŽIAMOJI TEISINĖ NORMA KAIP KVALIFIKAVIMO PAGRINDAS, JOS ESMĖ IR TURINYS. BAUDŽIAMOSIOS TEISINĖS NORMOS YPATYBĖS. BAUDŽIAMŲJŲ NORMŲ AIŠKINIMAS

Kvalifikavimas – tai baudžiamosios normos pritaikymas. Norint, kad šis procesas būtų sklandus, būtina pažinti atskiras baudžiamąsias teisines normas, taip pat svarbu pažinti šias normas kaip visumą, baudžiamojo teisinio poveikio sistemos dalį. Svarbu, iš kur kyla šios normos, kodėl jos yra tokios, kokios įtvirtintos įstatyme, kokie būdai, teisinė technika padeda tokias normas sukurti. Todėl antrame skyriuje aptariamos baudžiamosios normos, jų kilmė, rūšys, konstravimo būdai, ypatybės, galimos spragos ir tai, kaip jas vertinti, taip pat baudžiamųjų normų aiškinimas, jo būdai.

Materialinė baudžiamoji teisinė norma kaip kvalifikavimo pagrindas

Kvalifikavimas yra normos taikymas. Kad norma būtų teisingai pritaikyta, ji turi būti suprasta ne abstrakčiai ar bendrais bruožais. Jos taikytojas turi atskleisti kiekvienos konkrečios normos turinį ir suvokti joje užkoduotus įrodinėtinus požymius. Nors suprasti baudžiamąją normą atrodo paprasta, iš tiesų klausimas sudėtingesnis. Teisės ir teisėsaugos studijų metu detaliai nagrinėjama normos struktūra, turinys, sisteminiai ryšiai su kitomis normomis. Šis klausimas svarbus ir formuojant teisininko (pareigūno) profesinę teisinę sąmonę, ir kuriant baudžiamąsias normas. Todėl šiame skyriuje nagrinėjamos baudžiamosios teisinės normos ypatybės, teisinė technika, reikalavimai, taikomi kuriant baudžiamosios teisės normas, baudžiamosios teisinės normos struktūra, sudėtinės dalys, taip pat normų aiškinimas ir baudžiamojo įstatymo aiškinimas ir jo būdai siekiant nurodyti kvalifikavimui reikšmingas baudžiamųjų normų ypatybes.

Baudžiamajai teisinei normai keliami aukšti reikalavimai, kuriuos įgyvendinti jos kūrėjui nėra lengva: ji turi būti lakoniška, universali, bet taip pat ir pakankamai apibrėžta tiek, kad būtų aišku, už kokią konkrečią nusikalstamą veiką baudžiama. Remiantis principu *nullum crimen sine lege,* reiškiančiu, kad nėra nusikaltimo be įstatymo, turi būti aišku, ką norma (įstatymas) laiko nusikaltimu arba baudžiamuoju nusižengimu.

Baudžiamoji norma pasižymi ir ypatybėmis, nebūdingomis kitoms teisės normoms. Baudžiamoji norma nereguliuoja pozityvių socialinių santykių, nenustato socialiai priimtino elgesio taisyklių, nes pirminis jos tikslas – uždrausti ir nustatyto baudžiamumo pagrindus. Jos reguliavimas specifinis – draudžiamo elgesio įvardijimas ir baudimo priemonių įtvirtinimas. Jos aprašymas taip pat specifinis, nebūdingas kitų šakų normoms.

Normos pažinimas – pirmasis žingsnis į teisingą kvalifikavimą. Jis yra įstatymų leidėjo

valios išsiaiškinimas, socialinio reguliavimo taisyklės nustatymas, turinio pažinimas, socialinio vertinimo mechanizmo apimties nustatymas. Tai, ką numatė įstatymų leidėjas kurdamas normą, turi įvertinti normos taikytojas, tiriantis nusikalstamą veiką.

Sisteminis baudžiamųjų normų pobūdis

Baudžiamosios normos pažinimas – ne vien BK straipsnio perskaitymas. Tai straipsnio turinio supratimas, straipsnyje įtvirtintos nusikalstamos veikos sudėties (sudėčių) požymių nustatymas, išskyrimas, pažinimas ir išsiaiškinimas, atskirų straipsnio dalių sistemos supratimas, straipsnio sankcijų sistemos analizė, taip pat ir konkrečios normos suvokimas kitų teisės normų sistemoje, reikiamų santykių su panašiomis (specialiomis, konkuruojančiomis) normomis nustatymas. Norma neveikia izoliuotai viena, normos veikia sistemoje ir sudaro darnią visumą. Ši visuma veikia kaip vientisas „teisinio reguliavimo laukas", sistemingai nustatantis visas įmanomas draudžiamas veikas. Viskas, kas uždrausta ir už ką baudžiama, nustatyta baudžiamuoju įstatymu. Tai, ko nenustato baudžiamasis įstatymas, gali būti draudžiama ir baudžiama kitose teisės šakose (pvz., administracinėje teisėje). Iš anksto nustatytas aiškus baudžiamųjų veikų ratas, kuris santykinai pastovus, apima svarbiausias vertybes, yra svarbus teisinės valstybės ir civilizuotos visuomenės gyvavimo garantas.

Baudžiamųjų normų yra daug ir ne visos viena kitą papildo. Kai kurios normos konkuruoja – kelios normos numato panašaus atvejo vertinimo galimybes; kai kurios normos saugo kelis objektus, kelias vertybes iš karto; kai kurios gali sudaryti sutaptis ir būti taikomos kartu.

Todėl baudžiamųjų normų pažinimas turi būti sistemingas. Taikytojas turi suprasti ir izoliuotą normą, ir tai, kaip BK straipsniai (normos) apibrėžia panašias veikas, kuo šios veikos skiriasi, kodėl jų yra tiek, kiek numato BK, kokios panašių normų ribos, ar normos nekonkuruoja, kokiais atvejais jos gali būti taikomos kartu, sudaryti sutaptį.

Baudžiamoji teisinė norma, jos esmė ir ypatybės

Pirmiausia, baudžiamoji teisinė norma pateikia nusikalstamos veikos apibrėžimą. Bet šis apibrėžimas – tik dalis baudžiamosios normos. Baudžiamoji teisinė norma nustato esminius konkrečios nusikalstamos veikos požymius, kuriuos įstatymų leidėjas įtvirtino kaip būtinus. Šie požymiai išreiškia *uždrausto elgesio taisyklės* turinį ir veikos skirtumą nuo kitų veikų. Norma yra ne šiaip nusikaltimo apibrėžimas, bet įtvirtina nusikalstamos veikos sudėtį – objektyvių ir subjektyvių požymių visumą. Dėl to šiame skyriuje nagrinėjama norma kaip konkretus kvalifikavimo pagrindas, o kitame skyriuje nagrinėjama nusikalstamos veikos sudėtis ir jos įtaka kvalifikavimui.

Baudžiamųjų normų esmė apibrėžiama BK 1 str. 2 d. nusakant kodekso paskirtį. BK:

1) apibrėžia, kokios veikos yra nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai bei jas uždraudžia;
2) nustato bausmes, baudžiamojo ir auklėjamojo poveikio priemones už šiame kodekse numatytas veikas bei priverčiamąsias medicinos priemones;
3) nustato baudžiamosios atsakomybės pagrindus ir sąlygas, taip pat pagrindus ir sąlygas, kuriais nusikalstamas veikas padarę asmenys gali būti atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės.

Būtent šios nuostatos apibrėžia ir nustato baudžiamųjų normų turinį. Pirmasis ir antrasis punktai įtvirtina specialiosios dalies normų esmines ypatybes; antrasis taip pat nurodo bausmes ir kitas galimas teisines priemones, o trečiasis – bendrosios dalies normų teisinio reguliavimo ypatybes ir apimtį. Baudžiamosios teisės normos yra uždraudžiančios, baudžiančios ir nustatančios baudimo bei atleidimo nuo atsakomybės sąlygas.

Baudžiamosios teisės norma specifinė, nes ji nenustato pozityvaus elgesio taisyklės. Ji nenustato, kaip galima ar reikia elgtis. Ji nustato, ko negalima ir kas būna, kai pasielgta taip kaip negalima; arba sukelti padariniai, kurie numatyti baudžiamajame įstatyme. Baudžiamoji norma išreiškia imperatyviojo (privalomo) teisinio reguliavimo metodo ypatybes. Ji nenustato elgesį standartizuojančios taisyklės, kaip paprastai priimta teisėje. Ji nustato baudžiamąją atsakomybę, galimas bausmes tam, kas pažeidė Konstitucijos saugomas vertybes arba nesilaikė nustatytų draudimų. Pagal žodinę išraišką ir priimtą BK teisinę kalbą baudžiamoji norma prasideda nuo adresato – kaltininko, arba *subjekto*, kuris pažeidė vieną ar kitą saugomą vertybę:

> **„129 straipsnis. Nužudymas**
> ***Tas, kas*** nužudė kitą žmogų,
> baudžiamas laisvės atėmimu <...>."

Normos adresatas, *kaltininkas, subjektas*, įvardijamas bendrai, kaip „tas, kas". Kai kuriais atvejais, kai šis adresatas turi specifinių požymių, bruožų, jis įvardijamas konkrečiai:

> **„131 straipsnis. Naujagimio nužudymas**
> ***Motina,*** dėl gimdymo nulemtos būsenos nužudžiusi savo naujagimį,
> baudžiama areštu arba laisvės atėmimu iki penkerių metų."

Asmuo, subjektas, kaltininkas gali būti įvardytas konkrečiai, išreiškiant specialiojo subjekto požymį (karys, pilietis, motina, valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, pan.), arba bendrasis subjektas, susietas su įvardytų įpareigojimų neatlikimu:

> **„223 straipsnis. Aplaidus finansinės apskaitos tvarkymas ir (arba) organizavimas**
> 1. ***Tas, kas privalėjo tvarkyti ir (arba) organizuoti, bet netvarkė ir (arba) neorganizavo*** teisės aktų reikalaujamos finansinės apskaitos arba aplaidžiai tvarkė ir (arba) organizavo teisės aktų reikalaujamą finansinę apskaitą <...>."

Tiesiogine prasme baudžiamoji teisinė norma *nereguliuoja santykių* tarp asmenų dėl pozityvaus rezultato pasiekimo ir nenumato galimo elgesio alternatyvų. Ji numato tai, kas *draudžiama*, kas *uždrausta ir jau padaryta*, arba tai, kas *nepadaryta, nors privalėjo būti padaryta*.

Todėl reguliavimo požiūriu baudžiamoji norma reguliuoja tik santykį tarp nusikaltusio asmens ir valstybės. Šios ypatybės teisininkui turi būti žinoma teisės terminija taisyklingo vartojimo požiūriu (todėl teisinėje apyvartoje tikslinga vengti posakių apie „nusikalstamų veikų reguliavimą“, „nusikaltimų reglamentavimą“, „straipsnį, reguliuojantį vagystės nusikaltimą“, pan.).

Baudžiamoji teisinė norma kaip konstitucinių vertybių apsaugos instrumentas. Instrumentinė baudžiamųjų normų paskirtis

Baudžiamoji teisinė norma yra konstitucinių vertybių apsaugos instrumentas, o ši teisės šaka pasižymi instrumentine, arba taikomąja, paskirtimi. Taikant baudžiamąsias normas ir baudžiamojo proceso metu kvalifikuojant, įrodinėjant veikas pasiekiamas teisinio reguliavimo tikslas – veikos įvertinimas ir kalto asmens baudimas bei kitas baudžiamasis teisinis poveikis jam. Baudžiamoji teisinė norma kaip draudžiamo elgesio imperatyvas ir baudimas už jo nesilaikymą veikia tik kartu su baudžiamojo proceso teise, padedančia įgyvendinti baudžiamąsias nuostatas.

Konstitucija kaip pagrindinis teisės aktas nustato pagrindines valstybės saugomas vertybes, jų hierarchiją, įtvirtina fundamentalius valstybės gyvavimo ir plėtros bruožus, svarbiausių valstybės, visuomenės institucijų sanklodą ir tęstinumą. Konstitucija kaip svarbiausias valstybės aktas įtvirtina ir deklaruoja, tačiau neturi praktinio teisinio mechanizmo, leidžiančio užtikrinti kasdienę apsaugą. Tam skirtos instrumentinės apsauginės teisės normos. Baudžiamasis įstatymas yra tokių normų rinkinys – daugybės baudžiamųjų įstatymų kodifikuotas rinkinys, suvienytas į vieną baudžiamąjį įstatymą, BK. Baudžiamasis įstatymas numato visus pavojingus, draudžiamus veiksmus prieš Konstitucijos saugomas vertybes, apibrėžia visus nusikaltimus, baudžiamuosius nusižengimus, nustato bausmes už juos, numato visas įmanomas poveikio priemones nusikaltimus, baudžiamuosius nusižengimus padariusiam asmeniui. Kitaip tariant, BK numato visas nusikaltimo, nusikalstamos veikos įvertinimo galimybes, įtvirtina nusikalstamos veikos rūšis, ypatybes ir visą įmanomą nusikalstamos veikos teisinio įvertinimo mechanizmą.

Šią baudžiamosios teisės ir BK instrumentinę prigimtį papildo procesinė teisės šaka – baudžiamojo proceso teisė, kodifikuota BPK, kuri numato procedūrinius nusikaltimo įvertinimo, jo tyrimo klausimus.

Baudžiamoji teisė, dar vadinama materialiąja teise, numatanti nusikaltimų apibrėžimus, jų sąrašą, bausmes, kitas įvertinimo ypatybes, ir baudžiamojo proceso teisė, dar vadinama formaliąja, arba procesine, teise, sudaro nusikalstamų veikų teisinio įvertinimo – atitikties įstatymui, tyrimo, bausmės skyrimo, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės – sistemą, arba baudžiamojo teisingumo (dar vadinamo kriminalinės justicijos arba

baudžiamojo teisingumo) sistemą.

Būtent baudžiamasis įstatymas (BK) sudaro draudimų ir bausmių rinkinį, baudžiančiųjų teisės normų rinkinį, kuris taikomas vertinant kiekvieną padarytą nusikalstamą veiką.

Baudžiamųjų normų konstravimas atsižvelgiant į jų tikslą

Kuriant baudžiamąsias normas įstatymų leidėją įpareigoja konstitucinių vertybių apsaugos poreikis. Tuo pat metu jį riboja baudžiamosios teisės principai, nustatantys baudžiamosios teisinės apsaugos ribas. Įstatymų leidėjas apribotas leistinumo ir teisėtumo rėmais, nubrėžtais Konstitucijos ir geros, sąžiningų žmonių visuomenės idėjos, todėl baudžiamoji teisinė norma negali būti panaudota bauginimui, nepaklusnių asmenų persekiojimui, susidorojimui ar trumpalaikiam poreikiui uždrausti tuo metu padažnėjusias veikas.

Baudžiamosios normos kuriamos jas konstruojant – sudarant teiginius iš atskirų žodžių ir loginius junginius, išreiškiančius teisinę draudimo taisyklę. Baudžiamoji norma kuriama turint tikslą uždrausti konkretų labai pavojingą elgesį ir, jei reikia, žalingus padarinius. Prevencinė baudžiamųjų normų paskirtis nors ir egzistuoja, yra išvestinė ir ribota.

Baudžiamoji teisinė norma konstruojama įtvirtinant nusikalstamos veikos sudėties požymius ir turint mintyje sumanymą, viziją apie sudėties požymių įrodinėjimą. Tiesa, įrodinėjimo galimybė kuriant normą retai akcentuojama – panagrinėjus baudžiamojo įstatymo projektus akivaizdu, kad ne visais atvejais buvo mąstoma apie būsimų veikų įrodinėjimo galimybes.

Norma bendrai kaip teisinė abstrakcija ir teisės normų stabilumas

Bet kokia norma, būdama orientuota į neapibrėžtą subjektų ratą – į visus Lietuvoje esančius asmenis, yra abstrakti, pritaikoma visiems panašiems atvejams. Tai, kas apibrėžta universaliai ir taikoma visiems atvejams, – universalu; tai, kas surašyta ir taikoma konkrečiam atvejui, – konkretu. Tai, kas aprašyta normoje su itin specifiniais požymiais, – kazuistiška. Teisėje norma yra forma, kurioje apibendrintai įtvirtintas socialinio reguliavimo turinys.

Įstatymų leidėjo pareiga nelengva: sukurti teisinę abstrakciją, kuri galėtų būti pritaikoma daugumai konkrečių atvejų ir galiotų ilgą laiką. Taigi, reikia sukurti tokią normą, kuri būtų stabili, nesikeistų daug metų, bet ir apimtų visus įmanomus atvejus. Iš dalies toks tikslas – idealistinis. Normos nuolatos keičiasi, todėl šiuolaikinėje teisėkūroje svarbus yra teisinio reguliavimo stabilumo, tęstinumo, teisės principų laikymosi, o ne konkrečių normų ar teisės aktų stabilumo reikalavimas. Kai kurios normos, ginančios universalias, bendražmogiškas vertybes (valstybės nepriklausomybę, gyvybę, nuosavybę, turtinius santykius, seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamybę) santykinai stabilesnės. Tačiau negalima puoselėti iliuzijos, kad normos visada išliks stabilios ir nesikeis. Šiuolaikinis įstatymas dinamiškas,

priklauso nuo greitai besikeičiančio gyvenimo poreikių ir aktyvios įstatymų leidėjo veiklos. Įstatymų leidėjas formuoja viešąją politiką, o nuolatos puoselėjama žmogaus teisių doktrina, plėtojama EŽTT, kitų autoritetingų tarptautinių organizacijų, taip pat veikia įstatymų leidybą. Normų gyvybingumą veikia ir teismų praktika bei precedentai. Šiuolaikinės teisės bruožas – dinamiškumas, polinkis keistis reaguojant į gyvenimo realijas, nes tik taip galima užtikrinti visuomenės ir tarptautinės bendruomenės poreikius. Šis bruožas būdingas ir baudžiamojo teisingumo sistemai.

Norma kaip taisyklė

Teisės norma yra pagrindinis teisinio reguliavimo būdas. Nuo seniausių laikų žmonijos gyvenimas reguliuojamas įvairiomis normomis (Maksimaitis, 2002; Vėlyvis ir Jonaitis, 2007, 2008). Norint sukurti civilizuotą visuomenės bendrabūvį, reikalingos socialinės normos – taisyklės, kurias turi žinoti ir priimti visi, jų laikytis, jas taikyti. Taip pat svarbus mechanizmas ir jų nesilaikančiųjų įvertinimui bei poveikiui. Teisės teorijoje priimta, kad teisės norma – tai tokia elgesio direktyva, kuria siekiama įteigti asmeniui, kuriam norma adresuota, kad šis elgtųsi vienaip ar kitaip; norma suprantama kaip elgesį standartizuojanti taisyklė (Lastauskienė, 2009, p. 9, 12).

Teisės norma pagal apimtį yra abstrakti elgesio taisyklė: tokia, kurią galima taikyti daugybei atskirų atvejų. Normos pritaikymas – konkretus veiksmas, tos taisyklės pritaikymas konkrečiai situacijai. Normos turinys konkrečiu atveju tiriant veiką užpildomas konkrečiais požymiais, kurių dauguma normoje nenurodomi, kai kurie net nereikšmingi arba reikšmingi tik tyrimui ar įrodinėjimui. Norma turi pasižymėti pagrįstumu ir teisėtumu (legalumu).

Teisės teorija teigia, kad pagal pagrįstumo kriterijų, dar vadinamą vertybiniu, norma laikoma teisiškai galiojančia, jei ją visuomenė aprobuoja kaip tinkamai ginančią vyraujančią vertybių sistemą. Visuomenės pritarimas paprastai siejamas su demokratine santvarka, kai piliečiai gali pareikšti savo nuomonę apie teisinį reguliavimą ir dalyvauti įstatymų leidyboje rinkdami įstatymų leidėjo (Seimo) narius. Pagal teisėtumo (legalumo) kriterijų (dar vadinamą normatyviniu-dogminiu) normą galima laikyti teisine ir privaloma, kai ją nustato institucija ar pareigūnas, turintis tinkamus įgaliojimus. Šiuolaikinės valstybės įstatymo leidėjui suformulavus teisinę taisyklę preziumuojamas visuomeninis šios taisyklės priėmimas, pritarimas jai, kyla teisės normos socialinė būtis, o asmenys, kuriems nustatyti normos reikalavimai, vadinami normos adresatais (Lastauskienė, 2009, p. 12).

Rašytinės normos struktūra gali būti įvairi. Svarbu, kad ji būtų suprantama taikytojui ir normos adresatui. Siekiant visuotinio aiškumo, ilgainiui nusistovėjo teisinė technika, kuri nustato normos aprašymo būdus. Šios nuostatos svarbios toliau nagrinėjant baudžiamąsias normas.

Baudžiamųjų normų kilmė

Visoms visuomenėms, visais istoriniais laikotarpiais reikalingos baudžiamosios teisinės normos. Šios normos apsaugo svarbiausias, reikšmingiausias visuomenės ir valstybės vertybes, kartu ir pačią valstybę. Baudžiamųjų normų kilmė siejama su visuomenės noru gyventi saugiai be nusikaltimų, o jei tokie padaromi, jie turi būti teisingai įvertinti ir kaltininkai nubausti arba pritaikytos kitos priemonės. Baudžiamųjų normų kilmė siejama su esminiais žmogiškojo būvio reikalavimais, vertybėmis, įtvirtintomis Konstitucijoje, ir jų apsauga. Šios normos priklauso nuo vyraujančios valstybės ideologijos, situacijos, patirties, atspindi visuomenės būklę, kultūrinį paveldą ir brandą. Pagal draudimų turinį, sankcijų dydį ir ribas galima nemažai pasakyti apie valstybę ir jos baudžiamąją politiką.

Seniausios išlikusios baudžiamosios normos siekia tūkstantmečius ir yra bendrųjų draudimų bei bausmių rinkinys. Seniausių laikų baudžiamosios normos nebuvo griežtai ir aiškiai atribotos nuo kitų sričių (civilinių, kt.) normų. Ilgainiui baudžiamosios normos tobulėjo kartu su visuomene ir teise – be konkrečių draudžiančių ir baudžiančių normų nuostatų atsiranda įrodinėtinų aplinkybių, požymių reikalavimų, nusikaltimo sudėties užuomazgų (Pakštaitis, 2022). Teisei tobulėjant, susiformavus šiuolaikinei privačiai ir viešajai teisei, baudžiamųjų normų reikšmė visuomenės gyvenime tampa itin didelė. Šiuolaikiniu požiūriu baudžiamosios normos atlieka nebe išimtinai baudžiančią, bet visuomenę stabilizuojančią, apsauginę funkciją, bendros visuomenės veiklos, funkcionavimo apsaugos vaidmenį. Šiuolaikinė baudžiamoji teisė unikali tuo, kad yra kolektyvinio pasmerkimo mechanizmas, veikiantis sociumo vardu (Mayson, 2020). Šiuolaikinė baudžiamoji teisė skirta garantuoti protingą baudimą, humanišką požiūrį, aiškias persekiojimo ribas ir apsaugą nuo valstybės institucijų piktnaudžiavimo (Zucca, 2020). Be kiekvienos valstybės puoselėjamų baudžiamųjų normų atsiranda ir plėtojama tarptautinė baudžiamoji teisė, nustatanti tarptautinei bendruomenei reikšmingus nusikalstamus kėsinimusis.

Baudžiamosios normos struktūra. Norma ir straipsnis

Šiuolaikinėms baudžiamosioms normoms būdinga dvinarė struktūra: normos dalyje aprašoma pavojinga veika (dispozicija), o kitoje dalyje numatomos galimos bausmės už šią veiką (sankcija). Ši struktūra būdinga baudžiamojo įstatymo specialiajai daliai. Tokia struktūra įtvirtinta galiojančiame Lietuvos BK. Paprastai daugumos šalių baudžiamieji įstatymai numato panašią „draudimo pažeidimo – baudimo“ struktūrą. Tai žinotina, nes gali būti aktualu sprendžiant baudžiamojo persekiojimo perėmimo, asmens perdavimo persekioti kitai šaliai klausimus, palyginant skirtingose jurisdikcijose pateiktą veikos kvalifikavimą.

Kvalifikavimui svarbios abi normos dalys: dispozicijoje aprašyti pavojingi veiksmai

palyginami su konkretaus atvejo ypatybėmis. Sankcija kvalifikavimo požiūriu svarbi tuo, ar joje numatoma laisvės atėmimo bausmė (ar veika yra nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas), laisvės atėmimo bausmės dydis ir nuo jos priklausantis veikos sunkumas, sankcijoje numatytų bausmių palyginimas su kitos normos sankcija sprendžiant normų konkurencijos įveikimo klausimus. Sankcijos struktūra svarbi ir sprendžiant įstatymo grįžtamojo (atgalinio) galiojimo klausimą tais atvejais, kai norma keitėsi (švelnėjo, griežtėjo) ir su juo susijusį – galimo kvalifikavimo pagal švelnesniąją normą – klausimą.

Baudžiamosios normos kuriamos taip, kad kiekvienas straipsnis numatytų konkretų teisinio reguliavimo atvejį, vieną nusikalstamą veiką. Norma ne visais atvejais gali būti sutapatinta su straipsniu: atskiros straipsnio dalys taip pat nustato savarankiškas teisės normas. Todėl vienas straipsnis gali numatyti kelias baudžiamosios teisės normas.

Baudžiamosios normos veikimas: galiojimas laike ir jos aktualumas

Baudžiamoji norma galioja nuo jos priėmimo ir paskelbimo, o kai kuriais atvejais – nuo konkrečios įsigaliojimo įstatyme nurodytos datos. Galiojantis įstatymas yra aktualus teisės taikytojui įstatymas. Nuo jo prasideda teisės pažinimo ir taikymo veikla. Tačiau nusikalstamos veikos ne visada nustatomos tik jas padarius: kai kurios išaiškėja gerokai vėliau, o per tą laiką gali pasikeisti baudžiamasis įstatymas. Todėl kvalifikavimo požiūriu *aktualus* įstatymas yra ne tas pats, kas *galiojantis* įstatymas.

Veikos nusikalstamumą ir baudžiamumą nustato įstatymas, galiojęs veikos padarymo metu. Todėl baudžiamajam teisiniam vertinimui svarbios ir nebegaliojančios baudžiamosios normos, t. y. tokios normos, kurios yra nebegaliojančiame, ne *aktualios redakcijos* baudžiamajame įstatyme. Tokios normos vertinamos sistemiškai, lyginamos su galiojančiomis veikos kvalifikavimo metu. Svarbu ir tai, kad jau nebegaliojanti, bet veikos metu galiojusi norma būtų įvertinta senaties termino požiūriu – kiek laiko už tokio sunkumo veiką pagal įstatymą galėjo būti baudžiama po jos padarymo. Turi būti įvertinta ir tai, ar pagal taikomą normą toks terminas dar nesuėjęs. Taip pat svarbu, kad nebegaliojanti norma būtų įvertinama galiojančios požiūriu – ar gali būti baudžiama pagal senąjį įstatymą, ar naujasis įstatymas nedekriminalizavo dalies veiksmų, ar pagal galiojantį įstatymą už juos baudžiama, kiek pasikeitė baudžiamumas (padidėjo ar sumažėjo). Taip pat turi būti atsižvelgiama į tarpinį įstatymą, jei toks buvo, ir jame nustatytą reguliavimą.

> Pavyzdžiui, baudžiamumas už prekybą poveikiu, nusikaltimą, numatytą BK 226 str. (kuris iki tol vadinosi „tarpininko kyšininkavimas“), keitėsi keturis kartus (2005, 2011, 2016, 2017 metų įstatymo redakcijos), o šios normos taikymui aktuali sąvokų norma, numatyta BK 230 str., keitėsi penkis kartus (2004, 2011, 2015, 2016, 2017 metų įstatymo redakcijos). Besikeičiant, plečiantis nusikalstamos veikos apibrėžimui, sudėčiai, atsirandant naujiems požymiams keitėsi ir patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminai (BK 95 str. keitėsi šešis kartus, šie terminai

ilgėjo). Todėl kvalifikuojant aktuali ir baudžiamumo apimtis (už kokias konkrečiai veikas kokiomis aplinkybėmis padarytas baudžiama pagal įstatymą), ir senaties terminas (per kiek laiko gali būti baudžiama). Jei susiduriama su anksčiau, prieš keletą metų padaryta veika, tampa aktuali visa išvardytų įstatymo redakcijų analizė, palyginimas, kol padaroma galutinė išvada dėl veikos kvalifikavimo. Negali būti laikomasi išankstinės nuomonės, kad naujesnė įstatymo redakcija – visada švelnesnė, todėl ji ir taikoma. Tik detali sisteminė ir istorinė analizė leis padaryti išvadą, reikšmingą kvalifikavimui.

Todėl kvalifikuojant atskaitos tašku laikoma galiojanti norma, kuri lyginama su veikos metu galiojusia baudžiamąja norma, o ši norma vertinama sistemiškai nustatant veikos metu galiojusią baudimo apimtį ir tuo metu įtvirtintus senaties terminus. Jei reikia įvertinti veiką pagal jos padarymo metu galiojusį įstatymą, vertinama ir norma, numatanti konkrečią veiką, ir jos padarymo metu galiojusi senaties terminus nustatanti norma. Todėl baudžiamojo įstatymo taikymo požiūriu *aktuali* yra galiojanti norma, bet išimtinais atvejais aktuali kvalifikavimui gali būti ir nebegaliojanti, veikos metu galiojusi norma. Skirtingai nei „aktuali įstatymo redakcija", baudžiamoji norma „negaliojančia" gali būti vadinama santykinai, nes ji lieka aktuali dar ilgą laiką (kol nesibaigs senaties terminai), ir lieka *galiojanti* veikos metu buvusiam uždraustam elgesiui įvertinti. Bet kokiu atveju, kvalifikuojant veiką ir taikant baudžiamąją normą, susidūrus su įstatymo pasikeitimais, būtina normos redakcijų analizė, kad nebūtų padaryta klaida dėl normos taikymo įstatymo galiojimo požiūriu (BK 3 str.). Tokių klaidų nors ir retai, bet pasitaiko.

Šiuolaikinės, galiojančios baudžiamosios normos

Baudžiamosios teisinės normos įtvirtintos BK. Jis yra normų teisinė, tekstinė, žodinė išraiška. Šiuo metu su pakeitimais galiojantis 2000 metų BK buvo kuriamas stengiantis įgyvendinti aiškaus, šiuolaikiško, europietiško, į visuomenės ir nukentėjusiojo teisių apsaugą orientuoto baudžiamojo įstatymo viziją. Viena vertus, atsižvelgus į pažangią užsienio šalių patirtį, orientuojantis į šiuolaikinę europietišką baudžiamojo teisingumo sistemą, stengtasi įtvirtinti pažangią baudimo ir baudžiamosios atsakomybės koncepciją. Kita vertus, šį procesą veikė ir susiklosčiusi, iš senesnių laikų atėjusi baudžiamojo persekiojimo tradicija. Dar neįsigaliojusį BK pradėta keisti atsižvelgiant į gyvenimo poreikius, o jį sudarantys baudžiamieji įstatymai nuolatos pildomi. Visos šios nuostatos aktualios kvalifikavimui, kadangi veikas vertinantis asmuo remiasi baudžiamuoju įstatymu.

BK priklauso nuo gyvenimo realijų ir atspindi valstybės formuojamą baudžiamąją politiką. Veikų kriminalizavimo ir dekriminalizavimo procesas formuojant šią politiką yra nuolatinis (Piesliakas, 1999, 2003). Taikant baudžiamąsias normas ir vertinant jas sistemingai reikia turėti mintyje, kad nemažai normų sukonstruotos skirtingu metu, jų sukūrimą veikė tuo metu vyravusi teisėkūros tradicija, taisyklės ir teisinė technika.

Baudžiamųjų normų apibrėžtumas

Įstatymų leidėjas vadovaujasi reikalavimu nusikalstamą veiką apibrėžti aiškiai, kad ji turėtų konkrečias ribas. Įstatymų leidėjas vadovaujasi aiškaus įstatymo koncepcija ir reikalavimais. Baudžiamosios teisės principas *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* (nėra nusikaltimo be įstatymo, nėra bausmės be įstatymo) nustato reikalavimą normas apibrėžti taip, kad draudimo apimtis būtų aiški ir apibrėžta. Šis principas svarbus dėl valstybės galių bausti aiškaus nustatymo, piliečių ir kitų asmenų apsaugos nuo neteisėto persekiojimo ir valstybės savivalės ribojimo, taip pat ir teisės aiškumo apibrėžtumo, įstatymų kokybės, socialinio konflikto mažinimo.

Šiuolaikinėje teisėje šis principas svarbus ir teorijoje detalizuojamas dar smulkiau: nusikalstama veika ir dėl jos padarymo kylantys padariniai privalo būti maksimaliai aiškiai ir tiksliai aprašyti įstatyme, draudžiamas atgalinis baudžiamojo įstatymo veikimas, draudžiama taikyti analogiją, taip pat plečiamąjį įstatymo aiškinimą, kuriuo yra sunkinama subjekto teisinė padėtis; baudžiamoji teisė yra rašytinė teisė, todėl draudžiama taikyti sunkinančią subjekto padėtį paprotinę teisę (Drakšas, 2011).

Dėl nusikalstamų veikų įvairovės ne visada pasiseka pasiekti tikslą, kad visos baudžiamosios normos būtų vienodos pagal apimtį, žodinę išraišką ir būtų vienodai aiškios. Įtvirtinant ne tik nusikaltimo aprašymą, bet sudėties požymius įstatymas tampa abstraktus, tolsta nuo bendrinės kalbos. Teisinis nusikaltimo apibrėžimas iš esmės yra tik įvadas į juridinį tos sąvokos analizavimą; kalbinis sudėties aprašymas gali būti įvairus sudėčiai liekant tokiai pačiai; tais pačiais žodžiais ir posakiais ne visada išreiškiamas toks pat turinys (Klimka, 1970, p. 21).

Baudžiamieji teisiniai draudimai turi būti aiškūs, apibrėžti, suprantami, kiek įmanoma mažiau ideologiški. Aiškumo reikalavimas reiškia, kad jie turi būti bent minimaliai suprantami visuomenės nariams. Kai kurios baudžiamosios normos gana apibrėžtos ir aiškios, jas sunku suprasti dviprasmiškai arba kitaip nei sumanė įstatymų leidėjas, pavyzdžiui:

> „Tas, kas nužudė kitą žmogų <...>
> baudžiamas <...>."
> Tokia norma pasižymi apibrėžtumu ir nedideliu aiškinimo poreikiu.

Kai kurių normų turinys tik su išlyga aiškus – jų reikalavimai siejami su kiekybiniais, o kai kurie – su kokybiniais požymiais, kurių nustatymui reikalingos teisinės žinios ir įstatymo sistemos supratimas.

> Vagystė yra turto pagrobimas (BK 178 str.). Tačiau kad vagystė taptų nusikaltimu, svarbi pagrobto turto vertė (BK 190 str. 1 d.). Pagal šią vertę vagystės nusikaltimas atribojamas nuo baudžiamojo nusižengimo ir administracinio nusižengimo. Todėl baudimą nustatanti norma (BK 178 str.) yra tik dalis turtinių santykių apsaugos mechanizmo ir gali būti pritaikyta žinant nustatančiosios normos (BK 190 str. 1 d.) bei ANK 108 str. nustatytus reikalavimus.

> Piktnaudžiavimas (BK 228 str.) nusikaltimu tampa tada, kai padaroma *didelė žala*. Kokiais atvejais žala yra didelė ir kokią žalą galima įvardyti didele konkrečiu atveju, priklauso nuo normą taikančio (kvalifikuojančio) asmens nuožiūros, situacijos analizės, teismų praktikos piktnaudžiavimo bylose išmanymo ir kūrybiško pritaikymo.
>
> Baudžiamoji atsakomybė už piktnaudžiavimą galima tik padarius didelę žalą ir ją nustačius, o už mažos vertės kyšio priėmimą, susitarimą jį priimti, pažadėjimą priimti atsakomybė kyla nepriklausomai nuo jokios žalos. Kyšininkavimas yra speciali norma piktnaudžiavimo normos atžvilgiu. Šių ypatybių ir sisteminių ryšių išmanymas padeda priimti teisingą sprendimą kvalifikuojant veiką, o teismui – teisingai pagrįsti kvalifikavimą nuosprendyje ir taikyti teisingas teisines priemones.

Baudžiamoji teisinė norma aprašo baigtą veiksmą, įvykusį faktą ir yra statinė: baudžiamosios „teisės norma reiškinį fiksuoja stagnacijoje; straipsnio dispozicijoje duodamas vystymosi „mazginis momentas“, paprastai pabaigimo stadija – baigtinis nusikaltimas“ (Klimka, 1970, p. 41).

Pasitaiko atvejų, kad normos turinio nustatymas yra sudėtingas teisės aiškinimo procesas, trunkantis iki LAT pozicijos paskelbimo kaip norma turi būti aiškinama. Reikia atsižvelgti ir į tai, kad „įstatymų leidėjas“ – sudėtinis darinys, apibendrinantis daugybės žmonių teisėkūros darbą. Jį sudaro daugybė specialistų, teisininkų, teikiančių savo mintis, idėjas, įgyvendinančių įstatymų leidėjo Seimo valią. Atskiri Seimo nariai, politikai taip pat turi įstatymų leidybos teisę ir gali siūlyti įvairius teisinio reguliavimo, taip pat ir baudžiamojo teisinio, variantus. Nutinka ir taip, kad baudžiamojo įstatymo norma, straipsnis atsiranda netikėtai, dėl politinės valios, siūlymų, dėl netikėtai atsiradusio socialinio poreikio ir yra ne visiškai sistemingas.

Kai kurios normos atsiranda dėl tarptautinių teisės aktų, tarptautinių sutarčių, konvencijų ratifikavimo ir įgyvendinimo. Tokių normų turinys neretai sukelia klausimų, į kuriuos nėra lengvo atsakymo, jį nelengvai randa mokslininkai ir teisėjai.

> Pavyzdžiui, už nepilnamečio ir mažamečio iššaginimą gali būti baudžiamas ir juridinis asmuo (BK 149 str. 6 d.). Kaip juridinis asmuo gali padaryti iššaginimo veiką, atsakymo nėra. Net aiškinant normos turinį ir prasmę logišką atsakymą vargu ar įmanoma gauti. Tokia veika gali būti padaryta tik juridinio asmens interesais – tik aiškinant BK 149 str. 6 d. ir 20 str. 2 d. normas sistemingai galima paaiškinti įstatymų leidėjo valią, sumanymą ir normos turinį (Gruodytė ir Žižienė, 2009). Kokiais atvejais veiką inkriminuoti juridiniam asmeniui (BK 149 str. 6 d.), spręs nusikalstamus veiksmus kvalifikuojantis pareigūnas. Tokio kvalifikavimo teisingumą privalės įvertinti teismas.

BK straipsniai kaip baudžiamųjų normų išraiška pagal nusikalstamos veikos apibrėžimą, būdus, padarinius labai skirtingi. Bendras visų baudžiamųjų įstatymų, jais įtvirtinančių normų vardiklis yra tai, kad juose aprašyta uždrausta pavojinga, žalinga socialinės vertybėms veika. Su šia pavojinga veika siejami kiti įstatymo leidėjo įtvirtinti normos požymiai – pavojingi padariniai, veikos padarymo aplinkybės, kita.

Baudžiamųjų normų aiškumas ir jo ribos

Baudžiamosios normos turi būti kuo tikslesnės ir aiškesnės, kad apibrėžtų tik neteisėtus, žalą visuomenei ir individui darančius veiksmus. Turi būti aiškus neteisėtas įstatymo adresato elgesys arba susilaikymas nuo tokio elgesio. Baudžiamoji norma turi būti tokia, kad ją inkriminavus teisės subjektui būtų aišku, nuo ko gintis ir kad veikos ikiteisminio tyrimo procesas, kaltinimas ir teismo procesas būtų sąžiningas ir teisingas.

Baudžiamųjų normų aiškumo reikalavimą akcentuoja konstitucinė doktrina, žmogaus teisių apsaugos doktrina ir teorija. Konstitucinis Teismas akcentuoja, kad konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams, kad įstatymuose ir kituose teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Baudžiamosios teisės teorijoje akcentuojama, kad kiekvienos veikos kaip nusikalstamos teisinis apibūdinimas baudžiamajame įstatyme turi būti išsamus, tikslus ir aiškus (Švedas, 2012). EŽTT, ne vienoje byloje aiškindamas esminį baudžiamosios teisės principą *nullum crimen, sine lege*, yra pabrėžęs, kad „bet kuris nusikaltimas turi būti tiksliai nustatytas įstatyme, be to, būtina, kad kiekvienas galėtų suprasti iš straipsnio teksto, kokie veiksmai ar neveikimas gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę“, o *nullum crimen, sine lege* principo nuostatų reikia, kad iš baudžiamojo įstatymo teksto būtų aiškūs nusikalstamos veikos požymiai (plačiau apie *nullum crimen, sine lege* principo nuostatas žr. Švedas, 2006, p. 81–93).

Kuo norma plačiau apimanti, abstraktesnė, tuo sudėtingiau ją sukurti: įstatymų leidėjas turi numatyti ją visiems atvejams ir išvengti neaiškumo. Normos taikytojas konkrečiu atveju turi pagrįsti esamus normos požymius. Tačiau taikytojas negali sukurti naujų požymių, kitaip bus pažeistas aiškaus iš anksto galiojančio įstatymo principas.

Baudžiančiosios normos negali nustatyti menamų, hipotetiškų požymių, jų turinys turi būti vienareikšmiškas. Šiuos principus įtvirtina įstatymų leidybos taisyklės, kurios taip pat yra abstrakčios. Baudžiamųjų normų konstravimas – labai atsakinga veikla. Nuo teisėkūros subjekto, sukuriančio normos dispoziciją, priklausys baudžiamosios normos kokybė. Nuo atsakingo įstatymų leidėjo priklausys, kokia norma taps visuotinai taikomu įstatymu.

Dėl normos abstraktumo ir universalumo tik ribota dalis normų gali būti suprantamos kaip visiškai apibrėžtos ir visiškai „aiškios“. Nemaža dalis normų yra tik sąlygiškai apibrėžtos, reikalaujančios aiškinimo.

> Konkretaus turinio norma yra nužudymas, BK 129 str. 1 d. Tiek normos žodinė konstrukcija (tekstas), tiek socialinė veiksmų išraiška leidžia lengvai suvokti, kad nužudymas yra neteisėtas gyvybės atėmimas žmogui. Nors norma ir neaiškina šio nusikaltimo detaliai, dispozicija

yra paprastoji, taikytojui nėra sunku identifikuoti tiek neleistiną veiksmą apskritai, tiek sukeltą padarinį – žmogaus mirtį.

Abstraktaus turinio norma yra viešosios tvarkos pažeidimas, BK 284 str. Į klausimą, kada viešoji tvarka pažeista baudžiamąja tvarka, o kada administracine, atsakyti padės šių dviejų normų sulyginimas ir baudžiamosios normos analizė: baudžiamoji atsakomybė galima tik kilus padariniui – „sutrikdžius visuomenės rimtį ar tvarką“, kai tai padaryta įžūliu elgesiu, grasinimais, piktybiškai tyčiodamasis arba vandališkais veiksmais. Normoje nurodyti būdai turi būti išsiaiškinti jos taikytojo. Normos turinys, neapibrėžtumas užpildomi taikytojo žiniomis.

Abstraktaus turinio norma, kuri konkretizuojama užpildant jos taikymo atveju ir aiškinimu, ir specialiomis žiniomis yra narkotinių medžiagų turėjimas, BK 259 str. 1 d. – „neteisėtai gamino, perdirbo, įgijo, laikė, gabeno ar siuntė narkotines ar psichotropines medžiagas neturėdamas tikslo jas parduoti ar kitaip platinti“. Neteisėtumo aplinkybės bus konstatuotos asmeniui neturint leidimo, o medžiagų kokybę (narkotinės, psichotropinės, jų rūšis, kiekis) nustatys narkotinių ir psichotropinių medžiagų ekspertizė.

Objektyvumo ir subjektyvumo dermė

Baudžiamosios normos aprašo objektyviai matomą elgesį – pavojingą veiką ir pavojingą padarinį. Kai kuriais atvejais normos turinys papildomas asmens žinojimu, suvokimu, kuris yra esminis elgesį pripažinti nusikalstamu ir kurį būtina nustatyti ir įrodyti, pavyzdžiui:

„100[2] straipsnis. Vaikų atskyrimas

Tas, kas neteisėtai atskyrė vaikus, *žinodamas*, kad šie vaikai, jų tėvai ar globėjai nukentėjo nuo šio kodekso 100[1] straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų,

baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų <...>.“

„189 straipsnis. Nusikalstamu būdu gauto turto įgijimas arba realizavimas

1. Tas, kas įgijo, valdė, naudojosi arba realizavo turtą *žinodamas*, kad tas turtas gautas nusikalstamu būdu arba dalyvaujant nusikalstamoje veikoje,

baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų <...>.“

„189[1] straipsnis. Neteisėtas praturtėjimas

1. Tas, kas turėjo nuosavybės teise didesnės negu 900 MGL vertės turtą, *žinodamas,* kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis,

baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų <...>.“

Tokių normų taikymas siejamas ir su objektyvia veika, padariniais, ir su subjektyviu kaltininko žinojimu. Tokiais atvejais taikant normą ir kvalifikuojant nusikalstamą veiką turi būti įvertinti subjektyvieji, kaltininko suvokimo, žinojimo aspektai. Plačiau apie tai rašoma skyriuje apie subjektyviuosius požymius.

Bendrosios dalies normos

Kvalifikavimui svarbios ne tik specialiosios dalies normos. Baudžiamasis įstatymas veikia

sistemingai. Normos BK bendrojoje dalyje nustato privalomas taisykles, yra nustatančiosios (definicinės). Jos įtvirtina taisyklę, reguliavimą, kurio turi būti laikomasi. Pavyzdžiui, minėta veiksmų kvalifikavimo pagal tos veikos metu galiojusį baudžiamąjį įstatymą taisyklė:

> Veikos nusikalstamumą ir asmens baudžiamumą nustato tos veikos padarymo metu galiojęs baudžiamasis įstatymas. Nusikalstamos veikos padarymo laikas yra veikimo (neveikimo) laikas arba baudžiamojo įstatymo numatytų padarinių atsiradimo laikas, jeigu asmuo norėjo, kad padariniai atsirastų kitu laiku (BK 3 str. 1 d.).
>
> Nors kvalifikuojant ši taisyklė ar straipsnis nenurodomas, pagal nutylėjimą ši norma aktuali visais atvejais, kai keitėsi baudžiamasis įstatymas.

Bendrosios dalies normų poreikis kvalifikavimui svarbus nustatant asmens, trauktino atsakomybėn, amžių, kai dėl padarytos veikos gali būti įtariamas nepilnametis, todėl aktualus BK 13 str. reguliavimas.

Bendrosios dalies normos, nustatančios nusikalstamos veikos stadijas (BK 21 str. 22 str.), savanorišką atsisakymą baigti pradėtą veiką (BK 23 str.), bendrininkavimą (BK 24 str., 25 str., 26 str.), juridinių asmenų atsakomybę (BK 20 str.) kvalifikuojant taikomos tiesiogiai, o kai kurios veikia netiesiogiai (pavyzdžiui, nustatant sutaptis, tęstinę veiką, atsižvelgiant į normas, nustatančias bausmės skyrimo tvarką).

Sprendžiant kvalifikuojančių požymių, numatytų specialiojoje dalyje kvalifikuotose sudėtyse taikymo galimybę, aktualu juos atriboti nuo baudžiamąją atsakomybę sunkinančių aplinkybių, numatytų BK 60 str., nes tos pačios aplinkybės laikyti ir sunkiančia aplinkybe, ir kvalifikuotu požymiu negalima (60 str. 2 d.).

Specialiosios dalies normos

Specialiojoje dalyje normos įtvirtina jau atliktą draudžiamą elgesį arba tokio elgesio nebuvimą, kuris sukėlė žalingus padarinius. Šios normos yra uždrausto elgesio, kuris jau padarytas, aprašymas, nustatant sankcijas už jį. Kai kurių normų turinys skaitant atskirus BK straipsnius gali pasirodyti painokas arba ne iki galo aiškus. Neaiškumų gali kilti dėl sąvokų neapibrėžtumo arba dėl gramatinės konstrukcijos, pvz.:

> 309 str. 4 d. „Tas, kas demonstravo ar reklamavo *pornografinio turinio dalykus*, padarė baudžiamąjį nusižengimą <...>."
>
> 238 str. 1 d. „Tas, kas be *svarbios priežasties* nepranešė teisėsaugos įstaigai arba teismui apie jam žinomą daromą ar padarytą labai sunkų nusikaltimą <...>."
>
> 189[1] str. 1 d. „Tas, kas turėjo nuosavybės teise didesnės negu 500 MGL vertės turtą, žinodamas arba *turėdamas ir galėdamas žinoti*, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis <...>."
>
> Ką numato aukščiau pacituotos normos, kas jose nustatyta, uždrausta? Kas yra „pornografinio turinio dalykai"? Kas yra „svarbi priežastis" nepranešti apie nusikaltimą? Kas yra „žinojimas", pareiga, galimybė žinoti? Ar tas žinojimas yra išorinio stebėtojo suvokimas, ar tai – kaltininko suvokimas?

Tokių požymių yra daug, tad aiškinimui, turinio atskleidimui teikiama daug dėmesio baudžiamosios teisės teorijoje ir konkrečiose bylose.

Ne visi BK straipsniai pagal apibrėžimo turinį vienodi ir ne visi vienodai aiškūs. Kai kurios baudžiamųjų normų teisinės konstrukcijos paprastos, o kai kurios – sudėtingos ir gali būti pažintos tik įstatymo aiškinimo būdu. Normas pažinti padeda ir jau buvusių atvejų teismų praktikoje įvertinimas.

Tai, kas aprašyta lakoniškai, taikant normą turi būti paaiškinta konkrečiai ir detaliai. Taikant įstatymą neaiškumų neturi likti, nes bet koks neaiškumas gali paskatinti abejones dėl veikos baudžiamumo, jos padarymo, abejones dėl asmens kaltumo, šios abejonės paneigs baudžiamąją atsakomybę ir nulems išteisinamąjį nuosprendį. Norma turi būti suprasta adekvačiai, kaip taisyklė, kurią taiko teisėsauga ir kurią privalomai pritaiko teismas nustatydamas apribojimus už nusikalstamos veikos padarymą. Normos aiškinimas turi būti motyvuotas – pagrįstas visiems suprantamais ir priimtinais teiginiais.

Kiek nusikalstamų veikų uždraudžia baudžiamasis įstatymas, kokios jo baudimo ribos

Niekur nėra nustatytas, apibrėžtas baudžiamųjų normų kiekis ar skaičius. Baudžiamųjų normų turi būti tik tiek, kiek reikia saugant svarbiausias vertybes. Šį reikalavimą nulemia išsami Konstitucijos normų analizė, valstybės pageidaujama ir faktiškai besiklostanti baudžiamoji politika, valstybės tarptautiniai įsipareigojimai (prisijungimas prie tarptautinių konvencijų, numatančių atskirų veikų baudžiamumą), taip pat ir fundamentalus *ultima ratio* principas (Dambrauskienė, 2015, 2017). Smulkių pažeidimų baudimą numato administracinė teisė. Pažeidimus darbe vertina darbo, tarnybos teisė, palikdama baudžiamajai teisei paskutinės priemonės reikšmę – svarbiausių vertybių apsaugą, įprastai siejamą su laisvės atėmimo sankcija kaip universaliu atsakomybės sunkumo matu. Todėl pagrįstai neigiamai vertinamas baudžiamosios teisės ribų plėtimas, jos taikymas „už darbo, konkurencijos, verslo, transporto, įrenginių naudojimo ir priežiūros, socialinės apsaugos, sveikatos apsaugos, vartotojo teisių apsaugos, informatikos teisės normų pažeidimus“ (Goda, 2014, p. 21–22; Švedas, 2012, p. 19). Baudžiamųjų normų kūrimas turi būti atsakingas ir pamatuotas, turi būti laikomasi tokių reikalavimų:

- tik tada kai reikia ir kai esamų normų nepakanka;
- sistemingai, atsižvelgiant į kitų dispozicijų apimtį ir sankcijų ribas;
- būtina vengti nepageidaujamos konkurencijos ir kelių specialių normų kūrimo;
- būtinas sistemingas atribojimas nuo administracinės atsakomybės už panašią veiką, numatytą ANK;
- įtvirtinamas reguliavimas turi būti aiškus vidutiniam normos taikytojui, turi būti

vengiama blanketiškumo (sąsajų su specialiaisiais teisės aktais);
– kuriant galiojančio kodekso papildymus turi būti atsižvelgiama į bendrą kodekso konstrukciją, idėją ir teisinę techniką, kad nauja norma neiškreiptų bendros baudžiamumo koncepcijos ir neatitoltų nuo teorijos reikalavimų.

Baudžiamųjų normų kokybės klausimas kvalifikuojant veikas

Baudžiamųjų normų kokybė – sąlygiškas, dažniausiai baudžiamojo teisingumo praktikų (prokurorų, teisėjų) keliamas klausimas. Normų kokybės klausimą kelia ir baudžiamosios teisės mokslininkai. Kokybiškomis paprastai laikomos tokios normos, kurios daugiau mažiau vienareikšmiškai aiškinamos teismų ir nėra didelių sunkumų jas taikyti, o skirtingų kategorijų teismai neturi sunkumų pagrįsti kvalifikavimą.

Normų kokybės klausimas neapibrėžtas, nes nėra aiškių kriterijų, kas yra normos kokybė, o praktikai ir teoretikai šį klausimą linkę traktuoti skirtingai. Normų kokybė kaip siekiamybė taip pat yra sąlygiška kategorija, nes įstatymų leidėjas, politiką formuojančios jėgos priimdamos įstatymus siekia greito ir akivaizdaus rezultato, socialinio gyvenimo pokyčio. Todėl teisės normos neretai yra kompromiso rezultatas. Kaip normų kokybę papildantis, amortizuojantis momentas yra teismų praktika ir teismų formuojami precedentai, kurie paaiškina, papildo kai kurių baudžiamųjų normų neapibrėžtumą.

Kvalifikuojant normų kokybės klausimas nekeliamas. Normos taikomos, atsižvelgiama į jau suformuotą praktiką. Jei baudžiamosios normos kokybė akivaizdžiai nepatenkinama, ji turi spragų, turi būti keliamas klausimas dėl normų tobulinimo, teikiami argumentuoti siūlymai įstatymų leidėjui.

Reguliavimo poreikis ir tradicija kaip faktoriai, lemiantys baudžiamųjų normų kūrimą

Įstatymų leidėją veikia reguliavimo poreikis ir kriminalizavimo tradicijos. Baudžiamosios normos, kaip ir teisės mokslas bendrai, pasižymi teisiniu konservatyvumu. Jos turi būti išbandytos laiko, patikrintos tyrimo institucijų ir teismų praktikos, nekelti ginčų ir teisinio neapibrėžtumo ar sumaišties. Todėl bendražmogiškas vertybes saugančios baudžiamosios normos galiojančiame įstatyme sukurtos kaip kriminalizavimo tradicijos tąsa. Veikos apibrėžtos remiantis anksčiau galiojusio kodekso dispozicijomis, šalinant jų trūkumus, kartu įgyvendinant šiuolaikines draudimo ir baudimo idėjas. Kitos normos padiktuotos šiuolaikinio gyvenimo poreikių ir Europos Sąjungos bei tarptautinių konvencijų reikalavimų, perimant pažangią kriminalizavimo praktiką ir integruojantis į Europos Sąjungą (Abramavičius ir kt., 2005).

Bendrai kriminalizavimo tradicija gali būti kazuistiškesnė, t. y. pritaikyta labiau konkretiems atvejams, kai normos mažiau abstrakčios ir jų daugiau, arba priešingai – abstraktesnio pobūdžio ir universalaus formulavimo, atsižvelgiant į teisinę techniką. Tradicija paaiškinama tai, kad baudžiamųjų normų abstraktumo lygmuo skirtingas, jos netolygios pagal savo apimtį ir turinį. Kuo dispozicija labiau apibrėžia veikos požymius ir jos padarymo objektyvias aplinkybes, tuo norma konkretesnė.

Svarbu ir tai, kad baudžiamųjų normų turinį papildo, jų suvokimą lemia ir kiti teisės aktai, o šių aktų vis daugiau ir įvairesnių. Todėl negalima baudžiamųjų normų kokybės, teisinio reguliavimo turinio suabsoliutinti ir vertinti izoliuotai, be kitų teisės aktų, kitų teisės šakų normų įvertinimo. Ilgainiui kuriant baudžiamąsias teisės normas susiformuoja savita teisinė technika, veikianti jų kūrimą ir pokyčius.

Dėl to normos pažinimas yra sistemingas: analizuoti normą būtina pagal jos žodinę išraišką, tekstą, lingvistinę formą, pagal jos vietą BK, pagal tai, kokiame skyriuje ji yra, tada analizuoti normą su kitomis normomis, kurios uždraudžia panašaus pobūdžio veiksmus.

> Pavyzdžiui, trys asmenys užpuolė patruliuojančius policijos pareigūnus, užpuolimo metu juos nesunkiai sužalojo ir pagrobė jų ginklus. Nustatyta, kad vėliau šie asmenys pasišalino per valstybės sieną. Iš visos baudžiamųjų normų gausos reikia parinkti tokias, kurios labiausiai atspindės padarytus pavojingus veiksmus. Ar tokius veiksmus atspindės viena norma, pavyzdžiui, pasipriešinimas valstybės tarnautojui ar viešojo administravimo funkcijas atliekančiam asmeniui (BK 286 str.); ar tokius veiksmus atspindės kelios normos – sveikatos sutrikdymas (BK 138 str. 2 d 10 p.), ginklo pagrobimas (BK 254 str. 2 d.); o gal dar bus ir daugiau būtinų taikyti normų? Pavyzdys rodo, kad normos turinio analizė bus pirmas žingsnis vertinant pavojingus veiksmus ir juos lyginant su nustatytomis faktinėmis aplinkybėmis. Pačios izoliuotos normos analizė nebūtinai duos atsakymą į klausimą, kokia norma turi būti pritaikyta.

Teisinė technika ir jos reikšmė kuriant teisės normas

Aiškinant baudžiamosios teisinės normas turint tikslą jas tinkamai pritaikyti svarbu suvokti teisinę techniką ir jos reikšmę. Teisinės technikos suvokimas kvalifikavimo procesui reikšmingas tuo, kad kvalifikuojantis asmuo turi veikti kaip specialistas, išmanantis baudžiamąsias normas kaip darnią, susijusią ir papildančią visumą. Pavienės normos atradimas ir pritaikymas yra tik pirmas žingsnis. Visumos išmanymas lemia profesionalumą, mažina klaidų tikimybę, didina veiklos efektyvumą.

Dauguma teisininkų suvokia, kad teisinė technika yra svarbi, tačiau tik abstrakčiai suvokiama, kas tokiai technikai būdinga, kokios jos ribos. Studijų metu teisinei technikai taip pat teikiamas menkas dėmesys. Teisinė technika svarbi siekiant paaiškinti normos struktūrą, loginį išdėstymą, atskleidžiant turinį, taip pat ir suformuluojant normas, rengiant baudžiamojo įstatymo pakeitimus. Teisinė technika, dar vadinama teisės arba juridine technika,

teisėkūros technika, yra specialios teisės aktų formulavimo ir struktūrinio išdėstymo taisyklės (Lastauskienė, 2009, p. 9). Ji yra priemonė suformuluoti teisės normas, teisės aktus, priemonė pasiekti įstatymų atitiktį savo paskirčiai (Bakševičienė, 2002, p. 7). Teisinė technika yra kalbinis ir loginis formulavimo procesas, taikomas normos kūrėjo, kuris padeda sukurti teisės normą, o iš normų – teisės aktus. Skirtingais teisės tradicijos raidos laikotarpiais susiformuoja skirtinga teisinė technika ir kriminalizavimo tradicija. Ji lemia normų kūrimo procesą ir atsispindi pačiose normose.

Pirmiausia, teisinė technika svarbi normų kūrimo procese, nes normų kūrimas tiesiogiai priklauso nuo kalbos vartosenos, gramatikos, tradicijos, kalbos madų, bendro visuomenės kultūros lygio, visuomeninės savivokos, taigi įvairių socialinių faktų visumos. Jei palygintume tuos pačius klausimus reguliuojančius teisės aktus skirtingose valstybėse, matytume teisinės technikos ir teisės tradicijos skirtumus. Normoje įtvirtinti požymiai atspindi vyraujančią teisinę techniką.

Teisėkūros procese naudojamos įvairios priemonės, padedančios pasiekti norimą rezultatą. Taip pat naudojamos teisinės technikos priemonės, prie kurių priskiriami terminai, sąvokos, kategorijos, teisinės konstrukcijos, o pagrindinė teisinio teksto „statybinė medžiaga“ yra terminai ir sąvokos, iš kurių svarbiausia priemonė – sąvokos (Veršekys, 2012b, p. 204). Sąvokos labai svarbios, nes kai kurios iš jų įtvirtinamos įstatymo tekste ir skiriasi nuo bendrinės kalbos sąvokų. Pasitaiko ir atvejų, kai tokios pat teisinės sąvokos skirtingose teisės šakose skiriasi.

Teisinė technika nusistovi ilgainiui, skirtingose teisės šakose, bet dėl skirtingų šakų reguliavimo ypatybių, metodų ji iš dalies skiriasi. Bendroji teisinė technika, skirta kurti teisės sistemai, taikoma universaliai kuriant teisės aktus. Lietuvoje šiuo metu teisinės technikos pagrindinius principus įtvirtina ir atspindi Teisėkūros pagrindų įstatymas (2012 m. rugsėjo 18 d. Nr. XI-2220, Valstybės žinios, 2012-09-22, Nr. 110-5564; įsigaliojo nuo 2014-01-01), pakeitęs iki tol galiojusį Įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymą (1995 m. gegužės 2 d. Nr. I-872, Žin., 1995, Nr. 41-991), galiojusį 2000 metų BK rengimo metu. Teisėkūros pagrindų įstatymo nuostatas detalizuoja ir esminius techninius reikalavimus teisėkūrai nustato Teisingumo ministro įsakymas (2021), kuriuo patvirtintos naujos rekomendacijos teisės aktų projektų rengimui.

Teisėkūros pagrindų įstatymas nenumato baudžiamajai teisei specialios teisinės technikos. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad atskiros teisės šakos, tarp jų ir baudžiamoji, pasižymi savitais poreikiais, savitais teisės aktais, formuluojamais pasitelkus savitą specifinę techniką. Šios ypatybės nėra įtvirtintos jokiuose teisės aktuose, yra labiau tradicijos, teorijos dalykas ir joms būdinga įgyvendintų, laiko patvirtintų idėjų, tradicijų visuma.

Teisinė technika kuriant baudžiamąsias normas

Teisinė technika konstruojant baudžiamąjį įstatymą yra specifinė. Ji atsiskleidžia ne vien per normas, juose vartojamas sąvokas, bet per viso baudžiamojo įstatymo konstrukciją, jo sudėtines dalis, bendrosios dalies normų aprašymo būdus ir konkrečių nusikalstamų veikų aprašymo būdus specialiojoje dalyje. Kuriant galiojančio baudžiamojo įstatymo normas ir bendrai visą įstatymą kaip visumą lemiamą reikšmę turėjo kodifikavimo tradicija ir įstatymo kūrėjų vizija, kurios pagrindu buvo susisteminta pažangi baudžiamųjų įstatymų kūrimo praktika.

Baudžiamajam įstatymui būdinga teisinė technika teoriškai detaliai nepaaiškinta kaip visuma ir kol kas egzistuoja kaip atskiros idėjos. Lietuvos baudžiamosios teisės teorijoje baudžiamoji teisinė technika dažniausia suprantama kaip konkrečių nusikaltimų aprašymo būdai ir taisyklės (Veršekys, 2012b, p. 204). Teisinę techniką baudžiamojo įstatymo požiūriu reikia suvokti ir nagrinėti plačiau, ne vien kaip techninį įstatymo straipsnių, nusikalstamų veikų aprašymo procesą, būdus ir taisykles, bet ir kaip kodekso visumos – dalių, skyrių – konstravimą, baudžiamojo įstatymo struktūrą formuojančių priemonių visumą. Baudžiamųjų įstatymų formavimo teisinė technika yra susijusi su darnios baudžiamumo sistemos sukūrimu. Tik įvertinus šiuos teiginius galima siekti darnaus kriminalizavimo proceso – kad naujai formuojamos baudžiamosios atsakomybės, baudžiamumo ar jas formuojančios nuostatos būti formuluojamos atsižvelgiant į esamą įstatymo sistemą, o galiojančios normos būtų teisingai taikomos. Šiuo požiūriu svarbu suprasti galiojančios baudžiamosios teisinės technikos formuojančius pagrindus: struktūros formavimą, teisinės technikos lygmenis kuriant visą baudimo mechanizmą, taip pat konstruojant atskirą normą, vienos nusikalstamos veikos įtvirtinimą vienoje normoje (vienam BK straipsnyje) ir sistemingumo siekį.

Struktūros formavimas

Pirmiausia, BK dvi struktūrinės dalys – bendroji ir specialioji – atskirtos pagal teisinio reguliavimo nuostatas. Bendroji dalis nustato bendrąsias normas, aktualias kiekvienos nusikalstamos veikos įvertinimui, o specialioji dalis nustato nusikalstamas veikas ir už jas taikomas bausmes bei specialiąsias nustatančias normas, aktualias specialios dalies normų taikymui (skyrių pabaigoje). Abiejų dalių mažesnės struktūrinės dalys, skyriai žymimi ištisine numeracija (romėniškais skaitmenimis). Skyriais bendrojoje dalyje suformuoti aprašant atskirą baudžiamosios teisės institutą (pvz., VI skyrius), kelis institutus (pvz., IV skyrius) arba susijusių normų visumą (pvz., II skyrius). Specialiojoje dalyje kiekvienas skyrius numato atskirą nusikalstamų veikų rūšį pagal nusikalstamo kėsinimo objektą (Konstitucijos saugomą vertybę), pradedant nuo svarbiausių, universalių vertybių. Taip visas įstatymas yra padalytas

į dvi lygiavertes, sąveikaujančias dalis, netaikant turinio atskyrimo principo (kaip buvo iki tol galiojusiame BK, numačiusiame skyrius bendrojoje dalyje ir skirsnius specialiojoje).

Smulkesnės BK struktūrinės dalys – skyrių ir straipsnių pavadinimai kaip sudedamosios įstatymo dalys atlieka įstatymams būdingą reguliavimo ir informacinę funkciją, taip pat veikia ir kaip sistemos formavimo priemonės. Ne vien formuluotės, bet ir reguliavimo nustatymo (bendrojoje dalyje) vertybių apsaugos (specialioje dalyje) eiliškumas, nuoseklumas formuoja požiūrį į nusikalstamų veikų teisinį vertinimą.

Baudžiamieji įstatymai skirti ne vien tyrėjams, prokurorams ir teisėjams, jie adresuojami

> „skirtingiems subjektams: pradedant žmonėmis, turinčiais patį bendriausią supratimą apie baudžiamąją atsakomybę, ir baigiant teisininkais profesionalais, kurių pagrindinė misija kaip tik yra išmanyti ir taikyti baudžiamuosius įstatymus. Taip siekiama sukurti prielaidas tam, kad baudžiamoji teisė atsiskleistų visapusiškai, kad būtų įgyvendinamos visos jos funkcijos“ (Bieliūnas ir Švedas, 2013, p. 41).

Visos normos veikia sistemingai, bendrai, jų išdėstymas, tarpusavio santykių nustatymas, sistemos sukūrimas yra susiję. Tokios sampratos tikslinga laikytis studijuojant baudžiamąsias normas ir kvalifikuojant nusikalstamas veikas.

Baudžiamosios teisinės technikos lygmenys

Baudžiamųjų įstatymų kūrimo teisinę techniką galima nagrinėti keliais lygmenimis: viso baudžiamojo įstatymo kūrimo lygmeniu ir konkrečios normos konstravimo lygmeniu.

Viso įstatymo lygmeniu teisinė technika apima bendrosios dalies konstravimą ir bendrųjų nuostatų įtvirtinimą: įstatymų leidėjas nulemia, kiek bendrųjų nuostatų yra būtina įstatyme, o kokios gali būti plėtojamos baudžiamosios teisės teorijoje. Bendrojoje dalyje normos kuriamos kaip apibrėžiančios, nustatančios bendrąsias taisykles. Bendrosios dalies konstravimas apima visa, kas universalu vertinant nusikalstamą veiką: bendrųjų baudžiamosios atsakomybės pagrindų nustatymą, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės rūšis ir apimtį, bausmių, baudžiamojo poveikio priemonių taikymo klausimus, atskirą nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reguliavimą, baudžiamosios atsakomybės senaties, teistumo klausimus. Atskiruose bendrosios dalies skyriuose suformuoti teisiniai institutai tiesiogiai priklauso nuo juos sudarančių normų turinio ir kalbinės išraiškos. Specialiosios dalies formavimo teisinės technikos klausimai apima šios dalies išdėstymą pagal skyrius, nustatant skyrių eiliškumą. Pagal galiojančią tradiciją pradedama nuo svarbiausių visuomenės saugomų vertybių.

Konkrečios normos konstravimo lygmeniu teisinė technika apima nusikalstamų veikų konstravimą ir nusikalstamų veikų sudėčių aprašymą, tinkamos terminijos kiekvienai veikai pasirinkimą, viziją, kiek normos turi būti konkrečios, kazuistiškos ir kiek abstrakčios;

pagrindinių sudėčių nustatymą ir jas kvalifikuojančių požymių išskyrimą ir įtvirtinimą bei paprastųjų, aprašomųjų, blanketinių ir nukreipiančiųjų dispozicijų panaudojimą formuluojant nusikalstamų veikų apibrėžimus, bendrųjų ir specialiųjų sudėčių išskyrimą; sankcijų sistemos sukūrimą ir sankcijų konkrečiose sudėtyse nustatymą; sankcijose nustatomomis bausmėmis ir bausmių ribų nustatymą (Bakševičienė, 2002, p. 6).

Viename straipsnyje viena nusikalstama veika

Viena iš svarbių specialiosios dalies normos konstravimo idėjų yra viename straipsnyje aprašyti vieną nusikaltimą. Nuo seno laikomasi pozicijos, kad toks įstatymas yra aiškus jo adresatams. Toks įstatymas aiškus ir kaltininkui, ir piliečiui, ir teismui. Kartais nuo šios idėjos sąmoningai ir nesąmoningai nutolstama ir atsiranda nusikalstamų veikų sudėčių, numatančių nusikaltimų visumą, sudėtingų teisinių konstrukcijų (pvz., BK 250 str., teroro aktas – nusikaltimas, kuris sudarytas iš veikos, siejamos su tikslais, ir daugybės veikų, kurios yra savarankiški nusikaltimai).

Kuriant kiekvieno nusikaltimo apibrėžimą, o kartu ir jo sudėtį įstatymų leidėjas saistomas *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* principo, aiškaus ir nedviprasmiško įstatymo, taip pat universalaus, lengvai taikomo ir ilgalaikio įstatymo reikalavimų. Tiek reikalavimų trumpame BK specialiosios dalies straipsnyje įgyvendinti nelengva. Todėl specialiosios dalies norma labai specifinė, nes ji lakoniška, abstrakti, o joje

> „turėtų būti užkoduotas baudžiamajai teisei būdingas subsidiarumas ir selektyvumas, t. y. tai, kad ji tik papildo kitų teisės šakų vykdomą teisinių gėrių apsaugą, be to, kriminalizuoja ne visus iš eilės kėsinimusis į tam tikrą vertybę, o tik tuos, kurių dėl ypatingo pavojingumo negalima palikti kitų teisės šakų reguliavimui“ (Fedosiuk, 2014, p. 1080).

Konkrečios normos konstravimo lygmeniu baudžiamoji teisinė technika visada turi remtis į fundamentalius baudžiamosios teisės ir baudžiamosios atsakomybės principus bei poreikį aiškiai aprašyti visas nusikalstamas veikas. Todėl reikėtų vengti abstrakčiai vertinti teisinę techniką kaip gerą, negerą, adekvačią ar ne. Pasaulio tautų teisės istorija rodo, kad nusikaltimu aprašyti galima iš esmės bet ką, tačiau šiuolaikiniu supratimu tas neleistina. Teisinė technika kaip priemonių visuma yra kalbinis ir loginis instrumentas pasiekti šiuolaikiniam įstatymui keliamus tikslus. Šiuolaikinėje teisėje geras ir adekvatus įstatymas yra tas, kuris adekvatus galiojančios žmogaus ir visuomenės teisių apsaugos doktrinos požiūriu. Būtent šis konceptualusis adekvatumas turi būti siejamas su teisine technika kaip techninių priemonių visuma.

Baudžiamosios teisės teorijoje pabrėžiami tokie baudžiamojo įstatymo formulavimo „techniniai“ aspektai: kuo vienodesnis ir tikslesnis sąvokų apibūdinimas, legalus sąvokų išaiškinimas, formalių požymių prioritetas prieš vertinamuosius ar blanketinius požymius,

galimybė baudžiamojo proceso priemonėmis nustatyti ir įrodyti nusikalstamos veikos požymius ir pan. (Švedas, 2012). Panašūs reikalavimai įtvirtinti ir bendrosiose teisės aktų rengimo rekomendacijose, tačiau svarbu pažymėti, kad baudžiamojo įstatymo formulavimui šie reikalavimai taikomi tik tam tikra apimtimi, negali būti absoliutūs.

> Iš esminių reikalavimų, numatytų visiems teisės aktams, kurie svarbūs ir formuojant baudžiamąjį įstatymą, reikia akcentuoti tai, kad teisės aktai turi būti aiškūs, lengvai suprantami ir nedviprasmiški, paprasti, glausti, tikslūs; akto turinys turi atitikti jo paskirtį, rūšį, tekstas dėstomas glaustai, logiškai ir aiškiai, be prieštaravimų; bendrosios nuostatos tekste dėstomos anksčiau nei specialiosios; kai nurodoma bendroji taisyklė ir jos išimtis, taisyklė turi būti nurodoma prieš išimtį, o išimtis dėstoma iš karto po taisyklės; normos turi derėti tarpusavyje; terminai turi būti tikslūs ir taisyklingi, derėti su jau galiojančių nacionalinių, ypač tos pačios srities, teisės aktų terminais; keičiant teisės akto nuostatą, sistemiškai įvertinamas jos ryšys su galiojančiomis keičiamo ir kitų teisės aktų nuostatomis (Teisingumo ministro įsakymas, 2021, II skyrius).
>
> Vienas fundamentalių teisėkūros reikalavimų – „Įstatyme turi būti tik norminės nuostatos“ (Teisingumo ministro įsakymas, 2021, 33 p.). Kitos svarbios įstatymo pažinimo ir taikymo prasme nuostatos – įstatymo dalys ir skyriai iš eilės žymimi paryškintais romėniškais skaitmenimis ir žodžiu didžiosiomis paryškintomis raidėmis; įstatymo straipsniai žymimi paryškintais arabiškais skaitmenimis ir numeruojami iš eilės. Po numerį nurodančio skaitmens paryškintomis raidėmis rašomas žodis „straipsnis“ ir dedamas taškas, straipsnio pavadinimas rašomas toje pačioje eilutėje iš didžiosios raidės mažosiomis paryškintomis raidėmis. Jei straipsnio pavadinimas dėstomas keliose eilutėse, kitos eilutės turi būti sulygiuotos su pirmąja, kur prasideda straipsnio pavadinimas; Įstatymo straipsnį sudaro dalys ir jų punktai, kurie gali būti skaidomi į papunkčius. Įstatymo straipsnių dalys pradedamos rašyti iš naujos eilutės ir numeruojamos arabiškais skaitmenimis iš eilės. Po straipsnio dalies numerį nurodančio skaitmens dedamas taškas. Straipsnio dalių punktai iš eilės numeruojami arabiškais skaitmenimis, po jų rašomi uždaromieji skliaustai. Punktų papunkčiai žymimi mažosiomis raidėmis abėcėlės tvarka, po jų rašomi uždaromieji skliaustai, jei įstatymo straipsnį sudaro tik viena dalis, ji nenumeruojama (Teisingumo ministro įsakymas, 2021).
>
> O kai kurios bendrosios teisinės technikos nuostatos netaikomos BK, pavyzdžiui, „teisės akto straipsnio ar punkto tekstas nekartojamas kituose straipsniuose ar punktuose“ (Teisingumo ministro įsakymas, 2021), nes ši nuostata turi išimčių, dėl specifinio baudžiamojo įstatymo turinio kartais toks kartojimas būtinas. Nuostata, kad „viename įstatyme apibrėžta sąvoka neturi būti apibrėžiama kituose įstatymuose, nebent specialiajame įstatyme pateikta sąvokos apibrėžtis yra būdinga tik tam tikrai santykių sričiai“, baudžiamajai teisei taip pat taikoma ribotai, nes dėl kriminalizavimo, penalizavimo turinio kartais būtina pateikti tokį apibrėžimą. Ribotai taikoma ir nuostata, kad „teisės akte turėtų būti kuo mažiau nuorodų į kitus teisės aktus“ (Teisingumo ministro įsakymas, 2021, 76 p.).

Baudžiamojo įstatymo specifika nulemia ir specifinių, kitose teisės šakose nevartojamų sąvokų buvimą arba kitokią jų reikšmę negu bendrinėje kalboje. Baudžiamojo įstatymo teisinei technikai būdingos formulavimo gairės, taisyklės susijusios su visos baudžiamumo sistemos sukūrimu. Formuluojant nemažai galiojančio BK nuostatų, buvo remiamasi gerąja užsienio šalių (pavyzdžiui, Lenkijos, Ispanijos) baudžiamosios teisėkūros praktika, taip pat

ir hipotetiniais samprotavimais, gerais ketinimais, kad tokios formuluotės pateisins įstatymų leidėjo lūkesčius. Šiuo pagrindu buvo sugalvota ir „nusikalstamos veikos“, kurią sudaro nusikaltimas ir baudžiamasis nusižengimas, apibendrinta koncepcija, ir kuri nevisiškai pateisino lūkesčius. Buvo tikimasi, kad baudžiamaisiais nusižengimais taps dalis administracinių pažeidimų (Piesliakas, 1995, p. 34), nors taip neįvyko.

Konkrečios normos konstravimo lygmeniu teisinė technika specifinė. Baudžiamajame įstatyme aprašoma hipotetinio, tariamo nuasmeninto veikėjo („tas, kas“), abstraktaus asmens jau padaryta pavojinga veika. Aprašomas tam tikras (galimas, jau pasitaikęs ir dažnai įvykstantis) apibendrintas nusikaltimo (baudžiamojo nusižengimo) modelis. Baudžiamosios normos visada formuluojamos pavieniam asmeniui, kuris padarė neteisėtus veiksmus. Kiekviena baudžiamoji norma nukreipta į pažeidėją – kaltininką, kuris padarė draudžiamą veiką; po to aprašomas pavojingas elgesys ir jo sukelti padariniai, nurodomos kitos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės. Subjektyvieji požymiai nenurodomi, išskyrus neatsargumo kaltę. Sankcija, kad nebūtų apkrauta, numato tik kai kurias bausmių rūšis.

Baudžiamoji teisinė norma turi kitą savitumą, ji yra konkreti ir lakoniška, nes „baudžiamoji teisė kaip jokia kita teisės šaka, kelia labai didelius reikalavimus teisinei technikai, kuri, būdama lakoniška, privalo užtikrinti kuo didesnį aiškumą, nustatyti kas uždrausta ir kokios teisinės pasekmės laukia pažeidėjo bei užtikrinti, kad minimaliai drausmingas pilietis netaptų nusikaltėliu dėl neaiškiai suformuluoto įstatymo, pritaikius kokią nors išgalvotą interpretaciją“ (Fedosiuk, 2014 p. 1080). Kartais toks uždavinys itin sunkus – suformuluoti tikslią ir aiškią normą, nekeliančią abejonių, kad iš karto ją paskaičius būtų aišku, koks elgesys nusikalstamas. Ne visada taip pasiseka, nes, pavyzdžiui, BK 284 str. labai dažnai taikoma norma yra neapibrėžta:

> „**284 straipsnis. Viešosios tvarkos pažeidimas**
>
> Tas, kas viešoje vietoje įžūliu elgesiu, grasinimais, piktybiškai tyčiodamasis arba vandališkais veiksmais demonstravo nepagarbą aplinkiniams ar aplinkai ir sutrikdė visuomenės rimtį ar tvarką,
>
> baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.“
>
> Iš normos turinio reikia nustatyti daug neaiškių požymių, kurių neaiškumo laipsnis skirtingas: kas yra įžūlus elgesys, kas yra *piktybiškas tyčiojimasis*, kas yra *vandališki veiksmai*, kas yra *nepagarbos* aplinkiniams ar aplinkai *demonstravimas*, nuo kokio momento ir kokiais atvejais laikoma, kad sutrikdyta visuomenės rimtis ar tvarka.

Santykinis normos apibrėžtumas nebūtinai yra blogos teisinės technikos rodiklis. Nežiūrint neaiškių, vertinamųjų požymių, praktikoje norma sėkmingai taikoma. Ilgainiui susiformavo teismų praktikos aiškinimai, atribojimo nuo administracinės atsakomybės kriterijai.

Sistemingumo siekis

Baudžiamosios teisinės technikos paskirtis – padėti suformuoti aiškias, sklandžias kalbiniu požiūriu, darniai veikiančias baudžiamąsias normas. Svarbu, kad šios nuostatos būtų darnios ir gražios lietuvių kalbos požiūriu, nes kalbos grožis lemia taisyklių suprantamumą, išliekamąją vertę.

Sklandi teisinė technika turi nulemti tai, kad bendrosios atsakomybės nuostatos, įstatymo galiojimas, kiti visų veikų įvertinimui būtini bruožai (bendroji dalis) turi organiškai sietis su atskiromis veikomis, jų formuluotėmis ir baudimu už jas (specialioji dalis). Visi šie reikalavimai orientuoti į teisės subjektus, teisėsaugos veiklą tiriant veikas ir teismų darbą, teismų teisingumo vykdymą ir baudžiamosios politikos formavimą.

Neturėtų stebinti tai, kad BK straipsniai, sukurti skirtingu laikotarpiu, gerokai skiriasi. Neturėtų stebinti ir tai, kad įstatymo konstrukcijos ne visada atspindi bendrai suprantamą logiką – kartais įstatymo logiką diktuoja jo kūrimo metu panaudota teisinė technika arba specialus įstatymų leidėjo sumanymas. Kartais įstatymų leidybos naujadarai kuriami ir neatsižvelgiant į galiojančią BK sistemą ir struktūrą (Veršekys, 2013, p. 275). Dėl teisinės technikos neapibrėžtumo, įstatymų leidėjo sumanymo, politinės valios, kai įstatymo pakeitimus siūlo atskiri seimo nariai, pasitaiko ir sistemingumo stokos, ne visada normos tapačios savo žodinei apimčiai.

Kai kalbama apie taisyklės nustatymą, išreiškimą žodžiais, reikia turėti mintyje, kad tie patys žodžiai gali išreikšti ir visiškai skirtingus dalykus. Kartais normos žodinė išraiška ir normos turinys sukuria takoskyrą tarp vartojamų sąvokų ir siekiamos apibrėžti pavojingos veikos. Sąvokų pirminė gramatinė reikšmė ne visada vienoda. Pavyzdžiui, sąvoka „teroras“, suprantama bendrinėje kalboje ir kelianti asociacijų su viešu smurtu, BK neapibrėžta. Užtai iš jos kildinamų nusikalstamų veikų, jų padarymo būdų, su teroru susijusių tikslų BK visa įvairovė: teroro priemonės (BK 103 str.), žmogaus terorizavimas (BK 145 str. 2 d.), kario terorizavimas (BK 320 str.), teroro aktas (250 str.), teroristinės grupės (BK 249[1] str.), teroristiniai nusikaltimai, teroristiniai tikslai (BK 252[1] str.). Prievartavimas, bendrinėje kalboje turintis savo raišką, baudžiamajame įstatyme gali turėti turto prievartavimo ar seksualinio prievartavimo reikšmes.

Dėl teisinės technikos ypatybių vienos sudėtys būna aprašytos labai lakoniškai (paprastosios dispozicijos, pvz., BK 129 str. 1 d.), kitos – labai detaliai (aprašomosios dispozicijos, pvz., BK 226 str.), kitos – ne taip detaliai, bet su nukreipimu į kitus teisės aktus (blanketinės dispozicijos, pvz., BK 281 str.). Dėl įstatymo leidėjo valios sumanymų, ketinimų sureguliuoti (uždrausti) kokį nors elgesį teisinės technikos, kuri išreiškia nusikaltimo esmę, vienos sudėtys tampa formaliosiomis (veikimo nusikaltimais), o kitos – materialiosiomis (padarinių

nusikaltimais), nes nusikaltimu veika tampa tik tada, kai kyla įstatyme numatyti padariniai. O kai kuriose normose „padarinių kilimo nėra laukiama, nes jie preziumuojami dėl savo akivaizdumo (BK 101 str.)“ (Žalnieriūnas, 2021, p. 99).

Galiojančio įstatymo teisinės technikos ypatybės, padedančios kvalifikuoti

Iš vienos pusės, galiojantis Lietuvos BK buvo kuriamas laikantis šiuolaikinių teisėkūros ir kriminalizavimo tendencijų, siekiant, kad būtų aiškus. Iš kitos pusės, jį nemenkai veikė per kelis dešimtmečius susiformavusi kodifikavimo tradicija. Galima išskirti nusistovėjusius pagrindinius teisinės technikos bruožus ir idėjas, kurie reikšmingi taikant baudžiamąsias normas ir kvalifikuojant veikas:

- bendrosios dalies normos universalios, taikomos kartu su specialiosios dalies normomis;
- normai būdingas pavadinimas, nusakantis jos draudimo turinį;
- baudžiamas žmogus padaręs draudžiamą veiką – baudžiamoji norma formuluojama nurodant kaltininką; nurodomas subjektas ir jo padaryta veika: „Tas, kas...“ arba nuoroda į specialiojo subjekto požymį;
- normoje visada nurodoma pavojinga veika ir paprastai stengiamasi atspindėti veikos esmę;
- normose nenurodomi kaltės požymiai – tyčia, kaip pagrindinė ir dominuojanti kaltės forma, įtvirtinta nutylėjimu, ir tik neatsargumo atvejais aprašyta kaltė konkrečiose sudėtyse;
- kvalifikuojantys požymiai sudėtyse formuojami nuosekliai sunkinat atsakomybę;
- bausmės sankcijose formuluojamos nuo švelniausių link sunkiausių, nutylint švelnesnių už laisvės atėmimą bausmių ribas;
- aiškios laisvės atėmimo bausmės ribos, pagal kurias nustatoma tyčinės veikos sunkumo kategorija ir bausmės vidurkis;
- šiuolaikinės teisėkūros tendencijos Europoje idėjos ir ES sutartinių įsipareigojimų įtvirtinimas;
- EŽTT praktikos reikšmės įtvirtinimas konstruojant normas; įstatymo prieduose nurodomi šie tarptautiniai pagrindai.

Galiojantis baudžiamasis įstatymas turi ir bruožų, vertinamų neigiamai. Iš tokių bruožų teoretikai ir praktikai nurodo sąvokų nevienodumą, kai kurių normų nekonkretumą, neaiškius vertinamuosius požymius, trūkumus aprašant veiką ir įvardijant kaltę (BK 189[1] str., 223 str.), įstatyminės normos turinį nulemia poįstatyminiai teisės aktai (pvz., BK 269 str.). Neigiamai vertintina tai, kad įstatyme vartojami dydžiai nėra suderinti su kitais teisės aktais (MGL dydis). Vienos reformos visiems teisės aktams neįgyvendinimas kelia sumaištį ir

sunkumų taikant normas. Kai kurių sąvokų nurodymas, bet neapibrėžimas baudžiamajame įstatyme (*sutaptis, ideali sutaptis, reali sutaptis*, daugetas) kelia ginčų ir diskusijų taikant įstatymą.

Baudžiamosios teisinės normos struktūra ir jos įtaka kvalifikuojant veikas

Straipsnis, norma, dispozicija ir sudėtis

Visos nurodytos sąvokos susijusios, bet netapačios. Straipsnis yra teisės akto struktūrinė dalis, kuriame įtvirtinta norma arba kelios normos, o dispozicija yra normos dalis, numatanti nusikalstamos veikos apibrėžimą. Dispozicijoje įtvirtinti sudėties požymiai, tačiau ne visi. Laikantis tradicijos, nusistovėjusios teisinės technikos reikalavimų, praktinio poreikio, kad įstatymo tekstas negali būti pernelyg apkrautas nereikalingais teiginiais, teisiniais požymiais, įtvirtinami tik svarbiausieji sudėties požymiai – visada veika, o atskirais atvejais – padariniai, būdas, objektyvios veikos aplinkybės, įrankiai, priemonės, specialaus subjekto požymis.

Baudžiamąją teisinę normą paprastai išreiškia BK straipsnis. Dėl to pasisakant, diskutuojant, reiškiant mintis apie padarytą veiką ir jos vertinimą, sąvokos *straipsnis* ir *norma* neretai vartojamos kaip sinonimai. Straipsnyje gali būti suformuluota viena norma, o kai kuriose straipsniuose – kelios normos, nes kiekviena BK straipsnio dalis gali numatyti savarankišką normą. Kartais norma gali būti detalizuojama keliuose straipsniuose, sukuriant specialių normų (pavyzdžiui, gyvybės apsaugą numatančios normos išskaidytos keliuose BK straipsniuose). Taikytojas privalo išsiaiškinti normos esmę, santykį su kitomis normomis ir parinkti tinkamiausią, savo sprendimą pagrįsti. Todėl to paties specialiosios dalies straipsnio kelių dalių taikymas vienam gyvenimiškam atvejui įvertinti negalimas ir reikia parinkti tinkamiausią normą.

Struktūrinės baudžiamosios teisinės normos dalys yra dispozicija ir sankcija. Kai kalbama apie BK straipsnį kaip normos išraišką, aktualūs yra straipsnio pavadinimas, dispozicija ir sankcija. Baudžiamojo įstatymo straipsnio sudedamųjų dalių suvokimas yra itin reikšmingas kvalifikuojant veikas.

Straipsnio pavadinimas

Kiekvienas BK straipsnis turi pavadinimą, nusakantį teisinio reguliavimo taisyklės arba uždrausto ir baudžiamo elgesio esmę. Lietuvos teisėkūroje laikomasi tradicijos, kad straipsnio pavadinimas turi padėti nustatyti reguliuojamų santykių sritį. Todėl teisinė technika apima ir šią ypatybę – formuluojant normą jai suteikiamas pavadinimas, nusakantis nusikalstamos veikos esmę.

Straipsnio pavadinimas turi būti trumpas, lakoniškai atskleisti normos turinį, atitikti

nusikaltimo ar nusižengimo esminius požymius, sudaryti galimybę greitai susirasti reikiamą BK straipsnį: tiek pagal dalykinę rodyklę spausdintame įstatyme, tiek pagal elektroninės paieškos programą elektroniniame įstatymo tekste (komanda Ctrl + F). Pavadinimas gali visiškai ar iš dalies atkartoti straipsnio turinį (pavyzdžiui, BK 192 str. pavadinimas) arba būti abstraktesnis, jame vartojamos platesnės sąvokos, tiesiogiai nesutampančios su straipsnio turiniu ir draudžiamomis veikomis. Straipsnio pavadinimui gali būti taikoma ir apibendrinamoji sąvoka arba teisinė kategorija, nebūdinga bendrinei kalbai („marodieriavimas", „išžaginimas"). Pasitaiko atvejų, kad reformuojant įstatymą straipsnio pavadinimas nevisiškai atitinka jo turinį. Todėl taikytojas visada privalo išsiaiškinti galiojančią normą, nustatyti veikos metu galiojusią normą, išsiaiškinti jos turinį.

Straipsnio pavadinimas turi simbolinę, orientacinę ir norminę reikšmę. Pavadinimas kaip unikalus simbolis įvardija nusikalstamą veiką. Taip pat jis turi padėti orientuotis įstatyme, paaiškinti draudimo turinį, padėti taikytojui (teisininkui) arba piliečiui suvokti įstatymą, padėti rasti reikiamas baudžiamosios teisės nuostatas, jas tinkamai suvokti ar pritaikyti. Taip atsispindi baudžiamosios teisės informacinė funkcija. Tokiai orientacijai padeda ir įstatymo struktūra, straipsnio vieta skyriuje ir jau minėti įstatymų raiškos būdai, nulemti teisinės technikos (norminio teksto leksika, teiginių formulavimas, įstatymo suskaidymas į atitinkamas dalis, skyrius, straipsnius, išdėstymo eiliškumas, numeravimas). Kartais BK straipsnių pavadinimai formuluojami taip, kad nepadeda aiškiai suprasti tam tikrų veikų pobūdžio ir turinio. Įstatymų leidėjas, formuluodamas pavadinimą, turi siekti, kad jis būtų adekvatus įvardijamai normai, tikslus, aiškus, neprieštaringas ir vienintelis.

Kai kurių straipsnių pavadinimai gali turėti norminę reikšmę (Bieliūnas ir Švedas, 2013, p. 41) ir būti reikšmingi nustatant baudimo turinį, aiškinant įstatymą ir kvalifikuojant veiką. Todėl kvalifikuojant ne tik parenkama tinkamiausia norma, bet ją radus normos aiškinimas pradedamas nuo jos įvardijimo, straipsnio pavadinimo.

Motyvai, pagrįsiantys kvalifikavimą, taip pat pradedami formuoti nuo normos teisinio reguliavimo (draudimo) srities, apimties, turinio. Teismas, aiškindamas BK straipsnių turinį ir juose formuluojamas baudžiamosios teisės normas, kaip vienu iš argumentų remiasi ir aiškinamo BK straipsnio pavadinimu, nes padavimas yra ne tik orientacinė normos žyma įstatyme, bet ir teisinių santykių įvardijimas.

Pavadinimas yra tik įžanga į normos turinį. Kvalifikuodamas veiką normos taikytojas turi nustatyti veikos esmę iš dispozicijos, ne vien iš pavadinimo, nes jo nepakanka.

Sąvokas apibrėžiančios ir paaiškinančios normos specialiojoje dalyje

Kvalifikuojant atskiruose skyriuose numatytas nusikalstamas veikas, labai svarbios sąvokų išaiškinimo normos, numatytos kai kurių specialiosios dalies skyrių pabaigoje. Šios

normos, skirtingai nuo bendrosios dalies nustatančiųjų normų, yra orientuotos į konkretų skyrių ir neturi bendrajai daliai būdingo universalumo. Todėl kvalifikuojant veiką būtina skyrių išnagrinėti iki galo, kad būtų suvokta skyriaus sistema, normų santykiai ir neliktų neįvertintos sąvokų išaiškinimo normos. Sąvokų išaiškinimo normos pateikia apibrėžimus, tačiau dalis jų neišsamūs ir gali tekti papildomai aiškinti, gali prireikti papildomų teisės aktų, teismų praktikos pavyzdžių. Sąvokų aiškinimo taisyklė tokia: jei baudžiamoji norma nukreipia į kitus teisės aktus, pirmenybė aiškinant teikiama baudžiamojo įstatymo tekstui, jame nurodytoms sąvokoms, nes jis nustato baudžiamumo apimtį.

> Pavyzdžiui, sąvoka „valstybės tarnautojas" pateikiama BK 230 str. 1 d., bet aiškinant šią sąvoką aktualios ir Valstybės tarnybos įstatymo, kitų įstatymų nuostatos. „Viešųjų paslaugų" sąvoka vartojama BK 230 str. 3 d. apibrėžiant tarnautojui prilygintą asmenį, bet čia ji neatskleista; Viešojo administravimo įstatyme apibrėžta, kas yra viešoji paslauga, bet šis apibrėžimas bendras. BK normos taikytojas, kai veika kvalifikuojama pagal vieną iš XXXIII skyriuje numatytų veikų, privalo išsiaiškini sąvokų turinį pagal baudžiamąjį įstatymą, ir tik tada įvertinti aktualią teismų praktiką bei daryti išvadas dėl kvalifikavimo.

BK specialiosios dalies skyriaus pavadinimas ir jo reikšmė kvalifikavimui

Kvalifikavimo požiūriu svarbi normos vieta BK skyriuje. Skyrius nurodo objektą, jame išdėstytos normos (plačiau – skyriuje apie sudėties požymius).

Dispozicijos reikšmė kvalifikavimui

Kvalifikavimo požiūriu svarbiausia yra dispozicija. Dispozicijoje visada yra aprašyta nusikalstama veika kaip pagrindinis įrodinėtinas sudėties požymis. Dispozicijoje kartais aprašyti padariniai, veikos padarymo būdai, kitos objektyvios aplinkybės, pvz.:

> „**185 straipsnis. Radinio pasisavinimas**
> Tas, kas pasisavino rastą lobį, didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes, kitą didelės vertės radinį ar atsitiktinai jam patekusį didelės vertės svetimą turtą,
> baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų."

Kvalifikavimas reikalauja pažinti normą ir ją išsiaiškinti. Metodiniu požiūriu kvalifikuojant pageidautina dispozicijoje nustatyti pavojingą veiką ir tai, kaip ji aprašyta. Tam tikslinga nustatyti dispozicijos rūšį, tada identifikuoti požymius, kurie turi būti įrodyti, atsakyti į klausimą – ar nustatytas minimalus būtinųjų požymių kiekis, kad situaciją galima būtų įvertinti pagal nagrinėjamą dispoziciją.

Praktiniu požiūriu, įgijus įstatymo taikymo patirties, kvalifikuojant veikas normos pažinimo procesas būna supaprastintas – teisėsaugos profesionalas paprastai pažįsta normas, jam užtenka nustatyti normoje įtvirtintus įrodinėtinus sudėties požymius. Žiūrint schemiškai, turi būti atsakyta į tokius klausimus:

Veika – kokia ji, ar ji detaliai aprašyta (kokia dispozicija)?
Padariniai – yra ar ne, kokie jie, ar aprašyti dispozicijoje?
Kada veika baigta?
Kokie kiti požymiai aprašyti normoje?
Kokia galima kaltės forma, nustatyta straipsnyje?

Paprastoji dispozicija

„**308 straipsnis. Įtraukimas į prostituciją**
1. Tas, kas įtraukė asmenį į prostituciją, <...>."

Esant paprastajai dispozicijai pradedama nuo dispozicijos sulyginimo su straipsnio pavadinimu. Jei dispozicija atitinka pavadinimą ir plačiau veikos požymių neaiškina, ji yra paprastoji. Tokios dispozicijos atveju taikomas aiškinimas – kokius atvejus apima tokia dispozicija, kas joje aprašyta, kas nutylėta. Aiškinimas pradedamas nuo gramatinio, tada pasitelkiamas sisteminis aiškinimas ir teismų praktikos pavyzdžių analizė.

Kvalifikuojant svarbu, kad paprastosios dispozicijos užfiksuota veika (ir padariniai) būtų nustatyti ir apibūdinti konkrečiu atveju nustatytais faktais.

Aprašomoji dispozicija

„294 straipsnis. Savavaldžiavimas
1. Tas, kas nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę ir padarė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams <...>."

Esant aprašomajai dispozicijai veika aprašoma detaliai, išsamiai, pasitelkiant apibrėžiančias sąvokas, padarymo būdus, kitus objektyvius požymius. Tokios dispozicijos atveju straipsnio pavadinimas (nusikalstamos veikos įvardijimas) paprastai yra apibendrinantis, trumpai nusakantis nusikalstamos veikos esmę, o dispozicija aprašo detaliau, kas sudaro pavadinimo sąvokoje užfiksuotus veiksmus.

Nukreipiančioji dispozicija

281 str. 6 d. „Tas, kas padarė šio straipsnio 5 dalyje numatytą veiką būdamas neblaivus ar apsvaigęs nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų, <...>."

Esant nukreipiančiajai dispozicijai, veikos aprašymas siejamas su prieš tai buvusia dalimi ar straipsniu. Tokiu atveju kvalifikuojant būtinas sisteminis normos aiškinimas, tiksliai nustatant, kokia veika užfiksuota dalyje, į kurią nukreipia dispozicija, šios dalies palyginimas su pagrindine sudėtimi, numatyta pirmojoje dalyje.

Blanketinė dispozicija

> **„308[1] straipsnis. Draudžiami biomedicininiai tyrimai su žmogumi ar žmogaus embrionu**
> Tas, kas atliko draudžiamus biomedicininius tyrimus su žmogumi ar žmogaus embrionu, <...>."

Blanketines dispozicijas įstatymų leidėjas paprastai naudoja tada, kai numatoma baudžiamoji atsakomybė už kituose teisės aktuose nurodytų reikalavimų ir draudimų, kurių išvardyti pačiame baudžiamajame įstatyme negalima dėl jų nepastovumo ir didelės apimties, pažeidimą. Blanketinė yra BK straipsnio dispozicija, o ne baudžiamosios teisės norma (Švedas, 2010, p. 184).

Esant blanketinei dispozicijai kvalifikuojant būtinai pasitelkiamas specialusis teisės aktas, kuris detalizuoja nusikalstamos veikos mechanizmą ir veikos požymius. Remiantis LAT nutarimu dėl nuosprendžio surašymo kvalifikuojant veiką pagal tokį BK straipsnį, kurio dispozicija blanketinė, privalu nurodyti ne tik šį straipsnį, bet ir įstatymą ar kitą teisės aktą, jo straipsnį, dalį ar punktą, už kurio reikalavimų ar draudimų pažeidimą nustatyta baudžiamoji atsakomybė (LAT senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas, p. 204). Įstatymo taikymas negali būti pagrindžiamas bendro pobūdžio išvadomis (Bieliūnas, 2012, p. 125).

Sankcijos reikšmė kvalifikavimui

Minėta, kad sankcija yra svarbi vertinamos veikos sudėties konteksto dalis ir baudžiamumo konteksto dalis. Sankcijos reikšmės negalima nepastebėti ir neįvertinti kvalifikavimo procese (Bieliūnas, 2011, p. 512). Norma teisingai pritaikoma tada, kai atsižvelgiama į visą jos kontekstą – ne tik sudėties požymius, bet ir sankciją.

Sankcija išreiškia veikos rūšinį pavojingumą, atspindi įstatymo leidėjo požiūrį į saugomą vertybę. Pagal sankciją nustatoma nusikalstamos veikos kategorija: tai, kas baudžiama laisvės atėmimo bausme yra nusikaltimai, o kas tokios bausmės neužtraukia – baudžiamieji nusižengimai (BK 12 str.). Pagal sankciją nustatomas nusikaltimo sunkumas (BK 11 str. 3–6 d.).

Pagal BK 10, 11 str., galimos dvi neatsargių ir penkios tyčinių nusikalstamų veikų kategorijos, remiantis veikos sankcija ir joje numatytų bausmių dydžiu. Kvalifikavus veiką, ji tampa priskirta kokiai nors kategorijai ir nuo to tiesiogiai priklauso teisiniai padariniai. Sankcijų poveikis kvalifikavimui yra tiesioginis ir netiesioginis. Tiesioginis tada, kai kvalifikuojant veiką palyginamos kelios sudėtys ir pagal sankciją sprendžiama apie veikos pavojingumą, baudžiamumą, ar baudžiamumas apima kitų veikų numatytą baudžiamumą, tai, ar reikia inkriminuoti kelias veikas (sutaptį).

Sankcijos svarbios kvalifikuojant nebaigtas nusikalstamas veikas ir inkriminuojant rengimosi stadiją: rengimosi atveju baudžiama tik už rengimąsi padaryti sunkų arba labai sunkų nusikaltimą.

Netiesioginiam sankcijų poveikiui būdinga tai, kad nuo sankcijos, joje numatyto baus-mės dydžio priklausys galimybė kvalifikavus veiką taikyti procesinę prievartą, kriminalinę žvalgybą, nuo jos dydžio priklausys procesinis proporcingumo reikalavimo įgyvendinimas (BPK 11 str.). Nuo sankcijos priklauso ir kiti teisiniai padariniai – kaltininko ekstradicijos (perdavimo užsienio šaliai) galimybė, teisinių lengvatų kaltininkui taikymas, pavyzdžiui, galimybė susitaikyti su nukentėjusiuoju. Sankcijos svarbios ir dėl įstatymo atgalinio (grįžta-mojo) galiojimo: jas lyginant sprendžiama, ar naujas įstatymas galioja atgal ir ar reikia veiką kvalifikuoti tik pagal veikos metu galiojusį, ar ją reikės perkvalifikuoti pagal naują įstatymą, nes šis švelnesnis.

Kai veika jau kvalifikuota ir kvalifikavimas atspindi procesiniame dokumente, į procesą įstojęs subjektas (kitas tyrėjas, prokuroras, gynėjas, nukentėjusysis, jo atstovas) privalo visais atvejais įvertinti parinktosios normos sankcijas.

Veikos sunkumo kategorija svarbi dėl senaties. BK 95 str. įtvirtinti apkaltinamojo nuos-prendžio priėmimo senaties terminai, šie terminai tiesiogiai siejami su nusikalstamos veikos sunkumu. Remiantis BPK 3 str. 1 d. 2 p., baudžiamasis procesas negalimas, jeigu suėjo ap-kaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas. Taigi, veikos sunkumas, sankcijos dydis turi esminę reikšmę kvalifikuojant. Nustačius, kad senaties terminas suėjo, kvalifika-vimas tampa neaktualus, nes baudžiamasis procesas negalimas. Atskirais atvejais procesinis sprendimas pradėti, nepradėti, tęsti ar nutraukti baudžiamąjį procesą, taip pat ir kvalifikavi-mą tiesiogiai susijęs su sankcija.

Būtų tikslinga tobulinti kvalifikavimo praktiką ir procesiniuose dokumentuose nurodyti nusikalstamos veikos sunkumo kategoriją. Kvalifikavimas atspindi veikos sunkumą, todėl tą būtų pageidautina nurodyti (Bieliūnas, 2011, p. 512). Procesinio dokumento tai neapsunki-na, bet suteikia aiškumo dėl gresiančių teisinių padarinių. Kol kas tai daroma tik prokuroro baigiamojoje kalboje ir teismo nuosprendyje pasisakant dėl skiriamų bausmių, bet ankstes-nėje stadijoje tai taip pat nepakenktų.

Sankcijos įtaka įveikiant normų konkurenciją

Lietuvos BK nėra jokios imperatyvios nuostatos, nurodančios, kad kai konkuruoja nor-mos, turi būti taikoma norma, numatanti didesnę sankciją. Praktikoje tokia nuostata nėra imperatyvi, nes akcentuojami sudėties požymiai, o ne sankcijos dydis. Apie normų konku-renciją plačiau rašoma atskiriame skyriuje.

Pagrindiniai požymiai ir būtinieji požymiai bei jų įtaka kvalifikavimui

Kiekvieno BK straipsnio pirmoji dalis, joje įtvirtinta norma, numato pagrindinę

nusikalstamos veikos sudėtį, įtvirtinančią minimalų kiekį požymių, reikalingų veiką laikyti nusikaltimu arba baudžiamuoju nusižengimu. Po jos einančios dalys numato kvalifikuotas sudėtis – tokias, kurios pagrindinės sudėties atžvilgiu numato daugiau požymių, reikalingų veiką laikyti nusikaltimu. Kvalifikuotas sudėtis apibūdina kvalifikuojantys požymiai. Šiuo požiūriu sąvoka, tapati kvalifikavimo procesui, – „kvalifikuojantys", ji reiškia didesnį pavojingumą, specifinius atsakomybę sunkinančius bruožus, kurie yra universalūs (skirtingai negu sunkiančios aplinkybės, kurios gali būti, gali nebūti).

Pradiniu kvalifikavimo etapu veika kvalifikuojama pagal žinomus faktinius požymius (atvejo ypatybes). Būtinieji požymiai, įtvirtinti sudėties požymiais, yra tie, kuriuos privaloma įrodyti kaip minimalų kiekį sudėties požymių. Tokie požymiai yra numatyti dispozicijoje požymiai, nes atvejo ypatybės turi atitikti visus sudėtyje nurodytos požymius ir pagrindinius sudėties požymius, kurie normoje neaprašyti, net turi būti įrodyti (pavyzdžiui, kaltė). (Apie sudėties požymius plačiau – kitame skyriuje).

Baudžiamųjų normų kalba, teisinės kategorijos, specifinės sąvokos. Normos terminija ir sudėties požymių aprašymas

Baudžiamoji teisinė norma, skirta neribotam asmenų ratui, yra specifinė. Kuriant baudžiamąsias normas stengiamasi laikytis reikalavimo, kad ją sudarantys žodžiai, teiginiai būtų aiškūs kiekvienam asmeniui. Sakoma, kad perskaičius bet kurį BK straipsnį asmeniui turėtų būti aišku, kokie veiksmai yra legalūs ir leidžiami, o už kuriuos veiksmus gresia baudžiamoji atsakomybė. Baudžiamųjų nuostatų taikymo sritis ir apimtis turi būti gana aiški. Iš įstatymo piliečiui turi būti aišku, kas yra draudžiama, kad jis galėtų atitinkamai elgtis. Todėl visi baudžiamosios veikos sudėties požymiai turi būti aprašyti taip, kad būtų įmanoma išsiaiškinti jų esmę ir veikimą (Wessels, 2003, p. 35).

Nors teisės teorijoje teigiama, kad įstatymų leidėjas, kurdamas teisės normas, privalo vartoti tokią kalbą, kuri būtų suprantama adresatams (Latvelė, 2010, p. 55), iš tiesų taip nėra. Įstatymų leidyboje susiduriama ir su labai specifiniais teisiniais terminais, kurie paprastam žmogui neaiškūs, nežinomi, arba suprantama kitaip. Tokios tendencijos išvengti nepavyks, nes įvairios gyvenimo sritys pasižymi savita specifika, kurią apibūdina kalba. Teisininko veikloje svarbi dalis – teisinių sąvokų pažinimas, korektiškas jų vartojimas, o kai reikia – kūrimas.

Teisė visada labai priklauso nuo kalbos, bet kalba iš prigimties savaime gali būti neaiški, nevienareikšmiška, neapibrėžta, ne visada jos vartotojų sąmonėje perteikia vienintelį galimą vaizdinį (Latvelė, 2010, p. 56). Įstatymo suvokimo problemą jo taikytojui ir paprastam piliečiui gali pasunkinti tai, kad teisės normos išdėstomos nekasdiene, ne buitine, įprasta žmogui, bet specifine teisine kalba, kurioje vartojami įvairūs specialūs terminai, lingvistinės

konstrukcijos, sąvokos (Latvelė, 2010, p. 56). Kartais šios sąvokos nevienareikšmiškos ir turi būti paaiškintos taip, kad visi suprastų vienodai.

> Teisinės sąvokos „teistumas“, „kankinimas“, „genocidas“, „agresija“, „marodieriavimas“, „neteisėtas abortas“, „prekyba žmonėmis“, „iššaginimas“, „seksualinis prievartavimas“, „seksualinis priekabiavimas“, „plėšimas“, „turo prievartavimas“, „kontrabanda“, „prekyba poveikiu“, „papirkimas“, „vykimas teroristiniais tikslais“, „piratavimas“, „savavaldžiavimas“, „dezertyravimas“ suprantamos praktikuojantiems teisininkams, išsiaiškinusiems įstatymą, tačiau nebūtinai aiškios paprastiems piliečiams; jei ir aiškios – nebūtinai taip, kaip sumanė baudžiamojo įstatymo leidėjas. Teisinio nagrinėjimo metu šios sąvokos gali sukelti neaiškumų, pavyzdžiui, kiek jos apima. Nevienareikšmiškumo problemą pagilina ir vertinamosios sąvokos (žr. skyrių apie vertinamuosius požymius).

Reikia turėti mintyje ir tai, kad baudžiamosios procesinės sąvokos, numatytos BPK ir materialinės sąvokos, nėra tapačios. BK vartojamos labiau jam būdingos sąvokos, tačiau pasitaiko ir mišraus pobūdžio sąvokų, pvz. „nukentėjusysis“ (sąvoka būdinga abiem kodeksams, tačiau skirtingais aspektais). Kvalifikuojant svarbus sąvokų ir teiginių tikslumas, korektiškas teisinių kategorijų vartojimas, todėl teisiškai vertinantis atvejį asmuo turi sąvokas vartoti pasvertai.

Aiškinimas kaip teisės normos pažinimas. Baudžiamojo įstatymo aiškinimo samprata ir reikšmė. Aiškinimo būdai ir jų įtaka kvalifikuojant. Analogijos negalimumas.

Baudžiamosios normos aiškumas ir jo santykinumas. Nuolatinis aiškinimo poreikis

Kad norma būtų tinkamai pritaikyta konkrečiam atvejui, taikytojui turi būti aiškus jos turinys. Teisės normos aiškinimas yra teisės taikytojo pareiga, todėl kiekvienas taikytojas turi normą gerai suprasti, o tam tikslui – ją išsiaiškinti. Būtina teisės taikymo sąlyga – teisės normų aiškinimas, kuris pasiekiamas aiškinant normas. Baudžiamųjų normų aiškinimas tiesiogiai susijęs su kvalifikavimo procesu.

Normos kuriamos taip, kad jų turinys būtų aiškis ir kiek įmanoma labiau vienareikšmiškas. Kuo labiau plėtojama ir tobulėja teisės sistema, tuo daugiau ir sudėtingesnių normų atsiranda. Normų daugėja, kuriamos vis specifiškesnės, individualių požymių turinčios normos. Norint suvokti kai kurias atskiras normas, reikia papildomų teisės normų žinių ir detalios jų analizės (pavyzdžiui, finansiniai ar verslo srityje padaromi nusikaltimai), kitų sričių teisinio reguliavimo ypatybių žinojimo (pavyzdžiui, šaunamųjų ir nešaunamųjų ginklų, sprogmenų teisinės apyvartos ir kontrolės žinių).

Galima teigti, kad egzistuoja nerašyta „baudžiamojo įstatymo aiškumo koncepcija“, kurios stengiasi laikytis įstatymų leidėjas. Baudžiamojo įstatymo tekstas turi būti visiems

vienodas, ne per sudėtingas ir gana aiškus statistiškai vidutiniškam piliečiui. Savo jėgomis arba su nedidele teisine pagalba, kurią gauti nebūtų sunku, kiekvienas taikytojas turi suprasti normą.

Teorijoje akcentuojama, kad kiekvienam asmeniui turi būti aiškiai suprantama, kokie veiksmai yra uždraudžiami ir kokį baudimą įstatymas numato, o kiekvienas asmuo, susipažinęs su teisiniu reguliavimu, galėtų rinktis elgesį, kuris neprieštaraus normai. Iš tiesų, eiliniai piliečiai retai skaito baudžiamuosius įstatymus, o jei skaito, juos dažniausiai domina galimos griežčiausios bausmės už konkrečias veikas.

Adekvataus normų suvokimo klausimas aktualiausias baudžiamojo teisingumo sistemos profesionalams. Pareigūnai turi suvokti normas taip kaip jos sukurtos įstatymų leidėjo, kaip jomis suformuota bendra baudžiamumo sistema. Be to, pareigūnai, kvalifikuojantys veikas, jas tiriantys, kontroliuojantys tyrimą, normas suvokti turi taip pat kaip ir teisėjai, priimantys nuosprendžius.

Kartais normos teisminis aiškinimas orientuoja normos taikytoją į tai, kaip ją reikia taikyti, nors gramatinė normos struktūra atrodo aiški ir niekam keblumų nekyla. Pavyzdžiui:

> „**185 straipsnis. Radinio pasisavinimas**
>
> Tas, kas pasisavino rastą lobį, didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes, kitą didelės vertės radinį ar atsitiktinai jam patekusį didelės vertės svetimą turtą,
>
> baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų."
>
> Radinio pasisavinimo norma LAT išaiškinta taip, kad ji taikoma tada, kai radinys randamas nekontroliuojamoje, neapibrėžtoje aplinkoje, gamtoje. Kontroliuojamoje aplinkoje, žmonių lankymosi ar darbo vietoje rasto daikto paėmimas vertinamas kaip vagystė (LAT, Nr. 2K-41/2009). Normos taikymui, nors joje visiškai nenurodyta, svarbios aplinkybės ir vieta, kur kaltininkas rado daiktą. Jei pamesta auksinė grandinėlė rasta parduotuvėje ir pasisavinta, tai nebus radinio pasisavinimas, bus vagystė. Lobis ar kitos vertybės turi būti rastos ne savininko žemėje, o gamtoje, viešoje vietoje, bet kur, kur lankosi neapibrėžtas žmonių kiekis. Ir priešingai – metalo detektoriumi kapuose ir pilkapynuose rastų vertybių užvaldymas yra radinio pasisavinimas, o ne vagystė (LAT, Nr. 2K-7-358-303/2015).
>
> Todėl gramatinis normos aiškumas yra santykinis. Teisminis normos aiškinimas yra įpareigojantis ir formuojantis praktiką. O įprasti normos aiškinimo būdai, aptariami toliau, kai aiškinamos sąvokos, turinys, vieta, įstatyme neleidžia padaryti tokios išvados. Tokią išvadą leidžia padaryti teismo visumos aplinkybių įvertinimas, vyraujančiu faktoriumi laikant kaltininko tyčią, jo suvokimą.

Teisės aiškinimas – kasdienės teisinės veiklos sudėtinė dalis ir būtinybė, kuri nesibaigia perskaičius baudžiamojo įstatymo komentaro pateiktą normos aiškinimą. Normos nuolat kinta, nuolat atsiranda situacijų, su kuriomis iki tol teisėsauga ir teismas nesusidūrė. Kaip matyti iš pavyzdžių, nuolatinis praktikos stebėjimas ir analizė dėl normų aiškinimo taip pat reikšmingi.

Teisės normų aiškinimas – tai veikla, kuria nustatomas tikrasis normos turinys, įstatymų

leidėjo ketinimai, valia, taip pat nustatomi teisės normų struktūriniai, loginiai ryšiai, nematomi studijuojant pavienę normą. Pasitaiko, kad aiškinant normas paaiškėja teisės normų spragos. Kvalifikavimo požiūriu svarbu tai, kad aiškinimas yra nuolatinė veikla, atliekama visose kvalifikavimo stadijose iki galutinio teismo motyvavimo nuosprendyje. Svarbu ir tai, kad normos aiškinamos ne vien todėl, kad jos nesuprantamos, neaiškios, o todėl, kad būtų nustatytas tikrasis normos turinys ir parinkta tinkamiausia norma arba normų kombinacija. Baudžiamosios normos, kaip ir kitos socialinės normos, neveikia po vieną. Be to, praktikoje daug atvejų, kai vertinamos iš karto kelios padarytos veikos, vertinant situaciją reikia spręsti kompleksinį kvalifikavimo klausimą.

Baudžiamųjų normų aiškinimas ir viso baudžiamojo įstatymo aiškinimas – nuolatinė veikla. Baudžiamojo įstatymo normų aiškinimui teikiama ypatinga reikšmė, nes šių normų pagrindu ribojamos įtariamųjų, kaltinamųjų teisės ir laisvės. Netinkamai išsiaiškinus normą toks ribojimas bus neteisėtas ir sukels valstybės atsakomybę už žalą, padarytą asmeniui. Aiškinimo tikslas – teisingas baudžiamosios normos pritaikymas ir teisinių santykių neiškraipymas, normos neišplėtimas ar nesusiaurinimas teismui palankia, o kaltininkui nepalankia linkme, arba priešingai.

Baudžiamųjų normų aiškinimo kvalifikuojant veiką eiliškumas

Pradinis aiškinimo lygmuo – normoje įtvirtinto draudimo nustatymas, normos esmės išsiaiškinimas. Tai – bazinių baudžiamosios teisės studijų dalykas. Pavyzdžiui, pasakyti, kas yra nužudymas, ir veiką kvalifikuoti pagal BK 129 str. 1 d. nėra sudėtinga. Tačiau taikomos situacijos požiūriu kiekviena teisės norma gali turėti neaiškumo, kurį įveikti padeda teisės normų sistemos žinojimas ir teisės normų aiškinimas. Nužudymo norma pagrindinėje sudėtyje (BK 129 str. 1 d.) yra sudaryta iš apibrėžtų požymių, jos turinys aiškus: kaltininkas nužudo kitą žmogų – jau atimta gyvybė (baigtas veiksmas, gyvybė jau atimta); tas padaryta neteisėtai; tas padaryta kaltai. Tačiau kvalifikuojant konkretų gyvenimo atvejį ir analizuojant vis daugiau aiškėjančių faktinių aplinkybių izoliuota norma tampa aiški tik santykinai. Ji nepateikia atsakymo, kuo nužudymas skiriasi nuo būtinosios ginties situacijų, kai atimama gyvybė; ji nenurodo, kad nužudymas nėra karo veiksmų dalyvio gyvybės atėmimas mūšio lauke. Kvalifikuotoje nužudymo sudėtyje (BK 129 str. 2 d.) numatytų požymių aiškumas yra santykinis ir bylose nuolatos kelia diskusijų dėl jų taikymo, net ir esant kasacinio teismo išaiškinimui. Pavyzdžiui, koks nužudymas konkrečiu atveju laikytinas „itin žiauriu“.

> Nužudymo byloje veika buvo kvalifikuota pagal BK 129 str. 2 d. 7, 9 p., dėl to, kad A. G., E. E. suorganizavus R. B., veikdami organizuotoje grupėje kitų žmonių gyvybei pavojingu būdu, dėl savanaudiškų paskatų, siekdami gauti piniginį atlygį, nužudė D. B. – ne mažiau kaip dvylika šūvių į įvairias kūno vietas nužudė nukentėjusįjį šiam sėdint automobilyje.

Proceso metu nukentėjusiųjų atstovas pateikė prašymą kaltinamųjų veiksmus kvalifikuoti dar ir pagal BK 129 str. 2 d. 6 p., kaip nužudymą, padarytą *itin žiauriai*: šūvių skaičius, nedidelis atstumas, atstovo nuomone, yra priežastis nužudymą laikyti itin žiauriu. Be to, nukentėjusysis sėdėjo šalia savo draugės, kuri buvo nėščia. Kaltinamųjų gynėjai tvirtino, kad bet koks tyčinis nužudymas yra žiaurus, todėl šis požymis byloje neturi būti taikomas, šūvių skaičius ir trumpas laikas, kelios sekundės nerodo jokio didesnio žiaurumo. Be to, kvalifikuojantys požymiai „kankindamas ar kitaip itin žiauriai" turi būti aiškinami sistemingai, kaip padaryti tyčia, kaltininkui suprantant kankinimo arba didelio žiaurumo aplinkybes.

Teismas, nuteisdamas kaltininkus apkaltinamuoju nuosprendžiu nustatė, kad nužudymas iš tiesių buvo padarytas itin žiauriai – todėl, kad įvykdytas nukentėjusiajam artimo žmogaus akivaizdoje, tai sukėlė jam dideles kančias ir tai reiškia itin žiaurų nužudymo būdą. Apeliacinės instancijos teismas tokiam požymio traktavimui ir jo įrodymui nepritarė (Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-86-658/2022).

Kvalifikavimas ir tinkamų požymių taikymas priklauso ir nuo situacijos, ir nuo vertintojo požiūrio, ir nuo motyvų, kuriais jis grindžiamas. Todėl vertinamojo požymio formuluotė „kankindamas ar kitaip itin žiauriai" priklauso nuo interpretacijos, įstatymo aiškinimo. Apibendrinto LAT aiškinimo dėl nužudymo požymių taikymo buvimas (LAT senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas) lengvai neišsprendžia situacijos, aiškinimas būtinas konkrečiu atveju iki pat galutinio teismo vertinimo pateikimo.

Aiškinimo kriterijai ir ribos

Prieš priimdamas sprendimą pritaikyti normą, teisės taikytojas turi suprasti normos turinį, jos reguliavimo apimtį, esmę. Visos baudžiamosios normos ir atskirų jos požymių turiniui nustatyti daug reikšmės turi teorinis teisės aiškinimas ir teismų praktikos formuojami teisės aiškinimo kriterijai bei aiškinimo ribos. Išskiriami tokie pagrindiniai reikalavimai baudžiamosios normos turinio aiškinimui:

- tapačios aplinkybės skirtingose bylose negali būti aiškinamos skirtingai;
- teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų reikalavimų laikymasis aiškinant;
- teisės aiškinimo tikslas – atpažinti teisės reikalavimus teisiniame tekste, o atpažinus pritaikyti, bet ne kurti naujus teisinius reikalavimus;
- turi būti taikomi principai, kaip spręsti teisės normų koliziją ar konkurenciją;
- teisės aiškinimo šaltiniai turi būti aiškūs ir pagrįsti;
- svarbi teisėjo diskrecija (įstatymo suteikta nuožiūra) ir pareigos įgyvendinimas;
- teisės aiškinimas negali virsti baudžiamojoje teisėje draudžiama įstatymo ar teisės analogija (pagal Veršekys, 2012b, p. 212).

Nusikalstamos veiklos požymių analizei labai svarbios ne tik pačios teisės normos, bet ir teismų praktika, kadangi labai svarbu atpažinti ir taikyti nustatytus teisės reikalavimus ir įvardyti teisės aiškinimo šaltinius. Tik adekvačiai išsiaiškinus baudžiamosios normos turinį sudaromos prielaidos nustatyti sudėties požymius (žr. kitame skyriuje) ir juos įrodyti. Normos aiškinimas jokiu būdu negali tapti naujos taisyklės sukūrimu (Vaišvila, 2006, p. 7).

Aiškinimo būdai ir jų reikšmė

Bendrai teisinio teksto aiškinimas gali būti dvejopas: formalusis (siaurasis) ir turiningasis (platusis) (Lastauskienė, 2006, p. 64). Normos turinio pažinimo požiūriu labai svarbūs teisės aiškinimo metodai ir būdai pagal apimtį, turinį ir siekiamą rezultatą. Teisės teorijoje išskiriami svarbiausi teisės aiškinimo metodai: lingvistinis, istorinis, genetinis (įstatymų leidėjo ketinimų) ir sisteminis (Latvelė, 2010, p. 58). Šiuolaikinės baudžiamosios teisės teorijoje išskiriamas aiškinimas pagal aiškinimo būdą (kalbinis, istorinis, sisteminis, loginis, lyginamasis, funkcinis), pagal apimtį (adekvatusis, plečiamasis, siaurinamasis, atskleidžiamasis ir tikslinis), pagal subjektus (oficialusis ir neoficialusis) (Švedas ir kt., 2019, p. 134). Visi šie būdai aktualūs baudžiamojo įstatymo aiškinimui.

Aiškinimo būdai ir jų klasifikacija gali skirtis, varijuoti, bet svarbu, kad jie būtų visapusiai ir taikomi asmens, kvalifikuojančio veikas. Kvalifikavimo požiūriu reikia akcentuoti aiškinimo atmainas pagal būdą (kalbinis, istorinis, sisteminis, loginis, lyginamasis, įstatymų leidėjo ketinimų) ir pagal apimtį (adekvatusis, plečiamasis, siaurinamasis). Taip pat svarbu žinoti apie autentišką, oficialųjį ir neoficialųjį aiškinimą.

Kalbinis (lingvistinis, semantinis, gramatinis) aiškinimas

Įstatymas pirmiausia yra žodis. Todėl kalbinis aiškinimas yra pirmasis aiškinimas ir atskaitos taškas. Teisė kuriama ir fiksuojama kalbos ženklais, todėl aiškinimo objektas yra tekstas, o tarp aiškinimo metodų vyrauja lingvistinis teisės aiškinimo metodas (Mikelėnas, 2009, p. 84).

> „Lingvistinis (semantinis, kalbinis) teisės aiškinimo metodas yra toks metodas, kuriuo neaiškios teisės normos išaiškinimas grindžiamas, kritikuojamas ar pateikiamas kaip galimas atsižvelgiant į kalbos vartoseną“, o „teisės normos aiškinimas jos prasmės ieškant ,,giliau kalboje“ (Latvelė, 2010, p. 58). Tokio aiškinimo metu „dažniausiai aiškinami ne tiek atskiri žodžiai, o ,,kalbos prasmė“ (Latvelė, 2010, p. 58). Baudžiamosios teisės specialiosios dalies studijos rodo, kad šiam metodui skiriama didžiausia reikšmė, nuo jo pradedamas normos požymių atskleidimas, formuojamos teisininko profesionalo žinios.

Aiškinant normą kalbiniu požiūriu svarbu tai, kad „tais atvejais, kai neaiški žodžio reikšmė, reikia pasitelkti bendrinės kalbos ar specializuotus žodynus, t. y. teismas turi vadovautis visuotinai pripažinta žodžio reikšme, o ne imtis savavališkai kurti naujadarus“ (Mikelėnas, 2009, p. 84).

> Pavyzdžiui, aiškinant BK 223 str. numatytą aplaidžią apskaitą, esminės svarbos yra „aplaidumo“ sąvokos turinys ir jos skirtumas nuo apgaulingos apskaitos. Jei apgaulinga apskaita yra tyčinė, kokia gali būti aplaidi apskaita – neatsargi ar kai kuriais atvejais ir tyčinė? Aiškinimas pradedamas nuo sąvokos aiškinimo: „jau pats žodis aplaidus reiškia kaltininko nepagrįstą pasitikėjimą, neapdairumą“, o žodyne reiškia „apsileidęs, vangus...“ (Pečkaitis, 2013, p. 346).

Kalbiniu požiūriu aiškinant įstatymą aiškinama sąvoka konkrečioje normoje, paskui – skirtingose jo vietose (skirtingose BK normose, jei tokių yra); tada – kituose įstatymuose. Kalbinis aiškinimas yra pagrindinis vertinamųjų požymių aiškinimo metodas, bet ne vienintelis – kaip ir kitais aiškinimo atvejais svarbu aiškinant taikyti keletą metodų. Būtina vertinti ne tik požymio kalbinę, gramatinę konstrukciją, bet ir normos kontekstą, požymio vietą tarp kitų normų požymių (Veršekys, 2013, p. 79).

Istorinis aiškinimas

Istorinis aiškinimas yra toks aiškinimas, kai teisės normos prasmė nustatinėjama tiriant jos atsiradimo prielaidas, priėmimo sąlygas ir raidą (Latvelė, 2010, p. 68), lyginant kelių skirtingų redakcijų normų turinį. Normos raida, plėtotė, ar priešingai – nunykimas yra „tai, kas yra „už kalbos" – teisės normos sukūrimo istorija, normų kūrėjo ketinimai ar lėmusios visuomeninės aplinkos sąlygos" (Latvelė, 2010, p. 70). Baudžiamųjų normų atveju šis metodas itin aktualus, nes ilgainiui normos kinta, tobulėja, tampa sudėtingesnės, o esant ilgiems patraukimo atsakomybėn terminams kvalifikuojant gali būti aktualios kelios baudžiamosios normos, priimtos skirtingu laikotarpiu. Kartais reikia palyginti galiojančią normą su prieš ją galiojusia redakcija, kad būtų išsiaiškintas normos turinys.

> LAT, aiškindamas minėtą BK 223 str. ir jame įtvirtintą galimą kaltę, rėmėsi istoriniu aiškinimu: „Aplaidus buhalterinės apskaitos tvarkymas traktuotinas kaip toks nusikaltimas, kuris padaromas dėl neatsargumo. Tokia išvada remiasi ir istorinių sąvokų „aplaidumas", „aplaidus" aiškinimu. Teisės teorijoje, teismų praktikoje iki naujo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso priėmimo sąvokos „aplaidumas", „aplaidus" buvo siejamos tik su neatsargumu. Pagrindo nukrypti nuo taip susiformavusio aiškinimo nėra." (LAT, Nr. 2K-P-305/2009). Toks aiškinimas yra istorinis, tačiau ir plečiamasis, baudžiamojo įstatymo teksto išplėtimas (Pakštaitis, 2021a, p. 240).

Įstatymų leidėjo ketinimų nustatymo aiškinimas

Demokratinėje visuomenėje ir teisinėje valstybėje, grįstoje asmens teisių apsauga, teisės viršenybe, individo ir visuomenės teisių balansu svarbi demokratiškai išrinkto ir veikiančio įstatymų leidėjo valia. Ši valia kinta, priklauso nuo situacijos, pažiūrų, konkrečių politinių jėgų sanklodos. Todėl aiškinant priimtą įstatymą svarbus įstatymų leidėjo ketinimų (dar vadinamas „genetiniu", teleologiniu) teisės aiškinimo metodas. Jis išskiriamas pripažįstant, kad „greta tam tikroje teisės normoje pavartoto žodžio prasmės išaiškinimo, nustatant žodžių vartojimo taisykles, svarbūs yra tų žodžių autorių ketinimai ir tikslai" (Latvelė, 2010, p. 71), taip pat labai svarbu tai, ko siekė įstatymų leidėjas priimdamas konkretų baudžiamąjį įstatymą.

„Vienintelė pripažįstama galimybė nukrypti nuo paties teisinio teksto tyrimo – įstatymų leidėjo ketinimų aiškinimasis, remiantis įstatymų rengimo dokumentų peržiūra" (Latvelė,

2010, p. 84). Tai, ko siekė įstatymų leidėjas, yra svarbu nustatant tai, kas surašyta normoje. Įstatymų leidėjo ketinimų išsiaiškinimas tam tikrais atvejais nusveria kalbinį aiškinimo metodą (Veršekys, 2013, p. 82).

Sisteminis, loginis, lyginamasis aiškinimas

Teisė yra teisinių taisyklių sistema, todėl ir kiekviena teisės norma yra tam tikros visumos, sistemos, darnaus komplekso dalis, turinti jame savo vietą. Šios normos sujungtos viena logikos grandine, viena kitą papildo ir negali prieštarauti. Todėl normos vietos nustatymas suteikia teisės taikytojui svarbios informacijos apie teisės normos turinį ir reguliavimo esmę (Latvelė, 2010, p. 82). Sisteminis aiškinimas yra toks, kai logikos dėsniais nustatoma teisės normų sistemos vidinė sąranga (Latvelė, 2010, p. 82). Sisteminis aiškinimo metodas padeda nustatyti normos turinį remiantis bendrai teisės normų sistemos analize ir normų tarpusavio ryšių įvertinimu.

Loginis metodas yra logikos mokslo dėsnių taikymas nustatant normų išdėstymą, teiginių konstravimą ir neprieštaringumą, taip pat jų sąsajas loginiais ryšiais. Sisteminis ir loginis aiškinimo būdai glaudžiai susiję ir vienas be kito iš esmės netaikomi. Jau minėta, kad įstatymo tekstas kartais turi savitą logiką, nevisiškai sutampančią su teiginių logikos dėsniais, todėl taikant abu šiuos būdus pasiekiamas normos taikytojui būtinas rezultatas.

Aiškinant baudžiamąsias normas, nustatančias baudimą už disponavimo specialiosiomis medžiagomis pažeidimus, žalą gamtai, veikas kelių eismo srityje, svarbūs kiti teisės aktai, be kurių BK straipsniai neturi konkretumo. Todėl

> „aiškinant baudžiamajame įstatyme vartojamų terminų ir sąvokų turinį, dažnu atveju pasitelkiamos ir kitų fakultatyvių šaltinių nuostatos. Tarp kitų baudžiamojo įstatymo formuluočių turinio atskleidimo šaltinių paminėtini: 1) kiti įstatymai (pavyzdžiui, Cheminio ginklo uždraudimo įstatymas (Žin., 1998, Nr. 90-2480), tiesiogiai nurodytas BK 267 straipsnio 2 dalyje); 2) ES ir tarptautinės teisės aktai (pavyzdžiui, 1996 m. gruodžio 9 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 338/97 dėl laukinės faunos ir floros rūšių apsaugos kontroliuojant jų prekybą (OL 2004 m. specialusis leidimas, 15 skyrius, 3 tomas, p. 136), tiesiogiai nurodytas BK 277[1] straipsnyje); 3) poįstatyminiai teisės aktai (pavyzdžiui, Kelių eismo taisyklės, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 11 d. nutarimu Nr. 1950 (Žin., 2003, Nr. 7-263; 2008, Nr. 88-3530)); 4) teismų praktika (tiek nacionalinė, tiek tarptautinio pobūdžio); 5) doktrina ir baudžiamojo įstatymo pataisų projektų lydimieji dokumentai (pavyzdžiui, įstatymo projekto aiškinamasis raštas) ir pan.“ (Veršekys, 2013, p. 71).

Vyraujanti šiuolaikinės teisės sistemos savybė – nuolatinė kaita. Šiuolaikinė teisė tobulėja ir tampa vis sudėtingesnė, o tai neabejotinai veikia ir baudžiamosios teisės sritį. Iš dalies šis nuolatinės kaitos iššūkis sprendžiamas pasitelkiant informacines technologijas: elektroninės teisės aktų laikmenos, teisės aktų registras, teksto paieškos sistemos, sąvokų paieškos komandos leidžia normos taikytojui greitai ir efektyviai rasti reikiamus papildomus aktus,

nustatyti jų galiojimo laiką, redakcijas, rasti jų aiškinamuosius dokumentus, rasti nemažai teismų aktualios praktikos. Todėl sisteminis, loginis, lyginamasis aiškinimai yra teisės taikymo kasdienybė.

Autentiškas, oficialusis ir neoficialus aiškinimas

BK specialiojoje dalyje vartojamos sąvokos gali būti išaiškintos atskiroje specialiosios dalies straipsnio normoje, esančioje šio skyriaus pabaigoje. Specialiosios dalies dispozicijoje vartojamo termino ar sąvokos turinys gali būti atskleidžiamas ir pačiame straipsnyje arba skyriaus pabaigoje esančioje normoje. Tai galima laikyti autentišku baudžiamojo įstatymo aiškinimu, nes aiškinimą pateikė pats įstatymo leidėjas. Toks aiškinimas taip pat yra oficialus, privalomas. Atskiri BK specialiosios dalies straipsniai, kurie pavadinti „Sąvokų išaiškinimas", esantys specialiosios dalies skyrių pabaigoje, pateikia įstatyme įtvirtintą aiškinimą (pavyzdžiui, BK specialiosios dalies 141, 190, 212, 230, 248, 269, 277[1], 330 str.). Todėl nedidelė dalis visų BK vartojamų sąvokų išaiškinta pačiame baudžiamajame įstatyme (Veršekys, 2013, p. 71). Dalis sąvokų, vartojamų BK specialiojoje dalyje, yra išaiškintos BK bendrojoje dalyje. BK bendrojoje dalyje apibrėžti terminai ir sąvokos yra aktualūs visai specialiajai daliai beveik be išimčių.

Neoficialusis aiškinimas yra neprivalomas aiškinimas, kurį gali pateikti bet kokie suinteresuoti įstatymo taikymu asmenys – teisės tyrėjai, mokslininkai, advokatai, teisininkai, žmogaus teisių gynėjai. Neoficialus aiškinimo atmaina yra mokslinis (doktrininis) aiškinimas, kuris svarbus kuriant teisės turinį, sisteminant jau esamus aiškinimus, puoselėjant kodifikavimo tradicijas, jis iš dalies lemia teismų atliekamą aiškinimą.

Analogijos negalimumas aiškinant baudžiamąjį įstatymą

Įstatymo analogija yra tokie atvejai, kai jo nuostatos taikomos įstatymo nesureguliuotiems ar pagal įstatymo prasmę neapimtiems santykiams, o teisės analogija – tokie atvejai, kai nesureguliuotiems santykiams taikomi bendrieji teisės principai. Baudžiamosios teisės sistemoje analogija griežtai negalima, nes ji prieštarauja konstituciniams principams, baudžiamojo teisingumo principams, žmogaus teisių apsaugos doktrinai, teisės valstybės sampratai. Tai, kas aiškiai neuždrausta, negali būti tariamai uždrausta panašia, analogiška norma.

Įdomu tai, kad baudžiamojo proceso teisėje, nustatančioje taisykles, analogijos iš principo paneigti negalima, kartais ji taikoma, nes pasitaiko situacijų, kai reikia atlikti proceso veiksmus, apginti nukentėjusiojo teises. Todėl baudžiamajame procese taikant BPK nuostatas, analogijos taikymas išimtinais atvejais galimas laikantis baudžiamojo proceso principų

ir jais remiantis (argumentavimas, pavyzdžiui, LAT, Nr. 2K-P-429/2007, Nr. 2K-P-444/2011; Ažubalytė ir kt., 2016, p. 120, 121).

Bet koks baudžiamosios normos aiškinimas turi būti konkrečios normos turinio atskleidimas, bet ne sudarymas prielaidų normą pritaikyti joje nenumatytiems atvejams. Remiantis bendruoju *nullum crimen sine lege stricta* principu, draudžiančiu analogiją baudžiamojoje teisėje, sąvokų išaiškinimų straipsnių nuostatos paprastai turėtų būti taikomos tik tam BK specialiosios dalies skyriui, kuriame jie yra įtvirtinti (Veršekys, 2013, p. 137). Todėl ir „analogiškas požymio aiškinimas, pasiremiant kitos sudėties išaiškinimu, baudžiamojoje teisėje nėra galimas (BK 213 str. 2 d. dispozicija nėra nukreipiančioji, todėl jos turinys negali būti atskleistas pagal analogiją per vertinamuosius požymius, numatytus BK 190 str. (LAT, Nr. 2K-7-45/2007; Veršekys, 2013, p. 137). Analogiškas požymio aiškinimas pasiremiant kitos sudėties išaiškinimu gali būti tik orientacinis, bet ne saistantis (Veršekys, 2013, p. 80).

Siaurinamasis ir plečiamasis teisės aiškinimas

Pageidautina, kad aiškinimas pagal apimtį būtų adekvatus, neišplėstų ir nesusiaurintų normos. Tačiau dažnai aiškinant normos turinys plečiamas arba susiaurėja. Todėl pagal apimtį aiškinimas gali būti siaurinamasis – kai siaurinamas teksto gramatinis turinys; ir plečiamasis – kai plečiamas tiesiogiai aprašytas teksto turinys ir norma aiškinama plačiau nei aprašyta (Liekytė, 2001, p. 110). Tradiciškai laikomasi pozicijos, kad baudžiamojoje teisėje galimas tik siaurinamais aiškinimas, nes normos negalima taikyti tiems atvejams, kuriems ji nesukurta. Normas ar įstatymą aiškinant plečiamai – plačiau negu apima gramatinis teksto turinys – kyla grėsmė praplėsti baudžiamąją normą, taikyti atvejams, kuriems ji neskirta, apsunkinti įtariamojo, kaltinamojo padėtį. Taip aiškinant įstatymą nusikaltimo padarymu galima apkaltinti asmenį, nepadariusį draudžiamos veikos. Tačiau ši problema sudėtingesnė. Kartais norint nustatyti tikrąją įstatymų leidėjo valią gali tekti normą išsiaiškinti plačiau.

> Pavyzdžiui, BK 307 str. numato pelnymosi iš kito asmens prostitucijos veiką – baudžiamas tas, kas turėjo pajamų iš kito asmens prostitucijos, sąvadavo prostitucijai. Gramatinis tokios normos aiškinimas prostitucijos paslaugas aiškina kaip seksualinių paslaugų teikimą teikiant mokamas lytinių santykių paslaugas. Teismų praktikoje nueita tuo keliu, kad prostitucijos paslaugomis laikoma ne tik mokamų lytinių santykių teikimas, bet ir seksualinių masažų teikimas kaip lytinės aistros tenkinimo būdas. Nors, atrodytų, sąvoka „prostitucija“ neapima „seksualinio masažo“ paslaugų, teismo pateiktas aiškinimas praplečia gramatinį normos tekstą.
>
> Minėtas pavyzdys dėl BK 223 str., kuris nenumato neatsargios kaltės (*nullum crimen ine lege*), kasacinio teismo išaiškintas remiantis istoriniu ir sisteminiu aiškinimu, kad normoje gali būti ir neatsargi kaltė. Toks aiškinimas yra plečiamasis įstatymo aiškinimas, kai paaiškinta tai, kas normoje neparašyta.

Siaurinamojo aiškinimo atveju normos turinys aiškinamas taip, kad ji būtų suprantama konkrečiau, siauriau negu jos gramatinis turinys.

> Pavyzdžiui, BK 261 str. numato narkotinių ar psichotropinių medžiagų platinimą nepilnamečiams. Iš normos turinio analizės aišku, kad joje numatytas kaltininkas (subjektas) yra bet koks asmuo sulaukęs šešiolikos metų. Jei nepilnametis parduoda narkotinių medžiagų nepilnamečiui, baudžiamumas pagal normos konstrukciją galimas, bet nelogiškas, nes norma skirta apsaugoti nepilnamečius nuo pilnamečių asmenų neteisėtų veiksmų. Todėl tokios normos turinys siaurinamas ją aiškinant taip, kad už šią veiką atsakyti turi asmenys, sulaukę pilnametystės, aštuoniolikos metų amžiaus. Taikant siaurinamąjį įstatymą nepilnametis pagal šį straipsnį atsakyti neturi.

Plečiamasis aiškinimas kai kuriais atvejais gali būti ne tik sunkinantis, bet ir lengvinantis teisiamojo padėtį, pavyzdžiui, privilegijuotos normos plečiamasis išaiškinimas (Fedosiuk, 2014, p. 1086).

Siaurinamasis aiškinimas taip pat gali būti nepalankus įtariamajam ar kaltinamajam (siaurinamai išaiškinus atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygas, jo padėtis gali pasunkėti). Siaurinamasis ir plečiamasis įstatymo aiškinimas yra leistinas baudžiamosios teisės taikymo metodas, tačiau tik su viena sąlyga – toks aiškinimas negali kaip nors pasunkinti kaltinamojo padėties (Fedosiuk, 2014, p. 1086).

Todėl kvalifikavimo požiūriu kvalifikuojant veiką, norint teisingai pritaikyti normą, reikia derinti kelis aiškinimo būdus. Iš to kyla ir reikalavimas kvalifikuojančiam veiką asmeniui žinoti daugiau nei viena izoliuota norma. Normos pritaikymas negali būti mechaniškas nežinant kitų normų nuostatų ir turinio. Bet kokio teisės akto tekstas – tik dalis bendros teisės sistemos; todėl viso reguliavimo esmė ne visada atsiskleis iš vieno teisės akto tekto. Dėl šios priežasties pradedančiajam studijuoti visada sunku suprasti teisės sistemos visumą, bendrą *teisės dvasią* iš vieno izoliuoto teisės akto.

Ar galima pasiekti, kad aiškinimas būtų vienodas, ir ar toks tikslas svarbus praktikai

Abstrakčią normą visada reikia aiškinti, įstatymui reikia nuolatinio jo sistemos aiškinimo. Pasitaiko situacijų, kai teismas turi įstatymą aiškinti konkrečiu atveju su tam atvejui būdinga specifika. Pasitaiko ir atvejų, kad teismas aiškindamas sukuria ir išimčių iš taisyklės. Taikant teisės normas „ilgainiui remiantis teismų praktika išsikristalizuoja teismų naudotinos interpretacinės taisyklės, tačiau tai nėra visa apimanti sistema, todėl į klausimus dėl kitų, praktikoje neaptartų, teisės aiškinimo taisyklių naudojimo galimybių ir apimties neatsakoma. Taigi šią problemą teismų praktika išsprendžia tik iš dalies“ (Latvelė, 2010, p. 88). Kad normų aiškinimas taptų vienodas – nepasiekiamas tikslas, nes „vieninga teisės interpretacija galėtų būti įmanoma tik tokiu atveju, jei būtų įtvirtintos tikslios teisės interpretavimo taisyklės bei principai“, tačiau „įstatymai nepateikia jokių specifinių teisės interpretavimo taisyklių“ (Latvelė, 2010, p. 88).

Aiškinimo taisyklės ir gairės kvalifikuojant

Kai kvalifikuojant reikia sudėtingesnio aiškinimo, tikslinga laikytis ir šių gairių: pirmenybė teikiama oficialiajam aiškinimui; pirmenybė teikiama adekvačiam aiškinimui; norma ir aiškinimas, galioję veikos padarymo metu, turi pagrindinę reikšmę; aiškinti pradedama nuo gramatinio aiškinimo, sąvokų ir teiginių turinio atskleidimo, tada einama link kitų aiškinimo būdų; pasitelkiama teismų praktika, jei jos yra, palyginami keli paplitę reikiamos normos aiškinimai. Teismas laisvas aiškinti pagal savo kompetenciją ir nukrypti nuo senesnio aiškinimo, jei užtikrinamos asmens teisės ir nebloginama asmens teisinė padėtis. Tais atvejais, kai aiškinamos normos dėl valstybės egzistencijos, teritorijos vientisumo, aiškinant turi būti atsižvelgiama į valstybės interesų užtikrinimo principus.

Baudžiamųjų normų trūkumai. Hipotetinės, „mirusios“, „guminės“ normos

Baudžiamosios normos kuriamos kaip universalaus bet kokios galimos, būsimos nusikalstamos veikos įvertinimo priemonė. Normos statiškos laiko atžvilgiu ir, keičiantis visuomenės būsenai, santykiams, socialiniams ryšiams, kolektyvinei sąmonei, jos savaime nekinta. Keičiantis erdvėlaikiui normos lieka galioti, jei įstatymų leidėjas jų nepakeičia. O gyvenimas nuolatos kinta, laiko tėkmė, visuomenės raida nestovi vietoje. Teismų praktika, aiškindama požymius, negali normų išplėsti. Gali būti, kad norma kaip reguliavimo (draudimo) instrumentas pasensta ir neatitinka gyvenimo realijų. Kartais nutinka ir taip, kad konkreti norma niekada nėra taikoma. Todėl teorijoje žinomos „mirusios“ normos. Taip nutinka dėl to, kad socialinė tikrovė pakito ir norma tapo nebeaktuali. Gali būti ir taip, kad nepasitaikė tokių situacijų, kurioms norma buvo sukurta. Tačiau išsamaus, visapusio, išplėtoto baudžiamojo įstatymo buvimas, kuriame yra ir netaikomų normų, svarbus visuomenės apsaugai.

Teorijoje žinomos ir „guminės normos“, kurios reiškia požymių neapibrėžtumą ir to nulemtą jų „paslankumą“, galimybę pritaikyti visiškai nepanašiems atvejams. Tokios normos neatitinka baudžiamojo įstatymo keliamų apibrėžtumo ir aiškumo reikalavimų, nes gali būti „tamprios kaip guma“ – pritaikomos įvairiems ir labai skirtingiems atvejams. Iš dalies tokios normos siejamos su baudžiamųjų normų spragomis (žr. toliau).

> Blogos, neapibrėžtos teisėkūros pavyzdys buvo „chuliganizmo“ baudžiamoji norma (225 str., 1961 metų BK), kurią pakeitė viešosios tvarkos pažeidimo norma. „Chuliganizmas“ kaip „veiksmai, šiurkščiai pažeidžiantys viešąją tvarką ir rodantys aiškų negerbimą visuomenės“, buvo laikomas „gumine“ norma, nes veiksmai „šiurkštūs“, o „aiškus negerbimas visuomenės“ iš vienos pusės yra neapibrėžtas, iš kitos – būdingas daugeliui smurtinių veikų, padarytų viešoje vietoje. Ir pavojinga veika, ir jos padarymo aplinkybės apibrėžtos panaudojant vertinamuosius požymius. Siekiant įstatymo aiškumo, šią normą pakeitė viešosios tvarkos pažeidimo norma (BK 284 str.), kurioje įtvirtinti vertinamieji požymiai, jų daug – „*įžūliu* elgesiu, *grasinimais*, *piktybiškai* tyčiodamasis arba *vandališkais veiksmais* demonstravo *nepagarbą aplinkiniams ar aplinkai* ir *sutrikdė*

visuomenės rimtį ar tvarką“. Nors ši norma nebėra „guminė“, bet savo neapibrėžtumu išsiskiria iš kitų. Dėl neapibrėžtumo ji taikoma ir tais atvejais, kai tikrai *sutrikdyta visuomenės rimtis ar tvarka*, ir tada, kai, pavyzdžiui, tarp dviejų vairuotojų kilo konfliktas gatvėje, vienas jų smūgiavo kitam ir šis konfliktas visuomenės gyvenimui ir viešajai tvarkai nepadėjo.

Įstatymų leidėjas, kurdamas normą, visų pirma siekia efektyvaus reguliavimo, kad nepageidaujamas elgesys būtų uždraustas. Tačiau jis, kaip politinė institucija, siekdamas sureguliuoti visuomenės gyvenimą, nuolatos balansuoja ant įstatymų kiekybės ir kokybės ribos. Jis neturi BK uždrausti veikų, kurių persekiojimas jau atliekamas kitomis teisinėmis priemonėmis arba gali būti atliktas kitomis teisės šakomis (administracine teise).

Kuriant baudžiamąją normą turi būti siekiama ne tik efektyvaus problemos išsprendimo, bet mintyje turi būti turimas įrodinėjimo procesas. Per daug normoje numatytų požymių reiškia, kad norma bus įrodinėjama sunkiau, nes reikės surinkti duomenų apie kiekvieną požymį. Taigi, daugiau požymių reiškia didesnę įrodinėjimo naštą valstybei. Be to, požymiai negali būti neapibrėžti, turi turėti ribas. Kartais įstatymų leidėjas nueina pernelyg sudėtingo normos formulavimo keliu, kai baudžiamoji teisinė norma nutolsta nuo pradinės kriminalizavimo idėjos ir tampa sudėtinga juridine konstrukcija.

Itin sudėtingomis teisinėmis konstrukcijomis tampa normos, kurias sudaro ištisas situacijos galimybių aprašymas, pvz., BK 189[1], BK 226 str. 1 d. Šią normą, numatytą vien pirmojoje straipsnio dalyje, sudaro per septyniasdešimt žodžių, o visą straipsnį – aštuonios dalys, taikomos skirtingoms neteisėto „sandorio šalims“, skirtingiems subjektams, taip pat numatyti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai ir normos perskaitymas nėra pakankamas norint suprasti jos turinį. Tik detali, kruopšti analizė, atskirų įrodinėtinų požymių išskyrimas leidžia suvokti tikrąjį jos turinį.

Baudžiamojo įstatymo spragos. Problema, jos sprendimo būdai, reikšmė kvalifikavimui. Įstatymo nutylėjimai. Spragų pobūdis ir įtaka teisės taikymui bei teisėkūrai

Baudžiamasis įstatymas kuriamas taip, kad būtų užtikrintas visuomenės stabilumas ir apsaugotos jo galiojimo laikotarpio visuomenei svarbiausios vertybės. Jis kuriamas turint tikslą apsaugoti visuomenę, taip pat formuojant baudžiamąją politiką, organizuotą valstybės reakciją į nusikalstamumą. Valstybės įstatymų leidyba paprastai yra aktyvi, nes nuo jos priklauso valstybės veiksmingumas. Baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų kūrybos sritis yra reikšminga ir nuolatos stebima už šią sritį atsakingų institucijų (pavyzdžiui, Teisingumo ministerijos).

Kad ir kokia ištobulinta būtų rašytinės teisės sistema, neįmanoma išvengti situacijų, kai teisės norma neapima kokio nors reikšmingo klausimo, kuris turi būti sureguliuotas. Nuolatos atsiranda teisės normomis nenumatytų situacijų, kurias reguliuoti būtina, arba prieštaringų situacijų, kai nėra vienareikšmiško atsakymo į klausimą, kaip normą pritaikyti. Tik

teisės normų taikymo praktika pajėgi atskleisti tokias situacijas, nes hipotetinis normų konstravimas negali aprėpti visų būsimų situacijų ir vertinimo galimybių.

Teisės spraga apibrėžiama kaip atitinkamos teisės normos nebuvimas, kai atvejai, turintys reikšmę, nepatenka į galiojančios teisės normos reguliavimo sritį. Plačiai pripažįstama, kad teisės spragos atsiranda dėl to, jog „tikrovė visada yra daug sudėtingesnė ir labiau įvairiaspalvė, nei įsivaizduoja įstatymų leidėjas, iš anksto suformuluodamas teisės normas“ (Latvelė, 2010, p. 94).

Spragos neturi būti painiojamos su įstatymo nutylėjimais. Įstatymo nutylėjimai yra situacijos, kai reikšmingi požymiai, sąvokos įstatyme nenurodyti. Tokie nutylėjimai gali būti sąmoningi, kaip nenoras apsunkinti įstatymą nebūtinomis nuostatomis, arba nesąmoningi, apdairumo trūkumai, netinkamas prognozavimas. Šiuos nutylėjimus galima užpildyti teoriniais samprotavimais ir aiškinimu.

Baudžiamojo teisingumo sistemoje teisės spragos siejamos su materialia baudžiamąja teise, nes baudžiamojo proceso teisėje teismai gali taikyti analogiją ir procesinius principus įstatymo nesureguliuotiems atvejams.

Baudžiamojoje teisėje spragos paprastai įvardijamos kaip atvejai, kai nenustatyta baudžiamoji atsakomybė už dalį pavojingų veiksmų, kuriuos uždrausti būtina, atvejai, kai galiojančiose normose nenurodyti būtini požymiai ir tai trukdo kaltininką patraukti baudžiamojon atsakomybėn, kai nustatyti pavojingi veiksmai. Spragos gali paaiškėti taikant normą, stokojančią reikiamų požymių, bet gali paaiškėti ir tada, kai, vertinant situaciją, kuri reikalauja baudžiamojo teisinio įvertinimo, neatsiranda adekvačios normos. Į klausimą, ar iš tiesų tai spraga, ar įstatymų leidėjo nutylėjimas, sąmoningas atsisakymas drausti ir bausti, atsakymą pateiks tik detali įstatymo nuostatų ir praktikos analizė.

Spragos yra baudžiamojo teisinio reguliavimo trūkumai. Tai gali būti ne tik draudimų trūkumai dispozicijose, bet ir kiti trūkumai. Tai gali būti ir atvejai, kai nenustatyta su baudžiamąja atsakomybe, atleidimu nuo jos susijusi taisyklė arba neuždrausta nusikalstama veika, kuri privalo būti uždrausta ir tokią išvadą galima padaryti palyginus kelias normas. Galimi atvejai, kai veika uždrausta, tačiau numatomi prieštaringi, įstatymo sistema ar logika nepaaiškinami požymiai, sukuriantys teisinio netikrumo situaciją ir reikalaujantys papildomo įstatymo aiškinimo, kuriuo nutolstama nuo normos gramatinės išraiškos. Tai ir atvejai, kai norma tokia plati, kad nusikalstamu gali būti pripažintas ir nepavojingas elgesys, sudarantis menkavertį pažeidimą, arba neutralus elgesys. Dėl spragų baudžiamajame įstatyme gali būti iškreipiamas *nullum crimen sine lege* principo taikymas. Būtent šio principo esmė orientuoja į tai, kad baudžiamoji norma privalo būti aiški, tiksliai aprašyti nusikalstamą veiką.

Paprastai baudžiamojo įstatymo spragos yra įstatymų leidėjo nekokybiškos veiklos rezultatas. Jos atsiranda dėl teisinės technikos ignoravimo, sistemos nežinojimo, visuotinai

pripažintų teisės principų negerbimo arba siekiant kuo greičiau, „mechaniškai“ sureguliuoti klausimą, nesigilinant į sistemines įstatymo pakeitimo pasekmes. Tai gali būti susiję su politinės valios įgyvendinimu skubos tvarka, teikiant nesuderintą baudžiamojo įstatymo pakeitimo projektą įstatymų leidėjo tvirtinimui. Tai gali atsitikti ir ypatingos skubos tvarka priimant įstatymą, jo nesuderinus su jau esančia sistema. Spragas gali nulemti noras uždrausti ne iki galo apibrėžtą veiką, ignoruojant galiojančią teisėkūros tvarką, vertinamųjų požymių teoriją, nerodant deramos pagarbos konstituciniams teisėtumo ir *nullum crimen sine lege* principams, Europos žmogaus teisių konvencijos 7 str. ir EŽTT suformuluotai jurisprudencijai (Veršekys, 2013, p. 11).

Teisės spragų gali likti ir dėl techninių klaidų įstatymų leidyboje, žmogiškų klaidų, nepakankamo prognozavimo, menko problemos aktualumo teikiant projektą. Teisė negali numatyti visko iš anksto, taip pat ir įstatymų leidyba negali visko numatyti iš anksto.

Taikant baudžiamąsias normas spragos nėra dažnas dalykas, bet jų gali pasitaikyti. Teisės studijos rodo, kad tam tikros apimties spragų baudžiamajame įstatyme buvo pasitaikę ir dėl bendrosios dalies nuostatų įgyvendinimo (BK 38 str., BK 75 str. nuostatų) (Rainienė, 2015, p. 142). Taip pat yra spragų dėl bendrosios dalies nuostatų santykio su specialiąja dalimi aprašant konkrečias sudėtis:

> „Mokslinėje literatūroje (R. Mikliušas, V. Piesliakas, S. Bikelis) seniai pripažįstama įstatymo spraga tai, kad tiek nusikalstamo pasitikėjimo, tiek ir nusikalstamo nerūpestingumo definicijos yra apibrėžiamos tik materialioms nusikalstamų veikų sudėtims. Dėl šios priežasties baudžiamasis įstatymas tampa prieštaringas – specialioji dalis numato sudėtis, kurioms bendroji dalis neįtvirtina reikiamos neatsargios kaltės konstrukcijos. Pavyzdžiui, BK 256 straipsnio 1 dalyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą disponavimą branduolinėmis ar radioaktyviosiomis medžiagomis arba kitais jonizuojančiosios spinduliuotės šaltiniais, t. y., be kitų dispozicijoje minimų veikų, baudžiamoji atsakomybė kyla ir už bet kokio pavidalo ir bet kokios fizinės būsenos branduolinių ar radioaktyvių medžiagų arba kitų jonizuojančių spinduliuotės šaltinių laikymą. O šio straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad 1 ir 2 dalyse numatytos veikos yra nusikalstamos ir tais atvejais, kai jos padarytos dėl neatsargumo. Taigi, pagrindiniu klausimu tampa, kokio turinio neatsargumą reikia įrodyti, jei nagrinėjamos nusikalstamos veikos sudėtis yra formali, o BK 16 straipsnis neatsargios kaltės definicijos formalioms sudėtims nepateikia“ (Šukytė, 2013, p. 661).

Atskirais atvejais įstatymų leidėjas lieka prie nuosaikesnės draudimo ir baudimo politikos, kai kurių veikų neįtraukia į baudžiamąjį įstatymą. Naujos normos atsiradimas, spragos užpildymas gali būti nulemtas tarptautinių konvencijų ratifikavimo:

> Labai ilgą laiką Lietuvos baudžiamasis įstatymas nenumatė tokių nusikalstamų kaip prekyba žmonėmis (numatytas 1998 metais). Piratavimo nusikaltimas (BK 251[1] str.) atsirado tik 2014 metais. Iki tokio nusikaltimo įtvirtinimo įstatyme buvo spraga ir jūros piratų veikos galėjo būti vertinamos tik pagal kitus BK straipsnius.
>
> Ilgą laiką teroro akto apibrėžimas buvo siejamas su sprogdinimais, padegimais, žmonių žudymu (2000 metų BK 250 str. redakcija) ir neapėmė daugybės kitų įmanomų pavojingų veikų,

teroristinių tikslų, dispozicija buvo aiškiai per siaura, nepakankamai universali, todėl teroro aktu buvo galima laikyti bet kokį pavojingą turto sunaikinimą (Pakštaitis, 2016). Spragos buvo susijusios su pavojinga veika, jos būdais, padariniais.

Nors įstatymas esant neatsargiam nusikaltimui reikalauja dispozicijoje nurodyti neatsargią kaltę, ilgą laiką egzistavo BK 223 str. su nutylėta neatsargia kalte ir ši spraga ilgą laiką buvo nepataisyta (Pakštaitis, 2021a, p. 239, 240).

Baudžiamasis įstatymas nereguliuoja daugpatystės, lytinių santykių su tiesiosios linijos giminaičiais, ir tai gali būti įstatymo nutylėjimas, jei vertinimo nebuvimas yra sąmoningas įstatymų leidėjo pasirinkimas. Tačiau iškeliamos reguliavimo idėjos, kad tai yra spraga, kurią reikia šalinti ir tokį seksualinį elgesį kriminalizuoti. Vertinant labai detalią ir išplėtotą seksualinių nusikalstamų veikų sritį, akivaizdu, kad neuždrausti ir tokie veiksmai kaip seksualiniai veiksmai su gyvūnais (zoofilija) ar mirusių žmonių kūnais, jų dalimis (nekrofilija).

Kartais spragos situacija yra sąlygiška – spraga galima laikyti baudžiamojo įstatymo teksto trūkumą, kuris adekvačiai gali būti užpildomas baudžiamosios normos aiškinimu:

Fizinio skausmo sukėlimas ar smūgių sudavimas yra dažniausiai pasitaikantys BK 140 str. numatytoje normoje veikos padarymo būdai, o padarinys yra skausmo sukėlimas. Tačiau aiškinant įstatymą, vertinant situacijas praktikoje, aiškėja „skausmo" kaip veikos padarinio ribotumas ir santykinumas. Ne viskas, kas nukentėjusiajam padaroma smurtaujant, gali būti įvertinta kaip „skausmas". Pavyzdžiui, šaldant žmogų pramoniname šaldytuve arba įmetus į ledinį vandenį sukeliama fizinė kančia ar nepakeliama būsena nėra „skausmas" tiesiogine prasme. Tačiau turiningas sąvokos aiškinimas leidžia normos nelaikyti turinčia spragą, kadangi „fizinio skausmo" sąvoka praktikoje praplečiama iki fizinės kančios.

Savavaldžiavimo nusikaltime (BK 294 str.) nurodomos veikos padarymo aplinkybės „nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos", kai tokios tvarkos gali ir nebūti ir šis požymis neinformatyvus, neįrodomas, bet deklaruojamas. Kokia tai per tvarka, ar ji susijusi su skundų padavimu, ieškinio teisena, ar dar kokia kita tvarka, sunku nustatyti. Todėl įstatymo taikytojas tokią abstrakciją stengiasi paaiškinti pats. Ar šis normos trūkumas yra spraga, ar tik sisteminis trūkumas, atsakyti vienareikšmiškai be giluminio kokybinio tyrimo negalima.

Buvo pastebėta, kad baudžiamajame įstatyme nepagrįstai palikta spraga nekriminalizuojant netikro ar suklastoto dokumento įgijimo, tokia veika neįtraukta į BK 300 str. 1 d. numatytą alternatyvių veikų sąrašą, nors yra aktuali praktikoje (Pranka, 2016, p. 58).

Nors pagal Konstitucijos 31 str. 4 d. bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu, o ne kokiu nors „įstatymus papildančiu" (poįstatyminiu) aktu (Lietuvos konstitucinė teisė, 1998, p. 216), o principas *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* griežtai siejamas su įstatymu, pagal galiojančią teisinę techniką kai kuriuos BK straipsnius papildo, jiems turinį suteikia poįstatyminiai aktai. Taip, pavyzdžiui, „narkotinės ir psichotropinės medžiagos yra medžiagos, įtrauktos į Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos patvirtintus narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus"; „Kokį narkotinių ar psichotropinių medžiagų kiekį laikyti nedideliu, kokį dideliu ir labai dideliu, nustatoma remiantis Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos patvirtintomis rekomendacijomis" (BK 269 str. 1 d., 2 d.). Teisės teoretikai ir praktikai neretai net nesusimąsto, kad baudimo esmę nulemia poįstatyminis aktas (ministro įsakymas), o ne įstatymas ir tai prieštarauja konstitucinei doktrinai, įstatymams, teisės principams. Lengva išeitis

iš tokios situacijos – narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašus reikia tvirtinti ne įsakymu, o BK priedu, juolab BK turi įgyvendinamų Europos Sąjungos teisės aktų priedą.

Baudžiamojoje teisėje, skirtingai negu kitose teisės šakose, įstatymo trūkumų, neaiškumų ar nutylėjimų negalima užpildyti analogija ar bendraisiais teisės principais, nes tai susiję su pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių ribojimu (Lastauskienė, 2005, p. 31). Sprendžiant teisės spragas pagrindinis vaidmuo tenka įstatymų leidėjui. Tik įstatymų leidybos procedūra, pereinant visas teisėkūros stadijas, leidžia parengti ir priimti kokybišką įstatymą. Taip pat ypatingas vaidmuo tenka kasaciniam teismui, kuris formuoja vienodą teismų praktiką ir pasisako dėl adekvataus baudžiamojo įstatymo taikymo. Kasacinis teismas turi visada vadovautis *nullum crimen sine lege* principu, kad nebūtų išplėstas įstatymo tekstas.

Kadangi baudžiamasis įstatymas galioja perspektyviai, įstatymų leidėjas ir jam talkinantys baudžiamosios teisės teoretikai bei praktikai turėtų būti aktyvūs, savo tyrimuose pastebėję spragas motyvuotai siūlyti jas užpildyti. Spragų naikinimo požiūriu baudžiamosios teisės teorija, teisės mokslo tyrimai, teismų praktikos analizė suteikia vertingų įžvalgų. Kartu atsiskleidžia šiuolaikinės įstatymų leidybos lankstumas, demokratiškumas, mokslo įtaka įstatymo kokybei, teorijos ir praktikos sąsajų abipusiškumas ir grįžtamasis ryšys. Ypač vertingi ir sveikintini baudžiamosios teisės tyrimai, taip pat teisės studijų metu atliekami baudžiamosios teisės normų dogmatiniai tyrimai, praktikos analizė.

Spragų įtaka kvalifikavimui

Jei kvalifikuojant susiduriama su baudžiamojo įstatymo spraga, turi būti ieškoma sprendimo, kaip įvertinti situaciją. Reikėtų laikytis tokių metodinių gairių: situacijos aiškinimas ir teismų praktikos panašių pavyzdžių paieška bei analizė, normos, kuri apima situaciją, taikymas. Jei norma neapima situacijos, veikos pagal ją kvalifikuoti negalima. Teisėsaugos institucijos ir prokuroras, kurio pareigos apima ir viešojo intereso apsaugą, turi imtis iniciatyvos ir teikti siūlymų įstatymų leidėjui dėl konkrečios baudžiamumo spragos išsprendimo.

Atvirieji savikontrolės klausimai

Kokios baudžiamosios teisinės normos ypatybės reikšmingos kvalifikavimui?

Ar baudžiamosios normos turi būti rašytinės, ar gali egzistuoti kaip paprotys ar tradicija?

Kuo reikšminga baudžiamosios normos struktūra kvalifikavimui?

Kuo ypatinga teisinė technika konstruojant baudžiamąsias normas?

Ar teisinė technika turi įtakos tam, kaip veika bus kvalifikuojama ir įrodinėjama?

Kuo reikšmingas baudžiamųjų normų aiškinimas ir kuo jis skiriasi nuo kitų teisės normų aiškinimo?

Kiek baudžiamojo įstatymo aiškinimo būdų yra, kokie jie ir kaip jie sąveikauja?

Kaip baudžiamosios teisės teorija veikia baudžiamųjų normų taikymą?

Ar gali nusikalstamas veikas kvalifikuojantys subjektai remtis neoficialiu, moksliniu aiškinimu ir jo siūlymais?

Ar gali baudžiamojo įstatymo spragos būti užpildomos normų aiškinimu?

Kaip turi elgtis kvalifikavimo subjektas, kai nustato baudžiamųjų normų spragas?

III DALIS. NUSIKALSTAMOS VEIKOS SUDĖTIS KAIP BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS PAGRINDAS IR JOS REIKŠMĖ KVALIFIKUOJANT

Norint įgyvendinti teisinę atsakomybę kaip valstybės poveikį asmeniui reikia įrodyti ne tik jo padarytos veikos faktą, bet visumą teisiškai svarbių faktorių – pažeistą įstatymų saugomą vertybę, asmens amžių, gebėjimą atsakyti už savo veiksmus, jo kaltę, kartais motyvus, tikslus veikti nusikalstamai. Kvalifikuojant svarbu įvertinti ne tik asmens elgesį, normos ypatybes, bet ir išvardytus faktorius, kurie koncentruotai egzistuoja kaip nusikalstamos veikos sudėtis. Todėl trečiajame skyriuje detaliai rašoma apie nusikalstamos veikos sudėtį, jos požymius ir jų reikšmę kvalifikuojant nusikalstamas veikas.

Sudėtis kaip baudžiamojo teisingumo vykdymo pagrindas. Baudžiamojo įstatymo imperatyvas

Sudėtis yra baudžiamosios atsakomybės pagrindas: tik nustačius sudėtį galima baudžiamoji atsakomybė. Įstatymo ir teisės požiūriu, sudėties nustatymo būtinumo reikalavimą galima laikyti vienu iš pagrindinių baudžiamosios teisės principų. Tai nustato baudžiamasis įstatymas. BK 2 str. 4 d. įtvirtinta:

> „Pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį (2 str. 4 d.).“

Tai reiškia, kad norint patraukti atsakomybėn nusikaltusį asmenį neužtenka nustatyti pavojingos veikos faktą ir asmenį, padariusį tą veiką. Neužtenka nustatyti ir asmens kaltę. Turi būti nustatyta nusikalstamos veikos sudėtis – visuma reikalingų požymių traukiant asmenį baudžiamojon atsakomybėn.

Sudėtis turi esminę reikšmę nusikalstamos veikos kvalifikavimui, nes normoje įtvirtinti požymiai gali lemti sudėties buvimą arba nebuvimą, baudžiamosios atsakomybės galimumą arba negalimumą.

Nusikalstamos veikos sudėtis. Teorinis modelis ir praktinis jo poreikis

Kas yra sudėtis, baudžiamasis įstatymas neapibrėžia. Sudėties apibrėžimas, jos požymių įtvirtinimas paliktas baudžiamosios teisės teorijai. Teorijoje sudėtis yra suprantama kaip universalus teorinis modelis, kuris naudojamas kiekvienos nusikalstamos veikos įrodymui norint patraukti kaltininką baudžiamojon atsakomybėn. Tai ir pagrindas tyrimui kryptingai nustatyti ir įrodinėti tai, ko reikalauja įstatymas. Sudėtis yra ir tai, kas atskiria nusikaltusį asmenį, trauktiną atsakomybėn, nuo nenusikaltusio, kurio atsakomybėn traukti nėra pagrindo. Kai tiriama nusikalstama veika, nepakanka nustatyti tik to, kas matoma, nes tai – tik dalis reikiamų atsakomybei požymių. Pavyzdžiui, įstatyme nužudymo normoje pateiktas

nusikaltimo apibrėžimas.

> „**129 straipsnis. Nužudymas**
> 1. Tas, kas nužudė kitą žmogų,
> baudžiamas laisvės atėmimu nuo septynerių iki penkiolikos metų.“
>
> Ši norma įtvirtina pagrindinę nužudymo nusikaltimo sudėtį.
> Normoje nustatyti keli esminiai požymiai – kaltininkas („*Tas, kas*“), nusikalstamas padarinys – *nužudytas kitas žmogus*.
> Aiškinant normą jau aptartais aiškinimo būdais galima daryti išvadą, kad joje įtvirtinta ir veika (nužudymas), ir padarinys (nužudytas žmogus), ir žmogaus gyvybė kaip įstatymo saugomas objektas (vertybė).

Nusikaltimo apibrėžimas normoje nenustato daugybės svarbių įrodinėtų aplinkybių, nedetalizuoja to, kas gali būti svarbu teisiniam vertinimui:

- Kokio amžiaus turi būti kaltininkas, kad atsakytų už nužudymą?
- Ar kaltininkas turi turėti tikslą nužudyti?
- Ar svarbus sumanymas, motyvai nužudyti?
- Ar galima nužudyti veikimu, ar ir neveikiant?
- Ar konkretus atliktas veiksmas sukėlė mirtį?
- Ar svarbi kaltininko psichikos būklė?
- Kokia gali būti asmens kaltė?
- Ar turi reikšmę nužudymo būdas, laikas, kitos aplinkybės?
- Ar reikšmingi nužudytojo veiksmai, kuriuos jis atliko iki mirties?
- Ar svarbu, per kiek laiko po veikos, sužalojimo auka mirė?
- Ar norma taikoma tik taikos metu, ar ir karo metu?
- Ar galimas užpuoliko nužudymas ginantis nuo užpuolimo?
- Ar bus nužudymas, jei nukentėjusysis pats paprašė būti nužudytas?
- Ką reikia įrodyti norint nuteisti žudiką?
- Kiti panašūs klausimai, kurie aktualūs atsakyti tiriant nusikaltimą.

Atsakymų į šiuos svarbius klausimus specialiosios dalies norma, pagal kurią kvalifikuojama veika, nepateikia. Tiriant, įrodinėjant reikia nustatyti ir tai, kas nematoma, tačiau būtina nustatyti traukiant asmenį, kaltininką baudžiamojon atsakomybėn. Reikia nustatyti, ar tikrai jis padarė žalą, pažeidė įstatymų saugomą vertybę; nustatyti tai, ar jis adekvatus, sveiko proto, ar suprato, ką darė, ar nebuvo suklaidintas, ar yra sulaukęs tokio amžiaus, kad būtų laikomas tinkamu baudžiamajai atsakomybei. Reikia nustatyti visumą objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių, kurie kyla iš baudžiamojo įstatymo bendrosios dalies reikalavimų ir specialios dalies straipsnio.

Sudėties užuomazgos atsirado kartu su rašytiniais baudžiamaisiais įstatymais, antikos

laikais, tikėtina, senovės romėnų teisėje (Pakštaitis, 2022). Teisėje įrodoma sudėtis yra teisės pažeidimo esmė, „pažeidimo kūnas“ (lot. *corpus delicti*). Be pavojingos veikos ir jos sukeltų padarinių pradėta nustatinėti ir kitus reikalavimus, kylančius iš normos, nebūtinai joje aprašytus, taip pat ir kaltininko suvokimą veikos metu, jo tikslus, padarymo aplinkybes ir jų įtaką veikai, o ilgainiui – ir priežastingumą. Teisės taikymo raidoje sudėtis išplėtota ir šiuolaikinė baudžiamoji atsakomybė be sudėties požymių tiesiog neįsivaizduojama. Teisės pažeidimo sudėtis būdinga ir administracinei atsakomybei bei kitoms atsakomybės rūšims, tačiau kitose teisės šakose ji mažiau akcentuojama. Jei administracinė atsakomybė ar atsakomybė už nepavojingus drausminius nusižengimus iš esmės galima dėl paties pažeidimo fakto, kai kuriais atvejais net nesigilinant į pažeidimo aplinkybes, pažeidėjo kaltę, tai baudžiamoji atsakomybė, kaip griežčiausia priemonė, kurios pagrindu galima apriboti žmogaus konstitucines laisves ir teises, nenustačius nusikalstamos veikos sudėties jokiu būdu negalima.

Nusikalstamos veikos sudėtis kaip teisinis instrumentas padeda teismui atsakyti į klausimų visumą: ar buvo veika, tokia, kuri uždrausta įstatymo; ar kilo padariniai, kaip numato įstatymas; ar asmuo kaltas, kokia jo kaltė, koks asmens subjektiškumas įstatymo požiūriu, kokios veikos padarymo aplinkybės ir jų reikšmė; taip pat padeda nuspręsti dėl baudžiamosios prievartos būtinumo, dydžio, kiekio, sąlygų, valstybės reakcijos į padarytą nusikalstamą veiką.

Todėl baudžiamosios teisės teorija, ypač bendrosios dalies studijos skiria nemažai dėmesio nusikalstamos veikos sudėties teorinei sampratai, reikšmei ir atskirų sudėties požymių aiškinimui. Apie atskirus reikšmingiausius sudėties požymius, jų aiškinimą, reikšmę atsakomybei yra rašomi aktualūs teorijai ir praktikai mokslo darbai, padedantys tiek studijuojant, tiek taikant teisę baudžiamojo teisingumo sistemoje.

Nusikalstamos veikos sudėtis (kartais supaprastintai vadinama tiesiog nusikaltimo sudėtimi) yra teorinis teisinis modelis, kuris neegzistuoja materialioje tikrovėje. Teisės teorijoje teigiama, kad „nusikaltimo sudėtis yra pavyzdys idealizuojančiojo abstrahavimo, kai tam tikrų požymių pagrindu modeliuojami objektai, neegzistuojantys objektyvioje tikrovėje“ (Lastauskienė, 2009, p. 43). Nusikalstamos veikos sudėtis yra objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių visuma, kuri įrodinėjama norint patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Taigi, sudėtis yra esminis baudžiamosios atsakomybės pagrindas: jei neįrodyta sudėtis, nėra baudžiamosios atsakomybės.

Sudėtis svarbi tuo, kad padeda atskirti nusikaltusį nuo nenusikaltusio: jei stebimas asmuo, išlipantis pro langą, nešinas daiktais, nereiškia, kad jis vagis. Tol, kol neišsiaiškintos visos svarbios aplinkybės – kodėl jis lipa pro langą; kam priklauso daiktai; koks tokio elgesio tikslas, kokie motyvai; ar šis elgesys nukreiptas į turtinių santykių pažeidimą; ar priešingai – jis neutralus, asmuo pametė raktą, vyksta remonto darbai, nėra galimybės išeiti pro duris,

pan. Jei girdimas šūvis – nereiškia, kad tai nusikaltimas, kol neišsiaiškintos jo aplinkybės – kokiu tikslu, kokius padarinius jis sukėlė, kas šovė, ir pan. Vien tai, kas atrodo pavojinga, nebūtinai yra nusikalstama. Net jei veiksmas ir pavojingas, jis gali turėti pagrįstą pateisinimą ar teisinį paaiškinimą (pvz., būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas, nusikaltimą padariusio asmens sulaikymas, teisėsaugos užduoties vykdymas, kt.)

Sudėtis kaip kvalifikavimo pagrindas

Nusikalstamos veikos sudėtis ir jos požymiai turi tiesioginę įtaką ir reikšmę kvalifikavimui. Ne vien baudžiamoji teisinė norma nulemia teisinio santykio nustatymą, tačiau ir normoje įtvirtintas turinys – normoje aprašyti ir neaprašyti sudėties požymiai nulemia kvalifikavimą.

Nuo seno teigiama, kad sudėtis yra ne tik baudžiamosios atsakomybės, bet ir juridinis nusikalstamos veikos kvalifikavimo pagrindas. Nusikalstamos veikos sudėtyje įtvirtintų požymių visuma yra būtina kvalifikuoti veiką kaip nusikalstamą. Jei sudėtyje yra įtvirtintas konkretus požymis, jis privalo būti inkriminuotas, kad veiką būtų galima kvalifikuoti pagal tokią sudėtį; ir atvirkščiai – jei požymio sudėtyje nėra, nereikia jo inkriminuoti. Taip užtikrinama, kad nusikalstamos veikos sudėtyje esantys požymiai yra ne tik būtini, bet ir pakankami nusikalstamos veikos kvalifikavimui (Veršekys, 2013, p. 27).

Nors kvalifikuojama pagal BK specialiosios dalies normą, reikia nuspręsti, kokia konkrečiai norma taikytina, o tą padaryti padeda sudėties požymių analizė:

> objektas preliminariai parodo, į kokią vertybę veika buvo kėsintasi (į ką galimai kėsintasi), kokio BK skyriaus normų nuostatos aktualios; nuoroda į asmenį preliminariai parodo, kas gali būti kaltininku, *subjektu*; galimos kaltės formos analizė parodo, kuris iš kelių straipsnių taikytinas, jei straipsniuose suformuluota skirtinga kaltė; kokie būdai, objektyvios aplinkybės turi būti įrodinėjami ir kaip jie turi būti inkriminuoti, aprašyti procesiniame dokumente.

Jei kvalifikuojant nusikalstamą veiką sudėties požymiai neanalizuojami, remiamasi vien tuo, kas matyti normoje – veika ir padariniais, kartais būdu – iškyla grėsmė veiką įvertinti neteisingai, pavyzdžiui, inkriminuoti asmeniui, nesulaukusiam amžiaus, negalinčiam būti pripažintam veikos subjektu. Taip pat iškyla grėsmė įtvirtinti objektyvų kaltinimą, t. y. kaltinimą vien pagal objektyviuosius požymius, ignoruojant subjektyvųjį atsakomybės pagrindą. Subjektyvusis atsakomybės pagrindas ir kaltė įtvirtinti BK 2 str. 3 d.: asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio (aptariama toliau, poskyryje apie subjektyviuosius požymius).

Baudžiamoji norma – tik forma, kurios turinys atitinka sudėtį ir joje įtvirtintus sudėties požymius. Norma yra populiariai suvokiama kaip „įstatymo raidė“. Teorijoje nurodoma:

„<...> aklas įstatymo raidės taikymas skatina tokias situacijas, kai, remiamasi objektyvaus pakaltinamumo principu, kartu pažeidžiant konstitucinę nekaltumo prezumpciją ir esmines žmogaus teises. Kiekvienas sudėties požymis kartu su kitais turi būti įrodytas ir konstatuotas. Nesant bent vieno sudėties požymio, veikos kvalifikuoti pagal konkrečią sudėtį nėra galima, o asmuo negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Kita vertus, atsakomybę už netikslų veikos kvalifikavimą turi prisiimti ne tik teisės taikytojai, bet ir teisėkūros subjektai." (Veršekys, 2012b, p. 199).

Jei sudėtyje yra įtvirtintas konkretus požymis, jis privalo būti ir inkriminuotas, kad veika būtų kvalifikuota kaip nusikalstama pagal tokią sudėtį. Atsižvelgiant į tai, vienas nusikalstamos veikos sudėties požymis yra savarankišką norminį krūvį turintis įstatyminis minimumas, kuris reikšmingas veikai kvalifikuoti (Veršekys, 2012b, p. 200–201).

Sudėties požymių sklaida svarbi vertinant praktines situacijas.

Pavyzdžiui, gavęs iškvietimą dėl asmens, kuris elgėsi neadekvačiai, policijos patrulis sulaikė Z. D., pas kurią rankinėje rado neaiškios kilmės, galimai narkotinių medžiagų. Šios medžiagos buvo supakuotos į tris polietileno maišelius.

Kvalifikuojant veiką svarbu nustatyti, ar medžiagos yra narkotinės, psichotropinės – taigi svarbu nustatyti nusikaltimo *dalyką*, jo kiekį, tikslų svorį. Į šį klausimą tyrėjui atsakyti padės cheminė medžiagų (narkotinių medžiagų) ekspertizė. Parenkant baudžiamąją normą svarbu ir tai, ar kaltininkas turėjo *tikslą medžiagas parduoti ar kitaip platinti*. Jei tokio tikslo neturėjo, veika bus kvalifikuojama atsižvelgiant į kiekį, pagal BK 259 str. 1 arba 2 d., o jei turėjo minėtą tikslą, – pagal BK 260 str. atitinkamą dalį.

Dalyko (objektyvaus požymio) ir tikslo (subjektyvaus požymio) nustatymas bus esminis žingsnis kvalifikuojant nusikalstamą veiką ir parenkant tinkamą normą.

Sudėties požymiai kaip sudėties dalys

Sudėtį sudaro sudėties požymiai – tokios nusikalstamos veikos ir ją darančio asmens savybės, kurios išreiškia nusikalstamos veikos būtinas savybes, jas papildo, atspindi pavojingos veikos socialinį žalingumą. Kiekvienas požymis nulemia veikos pavojingumą, padeda atskirti vieną nusikalstamą veiką nuo kitos, yra numatytas įstatyme arba nustatomas aiškinant įstatymą, turi būdingas visiems tos rūšies nusikaltimams ypatybe, požymis negali būti išvestinis iš kitų požymių. Požymiai, kurie būdingi visoms sudėtims, visais atvejais yra pagrindiniai požymiai, o tie požymiai, kurie būdingi tiks atskirais atvejais, – papildomi, arba fakultatyviniai. Fakultatyviniai požymiai yra tokie, kurie yra ne būtini, o galimi. Tik suvokus nusikalstamos veikos sudėties požymio esmę, galima tinkamai kvalifikuoti veiką kaip nusikalstamą.

Teorijoje keliami tokie pagrindiniai reikalavimai sudėties požymiams: jie turi būti nustatyti įstatyme arba vienareikšmiškai iš jo kilti; sudėties požymiai negali būti išvestiniai iš kitų požymių; sudėties požymiai turi būti būdingi visiems tos rūšies normoms; vienas ar keli požymiai turi leisti atskirti veikas vienas nuo kitų; bent vieno požymio aprašyto BK normoje nebuvimas veikoje leidžia tvirtinti, kad nusikalstama veika nepadaryta.

Baudžiamosios normos yra tikslios ir kuo labiau apibrėžtos. Todėl negali būti dviejų vienodų sudėčių. Viena sudėtis nuo kitos turi skirtis bent vienu požymiu. Sudėtyje įtvirtintų požymių turi pakakti kvalifikuoti veiką kaip nusikalstamą ir atskirti nuo kitų nusikalstamų veikų sudėčių, bet taip pat jų neturi būti daugiau nei būtina nusikalstamai veikai kvalifikuoti (Veršekys, 2012b, p. 200). Požymių įtvirtinimas konkrečioje sudėtyje siejamas su baudžiamosios teisinės normos konstrukcija.

Sudėtis, norma ir dispozicija

Baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies straipsnis nėra tapatus nusikalstamos veikos sudėčiai. Dėl teisinės technikos, įstatymų leidėjo sumanymų, tradicijos normos kuriamos ir sudėtys aprašomos skirtingai. Nusikalstamos veikos sudėtis visada yra platesnė už dispozicijos tekstą. Dispozicijoje aprašomi ne visi, bet tik kai kurie sudėties požymiai – paprastai tik objektyvieji požymiai (veika, padariniai objektyvios aplinkybės), išimtinais atvejais aprašomi kiti objektyvieji požymiai, reikšmingi kaip nusikaltimo savybės (būdas, dalykas), o kartais reikšminga ir aprašomas subjektyvusis požymis (neatsargi kaltė). Taip yra todėl, kad dispozicijoje pateikiamas nusikalstamos veikos apibrėžimas būtų suprantamas, standartizuotas, orientuojantis į kaltininko aiškiai padarytus neleistinus veiksmus. Sudėtis atskleidžiama išsamiai analizuojant ir aiškinant normą. Be to, kiekviena specialiosios dalies straipsnio dalis įtvirtina atskirą – sunkesnę ar lengvesnę – sudėtį.

Nusikalstamos veikos esmę išreiškia *pavojingos veikos* požymis. Todėl šis požymis aprašomas visada. Kiekvienas straipsnis įtvirtina tam nusikaltimui būdingą pavojingą veiką, siejamą ir su straipsnio pavadinimu.

Vienas straipsnis gali apimti kelių sudėčių požymius. Viename straipsnyje paprastai įtvirtinamos pagrindinės sudėtys (pirmoji dalis), kvalifikuotos sudėtys (antra ir paskesnės dalys), kartais ir privilegijuotos sudėtys (paprastai paskutinė straipsnio dalis). Tame pačiame straipsnyje gali būti įtvirtinta nusikaltimo, o paskui – baudžiamojo nusiengimo sudėtis. Kai kuriuos straipsnius sudaro tik baudžiamojo nusižengimo sudėtis. Baudžiamojo nusižengimo sudėtis nuo nusikaltimo sudėties skiriasi tik nuoroda, kad tai baudžiamasis nusižengimas, o po šios dalies esančioje sankcijoje negalima laisvės atėmimo bausmė.

Teisės norma, aprašyta BK straipsnyje, yra pagrindas sudėties požymiams įtvirtinti. Kaip nurodyta skyriuje apie teisės normą, sudėties požymiai yra normos „veikliosios dalys“, kurios nustato teisinių santykių esmę.

Kiek sudėties požymių yra ir kiek turi būti nustatyta byloje

Studijuojant baudžiamąją teisę kyla klausimas, kiek sudėties požymių yra ir kiek turi būti

nustatyta, kad būtų nustatyta ir įrodyta sudėtis. Atsakymas į šį klausimą kompleksinis.

Teisinis reguliavimas grindžiamas socialiniais mokslais. Todėl nėra taip, kad analizuojant reikia nustatyti tikslų skaičių požymių, – norma yra socialinio reguliavimo konstruktas ir požymių yra tiek, kiek turi būti įrodyta konkrečiu atveju. Šis kiekis nustatomas aiškinant normą. Kalbinis aprašymas gali būti įvairus, o žodžiais išreiškia konkrečius sudėties požymius arba yra loginės jungtys. Nors ir siekiama, kad tais pačiais žodžiais būtų aprašytas kiek įmanoma toks pats turinys, sudėties požymiai priklauso ir nuo normos konteksto.

Labai svarbu tai, kad, aiškinant specialiosios dalies dispozicijos tekstą ir nustatant sudėties požymius, reikia remtis ir bendrąja dalimi. Iš bendrosios dalies nustatomi visoms nusikalstamos veikoms būtini įrodyti sudėties požymiai, tokie kaip subjekto amžius (nustatomas iš BK 13 str.), kaltės forma ir rūšis (BK 14–15 str.). Bendrojoje dalyje įtvirtinti ir bendrininkavimo požymiai, bendrininkų rūšys, bendrininkavimo formos (BK 24, 25, 26 str.).

Teorija teigia, kad nusikaltimų aprašymo būdai susiformavo iš gyvenimo „paimant nusikaltimus“ ir išgryninant dažniausius, tipinius jų požymius ir tuo pagrindu suformuluojant bendrą normą visiems galimiems atvejams. Todėl sudėtys, kaip ir normos, nevienodos pagal savo apimtį, turinį, įtvirtintus požymius ir įrodinėtinus požymius. Normoje aprašyti būtiniausi požymiai siekiant veiksmus ar neveikimą apibrėžti kaip nusikalstamus ir uždrausti, sudaryti pagrindą baudžiamumui. Ankstesniame skyriuje minėta, kad baudžiamosios normos nėra nei tobulas, nei nepriekaištingas sudėties aprašymas. Jas atskleisti padeda tik įstatymo aiškinimas ir aiškinimo būdų kombinacija. Svarbu, kad aiškinimas neišplėstų normos prasmės.

Kai buvo aiškinama apie normą, buvo atskleista, kaip ji kuriama. Sudėtis yra tai, kas normoje yra giliau. Todėl aiškinant nusikalstamos veikos sudėtį negalima apsiriboti vien įstatymo tekstu, nes jis ribotas pagal savo apimtį. Tas pats žodis gali orientuoti į kelis požymius (pavyzdžiui, „nužudė“ nurodo ir veiką, ir padarinius: „*Tas, kas nužudė kitą žmogų*“). Tikrasis įstatymo suvokimas – nusikalstamos veikos sudėties požymių atskleidimas.

Laikomasi teisinės tradicijos, kad turi būti įrodyti visi pagrindiniai sudėties požymiai, nesvarbu, ar jie aprašyti dispozicijoje, ar ne; taip pat turi būti įrodyti ir visi kiti – fakultatyvieji, papildomi – požymiai, kurie aprašyti dispozicijoje. Sudėtis, viena vertus, yra tik nusikalstamos veikos požymių aprašymas, o norma yra kur kas platesnė, nes apima ne tik subjekto draudžiamą elgesį, tačiau ir tokio elgesio prielaidas bei atsakomybę. Kita vertus, baudžiamosios teisės norma ir nusikalstamos veikos sudėtis turi panašumų, nes neapsiriboja vienu baudžiamojo įstatymo straipsniu (ir atvirkščiai – vienas straipsnis gali turėti kelias normas) (Veršekys, 2012b, p. 201).

Kvalifikavimas sudėties požymius lyginant su faktinėmis aplinkybėmis

Kvalifikuojant veiką labai svarbus pirminis kvalifikavimo etapas – faktinių aplinkybių analizė. Faktinės aplinkybės yra „atskaitos taškai“, kadangi jos gali patvirtinti arba paneigti sudėties požymių buvimą arba nebuvimą. Faktinių aplinkybių analizė atliekama naudojant abstrahavimo loginę operaciją – mintimis atsiribojama nuo vienų požymių ir mintimis nagrinėjami kiti (Lastauskienė, 2009, p. 42). Faktinės aplinkybės, netapusios reikšmingomis kvalifikavimo procese, gali būti teisiškai reikšmingos vėliau – skiriant bausmę, nustatant kaltinamojo asmenybę (nusikalstamos veikos požymiai – laikas, vieta, motyvas ir pan.). Kai kurios faktinės aplinkybės, kurios nėra sudėties požymiai, gali būti reikšmingos tiriant, atskleidžiant, įrodinėjant nusikalstamą veiką (nusikalstamos veikos subjekto aprangos detalės, automobilio modelis, kita) (Veršekys, 2012b, p. 203).

Teisinės technikos reikšmė konstruojant sudėtis. Baudžiamojo įstatymo struktūrinės dalys, jų reikšmė

Kvalifikavimas neatsiejamas nuo baudžiamojo įstatymo konstrukcijos ir konkrečių sudėties požymių, įtvirtintų specialios dalies straipsnyje. Todėl svarbi ir teisinė technika (plačiau – skyriuje apie normas). Ji yra viena iš esminių priemonių, formuojančių ir lemiančių nusikalstamos veikos sudėties aprašymą: įtvirtinant konkrečius sudėties požymius, aprašant atskiras sudėtis, jų skirtumus, formuojant sudėčių sistemą. Konkrečių nusikaltimų ir nusižengimų sudėtys konstruojamos pagal tam tikrus principus, kurie svarbūs sudėtis pritaikant praktikoje.

BK specialioji dalis kuriama sistemingai, remiantis įstatymų saugomu kėsinimosi objektu. Visi specialiosios dalies skyriai sukurti pagal kėsinimosi objektą. Kiekvienas specialiosios dalies skyrius saugo konkretų objektą arba objektų derinį. Skyriai formuojami atsižvelgiant į konstitucinių vertybių išdėstymą Konstitucijoje, bendrąją vertybių reikšmę visuomenei ir teisinę kriminalizavimo tradiciją.

> Konstitucija numato saugomų svarbiausių vertybių sistemą, pradedant nuo valstybės sampratos ir valstybinės santvarkos įtvirtinimo (I skyrius, Lietuvos valstybė), nuosekliai įtvirtinamos žmogaus laisvės ir teisės (II skyrius, Žmogus ir valstybė), jas įvardijant prigimtinėmis, nuosekliai nustatant svarbiausių vertybių seką – žmogaus gyvybę, laisvę, asmens neliečiamumą, privataus gyvenimo neliečiamumą, nuosavybės neliečiamumą, būsto neliečiamumą ir kitas vertybes. Konstitucijoje yra nuorodos į kitus įstatymus, daug detaliau numatančius atskiras vertybes ir jų apsaugą.
>
> BK specialioji dalis numato trisdešimt du skyrius, kurių kiekvienas saugo vieną esminę vertybę arba kelių vertybių derinį. Specialioji dalis pradedama nuo tradiciškai svarbiausiomis laikomų vertybių – žmoniškumo apsaugos, valstybės nepriklausomybės ir teritorijos vientisumo bei konstitucinės santvarkos apsaugos, žmogaus gyvybės, sveikatos, laisvės, seksualinio apsisprendimo

laisvės, garbės ir orumo, vaiko ir šeimos teisių, privataus gyvenimo neliečiamumo, asmens lygiateisiškumo ir sąžinės laisvės, rinkimų ir referendumų organizavimo apsaugos, asmens socialinių laisvių ir teisių, nuosavybės ir turinių santykių, intelektinės ir pramoninės nuosavybės, elektroninių duomenų ir informacinių sistemų, ekonomikos ir verslo tvarkos, finansų sistemos, valstybės tarnybos ir viešųjų interesų įgyvendinimo, teisingumo, visuomenės saugumo, ginklų, sprogmenų, pavojingų medžiagų, narkotinių medžiagų apyvartos tvarkos, aplinkos ir žmonių sveiktos, transporto eismo saugumo, viešosios tvarkos, viešąsias pareigas einančių asmenų, valdymo tvarkos, dokumentų ir matavimo priemonių, dorovės, mirusiojo atminimo, krašto apsaugos tarnybos ir mobilizacijos teisinės apsaugos. Šis vertybių eiliškumas pagal objektą nėra vienareikšmiškas – nereiškia, kad vėliau einančios vertybės mažiau svarbios, tačiau laikomasi tradicinio dėstymo pagal svarbiausias vertybes. Svarbu tai, kad šių vertybių apsaugai skiriamas skirtingas normų kiekis, kuris paprastai nesusijęs su vertybės svarba. Natūralus kriminalizavimo (normų ir sudėčių kūrimo) procesas apėmė įstatymų leidėjui atrodančių pavojingų veikų aprašymą. Svarbu ir tai, kad kai kurios iš vertybių – paprastai esančios aukščiausioje vietoje – yra išimtinai baudžiamosios teisinės apsaugos dalykas, o kitas vertybes saugo ir kitos teisės šakos. Skyrių pavadinimai turi būti vertinami kaip apibūdinantys įstatymo saugomas vertybes, nebūtinai tiksliai jas aprašantys, ir nustatantys tik tai, kas reikšminga baudžiamajai teisinei apsaugai. Pavyzdžiui, dorovės apsauga (BK XXX skyrius) reiškia tik BK požiūriu suvokiamą dorovę, ne visą dorovinių santykių spektrą.

Aukščiau pateikta vertybių skalė baudžiamojo įstatymo specialiojoje dalyje svarbi teoriniu ir metodiniu požiūriu studijuojant nusikalstamų veikų kvalifikavimą. Kiekvienos sudėties konstravimo pagrindas ir išeities taškas yra teisinis gėris – vertybė, į kurią kėsinamasi. Vertybių sistemos išmanymas, specialiosios dalies skyrių išmanymas ir juose esančių normų išmanymas duoda pagrindą spręsti apie vertybes ir joms padarytą žalą. Objektų išdėstymas kodekse suteikia galimybę orientuotis baudžiamajame įstatyme kvalifikuojant veikas. Todėl studijuojant būtina visų saugomų vertybių, objektų apžvalga prieš pradedant studijuoti kiekvieną konkretų skyrių. Pageidautina pradedant studijuoti baudžiamosios teisės specialiąją dalį aptarti visų skyrių saugomas vertybes ir specialiosios dalies sistemą.

Sudėties konstravimas aprašant būtinuosius požymius

Kuriant sudėtis pagal kėsinimosi objektą specialiosios dalies skyriuje laikomasi tam tikro eiliškumo. Pirmiausia aprašomos veikos, kurios pačios dažniausios arba kurios pačios pavojingiausios. Taip sprendžiamas skyriaus straipsnių taikymo patogumo ir nuoseklios sistemos kūrimo klausimas. Taip sukuriama rūšinį objektą sauganti baudžiamųjų normų sistema. Kiekviena norma saugo tiesioginį objektą, o atskirais atvejais – kelis objektus (pagrindinį ir papildomą). Šių taisyklių žinojimas padeda suprasti skyriaus sistemą ir kvalifikuoti veikas.

Norma kuriama jai nustačius tinkamiausią vietą skyriuje ir aprašius pagrindinę (kartais dar vadinta konstitucine) sudėtį, į kurią įtraukiamos visos tam nusikaltimui svarbios savybės – jas išreiškia sudėties požymiai. Taip pat į normą gali būti įtraukiamos ir veikos

padarymo aplinkybės. Būtinųjų sudėties požymių kiekis niekur nėra nustatytas. Tai įstatymų leidėjo pasirinkimas (paprastai – įstatymo projekto autoriaus sumanymas). Šių požymių yra tiek, kiek reikia, nei per daug, nei per mažai, kad būtų įmanoma įrodyti sudėtį ir kad nebūtų apsunkintas įrodinėjimas nereikalingais, pertekliniais požymiais.

Sudėtis, įtvirtinta konkrečioje normoje, yra ir kiekvieno nusikaltimo konstravimo pagrindas. Dispozicijoje stengiamasi apsiriboti tik būtinaisiais požymiais. Taip pat egzistuoja ir dispozicijoje neaprašyti, tačiau privalomai įrodinėjami požymiai, pavyzdžiui, kaltė (plačiau – skyriuje apie kaltę). Kvalifikuojant veiką į sudėties požymius reikia kreipti dėmesį, nes požymiai nulemia, kokią normą reikia taikyti.

Taikant normą ir kvalifikuojant veiką pirmiausia analizuojamas teisės akto straipsnis ir jo sąvokų konstrukcijos – tai, kas matyti „plika akimi“. Nusikalstamos veikos sudėtys neapsiriboja vienu baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies straipsniu, todėl turi būti įvertinamos ir šalia esančios sudėtys bei bendrosios dalies normos. Sudėtis kaip struktūra tampa taikytojui privaloma taisykle, kurios turinio dalys turi būti įvertintos, ir teismas viską įvertinęs priims sprendimą.

Sudėčių rūšys, skirstymas ir reikšmė kvalifikuojant

Kvalifikavimo požiūriu svarbus sudėčių, įtvirtintų normoje, skirstymas į pagrindines, kvalifikuotas ir privilegijuotas, o pagal aprašymo būdą numatant tik veiką arba veiką ir padarinius į formalias ir materialias.

Pagrindinė sudėtis

Visos sudėtys BK specialiosios dalies straipsniuose sudarytos „pakopine“ sistema, numatančia baudžiamosios atsakomybės sunkėjimą link didesnės straipsnio dalies. Pirmoji straipsnio dalis, arba vienintelė dalis, jei straipsnis turi tik vieną dalį, laikoma pagrindine nusikalstamos veikos sudėtimi. Tai tokia sudėtis, kuri numato minimalų kiekį požymių, kurių reikia norint uždrausti veiką ir nustatyti bausmes už ją. Pagrindinė sudėtis yra tipinė tos rūšies nusikaltimo forma, tipinė struktūra: „vagystė“, „nužudymas“, „dokumento suklastojimas“. Ji įtvirtina minimalų požymių kiekį, nuo kada galima baudžiamoji atsakomybė ir su kuo ji siejama (veika ir padarinys). Ši forma paprastai keičiasi nedaug. Ji keičiasi įstatymų leidėjui tobulinant sudėtį ir papildant naujais reikiamais požymiais. Ilgainiui atsiranda ir naujų, netipinių sudėčių, atsižvelgiant į teisinio reguliavimo poreikį (pavyzdžiui, BK 170[2] str., „Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams, jų neigimas ar šiurkštus menkinimas“).

Kvalifikuota sudėtis

Sunkesnė sudėtis, numatanti pagrindinės atžvilgiu daugiau požymių, sunkinančių baudžiamąją atsakomybę, yra kvalifikuota. Straipsnyje gali būti kelios kvalifikuotos, einančios viena po kitos, sudėtys ir numatančios vis daugiau požymių, sunkinančių baudžiamąją atsakomybę. Todėl kiekviena paskesnė specialios dalies straipsnio dalis, esanti po pirmosios dalies, įtvirtina ir daugiau požymių dispozicijoje, ir nustato sankciją su sunkesnėmis bausmėmis.

Privilegijuota sudėtis

Tai tokia sudėtis, kuri numato pagrindinės atžvilgiu požymių, švelninančių atsakomybę. Dėl teisinės technikos ypatybių, vertybės apsaugos, jos išskirtinumo gali būti kvalifikuota ir privilegijuota, numatytos ne tame pačiame straipsnyje, po pagrindinės, o atskiruose straipsniuose, pavyzdžiui,

> BK 129 str. 1 d. numato pagrindinę sudėtį, šio straipsnio 2 d. – kvalifikuotą, o BK 130, 131 str. – privilegijuotas sudėtis.

Kvalifikuojant nusikalstamą veiką, taikant konkretų BK straipsnį, kiekvienu atveju būtinai įvertinamos visos šio straipsnio dalys, nustatomi santykiai tarp jų ir tik tada daromas sprendimas dėl galutinės sudėties parinkimo.

Formalios ir materialios sudėtys arba veikimo nusikaltimai ir padarinių nusikaltimai

Bet kokia nusikalstama veika žalinga ir sukelia neigiamų padarinių asmeniui ar visuomenei. Tačiau konstruojant baudžiamąjį įstatymą veikos aprašomos taip, kad vienais atvejais baudžiama tik už patį veikimą, o kitais baudžiama už kilusius padarinius. Pagal nusikaltimo aprašymą matyti, ar veika baustina pati savaime, ar įstatymas reikalauja ir neteisėto padarinio. Jei pavojingas, nusikalstamas padarinys aprašytas, šį padarinį reikia įrodyti.

Taigi, sudėtys aprašomos dviem būdais: vienos numato padarinius kaip būtiną įrodinėtiną nusikalstamos veikos sudėties požymį, o kitos nenumato. Lietuvos baudžiamojo teisingumo sistemoje nusistovėjo tradicija sudėtis, kai nėra padarinių, vadinti „formaliomis sudėtimis“, o sudėtis, kai padariniai aprašyti, vadinti „materialiosiomis sudėtimis“. Šie pavadinimai specifiniai baudžiamajai teisei ir neretai skamba kaip teisinis žargonas, o baudžiamosios teisės studijų pradžioje kartais sunku suprasti, kuri sudėtis „formali“, o kuri „materiali“. Kiek aiškiau šios sudėčių rūšys atrodo tada, kai jos įvardijamos pagal esmę – vieni nusikaltimai yra „veikimo nusikaltimai“, nes baudžiamajai atsakomybei pakanka veikimo, o kiti nusikaltimai – „padarinių nusikaltimai“, nes baudžiamoji atsakomybė kyla tik atsiradus padariniams

(toks pavadinimas taikomas Vokietijos baudžiamojoje teisėje, Wessels, 2003, p. 31).

Įsišaknijusių sąvokų „formali“ ir „materiali“ paaiškinimas toks: vienais atvejais nusikaltimas yra baigiamas tik padarius veiksmą (jis „formalus“), o kitais – padarius veiksmą ir kilus dėl šio veiksmo padariniui, arba „materialios tikrovės“ pokyčiui.

> Šis skirstymas turi tam tikro neapibrėžtumo ir ne visada iki galo aišku, kokia sudėtis yra. Tai, ar sudėtis formali, ar materiali, suvokti padeda normos aiškinimas. Kai kuriais atvejais teismų praktika padeda nustatant kriterijų, kokia sudėtis yra, pvz., BK 149 str. iššaginimo nusikaltimas lyg ir siejamas su tam tikru pokyčiu, tam tikru baigtumu. Tačiau sisteminė analizė leidžia daryti išvadą, kad ši sudėtis yra formali – iššaginimas yra veiksmas, paprastai nesukeliantis objektyvaus pokyčio, pats veiksmas yra pavojingas, vien veiksmo užtenka baudžiamajai atsakomybei kilti.

Sudėties tipo pagal padarinius nustatymas labai svarbus kvalifikavimui, nes nuo sudėties rūšies priklauso veikos baigtumas ir įrodinėtinos aplinkybės: ar pakanka nustatyti tik veikos padarymo laiką ir jos aplinkybes, ar reikia nustatyti ir padarinį, jį aprašyti, įrodyti. Jei padaryti pavojingi veiksmai, o bet nėra padarinio, nėra ir baigto nusikaltimo, pavyzdžiui, iššauta ir šūvis buvo netaiklus, nukentėjusysis liko sveikas ir gyvas. Pavojinga veika kaip požymis realizuotas, tačiau nusikalstama veika kaip vertinamas elgesys nebaigta. Nebaigtą veiką galima kvalifikuoti tik kaip pasikėsinimą (plačiau skyriuje apie nebaigtų veikų kvalifikavimą).

Sudėties požymių rūšys ir įtaka kvalifikavimui. Objektyvieji ir subjektyvieji požymiai

Požymis yra būdo bruožas, savybė, būdingas sudėčiai, kuri atspindi nusikaltimo (baudžiamojo nusižengimo) procesą laike ir erdvėje. Sudėties požiūriu akcentuotinas būtent sudėties požymis, o ne sudėties elementas (abstrakti struktūrinė sudėties dalis).

Teigiama, kad nusikalstama veika kaip procesas sudaryta iš išorinės, matomos dalies („objektyviosios pusės“) ir vidinės, su veikiančio asmens psichika susijusios dalies („subjektyviosios pusės“). Šias dalis apibūdinantys požymiai pagal jų atspindį tikrovėje arba kaltininko sąmonėje, taip pat ir patį kaltininką atspindintys požymiai, įstatymo saugomą objektą apibūdinantys požymiai skirstomi į objektyviuosius ir subjektyviuosius. Objektyvieji – matomi, arba „išoriniai“, paprastai juslėmis apčiuopiami požymiai; tai ir aplinkybės, kurios apibūdina nusikaltimą išoriškai; objektyvieji gali būti ir aprašomieji, ir norminiai, jie yra susiję su asmeniu, padarančiu veiką, su veikos išraiška, padariniais. Subjektyvieji – vidiniai, aplinkybės, susijusios su kaltininko sąmone ir jo pažiūromis, proto nuostatomis.

Tiriant nusikalstamą veiką įrodinėjami konkretūs požymiai, kvalifikuojama atsižvelgiant į sudėties požymius, sudėtys vienos nuo kitų skiriamos taip pat pagal požymius. Todėl baudžiamojo teisingumo sistemoje teisingi teiginiai siejami su sudėties požymių įrodinėjimu.

> Sudėties *elementai* ir sudėties *požymiai* neretai ir tapatinami, ir painiojami. Elementai yra abstraktūs, nepakankamai konkretūs nusikalstamos veikos vertinimui. Tiek baudžiamosios teisės

teorijoje, tiek kvalifikavimo teorijoje tikslinga akcentuoti sudėties požymius, o ne elementus. Kvalifikuojama atsižvelgiant į sudėties požymius ir įrodinėjami konkretūs sudėties požymiai, bet ne elementai. Konkrečią išraišką turi požymiai, būtent jie ir įrodinėjami. Pavyzdžiui, byloje įrodinėjamas kaltininko amžius, bet ne subjektas; įrodinėjama kaltė, nepakaltinamumas, be ne subjektyvioji pusė. Teismų praktika, LAT aiškinimai orientuoja ir studijuojančius, ir taikančius teisę vartoti sudėties požymį kaip esminės teisinės charakteristikos sąvoką. Todėl byloje reikia įrodyti „objektyviuosius požymius", „subjektyviuosius požymius", sudarančius sudėtį.

Požymio samprata ir reikšmė

Požymis yra savarankišką norminį krūvį turintis įstatyminis minimumas, kuris reikšmingas nusikalstamos veikos kvalifikavimui ir jos atribojimui nuo kitų veikų (Veršekys, 2012b, p. 201). Kvalifikuojant nusikalstamas veikas svarbu nusikalstamos veikos sudėties požymio atskyrimas nuo gimininguų objektų požymių (Veršekys, 2012b, p. 198).

Požymis yra konkreti ir individuali nusikaltimo charakteristika, apibūdinanti siaurą to nusikaltimo kaip žmogiško elgesio, būdingo tikrovei, sritį. Todėl jis nustatinėjamas konkrečiu atveju, atsižvelgiant į sudėties kontekstą. Požymis yra dalis, kuri suteikia individualumą nusikalstamai veikai, atriboja ją nuo kitų veikų. Požymis yra sisteminis struktūrinis vienetas. „Konkrečioje nusikalstamos veikos sudėtyje požymis, sąveikaudamas su kitais jos požymiais, įgyja naują kokybę, kuri neišryškėja, tiriant tokį požymį pavieniui. Dėl tos priežasties, aiškinant nusikalstamos veikos sudėties požymio turinį, būtina atsižvelgti ne tik į jo paties raišką, bet ir į sudėties struktūrą bei vietą baudžiamosios teisės sistemoje." (Veršekys, 2013, p. 27).

Sudėties požymiai pagal žodinę išraišką yra nevienodi. Pagal požymio apibrėžtumo lygmenį teorijoje išskiriamai tiksliai apibrėžti, neapibrėžti ir vertinamieji požymiai, o pagal konkretumo lygmenį išskiriami konkretūs ir vertinamieji požymiai (Veršekys, 2013, p. 32). Kai požymiai aprašomieji (arba formalieji), jų turinio suvokimui asmeninės nuomonės nereikia. Kai požymiai neapibrėžti – vertinamieji, jų nustatymui reikia atskleisti, paaiškinti turinį. Pavyzdžiui, sudėtyje įtvirtintos sąvokos „neteisėtas", „svetimas daiktas", „žinomai padirbtas", „didelė žala", kt. yra neapibrėžtos. Šiuos požymius turi įvertinti veiką kvalifikuojantis asmuo. Todėl būtina nustatyti tokių požymių tapatumą ir turinį. Vertinamųjų požymių klausimas yra sudėtingas ir nusipelno nuodugnios teisinės analizės.

Nusikalstamų veikų atribojimas kvalifikuojant pagal sudėties požymius

Kvalifikavimo procese nusikalstamos veikos sudėties požymiai svarbūs atribojant vieną veiką nuo kitos tais atvejais, kai veikos panašios. Išoriškai panašus veikimas gali turėti kelių nusikalstamų veikų teisinę išraišką, pavyzdžiui, smūgis žmogui gatvėje gali būti skausmo sukėlimas (BK 140 str.), sveikatos sutrikdymas (BK 138 str.), plėšimo (BK 180 str.) dalis

arba viešosios tvarkos sutrikdymo (BK 284 str.) dalis, atsižvelgiant į įvairius faktus (padarinį, kaltininko tikslą, tyčią, kt.). Todėl analizuojant faktines aplinkybes, gretinant jas su baudžiamosiomis normomis nepakanka matomos veikimo dalies, turi būti pasitelkiami sudėties požymiai. Taip sudėties požymiai tampa teisiniais kriterijais atriboti vieną veiką nuo kitos ir prieš priimant galutinį sprendimą dėl kvalifikavimo.

Sudėties požymių analizė kvalifikuojant paprastai pradedama nuo objekto. Objektas ir jo požymis – įstatymo saugomos vertybės – padeda pažinti veikos esmę, į ką buvo nukreiptas kėsinimasis.

Apibrėžti, arba formalieji sudėties požymiai

Dauguma požymių, įtvirtintų normoje, yra visiškai apibrėžti. Jų apibrėžtumas kyla arba tiesiai iš įstatymo žodžio, gramatinės teksto struktūros, arba iš paprasto gramatinio ir loginio aiškinimo:

> „Tas, kas, nužudė kitą žmogų,
> baudžiamas laisvės atėmimu <...>."

Tokia norma numato apibrėžtus požymius: kaltininką, pavojingą veiką „nužudė", kuri reiškia „atėmė gyvybę kitam žmogui"; atitinkamai, aiškinant įstatymą nustatoma, kad „nužudymo" veika reiškia neteisėtumą (pavyzdžiui, gyvybė atimta ne būtinosios ginties atveju); su kito žmogaus nužudymu siejama ir įstatymo saugoma vertybė – žmogaus būsena, kai jis gyvas, ir funkcionuoja kaip organizmas.

Baudžiamojo įstatymo siekiamybė – visiškai apibrėžtos, aiškios normos, kai nusikalstami veiksmai aprašyti aiškiai ir nedviprasmiškai, juos supranta ir teisės taikytojas, ir bet koks asmuo. Sudėties aprašymas normoje bent jau nekelia didesnių neaiškumų ir diskusijų. Kvalifikavimo požiūriu absoliučiai apibrėžti požymiai ir tokie požymiai, kurių žodinė išraiška apibrėžta (pvz., „nužudė žmogų") ir kurie lengvai nustatomi įstatymo aiškinimu.

Vertinamieji sudėties požymiai

Ne visos sąvokos, ne visi požymiai įstatyme *gali būti* visiškai apibrėžti. Nemažai situacijų, kurias galima apibūdinti tik pasitelkus vadinamus vertinamuosius požymius (teorijoje kartais vadinamus „atviro tipo" teisinėmis sąvokomis). Tai tokie požymiai, kai normoje pateikiama neapibrėžta pavyzdinė sąvoka (sąvokos), kurią reikia užpildyti turiningu paaiškinimu konkrečiu atveju, o šis aiškinimas priklauso ir nuo konkrečių aplinkybių, ir nuo aiškintojo pozicijos. Vertintojo poziciją savo ruožtu veikia teisinė sąmonė, profesionalumas, patirtis, teorija, teismų praktikos žinojimas, taip pat gebėjimas pritaikyti teisės principus.

Vertinamieji požymiai siejami su kiekybe („stambus mastas"), kiekiu („didelis kiekis") ar tam tikra socialine kokybe („itin įžūlus elgesys", „įžeidžiantys veiksmai"). Nors jau minėta,

kad baudžiamoji norma turi būti pakankamai apibrėžta, kai kuriais atvejais tokio apibrėžimo pateikti neįmanoma. Todėl ne veltui baudžiamosios teisės teorijoje šiems požymiams skiriama daug dėmesio (Veršekys, 2013).

Vertinamųjų požymių BK specialioje dalyje nemažai. Viena iš normų, kuriai reikia nuolat aiškinti vertinamuosius požymius, yra piktnaudžiavimo norma:

> „**228 straipsnis. Piktnaudžiavimas**
>
> 1. Valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, *piktnaudžiavęs* tarnybine padėtimi arba *viršijęs įgaliojimus*, jeigu dėl to *didelės žalos* patyrė valstybė, Europos Sąjunga, tarptautinė viešoji organizacija, juridinis ar fizinis asmuo, baudžiamas <...>."
>
> Kaip turi būti suprasti požymiai „piktnaudžiavęs", „viršijęs įgaliojimus" ir kaip piktnaudžiavimą, įgaliojimų viršijimą pamatuoti? Kaip nustatyti „didelės žalos" valstybei, Europos Sąjungai, tarptautinei organizacijai, ar asmeniui dydį? Kada žala didelė, kokia ji, ar tas dydis kiekvienu atveju vienodas, ar visiems išvardytiems subjektams padaryta žala turi būti vienodo dydžio; o gal pakanka, kad žala būtų abstrakčiai didelė?
>
> Šie, atrodo, paprasti klausimai neturi atsakymo vertinant įstatymo tekstą. Šių požymių turinys nustatomas aiškinant įstatymą. Ilgainiui iš aiškinimo susidaro teismų praktika, suformuojami precedentai ir tokie požymiai laikomi pakankamai aiškiais, juos apibrėžia baudžiamosios teisės specialiosios dalies mokslas.

Vertinamieji požymiai, tokie kaip didelė žala, stambus mastas, kiti įstatymo tekste neapibrėžti ir neaiškūs požymiai gali būti kokybiniai, kai neaiškus ir turi būti nustatytas nusikaltimo dalykas, žala, arba kiekybiniai, susiję su dydžiu. Vertinamųjų požymių spektras baudžiamajame įstatyme platus.

> Pavyzdžiui, BK 154 str., šmeižimas: „Tas, kas paskleidė apie kitą žmogų *tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti* tą asmenį arba *pakirsti pasitikėjimą juo* <...>."
>
> BK 299 str., pagalbos nesuteikimas susidūrus laivams: „<...> laivo kapitonas, nesuteikęs pagalbos susidūrus laivams, jeigu pagalbą galėjo suteikti *be rimto pavojaus* savo laivui, jo įgulai ir keleiviams."
>
> BK 313 str., mirusiojo atminimo paniekinimas, 2 d.: „Tas, kas viešai paskleidė apie mirusįjį *melagingus prasimanymus, galinčius nulemti žmonių panieką* ar pakirsti pagarbą jo atminimui <...>".
>
> Visais išvardytais atvejais akivaizdus požymio neapibrėžtumas ir vertintojo pareiga nustatyti tokio požymio turinį ir jo atitiktį įstatymui. Tai nėra paprasta, nes vertinimui svarbu ne tik sąvokos turinys, bet kai kuriais atvejais reikia ir specialių žinių. Pavyzdžiui, gali tekti kreiptis į laivybos specialistus užduodant klausimą (dėl BK 299 str.), ar esant konkrečioms aplinkybėms buvo galima teikti pagalbą kitam laivui be pavojaus savo laivui, įgulai ir keleiviams. Net klausimo formulavimas gali būti sudėtingas, nes sunku nustatyti specialių žinių ir teisinio vertinimo takoskyrą. Ir net tokią specialisto išvadą gavus, atsakymas nebus vienareikšmiškas – visada bus galima alternatyvi nuomonė.

Vertinamieji požymiai kaip įstatymo būtinybė įvertinti neapibrėžtas situacijas

Vertinamuosius požymius numato nemažai BK normų ir jų daugėja. Vertinamieji požymiai yra įstatymo būtinybė, nes be jų nepavyksta aprašyti kai kurių veikų, be to, palikti jų

neuždraustų negalima. Jei įstatymas labai kazuistiškas ir formalus, stengiamasi veikas aprašyti, nurodyti labai tikslius požymiu, didėja baudžiamojo įstatymo spragų tikimybė (Veršekys, 2012a, p. 207). Didžiausia baudžiamojo įstatymo problema ta, kad jis turi būti pakankamai apibrėžtas ir įmanoma jį paaiškinti neišplečiant jo turinio.

> „Vertinamasis nusikalstamos veikos sudėties požymis – tai baudžiamajame įstatyme ir jurisprudencijoje universaliais kriterijais neapibrėžtas nusikalstamos veikos sudėties požymis, kurio kintantis norminis turinys išgaunamas remiantis ne vien jį nustatančio įstatymo tekstu ir (ar) jurisprudencija, bet ir vertinamų faktų kontekste *ad hoc* jį interpretuojančio subjekto teisine sąmone.“ (Veršekys, 2013, p. 20).

Jau minėta, kad neracionalu vadovautis nuostata, jog teisės akto tekstas turi būti tobulas, be trūkumų, nes tai sunkiai pasiekiama ir netvaru. Minėta ir tai, kad požymis kaip žodis negali idealiai atitikti to, kas vertinama gyvenime. Bet koks šiuolaikinis teisės aktas, taip pat ir baudžiamasis įstatymas yra kompromiso rezultatas, pasiektas demokratiško įstatymų leidėjo. Kol idėja uždrausti tam tikrą elgesį tampa įstatymu, atsižvelgiama į įvairių suinteresuotų asmenų ir grupių nuomones. Kai kriminalizuojama veika, išreiškiama politinė valia reguliuoti visuomenės gyvenimą. Todėl nereikia turėti iliuzijos, kad galima vertinamuosius požymius paaiškinti absoliučiai tiksliai. Nustatant tokius požymius ir jų turinį matematinio tikslumo nėra ir negali būti (Veršekys, 2013, p. 98). Teisės istorija rodo, kad ir demokratinių, ir nedemokratinių šalių įstatymai pasižymi neapibrėžtumu, abstraktumu, juose yra vertinamųjų požymių. Tokiais požymiais pasižymi ir teismų precedentai.

Įstatymo taikytojas turi nuolatos kreipti dėmesį į tai, kad įstatymo tekste, atskirose jo normose lieka neapibrėžtumo, nes žodžiai nėra ir negali būti tikslūs kaip skaičiai. Kiekvienas savarankiškas žodis turi savo atskirą leksinę reikšmę ir ta reikšmė yra apibendrinamojo pobūdžio. Daug žodžių turi ne vieną, o keletą, kartais keliolika leksinių reikšmių. Konkreti žodžio reikšmė atsiskleidžia ir įstatymo kontekste, konkrečios normos kontekste, todėl aiškinant BK normas reikia suprasti, kad didžiosios dalies BK vartojamų žodžių prasmė yra daugiau ar mažiau priklausoma nuo jų vartojimo konteksto (Veršekys, 2013, p. 68). Kol įstatymas tampa privalomas, jis rengiamas pagal kalbos taisykles ir reikalavimus, redaguojamas, tai taip pat sukuria ir kontekstą, ir reikšmę.

Vertinamojo požymio atskleidimas ir pagrindimas

Kvalifikavimo požiūriu dėl vertinamųjų požymių reikia laikytis gairių ir taisyklių. Taikant normą, turinčią vertinamąjį požymį, jį reikia išaiškinti ir pagrįsti. Pradedama nuo šio požymio žodinės išraiškos ir bendrinės kalbos reikalavimų. Po to šis požymis aiškinamas sistemiškai, kaip sudėties konteksto dalis. Dar vėliau – kaip kelių sudėčių konteksto dalis. Kiekvienu kvalifikavimu vertinamojo požymio aiškinimas privalo būti grindžiamas

konkrečios situacijos ypatybėmis – kodėl ji atitinka požymį ir ieškoma teismų praktikos panašiose bylose (precedentų panašiose bylose). Paskutinis etapas – vertinamojo požymio pagrindimas. Pageidautina, kad pagrindimas būtų detalus, nurodant, kodėl situacija atitinka požymį, nurodant požymio turinio atskleidimo kriterijus (Veršekys, 2013, p. 20). Pagrindžiant tokį požymį nurodoma, ką šis požymis reiškia ir kodėl konkreti situacija atitinka įstatymo numatytą vertinamąjį požymį, o pozicija pagrindžiama teismų praktikos pavyzdžiais. Remiantis LAT suformuota teismų praktika,

> „vertinamojo požymio samprata labai priklauso nuo teismo nuožiūros, tačiau visiškos interpretavimo laisvės, kurios nevaržytų sukaupta teismų praktika, nėra. Galimybė pritaikyti tokį požymį nukrypstant nuo susiklosčiusio praktinio traktavimo įmanoma tik apžvelgus baudžiamosiose bylose sukauptą patirtį ir išdėsčius motyvus, kodėl ši patirtis nėra tinkama konkrečiam atvejui" (LAT 2005 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-638/2005) (Veršekys, 2013, p. 285).

Vertinamojo požymio atveju gramatinis ir lingvistinis aiškinimas nepajėgus atskleisti tokio požymio turinio. Be to, sisteminis aiškinimas rodo, kad vienoje nusikalstamos veikos sudėtyje ta pačia žodine konstrukcija išreikštas požymis gali būti traktuojamas kaip vertinamasis, kitoje – kaip apibrėžtas, formalusis. Pavyzdžiui, „didelė vertė" BK 213 str. yra vertinamasis požymis, o tais pačiais „didelės vertės" žodžiais įtvirtintas BK 184 str. požymis jau bus formalusis (Veršekys, 2013, p. 96), nes šiame skyriuje paaiškinta, kas yra didelė vertė (BK 190 str. 1 d.).

Priklausymas nuo faktų kaip vertinamojo požymio turinio savybė

Įstatymo taikymo požiūriu svarbus skirtumas tarp apibrėžtų (formaliųjų) ir neapibrėžtų (vertinamųjų) požymių. Formaliųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių turinys gali būti atskleidžiamas atsietai nuo faktų, o vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių turinys visiškai atskleidžiamas tik per faktinių aplinkybių vertinimą kiekvienu individualiu atveju (Veršekys, 2013, p. 97).

Teisinės sąmonės ir profesionalumo svarba atskleidžiant vertinamuosius požymius

Aiškinant vertinamuosius požymius ir atskleidžiant jų turinį bei pateikiant motyvaciją labai svarbi teisinė sąmonė. Ji yra vienas iš pagrindinių vertinamojo nusikalstamos veikos sudėties požymio turinio atskleidimo šaltinių vertinant, sisteminant, bandant atskirti vieną vertinamąjį objektą nuo kito, pritaikyti turimas žinias (Veršekys, 2013, p. 97). Todėl sėkmingas vertinamųjų sudėties požymių atskleidimas, kokybiškas baudžiamojo įstatymo taikymas tiesiogiai priklauso nuo vertintojo kvalifikacijos profesionalumo, teisinės sąmonės, pareigos suvokimo, nepiktnaudžiavimo suteiktais įgaliojimais. Kokybiškos baudžiamosios teisės

studijos, logikos studijos, kitų socialinių mokslų studijos ir domėjimasis teisėkūra formuoja profesionalią teisinę sąmonę, kokybišką teisėsaugos ir teismų pareigūną.

Vertinamųjų požymių rūšys ir įtaka normos taikymui

Teismų nuosprendžiuose ir nutartyse aptinkamos 24 skirtingos rūšys vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių. Toks skaičius nėra galutinis, nes gali būti išskirta ir daugiau tokių požymių kombinacijų. Vertinamieji požymiai išreiškia objektyviuosius ir subjektyviuosius sudėties požymius. Jie yra kiekybiniai (atsakantys į klausimą „kiek“) ir kokybiniai (atsakantys į klausimą „koks“):

> „Labiausiai paplitę įstatymo numatyti ir taikomi praktikoje vertinamieji požymiai yra: 1) didelė (nedidelė; labai didelė) žala; 2) didelis (nedidelis; labai didelis) kiekis; 3) sunkūs (labai sunkūs) padariniai; 4) tikslas realizuoti (parduoti; kitaip platinti; perduoti); 5) bejėgiška būklė; 6) didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčios vertybės; 7) kankinimai; 8) (itin) įžeidžiantis būdas; poelgis; įžeidimas; 9) grasinimai (jų realumas); grasinantis būdas; 10) žiauriai (žiauriu elgesiu; itin žiauriai); 11) patyčios; 12) stambus (didelis) mastas; 13) versliškai; 14) šiurkščiai; 15) visuomenės rimties ar viešosios tvarkos trikdymas (sutrikdymas); 16) chuliganiškos paskatos; 17) vandališki veiksmai; 18) didelė sprogstamoji galia; 19) didelė vertė; 20) įžūlus elgesys (veiksmai); 21) necenzūriniai žodžiai; 22) nepadorus elgesys (veiksmai); 23) sistemingai; 24) staiga labai susijaudinęs“. (Veršekys, 2013, p. 105).

Labiausiai paplitę ir daugiausia vartojami *didelės (nedidelės; labai didelės) žalos požymis; didelio (nedidelio; labai didelio) kiekio požymis; sunkių (labai sunkių) padarinių* požymis (Veršekys, 2013, p. 105):

> Didelio kiekio rūšys BK taip pat skirtingos – „šaudmenų, sprogmenų ar sprogstamųjų medžiagų (2); narkotinių ar psichotropinių medžiagų (4); aguonų, kanapių ar kitų į narkotinių ir psichotropinių medžiagų sąrašą įtrauktų augalų (1); ypatingai saugomų rūšių laukinių gyvūnų (1); saugomų rūšių laukinių gyvūnų, jų dalių ar gaminių iš jų (1); saugomų rūšių laukinių augalų, grybų, jų dalių ar gaminių iš jų (1); ypatingai saugomų rūšių laukinių augalų ar grybų (1); rinkimų ar referendumo netikrų biuletenių (2); prekių (2); žinomai netikrų ar suklastotų Lietuvos ar kitos valstybės apyvartoje esančių pinigų ar vertybinių popierių (2); netikrų ar suklastotų pašto ženklų, važiavimo ar kitokių bilietų, banderolių ar kitų oficialių žymėjimo ženklų (1); pirmos kategorijos narkotinių ar psichotropinių medžiagų pirmtakų (prekursorių) (2); netikrų (suklastotų) asmens tapatybės kortelių, pasų, vairuotojo pažymėjimų ar valstybinio socialinio draudimo pažymėjimų (1); netikrų ar suklastotų antspaudų, spaudų ar griežtos atskaitomybės blankų (1); pornografinio turinio dalykų, kuriuose vaizduojamas mažametis vaikas (1). Sunkūs (dideli) padariniai BK išreikšti tiek teigiamomis, tiek neigiamomis savybėmis; tiek realūs, tiek eventualūs; pagal pobūdį: („tiesiog“) sunkūs padariniai (14); kitokie (kiti) sunkūs padariniai (5); kiti sunkūs padariniai aplinkai (2)“ (Veršekys, 2013, p. 105).

Pagal kiekybinį kriterijų labai dažna BK vartojama žodinė konstrukcija *sunkus, nesunkus, nežymus sveikatos sutrikdymas* (sužalojimas, susargdinimas). Šių požymių turinį nustatyti galima tik pritaikius specialias medicinos žinias, kurias taiko teismo medicinos ekspertai.

Ekspertai remiasi taisyklėmis, kurios padeda nustatyti sveikatos sutrikdymo mastą. Vertinamieji sveikatos sutrikdymo požymiai – teisinės kategorijos, o ne medicinos žinios, todėl nustatant sveikatos sutrikdymo mastą medicinos specialistų išvada ar ekspertizės aktas yra tik prielaida teismui padaryti išvadą ir viena iš įrodymų rūšių. Svarbu nesuabsoliutinti tokių specialistų išvadų reikšmės ir nelaikyti jų savaime įrodančiomis padarinį kaip požymį. Taisyklės nepateikia galutinio atsakymo į visus galimus atvejus. BK 135 str. 1 d. dispozicijoje vartojami sunkaus sveikatos sutrikdymo požymiai ne visada detaliai formalizuoti sveikatos nustatymo taisyklėse (Veršekys, 2013, p. 110).

Teisės tyrėjų darbai atskleidžia, kad įstatyme ir bylose yra vertinamųjų požymių, kurie nevienareikšmiški, sudėtingi,

> „kurie kėlė problemų teismams taikant nusikalstamų veikų sudėčių požymius: a) skirtingos sąvokos ir nenuosekli teisinė technika (pavyzdžiui, dėl BK 192 str. numatyto nusikaltimo dalyko – „kūrinio kopijos“ turinio); b) sąvokų dviprasmiškumas (pavyzdžiui, dėl BK 227 str. numatytos sąvokos „papirkimo“ turinio); c) sąvokų neapibrėžtumas ir vertinamųjų požymių sudėtingumas (pavyzdžiui, dėl BK 129, 132 ir 135 str. numatyto nusikaltimo subjektyviosios pusės požymio – kaltės turinio) (Prapiestis ir Girdauskas, 2011, p. 180–183, 185–187, 190–192, 209–211).

Šios išvados svarbios, kadangi veikų kvalifikavimą studijuojantis arba praktikoje taikantis asmuo privalo domėtis, tobulintis, kelti profesionalumą ieškodamas aktualių aiškinimų, taip pat ir mokslinių aiškinimų. Esant vertinamajam požymiui taikytojas privalo tokį požymį pagrįsti situacijos savybėmis ir teismų praktika.

Objektyvieji požymiai ir jų įtaka kvalifikavimui

Objektyvieji požymiai turi esminę įtaką kvalifikavimui, nes nuo jų prasideda sudėties analizė. Galima pastebėti du kiek skirtingus požiūrius į kvalifikavimą remiantis objektyviaisiais sudėties požymiais – praktinį ir teorinį.

Praktinis požiūris

Kvalifikuojant pirmiausia vertinamas žmogaus elgesys – *pavojinga veika*, aktyvūs neteisėti veiksmai arba neteisėtas neveikimas, kai buvo privalu veikti, arba *padariniai*, kurie tapo akivaizdūs. Todėl praktiniu požiūriu svarbiausia yra pavojinga veika, pavojingi padariniai. Vėliau sprendžiama apie priežastinį ryšį tarp veikos ir padarinių. Detaliau nustatant ir vertinant faktines aplinkybes pereinama prie detalių. Kai kurios iš šių detalių gali padėti kvalifikuoti kaip papildomi, fakultatyvūs požymiai (nusikalstamos veikos padarymo laikas, vieta, dalykas, būdas, įrankiai, priemonės, kiti objektyvieji požymiai, subjekto amžius, specialaus subjekto požymis).

Teorinis požiūris

Nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorijoje nuo seno akcentuojama, kad kvalifikavimas pradedamas nuo objekto ir vertybės, į kurią pasikėsinta. Tada vertinami kiti objektyvieji požymiai. Tarp šių pozicijų nėra esminio skirtumo, tik teorinis požiūris labiau atitinka nusikalstamos sudėties modelį ir sudaro prielaidas pažinti baudžiamąjį įstatymą ir kvalifikavimo veiklą taikyti metodiškai.

Objekto nustatymas padeda aiškiai spręsti normų konkurencijos įveikimo klausimą, sutapčių taikymo klausimus. Teorinė pozicija pateikia labiau metodišką požiūrį, todėl tikslinga nuo jos ir pradėti požymių įtakos aptarimą veikų kvalifikavimui.

Objektas ir baudžiamojo įstatymo saugoma vertybė

Objekto klausimas svarbus pirmiausia kriminalizuojant veiką ir nustatant nusikalstamo kėsinimosi formą ir turinį. Konstitucijos saugoma vertybė tampa baudžiamosios teisinės apsaugos dalyku, todėl nuo to, kaip ji bus aprašyta baudžiamajame įstatyme, priklausys valstybės teisiniai instrumentai. Ar baudžiamajam teisiniam draudimui reikės vieno ar kelių kodekso specialios dalies straipsnių, kaip natūrali nusikalstamo elgesio raiška paveiks nusikaltimo aprašymą ir sudėties požymių konstravimą, kaip bus pritaikyta galiojanti teisinė technika, ar bus imtasi nestandartinių aprašymo būdų.

Veikos, kurios kėsinasi į bendražmogiškas vertybes (gyvybė, sveikata, asmens laisvė), nuo seno laikomos „blogiu savaime“ (lot. *mala in se*), nes kėsinasi į svarbiausias, mažai nuo ideologijos priklausančias vertybes. Tokių veikų aprašymas paprastesnis. Atitinkamai, kvalifikavimas taip pat didesnių sunkumų nekelia.

Sudėtingiau, kai reikia aprašyti kėsinimusis į ideologines vertybes – tokias, kurios priklauso nuo visuomenės sanklodos, tuo metu galiojančių įsitikinimų, atskirų sričių teisinio reguliavimo, uždrausti tai, kas pavojinga šiuo metu veikiančiai visuomenei. Itin sudėtinga aprašyti veikas, kurių samprata kinta ir kurios sudaro kultūrinį, socialinį (pavyzdžiui, genocido, nusikaltimų žmoniškumui arba karo nusikaltimų neigimas, BK 170[2] str.), ekologinį ar kitą jautrų visuomenei turinį (pavyzdžiui, žiaurus elgesys su gyvūnais, BK 310 str.). Tokių veikų nuolatos atsiranda, jos atspindi padidėjusį visuomenės susirūpinimą viena ar kita tuo metu reikšminga sritimi, kuriai, atrodytų, būtinas baudžiamasis teisinis poveikis.

Vienas objektas viename skyriuje

Vertybes, į kurias kėsinamasi nusikalstama veika, įstatymų leidėjas stengiasi apsaugoti sistemingai sukurdamas atskirus baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies skyrius, kuriuos vienija rūšinis objektas, arba bendra, vientisa kokybine charakteristika pasižyminti

konstitucinė vertybė. Nuo seno teigiama, kad visuomenė turi bendrai visuotinai suvokiamą santykinę „vertybių skalę“ (santykinai atsispindinčią Konstitucijoje), grindžiamą bendražmogiškomis, krikščioniškomis vertybėmis, bendro visuomeninio sugyvenimo poreikiais. Šiuolaikiniame pasaulyje kalbėti apie konkrečią, apibrėžtą vertybių sistemą nevisiškai tikslu, nes visuomenės saugomų vertybių spektras labai platus. Baudžiamasis įstatymas kartu su kitomis teisės normomis numato specifinių vertybių apsaugą. Kiekviena iš šių vertybių arba vertybių grupių sudaro kėsinimosi objektą.

Objektas kriminalizavimo procese nulemia veikos išraišką įstatyme, jos formą ir turinį. Ši išraiška praktikoje turi veikti, kai taikomas įstatymas, o praktika ilgainiui patikrina kriminalizavimo pagrįstumą. Kuriant baudžiamąjį įstatymą stengiamasi kurti aiškias ir pritaikomas normas, o jose įtvirtintas sudėtis aprašyti kaip pavienius nusikaltimus. Nusikaltimų aprašymą nulemia įvairūs faktoriai – veikos padariniai, padarymo būdai, aplinkybės. Tačiau visais atvejais veikos grupuojamos į skyrius pagal kėsinimosi objektą.

Kadangi stengiamasi nusikalstamai veikai suteikti teisinę formą pagal jos išraišką gyvenime, kartais nutinka ir taip, kad kai kuriose sudėtyse sutampa keli objektai (vertybės). Tokiu atveju vienas laikomas pagrindiniu, o kitas – papildomu (pavyzdžiui, plėšimas (BK 180 str.) yra nusikaltimas turtiniams santykiams, taip pat ir asmens sveikatai. Pagrindinis objektas nulemia nusikalstamos veikos esmę ir normos vietą kodekse, kuriame skyriuje nusikalstama veika įtvirtinta.

Kvalifikavimo požiūriu kėsinimosi objektas ir vertybė yra pradinis orientyras. Vertinant veiką arba kelias veikas sprendžiama – kokią vertybę pažeidė nusikalstamas kėsinimas, ar vertinami veiksmai gali būti laikomi nusikalstamu kėsinimusi apskritai; jei gali – kokiu.

> Pavyzdžiui, fizinio lavinimo mokytojas iš vaiko tėvo gavo dovanų, kad geriau įvertintų jo sūnaus pasiekimus, kad šis galėtų atstovauti mokyklai jos komandoje.
>
> Ar tėvo ir mokytojo elgesys kėsinasi į kokią nors konstitucinę, bendražmogišką, ideologinę vertybę? Ar dovanų gavimas pažeidžia kokią nors konstitucinę ar kitų įstatymų saugomą vertybę? Ar dovanos gavimas yra kyšio priėmimas? Gal jis pažeidžia moralinę, sąžiningumo vertybę ir baudžiamasis įstatymas sprendžiant mokytojo ir vaiko tėvo elgesį (veikas) neaktualus? Kaip elgtis pareigūnui, gavusiam pranešimą apie tokius veiksmus – pradėti ikiteisminį tyrimą ir kvalifikuoti veiką ar atsisakyti tirti tokius veiksmus?
>
> Ieškant baudžiamojo įstatymo normos pradedama svarstyti dėl elgesio kryptingumo, žalingumo kažkam, ką saugo visuomenė, ko visuomenė ar valstybė netoleruoja, kas kelia grėsmę. Radus atsakymą į klausimą bus galima atsakyti, ar dovanų davėjas ir gavėjas pažeidė įstatymą, ar kiekvieno jų veiksmus reikia kvalifikuoti kaip nusikalstamus.

Objekto ir jo požymių nustatymas yra svarbus teisiškai vertinant veiką, nustatant jos kokybę, tapatumą baudžiamajam įstatymui. Objekto nustatymas padeda teoriniu lygmeniu sisteminti veikas, baudžiamąjį įstatymą vertinti kompleksiškai – ne kaip atskirų normų visumą, bet kaip sistemingai sąveikaujančių, pagal objektus paskirstytų normų sistemą, kai vienos

normos papildo kitas arba iš dalies sutampa (normų konkurencijos klausimas nagrinėjamas kitame skyriuje).

Objekto ir vertybės nustatymas – intelektinė veika, mąstymo procesas, kai gretinant turimą informaciją ieškoma kodekso specialiosios dalies skyriaus, kuris saugo vertybę ir numato reikiamas normas. Santykiškai teorijoje kvalifikavimo procesas pradedant objekto nustatymu pereina keletą santykinių etapų.

> Pirmiausia, svarbus faktinių duomenų, kurie charakterizuoja baudžiamojo įstatymo ginamas vertybes, nustatymas ir analizė. Šio etapo metu nustatomi faktiniai duomenys, kurie gali turėti reikšmės sprendžiant, kokiai baudžiamojo įstatymo ginamai vertybei padaryta žala (būtina teisingai nustatyti faktines įvykio aplinkybes ir jas tinkamai fiksuoti, o tam padės kriminalistikos žinios).
>
> Antra, baudžiamųjų teisinių normų atranka ir sugretinimas su kitų teisės šakų normomis; pasirenkamas BK skyrius ir išsiaiškinama, kuri iš kelių galimų vertybių pažeista, kuri yra pagrindinė.
>
> Trečia, faktinių aplinkybių sugretinimas su atrinktomis baudžiamosiomis normomis; pasirenkama viena ar kelios normos, jos detaliai išnagrinėjamos nustatant veikos požymius, kurie apibūdina kėsinimąsi į baudžiamojo įstatymo ginamą vertybę.
>
> Ketvirta, sprendimo priėmimas, kuris atsispindi procesiniame dokumente. Svarbus teisinis argumentavimas, nes kiekvienas teisinis sprendimas turi būti argumentuotas; kai nevertinami įrodymai, tik nuo motyvų ir argumentų priklauso teisinio sprendimo teisingumas. Nuo gautos papildomos informacijos ir motyvų galutinis pavojingos veikos kvalifikavimas gali skirtis nuo pirminio. Visų šių santykinių etapų rezultatas – tinkamiausios baudžiamosios normos parinkimas.

Pavojinga veika

Kvalifikavimo procese labai svarbus veikos nustatymas. Veika yra kiekvieno nusikaltimo (baudžiamojo nužengimo) esmė, todėl ji aprašoma kiekvienoje sudėtyje. Veika yra neteisėtas, sąmoningas ir valingas žmogaus elgesys, kuriuo daroma žala baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms arba tiesiogiai sudaroma grėsmė tokiai žalai atsirasti. Veika apima dvi formas: veikimą ir neveikimą.

Kvalifikuojant veika turi būti nustatyta tiksliai, kad padaryti veiksmai visiškai atitiktų įstatyme įvardytuosius. Veika negali būti *panaši* į nustatytą įstatyme. Ji turi būti tokia, kaip nurodyta įstatyme. Todėl taikant įstatymą profesionalus taikytojas visada nustato veiką ir jos gramatinę išraišką – kaip ji aprašyta, kokios sąvokos vartojamos, ar ji apibrėžta, aiški, ar dispozicijoje pateikiamos kelios alternatyvios veikos; ar veikai nustatyti reikia kitų teisės aktų ar kitų to paties įstatymo dalių. Tą padaryti padeda baudžiamojo įstatymo teisinės technikos ir sistemos išmanymas, įstatymo aiškinimas.

Veikos aprašymas žodžiais skiriasi ir priklauso nuo dispozicijos rūšies. Paprastoje dispozicijoje veika gali būti aprašyta bendrai (neišsamiai), aprašomojoje – išsamiai, blanketinėje – su nuoroda į kitą teisės aktą, kurio nuostatos padės nustatyti veikos turinį; nukreipiančiojoje

pateikiama nuoroda nustatyti veiką į kitos to paties straipsnio ar kito straipsnio dalį.

Veika gali būti viena, *paprasta*. Tokiu atveju kvalifikavimas taip pat paprastas: faktiškai padaryti veiksmai sulyginami su įstatymo norma, nurodomas straipsnis ir jo dalis, suformuluojamas įtarimas.

Veikos dispozicijoje gali būti *kelios alternatyvios*. Tokių situacijų dauguma. Kvalifikuojant reikia išrinkti, kokia (arba kokios) iš veikų padarytos. Tokiu atveju faktiškai atlikti veiksmai sulyginami su norma ir nustatoma – kuri (kurios) iš alternatyvių veikų padarytos, jos aprašomos, nurodomas straipsnis ir jo dalis, suformuluojamas įtarimas. Jei yra kelios alternatyvios veikos, turi būti nurodytos visos kaltininko atliktos veikos. Kvalifikavimas – ne tik straipsnio radimas, nurodymas, bet ir alternatyvios veikos, kurią padarė kaltininkas, nustatymas, detalizavimas, aprašymas pranešime apie įtarimą ir kaltinime.

Nustatant kelias veikas, kurios išdėstytos kaip alternatyvios, būtina tiksliai nustatyti, ar šios alternatyvos tolygios, ar visos siejamos su nurodytais būdais, aplinkybėmis:

> „<...> pažadėjęs ar susitaręs priimti kyšį arba reikalavęs ar provokavęs duoti kyšį, arba priėmęs kyšį <...>.“ (BK 225 str. Kyšininkavimas)

Dažnos situacijos, kai veikos išdėstomos kaip veikos ir sąlygų derinys:

> „Gydytojas, turintis teisę daryti aborto operacijas, padaręs abortą pacientės prašymu, jeigu buvo kontraindikacijų arba tai padaryta ne sveikatos priežiūros įstaigoje <...>.“ (BK 142 str.. Neteisėtas abortas, 1 d.).

Galimos situacijos, kai įstatymas nustato aktyvią veikos formą – numato veiką kaip veikimą (BK 300 str. 1 d.), o kai kuriais atvejais – kaip neveikimą (BK 299 str.). Kai kuriais atvejais bendra veikos formuluotė neskiria veikimo nuo neveikimo (BK 129 str.), todėl visada svarbu sistemiškai įvertinti, kokia veikos forma galima.

Veika kaip veikimas

Taikytojui kiekvienu atveju svarbu nustatyti pavojingos veikos ribas – jos pradžią ir pabaigą. Šių ribų suvokimas turi yra reikšmingas vertinant nusikalstamos veikos stadijas, nustatant nusikalstamos veikos baigtumo momentą, traukiant asmenis atsakomybėn už bendrininkavimą, sprendžiant savanoriško atsisakymo nuo nusikalstamos veikos padarymo, amnestijos taikymo ir patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties klausimus. Veikimo pradžia priimta pripažinti pirmuosius sąmoningus ir valingus kūno judesius, kurie kelia žalą baudžiamojo įstatymo ginamoms vertybėms arba sudaro grėsmę tokiai žalai atsirasti ir baudžiami sankcijoje nustatyta bausme. Veikimo pabaiga – pradėtų realizuoti veiksmų nutraukimo momentas ar visų veiksmų faktinis atlikimas.

Veika kaip neveikimas

Neveikimas yra ne bet kokių, bet privalomų atlikti pagal pareigą veiksmų neatlikimas. Neveikimo atveju svarbu, kad tai būtų sąmoningas pasyvus elgesys arba sąmoningas jokio elgesio nebuvimas, kai veikti buvo būtina, t. y. buvo apibrėžta pareiga veikti ir asmuo turėjo galimybę veikti. Neveikimo pradžia yra momentas, kai asmuo, privalantis ir turintis realią galimybę veikti, to nedaro, o pabaiga – kelio neveikimui užkirtimas arba faktinė jo pabaiga, padarinio kilimas. Neveikimas kaip veikos „pasyvioji forma" svarbi tuo, kad būtina nustatyti ne tik asmens elgesio nebuvimą, bet pareigą veikti ir galimybę veikti. Šių trijų sąlygų visuma leidžia spręsti apie neveikimą ir jį sulyginti su įstatymo aprašyta veika.

Neveikimo klausimas retais atvejais gali būti gana komplikuotas. Galimas visiškas neveikimas arba neveikimas po to, kai buvo pradėta veikti. Neveikimo situaciją kaltininkas gali sudaryti sąmoningai (pavyzdžiui, nemaitindamas sunkiai sergančio ligonio, BK 129 str. 1 d.) arba gali susiklostyti atsitiktinai (avarija ir sužalojami eismo dalyviai, o po to nesuteikiama pagalba, BK 144 str.).

Visais atvejais kvalifikuojant veiką, padarytą neveikimu, turi būti nustatyta pareiga veikti, jos faktinis nesilaikymas ir iš to kilę nusikalstami padariniai (kai BK straipsnis jų reikalauja). Esant šiuolaikinei išpuoselėtai teisės sistemai pareigą veikti sukuria įstatyme suformuluotas imperatyvas. Kai veikti įpareigoja asmens profesija arba tarnybinė padėtis, profesijos, tarnybinės padėties vykdymo ypatybės, įpareigojimai yra apibrėžti teisės aktais (įstatymais ir žemesnio lygio teisės aktais). Išimtinais atvejais pareigą veikti nulemia ir asmens elgesys, teismo įpareigojimas.

Kvalifikuojant neveikimu padarytą veiką pareiga veikti, jos turinys privalo būti nurodyti įtarime ir kaltinime.

Pavojingi padariniai

Padarinių požymis svarbus tose sudėtyse, kai nusikalstama veika apima padarinius kaip esminę nusikalstamos veikos dalį (materialios sudėtys ar padarinių nusikalstamos veikos). Nors bet kokia nusikalstama veikia sukelia žalą asmeniui ar visuomenei, pavojingi padariniai kaip sudėties požymis įstatyme įtvirtinti ne visais atvejais ir tą nulemia kriminalizavimo tradicija bei teisinė technika. Paprastai pavojingi padariniai aprašomi nusikalstamos veikos sudėtyje, kai jie sudaro nusikaltimo esmę, o ši esmė susijusi su fizinės, moralinės arba turtinės žalos padarymu.

Neretai būtent padarinys yra pradinis kvalifikavimo išeities taškas: akivaizdi smurtinė žmogaus mirtis; nukentėjusysis randa išlaužtas duris ir nebėra daiktų, garaže nebėra palikto automobilio, sandėlyje daikto, pan. Tokie akivaizdūs padariniai – smurtinė mirtis, sugadintas

turtas ir dingę daiktai orientuoja į taikytinas įstatymo normas (BK 129 str., 178 str. 2 d., 187 str. 3 d.). Tokiais atvejais kvalifikavimo procese pirmiausia įvertinami padariniai, tačiau jie vertinami sistemingai su įstatymo saugoma vertybe.

Pavojingi padariniai kaip sudėties požymis išreiškia normoje apibendrintą, tačiau nedetalizuotą žalą. Ši žala gali būti turtinė, fizinė, moralinė, socialinė, politinė, organizacinė. Svarbu tai, kad „nusikalstama veika sukelta žala“ ir „nusikalstamos veikos padariniai“ yra netolygios teisinės kategorijos ir turi nevienodą baudžiamąją teisinę reikšmę. Padariniai suvokiami kaip įrodinėtinas pagrindinis sudėties požymis, o žala – kaip socialinis praradimas asmeniui, nukentėjusiam nuo nusikalstamos veikos, arba praradimas, nuostolis valstybei (sąvoka „nuostolis“ padarinių požiūriu tiksliausiai vartojama tada, kai apibūdinamas finansinis, piniginis praradimas).

Tikroji žala, kuri padaryta dėl nusikalstamos veikos, byloje gali būti kompensuojama ir civiliniu ieškiniu. Reikšti ieškinį turi teisę, bet ne pareigą nukentėjusysis (BPK 109 str.). Tokia teisė tyrimo metu nukentėjusiajam paaiškinama.

Kvalifikuojant veiką ir formuluojant kaltinimą padarinius būtina aprašyti. Padarinių aprašymas turi būti adekvatus, todėl neteisinga papildyti įstatymo požymius išgalvotais padariniais:

> Pavyzdžiui, BK 310 str. numato žiauraus elgesio su gyvūnu nusikaltimą. Būtinas sudėties požymis – padarinys: dėl žiauraus elgesio *gyvūnas žuvo* arba *buvo suluošintas*. Jei nėra tokio padarinio, galima tik administracinė atsakomybė.
>
> Baudžiamojoje byloje asmuo oriniu šautuvu iš nedidelio atstumo šovė į mažaūgį neveislinį kaimyno šunį ir jį sužalojo – kulka įsmigo ties kojos kelio sąnariu. Šuo pasveiko ir galėjo judėti. Nors ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, aukštesniojo prokuroro nutarimu jis atnaujintas. Byloje įtarimas ir kaltinimas suformuluotas taip: „D. K. demonstruodamas nepateisinamą negailestingumą, C kategorijos pneumatiniu nešaunamuoju ginklu – pramoninės gamybos pneumatiniu šautuvu B3, tyčia vieną kartą šovė į mažaūgį mišrūną šunį vardu (duomenys neskelbtini), tuo padarydamas dešinės priekinės kojos alkūnės sąnario sužalojimą, kuris vertinamas kaip suluošinimas, nes buvo neigiamai paveikta šuns judėjimo funkcija, sutriko šuns galūnės judesiai – sumažėjo judėjimo amplitudė, buvo apribotas šuns judėjimo greitis ir noras judėti, buvo sutrikdyta šuns kojos kraujotaka (nutraukta pagrindinė kojos vena).“ Teismas tokį kaltinimą pripažino tinkamu ir įrodytu (Alytaus apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-926-547/2019), o apeliacinės instancijos teismas nuosprendį paliko galioti. Gyvūnas nežuvo, buvo sužalotas, o sužalojimas prilygintas suluošinimui. Tokia formuluotė ne nurodo reikalaujamus sudėties požymius, bet papildo teisinį vertinimą įstatyme nenumatytais požymiais, „sukuria“ reikiamus padarinius. Todėl bylose reikia vengti kurti teisinę reikšmę, plečiamai traktuoti padarinius.

Kvalifikuojant ir įvertinant pavojingus padarinius nustatoma:

> pirma, kokie padariniai atsirado faktiškai – vertinamos nuotraukos, įvykio vietos aprašymas, vaizdinė medžiaga, pranešimo apie nusikalstamą veiką teiginiai, aprašantys padarinius;

antra, kaip padariniai aprašyti įstatyme. Padariniai gali būti aprašyti skirtingai – kaip materialus pokytis („nužudė žmogų“), kaip žala, didelė žala („padarė didelę turtinę žalą“), pagrobto turto vertė („pagrobė didelės vertės svetimą turtą“), kiti sunkūs padariniai;
trečia, ar užfiksuoti padariniai tapatūs įstatymo reikalavimams.

Padarinių nustatymui atskirose sudėtyse būtinas įstatymo doktrininis aiškinimas, baudžiamosios teisės specialiosios dalies teorijos nuostatų žinojimas ir teismų praktikos įvertinimas – kaip tokio pobūdžio padariniai aiškinami kasacinio teismo. Padarinių klausimas svarbus, su juo siejamas nusikalstamos veikos padarymo laikas, baigtos ir parengtinės nusikalstamos veikos atribojimas.

Sudėtinga, kai padariniai yra vertinamojo pobūdžio kategorija, pavyzdžiui, *didelė žala* („*didelės žalos* patyrė valstybė, Europos Sąjunga, tarptautinė viešoji organizacija, juridinis ar fizinis asmuo“, BK 228 str.). Kvalifikuojantis asmuo privalo nustatyti tokio padarinio turinį vertindamas faktines aplinkybes, situaciją ir priimti teisingą sprendimą bei jį motyvuoti. Nustatant padarinius kaip vertinamąjį požymį, vadovaujamasi gairėmis, nurodytomis skyriuje apie vertinamuosius požymius, tačiau svarbiausias orientacinis kriterijus yra teismų praktika.

Padarinių nustatymui atskirose sudėtyse gali būti aktualūs specialūs teisės aktai, pavyzdžiui, sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės, kai sužalotas žmogus. Tol, kol teismo medicinos specialistas (ekspertas) neįvertina nukentėjusiojo sveikatos sutrikdymo masto, pradinis veikos kvalifikavimas grindžiamas aiškiausiai matomu padariniu, tyrėjo nuožiūra. Tyrimo metu skiriama užduotis specialistui, kuris nustato sužalojimo pobūdį ir mastą atsižvelgdamas į teisės aktų reikalavimus. Gavęs specialisto (eksperto) išvadą veiką tiriantis asmuo sprendžia, ar turi būti kvalifikavimas keičiamas parenkant kitą normą (pavyzdžiui, BK 138 str. 1 d. vietoje anksčiau buvusio BK 140 str. 1 d.).

Esant alternatyviems padariniams turi būti nustatyti visi faktiškai kilę padariniai, jie turi būti aprašomi įtarime ir kaltinime.

Priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių

Veiksmų, poelgių, padarinių sąlygotumas reiškia, kad objektyvioje tikrovėje niekas iš niekur neatsiranda savaime. Visada yra priežastis, sukelianti padarinį, ir padarinys, kurio kilimą nulėmė priežastis ar priežasčių visuma. Todėl nusikalstamos veikos sudėtyje kaip vienas iš objektyviųjų požymių yra priežastinis ryšys. Šis ryšys turi būti įrodytas tais atvejais, kai reikia nustatyti, kad būtent konkretaus asmens veika yra pavojinga, nusikalstama, šiam asmeniui taikytina baudžiamoji atsakomybė. Kitaip tariant, baudžiamoji atsakomybė turi kilti asmeniui, dėl kurio veikos ar veikų kilo padarinys.

Priežastinio ryšio buvimo klausimas daugumos ikiteisminių tyrimų ir baudžiamųjų bylų

kvalifikavimui paprastai neturi įtakos, nes veika kvalifikuojama pagal padarinį ir jį sukėlusią veiką. Kvalifikuojant nusikalstamas veikas priežastingumą svarbu nustatyti tais atvejais, kad padarinio kilimą nulėmė kelios priežastys. Reikia nustatyti ir teisiškai įvertinti svarbiausią, esminę priežastį, nulėmusią nusikalstamus padarinius. Tokiu atveju keliamas klausimas: ar kaltininko atlikta pavojinga veika kaip sąmoningų veiksmų visuma sukėlė baudžiamajame įstatyme aprašytą padarinį?

Kvalifikavimui priežastinis ryšys reikšmingas ir tada, kai į priežastinio ryšio grandinę įsiterpia keli veiksmai, kelių kaltininkų veiksmai, nenusikalstami ar atsitiktiniai veiksmai, gamtos jėgos ir pan., sudarantys kelių priežasčių visumą ir priežastinis ryšys tampa sudėtingas.

> Pavyzdžiui, eismo įvykyje žuvo žmogus – transporto priemonės keleivis. Eismo įvykis kilo, kai vienos transporto priemonės vairuotojas, vežęs keleivį naktį, stipriai viršijo leistiną greitį (vietoje, kur leidžiama 50 km/h, važiavo 110 km/h greičiu) ir susidūrė su autobusu, kuris tuo metu apvažiavo dviratininką, važiavusį be atšvaitų. Visų eismo dalyvių veiksmai pažeidė nustatytas eismo taisykles, o kai kurių iš jų – buvo reikšmingi įvykio, sukėlusio mirtį, kilimui. Prieš darant teisines išvadas dėl kvalifikavimo turi būti nustatyta, kurio (kurių) eismo dalyvių veiksmai turi būti kvalifikuojami pagal BK 281 str. 5 d., kurių – pagal kitas normas, kurių veiksmai buvo galimai nenusikalstami.

Galimos ir vadinamosios „pertraukto priežastingumo“ situacijos, kai vieną pavojingą veiką pertraukia kita. Kartais būtent priežastingumas sukelia klausimų dėl kvalifikavimo.

> Pavyzdžiui, kaltininkas plėšimo metu sudaužė silpnai matančio nukentėjusiojo akinius, o šis nematydamas išėjo į važiuojamą kelio dalį, kur jį mirtinai sužalojo automobilis. Ar plėšiko veiksmai nulėmė nukentėjusiojo mirtį? Ar jie pakankami, kad būtų kvalifikuoti ir kaip gyvybės atėmimas (neatsargus gyvybės atėmimas)? (Žalnieriūnas, 2021, p. 83).
>
> Kaltininkas plėšimo būdu pagrobia nukentėjusiojo kuprinę, kurioje buvo astma sergančiojo vaistai; nukentėjusiajam dėl streso, išgąsčio prasideda priepuolis, dusulys ir neturėdamas vaistų jis miršta. Už ką baustinas kaltininkas, jei jis mirties tiesiogiai nenorėjo, o gal net nenumatė? Kaip situacijos sprendimas paveikia kvalifikavimą – ar padarytos veikos be plėšimo turi būti kvalifikuojamos ir kaip sveikatos sutrikdymas, neatsargus gyvybės atėmimas? (Žalnieriūnas, 2021, p. 80).

Galimos ir situacijos, kurioms būdingas padarinio kilimas dėl komplikacijų, bet ne dėl pradinės kaltininko veikos. Svarbu nuspręsti, ar kaltininko veiksmus kvalifikuoti pagal jo atliktą veiką jos padarymo momentu, ar būtina įvertinti kompleksą priežasčių, nuvedusių iki veikos ir padarinių. Teisinio vertinimo požiūriu neteisingas pernelyg švelnus kvalifikavimas pagal pradinę veiką, kvalifikuojant turi būti vertinama sąlygojančių priežasčių visuma.

> Pavyzdžiui, sumuštas žmogus nesikreipė į medikus, nes galvojo, kas pasveiks, o pradinis sužalojimas nebuvo tokio pobūdžio, kad keltų tiesioginę grėsmę gyvybei. Nesigydant praėjus kelioms dienoms, situacija komplikavosi ir nukentėjusysis mirė nuo pūlingo plaučių uždegimo. LAT nurodo, kad nukentėjusiojo neveikimas nesikreipiant į medikus nepašalina priežastinio ryšio tarp kaltininko veiksmų ir nukentėjusiojo mirties, o teisiškai reikšminga yra tai, kad komplikacijų kilimo sąlyga buvo kaltininko veikla (LAT, Nr. 2K-675/2006; Nr. 2K-615/2005) (Žalnieriūnas,

2021, p. 77). Šiuo atveju sprendžiant priežastinio ryšio klausimą svarbi priežasčių visuma ir grandinė, nes padarinys negali būti pernelyg nutolęs nuo veikos, o veika turi sąlygoti labiau nutolusio padarinio atsiradimą. Tokiu atveju kvalifikuojant veiką svarbus visumos įvertinimas, tinkamos normos parinkimas ir kvalifikavimo motyvavimas procesiniame dokumente.

Priežastinis ryšys baudžiamojoje teisėje nustatomas ne tarp gamtos dėsnių ar objektyviai egzistuojančių reiškinių, bet tarp žmogaus poelgio ir žmogaus sugalvotų elgesio taisyklių nesilaikymo sukeltų neigiamų padarinių (Žalnieriūnas, 2021, p. 22). Priežastinio ryšio kaip sudėties požymio klausimas neretai aktualus neatsargių veikų atveju. Bendro pobūdžio pareigų ar specialių taisyklių nesilaikymo atvejais įvertinti, ar veika pavojinga, gali būti nelengva.

Jei veika nebaigta, o sudėtis materiali, kartais priežastinį ryšį gali tekti nustatinėti tarp veikos ir *galimų padarinių*; taip pat gali tekti nustatinėti priežastinį ryšį tose sudėtyse, kuriose numatyta baudžiamoji atsakomybė už realios grėsmės sudarymą padaryti žalą. Dėl to kvalifikuojantis veiką asmuo turi išmanyti priežastinio ryšio objektyvaus pobūdžio ypatybes, taip pat priežastingumo teorijas ir jų taikymą baudžiamojoje teisėje (Žalnieriūnas, 2021).

Kvalifikuojant veikas atsižvelgiant į priežastinį ryšį reikia laikytis tam tikrų gairių ir taisyklių. Pirmiausia, nustatant priežastinį ryšį reikia analizuoti situaciją, išskirti konkretų padarinį (konkrečius padarinius), kad vertinimas būtų konkretus, ir vengti abstraktaus sprendimo. Antra, reikia stengtis atkurti veiksmų ir įvykių seką, kad iš jos visumos būtų galima išskirti asmens veiką (veikimą, neveikimą), galėjusią sukelti padarinį. Ši veika išskiriama chronologiškai laiko atžvilgiu nuosekliai dėstant vertinimui reikšmingus veiksmus. Tokia veiksmų analizė leis atskirti vieną veiką kaip esminę, padarinį sukėlusią priežastį. Kiti pavojingi veiksmai (neveikimas) taip pat turi būti išskirti ir aptarti ir rodys nuoseklų priežastinio ryšio nustatymą ir kvalifikavimo pozicijos pagrindimą.

Loginė seka nustatant priežastinį ryšį privalo būti dėstoma einant nuo padarinio link priežasties, kuri galimai jį sukėlė, taigi taikomas vadinamasis „atgalinis dėsningumas“. Nusikalstamos veikos tyrimas paprastai ir pradedamas dėl padarinio, todėl šis padarinys vertinimui akivaizdus ir nediskutuotinas, nekelia klausimų (mirties, netekto turto, pan.). Tyrimo metu svarbu nustatyti, kokios priežastys sukėlė nusikalstamą padarinį, o tada nuspręsti, kuri buvo esminė, arba kurių kelių priežasčių visuma buvo esminė padariniui kilti. Taikant šią dėsningumo seką svarbu nustatyti pagrįstus, neabejotinus ryšius tarp padarinio ir priežasties, įvykių ir veiksmų grandinėje neturi būti spragų, negalima remtis vien subjektyviais parodymais, interpretacijomis, būtina išskirti faktus.

> Pavyzdžiui, nukentėjusysis byloje prisimena, kad girtas važiavo taksi, retkarčiais užmigdavo, kelionės pabaigoje kilo konfliktas su taksistu dėl atsiskaitymo, o po kurio laiko atsipeikėjo einantis pakele ir neturintis rankinės; grįžęs namo ryte veidrodyje pamatė, kad veidas kruvinas, o kišenėje nėra mobilaus telefono ir piniginės; praėjus kelioms dienoms policijai pranešė apie nusikalstamą veiką ir nurodė prisimenantis, kad, atvykus ir kilus konfliktui su taksi vairuotoju dėl mokėjimo

už kelionę, šis jam grasino. Todėl jis mano, kad taksistas jį sumušė, atėmė daiktus, pinigus ir išstūmė iš automobilio. Pagal nukentėjusiojo pasakojimą kvalifikuota veika ir surašytas pranešimas apie įtarimą taksi vairuotojui O. M. Vertinant situaciją ir nekreipiant dėmesio į trūkstamą grandį (tai, ko neprisimena nukentėjusysis), kitus objektyvius požymius (sumušimų pobūdį, prarastus daiktus, kelionės maršrutą, atsispindintį GPS duomenyse, garso įrašus) daryti išvadą, kad išstūmė iš automobilio ir sumušė (sudavė ne mažiau nei tris smūgius), pagrobė daiktus jį vežęs taksistas, taip suformuluoti įtarimą, vėliau kaltinimą kategoriškai draudžiama (Vilniaus miesto apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-01-1-02673-2017-1). Nežinomų faktų pakeitimas nuomone ir jų laikymas faktais, priežastingumo grandinės sukūrimas yra teisinio vertinimo klaida, pareigūnų profesinės veiklos tvarkos pažeidimas.

Tinkamai nustatytas priežastinis ryšys susieja veiką ir padarinius į logišką ir dėsningą visumą, leidžiančią parinkti baudžiamojo įstatymo normą, kad teismas galėtų padaryti teisingas išvadas dėl priežastingumo.

Kiti objektyvieji požymiai, reikšmingi kvalifikavimui. Subjekto amžius ir specialaus subjekto požymis

Kvalifikavimui svarbūs požymiai yra subjekto amžius, o kai kuriais atvejais specialaus subjekto požymis. Subjekto amžius pradinio veikos kvalifikavimo paprastai nenulemia. Jis svarbus tada, kai paaiškėja, kad asmuo, trauktinas atsakomybėn, nėra sulaukęs įstatymo nustatyto amžiaus (keturiolikos arba šešiolikos metų, BK 13 str.). Kai kuriais atvejais, nors įstatymas numato bendrą amžiaus ribą, konkrečioje sudėtyje amžiaus riba siejama su pilnametyste, aštuoniolika metų. Todėl, pavyzdžiui, kvalifikuojant veikas, padarytas tarnyboje (BK XXXIII skyrius) arba veikas krašto apsaugos tarnybai ir mobilizacijai (BK XLVI skyrius), kaltininko amžius bus siejamas ne su bendra amžiaus riba (šešiolika metų), o specialių teisės aktų nustatyta amžiaus riba.

Specialaus subjekto požymis gali būti kvalifikavimo pagrindas. Kai kurios sudėtys baudžiamąją atsakomybę numato tik tam tikrų kategorijų asmenims Pavyzdžiui, tai yra: požymiai, charakterizuojantys socialinę, demografinę arba teisinę subjekto padėtį (pvz., pilietis, tarnautojas, gydytojas, šauktinis, liudytojas, nuteistasis); fiziniai kaltininko bruožai (pvz., amžius, lytis, sveikatos būklė, darbingumas); subjekto ir nukentėjusiojo tarpusavio santykiai (pvz., giminiški santykiai, tarnybiniai santykiai). Todėl specialaus subjekto požymių suvokimas turi esminę reikšmę kvalifikuojant nusikalstamas veikas. Jei normos dispozicijoje nurodytas specialusis subjektas, tai joks kitas asmuo negali būti konkrečios nusikalstamos veikos *vykdytoju*. Tokiu atveju neturinčio specialaus subjekto požymių asmens veiksmai išimtinais atvejais gali būti kvalifikuojami pasitelkiant bendrininkavimo institutą (žr. skyrių apie bendrininkavimo kvalifikavimą). Asmenys, neturintys subjekto požymių, bet akivaizdžiai dalyvavę nusikalstamos veikos padaryme konkrečiais veiksmais, gali būti įvertinti kaip

nusikalstamos veikos organizatorius, padėjėjas ar kurstytojas (žr. skyrių apie bendrininkavimo kvalifikavimą).

Dėl teisinės technikos ypatybių baudžiamajame įstatyme specialiojo subjekto požymis daugeliu atvejų tiesiogiai įvardijamas sudėtyje:

> karo prievolininkas (BK 315 str.), karys (BK 317 str.), vadas (BK 319 str.), motina (BK 131 str.), Lietuvos Respublikos pilietis (BK 117 str.), kt.

Atskirais atvejais, nors sudėtyje įvardyta nuoroda į bendrąjį subjektą („Tas, kas...“), iš tiesų sisteminis aiškinimas rodo, kad turi būti nustatytas specialusis subjektas. Šias ypatybes turi įvertinti įstatymą taikantis, veiką kvalifikuojantis asmuo, pavyzdžiui, BK 222 str. („Tas, kas apgaulingai tvarkė ir (arba) organizavo teisės aktų reikalaujamą finansinę apskaitą...“ reiškia, kad tai yra asmuo, įpareigotas tvarkyti apskaitą pagal įstatymą – įmonės vadovas arba samdytas apskaitininkas). Nors ir retai, tačiau kvalifikavimo klaidų dėl specialaus subjekto pasitaiko (įprastai tokiu laikomas juo nesantis asmuo).

Kiti objektyvieji (fakultatyvieji) požymiai ir jų reikšmė kvalifikuojant

Kvalifikavimui dažnai svarbūs kiti nusikalstamos veikos fakultatyvieji požymiai, kurie naudojami kai kurių sudėčių aprašymuose. Tokie požymiai yra veikos padarymo dalykas, laikas, vietas, būdas, įrankiai, priemonės, objektyvios veikos padarymo aplinkybės. Objektyviųjų fakultatyviųjų požymių nustatymą nulemia detali faktinių aplinkybių analizė.

BPK 305 str. nustatyta, kad aprašomojoje apkaltinamojo nuosprendžio dalyje, be kita ko, turi būti išdėstoma įrodyta pripažintos nusikalstamos veikos aplinkybės: vieta, laikas, būdas ir *kitos svarbios aplinkybės*. Šiuo atveju objektyvių požymių klausimas keliamas ne nusikalstamos veikos sudėties prasme, o nustatytų faktų aprašymo ir įtvirtinimo prasme, abejonių paneigimo ir ginčų dėl faktų pabaigimo prasme. Tai reiškia, kad tokie požymiai ne visada svarbūs kvalifikavimui, bet svarbūs įrodinėjimo procese. Todėl detalus visų, net ir smulkių, požymių nustatymas atliekant tyrimo veiksmus yra reikšmingas. Reikia pažymėti, kad sudėtingose įrodinėjimo požiūriu bylose, kai tiesioginių įrodymų yra mažai, nustatytos net ir nedidelės detalės gali papildyti netiesioginių įrodymų grandinę, padėti nustatyti tiesą.

Kvalifikuojant fakultatyviniai požymiai įgauna esminę vertinimui reikšmę tada, kai jie tiesiogiai nurodomi normos dispozicijoje, o kartais išreiškia nusikalstamos veikos esmę. Pavyzdžiui, nusikalstamos veikos dalykas – kyšininkavimo (BK 225 str.), narkotinių medžiagų (BK 259 str., 260 str.) ar nelegalaus ginklų disponavimo (BK 253 str.) sudėtims yra būtinas, nes, nesant dalyko, nėra ir nusikalstamos veikos. Todėl dalyko nustatymas iš pat pradžių yra fakto nustatymas, o tyrimo metu gali būti pasitelkiamos specialios žinios, kurios fakto klausimą papildys teisiniam vertinimui būtinomis žiniomis (kokios narkotinės medžiagos rastos, koks jų kiekis; ar daiktas yra ginklas, ar jis gali šaudyti, kokios galios jis yra). Ypač svarbu

aprašyti dalyką, kai tai yra nematerialaus pasaulio daiktai (pvz., turtinė teisė sukčiavimo atveju, BK 182 str.). Kai padaroma žala žmogui, jis įvardijamas ne dalyku, o *nukentėjusiuoju* (atkreiptinas dėmesys į tai, kad ši sąvoka artima, bet netapati baudžiamojo proceso sąvokai).

Nusikalstamos veikos padarymo vieta dispozicijoje įvardijama nedažnai, nors kiekviena nusikalstama veika padaroma tam tikroje vietoje. Kai vieta susijusi su nusikaltimo esme, tampa reikšminga sprendžiant klausimą, ar asmens elgesys bus nusikalstamas, vieta nurodoma normos dispozicijoje (pavyzdžiui, BK 199 str. – kontrabandos nusikaltimas padaromas gabenant daiktus per valstybės sieną).

Kvalifikavimui kai kuriais atvejais labai svarbus veikos padarymo būdas. Būdas įvardijamas tada, kai jis turi reikšmę atribojant tam tikrus veiksmus arba sunkinant atsakomybę ir kuriant kvalifikuotas sudėtis. Būdas gali būti svarbus kriterijus sprendžiant apie subjektyviuosius požymius – kaltininko tikslą, motyvus ir kaltės turinį. Būdas kartais sudaro nusikalstamos veikos esmę, pavyzdžiui, turto pagrobimo tikslu vartojamas fizinis smurtas ar grasinama jį panaudoti. Tokiu atveju kaltininko veiksmai bus vertinami kaip plėšimas (BK 180 str.), o jeigu grobiamas turtas be smurto, veiksmus galima vertinti kaip vagystę (BK 178 str.). Dažnas atvejis, kai nusikalstamos veikos padarymo būdas yra nusikalstamą veiką kvalifikuojantis požymis (pvz., BK 178 str. 2 d. nurodytas *įsibrovimo* požymis kaip veikos padarymo būdas).

Nusikalstamos veikos padarymo įrankiai – tai daiktai, įnagiai, kuriuos kaltininkas tiesiogiai naudoja darydamas nusikalstamą veiką. Normos dispozicijoje jie nurodomi tada, kai įstatymų leidėjas siekia sugriežtinti baudžiamąją atsakomybę (pvz., BK 180 str. 2 d.). Nusikalstamos veikos padarymo priemonės – tai daiktai, kurie tiesiogiai nenaudojami nusikalstamai veikai padaryti, bet jie palengvina nusikalstamus veiksmus arba sudaro nusikalstamos veikos materialias prielaidas (pvz., transporto priemonė, kuri pasitelkiama pavogtiems daiktams išvežti). Yra atvejų, kai priemonė yra esminė veikos padarymui, pavyzdžiui, kai vairuoja alkoholio vartojęs asmuo, kurio kraujyje alkoholio koncentracija viršija įstatyme nustatytas ribas (BK 281 str., 281[1] str.). Tokiais atvejais šis požymis nurodomas kvalifikuojant ir įrodinėjamas tyrimo metu, nustatoma tokios priemonės rinkos vertė (tam paprastai turi būti taikomos specialios žinios).

Subjektyvieji požymiai. Nusikalstamų veikų kvalifikavimas atsižvelgiant į subjektyviuosius požymius. Subjektyvaus kaltinimo principas ir jo reikšmė. Kaltė, jos ypatybės, motyvas ir tikslas.

Kaltė ir kaltumas, jų teisinė reikšmė, vieta įstatymuose ir įtaka kvalifikavimui

Vienas iš esminių, fundamentalių baudžiamosios atsakomybės, o kartu ir teisinės valstybės principų yra atsakomybės už kaltai padarytą veiką principas: nėra atsakomybės be

kaltės, nėra nusikaltimo be kaltės (lot. *nullum crimen sine culpa*). Šis principas įtvirtintas BK, kuris kaltę nustato kaip savarankišką baudžiamosios atsakomybės pagrindą. BK 2 str. 3 d. nustatyta:

> „Asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio."

Svarbus ir procesinis baudžiamojo teisingumo aspektas, įtvirtinantis kaltę kaip baudžiamojo nuteisimo (teisinio smerktinumo) sudėtinę dalį. BPK 303 str. 2 d. įtvirtinta:

> „Apkaltinamuoju nuosprendžiu kaltinamasis pripažįstamas kaltu dėl baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos padarymo ir jam paskiriama bausmė."

Šios nuostatos reiškia, kad bet kokiu atveju tiriant nusikalstamą veiką turi būti nustatyta kaltė, taip pat ir kiti subjektyvūs pagrindai – tai, kad asmuo padaręs veiką galėjo suprasti savo veiksmus, juos valdyti, bent bendrais bruožais suvokė įstatyminius draudimus. Jeigu nustatoma, kad žala buvo padaryta be kaltės, baudžiamasis persekiojimas tampa negalimu, o jei jis jau buvo pradėtas, turi būti nutrauktas.

Kiekvienoje baudžiamojoje byloje turi būti nustatyta, kad asmuo *kaltas padaręs* nusikalstamą veiką, kitaip tariant, *įrodyta kaltė.* Kaltė turi dvejopą pobūdį: ji yra subjektyvusis atsakomybės pagrindas ir konkretus sudėties požymis baudžiamojoje teisėje; ir kaip įrodinėjama aplinkybė baudžiamajame procese. Todėl baudžiamojo proceso įstatymuose kalbama apie *kaltę procesiniu aspektu* ir „kaltės" sąvoka turi specifinį, tik proceso teisės normoms būdingą atspalvį (BPK 29 str. 1 d. kaltinamasis pripažįstamas kaltu ar nekaltu; 44 str. 6 d. abejonės dėl kaltės; 105 str. 2 d., kt.).

Procese vartojama ir specifinė „kaltumo" sąvoka: kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo laikomas *nekaltu* tol, kol jo *kaltumas* neįrodytas šio BPK nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu (BPK 44 str. 6 d.); neatidėliotinais atvejais taikytų procesinių prievartos priemonių taikymo rezultatais tolesniame procese negali būti remiamasi kaip įtariamojo ar *kaltinamojo kaltumą* pagrindžiančiais duomenimis (BPK 160^1 str. 3 d.).

„Kaltumo" sąvoka kaip proceso konstruktas yra platesnė, apima ne tik kaltę kaip asmens santykį su padaryta veika, tačiau ir visumą sąlygų, leidžiančių jį patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Pagal savo turinį ir prasmę kaltumo sąvoka sietina ir su proceso vyksmu, ir rezultatu. Tai įrodinėjimo proceso rezultatas, kuris atsispindi teismo nuosprendyje. Kaltumas yra visuma aplinkybių, kurias teismas nustatė kaip neginčytinas, kurios parodo konkretų asmenų padarytą nusikalstamą veiką ir ją įrodo kaip sudėtį. Kaltumas apima ir kaltę, ir įrodymus, ir motyvus dėl kaltės; tai ir asmens santykis su jo padaryto nusikaltimo detalėmis, ir visi duomenys, patvirtinantys, kad veiką padarė būtent tas asmuo, kuriam ji inkriminuota, ir nėra jokio pagrindo jo nenuteisti. Be to, tai yra nekaltumo prezumpcijos paneigimas.

Kaltumo sąvoka apima ir materialiuosius aspektus, t. y. kaltės kaip asmens vidinio psichinio santykio nustatymą, nusikalstamos veikos sudėties požymių nustatymą, baudžiamosios atsakomybės pagrindo nustatymą (BK 2 str. 3 d.), taip pat ir proceso esmę, įrodymus, teismo nuosprendžio konstatavimą (BPK 307 str. 1 d. 1, 2 p.).

Kaltės principas labai svarbus baudžiamojo teisingumo sistemoje, o pradinė šios sistemos taikymo dalis – kvalifikavimas. Kvalifikuojant veiką, kai nustatytas ją padaręs asmuo, sprendžiama, ar asmuo veikė kaltai. Kvalifikuojant turi būti nustatyta, ar asmuo veikė tyčia ar neatsargiai, ir nuo to priklauso normos parinkimas.

Nekaltumo prezumpcija ir abejonių aiškinimas kaltininko naudai kvalifikuojant

Jau minėta, kad nekaltumo prezumpcija nėra kliūtis kvalifikuoti veiką – parinkti tinkamiausią baudžiamąją normą ir ją įtvirtinti procese. Nekaltumo prezumpcija nėra kliūtis ir nustatyti įtariamą asmenį bei jam pareikšti įtarimą. Nuo įtarimo asmeniui pareiškimo jis įgyja procesinį statusą ir jį saugo nekaltumo prezumpcija. Parinkus baudžiamąją normą ir atliekant tyrimą surenkami įrodymai, kurie padės teismui paneigti nekaltumo prezumpciją. Nekaltumo prezumpcija turi būti aiškinama sistemingai, neatsietai nuo baudžiamojo proceso tikslų.

Nekaltumo prezumpcija nėra absoliuti ir asmens laisvių apsaugos prasme: vykstant tyrimui nekaltumo prezumpcijos nepažeidžia teisėtas procesinės prievartos priemonių taikymas. Nors nekaltumo prezumpcija ir gerbiama, valstybė ir teisėsauga turi galimybę apriboti įtariamo asmens teises ir laisves teisingumo nustatymo labui. Šie ribojimai paprastai apibrėžiami proporcingumo reikalavimais.

BPK įtvirtina abejonių aiškinimo kaltininko naudai principą: „Visos abejonės ir (ar) neaiškumai dėl nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens kaltės ar kitų aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai, kurių, išnaudojus visas proceso veiksmų galimybes, neįmanoma pašalinti baudžiamojo proceso metu, vertinami nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens naudai“ (BPK 44 str. 6 d.).

Abejonių aiškinimo kaltininko naudai principas šiuolaikinėje teisėje siejamas ir su kvalifikavimu – visa, kas abejotina, negali būti naudojama kvalifikuojant (Švedas ir kt., 2019). Vis dėlto kai kuriais atvejais abejonių aiškinimo kaltininko naudai principas kvalifikuojant gali būti taikomas ribotai: veika kvalifikuojama pagal vertinimo metu nustatytas ir labiausiai faktines aplinkybes atitinkančią baudžiamąją normą. Abejonių aiškinimo įtariamojo principas neturi užkirsti kelio teisingumo nustatymui ir teisingam kvalifikavimui, riboti teisėsaugą taikyti reikiamas baudžiamąsias normas. Todėl ypatingo rūpestingumo reikalauja prokuroro veikla, nes pradinėje nusikalstamos veikos vertinimo stadijoje informacijos apie veiką gali būti mažai. Vertinant negalima suklysti dėl to, ar veiksmai nusipelno ar nenusipelno

baudžiamojo vertinimo (tai svarbu vertinant, pavyzdžiui, finansines veikas, kai padariniai ar veikų pobūdis objektyviai neatrodo pavojingas). Neteisingai ir plačiai taikant abejonių vertinimo principą kvalifikuojant galima pažeisti nukentėjusiojo teises.

Subjektyvaus kaltinimo principas ir jo reikšmė kvalifikuojant

Kvalifikavimas pradedamas nuo objektyviųjų požymių. Dažniausiai šie požymiai būna pagrindas nukentėjusiajam kreiptis į teisėsaugą. Kai kuriais atvejais kvalifikavimo procesas priklauso nuo subjektyviųjų požymių. Galimos įvairios situacijos, kai užfiksuoti objektyvieji požymiai, bet jie nepakankami įvertinti veiką pagal BK. Pirma, galimos situacijos, kai matomi tik padariniai, kurie sukelti neaišku kaip – tyčia ar neatsargiai.

> Pavyzdžiui, rastas pervažiuotas žmogus, kuris guli ant kelio. Ar tai avarija, nelaimingas atsitikimas, savižudybė? O gal priešingai – tyčinis nužudymas, kai pasinaudota automobiliu kaip įrankiu nužudyti?

Antra, galimi atvejai, kai veika trumpalaikė, neužsifiksavo materialiuose pėdsakuose, žmonių atmintyje ir padariniai nekilo.

> Pavyzdžiui, netaiklus šūvis iš pravažiuojančio automobilio į asmenį, einantį šaligatviu, ir niekas iš žmonių nenukentėjo.

Trečia, kaltininkas veikdamas siekė vienokių padarinių, o kilo visiškai kitokie, jo nenumatyti.

> Pavyzdžiui, asmuo kerštaudamas norėjo sudeginti pastatą, tačiau kilo vėjas ir nunešė liepsną padegdamas mišką. Sudegė keliolika hektarų miško.

Ketvirta, neaišku, ar asmuo iš viso gali būti kaltinamas kokia nors veika, ir neaišku, ar situacija yra nusikaltimas.

> Pavyzdžiui, vairuotojas viršijo leistiną greitį – vietoje 70 km/val. važiavo ne mažesniu nei 132 km/val. greičiu ir perėjoje partrenkė pėsčiąjį, bėgusį per perėją šviečiant raudonam šviesoforo signalui.

Visais išvardytais atvejais objektyviųjų požymių (veikos, padarinių) buvimas nėra pakankamas kvalifikuojant, parenkant baudžiamąją normą. Matyti, kad subjektyviųjų požymių nustatymas kvalifikuojant ne mažiau reikšmingas nei objektyviųjų. Šie požymiai svarbūs parenkant normą iš kelių galimų baudžiamojo teisinio vertinimo variantų. Šiuo požiūriu svarbus subjektyvaus vertinimo ir iš jo kylantis subjektyvaus kaltinimo principas.

Subjektyvaus vertinimo principas reiškia, kad veika turi būti vertinama pagal kaltininko tyčią, jos kryptingumą. Net ir tais atvejais, kai tyčia veikiančiam kaltininkui nepasiseka pasiekti padarinių, veika vertinama kaip parengtinė nusikalstama veika ir turi būti kvalifikuojama kaip pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką.

Tais atvejais, kai kyla abejonių dėl normos parinkimo, tik nustačius kaltininko psichinį santykį, galimą tyčią veikos metu, jos apibrėžtumą, kryptingumą, galima daryti išvadas apie

baudžiamosios normos parinkimą. Nusikalstamos veikos sudėties principas, įstatyminiai reikalavimai nustatyti sudėtį ir kaltę (BK 2 str. 3, 4 d.) reikalauja kvalifikuojant įvertinti ne tik tai, kas matoma, bet ir tai, kas susiję su asmens psichikos procesais – ko asmuo norėjo, ko siekė, ką suprato, ką suvokė, ką numatė. Kaip minėta, kvalifikuoti pradedama nuo objektyviųjų požymių – jie patys aiškiausi, įtvirtinti įstatymo normoje. Tačiau yra ir „nematoma veikos pusė", kuri susijusi su veikiančio asmens psichika – subjektyvieji požymiai. Tai tie požymiai, kurie yra veikiančio asmens sąmonėje, atspindi jo elgesį.

Kvalifikuojant veikas svarbi asmens kaltė, jo motyvas ir tikslas. Tik kaltas žmogus veikia sąmoningai, kryptingai, atsakingai. Iš čia kyla ir atsakomybė – pareiga atsakyti už savo elgesį ir objektyviai įvykusius pavojingus veiksmus. Tai reiškia, žmogus supranta, ką daro ir ką nori pasiekti. Lietuvos teisėje galioja psichologinė kaltės samprata ir tokia pozicija vyrauja, didele dalimi ji nulemta įstatymo konstrukcijos ir teisės palikimo. Tačiau ne tik sprendžiant, ar asmuo kaltas, svarbu nustatyti kaltę ir jos formas – tyčią ir neatsargumą. Kaltės klausimas pradedamas spręsti jau kvalifikuojant veiką.

Nuo kaltės formos gali priklausyti baudžiamosios normos taikymas – nužudymas ar neatsargus gyvybės atėmimas; tyčinis ar neatsargus turto sunaikinimas ar sugadinimas; piktnaudžiavimas tarnyba ar aplaidumas vykdant tarnybines pareigas.

Baudžiamoji teisinė technika įtvirtinant subjektyviuosius požymius įstatyme

Visos nusikalstamos veikos, aprašytos baudžiamojo įstatymo specialiojoje dalyje, yra tyčinės, o tyčia kaip kaltės forma įtvirtinta „nutylėjimu". Jei specialios dalies straipsnyje nenurodyta kaltės forma, vadinasi, ji tyčinė. Tyčia nurodoma tik išimtinais atvejais, kai to reikia akcentuoti veikos pobūdį arba taip įtvirtinami tarptautinių teisės aktų nustatyti reikalavimai (pavyzdžiui, tyčia nurodoma BK 100 str.).

Jei veika gali būti neatsargi, remiantis BK 16 str. 4 d., tai nurodoma specialiojoje dalyje atskirai numatytais atvejais. Tokie atvejai galimi trys: pirmas, kai neatsargi kaltė nurodoma BK specialios dalies straipsnio pavadinime (pvz., BK 132, 137, 139 str.); antras, kai neatsargi kaltė nurodoma BK straipsnio atskiroje dalyje („veika yra nusikaltimas ir tais atvejais, kai ji padaryta dėl neatsargumo", pvz., BK 125 str. 2 d., 126 str. 2 d.); trečias, kai neatsargumo galimybė nurodoma pačioje dispozicijoje, įtvirtinant sudėties požymius (pvz., BK 229 str. 1 d.) (Pečkaitis, 2013, p. 350).

Kvalifikavimo atsižvelgiant į subjektyviuosius požymius kriterijai ir gairės

Kaltė yra viena iš veikos kvalifikavimui reikšmingų aplinkybių, todėl LAT akcentuoja, kad pagal BPK 305 str. nuosprendyje turi būti pateikiami jos nustatymo motyvai (Teismų

praktika Nr. 30, p. 591).

Kvalifikuojant veiką ypač pradiniame etape apie kaltininko subjektyvų suvokimą ir jo detales gali būti labai mažai duomenų. Tik tyrimo metu renkant duomenis informacijos bus gauta daugiau. Kol tyrimas nenustatė, nebus aišku, ar kaltininkas suvokė detales, reikšmingas kvalifikavimui. Todėl kvalifikavimas tyrimo metu gali keistis (pavyzdžiui, grobdamas iš saugyklos kaltininkas galėjo ir žinoti, ir nežinoti, kiek turto bus saugykloje).

Kaltės klausimas yra sudėtingas, todėl pradiniame etape kvalifikuojama atsižvelgiant į jau turimus faktinius duomenis ir objektyvias nustatytas aplinkybes, kurios liudija kaltę ir atskleidžia kaltininko kryptingumą.

> Pavyzdžiui, penkiolika dūrių peiliu artimųjų akivaizdoje gali būti itin žiaurus nužudymas. Viena vertus, toks veikos padarymo būdas, aplinkybės orientuoja veiką vertinti pagal tinkamiausią požymį, atmeta galimybę manyti padarinius kilus dėl būtinosios ginties. Kita vertus, atliekant tyrimą gali paaiškėti įvairų detalių apie kaltininko psichikos ligas, sutrikimus, kurie gali turėti įtaką darant teisines išvadas.

Subjektyviojo prado prioritetas prieš objektyvųjį

Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad kvalifikavimas, baudžiamųjų normų inkriminavimas turi būti adekvatus, atspindėti kaltininko atliktą pavojingą veiką ir jo tyčią – suvokimą to, ką jis daro ir ko siekia. Kvalifikuojant kaltininko veiksmus teikiamas subjektyviųjų požymių prioriteto principas – baudžiama už tai, ko kaltininkas norėjo, siekė, ką apėmė jo sumanymas, ketinimas, tyčia. Be to, įstatymas aiškinamas sistemingai – ne vien parenkant atrodantį tinkamu požymį, bet aiškinant jį įstatymo sistemoje.

Kvalifikavimo požiūriu pirmenybė turi būti teikiama tam, ko asmuo norėjo ir ką apėmė jo tyčia. Jei jo noras įgyvendintas, veika kvalifikuojama kaip baigta pagal konkrečią specialiosios dalies normą. Jei sumanymo įgyvendinti nepavyko, nepavyko pasiekti to, ko asmuo norėjo veikdamas, veika kvalifikuojama kaip pasikėsinimas. Jei asmeniui veikiant tyčia nepasisekė pasiekti padarinių, remiantis subjektyvaus kaltinimo principu veiksmai kvalifikuojami kaip pasikėsinimas pasiekti norimus padarinius (tiesioginė apibrėžta tyčia), kaip baigta veika pagal faktą, kas įvyko, arba pagal tai, ką pasisekė pasiekti (jei veikė nepabrėžta tyčia) (plačiau žr. pasikėsinimo kvalifikavimą).

Vertinant reikia turėti mintyje du pagrindinius dalykus: pirma, svarbu kad kvalifikavimas apimtų adekvatų veikiančiojo suvokimą – ko jis norėjo, kiek buvo pasiruošęs, kiek pavyko įgyvendinti; antra, kad kvalifikavimas nebūtų pernelyg sudėtingas ir kad būtų įrodomas, kad teismas galėtų aprašyti savo įsitikinimą apie kaltininko tyčią.

Kaltė svarbi ir kvalifikuojant situacijas, kai vertinamas kelių asmenų elgesys – ar juos sieja bendrininkavimo ryšiai, susitarimas, tyčia veikti bendrai. Kaltė svarbu vertinant

nusikalstamos veikos baigtumą, stadijas, kvalifikuojančių požymių parinkimą ir straipsnio dalies taikymą.

Remiantis vien objektyviaisiais požymiais kvalifikavimas negalimas, nes reikia laikytis kaltės principo ir sudaryti sąlygas teismui nustatyti kaltę. Todėl kvalifikavimas bus visapusis, turiningas, adekvatus tada, kai įvertinami ir subjektyvieji požymiai. Laikomasi principo, kad kvalifikavimas teisingas ir adekvatus tada, kai objektyvieji požymiai sutampa su subjektyviaisiais.

> **Kvalifikavimo taisyklė: veika kvalifikuojama pirmenybę teikiant subjektyviesiems požymiams. Todėl veika kvalifikuojama tik išsiaiškinus subjektyviuosius požymius, kad išoriškai matomi požymiai sutaptų su kaltininko psichiniu santykiu.**

Šios teorinės nuostatos privalu laikytis. Dažniausiai baudžiamųjų bylų teisėsaugos praktika apsiriboja objektyviaisiais požymiais, jie vyrauja kvalifikuojant veikas. Kiekvienu atveju tyrimo metu reikia vertinti surinktus duomenis ir spręsti, kad kvalifikavimas pagal objektyviuosius požymius nenulemtų objektyvaus kaltinimo.

Kaltės nustatymo ribotumas ir santykinumas

Kaltę nustatyti sunku, nes šis požymis nematomas, jis susijęs su veikiančiojo asmens psichika, suvokimu, kaltininkas gali nemokėti valstybinės kalbos ir tyrimo metu bus sunku nustatyti, ką jis manė, galvojo, ko siekė. Kaltininkas gali meluoti, jo parodymai gali būti neteisingi, sąmoningai klaidinantys siekiant išvengti baudžiamosios atsakomybės ar ją palengvinti. Iš vienos pusės, kai kuriais atvejais tikrasis kaltės turinys dėl įvairių priežasčių gali likti nežinomas. Iš kitos pusės, teismas privalo nustatyti kaltę ir savo sprendimą motyvuoti. Todėl kvalifikavimas teisingas tik surinkus kiek įmanoma daugiau duomenų.

Laikoma, kad iš objektyviųjų duomenų visumos, faktinių aplinkybių ir subjektyvių parodymų galima daryti pagrįstas išvadas apie subjektyviuosius požymius. Šis teiginys padeda teisingai įvertinti asmens subjektyvų suvokimą veikos metu, nustatyti jo kokybę, taip pat padeda tais atvejais, kai kaltininkas nepasiekia norėtų padarinių ir tikrovė neatspindi beveik nieko pavojingo (šauna norėdamas nušauti, bet nepataiko). Kai nėra padarinių kaip būtino sudėties požymio (žmogaus mirties, sužalojimo), bet yra aiškiai pavojingas ir netoleruotinas elgesys, sukeliantis pavojų įstatymo saugomoms vertybėms, tyčios turinio nustatymas turi esminę reikšmę kvalifikavimui. Tokiu atveju tyčios turinio nustatymas leidžia veiksmą kvalifikuoti kaip pasikėsinimą ir jį įrodinėti. Bet kokiu atveju kaltės įrodinėjimas, nors ir sudėtingas, turi būti kryptingas ir kokybiškas, teismo nuosprendyje dėl kaltės turi likti kiek įmanoma mažiau abejonių ir keltinų klausimų dėl kaltės įrodymo.

Kaltės turinys ir jo reikšmė kvalifikavus veiką

Kvalifikavus veiką tyrimo metu, praktiniu požiūriu svarbus konkretaus kaltės turinio nustatymas. Tai kaltininko suvokimo aktualizavimas, jo pagrindimas įrodymais ir argumentavimas. Šie aspektai svarbūs formuluojant klausimus įtariamajam ir liudytojams, ruošiantis įtariamojo apklausoms ir planuojant tyrimo veiksmus. Todėl negali būti pasikliaujama vien objektyviųjų, matomų požymių (vietos, laiko, dalyko, įrankių, priemonių) aprašymu ir įrodymu. Įrodymas to, kas padaryta, kas matoma, nereiškia, kad įrodyta kaltė. Objektyvus kaltinimas tada, kai teorija akcentuoja subjektyvų kaltinimą, iškreipia kai kurių bylų įrodinėjimo dalyką (Pakštaitis, 2021b).

Tyčia ir jos rūšys bei įtaka kvalifikavimui. Kvalifikavimo taisyklės esant kiekvienai iš tyčios rūšių

Kvalifikuojant svarbi tyčia. Tyčia svarbi normos parinkimui, nes tokius pat padarinius gali sukelti ir tyčinis, ir neatsargus elgesys (pvz., turto sugadinimas). Tyčia gali būti svarbi parenkant sudėtį pagal padarinių dydį – kiek ji buvo apibrėžta. Tyčia svarbi inkriminuojant kvalifikuojančius požymius – ką kaltininkas suprato, ar veikos metu suprato kai kurias svarbias aplinkybes (pavyzdžiui, ar seksualinių santykių metu nukentėjusioji buvo nepilnametė; ar suprato, kad grasina netikru ginklu). Tyčia svarbi ir kai kvalifikuojamos veikos, kai vertinamas kelių asmenų elgesys – ar juos sieja bendrininkavimo ryšiai, ar buvo susitarimas ir tyčia veikti bendrai; tyčia svarbu sprendžiant apie nebaigtos veikos kvalifikavimą ir stadijas.

Tyčios skirstymas ir reikšmė kvalifikavimui

Įstatyme, baudžiamosios teisės teorijoje ir teisėsaugos praktikoje tyčia skirstoma į rūšis ir kai kurios iš jų turi reikšmę kvalifikuojant nusikalstamas veikas. Tyčia įstatyme skirstoma į tiesioginę ir netiesioginę (BK 15 str. 1 ir 2 d.). Šis skirstymas kvalifikavimui įtakos neturi – tai, ar tyčia tiesioginė ar netiesioginė, veika kvalifikuojama pagal tą patį baudžiamojo įstatymo straipsnį (pavyzdžiui, tyčinis nužudymas, BK 129 str. taikomas ir esant tiesioginei, ir netiesioginei tyčiai).

Kvalifikavimui reikšmės turi kiti tyčios skirstymai. Šiuo atveju pateikiamas paprasčiausias skirstymas, turintis įtakos kvalifikavimui. Tyčia pagal kaltininko numatomus, siekiamus padarinius skirstoma į apibrėžtą (konkretizuotą) ir neapibrėžtą (nekonkretizuotą). Tyčia pagal susiformavimą skirstoma į išankstinę ir staiga kilusią; staiga kilusi dar skirstoma į paprastąją ir afektinę (staiga kilusią dėl neteisėtų nukentėjusiojo veiksmų kaltininko atžvilgiu).

Tyrimo praktika, teismų praktika rodo, kad kvalifikavimui esminės reikšmės turi tyčios skirstymas į apibrėžtą, neapibrėžtą ir afektinę. Šios rūšys svarbios normų parinkimui ir įrodinėjimui.

Apibrėžta tyčia ir jos įtaka kvalifikavimui

Apibrėžta tyčia yra toks veiką darančio asmens psichinis santykis su šios veikos objektyviaisiais požymiais, kai jis tiksliai numato, kokį nusikalstamą rezultatą pasieks atlikdamas konkrečią pavojingą veiką ir siekia šio konkretaus rezultato (materiali sudėtis, padarinių nusikalstamos veikos), arba siekia atlikti konkrečią veiką (formali sudėtis, arba veikimo nusikaltimas). Nepavykus pasiekti norimo, numatomo rezultato, tikslo, padarinio, jo veika turi būti kvalifikuojama kaip pasikėsinimas, nurodant konkrečią normą ir pasikėsinimo normą.

Tyčios apibrėžtumo kriterijus – kaltininko suvokiamas būsimas nusikalstamas rezultatas (siekinys, rezultato vaizdinys). Apibrėžtos tyčios būdingi bruožai yra *noras* ir *siekimas*. Todėl tokia tyčia susijusi su konkrečiu tikslu. Esant apibrėžtai tyčiai kilsiančio rezultato numatymas yra tikslus, griežtas tiek kokybine, tiek kiekybine prasmėmis. Šiai tyčios rūšiai būdingas objektyvus veikos kryptingumas, kai veikos padarymo būdas iš esmės šalina kitų galimų padarinių atsiradimo galimybę (Bikelis, 2008, p. 28). Apie kaltinamojo tyčios turinį sprendžiama ir vertinant nusikaltimo padarymo būdą, nes, siekiant ir norint aiškaus rezultato, pasirenkami adekvatūs, efektyvūs būdai.

Kai darant tam tikrą veiką siekiama konkretaus rezultato, taikoma kvalifikavimo taisyklė:

> **veika kvalifikuojama pagal tyčios kryptingumą pagal tokią normą, kuri išreiškia kaltininko siektą rezultatą. Tuo atveju, kai siekiamas rezultatas pasiektas nebuvo, veika kvalifikuojama kaip pasikėsinimas pagal tokią normą, kuri išreiškia kaltininko siektą rezultatą.**

Neapibrėžta tyčia ir jos įtaka kvalifikavimui

Neapibrėžta tyčia yra tada, kai darydamas pavojingą veiką asmuo numato, kad būtinai kils kažkokie neigiami padariniai, bet jų nedetalizuoja. Žmogus tiesiog nori neleistinai veikti, padaryti žalą baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms. Kokie kils padariniai, jam nesvarbu. Pagrindinis jo nusikalstamo elgesio tikslas – žalos baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms padarymas. Esant neapibrėžtai tyčiai taikoma nusistovėjusi, tradicinė kvalifikavimo taisyklė:

> **veika kvalifikuojama pagal faktiškai kilusius padarinius, su sąlyga, kad tikrai nebuvo tyčios sukelti žymiai pavojingesnius padarinius.**

Kita nuomonė dėl neapibrėžtos tyčios kvalifikavimo

Nusistovėjusi, tradicinė pozicija turi trūkumų ir yra ribota. Vertinant tik kilusius padarinius iš tiesų prioritetas teikiamas ne subjektyviesiems požymiams ir kaltei, o padariniams, t. y. objektyviesiems požymiams. Todėl akivaizdžiai nukenčia subjektyvaus kaltinimo

principas, o tyčinės veikos vertinimas supanašėja su neatsargių veikų vertinimu. Akcento perkėlimas į padarinius neapibrėžtos tyčios atveju yra skirtas praktikos palengvinimui, tačiau jis iškreipia teisinį vertinimą, menkina subjektyvaus atsakomybės prado esmę, daugeliu atveju be pagrindo švelnina baudžiamąją atsakomybę. Kritiką dėl jos išsakęs autorius siūlo **kvalifikuoti veiką pagal sunkiausią kaltininko numatytą padarinį**. Teisėsaugos institucijų pareigūnai ir teismai kvalifikuodami nusikalstamas veikas visais atvejais turėtų nustatyti, kokią „**sunkiausią tyčią" turėjo kaltininkas darydamas nusikalstamą veiką ir atitinkamai kvalifikuoti nusikalstamą veiką**. Nusikalstamos veikos kvalifikavimo pagal kilusius padarinius taisyklė turėtų būti taikoma tik neatsargių nusikaltimų atvejais (Bikelis, 2008, p. 31–32).

Tokios taisyklės trūkumas susijęs su praktiniais aspektais – jos taikymas gali apsunkinti tyrimo praktiką, nes objektyviai būdai, kuriais siekiama nustatyti sunkiausią galimą tyčią, galimai numatytą sunkiausią padarinį, gali būti labai riboti. Retais atvejais, ne visada galima nustatyti ir be abejonių pagrįsti kaltininko norus ir manymą. Kad ši taisyklė būtų taikoma, jos reikėtų laikytis ir pirminio kvalifikavimo metu, ir teismui surašant nuosprendį. Kaltininko suvokimą visapusiai teisingai gali nustatyti tik teismas, bet teismo galimybės perkvalifikuoti jau kvalifikuotą veiką ribotos.

Afektinė tyčia

Afektinė tyčia yra staiga susiformavusios tyčios atmaina, kai nusikalstama veika padaroma dėl didelio susijaudinimo, kurį sukelia nukentėjusiojo pavartotas fizinis smurtas arba sunkus įžeidimas. Iš čia kildinamas „afektinis" tyčios pobūdis. Išorinis veiksnys – smurtas ar įžeidimas – paprastai būna pagrindas staigiam susijaudinimui ir jo įtakoje – tyčios susiformavimui. Afektinė tyčia neaprašyta baudžiamajame įstatyme kaip tyčios rūšis ar porūšis, ji aptariama baudžiamosios teisės teorijoje.

Tačiau afektinė tyčia veikia nusikalstamos veikos kvalifikavimą. Pirmiausia, egzistuoja specialios normos, numatančios afektinei tyčiai būdingus požymius, pavyzdžiui:

> „**136 straipsnis. Sunkus sveikatos sutrikdymas labai susijaudinus**
>
> Tas, kas sunkiai sužalojo žmogų staiga labai susijaudinęs dėl neteisėto ar itin įžeidžiančio jį ar jo artimą asmenį nukentėjusio asmens poelgio, <...>."
>
> V. B., būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, namie, paėmęs peilį, juo dūrė savo broliui G. B. ir jį sunkiai sužalojo. Savo veiksmus aiškino tuo, kad brolis būdamas girtas jį užgauliojo, vadino jo mirusią žmoną „paleistuve", „laisvo elgesio moterimi", „viso kaimo boba", dėl ko jis liepė broliui ramintis, o šiam nebaigiant užgauliojimų, paėmė peilį ir juo dūrė. V. B. aiškino, kad toks brolio elgesys buvo netikėtas, įžūlus, o jis susivaldyti nepajėgė. Ar V. B. veiksmai padaryti dėl afektinės tyčios ir kas lemia tokį vertinimą, kaip tai turi atsispindėti kvalifikuojant pavojingus veiksmus?

Afektinės tyčios buvimas nulemia specialios normos buvimą. Staigus didelis susijaudinimas įstatymų leidėjo požiūriu reikšmingas teisingam veikos įvertinimui, ji turi būti atskirta

nuo paprastos, be susijaudinimo padarytos veikos. Tokiais atvejais, kai baudžiamojo įstatymo speciali norma numato staigaus didelio susijaudinimo požymį, kvalifikuojant veiką turi būti nustatyta, ar toks požymis yra vertinamojoje veikoje. Tokių normų galiojančiame įstatyme vienetai (nužudymas labai susijaudinus, BK 130 str. sunkus sveiktos sutrikdymas labai susijaudinus, BK 136 str.).

Esant faktinei tyčiai, veika kvalifikuojama pagal specialią normą, numatančią afektinės tyčios požymį. Kvalifikavimo požiūriu afektinės tyčios buvimas sukuria normų konkurenciją (afektinio nužudymo su bendrąja nužudymo norma), todėl pagal normų įveikimo taisykles turi būti taikoma speciali norma (žr. skyrių apie normų konkurenciją).

Svarbu tai, kad normos taikymui afektinė tyčia yra tik viena iš sąlygų, o ją taikant turi būti numatytos visos reikiamos sąlygos. Staigus susijaudinimas įstatyme siejamas su papildomomis sąlygomis – nukentėjusiojo asmens elgesiu, jo įtaka nusikalstamos veikos padarymui, tyčios kilimui („labai susijaudinęs dėl neteisėto ar itin įžeidžiančio jį ar jo artimą asmenį nukentėjusio asmens poelgio“). Tokios sąlygos kvalifikuojant veiką turi būti nustatytos ir aprašytos. Jei tokių sąlygų nėra arba yra joms prieštaraujančių duomenų apie išankstinį rengimąsi padaryti nusikalstamą veiką, kvalifikavimą grįsti afektine tyčia negalima, turi būti taikoma bendroji norma. Teismų praktika rodo, kad svarbus atribojimas atvejų, kada veika gali būti vertinama kaip padaryta dėl afektinės tyčios, ir atvejų, kai tokios tyčios nėra. LAT, aptardamas afektinės tyčios ir fiziologinio afekto būseną, kai veika turi būti vertinama pagal afektą atitinkančią normą, nurodo:

> „<...> staigus didelis susijaudinimas reiškia fiziologinio afekto būseną, kai patirtas emocinis stresas labai susilpnina asmens gebėjimą suvokti ir kontroliuoti savo veiksmus. Kilus abejonėms dėl kaltininko būsenos, skiriama teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizė. Staigų didelį susijaudinimą turi sukelti arba neteisėtas, arba itin įžeidžiantis nukentėjusiojo poelgis. Neteisėtas poelgis yra tada, kai daromas teisės (baudžiamosios ar administracinės) pažeidimas, kėsinantis į kaltininko ar jam artimo žmogaus sveikatą, kitas teises ir teisėtus interesus. Itin įžeidžiantis nukentėjusiojo poelgis yra tyčiniai veiksmai, iš esmės prieštaraujantys moralės bei dorovės principams, pažeidžiantys žmogaus garbę ir orumą ir galintys taip paveikti kaltininką, kad sukeltų jam labai didelį susijaudinimą, fiziologinio afekto būseną.“ (LAT, Nr. 2K-209/2010).

Taip kasacinis teismas akcentuoja kriterijus, kada afektinė tyčia galima ir būdus tokią tyčią nustatyti – esant reikalui pasitelkti specialiąsias žinias, paskirti ekspertizę, kurios išvada padės priimti teisiškai pagrįstą sprendimą.

Kaip praktinėje situacijoje atrodytų afektinė tyčia, kurią reikėtų atriboti nuo tiesioginės tyčios?

> V. A., netikėtai grįžęs namo, aptiko lovoje savo žmoną su svetimu vyru. Įsiutęs V. A. griebė virtuvėje peilį ir juos abu mirtinai subadė. Iš viso savo aukoms V. A. padarė daugiau kaip šimtą dūrių peiliu. Nužudęs savo žmoną ir jos meilužį, V. A. pats iškvietė policiją ir pasidavė. Apklausos metu įtariamasis teigė, kad labai mylėjo savo žmoną, kuri ne kartą buvo jam neištikima. Dėl to tarp

jų kildavo konfliktai. Jie ne kartą bandė skirtis, tačiau po to vėl pradėdavo gyventi kartu. Pasak V. A., pamatęs savo žmoną su kitu lovoje, jis negalėjo savęs kontroliuoti, buvo labai susijaudinęs. Teismo ekspertizės išvadose taip pat teigiama, kad V. A. nusikaltimą padarė būdamas susijaudinęs, nors ir suprasdamas savo veiksmų pobūdį, tačiau nevisiškai galėdamas juos kontroliuoti. Situacijoje galima įžvelgti afektinę tyčią, nes V. A. veiksmai kilo spontaniškai, staiga, tiesiogiai paveikti nukentėjusiųjų neteisėtų veiksmų teisiniu ir moraliniu požiūriu (santuokinės neištikimybės, demonstruojamos neslepiant, santuokos partnerių lojalumo pareigos pažeidimo, santuokos partnerio pažeminimo). Tyčios kilmė ir jos staigus pobūdis yra bruožai, apibūdinantys afektinę tyčią. Nurodyta veika galėtų būti kvalifikuojama kaip afektinės tyčios atvejis ir taikoma speciali privilegijuoto nužudymo norma – BK 130 str. O esant duomenų, kad V. A. tokiai veikai rengėsi, nužudymą planavo, laukė progos ar net galimai inicijavo situaciją, norėdamas ja pasinaudoti ir padaryti nusikalstamą veiką, kvalifikavimas atmestų afektinę tyčią ir veiksmai turėtų būti vertinami pagal kvalifikuoto nužudymo normą (dviejų asmenų nužudymas, BK 129 str. 2 d. 5 p.).

Neatsargi kaltė, jos pagrindas

Neatsargių nusikalstamų veikų kvalifikavimas praktikoje taip pat labai svarbus. Neatsargi kaltė yra kitokia nei tyčinė. Baudžiamasis įstatymas draudžia ne tik sąmoningai, piktybiškai kėsintis į Konstitucijos ir įstatymų saugomas vertybes, bet ir įpareigoja visus būti atsargius.

Neatsargumo kaltės esmė yra tokia, kad įstatymai piliečiams nustato pareigas, reikalavimus būti atsargiais, apdairiais ir dėmesingais. Kai tokių pareigų nesilaikoma, kyla nusikalstami padariniai. Šie padariniai sukeliami ne piktybiškai, dėl antivisuomeninių nuostatų, piktybiškumo, cinizmo, bet dėl būtino atsargumo stokos arba neleistino aplaidumo. Kai nesilaikoma šių pareigų ir kyla pavojingi padariniai, iškyla baudžiamosios atsakomybės už neatsargumą subjektyvusis pagrindas.

Kai teisiškai analizuojama neatsargumo kaltė, svarbu suvokti, kad išimtinais atvejais gali nebūti teoriškai deklaruojamo psichinio santykio tarp asmens ir jo sukeltų padarinių, nebūti deklaruojamo „intelektinio kriterijaus“ kaip neleistinumo, rizikingumo suvokimo (nusikalstamo nerūpestingumo atveju asmuo *nenumatė galimai kilsiančių padarinių*).

Neleistina rizika ir didelis aplaidumas, nusikalstamo ir nenusikalstamo riba

Dažniausiai neatsargumas siejamas su per didele rizika. Tačiau pasitaiko ir per didelio aplaidumo. Abiem atvejais baudžiamojo teisinio vertinimo prireikia tik atsiradus pavojingiems padariniams, numatytiems baudžiamojo įstatymo.

Kasdienis gyvenimas įvairus ir studijuojant reikia atkreipti dėmesį į tai, kad bet kokia ūkinė veikla ar elgesys potencialiai kelia pavojų. Kasdienėje ūkinėje veikloje kuo toliau, tuo daugiau naudojama įvairių prietaisų, įrenginių, mechanizmų, kurių kiekvienas sudaro daugiau ar mažiau komplikuotą techninių sprendinių visumą. Jiems sukurti naudojamos ir pavojingos medžiagos. O žmogus gali kontroliuoti ne viską. Net nepavojingai atrodantis

veiksmas, elgesys ar įvykis gali kelti grėsmę.

> Pavyzdžiui, mobiliųjų telefonų, pagamintų vieno gamintojo, turėjimas galėjo būti labai pavojingas, nes šie telefonai savaime sprogdavo, galėjo sukelti gaisrą.
>
> Transporto priemonė palikta su varvančia alyva potencialiai kelia pavojų, nes bet koks liepsnos šaltinis, pavyzdžiui, nuo šalia stovinčio automobilio dujų išmetimo sistemos, elektros įrangos kibirkščiavimo gali sukelti gaisrą ar sprogimą. Tai gali baigtis sunkiais padariniais, tačiau transporto priemonės vairuotojas tokios baigties nenumato – jis gal net nežino apie varvančią alyvą ar kitus neakivaizdžius techninius trūkumus.
>
> Bet koks vairuotojas ar medkirtys susiduria su potencialiu pavojumi, nes ne visos aplinkybės vykdant tokią rizikingą veiklą – vairuojant ar kertant medį – priklauso nuo asmens, vykdančio procesą, veiksmą. Tai, kas priklauso nuo asmens, yra tik rizikos valdymas, apdairumas, pastangos vengti padarinių. Tai yra riba, kuri reikšminga atribojant nusikalstamą elgesį nuo nenusikalstamo.

Bet kokia technika ne tik padeda, tačiau yra potencialiai pavojinga. Bet kokios technikos naudojimas yra susijęs su potencialiu pavojumi, o techninis įtaisas neretai yra padidinto pavojaus šaltinis. Pavojų gali kelti su žmogaus valia, psichika susiję faktoriai – netinkamas naudojimas, valdymas, veiklos taisyklų pažeidimas, tačiau pavojų sukelti gali ir atsitiktinės techninės priežastys – mechanizmų darbinis nuovargis, susidėvėjimas, netikėti gedimai, nepalankiai susiklosčiusios aplinkybės.

> Net ir naujas, techniškai tvarkingas automobilis plikšalos metu gali tapti geriausių ketinimų vedamo vairuotojo nevaldomas, nuslysti nuo kelio, sužaloti žmones ir sugadinti turtą. Jei kils nusikalstami padariniai, turės būti vertinama vairuotojo veika – ne vien jo suvokimas, numatymas ar nenumatymas, bet Kelių eismo taisyklių įpareigojimai ir vairuotojo veiksmų atitikimas jiems. Ypač didelė dalis neatsargių veikų yra susijusios su transportu ir kelių eismu. Kasdieniame eisme pasitaiko avarijų, kai kurių iš jų padariniai – nusikalstami. Kita dalis neatsargių veikų – ūkinėje veikloje pasitaikančios neatsargios veikos, sukeliančios pavojingus padarinius. Pasitaikanti rizika gali privesti prie nusikalstamų padarinių.

Kvalifikavimas esant neatsargiai kaltei

Kad būtų galima baudžiamoji atsakomybė už neatsargumą, neatsargi kaltė turi būti nurodyta specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje (BK 16 str. 4 d.). Esant neatsargiai kaltei baudžiamoji atsakomybė siejama su padariniais, numatytais įstatyme, o neatsargios kaltės rūšių apibrėžimai suformuluoti nustatant asmens santykį su padariniais (BK 16 str. 2, 3 d.). BK specialiojoje dalyje numatytos neatsargių veikų sudėtys yra padarinių sudėtys – materialios, išskyrus retas išimtis (BK 125 str., 256 str.) (Šukytė, 2013).

Kadangi padariniai, o ne piktybinė, antivisuomeninė kaltininko nuostata nulemia galimą baudžiamąją atsakomybę, kvalifikuojant pradedama vertinti nuo padarinių: įvertinamas padarinys, tada einama link jo kilimo aplinkybių, situacijos analizės, asmens veiksmų (neveikimo), objektyvių faktorių (paros meto, laiko, oro sąlygų, kt.), įvertinama, kaip į šią situaciją

pateko galimas kaltininkas, ir tik tada sprendžiama apie veikiančio asmens nuostatas – ką jis matė, ką suprato, kaip vertino situaciją. Neatsargumo vertinimas negali būti šablioninis ir išankstinis, būtinas detalus konkrečios situacijos išnagrinėjimas, nes neatsargumas gali turėti santykinius lygmenis – galimas veikimas itin rizikingai, beprotiškai (pavyzdžiui, vairuojant greitis viršijamas kelis kartus), bet galima ir susiklosčiusių aplinkybių neigiama įtaka (pavyzdžiui, slidi kelio danga padaro lemiamą įtaką avarijos kilimui, aukų atsiradimui), kurią veikiantis asmuo galėjo paveikti labai minimaliai.

Kvalifikavimas esant neatsargiai kaltei gali būti problemiškas keliais aspektais. Pirma, vertinant reikia nuspręsti, ar veikęs asmuo turėjo pareigą kontroliuoti procesus, veiksmus, kurie sukėlė padarinius ir koks tokios pareigos pobūdis – ar tai bendra rūpestingumo pareiga, ar ji konkreti ir numatyta teisės aktuose. Jei pareigą numato teisės aktai, būtina detalizuoti įvykio atvejui svarbias jų nuostatas. Antra, reikia nustatyti asmens suvokimą veikos metu ir jį sieti su objektyviais faktoriais, o kai kuriais atvejais ir su teisės aktų nustatytomis pareigomis. Trečia, vertinant padarinius ir asmens santykį su jais, kartu vertinamas ir priežastinis ryšys kaip objektyvusis požymis, nes svarbus šio ryšio buvimas, jo pobūdis. Tik išnagrinėjus šią visumą lemiančius veiksnius galima teisingai kvalifikuoti neatsargią veiką, suformuluoti pranešimą apie įtarimą, kaltinimą, o teismui – nuosprendį, motyvus dėl kvalifikavimo.

Vertinant neatsargumą būtina nustatyti ne vien tai, ką asmuo suprato (psichinis santykis), bet ir tai, kokia buvo veikiančio asmens teisinė padėtis, įpareigojimas. Nustatant asmens supratimą reikia atsakyti į klausimą, ar veikiantis asmuo suprato riziką, ar ją pasvėrė; ar jis privalėjo numatyti riziką, galimą pavojų; galimus padarinius; kokios buvo to asmens funkcijos ir kokie įpareigojimai ar specialiosios taisyklės turėjo lydėti visą jo sąmoningo elgesio procesą. Šis vertinimo procesas ne visada vienareikšmiškas. Būna nemažai keblių vertinimo situacijų, kai prie padarinio kilimo prisidėjo keli asmenys, įskaitant nukentėjusįjį, ir reikia nuspręsti, ar asmenį traukti baudžiamojon atsakomybėn.

> A. G. miško darbų talkos metu motoriniu pjūklu nupjovė medį, kuris atsimušęs į žemę spyruokliuodamas atšoko, o pakilusi kamieno dalis kliudė pavojingoje zonoje prie šio medžio stovėjusio ir jį rankomis stūmusio M. N. galvą, dėl to jam padarė LA Fort III tipo lūžius ir kaukolės pamato daubos lūžį, poodines kraujosruvas akių vokuose, muštines-plėštines nosies ir kiaurines lūpų žaizdas, poodines kraujosruvas akių vokuose, kraujo išsiliejimą po kietuoju galvos smegenų dangalu kaktinėse srityse, viršutinio dešinio I-o, apatinių kairių I–II ir apatinio dešinio I-o dantų panirimus, ir taip šiais savo veiksmais dėl neatsargumo sunkiai sužalojo nukentėjusįjį M. N. Kaltininko A. G. veiksmai kvalifikuoti pagal BK 137 str. 3 d.
>
> Formuluojant kaltinimą, o vėliau teismo nuosprendyje buvo nurodyti visi pažeisti teisės aktų reikalavimai – Miško darbų saugos taisyklių, jų 24, 42, 44, 45, 51, 65 p. reikalavimai. (Kauno apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-400-737/2020).

Įpareigojimas elgtis rūpestingai kaip asmeniui numatyta pareiga

Visais atvejais, kai vertinama neatsargi veika, nustatoma, koks veikimo metu buvo asmens įpareigojimas elgtis atsargiai, nepavojingai; kokios buvo aplinkybės; ar asmuo galėjo išvengti tokio rezultato besielgdamas atsargiau.

Įstatymai numato bendrąsias rūpestingumo pareigas elgtis taip, kad nepadaryti žalos kitam asmeniui ar kitų asmenų turtui. Tačiau pareiga „elgtis atsargiai" nepakankama sprendžiant apie baudžiamosios atsakomybės kilimą, nes kai kurių veiklų metu abstrakti rūpestingumo pareiga priklauso nuo sąlygų (pavyzdžiui, vairuotojo veiksmai ir potencialus pavojus priklauso nuo daugybės faktorių – transporto priemonės būklės, kuri nuolat kinta, oro sąlygų, kelio sąlygų, trečiųjų asmenų veiksmų, pan.). Todėl siekiant išvengti kvalifikavo klaidų būtina nustatyti konkrečios veiklos taisykles ir jų turinį (šaunamojo ginklo laikymo, policijos veiklos, patrulio instrukcijos, medžioklės taisyklių, statybos taisyklių), analizuoti šių taisyklių taikymą teismų praktikoje.

Eismo avarijų bylose, kai veikia (sąveikauja) keli eismo dalyviai, galimi įvairūs kvalifikavimo variantai ir įvairūs kaltinamieji – toje pačioje situacijoje dalyvavusių veiksmų vertinimas gali keistis nuo aplinkybių. Todėl labai svarbus prokuroro vaidmuo ir situacijos visumos įvertinimas, o ne šabloninis kvalifikavimo grindimas kitų bylų pavyzdžiais. Neatsargių veikų teisingo kvalifikavimo sąlyga – kuo detalesnis ir kuo spartesnis faktinių aplinkybių fiksavimas (šių veikų materialūs pėdsakai neretai nepatvarūs, greitai dingsta, pavyzdžiui, eismo įvykio sąlygos, oro būklė, kt.).

Kazusas ir jo atribojimas nuo neatsargios kaltės, įtaka kvalifikuojant

Baudžiamoji atsakomybė turi kilti tik tada, kai yra asmuo, padaręs pavojingą veiką, ir šį asmenį galima pripažinti kaltu nustačius visus sudėties požymius. Pasitaiko retų, išimtinių situacijų, kai asmuo veikia be kaltės, be piktų, nusikalstamų ketinimų, be to, veikia ne aplaidžiai, o pagrįstai, bet įsiterpia šalutinės, nenumatytos, nekontroliuojamos jėgos ir kyla baudžiamojo įstatymo numatyti padariniai. Tokios situacijos siejamos su kazuso sąvoka (lot. *casus* – atvejis). Kazusas yra baudžiamojo įstatymo numatytų padarinių sukėlimas be kaltės. Kartais kazusas įvardijamas kaip „atsitikimas", t. y. atsitiktinių aplinkybių sukeltas rezultatas.

Pavyzdžiui, iš dėklo iškrenta pistoletas ir iššauna sužalodamas šalia stovėjusį asmenį.

Kazusas neapibrėžtas baudžiamajame įstatyme. Jis sukurtas teorijoje įvertinti atvejus, kai žala, panaši į nusikalstamą, sukeliama be žmogaus kryptingos, kaltai padarytos veikos, nepalankiai susiklosčius aplinkybėms. Kazuso atvejai nustatomi ir pagrindžiami remiantis kaltės nebuvimo pagrindais, nes dėl padarytos veikos ir sukeltų pavojingų padarinių negalima nustatyti nei tyčios, nei neatsargumo požymių. Jei ir egzistuoja kokie nors kaltę primenantys

požymiai, asmens psichinis santykis su pavojinga veika ir pavojingais padariniais turi ne visus tyčinės arba neatsargios kaltės formų požymius.

Kvalifikuojant neatsargiai padarytą nusikalstamą veiką kazusas gali būti aktualus, nes gali būti atvejų, kai gaunama informacija apie pavojingais ar rizikingais veiksmais sukeltus padarinius ir reikia nuspręsti – egzistuoja subjektyvūs pagrindai traukti asmenį atsakomybėn ar ne.

> Pavyzdžiui, bokso rungtynių metu nuo smūgio vienas iš varžovų prarado sąmonę, o pakeliui į ligoninę mirė. Paaiškėjo, kad nukentėjusysis prarijo liežuvį ir mirė dėl mechaninės asfiksijos – kvėpavimo takų užspaudimo.
>
> Kilus stipriam vėjui, griuvo pastoliai, kurie buvo pritvirtinti prie statomo pastato, o griūdami sugadino kelias dešimtis šalia stovėjusių automobilių ir lengvai sužalojo atsitiktinį praeivį.
>
> Ar šiais atvejais turi kilti baudžiamoji atsakomybė ir kaip turi būti kvalifikuojama veika, priklausys nuo aplinkybių visumos. Ar galima nurodytas situacijas vertinti kaip neatsargias veikas, jeigu buvo imtasi visų atsargumo priemonių ir pasirūpinta veiklos saugumu?

Kvalifikuojant veiką vertinantis asmuo turi detaliai nustatyti įvykio aplinkybes ir nuspręsti, ar baudžiamoji norma turi būti taikoma. Kazusas teoriškai turi būti atribojamas nuo neatsargios kaltės, nuo nusikalstamo pasitikėjimo arba nuo nusikalstamo nerūpestingumo. Jei tikėjimasis realiomis aplinkybėmis yra pagrįstas, tai asmuo baudžiamojon atsakomybėn negali būti traukiamas. Esant pagrįstam tikėjimuisi išvengti pavojingų padarinių, asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn.

Kazusą reikia konstatuoti ir tada, kai asmuo nesuprato daromos veikos pavojingo pobūdžio, nenumatė pavojingų padarinių kilimo ir neturėjo arba nors ir turėjo, bet negalėjo suprasti veikos pavojingo pobūdžio ir numatyti pavojingų padarinių.

LAT praktikoje nurodoma, kad kazusas yra veiksmas, turintis išorinių teisės pažeidimo požymių, bet neturintis kaltės (tyčios ar neatsargumo). Teismų praktikoje nurodoma ir tai, kad kazuso atveju asmuo nesuvokia daromos veikos pavojingumo, nenumato padarinių kilimo galimybės ir neturi arba negali to numatyti, tačiau padarinių kyla. Tokiu atveju konstatuojama, kad asmuo pavojingus padarinius sukelia nekaltai ir jo veikoje nėra įstatyme nustatytos nusikalstamos veikos sudėties požymių visumos, sudarančios baudžiamosios atsakomybės teisinį pagrindą (LAT, Nr. 2K-512/2014, 2K-5-942/2015, 2K-7-1-693/2018, 2K-333-693/2018, 2K-172-648/2020).

Jeigu nustatoma, kad žala buvo padaryta be kaltės, baudžiamasis persekiojimas negalimas. Jei tyrimas jau pradėtas, jis turi būti nutrauktas nesant nusikalstamos veikos įvykio. Bet koks sprendimas dėl kazuso situacijos turi būti detaliai motyvuotas atskleidžiant įvykio aplinkybes, veikusio asmens suvokimo turinį santykyje su faktinėmis aplinkybėmis.

Tikslo ir motyvo įtaka kvalifikavimui

Remiantis subjektyvaus kaltinimo principu asmens elgesys teisingai įvertinamas tada, kai nustatoma asmens kaltė ir atskleidžiamas jos turinys. Dar tiksliau veika įvertinama tada, kai detaliai atskleidžiami asmens norai, siekiai ir ketinimai, turėję įtakos veikos padarymui. Ko asmuo siekė, ko troško, dėl ko darė nusikaltimą, kokia motyvacija jį skatino, – šiuos klausimus kartais pasiseka nustatyti įtariamojo apklausų metu, juos atskleisti padeda kaltininko susirašinėjimo elektroninio ryšio priemonėmis analizė, kiti tyrimo metodai ir būdai. Nors tai ne visada įmanoma, reikia skirti pastangas ir analizuoti jau nustatytas aplinkybes, rinkti ir įtvirtinti kiek įmanoma daugiau detalių apie įvykį. Iš vienos pusės, motyvų ir tikslų nustatymas užtikrina atsakomybės individualizavimą, atsižvelgimą į kaltininko indėlį, o iš kitos pusės, padedama užtikrinti visuomenės interesų apsaugą, nes nustatomos giluminės veikų priežastys. Tai savo ruožtu gali skatinti ieškoti būdų tokių veikų išvengti ar mažinti neigiamą jų poveikį. Teismo nuosprendžiuose nustatyti kaltininkų motyvai ir tikslai leidžia daryti apibendrinimus ir teikti siūlymus dėl nusikalstamų veikų prevencijos, pažangių teisėkūros iniciatyvų.

Tikslas ir motyvas įstatyme numatyti tik kai kuriose sudėtyse, kai tai įstatymų leidėjo požiūriu turi reikšmės baudžiamajai atsakomybei. Kaip sudėties požymiai jie turi konkrečią išraišką. Kai nusikalstama veika tyčinė, ji dažnai (paprastai) motyvuota ir padaryta turint konkretų tikslą. Tačiau tikslo ir motyvo kaip subjektyviųjų požymių reikšmė ne visada akivaizdi – jie dažnai yra nusikalstamos veikos „varomoji jėga“, bet įrodinėjimo požiūriu būtini tik tada, kai numatyti įstatyme.

Tikslas – tai idealus asmens įsivaizduojamas būsimas veikimo (neveikimo) rezultatas. Tikslas nematerialus, jis yra vaizdinys asmens sąmonėje. Šio rezultato asmuo siekia darydamas nusikalstamą veiką. Motyvas – tai asmens poreikių sąlygota vidinė paskata, kelianti norą pasiekti keliamus tikslus. Tai skatinanti veikti vidinė paskata, veikos varomoji jėga. Nors šie požymiai išskirti, motyvas ir tikslas neretai susiję. Galimi atvejai, kai nusikalstamas sumanymas konkretizuojamas iki konkretaus apibrėžto tikslo. Galimi ir atvejai, kai nusikaltimo tikslas atsiranda nusikalstamo motyvo pagrindu ir taip formuojasi asmens tyčia. Jei nusikalstamo elgesio tikslas apibrėžtas, jis suformuoja nusikalstamą sumanymą; šis nusikalstamas sumanymas tampa tyčios pagrindu.

Teisinės technikos požiūriu motyvai ir tikslai kaip subjektyvūs požymiai nurodomi kuo rečiau. Kaip įrodinėti sudėties požymiai aprašomi tik tais atvejais, kai jie aiškiai reikšmingi veikos įvertinimui. Todėl motyvas ir tikslas dažniausiai yra kvalifikuojantys požymiai arba atsakomybę sunkinančios aplinkybės. Įstatymų leidėjas subjektyviųjų požymių stengiasi vengti, kadangi jų nustatymas kelia nemenkų sunkumų: procesų, kurie susiję su psichika,

išaiškinimas reikalauja pastangų ir procesinės veiklos, taip pat neretai turi ginčytiną pobūdį. Kaip ir bet kokio subjektyvaus siekimo įrodymas, nelengvas ketinimo, troškimo įrodymas gali būti ir visiškai neįmanomas. Gali susiklostyti ir paradoksali situacija, kai nusikaltimas padarytas motyvuotai, tačiau teismas motyvo ar tikslo nenustato ir teisingumas atrodo nevisiškas. Tokių situacijų nereikėtų vertinti kaip teisingumo trūkumo, kadangi visų detalių aplinkybių nustatymas nuosprendžiu gali būti ribotas, teismui šalinant visas abejones iš motyvacijos. Įrodinėjimo standartas nustatyti tiesą byloje be pagrįstų abejonių nepažeidžiamas, jei nuosprendžiu nenustatytas nusikalstamos veikos tikslas ar motyvas. Šiuo požiūriu prisimintina bendrosios teisės sistemos įrodymų pakankamumo formulė – reikia įrodyti įtikinamai, be pagrįstų abejonių (angl. *beyond reasonable doubt*).

Nusikalstama veika kaip asocialus procesas gali būti ir motyvuota, ir nemotyvuota. Viena vertus, nemažai motyvų, dar vadinamų „žemais" (pavydas, kerštas, egoizmas, neviltis ir pan.), kvalifikavimui reikšmės neturi, nesudaro pagrindo sunkinti atsakomybę, todėl ir normos dispozicijoje neįtvirtinami. Antra vertus, net ir ne „žemi", bet santykinai „kilnūs" motyvai (padėti, įgyti lėšų ir perduoti neturinčiam) nepateisina nusikalstamos veikos. Nusikalstamos veikos motyvacija, sąlygota išimtinai sunkios kaltininko padėties, gali būti tik atsakomybę lengvinanti aplinkybė (BK 59 str. 4 p., veika padaryta dėl labai sunkios turtinės arba beviltiškos kaltininko padėties); sunkinančia aplinkybe gali būti pripažinti ir kaltininko motyvacijos pagrindu tapę nukentėjusiojo veiksmai (BK 59 str. 4 d. 6 p., veikos padarymui įtakos turėjo provokuojantis ar rizikingas nukentėjusio asmens elgesys).

Kvalifikavimo požiūriu tikslas ir motyvas svarbūs tada, kai jie numatyti sudėtyje. Jei tikslas ir motyvas numatyti, jie privalo būti įtvirtinti įtarime, kaltinime ir privalo būti įrodyti. Tikslas gali būti vienos nusikalstamos veikos sudėties atribojimo nuo kitos pagrindas:

> Atsakomybė už neteisėtą disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas parduoti ar kitaip platinti numatyta BK 260 str., o be šio tikslo – BK 259 str. Tai yra esminis kriterijus, atribojantis BK 259 str. 1 bei 2 d. nurodytą neteisėtą narkotinių ar psichotropinių medžiagų gaminimą, perdirbimą, įgijimą, laikymą, gabenimą ar siutimą nuo BK 260 str. 1 ir 2 d. nurodyto neteisėto šių medžiagų gaminimo, perdirbimo, įgijimo, laikymo, gabenimo ar siuntimo. Šio tikslo turėjimas yra subjektyvusis neteisėtų veikų – narkotinių ar psichotropinių medžiagų gaminimo, perdirbimo, įgijimo, laikymo, gabenimo ar siuntimo – požymis, todėl jis būtinai turi būti įrodytas ir tinkamai motyvuotas. BK 260 str. 1 ir 2 d. dispozicijoje įvardytas tikslas „parduoti ar kitaip platinti" reiškia kaltininko norą atlygintinai ar neatlygintinai perleisti narkotines ar psichotropines medžiagas bent vienam asmeniui. Kaltininko noras „parduoti ar kitaip platinti" gali susiformuoti jau įgijus narkotinių ar psichotropinių medžiagų arba dar prieš įgyjant šių medžiagų (LAT, Nr. 2K-781/2007).

Tais atvejais, kai tikslas ir motyvas straipsnyje aprašyti, jie reikšmingi kvalifikavimui, turi būti inkriminuoti ir privalo būti įrodyti.

Nužudymo motyvai – BK 129 str. 2 d. 8 p. nužudymas dėl chuliganiškų paskatų; 9 p. dėl savanaudiškų paskatų; nužudymo tikslai – BK 129 str. 2 d. 11 p. siekdamas nuslėpti kitą nusikaltimą; 12 p. siekdamas įgyti nukentėjusio asmens organą, audinį ar ląsteles; 13 p. siekdamas išreikšti neapykantą asmenų grupei ar jai priklausančiam asmeniui.

Kai normoje motyvas ir tikslas neaprašyti kaip sudėties požymiai, nereiškia, kad jie nesvarbūs. Šių požymių atskleidimas duos pagrindą veiką kvalifikuoti pagal straipsnio dalį, numatančią tikslą, arba jos nenumatančią (BK 129 str. 1 ir 2 d. atribojimas).

Tikslo ir motyvo detalus nustatymas, jų nebuvimas, netipinis, nemotyvuotas smurtinis elgesys gali padėti atriboti smurtinę veiką nuo veiksmų, padarytų būtinosios ginties sąlygomis, ir padėti orientuotis darant teisines išvadas.

Tikslo ir motyvo reikšmė tyrimui

Tikslas ir motyvas svarbūs iškeliant ir tikrinant tyrimo iškeltas versijas apie galimybes padaryti nusikalstamą veiką; jų įtvirtinimas leis teismui kryptingai ir teisingai atlikti įrodymų tyrimą ir teisingai nubausti kaltininką, individualizuoti jo atsakomybę. Kokybiško tyrimo požiūriu, tyčinės nusikalstamos veikos teisingas įvertinimas neretai neįsivaizduojamas nenustačius nusikalstamos veikos padarymo motyvo ir tikslo. Be to, jų nustatymas sustiprina subjektyvų proceso dalyvių teisingumo pojūtį.

Teorijoje kartais keliamos idėjos, kad motyvas egzistuoja visose tyčinėse veikose. Tyčinis veikimas, nukreiptas į padarinius, yra motyvuotas; asmuo pasiekia tai, ką sumanęs (suplanavęs). Teorijoje keliamos idėjos, kad net esant netiesioginei tyčiai asmuo sąmoningai leidžia atsirasti padariniams, vadinasi, toks elgesys taip pat yra motyvuotas. Kartais keliamos idėjos, kad ir neatsargių veikų atveju asmenį veikia kokia nors motyvacija. Šios idėjos kvalifikavimui reikšmės neturi.

Suvokimo klaidos ir jų įtaka kvalifikavimui

Kvalifikuojant veiką reikia nustatyti asmens suvokimą veikos metu. Pasitaiko atvejų, kai tiriant padarytą nusikalstamą veiką paaiškėja, kad darantis veiką asmuo klaidingai suvokė savo veikimo aplinkybes, galimus padarinius, galimą teisinį vertinimą, jo subjektyvus suvokimas neatitiko tikrovės. Tokie atvejai baudžiamojoje teisėje įvardijami kaip klaida – asmens klaidingas savo veikos, jos padarinių, faktinių aplinkybių suvokimas. Baudžiamosios teisės moksle klaidos skirstomos į teisines (juridines) ir faktines.

Klaidos kvalifikavimo požiūriu svarbios. Nustačius subjektyvųjį klydimą kai kuriais atvejais tai atsispindi teisiniame vertinime ir gali turėti įtakos kvalifikavimui. Suvokimo ir žinojimo požiūriu svarbi konstitucinė nuostata „įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės“ (Konstitucijos 7 str. 3 d.). Ji svarbi ne tik kaip deklaracija ar lengvas būdas pagrįsti

atsakomybę, kai asmuo neprisipažįsta, bet ir kaip asmens adekvataus santykio su teisiniais reikalavimais nustatymas.

Jei kvalifikuojant asmens veiksmus susiduriama su galimu jo klydimu, turi būti vertinama požymių ir aplinkybių visuma: asmens suvokimas, ketinimai, tyčios apibrėžtumas, kryptingumas, vertybė, į kurią buvo kėsinamasi, asmens veiksmo objektyvus žalingumas, objektyvi galimybė sukelti žalą, kilę padariniai. Tada sprendžiama, ar klaida turi įtakos kvalifikavimui.

Teisinė klaida

Teisinė (juridinė) klaida yra asmens klaidingas savo veikos teisinio vertinimo suvokimas. Klaidingas suvokimas gali būti keleriopas: atlikdamas veiksmus arba nuo jų susilaikydamas asmuo galvoja, kad nusikalstamos veikos nedaro, bet iš tiesų jo veiksmai yra nusikalstami (nepranešimas apie labai sunkų nusikaltimą, BK 238 str. 1 d.); darydamas veiką mano, kad daro nusikalstamą veiką, bet iš tiesų veikia nenusikalstamai (motina nepraneša apie sūnaus padarytą labai sunkų nusikaltimą, BK 238 str. 2 d); darydamas nusikalstamą veiką asmuo gali klaidingai įsivaizduoti dėl to galinčius kilti teisinius padarinius – gali klysti dėl veikos kvalifikavimo, dėl galimos bausmės rūšies ar dydžio, atsakomybės rūšies.

Baudžiamasis įstatymas platus, universalus, todėl neįmanoma, kad asmuo žinotų ir suvoktų visus jo reikalavimus. Taikant įstatymą taip pat nereikalaujama visų aplinkybių suvokimo. Svarbu tai, kad asmuo suvoktų veikos esmę ir jos socialinę vertę. Asmens suvokimas ir įsivaizdavimas gali būti įvairūs. Asmens veiksmai vertinami remiantis standartinio, vidutinio statistinio protingo žmogaus suvokimo kriterijumi, neatsižvelgiant į asmens subjektyvų įsivaizdavimą. Todėl tais atvejais, kai asmuo mano, kad veikia nenusikalstamai, o iš tiesų pažeidžia baudžiamąjį įstatymą, jo veika kvalifikuojama pagal reikiamą normą. Jo klaidingas subjektyvus įsivaizdavimas nešalina atsakomybės ir nepateisina pavojingų veiksmų. Klaidingas suvokimas gali būti paneigiamas ir principu „įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės“. Klydimas dėl galimo veikos kvalifikavimo, gresiančios baudžiamosios atsakomybės ir bausmės, kai asmuo suprato faktinę veikimo pusę, – teisiškai nereikšmingas.

> Pavyzdžiui, masažo namų, teikusių masažo paslaugas, taip pat ir erotinį masažą „su laiminga pabaiga“ (t. y. masažo veiksmai, įtraukiantys seksualinio kliento patenkinimo veiksmus), įkūrėjas ir vadovas, sumanęs verslą, jam vadovavęs ir koordinavęs D. K. buvo įsitikinęs, kad tokia veika yra teisėta, nedraudžiama, nėra prostitucija, prostitucijos organizavimas, pajamų iš prostitucijos gavimas; erotinių masažų veikla nesusijusi su prostitucijos paslaugomis. D. K. net buvo atspausdinęs masažo namų darbuotojoms „atmintinę“ apie tai, kas yra prostitucija, ir kad masažas ir seksualinės paslaugos nėra tas pats. Nežiūrit tokio klydimo, D. K. veiksmai kvalifikuoti pagal BK 307 str. 2 d. Teismo požiūriu tokie veiksmai atitinka BK 307 str. 2 d., yra prostitucijos organizavimas, vadovavimas prostitucijai; prostitucijos paslaugoms būdingas lytinės aistros tenkinimas

(Kauno apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-252-923/2016). Pasiteisinimas įsitikinimu dėl veiksmų teisėtumo neturėjo įtakos baudžiamajai atsakomybei. Toks klydimas nepateisinamas, nes faktinės veiksmų dalies suvokimas rodo asmenį turėjus atliekamų veiksmų suvokimą.

Faktinė klaida

Faktinė klaida yra asmens klaidingas kokių nors faktinių aplinkybių, sudarančių objektyviuosius sudėties požymius, suvokimas. Toks klaidingas suvokimas gali būti: klaida dėl dalyko; klaida dėl nukentėjusiojo; klaida dėl veikos pobūdžio; klaida dėl padarinių; klaida dėl priežastinio ryšio; klaida dėl aplinkybių.

Klaida dėl dalyko yra tokie atvejai, kai asmens kėsinimasis nukreiptas ne į numatytą, o kitą nusikalstamos veikos dalyką.

> Pavyzdžiui, asmuo įsibrauna į patalpą manydamas, kad joje yra keli tūkstančiai grynųjų pinigų, bet paaiškėja, kad saugykloje laikomi keli šaunamieji ginklai ir psichotropinės medžiagos. Šiuos daiktus jis pagrobia. Toks klydimas turi įtakos kvalifikavimui, nes pirminė tyčia pagrobti pinigus ir faktiškai kilę padariniai skiriasi, o tai, ko siekta ir kas sukelta, – nusikalstama ir negali likti be įvertinimo. Pagal tyčios kryptingumą ir kilusius padarinius veika turi būti vertinama kaip pasikėsinimas pagrobti svetimą turtą įsibraunant į patalpą ar saugyklą ir baigtas ginklų bei narkotinių medžiagų pagrobimas, t. y. pagal BK 22 str. 1 d., 178 str. 3 d., 254 str. 2 d., 263 str. 1 d.

Klaida dėl nukentėjusiojo būna tada, kai kaltininkas klysta dėl asmens, kuriam norima padaryti žalą – nori nušauti P. K., o nušauna J. L. Tokia klaida nedaro įtakos veikos kvalifikavimui ir veika vertinama pagal nužudymo normą, įtarime ir kaltinime detalizuojant asmens nusikalstamo kėsinimosi turinį.

Klaida dėl veikos pobūdžio yra tokiais atvejais, kai kaltininkas darydamas veiką mano, kad daro nusikalstamą veiką, bet faktiniai veiksmai dėl jų pobūdžio arba padarymo būdo, priemonių, įrankių, vietos ir laiko, aplinkybių nusikalstamais būti negali: asmuo paima mokomąjį ginklą nužudymui ir juo bando nušauti nukentėjusįjį. Tokie veiksmai pagal suvokimo pobūdį turi būti vertinami kaip pasikėsinimas padaryti sumanytą veiką.

Klaida dėl padarinių gali būti tada, kai asmuo numatė pavojingus padarinius, bet jie neatsirado, arba tų padarinių nenumatė, bet faktiškai jie kilo.

> Pavyzdžiui, padegdamas namą kaltininkas numatė, kad jame miegantys žmonės gali sudegti, bet dėl ugniagesių numatomi padariniai nekilo; asmenys apsinuodijo dūmais. Tokie veiksmai vertinami kaip pasikėsinimas nužudyti.

Klaida dėl priežastinio ryšio yra tada, kai asmuo klaidingai įsivaizduoja priežastinio ryšio plėtotę (vystymąsi). Toks suvokimas nedaro įtakos kvalifikavimui, veika kvalifikuojama pagal kilusius padarinius.

Kvalifikavimo požiūriu svarbu tai, kad vertinamas tikrasis asmens suvokimas atsižvelgiant į jo tyčios turinį. Taip pat atsižvelgiama į objektyvų veikos pavojingumą. Minėta, kad pasiteisinimas įstatymų nuostatų nežinojimu gali būti paneigtas principu „nežinojimas nuo

atsakomybės neatleidžia“. Tačiau subjektyvus kvalifikuojančių požymių nesuvokimas, kai faktinės veikimo aplinkybės kelia pagrįstų abejonių, leidžia kvalifikuojant taikyti abejonių aiškinimo kaltininko naudai principą (žr. poskyrį apie nekaltumo prezumpciją). Jeigu galima pagrįstai manyti, kad kaltininkas nežinojo apie kvalifikuojančio požymio buvimą, jo veika turi būti kvalifikuojama be tokio požymio, nes kaltininko suvokimas neapėmė šio požymio suvokimo. Be to, veikos pobūdis turi rodyti, kad bet koks vidutinių gebėjimų asmuo situaciją pagal matomus bruožus būtų vertinęs taip pat.

> Pavyzdžiui, kaltininkas šauna į moterį G. S. ir ją nužudo. Teismo medicinos ekspertizė nustato, kad nukentėjusioji mirties metu buvo nėščia. Apklausos metu kaltininkas teigia nežinojęs, kad moteris nėščia. Jeigu yra objektyvus pagrindas manyti, kad kaltininkas tikrai nežinojo, kad nukentėjusioji buvo nėščia, jo veiksmai kvalifikuojami kaip paprastas nužudymas.
>
> Tokios pozicijos būtų logiška laikytis ir iššaginimo bylose. Tačiau pastaruoju atveju kvalifikuojama pagal objektyvųjį požymį – nukentėjusiosios amžių (BK 149 str. 3, 4 d.), o teismui nuteisiant kaltininką jo subjektyvus klydimas paaiškinamas „dviguba“ arba „mišria“ kalte, esą, veikos atžvilgiu akivaizdi asmens tyčia, o fakultatyviojo požymio – nukentėjusios, jos amžiaus atžvilgiu kaltininkas „buvo neatsargus“.

Veikos nukrypimas ir klaida

Kvalifikuojant galimos nestandartinės situacijos, panašios į kaltininko klaidą, bet ja nesančios. Tai situacijos, kai veikimas dėl atsitiktinio faktoriaus sukelia padarinius, bet ne tuos, kurių tikėjosi kaltininkas. Galimos situacijos, kai kaltininkas atlieka visus suplanuotus, numatytus veiksmus siekdamas nusikalstamo rezultato, tačiau dėl nenumatytų, atsitiktinių aplinkybių, įvykio vietos ypatybių ar kitų aplinkybių įvykiai išsirutulioja nenumatyta linkme.

> Pavyzdžiui, norėdamas nužudyti žmogų A. kaltininkas šauna iš pistoleto, bet norimas nukentėjusysis gatvėje paslysta (žiema, slidu), o kulka pataiko į praeivį B. ir jį sunkai sužaloja. Nusikaltimo auka tampa visiškai atsitiktinis žmogus.

Tokia situacija niekaip nesusijusi su kaltininko subjektyviu suvokimu, psichikos procesais, kalte, ketinimais ar norais. Tokia situacija yra objektyvių aplinkybių atsitiktinio sutapimo pasekmė. Ji baudžiamojoje teisėje vadinama veikos nukrypimu ir pagal pobūdį atribojama nuo asmens suvokimo klaidos.

Veikos nukrypimo atveju kaltininko veiksmai turi būti kvalifikuojami pagal jo tyčios kryptingumą ir apibrėžtumą, taip pat pagal kilusius padarinius. Pavyzdyje pateiktu atveju – šūvis į žmogų A., tačiau sužalojimą patiria B, tai. turėtų būti vertinama pagal ketinimų, norų ir kilusių padarinių visumą kaip pasikėsinimas pasiekti norimą rezultatą, nužudyti konkretų asmenį, nes šio atžvilgiu jis veikė apibrėžta tyčia nužudyti, ir kaip sunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo, nes tokio padarinio kaltininkas nenumatė, bet turėjo ir galėjo numatyti; o jei šovė viešoje vietoje, kur yra žmonių, ir veikė rizikingai, lengvabūdiškai tikėjosi galimo šalutinio padarinio išvengti. Faktiškai kilę padariniai negali būti palikti be teisinio

vertinimo, todėl jų kvalifikavimas kaip neatsargios veikos būtinas, jis nepažeidžia subjektyvaus vertinimo principo, bet teisiškai įvertina visumą.

Veikos nukrypimas dėl ypatingos specifikos turi atsispindėti procesiniuose dokumentuose, formuluojant kaltininko veiksmų aprašymą ir nurodant tai, ko buvo siekiama ir kokie padariniai kilo. Tik taip bus galima suformuluoti klausimus kaltininkui, atskleisti jo ketinimus, įvertinti išorinius faktorius jų įtaką (pvz., buvo slidu). Taip teismas teisingai įvertins kaltininko veiksmus, jų kvalifikavimą ir pasisakys dėl jų nuosprendyje.

Veikos nukrypimo atveju, skirtingai nei kazuso atveju, kaltininkas veika kryptingai ir kaltai, turėdamas apibrėžtą tyčią. Tyčia yra pagrindinis subjektyvusis kriterijus kvalifikuojant veiką, o veikos nukrypimas – atsitiktinių faktorių padarinys.

Atvirieji savikontrolės klausimai

Kam reikalinga nusikalstamos veikos sudėtis ir kokia jos įtaka kvalifikavimui?

Kaip nusikalstamos veikos sudėties modelis atsispindi baudžiamajame įstatyme?

Kiek sudėties požymių turi būti nustatyta kvalifikuojant veiką?

Kam reikalingas nusikalstamos veikos sudėties požymių skirstymas į objektyviuosius ir subjektyviuosius, kokius praktinius uždavinius tai sprendžia?

Koks sudėčių skirstymas pats reikšmingiausias, kai kalbama apie nusikalstamų veikų kvalifikavimą?

Kaip „užpildomas“ vertinamojo požymio turinys kvalifikuojant veiką?

Kuo reikšmingi subjektyvieji požymiai kvalifikavimui?

Kuo reikšminga kaltė kvalifikavimui?

Ką reiškia subjektyvaus kaltinimo principas baudžiamojo teisingumo sistemoje?

Kaip nustatoma kaltė kvalifikuojant veiką?

Kas yra kaltės turinys ir kaip jis nustatomas?

IV DALIS. PAVIENĖ NUSIKALSTAMA VEIKA IR JOS KVALIFIKAVIMAS. BAIGTOS VEIKOS KVALIFIKAVIMAS. NEBAIGTA VEIKA IR JOS KVALIFIKAVIMAS

Ketvirtajame skyriuje rašoma apie pavienės veikos kvalifikavimą, jo taisykles, ypatybes, sistemą, nusistovėjusią teisėsaugos ir teismų praktiką. Šiame skyriuje detaliai aprašoma nusikalstamų veikų stadijų įtaka kvalifikavimo procesui, stadijų kvalifikavimo taisyklės.

Pavienė baigta veika. Kvalifikavimo seka

Paprasčiausias kvalifikavimas yra pavienės paprastos nusikalstamos veikos kvalifikavimas. Pirmiausia analizuojamos faktinės aplinkybės, tada analizuojamas įstatymas, randama ir pritaikoma labiausiai tinkanti norma. Tačiau pavienė veika turi kelias atmainas – ji gali būti paprasta, tęstinė, trunkančioji, sudėtinė. Todėl svarbu aptarti visų pavienės veikos atvejų kvalifikavimą detaliai.

Neatmestina, kad analizuojant situaciją paaiškės, kad vertinama veika atrodė esanti pavienė, tačiau iš tikrųjų padarytos kelios veikos. Tokie atvejai bus aptariami skyriuje apie kelių veikų kvalifikavimą, nusikalstamų veikų daugetą ir sutaptis.

Pavienė nusikalstama veika yra tokia, kurią kaip vieną nusikaltimą apibūdina objektyvių ir subjektyvių požymių visuma, ji atitinka vieną BK straipsnį ar jo dalį ir ją kvalifikuoti pakanka vieno BK specialiosios dalies straipsnio ar jo dalies. Jei tiriant faktus paaiškėja, kad padarytos kelios pavienės veikos, kiekviena jų kvalifikuojama pagal vieną BK straipsnį, privalomai nurodant šį straipsnį ir jo dalį.

Baudžiamojo teisingumo sistemoje priimtas teiginys, kad pavienei veikai būdingas objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių bendrumas (Švedas ir kt., 2019, p. 390). Pavienė nusikalstama veika yra tokia, kurią apibūdina objektyvių ir subjektyvių požymių visuma, ji atitinka vieną BK straipsnį ar jo dalį ir jai kvalifikuoti pakanka vieno BK specialiosios dalies straipsnio ar jo dalies. Tai reiškia, kad asmens pavojingas veikimas (neveikimas), jo laikas, būdas, panaudoti įrankiai priemonės, kiti objektyvūs faktoriai visiškai atitinka jo sumanymus, tikslus, tyčią, pareigų įgyvendinimą ir įpareigojimus elgtis atsakingai. Kitaip tariant tai, kam būdingas objektyvumas, ir tai, kas kaltininko sumanyta, ko buvo siekiama, sudaro vieną nuoseklią visumą. Tokia visuma atitinka vieną baudžiamąją normą, esančią viename BK specialios dalies straipsnyje.

Galima sutikti su teiginiu, kad pavienė veika yra vienos konkrečios BK normos saugomos tiesioginės vertybės ar vertybių visumos pažeidimas, sujungtas vieningu kaltės turiniu (Girdenis, 2010, p. 31). Tai nusikaltimas arba baudžiamasis nusižengimas, kurį sudaro pavojinga veika (formalios sudėtys) arba pavojinga veika ir pavojingas padarinys (materialiosios

sudėtys). Pavienės veikos rūšimis teorijoje laikomos paprasta, tęstinė, trunkančioji (trunkamoji) ir sudėtinė (Abramavičius ir kt., 1998, p. 309).

Pavienės veikos padarymo laikas ir jo reikšmė

Esminė veikos charakteristika – jos padarymo laikas. Laiko nustatymas svarbus nusikalstamos veikos kvalifikavimui, nes pagal jį sprendžiama, kokios redakcijos norma turi būti taikoma. Laikas svarbus ir apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminų (BK 95 str.) skaičiavimui ir taikymui, draudimo bausti du kartus už tą pačią nusikalstamą veiką principo (*non bis in idem*) reikalavimų įgyvendinimui.

Kvalifikuojant svarbi BK 3 str. 1 d. nuostata: nusikalstamos veikos padarymo laikas yra veikimo (neveikimo) laikas arba baudžiamojo įstatymo numatytų padarinių atsiradimo laikas. Jei veikimą sudaro vienas veiksmas, sukeliantis vieną padarinį, tokia veika yra baigta atsiradus (kilus) padariniui. Tokia veika yra pavienė paprasta veika ir nėra tęstinė, trunkančioji ar sudėtinė.

BK 3 str. 1 d. pirmiausia nurodo būtent paprastos pavienės, aiškiai laike apibrėžtos veikos sampratą. Nuostata nurodo formalias sudėtis, apimančias veikimą arba neveikimą ir materialias sudėtis – kai veikos baigtumą lemia padarinių atsiradimas. Jei veikimą sudaro vienas veiksmas, sukeliantis vieną padarinį, tokia veika yra baigta kilus padariniui.

Nusikalstamos veikos padarymo laikas yra aplinkybė, kuri privalomai nurodoma kaltinamajame akte (BPK 219 str. 3 p.), todėl toks laikas turi būti aiškus. Toks laikas įrodinėjamas byloje – dėl jo renkami duomenys. Laikas apibrėžia tikrovės pokytį, kurį sąlygojo nusikaltimas (netektas turtas, ištiko žmogaus mirtis, užterštas jūros vanduo, pan.). Atitinkamai, veikos padarymo laikas procesiniame dokumente turi būti nurodomas kuo konkretesnis (data, valandos).

Kai kuriose bylose dėl susiklosčiusių aplinkybių objektyviai neįmanoma nustatyti, kada nusikaltimas padarytas (turto netekęs nukentėjusysis buvo išvykęs atostogų; miške rastas stipriai apiręs žmogaus lavonas; neaiški netikro dokumento suklastojimo data, pan.) ir nėra jokių moksliškai pagrįstų būdų tokį laiką nustatyti. Netikslus laiko nurodymas procesiniuose dokumentuose nepageidautinas, nes sukuria neapibrėžtumą. Neapibrėžtumas sukelia abejones, kurios turi būti aiškinamos įtariamojo, kaltinamojo naudai. O baudžiamoji atsakomybė konkreti, įrodinėjami konkretūs požymiai ir abejonių teismui negali likti. Todėl laiką kaip įrodinėtiną aplinkybę procesiniame dokumente siektina nurodyti kuo tiksliau. Tyrimo procese tai ne visada įmanoma. Nesant nustatyto tikslaus laiko, juo laikytinas veikos pabaigimo, paaiškėjimo laikas, o inkriminuojami nusikalstami veiksmai siejami su šiuo laiku. Todėl tais atvejais, kai tikslus laikas dėl objektyvaus negalėjimo jį nustatyti lieka neaiškus, procesiniuose dokumentuose aprašomas apytikslis laikas („nuo.. iki... “, „ne vėliau kaip...“),

o formuluojant įtarimą ir kaltinimą nurodoma, kad ji padaryta „tiksliau tyrimo metu nenustatytu laiku“, nurodant galimą laikotarpį („tyrimo metu tiksliau nenustatytu laiku, bet ne vėliau kaip...“), iš kurio matytųsi inkriminuojamas laikas, kad kaltinimas būtų kuo labiau apibrėžtas veikos padarymo laiko požiūriu. Svarbu, kad nuo tokio įtarimo, kaltinimo būtų galima gintis – pateikti protingus paaiškinimus.

Nusikalstamos veikos baigtumas pagal sudėties konstrukciją. Formalios ir materialios sudėtys arba veikimo ir pasekmių nusikaltimai

Nusikalstamos veikos baigtumas yra jos kokybinė savybė, nurodanti, nuo kokio momento kaltininką galima traukti atsakomybėn už veikos padarymą. Galimi įvairūs vertinamų veikų atvejai:

a) Naktį sargas aptvertame kieme sulaikė jaunuolį, kuris turėjo butelį su benzinu, užkimštą skuduru. Kišenėje turėjo degtukų.

b) Naktį asmuo su visrakčiais atėjo prie sandėlio. Kameros jį užfiksavo, atvažiavo saugos tarnybos ekipažas ir asmenį sulaikė.

c) Kaimynų iškviestas policijos patrulis sulaikė asmenį su laužtuvu ir kirviu, bandžiusį atidaryti sandėlio duris.

d) Pagal iškvietimą policijos patrulis atvyko į nurodytą vietą, pamatė per tvorą lipantį asmenį nešiną maišais, kuris peršoko per tvorą. Pamatęs policijos patrulį skubėdamas vieną maišą pametė, o su kitu pabėgo.

   Kaip vertinti veiksmus? Kada asmens elgesys tampa baigta nusikalstame veika (turto sugadinimu, sunaikinimu, vagyste)? Atsakymą pateikti leidžia įstatymo analizė. Remiantis tuo, kaip aprašyti nusikalstami veiksmai, kaip įtvirtinti sudėties požymiai, bus galima nuspręsti, kada veika baigta, o kada tik rengtasi, kėsintasi ją daryti.

   Pavyzdžiui, įstatymo teiginys „tas, kas pagrobė svetimą turtą“ reiškia baigtą veiksmą ir padarinį: kas turėjo turtą, jo nebeturi, o tas, kas grobė jį, jau užvaldė, juo gali neteisėtai disponuoti.

Veikos baigtumas nustatomas kiekvienu atveju ir pagal jį sprendžiama, ar galima veiką kvalifikuoti pagal BK straipsnį, ar tokia veika nors jau ir pavojinga, bet dar nebaigta. Iš pavyzdžiuose nurodytų situacijų analizės matyti, kad įtartinai besielgiantys asmenys galimai turėjo nusikalstamų sumanymų, bet jų faktiškai atlikti veiksmai nesudaro baigto nusikaltimo (turto sunaikinimo padegant, pagrobimo). Tuo atveju, kai laužtuvu laužiamos durys (c), įsibrovimas turint tikslą pagrobti pradedamas, bet veika dar nebaigta. Pavyzdyje aprašytu atveju vagystė yra toks nusikaltimas, kurio esmė nuo seno – turto netekimas dėl vagies veiksmų. Tai – padarinio nusikaltimas, materialioji sudėtis. Materialumas siejamas su gyvenimo, tikrovės pokyčiu: nusikalstama veika priveda prie neigiamo pokyčio, kurį įvertina baudžiamasis įstatymas. Todėl kiek akivaizdžiau toks nusikaltimas apibūdinamas kaip padarinio nusikaltimas, nes nusikaltimo buvimą nulemia padarinys.

Tai atvejais, kai nusikalstamos veikos buvimui užtenka vien veikos (veikimo, neveikimo),

tai vadinama formaliąja sudėtimi:

> Dėstytojas iš studento paėmė dviejų šimtų eurų kyšį už teigiamą įvertinimą. Tokia veika baigta nuo kyšio paėmimo momento – paėmė voką su pinigais, veika šiuo veiksmu ir baigta. Jokio padarinio nustatyti įstatymas nereikalauja. Tokia sudėtis yra formalioji, nereikalaujanti padarinio, arba galima ją pavadinti „veikimo nusikaltimu“ (Wessels, 2003, p. 31).

Kai kalbama apie veikos padarymo laiką BK 3 str. požiūriu, įvertinamas tas laikas, kai nusikalstama veika padaryta – arba atlikta pati veika, arba atsirado padarinys. Jei veika daryta, bet nebaigta, atlikti ne visi veiksmai arba neatsirado padarinys, tokia veika yra nebaigta veika, arba „parengtinė veika“ (plačiau – skyriuje apie nebaigtos veikos kvalifikavimą).

Pavienės veikos rūšys ir jų kvalifikavimas

Pavienės nusikalstamos veikos gali būti paprastos ir sudėtingos. Paprasta yra veika, kurią apibrėžia viena pavojinga veika, padaryta vienu metu, ir kilęs vienas pavojingas padarinys. Sudėtingos pavienės veikos yra veikos, kurios sudaro keletas veiksmų, kūno judesių, neveikimo epizodų, kurios sudaro vieną nedalomą visumą ir padaromos esant vienai (vieningai) kaltei. Jos rūšimis galima laikyti tęstinę, trunkamąją ir sudėtinę.

Kvalifikuojant pavienę veiką jos rūšys svarbios teoriškai ir praktiškai, nes neatpažinus pavienės veikos ją galima laikyti keliais atskirais nusikaltimais, arba priešingai – savarankiškas veikas įvertinti kaip vieną. Kvalifikuojant veiką, sudarytą iš kelių veiksmų ar veiksmų visumos, ar tokią, kurios darymas užtruko laike, nustatoma, kokia ji – paprasta, tęstinė ar trunkančioji. Atsakymą į šį klausimą pateikia detali faktinių aplinkybių analizė. Nuo veikos padarymo aplinkybių priklauso, ar veika turi būti laikoma paviene nusikalstama veika, ar nusikalstamų veikų daugetu.

Toliau apibūdinamos kvalifikavimui reikšmingos tokios pavienės nusikalstamos veikos rūšys:

- pavienė paprasta;
- pavienė tęstinė;
- pavienė trunkančioji;
- pavienė sudėtinė.

Visos rūšys svarbios kvalifikavimui, nes reikia nustatyti, kokie konkrečiai veiksmai sudaro nusikalstamą veiką ir kada ji baigta, jos konkretų padarymo momentą. Taip pat reikia nustatyti nusikalstamų veiksmų sąsajas ir kaltininko santykį su jais.

Pavyzdžiuose nurodyta, kad kiekvienu atveju kvalifikuojant pavienę veiką nustatomas veikos baigtumas – baigta ji ar ne. Jei ji nėra baigta, nustatoma, ar ji atitinka parengtinės nusikalstamos veikos požymius ir baudžiamumo reikalavimus – ar tai nėra rengimasis, ar pasikėsinimas (žr. skyrių apie nebaigtos veikos kvalifikavimą).

Kvalifikavus veiką surašant pranešimą apie įtarimą nurodomi veikos požymiai taip, kaip jie parašyti BK specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje atsižvelgiant į veikos rūšį.

Pavienė paprasta veika ir jos kvalifikavimas

Pavienė paprasta nusikalstama veika yra tokia, kurią sudaro viena pavojinga veika (veikimas arba neveikimas), arba viena veika ir vienas padarinys. Tokios veikos baigtumo momentas – faktinis veiką sudarančio veiksmo atlikimas arba padarinio kilimo momentas. Kvalifikuoti tokią veiką paprasta, nes jai taikomas vienas BK specialiosios dalies straipsnis ir šio straipsnio dalis, numatanti veikos dispoziciją, pavyzdžiui, dūris žmogui į krūtinę peiliu ir šio mirtis.

> K. D. 2017 m. rugsėjo 10 d. apie 1.20 val. bute, esančiame R. gatvėje, Nr. XX-X Vilniuje, būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, tyčia vieną kartą dūrė peiliu G. M. S. į krūtinės dešinę pusę tarp IV ir V šonkaulių, šiais savo veiksmais padarė jam durtinę-pjautinę kiaurinę krūtinės ląstos žaizdą su abiejų plaučių ir kepenų dešinės skilties sužalojimu, nuo kurių G. M. S. iš karto mirė. Šiais savo veiksmais K. D. įtariamas padaręs nusikaltimą, numatytą BK 129 str. 1 d.

Iš pavyzdžio matyti, kaip nurodomas veikos laikas, teisiškai reikšmingi požymiai – kaltininko nusikalstamas veiksmas, kilęs padarinys ir jo tyčia. Nusikalstamos veikos aprašymas suformuluotas atsižvelgiant į straipsnio dispozicijos rūšį (paprastoji dispozicija). Aprašant pavojingą veiką nurodytas ir jos padarymo būdas. Kadangi veikos teisiniam vertinimui gali būti svarbi girtumo aplinkybė, ši aplinkybė taip pat nurodyta. Taip formuluojamas įtarimas aprašant kaltininko faktinius pavojingus veiksmus ir padarinius.

Pavienę veiką atpažinti leidžia išoriškai matomi požymiai – padariniai, veika, veikos padarymo būdas. Šiuos požymius atspindi veiką padariusio asmens kaltė – jis veiką darė sąmoningai, tyčia, nėra jokių baudžiamąją atsakomybę ir kaltę šalinančių aplinkybių (pvz., būtinosios ginties). Pirminiai kaltininko parodymai daugeliu atvejų leis spręsti apie veikos padarymo aplinkybes ir jo nuostatas veikos metu. Jei tokių parodymų nėra, apie veikos pobūdį leidžia spręsti objektyvūs duomenys – teismo medicinos ekspertizės išvada, įvykio vietos apžiūros protokolas ir prie jo esančios nuotraukos.

Pavienės paprastos veikos kvalifikavimas pagal kelis BK straipsnius

Teorijoje buvo iškelta idėja pavienę paprastą veiką kvalifikuoti pagal du straipsnius iš karto. Vadinamosiose „nužudymo vienu smūgiu bylose“ kai kurie autoriai mano, kad asmenį žudiku galima vadinti tik tada, kai jis siekė nužudyti, veikė apibrėžta tyčia nužudyti. O kitais atvejais, kai asmuo *nesiekė nužudyti*, sudavė tik vieną, nors ir mirtimi pasibaigusį smūgį, taikytinos dvi normos iš karto ir „tokia veika paprastai turi būti kvalifikuojama kaip tyčinio sunkaus sveikatos sutrikdymo (BK 135 str.) ir neatsargaus gyvybės atėmimo (BK 132 str.)

sutaptis“ (Abramavičius ir Vosyliūtė, 2018, p. 181; Piesliakas, 2009, p. 18). Toks vertinimas neatitinka pavienės veikos teisinio vertinimo idėjos ir yra nepagrįstas interpretavimas. Jis neatitinka kvalifikavimo principų ir logikos. Nors tokio kvalifikavimo tikslas – teisingumo siekis, bet iš esmės toks kvalifikavimas yra komplikavimas, situacijos vertinamas ne pagal įstatymą, o pagal tariamą, taikytojo sugalvotą kaltės turinį. Kvalifikavimo principai reikalauja vieną veiką kvalifikuoti pagal vieną normą, kuriai būdingas tam tikras kaltės turinys. Apibrėžto turinio normos, neturinčios vertinamųjų požymių, negalima išplėsti papildomai pritaikant kitos normos dalį. Jei gyvenimiškam atvejui įvertinti parenkamos dvi normos, įstatymo taikytojui ir teismui kyla pareiga įrodyti dvi sudėtis, nustatyti dviejų normų kaltės turinį. Sukuriama teisinė situacija, kai asmuo, padaręs vieną nusikalstamą veiką, kaltinamas padaręs dvi, dirbtinai sukonstruojamas keleriopas kaltės turinys dviejų normų atžvilgiu. Vadovaujantis tokia logika asmeniui reikia skirti kelias bausmes, jas subendrinti. Taip įstatymo taikytojas skatinamas pažeisti pamatinius baudžiamojo įstatymo principus. Be to, tai yra dirbtinis esmių kūrimas, nes asmuo, padaręs vieną nusikalstamą veiką, baudžiamas už tariamai padarytas dvi, baudžiamas dviem bausmėmis, kurios turi būti subendrinamos.

Pavienė tęstinė veika

Apibūdinimas, raiška praktikoje ir apibrėžimai

Pavienė veika gali būti tęstinė – įstatymas pateikia šią sąvoką jos nedetalizuodamas: „Nelaikoma, kad asmuo padarė kelias nusikalstamas veikas, jeigu jis padarė tęstinę nusikalstamą veiką“ (BK 63 str. 10 d.). Įstatymas nepateikia tęstinės veikos apibrėžimo. Apibrėžimas paliktas teorijai, o jo taikymas – praktikai.

Teorijoje teigiama, kad „tęstiniu nusikaltimu laikoma veika, kuri susideda iš tapačių veiksmų, esant vieningai kaltei ir siekiant vieningo rezultato“ (Abramavičius ir kt., 1998 p. 311). Tačiau ilgainiui apibrėžimas tiek teorijoje (Švedas ir kt., 2019, p. 391), tiek praktikoje susiaurėjo ir tęstinės veikos skiriamuoju bruožu laikoma ne viena kaltė, o „vieninga tyčia“. To priežastys – praktikoje pasitaikančios veikos dauguma atvejų tyčinės, kaltininkas veikdamas aktyviai, t. y. tęsdamas savo nusikalstamus veiksmus iš esmės visada veikia kryptingai, taigi, tyčia. Neveikimo atvejai gerokai retesni. Siekiant aiškumo ir vienodumo reikia konstatuoti, kad esminis tęstinės veikos kriterijus – viena kaltė (plačiau – žemiau).

Teisėsaugos tyrimo praktikoje gausu tęstinių pavienių veikų, kurias būtina teisingai kvalifikuoti.

> Pavyzdžiui, G. O. mušdamas nežymiai sužalojo žmogų: 2021 m. birželio 23 d., apie 23.30 val., namo, esančio Užtvankų g. XX, J. kaime, Zapyškio seniūnijoje, Kauno rajone, terasoje tyčia vieną kartą dešiniu kumščiu sudavė prie stalo sėdinčiam O. D. į veidą, nukentėjusiajam bandant stotis, ne mažiau nei tris kartus dešiniu kumščiu sudavė jam į galvos sritį ties smilkiniu ir pakaušiu, o

> nukentėjusiajam atsistojus – ne mažiau kaip tris kartus ranka sudavė jam į galvos sritį ties pakaušiu, po to grumtynių metu O. D. nukritus ant žemės, užkrito ant jo, spausdamas savo kūno svoriu ir ne mažiau kaip tris kartus dešiniu kumščiu sudavė į veidą. Tęsdamas savo nusikalstamą veiką, netrukus dėl smurtinio elgesio paprašytas išeiti, atsistojo ir grėsmingai prisiartinęs prie O. D. jį pastūmė, o nukentėjusiajam nukritus ant žemės, užkrito ant jo, savo kūno svoriu spausdamas O. D. ir abejomis rankomis sugriebęs nukentėjusiajam už kaklo spausdamas smaugė, padarydamas nukentėjusiajam poodines kraujosruvas abiejų akių vokuose, dešinio žasto srityje, nugaroje, odos nubrozdinimus nosies srityje, viršutinės lūpos srityje, dešinio žasto ir dilbio srityje, tokiu būdu mušdamas nežymiai sutrikdė O. D. sveikatą. Šiais savo veiksmais kaltinamas padaręs nusikaltimą, numatytą BK 140 str. 1 d. (Baudžiamoji byla Nr. 01-1-21388-21).

Matyti, kad nusikalstami veiksmai, sudarantys vienos tęstinės veikos visumą, *iš dalies tapatūs, o iš dalies* – skirtingi. Tarpai tarp šių veiksmų gali būti ir labai trumpi (kelios sekundės, minutės), ir ilgesni – kelios valandos ar dienos. Svarbu, kad visi veiksmai sudaro vieną nusikalstamą veiką kaip visumą, visus juos apima viena kaltininko kaltė, dažniausiai tyčia (*nusikaltimas tęsiamas laike*). Kaip matyti iš pavyzdžio, aprašant tęstinę veiką gali būti nurodomas veiksmų apibūdinimas „tęsdamas savo nusikalstamą veiką". Tokiu apibūdinimu nurodoma veiksmų seka, eiliškumas, nukentėjusiajam sukeltos žalos priežastingumas. Toks apibūdinimas veiksmų aprašymui suteikia aiškumo ir praktikoje dažnai taikomas. *Tęstiniai gali būti labai įvairūs* nusikaltimai – kelių asmenų nužudymas, klastojimai, piktnaudžiavimai ir kt. Kai veika tęstinė, ją sudarančios „nagrinėjamos materialinės veikos yra neatsiejamai susijusios laiko, erdvės ir savo tikslo atžvilgiu" (Bieliūnas, 2017, p. 13).

Tęstinė veika Aukščiausiojo Teismo praktikoje

LAT praktikoje tęstinės veikos klausimas nagrinėjamas nuolat, nes jis reikšmingas teisingam baudžiamojo įstatymo taikymui:

> „Tęstiniu nusikaltimu pripažįstami keli tapatūs laiko požiūriu vienas nuo kito nenutolę veiksmai, padaryti analogišku būdu, analogiškomis aplinkybėmis, įgyvendinant vieną sumanymą dėl to paties dalyko (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-P-412/2007, 2K-7-109/2013, 2K-51-648/2019, 2A-7-6/2013). Tęstinės nusikalstamos veikos epizodus jungiančiai bendrai tyčiai paprastai būdinga tai, kad kaltininkas savo veiksmus suvokia kaip vientisą nusikalstamą veiką ir, darydamas pirmą veiką, jau turi susiformavusį (pradinį) sumanymą ir dėl kitos nusikalstamos veikos (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-232/2010, 2K-7-96/2012, 2K-258-677/2016, 2K-178-699/2018), tačiau dėl nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių šis sumanymas įgyvendinamas ne iš karto, o per kelis etapus (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-649/2006, 2K-258-677/2016). Taigi, pagrindinis kriterijus, leidžiantis konstatuoti tęstinį nusikalstamos veikos pobūdį, yra bendra tyčia ir jos susiformavimo momentas. Pagal teismų praktiką tęstinės veikos sampratai neprieštarauja ir tokie atvejai, kai pasikartojantys veiksmai nėra tapatūs ar vienarūšiai, tačiau jais įgyvendinami alternatyvūs veikos požymiai (kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-P-267/2011, 2K-124/2007, 2K-322/2008). Narkotinių ar psichotropinių medžiagų gaminimas, perdirbimas ar įgijimas ir tolesnis tų pačių narkotinių

ar psichotropinių medžiagų laikymas, gabenimas, siuntimas, pardavimas ar kitoks platinimas paprastai nesudaro nusikalstamų veikų daugeto ir padarytos veikos kvalifikuojamos kaip viena nusikalstama veika (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-442/2011).“ (LAT, Nr. 2K-257-719/2019).

„Tęstine pripažįstama tokia nusikalstama veika, kuri susideda iš dviejų ar daugiau tapačių ar vienarūšių veikų, iš kurių kiekviena, vertinant atskirai, atitinka to paties BK specialiosios dalies straipsnyje numatyto nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo objektyviuosius požymius, tačiau jos visos yra jungiamos vieningos tyčios (kasacinės nutartys Nr. 2K-P-412/2007, 2K-307/2007, 2K-743/2007, 2K-232/2010, 2K-474/2010, 2K-650/2010 ir kt.“ (LAT, 2016).

Veiksmų tapatumo, vienodumo požymis

Sprendžiant apie tęstinę veiką svarbu, ar padaryti neteisėti veiksmai (pavojingos veikos) turi būti tapatūs, ir kiek tapatūs; ar šie veiksmai turi būti vienarūšiai ir kas tai nulemia. Kasacinio teismo praktikoje nurodoma: „Tęstine veika taip pat gali būti pripažįstamos situacijos, kai pasikartojantys veiksmai nėra tapatūs ar vienarūšiai, tačiau jais įgyvendinamas tas pats veikos požymis (LAT, Nr. 2K-84/2011, 2K-269/2011) arba alternatyvūs veikos požymiai (LAT, Nr. 2K-124/2007, 2K-322/2008). Veiksmai, kuriais įgyvendinami alternatyvūs veikos požymiai, paprastai pripažįstami tęstine nusikalstama veika, jei juos jungia vieninga kaltininko tyčia ir jie yra padaryti dėl to paties nusikalstamos veikos dalyko.“ (LAT, 2016). Vadinasi, veiksmai neturi būti visiškai vienodi. Šios išvados svarbios sprendžiant, ar galima veiksmus laikyti tęstiniais. „Veikos pripažinimas tęstine priklauso nuo rūšinių padarytos nusikalstamos veikos sudėties požymių, todėl atskirų kategorijų baudžiamosiose bylose gali būti atsižvelgta į skirtingas aplinkybes, patvirtinančias arba paneigiančias veikos tęstinumą.“ (LAT, Nr. 2K-P-267/2011). Veiksmų tapatumą patvirtina ir tai, kad jie laiko požiūriu vienas nuo kito nenutolę, padaryti analogišku būdu, analogiškomis aplinkybėmis, įgyvendinant vieną sumanymą dėl to paties dalyko.

Vienas (tas pats) šaltinis kaip tęstinės veikos požymis

Vieno šaltinio sąvoka kilo iš tęstinių turtinių veikų kaip papildomas vieningą tyčią nurodantis požymis. Laikoma, kad turto užvaldymas iš to paties šaltinio rodo vieną nusikalstamą sumanymą. Kartais keliamas klausimas, ar tęstinei veikai taikytina „vieno šaltinio“ arba „to paties turto šaltinio“ kategorija kaip kriterijus, akivaizdžiai rodantis tęstinumą.

Iš tiesų, vieno šaltinio sąvoka nors kai kuriais atvejais padeda nustatyti veikos tęstinį pobūdį, nėra būtina. Kasacinis teismas nurodo, kad „to paties turto šaltinio“ požymis sukčiavimo bylose yra svarbus, bet neabsoliutus (LAT, Nr. 2K-192-788/2017). Be to, tęstinėmis veikomis gali būti ne tik turtinės, bet ir kitos veikos (gyvybei, sveikatai, pan.). Tokių veikų atveju „vienas šaltinis“ negali būti išskiriamas, jis neegzistuoja. Tęstiniu nusikaltimu gali būti

iš esmės bet koks tyčinis nusikaltimas, kurį kaltininkas sumanė iš anksto.

Todėl vieno šaltinio kriterijus nėra būtinas, jis gali būti naudojamas kaip papildomas orientacinis požymis, daugiausia turtinių veikų atveju. Tęstiniu nusikaltimu gali būti iš esmės bet koks tyčinis nusikaltimas, kurį kaltininkas sumanė iš anksto (pavyzdžiui, sumanė nužudyti tris žmones ir juos nužudė skirtingu laiku).

Tęstinumas kaip veikos procesas

Tęstinumas kaip veikos esmės požymis savaime būdingas kai kuriems nusikaltimams, kurie išreiškia procesą, pvz., apgaulingos apskaitos tvarkymas, piktnaudžiavimas. Aprašant kaltininko veiksmus procesiniame dokumente, paprastai vartojama formuluotė „tęsdamas savo nusikalstamus veiksmus“, „laikotarpiu... nuo... iki...“. Tęstinės veikos padarymo laikas yra paskutinio veiką sudarančių veiksmų grandinės veiksmo laikas. Būtent šis laikas nurodomas kaip veikos padarymo laikas (būtinas kvalifikavimo ir nusikalstamų veikų įtvirtinimo procesiniame dokumente momentas).

Tęstinė veika gali atsispindėti ir pačiame baudžiamajame įstatyme. Jei normoje aprašyta veiksmų (padarinių) visuma ir šie veiksmai padaromi ne tuo pačiu metu, tarp jų yra laiko tarpas, tokia veika gali būti tęstinė. Tokios veikos pavyzdys – BK 129 str. 2 d. 5 p. numatytas „dviejų ar daugiau žmonių nužudymas“. Jei kaltininkas šiuos žmones nužudė ne vienu metu, bet skirtingais veiksmais esant vienai tyčiai, toks nužudymas yra tęstinis ir jis kvalifikuojamas pagal vieną straipsnį, jo dalį ir punktą.

Pavienės tęstinės veikos padarymo laikas yra paskutinio ją sudarančio veiksmo atlikimo laikas, o ji kvalifikuojama pagal vieną BK specialiosios dalies straipsnį ar jo dalį.

Viena arba vieninga tyčia kaip tęstinės veikos požymis

Viena arba vieninga tyčia yra vieno nusikalstamo sumanymo nulemtas asmens suvokimas, vientisas psichinis santykis su visais atskirais veiksmais. Praktika akcentuoja tyčią kaip kriterijų, skiriantį pavienę tęstinę veiką nuo savarankiškų nusikaltimų pakartojimo, arba realiosios sutapties – daugeto atmainos.

Teismų praktikoje ilgainiui išplėtota ir „vieningos tyčios“ samprata: „Vieningai tyčiai, jungiančiai atskirus nusikalstamus veiksmus, būdinga tai, kad pats kaltininkas šiuos savo veiksmus suvokia kaip vientisą nusikalstamą veiką ir, darydamas pirmą veiksmą, jau turi susiformavusį (pradinį) sumanymą ir dėl kito nusikalstamo veiksmo. Todėl tais atvejais, kai tyčia padaryti kitą nusikalstamą veiką kyla jau po pirmosios veikos, šios veikos paprastai kvalifikuojamos kaip pakartotinės.“ (LAT, Nr. 2K-181/2007, 2K-717/2007, 2K-605/2007, 2K-12/2009).

Praktika akcentuoja tyčią kaip kriterijų, skiriantį pavienę tęstinę veiką nuo savarankiškų nusikaltimų pakartojimo, arba realiosios sutapties kaip daugeto atmainos. Bylose laikoma pakankama, kad asmuo tiesiog suvoktų, kad ir toliau darys tą patį, kad tai – ne vienkartinis aktas. „Nustatant vieningą tyčią vertinamas ne tik kaltininko prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką, bet ir, be kita ko, išsiaiškinama, kaip jis suvokė ir įvertino savo daromų veikų pobūdį, kokios paskatos lėmė nusikalstamos veikos padarymą ir kokių padarinių šia veika buvo siekiama. Subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai, be nurodytų aplinkybių, nustatomi atsižvelgiant ir į išorinius (objektyviuosius) nusikalstamos veikos požymius: atliktus veiksmus, jų pobūdį, intensyvumą, būdą, situaciją, kuriai esant šie veiksmai buvo padaryti, ir pan.“ (LAT, 2016).

Vadinasi, vieninga tyčia tęstinės veikos požiūriu yra kaltininko vientisas suvokimas visų savo veiksmų kaip vienos visumos siekiant vieno rezultato. Tokia pozicija lengvai paaiškinama, tačiau ne visada lengvai pritaikoma.

Praktika formuoja ir įtvirtina taisykles kaip nustatoma vieninga tyčia. Bylose laikoma pakankama, kad asmuo tiesiog suvoktų, kad jis padaręs neteisėtą veiksmą ir toliau darys tą patį, kad tai – ne vienkartinis aktas. „Nustatant vieningą tyčią vertinamas ne tik kaltininko prisipažinimas padarius nusikalstamą veiką, bet ir, be kita ko, išsiaiškinama, kaip jis suvokė ir įvertino savo daromų veikų pobūdį, kokios paskatos lėmė nusikalstamos veikos padarymą ir kokių padarinių šia veika buvo siekiama. Subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai, be nurodytų aplinkybių, nustatomi atsižvelgiant ir į išorinius (objektyviuosius) nusikalstamos veikos požymius: atliktus veiksmus, jų pobūdį, intensyvumą, būdą, situaciją, kuriai esant šie veiksmai buvo padaryti, ir pan.“ (LAT, 2016).

Vieninga tyčia, viena tyčia ar bendra tyčia

Praktikoje nusistovėjo būtent vieningos tyčios samprata, nors pagal turinį ir esmę tokia tyčia yra bendra – bendra visoms veikoms (visiems veiksmams), kurios lemia nusikalstamo kėsinimosi tąsą. Tyčios vieningumas, bendrumas, vienodumas praktikoje paaiškinamas įvairiais požymiais ir kriterijais, išskiriamos ir įvairios situacijos, kai galima manyti esant tęstinę veiką. Negalima bendros tyčios preziumuoti (daryti prielaidą) arba numanyti. Tokia išvada negali būti išankstinė prielaida, pagrįsta tikimybe. Išvada dėl tyčios privalo būti detalaus teisinio vertinimo rezultatas, kurią padaro veiką kvalifikuojantis asmuo, o po to šią išvadą turės motyvuotai patvirtinti teismas savo nuosprendyje.

Vieninga tyčia ir vieninga kaltė

Įvertinus teoretikų samprotavimus, galimas situacijas, matyti, kad teismų praktika ne

visiškai pagrįstai susiaurino tęstinės veikos sąvoką, ją siedama tik su tyčia. Kadangi reikalavimas tyčios, o ne kaltės kildinamas ne iš įstatymo, o iš praktikos, praktika nėra visiškai teisinga ir nuosekli, ji neatspindi konceptualaus požiūrio į nusikalstamos veikos vertinimo universalius pradus. Egzistuoja atvejų, kai nusikalstama veika gali būti ne tyčinė, bet neatsargi ir neišeina paneigti jos tęstinumo. Teorijoje pastebėta, kad labiau adekvati būtų vieningos kaltės, bet ne vieningos tyčios sąvoka. Apibrėžiant tęstinę veiką teisingesnė yra vienos kaltės samprata, apibrėžimą siejant ne su „vieninga tyčia", o su viena kalte. Kaip tyčinės veikos bruožas, kriterijus gali būti vartojamas ir „bendras nusikalstamas sumanymas". Kad tęstiniai nusikaltimai gali būti padaromi ne tik tyčia, bet ir neatsargiai, egzistuoja nenuneigiamas pavyzdys – BK 223 str. taikymo praktika (Fedosiuk, 2002, p. 156); tokia pat savybe pasižymi ir BK 229 str. taikymas. Pozicijai, kad tęstinis nusikaltimas gali būti padaromas ir neatsargiai, pritariama baudžiamosios teisės teorijoje (Girdenis, 2007, p. 32). Dėstant kvalifikavimo motyvus pagal situacijos poreikius gali būti vartojama ir vieningos tyčios, ir vieningos kaltės formuluotė.

Tyčia daryti nusižengimus, kurie perauga į nusikaltimą

Kvalifikuojant tęstinę veiką svarbu, kad tyčia gali kilti nebūtinai veikti nusikalstamai, bet veiksmų visuma nulems jų vertinimą kaip nusikalstamų. Vieningos tyčios samprata neatmeta galimybės į vieną visumą susieti veiksmus, kurie atskirai paėmus nėra nusikalstami. Todėl praktikoje pažymima, kad tyčia gali būti ir administracinių teisės pažeidimų kartojimas: pavyzdžiui, asmuo sumano pagrobti statybinių medžiagų iš statybų aikštelės ir savo sumanymą realizuoja per kelis kartus, kai kiekvieną kartą užvaldytas vagystės dalykas sudaro iki 1 MGL. „Nusikalstama veika gali būti laikoma tęstine ir tais atvejais, kai viena ar kelios atskiros veikos atitinka administracinio teisės pažeidimo (administracinio nusižengimo) požymius, tačiau jų visuma vertintina kaip viena nusikalstama veika." (LAT, Nr. 2K-307/2004; LAT, 2016).

Objektas, vertybė kaip kėsinimosi krypties ir tyčios atspindys

Kaip savarankiškas kriterijus nustatyti vieningą tyčią naudojamas ir objektas, nes jis atspindi kaltininko tyčios kryptingumą. Iš kasacinio teismo praktikos įvairių kategorijų baudžiamosiose bylose matyti, kad vieningo objekto interpretavimui įtakos turi padarytos nusikalstamos veikos specifika, jos mechanizmas, taip pat byloje nustatytos kitos tęstinį nusikalstamos veikos pobūdį nurodančios aplinkybės (LAT, 2016).

Tęstinės veikos padarymo laikas

Kvalifikavimui svarbus tęstinės veikos padarymo laikas. Jis yra paskutinio veiką sudarančių veiksmų grandinę sudarančio veiksmo laikas. Būtent šis laikas nurodomas kaip veikos padarymo laikas. Procesiniuose dokumentuose nurodomas laikotarpis, nuo kada veika pradėta, kokie veiksmai ją sudarė, ir nurodomas galutinio veiksmo padarymo laikas. Jei pradinis tikslus veikos laikas nenustatomas, procesiniame dokumente vartojama formuluotė, nurodanti orientacinį laiką („nuo... metų balandžio mėnesio, tęsdamas nusikalstamus veiksmus iki ... (nurodoma data)“).

Tęstinės veikos neatpažinimas ir laikymas keliomis pavienėmis veikomis ir to nulemta teisinė padėtis

Jeigu pavienė tęstinė veika išskaidoma į kelias savarankiškas veikas, ta pati kokybė – viena asmens padaryta nusikalstama veika – tampa keliais nusikaltimais. Tai reiškia keletą baudžiamųjų bylų – jos tiriamos atskirai, kelių ikiteisminio tyrimo pareigūnų, kontroliuojamos kelių prokurorų, atskirai realizuojamos įtariamųjų teisės, jas nagrinėja keli teisėjai. Taip vyksta keletas procesų, užimančių laiką ir eikvojančių lėšas, priimami keli nuosprendžiai. Dėl to apkraunama teisėsaugos sistema ir akivaizdžiai blogėja asmens teisinė padėtis, nes jis teisiamas keletą kartų. Todėl ir sąvoka „asmuo, pirmą kartą padaręs nusikalstamą veiką“ gali būti taikoma tik vienoje byloje, taigi iš principo apribojamas baudžiamojo įstatymo lengvatų taikymas, kartu blogėja nusikalstamumo statistika.

Kad taip nenutiktų, kvalifikuojant reikia nustatyti tikrąjį veikos turinį, jos esmę ir formuoti tinkamą praktiką, laikytis įstatymo imperatyvo bausti už vieną veiką. Negalima vieno nusikaltimo laikyti keliais, kai tam nėra pagrindo, o baudžiant užtikrinti, kad už vieną nusikaltimą būtų skiriama tik viena bausmė.

Teorijoje ir teismų praktikoje atkreipiamas dėmesys į tai, kad galimos tokios teisinės situacijos, kai dėl tos pačios tęstinės nusikalstamos veikos atskirų epizodų asmuo yra nuteisiamas ne vienu nuosprendžiu, o keliais, nes baudžiamosios bylos buvo išskirtos į kelis savarankiškas baudžiamąsias bylas. Atsižvelgiant į teisingo bylos nagrinėjimo principo reikalavimus, tokiais atvejais asmens padėtis neturėtų būti pabloginama dėl to, kad jo padarytos tęstinės veikos dalys buvo nagrinėjamos skirtingose baudžiamosiose bylose. Tačiau, net teismui ir taikant švelnesnes sankcijas, socialinė asmens biografija atrodo prastesnė.

Pavienė tęstinė veika, sudaryta iš alternatyvių pavojingų veikų, arba tęstinė – alternatyvioji –veika

Dėl įstatymo tobulinimo, plėtros, alternatyvių požymių įtvirtinimo, bendros tendencijos

teisiniam reguliavimui nuolat tapti detalesniam, o kartu ir sudėtingesniam, dėl įstatymų leidėjo nuolatinės iniciatyvos baudžiamajame įstatyme įtvirtinta nemažai sudėčių, numatančių alternatyvius tęstinės veikos požymius. Todėl galima išskirti tęstinės veikos variaciją – nusikaltimą, sudarytą iš alternatyvių veiksmų, arba kitų alternatyvių požymių, numatytų vienoje sudėtyje (alternatyvių dalykų; alternatyvių veikų; alternatyvių padarymo būdų). Tokie sudėties požymiai realizuojami per tam tikrą laiką ir sudaro tęstinumą, kuris ir turi būti įvertintas kaip tęstinumas. Gali nutikti taip, kad asmuo daro tęstinę veiką, bet daromi veiksmai gali būti ir susiję, tapatūs, bet gali būti ir nesusiję, netapatūs, tačiau juos apima viena nusikalstamos veikos sudėtis.

Normos su alternatyviaisiais požymiais kaip tęstinės veikos atmainos

Normų su alternatyviaisiais požymiais baudžiamajame įstatyme sukurta daug:

- normos su alternatyviais dalykais (BK 207, 254 str. ir kt.);
- normos su alternatyviomis veikomis (BK 199[2], 222, 225, 226, 227, 228, 259, 260, 300, 309 str. ir kt.);
- normos su alternatyviais dalykais ir alternatyviomis veikomis (BK 201, 214, 250, 253 str. ir kt.);
- normos su alternatyviais būdais (BK 149, 150, 180, 181, 284 str. ir kt.);
- normos su alternatyviomis veikomis ir alternatyviais būdais (BK 147 str.);
- normos su alternatyviais kvalifikuojančiais požymiais (BK 129 str. 2 d., 178 str. 2 d. ir kt.);
- normos, sujungiančios alternatyvias savarankiškas sudėtis (BK 216 str., 250 str. 2 d., 252 str. 1 d.).

Tokių alternatyvių toje pačioje sudėtyje nurodytų požymių realizavimas turi būti kvalifikuojamas kaip pavienė veika, kai tai padaryta viena (bendra), vieninga tyčia, pripažįstant veikos tęstinumą:

> Pavyzdžiui, pareigūnas A. S. iš pradžių pareikalavo iš asmens kyšio, po to susitarė jį priimti, ir galiausiai priėmė iš to paties asmens už tą patį tarnybinį veikimą. Toks atvejis yra tęstinių alternatyvių veikų – kyšio reikalavimo, susitarimo priimti ir priėmimo – pavyzdys ir kvalifikuojamas pagal BK 225 str. 1 d.
>
> Jeigu alternatyvių požymių realizavimas vyksta pagal atskirai (iš naujo) susiformavusias tyčias, nustatytos veikos kvalifikuojamos kaip sutaptis. Pavyzdžiui, transporto priemones registruojančios įmonės atsakingas darbuotojas susitarė priimti kyšį ir priėmė jį iš asmens už tai, kad įregistruos vogtą automobilį. Po kelių savaičių pažadėjo priimti kyšį iš to paties asmens už kito vogto automobilio įregistravimą. Tokie veiksmai jau nebėra tęstinė veika, naujas susitarimas rodo naujai kilusią tyčią ir paneigia tęstinumą. Veiksmai kvalifikuojami pagal BK 225 str. 2 d. (pirmas atvejis), 225 str. 2 d. (antras atvejis) (Fedosiuk, 2021).

Alternatyvios veikos neteisėtai disponuojant tuo pačiu dalyku (narkotine medžiaga, ginklu, suklastotu dokumentu) visada kvalifikuojamos kaip pavienė tęstinė veika. Šiuo atveju bendros tyčios buvimas nustatomas pagal aiškiai, vertinant iš šalies, sąsajų veiksmų pobūdį, atspindintį kaltininko sumanymus, norus ir ketinimus. Tačiau jokiu būdu negalima formuluoti išvados, kad bendros tyčios buvimas „preziumuojamas“ arba „numanomas“. Tokia

išvada negali būti išankstinė prielaida – ji yra detalaus teisinio vertinimo išvada, kurią padaro veiką kvalifikuojantis asmuo, o po to ją turės motyvuotai patvirtinti teismas savo nuosprendyje.

Praktikoje pasitaiko atvejų, kai alternatyvūs, bet aiškiai susiję veiksmai kvalifikuojami ne kaip pavienė veika, bet kaip kelios savarankiškos veikos:

> K. V. nuteistas už tikslinės paramos gavimą apgaule ir už 3 nusikaltimus klastojant dokumentus, juos panaudojant ir laikant. 1) Dokumentų, kurie buvo patekti paramai gauti, suklastojimas ir jų panaudojimas kvalifikuotas pagal BK 300 str. 1 d. (laikas nuo 2014-04-14 iki 2015-03-31). 2) Tų pačių suklastotų dokumentų laikymas kvalifikuotas atskirai pagal BK 300 str. 1 d. (laikas nuo 2014-04-14 iki 2018-03-14). 3) Dokumentų, kurie buvo patekti kaip ataskaita pagal paramos sutartį, suklastojimas ir jų panaudojimas kvalifikuotas atskirai pagal BK 300 str. 1 d. (laikas nuo 2015-05-05 iki 2017-06-29).
>
> LAT nurodė, kad toks kvalifikavimas išskaidant į atskiras dalis vieną nusikaltimą neteisingas: „Nagrinėjamoje byloje kvalifikuojant K. V. padarytus veiksmus kaip tris atskiras nusikalstamas veikas, apibrėžtas BK 300 straipsnio 1 dalyje, minėtų nusikalstamos veikos tęstinumo nustatymo taisyklių nebuvo laikomasi. Iš teismų nustatytų aplinkybių matyti, kad visos K. V. inkriminuotos dokumentų klastojimo, jų panaudojimo ir laikymo veikos padarytos įgyvendinant bendrą tyčią dėl neteisėto tikslinės paramos gavimo pagal Europos Sąjungos lėšomis finansuojamą projektą „Sveikatingumo paslaugų teikimo praplėtimas“, prisiimtų sutartinių įsipareigojimų vykdymo imitavimo ir atskaitomybės teikimo Šiaurės vakarų Lietuvos vietos veiklos grupei ir Nacionalinei mokėjimo agentūrai, todėl atitinka vienos tęstinės nusikalstamos veikos požymius <...> dokumentų pagaminimo, suklastojimo ir panaudojimo veiksmus (nuo 2014 m. spalio 2 d. iki 2014 m. gruodžio 15 d.) ir tų pačių dokumentų laikymą (nuo 2014 m. balandžio 14 d. iki 2018 m. kovo 14 d.) inkriminuojant K. V. kaip atskiras nusikalstamas veikas, nebuvo laikomasi nusikaltimų su alternatyviais požymiais kvalifikavimo taisyklės, pagal kurią vienoje normoje nurodytų kelių alternatyvių pavojingų veikų dėl to paties dalyko padarymas kvalifikuojamas kaip pavienė nusikalstama veika (pvz., kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-7-48/2012, 2K-416/2012, 2K-543/2012 ir kt.) <...> tiek netikro dokumento pagaminimas ir tikro dokumento suklastojimas, tiek tokių dokumentų laikymas, gabenimas, siuntimas, panaudojimas ir realizavimas yra alternatyvūs tos pačios nusikalstamos veikos sudėties (BK 300 straipsnio 1 dalis) požymiai, todėl kelių minėtų alternatyvių veikų dėl tų pačių dokumentų inkriminavimas K. V. kaip atskirų nusikalstamų veikų laikytinas akivaizdžiai klaidingu.“ (LAT, Nr. 2K-P-31-788/2021).

Net jei darant veikas veikia skirtingi asmenys ir veikos nėra visiškai tapačios, tai neatmeta galimybės veiką laikyti tęstine, jei kaltininkų pirminis sumanymas buvo būtent toks.

> Pavyzdžiui, byloje nustatyti trys atvejai, kai organizuota grupė (D. D., E. N., R. J., V. G. R. G., R. S.) vykdė stambią narkotikų kontrabandą į Švediją. Nors visuose kontrabandos epizoduose dalyvavo skirtingi organizatoriai ir kurjeriai, narkotikai buvo gabenami skirtingais maršrutais, viena iš veikų nutrūko pasikėsinimo stadijoje, apeliacinės instancijos teismas visus veikos epizodus perkvalifikavo į vieną tęstinę kontrabandą (BK 199 str.) ir vieną tęstinį disponavimą narkotikais (BK 260 str.). Dėl tokio perkvalifikavimo kaltinimas visiems dalyviams tapo daug aiškesnis, byloje atsirado daugiau tvarkos (Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-20-1076/2020).

Tęstinės veikos samprata leidžia racionalizuoti kaltinimo apimtį sujungiant atskirus bylos

epizodus; išvengti nereikalingo bausmių bendrinimo ir neproporcingai didelės galutinės bausmės; įgyvendinti subjektyvaus kaltinimo principą, kai inkriminavimo apimtis priklauso nuo kaltininko tyčios (Fedosiuk, 2021).

> **Pavienės tęstinės-alternatyvios veikos kvalifikavimo taisyklė: vienoje normoje nurodytų kelių alternatyvių pavojingų veikų dėl to paties dalyko padarymas kvalifikuojamas kaip pavienė nusikalstama veika, jei šias veikas galima sieti viena tyčia ar vienu nusikalstamu sumanymu.**

Pavienė trunkančioji veika

Pavienė trunkančioji (trunkamoji) veika yra tam tikra nusikalstama būklė (būsena), kuri atsiranda padarius dažniausiai neteisėtą veiksmą, pažeidus įstatymo nustatytą pareigą, ir kuri trunka tol, kol nutraukiama, pvz., asmuo neteisėtai įgyja ginklą, suklastotą dokumentą, netikrą pinigą, narkotikus, vaikų pornografiją, kitą neteisėtą dalyką ir jį laiko.

LAT nurodo: „Trunkamoji nusikalstama veika yra tada, kai kaltininkas tam tikrą laikotarpį nepertraukiamai yra nusikalstamos būsenos, kuri susidaro nevykdant teisinės pareigos arba padarius tam tikrą kitą neteisėtą veiksmą“ (LAT, Nr. 2K-P-267/2011). LAT taip pat nurodo, kad „trunkamoji nusikalstama veika apibūdinama nuolatiniu, nepertraukiamu atitinkamos nusikalstamos veikos sudėties, numatytos BK straipsnyje, realizavimu tam tikrą laiką (pavyzdžiui, BK 164, 242, 243, 316 str.) (LAT. Nr. 2K-7-68/2009, 2K-P-267/2011). Nustatant trunkamosios nusikalstamos veikos padarymo laiką svarbu tai, kad šiuo laiku pripažįstamas visas laikas, kai asmuo darė baudžiamajame įstatyme numatytą veiką, tačiau tokia veika kvalifikuojama pagal baudžiamąjį įstatymą, galiojusį nusikalstamos veikos pasibaigimo arba nutraukimo metu.

LAT nurodo, kad trunkamosios veikos atveju nusikaltimo padarymo laikas yra tokios veikos nutraukimo laikas. Vadinasi, kvalifikuojant trunkamąją veiką svarbus jos nutraukimo (pabaigimo) metu galiojęs baudžiamasis įstatymas ir jo redakcija, nes tokios veikos padarymo laikas – veikos nutraukimo laikas. Trunkamoji veika kvalifikuojama pagal vieną specialios dalies straipsnį ir jo dalį.

Trunkantis veikos pobūdis ir jo nustatymas

Trunkantis veikos pobūdis reiškia pasyviai realizuojamą sudėtį, nulemtą įstatymo ar teisės akto nustatytos pareigos ignoravimą, neatlikimą arba pavojingos būklės nenutraukimą. Kaltininko aktyvūs veiksmai nebūtini, o kaltininko buvimas, atlikimas kitų, su veika nesusijusių veiksmų, kvalifikavimui įtakos neturi.

Trunkantis pobūdis būdingas pavojingai veikai ir turi būti nustatomas pavojingai veikai

kaip požymiui. Trunkanti pobūdis negali būti nustatomas padariniams. Padariniai yra arba jų nėra, todėl negalima laikyti, kad padariniai trunka. LAT paaiškinimu, negalima laikyti, kad veika padaryta, o padariniai trunka (pavyzdžiui, savavaldžiaujant sudarytos kliūtys naudotis daiktu ir tokios kliūtys nepašalintos labai ilgą laiką, nes savavaldžiavimas nėra nei trunkamas, nei tęstinis, jis paprastas nusikaltimas, LAT. Nr. 2K-P-267/2011).

Kaltė trunkamosios veikos atveju

Nei įstatymas, nei praktika, nei teorija nekelia trunkamajai veikai kaltės formos reikalavimo – trunkamoji gali būti ir tyčinė, ir neatsargi nusikalstama veika.

Kvalifikavimas ir trunkamosios veikos pakartojimas

Trunkamoji nusikalstama veika kvalifikuojama kaip pavienė veika. Atskiri jos laikotarpiai negali būti kvalifikuojami kaip atskiros veikos. Galimos specifinės situacijos, kai trunkamoji veika pakartojama po to, kai asmeniui priimtas nuosprendis dėl tokios ankstesnės veikos. Taip nutinka trunkamojo neveikimo atveju, kai net ir nuosprendžio priėmimas neturi poveikio nuteistajam ir jis toliau nevykdo pareigos. Pagal LAT išaiškinimą, toks pakartotinis teisimas už tos pačios trunkančiosios veikos kartojimą nepažeidžia *non bis in idem* principo (LAT, Nr. 2K-7-68/2009).

Pavienė sudėtinė veika

Sudėtinė nusikalstama veika yra sudaryta iš kelių nusikalstamų veikų sudėčių, kurių kiekviena, vertinama atskirai, atitinka savarankišką nusikalstamą veiką, tačiau dėl sudėtinės nusikalstamos veikos konstrukcijos tokios veikos kvalifikuojamos pagal vieną BK straipsnį ar jo dalį. Sudėtinė nusikalstama veika, dar įvardijama kaip sudėtinga teisinė konstrukcija, yra teisinės technikos kūrinys. Sudėtinės nusikalstamos veikos yra ir teisinės tradicijos dalis (pavyzdžiui, plėšimo nusikaltimas), ir poreikio aprašyti aktualius pavojingus, neretai tarptautinės baudžiamosios teisės draudžiamus veiksmus (prekyba žmonėmis, atskiros teroristinių nusikaltimų rūšys).

Sudėtinės nusikalstamos veikos išskyrimą lemia nusikalstamos veikos sudėties konstrukcija, kai vienoje sudėtyje nurodytas kelių nusikalstamų veikų junginys, arba visuma (plėšimo sudėtį BK 180 str. 1 d. sudaro turto pagrobimo ir smurto junginys; turto prievartavimas, susijęs su neteisėtu laisvės atėmimu, BK 181 str. 2 d.). Sudėtinė veika paprastai kvalifikuojama kaip pavienė veika, kadangi joje aprašyti požymiai apima visas sudėtines nusikalstamos veikos dalis.

Mišrios situacijos, kurias vertinant reikia identifikuoti

Vertinant nusikalstamų veiksmų visumą, sprendžiant dėl veikos padarymo laiko, jos aprašymo procesiniame dokumente, gali paaiškėti, kad veika yra ir tęstinė, ir trunkamoji, pavyzdžiui, BK 259 str., 260 str. numato narkotinių medžiagų įgijimą ir alternatyvias veikas – gabenimą, laikymą. Todėl jei asmuo neteisėtai įsigijo narkotinę medžiagą, po to ją gabeno, o po to – ir laikė ilgesnį laiką, kiekviena iš šių veikų pasižymi skirtingu pobūdžiu laiko atžvilgiu. Įgijimas kaip veika pasižymi konkrečiu laiku; gabenimas – tik gabenimo metu trunkamoji veika; o laikymas yra trunkamoji veika visu laikotarpiu, kol narkotinės medžiagos pas asmenį buvo, nepaisant to, ką jis veikė. Toks veikų pažinimas svarbus teoriškai, nes leidžia struktūrizuoti žinias apie baudžiamąjį įstatymą, įgalina naudotis įstatymo konstrukcija ir sistema. Taip pat jis svarbus ir praktiškai, sprendžiant apie veikos baigtumą, jos padarymo laiką, įtarimo, kaltinimo formulavimą, kaltininko padėties adekvatų nustatymą.

Įstatymo analizė ir aplinkybių analizė esant pavienei veikai

Kvalifikuojant svarbu tai, kad išvados būtų daromos po aplinkybių analizės ir galimo teisinio vertinimo analizės, bet ne priešingai – analizuojama, kad būtų patvirtinta išankstinė nuomonė. Tokia atvirkščia seka gali lemti baudžiamojo įstatymo taikymo klaidas. Kaip ir bet kokioje teisinio vertinimo veikloje, tikslinga išnagrinėti kelis galimus veiksmų kvalifikavimo variantus ir atmesti mažiausiai tinkamus, pasirinkimą motyvuojant.

Esminis kvalifikavimo žingsnis teisiniu požiūriu – pavojingos veikos, aprašytos BK specialiosios dalies straipsnyje, esmės nustatymas ir jos tapatumo atskleidimas. Tai padaryti padeda normos analizė ir sudėties analizė. Svarbu nustatyti dispozicijos rūšį (kaip aprašyta veika), sudėties rūšį (kokia sudėtis struktūriškai), kokiais žodžiais aprašytas pagrindinis požymis – pavojinga veika (veikos), koks jos (jų) baigtumo laikas. Po to – straipsnyje aprašyto padarinio (padarinių) nustatymas ir pavojingos veikos padarymo laiko nustatymas. Kiti objektyvieji požymiai aktualūs tada, kai aprašyti dispozicijoje. Tik atskleidus šiuos požymius pereinama prie subjektyviųjų požymių ir jų analizės dėl įtakos kvalifikavimui, jei šie požymiai įsakmiai nenurodyti normoje.

Metodinės gairės

Studijuojant atskirų veikų kvalifikavimą ir mokantis kvalifikuoti laikomasi tokių gairių: straipsnio ieškoma pagal veikos esmę ir dalykinę rodyklę; straipsnio ieškoma pagal objektą ir vertybę, į kurią pasikėsinta nusikalstama veika; parenkant straipsnį ir jo dalį atsižvelgiama į kaltę; jei vertinamojoje situacijoje yra kelių galimų nusikalstamų veikų bruožai (pagal veikos daugiaplaniškumą arba pagal kelis kilusius padarinius), išsprendžiama konkurencija ir

galimos veikų sutapties klausimas (žr. skyriuje apie nusikalstamų veikų sutaptis). Naudotis interaktyviais teisės aktų šaltiniais padeda paieškos funkcija, ieškant raktinio žodžio, kuris išreiškia veikos esmę arba nusikalstamos veikos pavadinimą, šaknies. Kvalifikavimo motyvaciją pagrindžia teismų praktikos pavyzdžių pateikimas.

Kvalifikuojant svarbus ir gyvenimiško atvejo aplinkybių nustatymas. Tačiau kai kurios iš šių aplinkybių gali būti ir nesvarbios kvalifikavimui. Tik dalis bylai reikšmingų faktų, sudarančių tą ar kitą veiką, panaudojami kvalifikuojant, o kai kurie faktai tiesiogiai susiję su teisiniu vertinimu ir įstatymo požiūriu į juos (Bieliūnas, 2017, p. 11). Todėl kvalifikuojant kai kurias faktines aplinkybes reikia atidėti kaip kvalifikavimui nereikšmingas.

Persekiojimo pagrindų buvimas kvalifikuojant veiką

Kvalifikuojant svarbūs ir egzistuojantys pagrindai teisiniam persekiojimui. BPK 3 str. numato aplinkybes, kada procesas negalimas. Nors veika gali būti kvalifikuojama, procesas negalimas.

> Vaikas pavogė dviratį. Paaiškėjo, kad jo amžius – trylika metų. Baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas asmeniui, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus (BPK 3 str. 1 d. 3 p.).

Pavienė ir daugetas

Kvalifikuojant reikia nustatyti, ar veiką sudarantys veiksmai atitinka pavienę tęstinę veiką, ar sudaro kelias veikas.

> Pavyzdžiui, asmuo, atliekantis laisvės atėmimo bausmę kartu su bendrininku, paskambina trims skirtingiems asmenims, nurodydamas nukentėjusiajam apgaulingas aplinkybes ir reikalavimą sumokėti, o bendrininkas laisvėje iš vieno asmens paima 2000 eurų, iš antro – 8000 eurų, trečiasis perveda į bendrininko sąskaitą 3000 eurų. Galimi keli kvalifikavimo variantai, sukelsiantys skirtingas teisines pasekmes: tai trys savarankiško sukčiavimo atvejai, kiekvienas kvalifikuojamas pagal BK 182 str. 1 d.; arba tai – vienas tęstinis didelės vertės sukčiavimas, kvalifikuojamas pagal BK 182 str. 2 d. Nuo pasirinkto kvalifikavimo priklausys veikos sunkumas, baigtumo momentas, bausmės skyrimas, senaties terminų skaičiavimas, t. y. teisinės pasekmės. Apie daugetą išsamiai rašoma kitame skyriuje.

Kvalifikavimo taisyklės ir tvarka

Kvalifikuojant pavienes nusikalstamas veikas visais atvejais svarbu sistemingumas. Susidūrus su gyvenimišku atveju ir stokojant informacijos ar vertinat sudėtingas situacijas, skaitant asmens pareiškimą apie galimai nusikalstamus veiksmus, vertinant pranešimą turi aiškėti vienos veikos buvimas.

> **Taisyklė: viena pavienė baigta veika atitinka vieną BK straipsnį ir jo dalį.**

Nurodant BK straipsnį visais atvejais privaloma nurodyti straipsnio dalį, jei straipsnis turi daugiau negu vieną dalį. Negalima veikos kvalifikuoti pagal visą straipsnį, nenurodant dalies, arba pagal kelias dalis iš karto. Kiekviena BK straipsnio dalis atitinka atskirą normą, numatančią konkrečius įrodinėtinus sudėties požymius ir turinčią sankciją. Todėl dalies nenurodymas yra esminis baudžiamojo įstatymo taikymo pažeidimas, o kartu ir baudžiamojo proceso pažeidimas, nes neįmanoma užtikrinti asmens teisių.

Kvalifikuojančio požymio inkriminavimas

Veika kvalifikuojama pagal sudėtį, numatančią labiausiai atitinkantį kvalifikuojantį požymį, ir laikomasi taisyklės, kad daugiausia kvalifikuojančių požymių numatanti sudėtis apima prieš tai buvusias sudėtis. Išimtis gali būti tada, kai tame pačiame straipsnyje numatytos kelios sudėtys, pasižyminčios visiškai skirtingais požymiais (teroro aktas).

> **Taisyklė: veikai kvalifikuoti parenkama tinkamiausia straipsnio dalis. Jei veika atitinka kelias straipsnio dalis, parenkama tik viena, labiausiai tinkanti dalis, numatanti daugiausiai veiką atitinkančių požymių.**

Įstatymo straipsnių dalys sukonstruotos taip, kad kiekviena paskesnė kvalifikuota sudėtis (norma, numatanti daugiau požymių) apima prieš tai buvusią normą. Kelių dalių iš karto nurodyti negalima, kai vertinama pavienė veika (kelios straipsnio dalys gali būti nurodytos tik esant sutapčiai, žr. skyrių apie daugetą).

Kvalifikuojant veikas svarbus tikslumas ir įstatymo logikos laikymasis. Būtina nurodyti straipsnius, dalis, punktus taip, kaip jie nurodyti baudžiamajame įstatyme. Jei straipsnio dalyje yra keli punktai ir veika atitinka vienos dalies kelis punktus, turi būti nurodomi visi punktai:

> **Taisyklė: jei viena straipsnio dalis turi kelis punktus, turi būti nurodyti visi veiką atitinkantys tos dalies punktai.**
>
> Pavyzdžiui, nužudymas šeimos nario kankinant, iš savanaudiškų paskatų: BK 129 str. 2 d. 3 p., 6 p., 9 p.

Kvalifikuojant straipsniai paprastai nurodomi pagal numeraciją nuo mažiausių link didžiausių, pradedant bendrosios dalies straipsniais (24 str. 3 d., 128 str. 1 d. pagal nuoseklią loginę seką). Jei veikų aprašymo logika reikalauja, skaitmeninio eiliškumo gali būti nesilaikoma.

Nebaigtų veikų kvalifikavimas. Nusikalstamos veikos stadijos ir jų reikšmė kvalifikuojant nusikalstamas veikas

„Nusikaltimas“ pirmiausia suprantamas kaip baigtas veiksmas ar akivaizdus

padarinys – nužudytas žmogus, išlaužtos durys, dingęs turtas, ištuštėjusi sąskaita, suklastotas dokumentas ar panašiai. Todėl kiekviename BK specialios dalies straipsnyje suformuluotas baigtos nusikalstamos veikos apibrėžimas, o nusikaltimo baigtumas, kaip jau minėta, yra esminė veikos charakteristika. Iš baudžiamojo įstatymo apibrėžimo matyti, kokie veiksmai, kokius padarinius sukėlę, kokioms aplinkybės esant baudžiami, – ką valstybė draudžia ir už ką baudžia.

Tačiau kaltininkui ne visada pasiseka įgyvendinti nusikalstamus sumanymus. Pasitaiko atvejų, kai pradėta daryti nusikalstama veika dėl vienokių ar kitokių priežasčių nutrūksta, nėra pabaigiama, bet ją reikia įvertinti:

a) Šūvis iš pravažiuojančio automobilio į šaligatviu einantį žmogų. Šaulys nepataikė, asmuo, į kurį šauta, nepatyrė jokio sužalojimo.
b) Naktį kaimynai pastebėjo kelis asmenis, vieną jų nešiną laužtuvu, jie išlaužė gretimo namo duris, bandė patekti į vidų, bet išgąsdinti signalizacijos nieko nepaėmę pabėgo.
c) Vakarėlio metu pavartojus alkoholio, vaikinas įviliojo merginą į kitą patalpą, užspaudė ją, panaudodamas fizinį smurtą bandė atlikti lytinį aktą, bet nukentėjusioji pasakė serganti sunkia lytiniu keliu plintančia liga, po ko kaltininkas savo veiksmų nebetęsė, o nukentėjusiajai pavyko ištrūkti ir pabėgti.

Pasitaiko ir atvejų, kai veika dar nepradėta daryti, jai tik ruošiamasi, bet ji tokia pavojinga, kad privalomas teisinis įvertinimas:

d) Kriminalinės žvalgybos metu gauta žinių, kad asmuo ruošiasi teroro aktui – planuoja susprogdinti sprogmenį viešoje vietoje siekdamas įbauginti visuomenę ir taip atkreipti dėmesį į jam svarbius tikslus.

Teisiniam įvertinimui tokių situacijų, kurios pavojingos, panašios į baigtus nusikaltimus, bet nesukėlė pavojingų padarinių, arba nebuvo atlikti visi įstatymo numatytu pavojingi veiksmai, skirtas stadijų institutas. Jis apima ir situacijas, kurios savaime labai pavojingos – kaip rengimasis sunkiems arba labai sunkiems nusikaltimams. Stadijų institutas padeda teoriškai išskaidyti tyčinę veiką į loginę nusikalstamų veiksmų grandinę, pagrįsti atsakomybę už nebaigtą veiką, pagrįsti valstybės teisę bausti už potencialiai pavojingą asmens veiką. Praktiniu požiūriu stadijų institutas padeda kvalifikuoti pavojingas nebaigtas veikas.

Stadijų institutas padeda kvalifikuoti nebaigtas veikas, nes susieja jau atliktus pavojingus veiksmus, kurie nevisiškai atitinka specialiosios dalies straipsnio dispoziciją, su baigtos nusikalstamos veikos apibrėžimu. Teorijoje išskiriamos trys nusikalstamos veikos stadijos:

- rengimasis padaryti sunkų arba labai sunkų nusikaltimą (BK 21 str.);
- pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką (BK 22 str.);
- baigta nusikalstama veika (BK specialiosios dalies straipsnis).

Su stadijomis susijęs nusikalstamos veikos baigtumo nustatymas, jos padarymo laiko nustatymas, todėl tiesiogiai susijęs ir kvalifikavimas. Dauguma veikų yra baigtos, todėl tyrimo metu stadijų taikymo klausimas nekyla: kai veika baigta, nors ir praėjusi visas stadijas, ji

vertinama kaip baigta veika. Tais atvejais, kai nusikalstama veika baigta, ji kvalifikuojama tik pagal specialiosios dalies straipsnį ir jo dalį, numatantį tinkamiausius situacijai požymius.

Tais atvejais, kai veika nebaigta, kvalifikavimui taikomos ne tik specialiosios dalies straipsnio normos, bet ir bendrosios dalies normos, įtvirtintos nusikalstamos veikos stadijų institute.

Baudžiamosios teisės teorijoje nebaigta veika kartais įvardijama „parengtine nusikalstama veika" arba „veika, nutrūkusi parengtinės veikos stadijoje". Šie pavadinimai – teisinės tradicijos dalis, jie nėra visiškai tikslūs, nes pasikėsinimas jau yra veikimas, kai nusikalstama veika pradedama daryti, todėl tai nebūtinai „parengtiniai veiksmai" tiesiogine žodžio prasme.

Teisinis ir faktinis veikos baigtumas stadijų požiūriu

Teisinis veikos baigtumas yra toks, kuris siejamas su BK specialiosios dalies straipsnio dispozicija. Jis numatytas įstatyme, kyla iš pavojingos veikos ir pavojingų padarinių aprašymo ir nustatomas aiškinant kiekvieną konkrečią sudėtį. Su juo siejamas baudžiamosios atsakomybės kilimas. Faktinis veikos baigtumas siejamas su konkretaus kaltininko konkrečiu metu atliktais veiksmais. Faktinis baigtumas išreiškia nusikalstamos veikos padarymo momentą. Teisinis ir faktinis baigtumas gali sutapti, bet gali ir nesutapti. Kaltininko sumanymus padaryti konkretų neteisėtą veiksmą apima jo tyčią, kuri nebūtinai realizuojama visiškai. Pavyzdžiui, iššaginimo nusikaltimas laikomas baigtu nuo lytinio akto pradžios, todėl lytinio akto baigtumas kvalifikavimui įtakos neturi; jei lytinis aktais nebaigtas, iššaginimo nusikaltimas vis tiek yra baigtas. Vagystės atveju teisinis veikos baigtumas siejamas su momentu, kai kaltininkas gali disponuoti pagrobtu daiktu; todėl daikto paėmimas, turėjimas rankose, naudojimasis juo nereiškia baigtos vagystės, kol kaltininkas neapleis saugomos patalpos, teritorijos.

Tęstinės veikos atveju, kai egzistuoja keli nusikalstami veiksmai, galimos pertraukos tarp jų, teisinis baigtumas yra paskutinio veiksmo padaryto laikas. Jei kaltininko sumanymas nutraukiamas, gali nutikti taip, kad jis atliko ne visus sumanytus veiksmus, bet teisiškai veika bus laikoma baigta. Jei nusikalstamos veikos sudėtį sudaro alternatyvūs veiksmai (pavyzdžiui, dokumento klastojimas ar jo panaudojimas, BK 300 str.), teisinis veikos baigtumas bus bet kurios iš alternatyvių veikų atlikimas arba bet kurio padarinio sukėlimas (pavyzdžiui, BK 228 str., didelės žalos asmeniui ar valstybei sukėlimas: mušant įtariamąjį apklausos metu padaroma žala asmeniui iš karto; žala valstybei taip pat padaroma, nes nukenčia jos autoritetas dėl nusikalstamų pareigūnų veiksmų, tačiau ji gali būti konstatuota tik faktui paaiškėjus).

Trunkančiosios (trunkamosios) veikos atveju šios veikos teisinis baigtumas siejamas su įstatymo, teisės akto pažeidimu arba privalomos pareigos nevykdymu (Prapiestis, 2004,

p. 130). Tačiau tokia nuostata abstrakti ir nepasako, kada veika aiškiai baigta: pareigos nevykdymo arba teisės akto pažeidimo aplinkybės niekam nežinomos tol, kol jos nepaaiškėja. Todėl tokios veikos baigtumas siejamas su jos nutraukimu – tada, kai ji paaiškėja. Po neteisėto veiksmo, pažeidžiančio įstatymą, padarymo (pavyzdžiui, neteisėto narkotinių medžiagų įgijimo) tolesni faktiniai kaltininko veiksmai ar jų nebuvimas nepaveikia veikos padarymo laiko ar baigtumo, jei šios veikos jis nenutraukia savo noru. Nors teisiškai trunkamoji veika jau baigta, teisės akto pažeidimas gali trukti dar tam tikrą laiką. Faktinis veikos baigtumas priklausys nuo konkrečių jos baigimo aplinkybių: kaltininkas pats nutrauks tokią veiką (pavyzdžiui, pats nuneš į policiją nelegaliai turimas narkotines medžiagas, ginklus), ją nutrauks teisėsauga (pavyzdžiui, policija ras ginklą per kratą), arba dėl įstatymų pasikeitimo išnyks asmeniui nustatyta pareiga (pavyzdžiui, iš narkotinių medžiagų sąrašo pašalinus asmens laikomą medžiagą ar padidinus tokios medžiagos minimalų kiekį, būtiną baudžiamajai atsakomybei).

Rengimosi stadija ir jos baudžiamumas. Rengimosi teisiniai ir faktiniai kriterijai

> **„21 straipsnis. Rengimasis padaryti nusikaltimą**
>
> 1. Rengimasis padaryti nusikaltimą yra priemonių ir įrankių suieškojimas ar pritaikymas, veikimo plano sudarymas, bendrininkų telkimas arba kitoks tyčinis nusikaltimo padarymą lengvinančių sąlygų sudarymas. Asmuo atsako tik už rengimąsi padaryti sunkų ar labai sunkų nusikaltimą.
>
> 2. Asmuo už rengimąsi padaryti nusikaltimą atsako pagal šio straipsnio 1 dalį ir šio kodekso straipsnį, kuris numato atitinkamą baigtą nusikaltimą. Bausmė tokiam asmeniui gali būti švelninama remiantis šio kodekso 62 straipsniu.“

Kai reikia kvalifikuoti nusikalstamą veiką, kuriai dar tik rengtasi, svarbu nustatyti, kokiam konkrečiam nusikaltimui rengtasi ir ar atlikti veiksmai atitinka baudžiamojo įstatymo draudžiamą rengimąsi.

Todėl rengimosi teisinio vertinimo ir kvalifikavimo požiūriu svarbūs šie esminiai momentai: pirma, baudžiama tik už rengimąsi padaryti sunkų ar labai sunkų nusikaltimą; antra, rengimasis turi būti konkretus, t. y. tik rengimasis konkrečiam nusikaltimui – konkretaus asmens nužudymui, konkrečiam teroro aktui, konkrečiam orlaivio užgrobimui, pan.; trečia, rengimasis turi atitikti įstatyme numatytų rengimosi veiksmų pavyzdinį sąrašą ir būti realus, tikras; ketvirta, rengimosi stadijoje veika nutrūksta ir ji neperauga į pasikėsinimą, ir nutrūksta ne dėl kaltininko valios – kitų veiksnių, kurie neleidžia jos baigti.

Rengimosi pradžia: nusikalstamas sumanymas ir tyčios susiformavimas. Tyčios atskleidimas

Rengimasis kaip kryptingų veiksmų atlikimas (retais atvejais – neveikimas) prasideda

nuo nusikalstamo sumanymo, kuris konkretizuojamas susiformavus tyčiai padaryti konkretų nusikaltimą. Kadangi asmuo nebaudžiamas už mintis, idėjas, vizijas, kol jos neįgauna veiksmų, keliančių pavojų pavidalo, tyčios susiformavimas nekelia pavojaus ir negali būti baudžiamas. Vien nusikalstamas sumanymas padaryti kažką blogo (atkeršyti primušant, smurtauti, įbauginti smurtu, užvaldyti svetimą didelės vertės turtą, įgyti turtinę teisę) arba nuomonės išreiškimas (jei ji nėra grasinimas ar smurto kurstymas), nelydimas konkrečių veiksmų, nėra baudžiamas ir nėra laikomas rengimusi. Tai – tyčios atskleidimas. Rengimasis prasideda tada, kai imamasi apčiuopiamų veiksmų, kurie leis padaryti nusikalstamą veiką. Kitaip tariant, asmens turimas sumanymas tampa nusikalstamu sumanymu, formuojančiu jo tyčią – pasiryžimą konkrečiai nusikalstamai veikai. Rengimuisi būdinga išankstinė, detali, konkretizuota tyčia.

Rengimasis sunkiam arba labai sunkiam nusikaltimui

Ne bet koks rengimasis padaryti nusikalstamą veiką baudžiamas. Baudžiama tik už rengimąsi padaryti sunkų arba labai sunkų nusikaltimą. Šiuolaikinė, gerbianti žmogaus teises ir laisves valstybė negali skverbtis į privatų žmonių gyvenimą, privačios veiklos sferą kitaip nei tik saugodama visuomenę, viešąjį interesą. Šiuolaikinė valstybė negali riboti žmonių veiklos ir iniciatyvos, nuomonių raiškos, jei tai nekenkia visuomenei. Pozityvus teisinis reguliavimas numato platų socialiai naudingų ar socialiai neutralių veikų lauką. Ir priešingai – draudimų laukas, baudžiamosios teisės reguliavimo sritis visada privalo būti atsakingai ribojama.

Valstybė nedraudžia, jei tai nebūtina. Remiantis gerai žinoma taisykle, „leidžiama viskas, kas nedraudžiama“, ją papildo moralės normų ir neformalaus reguliavimo sistemos, funkcionuoja atskiri individai, sudarantys visuomenę. Valstybės teisė ir galia bausti ne beribė, o ribojama bendro visuomenės poreikio gyventi saugiai ir atskirų individų teisių apsauga. Todėl bet koks baudžiamojo įstatymo baudimas ar draudimas turi būti pamatuotas ir taikomas proporcingai siekiamam rezultatui – visuomenės poreikiui gyventi saugiai.

Rengimasis, turintis objektyvių pavojingumo bruožų, gali būti ir nusikalstamas, ir nenusikalstamas (pavyzdžiui, sprogmens gaminimas gali būti ir ruošiantis turto sunaikinimui, ir pramogai, fejerverkams; gali būti ir naudingam tikslui – statybai, kai reikia išsprogdinti uolas ar senas įtvirtintas konstrukcijas). Rengimasis kažkam, neatsižvelgiant į tikslą, gali būti ir objektyviai pavojingas (sprogmens gaminimas), ir visiškai nekeliantis įtarimo, socialiai neutralus (kirvio įsigijimas). Atitinkamai, valstybės intervencija į asmens privačios veiklos ir iniciatyvos sferą galima tik tiek, kiek jos reikia visuomenės saugumui užtikrinti.

Tai reiškia, kad už rengimąsi valstybė gali bausti tik tada, kai rengimasis yra objektyviai labai pavojingas ir nukreiptas į įstatymo saugomas vertybes, joms potencialiai žalingas. Todėl galiojantis baudžiamasis įstatymas numato baudimą tik už rengimąsi sunkiam arba labai

sunkiam nusikaltimui. Jei rengimosi veiksmai labai pavojingi, savaime pavojingi, tai įstatymų leidėjas tokį rengimąsi jau laiko baigtu nusikaltimu, tokie veiksmai sudaro savarankišką sudėtį, jie vertinami kaip baigtas nusikaltimas:

> „<...> kas teroristiniais tikslais gamino, įgijo, laikė, gabeno, perdavė ar kitaip disponavo šaunamuoju ginklu, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis, branduolinėmis ar radioaktyviosiomis medžiagomis <...>“ – laikoma baigtu teroro aktu ir kvalifikuojama kaip baigta veika, BK 250 str. 1 d., nors dalis šių veikų yra tik rengimosi veiksmai.

LAT nurodoma:

> rengimusi tiesiogiai į numatytą nusikaltimo dalyką dar nesikėsinama, rengimosi veikoje nėra ir kitų sumanyto nusikaltimo sudėties objektyviųjų požymių, nes kaltininkas yra nusprendęs, kad tik po atitinkamo pasirengimo pradės daryti sumanytą nusikaltimą, t. y. „pereis“ į pasikėsinimo stadiją. Rengimasis padaryti nusikaltimą yra veiksmai, kuriais palengvinamas nusikaltimo sudėties objektyviųjų požymių realizavimas (LAT, Nr. 2K-130-693/2017, 2K-345-511/2018).

Rengimosi konkretumas kaip esminė atsakomybės sąlyga

Kad būtų nusikalstamas, rengimasis turi būti konkretus. LAT praktikoje nurodoma, kad rengimasis yra ne bet kokie, o tik konkretūs veiksmai (LAT, Nr. 2K-345-511/2018, 2K-130-693/2017, 2K-7-162-303/2019). Konkretumas sietinas su konkrečiu asmeniu, kuris turi konkretų nusikalstamą sumanymą ir jo įgyvendinimui pradeda daryti konkrečius veiksmus – ruošiasi jam. Baudžiamąja teisine prasme negali būti abstraktaus rengimosi *bendrai nusikaltimui* arba *kažkokiam nusikaltimui*. Galimas rengimasis konkretaus asmens nužudymui, rengimasis teroro aktui, t. y. konkrečiai uždraustai veikai, apibrėžtai ne tik rūšiniais, bet ir individualiais požymiais.

Vadovaujantis LAT praktika, rengimasis padaryti nusikaltimą turi atitikti ne tik BK 21 str. 1 d. nustatytus požymius – teisiniam rengimosi stadijos vertinimui turi reikšmės ir BK specialiosios dalies straipsnyje apibrėžti veikos (kurią ketinama daryti) požymiai. Rengimasis priklauso nuo konkrečių aplinkybių, susijusių su daromos nusikalstamos veikos pobūdžiu, nusikalstamo tikslo įgyvendinimo būdu ir kt. (LAT, Nr. 2K-43-387/2022).

Kvalifikavimo požiūriu šios nuostatos labai svarbios. Vertinant veiką, ar ją reikia kvalifikuoti kaip rengimąsi, faktų analizė konkrečioje situacijoje ir įstatymo nuostatų sugretinimas su turimais duomenimis leidžia padaryti išvadas apie rengimosi nusikalstamą, arba priešingai – nenusikalstamą pobūdį. Todėl konkretumo reikalavimas privalo rengimąsi susieti su potencialiai būsima nusikalstama veika. Nenustačius konkretumo, negalima veiksmo kvalifikuoti kaip rengimosi konkrečiam nusikaltimui. Tokiu atveju kvalifikuoti galima tik faktiškai jau atliktus pavojingus veiksmus (pavyzdžiui, nesant pakankamai duomenų apie rengimąsi nužudyti, bet radus ginklą, veiksmai kvalifikuojami kaip baigtas ginklo laikymas, nešiojimas neturint leidimo pagal BK 253 str. 1 d.).

Įstatymas numato pavyzdinį, neišsamų rengimosi veiksmų sąrašą. Juo yra priemonių ir įrankių *suieškojimas ar pritaikymas*, *veikimo plano sudarymas*, *bendrininkų telkimas* arba *kitoks tyčinis nusikaltimo padarymą lengvinančių sąlygų sudarymas*. Įstatymas numato aktyvius veiksmus, bet galimos įvairios variacijos – gali būti ir neveikimas (padarymą lengvinančių sąlygų sudarymas). Todėl nustatant rengimąsi tyrimo metu negalimos ir teisiškai nepakankamos „aptakios", neturinčios konkretaus faktinio turinio formuluotės (pavyzdžiui, A. A. rengėsi „nenustatytu laiku, nenustatytoje vietoje, veikdamas su tyrimo nenustatytais asmenimis, telkdamas jų veiksmus <...>"). Visuma nenustatytų aplinkybių paneigia konkretumo reikalavimą. Konkretumas patvirtina rengimosi realumą (tikrumą), tikrą, o ne tariamą pobūdį. Vertinant rengimąsi, realumo (tikrumo) reikalavimai ypač svarbūs. Todėl nustatant rengimąsi turi būti nustatyti konkretūs faktiniai veiksmai, kurie atitinka priemonių, įrankių suieškojimą, pritaikymą (pavyzdžiui, ginklo įgijimas, dujinio pistoleto perdarymas į kovinį), veikimo plano sudarymas, bendrininkų telkimas.

Rengimosi padaryti sunkų ar labai sunkų nusikaltimą kriterijų nustatymas

Kvalifikuojant rengimąsi ir formuluojant pranešimą apie įtarimą ypatingas dėmesys skiriamas rengimosi konkretumui ir sąsajai su konkrečiu nusikaltimu. Konkretumo kriterijus reiškia, kad nėra „rengimosi nužudymui", bet yra rengimasis nužudyti konkretų asmenį A., susietas su konkrečiais veiksmais (įrankių įsigijimu, pritaikymu, planavimu, sekimu, pan.).

Kvalifikuojant rengimąsi, būtina kiekvienu atveju nustatyti veikos kategoriją – kokio sunkumo nusikaltimui rengtasi (11 str. 3–6 d.). Šiuo tikslu būtina išanalizuoti konkretaus BK specialiosios dalies straipsnio visų dalių sankcijas redakcijoje, galiojusioje rengimosi metu. Jei įstatymo redakcija keitėsi, šias sankcijas palyginti su sankcija, galiojančia vertinimo metu, ir padaryti išvadą dėl rengimosi baudžiamumo. Po to, sistemiškai vertinant konkrečius užfiksuotus kaltininko veiksmus, nustatyti, ar šie veiksmai atitinka pavyzdinę įstatyme numatytų sąlygų visumą – priemonių ir įrankių suieškojimą ar pritaikymą, veikimo plano sudarymą, bendrininkų telkimą arba kitokį tyčinį nusikaltimo padarymą lengvinančių sąlygų sudarymą. Kadangi sąrašas neišsamus, kitoks tyčinis nusikaltimo padarymą lengvinančių sąlygų sudarymas turi būti aprašytas procesiniame dokumente kaip konkretūs, ne hipotetiniai veiksmai (pavyzdžiui, praktikoje vartojama formuluotė „sistemingas būsimojo nusikaltimo nukentėjusiojo sekimas, jo dienotvarkės ir naudojamų automobilių išsiaiškinimas" rengiantis nužudymui). Kiekviena iš nurodytų aplinkybių turės būti įvertinta teismo. Esant reikalui, kvalifikuojant reikia atriboti rengimąsi nuo pasikėsinimo.

Rengimosi metu padarytų kitų veikų kvalifikavimas. Kvalifikavimo teisinė išraiška

Įtvirtinant kvalifikavimą procesiniame dokumente, kaip reikalauja BK 21 str. 2 d., nurodoma BK 21 str. 1 d. ir specialiosios dalies straipsnis, kuris numato atitinkamą baigtą nusikaltimą. Rengimasis kaip faktiškai atlikti veiksmai turi būti motyvuojant susietas su konkrečios sudėties požymiais.

Jei rengimosi metu padaromi veiksmai, kurie gali būti vertinami kaip savarankiškas baigtas nusikaltimas, tokie veiksmai turi būti kvalifikuojami kaip rengimasis padaryti suplanuotą (planuojamą nusikaltimą) ir baigto nusikaltimo sutaptis.

> Pavyzdžiui, A. A. pagamino sprogmenį ir įgijo ginklą nužudymui. Tokie veiksmai kvalifikuojami kaip rengimasis nužudyti konkretų asmenį Z. F. ir baigtas nusikaltimas – ginklo įgijimas ir sprogmens pagaminimas, pagal BK 21 str. 1 d., 129 str. 2 d. 7 p. ir 253 str. 1 d.

Kadangi nėra rengimosi apskritai, vien BK 21 str. 1 d. be nuorodos į specialiosios dalies straipsnį procesiniuose dokumentuose negali būti nurodomas, nes tai neatitinka įstatymo reikalavimų ir nenustato baudžiamojo teisinio santykio turinio.

Pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką

> „**22 straipsnis. Pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką**
>
> 1. Pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką yra tyčinis veikimas ar neveikimas, kuriais tiesiogiai pradedamas daryti nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas, jeigu veika nebuvo baigta dėl nuo kaltininko valios nepriklausančių aplinkybių.
>
> 2. Pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką yra ir tada, kai kaltininkas nesuvokia, jog jis veikos negali pabaigti todėl, kad kėsinasi į netinkamą objektą arba naudoja netinkamas priemones.
>
> 3. Asmuo už pasikėsinimą padaryti nusikalstamą veiką atsako pagal šio straipsnio 1 arba 2 dalį ir šio kodekso straipsnį, kuris numato atitinkamą baigtą nusikaltimą. Bausmė tokiam asmeniui gali būti švelninama remiantis šio kodekso 62 straipsniu.“

Pradėta, bet nebaigta nusikalstama veika

Pasikėsinimas yra stadija, kai nusikalstama veika jau daroma, bet nepabaigiama. Tai situacija, kai asmuo jau pradeda daryti nusikalstamą veiką – tokią, kaip ji aprašyta sudėtyje ar tiesiogiai vedančią link jos. Visiško atitikimo tarp faktinių kaltininko veiksmų ir normoje įtvirtintų požymių gali nebūti, nes, pavyzdžiui, paprastoji dispozicija detaliai nenurodo galimų veikimo variantų. Kaltininko veikimas atitinka dispoziciją vertinant sistemiškai, bet ne gramatiškai. Kaltininko veikimas atitinka įstatymą bent dalies veikos požiūriu, o atskirais atvejais – dalies padarinių požiūriu. Todėl šis atitikimas yra funkcinis, nustatomas konkrečiu atveju – daromi konkretūs veiksmai, kurie nebūtinai aprašyti žodžiais, bet juos atitinka.

> Pavyzdžiui, A. A. norėjo nužudyti Z. F., šovė į jį, bet nepataikė – siektas padarinys neatsirado. Neteisėto veiksmo atitikmuo įstatymui nustatomas aiškinant paprastąją dispoziciją, nes „šūvis“

tiesiogiai dispozicijos neatitinka, dispozicijoje nurodyta „nužudė“. Atlikta veika reiškia, kad norėjo nužudyti, šovė ir nepataikė. Gyvybė nepažeista, nenužudė, bet pavojus sukeltas realus, tikras, veiksmas nusipelno baudžiamojo įvertinimo, baudžiamųjų normų pritaikymo.

Teisinis pasikėsinimo vertinimas – ir normos detalizavimas veiksmų požiūriu, ir jos aiškinimas siekiant adekvataus įvertinimo, abipusio veikos ir įstatymo atitikimo įvertinimo.

Atliekant normos sulyginimo su faktinėmis aplinkybėmis loginę operaciją visada svarbus įstatymo aiškinimas – tiek abstrakčiu teoriniu lygmeniu, tiek vertinant teismų praktiką panašiose bylose.

Paprastai pasikėsinimas yra aktyvūs veiksmai, bet neatmetama ir pasikėsinimo neveikimu galimybė.

Pavyzdžiui, slaugytojas nemaitina sunkiai sergančio ligonio, siekdamas jo išsekimo ir mirties. Tokio neveikimo kaip pasikėsinimo nužudyti įvertinimas (BK 22 str. 1 d., 129 str. 1 d.) reikalauja konteksto nustatymo ir pagrindimo faktais – kiek laiko nemaitino, kokią pareigą turėjo, kodėl jos nesilaikė, ar tai buvo sąmoningas pasirinkimas. Įstatymo normos dispozicija, kaip parodyta aukščiau – abstrakti („tas, kas nužudė“). Todėl teisinis pasikėsinimo vertinimas yra loginė, sisteminė įstatymo taikymo operacija susiejant kelių normų ir faktų visumos vertinimą į vieną logišką grandinę, kuri turi būti aprašyta procesiniame dokumente. Pasikėsinimo kvalifikavimą parodys BK straipsniai, o turiningąjį vertinimą atskleis įtarimo, vėliau kaltinimo formuluotė.

Pasikėsinimas neveikimu paprastai siejamas su atvejais, kai įstatymas numato padarinius (materialios sudėtys, padarinių nusikalstamos veikos). Bet ne visos materialiosios sudėtys leidžia taikyti pasikėsinimą. Egzistuoja atvejų, kai baudžiamoji atsakomybė galima tik viršijus kitų rūšių atsakomybės kilimui būtiną ribą: pavyzdžiui, padarius didelę žalą (piktnaudžiavimas tarnyba, BK 228 str.). Iki didelės žalos padarymo piktnaudžiavimas sukelia drausminę (tarnybinę) atsakomybę. Todėl kvalifikuoti veiką kaip pasikėsinimą piktnaudžiauti atrodytų įmanoma, bet vertinant sistemiškai – nelogiška ir neteisinga, todėl tokia galimybė paneigta. Baudžiamosios teisės teorijoje, jos laikosi ir teismų praktika. Nustatyti atvejus, kai materialioje sudėtyje pasikėsinimas negalimas, padeda įstatymo sisteminė analizė.

Pasikėsinimo pradžia

Pasikėsinimo pradžia – veiksmas, kuris prives prie padarinio (arba prie sudėties realizavimo). Todėl pasikėsinimas dažniausiai yra veiksmas, kuris numatytas dispozicijoje, arba veiksmas, kuris dispozicijoje tiesiogiai nenumatytas, bet padaromas prieš pat pavojingą veiką arba yra šios veikos sudėtinė dalis (pavyzdžiui, užsimojimas peiliu siekiant sužaloti). Toks veiksmas atskleidžia sumanytos ir daromos veikos esmę, yra jos pradžia ir sudėtinė dalis, jis atskleidžia veikos akivaizdumo požymį (Prapiestis, 2004, p. 140).

Pasikėsinimas gali būti logiška rengimosi veiksmų tąsa, vykti po pasirengimo. Bet galimas pasikėsimas ir be pasirengimo – tiesiog veikos darymas arba, kaip priimta sakyti praktikoje, – „sudėties realizavimas“. Aiškinant pasikėsinimą svarbus konkrečioje dispozicijoje

numatytos pavojingos veikos požymio aiškinimas, taip pat padarinių, jei tokie yra, aiškinimas, ir adekvatus BK 22 str. 1 ir 2 d. aiškinimas.

Pasikėsinimo realumas ir tyčia

Pasikėsinimas turi būti realus, tikras, vykstantis laike ir padarytas tyčia. Atsitiktinis veiksmas, atrodantis pavojingai, bet nesukėlęs padarinių ar sukėlęs atsitiktinius padarinius (netyčia nukritęs pistoletas nuo smūgio iššovė ir sužalojo žmogų), nereiškia pasikėsinimo. Todėl atsitiktinio veiksmo, nelaimingo įvykio atribojimas nuo pasikėsinimo – svarbi tyrimo dalis.

Teismų praktikoje pasikėsinimui būdingos tyčios elementu laikomas jos apibrėžtumas (konkretumas, neabstraktumas), nes tik tai sudaro pagrindą sieti asmens baudžiamąją atsakomybę su padariniais, kurių buvo tik siekiama ir kurie tikrovėje nekilo (LAT, Nr. 2K-248/2013, 2K-13-976/2018, 2K-12-942/2018, 2K-212-303/2018, 2K-115-788/2020). Pasikėsinimui kaip tyčinio nusikaltimo stadijai būdinga tai, kad kaltininkas jau yra pradėjęs realizuoti ketinimą padaryti nusikaltimą, tačiau jo nebaigia dėl priežasčių, nepriklausančių nuo jo valios.

Rengimasis, perauges į pasikėsinimą, ir šių stadijų ribos

Galimos situacijos, kai kryptingi rengimosi veiksmai perauga į pasikėsinimą. Kur yra riba, skirianti rengimąsi ir pasikėsinimą, sprendžiama konkrečiu atveju vertinant asmens veiksmus. Tai priklauso nuo aplinkybių – vietos, būdo, kaltininko sumanymo detalumo.

> Pavyzdžiui, A. B., suplanavęs pagrobti svetimą turtą iš numatyto, stebėto namo, pasigamina ar kitu būdu įgyja visraktį. Su šiuo visrakčiu naktį jis ateina prie suplanuoto apvogti namo. Norėdamas patekti į vidų, šį visraktį jis įkiša į durų spyną. Koks detalus tokios parengtinės veikos vertinimas? Teisiniu požiūriu, visrakčio įgijimas, konkretaus namo numatymas, jame esančių vertybių buvimo ištyrimas – tai rengimosi veiksmai. Atvykimas į veikos vietą su visrakčiu naktį – taip pat rengimosi vagystei veiksmai. Rengimasis vagystei įsibraunant į patalpą pagal galiojantį BK nebaudžiamas, nes yra apysunkis nusikaltimas. Jei rengiamasi didelės vertės, didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčių vertybių vagystei, toks rengimasis baudžiamas (BK 22 str. 1 d., 178 str. 3 d.).
>
> Visrakčio įkišimas į spyną – jau pasikėsinimo pradžios veiksmai, nes jie atitinka įsibrovimo į patalpą, saugyklą pradžios veiksmus ir įsibrovimo kaip vagystės padarymo būdo požymius (BK 178 str. 2 d). Taigi, galima teigti, kad pasikėsinimo pradžią nulemia ne pagrobimo, bet įsibrovimo požymis, nes jis sistemiškai pirmesnis ir yra sudėtinė vagystės teisinės konstrukcijos dalis. Kai visraktis spynoje, nors durys dar nėra atidarytos ir dar neužvaldytos grobiamos vertybės, nepradėta realizuoti pati veika pagrobimo veika, paimamas nusikaltimo dalykas, konkretus daiktas, jis dar neišnešamas iš patalpos, bet pasikėsinimas jau vyksta. Veiksmų visuma, skirta nusikalstamos veikos padarymui, rezultatui jau vyksta. Šiuo atveju teisiniam vertinimui svarbi nusikaltimą sudarančių sudėties požymių visuma: dalykas (grobiamo daikto vertė lemia kėsinimosi stadijos baudžiamumą), būdas (įsibrovimas į patalpą panaudojant visraktį, lemia pasikėsinimo pradžią);

kada daiktai išnešami už patalpos, saugyklos ribų arba už sodybos ribų, jei ši teritorija saugoma, lemia nusikalstamos veikos baigtumą (nusikaltimas baigtas, kai kaltininkas gali nevaržomai neteisėtai disponuoti užvaldytu turtu („pagrobė turtą“), yra apleidęs saugomą patalpą ir teritoriją).

Todėl sprendžiant apie stadijų ribas, veikos baigtumą, svarbūs tiek pagrindiniai sudėties požymiai (veika, padariniai), tiek fakultatyviniai sudėties požymiai (dalykas, būdas, aplinkybės), tiek ir pačios faktinės aplinkybės – kas užfiksuota vaizdo kamerų, ką pasakoja liudytojai, ką byloja įvykio vietos ypatybės. Įstatymo aiškinimas ir detali faktų analizė padeda atsakyti į aktualius kvalifikavimui klausimus.

Teismų praktikoje nurodoma, kad rengimosi ir pasikėsinimo stadijos viena nuo kitos skiriasi kaltininkų atliktų veiksmų pobūdžiu, nusikalstamos veikos motyvo, tikslo ir kaltės realizavimo laipsniu, nusikalstamos veikos nutrūkimo momentu, skirtingu priartėjimo prie baigtos nusikalstamos veikos laipsniu, tačiau esminis šių stadijų darant nusikalstamą veiką skirtumas yra tai, kad pasikėsinimo atveju tiesiogiai siekiama veiką padaryti, o rengimusi tik sudaromos sąlygos tokią veiką pradėti (Nr. 2K-43-387/2022).

Pasikėsinimo požymiai, rūšys ir jų reikšmė

Įstatymas numato detalius pasikėsinimo požymius: tai tyčinis veikimas ar neveikimas; juo tiesiogiai pradedamas daryti nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas; veika nebuvo baigta dėl nuo kaltininko valios nepriklausančių aplinkybių. Konkretumo požiūriu, minėta, turi būti pradedama daryti konkrečiame BK specialiosios dalies straipsnyje numatyta veika. Be to, pasikėsinimui būtina tyčia, pasižyminti apibrėžtumu.

Konkretumas pasikėsinimo atveju akivaizdesnis nei rengimosi metu – jau padaryti veiksmai paprastai rodo jų kryptingumą, nusikalstamo veikimo turinį. Galimos ir neapibrėžtos situacijos – šauta ir nepataikyta. Tokio poelgio teisinio vertinimo spektras platus: tai gali būti pasikėsinimas sutrikdyti sveikatą (pavyzdžiui, BK 22 str. 1 d., 135 str. 1 d.), pasikėsinimas nužudyti (BK 22 str. 1 d., 129 str. 1 d.); tai gali būti grasinimo kaip savarankiškos nusikalstamos veikos dalis (BK 145 str. 1 d.).

Vertinant kvalifikavimo požiūriu, kai susiduriama su pradėtu pavojingu veiksmu, panašiu į nusikaltimą, ar sudarančiu kokio nors nusikaltimo dalį, svarbu aiškiai nustatyti, ar tai pasikėsinimas, ar baigta veika, ar kitos veikos dalis. Išimtinais atvejais, kai numato įstatymas, pasikėsinimo veiksmai gali būti jau baigtas nusikaltimas – kėsinimasis į prezidento gyvybę (BK 115 str.). Tą padaryti padeda įstatymo aiškinimas ir faktinių aplinkybių analizė.

Baigtas ir nebaigtas pasikėsinimas, jų reikšmė

Teoriniu požiūriu išskiriamos pasikėsinimo atmainos – baigtas ir nebaigtas pasikėsinimas. Šios rūšys reiškia nusikalstamo sumanymo realizavimo laipsnį ir skiriamos pagal

kaltininko sumanymą, tyčios konkretizavimą. Baigtas pasikėsinimas yra toks, kai kaltininkas atlieka visus numatytus, suplanuotus veiksmus. Nebaigtas pasikėsinimas yra toks, kai kaltininkas atlieka ne visus suplanuotus, numatytus veiksmus.

Šios pasikėsinimo rūšys kvalifikavimui įtakos neturi. Tiek nebaigtas, tiek baigtas pasikėsinimas atitinka bendrą pasikėsinimo normą, įtvirtintą BK 22 str. 1 d. Kaltininko nesuvokimas, kad jis nusikaltimo pabaigti nebegali, taip pat nereikšmingas – ir tokiu atveju jis laikomas pasikėsinusiu (BK 22 str. 2 d.). Iš dalies, baigtas ir nebaigtas pasikėsinimas, gali būti reikšmingi įrodinėjant – kuo daugiau veiksmų atlikta, tuo daugiau materialių ir nematerialių pėdsakų paliekama. Atitinkamai, didesnis informacijos kiekis leidžia daryti detalesnes išvadas apie kaltininko sumanymą, jo tyčios turinį ir pageidautą nusikalstamos veikimo rezultatą. Šie duomenys bus svarbūs atsakomybės individualizavimui, nes bausmė besirengusiam, pasikėsinusiam asmeniui gali būti švelninama remiantis BK 62 str. 2 d., 4 p. Į stadiją ir veikos realizavimo laipsnį teismą įpareigoja atsižvelgti ir bausmės skyrimo pagrindai (BK 54 str. 2 d. 4 p.).

Baigtas pasikėsinimas tampa baigta veika: jei sudėtis formali, ją sudaro kelios alternatyvios veikos, bet vienos atlikimas reiškia veikos baigtumą:

> Pavyzdžiui, pilietis A. C. pareigūno kabinete paliko voką su pinigais ir išėjo. Pareigūnas, suvokdamas tokio veiksmo neteisėtumą, voko nepaėmė, neatidarė, bet iškvietė policiją. Ar tai baigtas papirkimas (kyšio davimas), ar tik pasikėsinimas papirkti (duoti kyšį, BK 227 str. 1 d., arba 2 d., arba 3 d.)? Tokiu atveju sprendžiama atsižvelgiant į įstatymo formuluotę ir aplinkybių visumą. Remiantis įstatymo konstrukcija tai yra baigta veika (BK 227 str. 1 d.). Todėl tokios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje – „asmens veika kvalifikuojama pagal BK 227 straipsnio 2 dalį ne tik tada, kai kaltininkas realiai duoda kyšį, bet ir tada, kai tik pasiūlo ar pažada jį duoti. Jeigu valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo kyšio nepriima dėl priežasčių, nepriklausančių nuo jo valios, tačiau dėl jo buvo susitaręs, pažadėjęs priimti, reikalavęs ar provokavęs duoti, veika kvalifikuojama kaip vienas baigtas nusikaltimas“ (LAT, Nr. 2K-332-693/2018).

Tinkamas ir netinkamas pasikėsinimas

Kaltininkų pasirengimas padaryti nusikalstamą veiką, jų galimybės, kvalifikacija, gebėjimai nevienodi. Kartais pasirenkami tinkami ir efektyvūs būdai, o kartais – netinkami. Kartais veiką pabaigti sutrukdo atsitiktinės aplinkybės (pavyzdžiui, kaltininkas, išplėšęs rankinę iš nukentėjusiojo, paslysta ir pargriūna, sunkiai susižaloja). Kartais asmenys pervertina savo jėgas ir sumanymas negali būti realizuotas. Kartais kaltininkas gali nežinoti, kad aplinkybės jau pasikeitė ir suplanuotas nusikaltimas nepavyks. Tai nereiškia, kad neteisėti veiksmai nereikšmingi ir neturi būti teisiškai įvertinti.

Įstatymas numato pasikėsinimo atmainą, kai kaltininkas nesuvokia, jog jis veikos negali pabaigti todėl, kad kėsinasi į netinkamą objektą arba naudoja netinkamas priemones. Tai

teoriniu požiūriu vadinama netinkamu pasikėsinimu. Priešingai jam, tinkamas pasikėsinimas yra toks, kai nusikalstamam sumanymui pasirenkamos tinkamos priemonės, pavyzdžiui, nužudymui panaudojamas tikras, veikiantis ginklas ir kokybiški šaudmenys, egzistuoja vertybė, kurią ketinama pažeisti, ir sąlygos ketinimą realizuoti.

Netinkamas pasikėsinimas yra toks, kai nors yra nusikalstamas sumanymas, vedamas tiesioginės (apibrėžtos) tyčios padaryti konkrečią veiką, bet ši veika objektyviai negali būti pabaigta. Galimos įvairios situacijos, kai kaltininkas panaudoja netinkamas priemones, įrankius, ir veika negali būti pabaigta, pavyzdžiui, panaudoja mokomąjį ginklą norėdamas nužudyti, nesuprasdamas, kad toks ginklas iššauti negali; kitu atveju – kaltininkas imasi užkeikimo tikėdamas, kad taip sukels pageidaujamą nusikalstamą žalą. Pasitaiko ir itin keistų situacijų, kai bandoma padaryti žalą neegzistuojančiai vertybei – nušauti jau mirusį žmogų arba pagrobti išmestą, niekam nepriklausantį daiktą.

Įstatymas nurodo, kad pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką yra ir tada, kai kaltininkas nesuvokia, jog jis veikos negali pabaigti todėl, kad kėsinasi į netinkamą objektą arba naudoja netinkamas priemones (22 str. 2 d.). Ši nuostata skirta situacijoms, kurias būtina įvertinti dėl jų pavojingumo ir sumanymo žalingumo, ir suteikia instrumentą įvertinti piktavališką sumanymą, kuris objektyviai potencialiai žalingas ir negali būti paliktas be teisinio įvertinimo. Ši nuostata aprašo ir kaltininko klaidą – neteisingą subjektyvų suvokimą (klydimą). Netinkamas pasikėsinimas nepašalina baudžiamosios atsakomybės tais atvejais, kai asmens sumanymas ir priemonės jam įgyvendinti iš esmės buvo objektyviai pavojingi, ir vertybės, į kurią kėsintasi, teisinė reikšmė itin didelė.

Ši nuostata numatyta siekiant užkirsti kelią bet kokiems neteisėtiems veiksmams, kai asmuo imasi pavojingų veiksmų, pasirinkdamas aiškiai pavojingą ir neleistiną būdą, atitinkantį veiką, kuri būtų pavojinga nesuklydus. Šia nuostata paneigiami galimi pasiteisinimai ir gynyba apie vertybės netinkamumą – jei vertybės nebuvo, vadinasi, nėra už ką bausti.

> Pavyzdžiui, dažnai girtaujantis ir ūmaus būdo sūnus susiginčijo su taip pat girtaujančiu ir ūmaus būdo senyvu tėvu, konfliktas peraugo i susistumdymą. Per grumtynes niekas labai nenukentėjo, sūnus paliko namus. Grįžęs po kelių valandų, naktį, norėdamas nužudyti miegantį tėvą, jam dūrė peiliu keletą kartų į kaklo sritį. Ryte pats iškvietė policiją ir viską papasakojo. Tyrimo metu paaiškėjo, kad peiliu smūgiuota jau negyvam asmeniui. Mirties priežastis – infarktas. Veikos metu tėvas jau buvo miręs.

Nusikalstami asmens sumanymai socialiai itin žalingi, todėl negali būti teisiškai neįvertinti. Netinkamo pasikėsinimo įvertinimo priemonė – pasikėsinimo stadija. Netinkamo pasikėsinimo baudžiamumą pagrindžia ir tai, kad asmens apibrėžta tyčia visiškai apimama pasikėsinimo stadijos – jis daro realią, pavojingą veiką nesuvokdamas, jog veikos negali pabaigti todėl, kad kėsinasi į netinkamą objektą (baudžiamajame įstatyme vartojama apibendrinta objekto sąvoka nėra visiškai tiksli, tikslesnė sąvoka būtų „netinkamas dalykas“).

Todėl įstatymas draudžia objektyviai pavojingus, bet ir subjektyviai pavojingus asocialius veiksmus, kuriais siekiama padaryti esminę žalą įstatymo vertybėms ir visuomenei.

Pasikėsinimu į netinkamą dalyką (dar įvardijamą ir pasikėsinimu į „netinkamą objektą“) laikomi tokie atvejai, kai nusikaltimo dalykas neegzistuoja, bet subjektyviu kaltininko vertinimu jis yra (pavyzdžiui, vietoj narkotinių medžiagų pagrobiami skalbimo milteliai) arba dalykas netekęs savybių (miręs žmogus). Tokiu pasikėsinimu laikomi ir atvejai, kai panaudojamos netinkamos priemonės (mokomasis ginklas nužudymui; nuodijama ne nuodais, o nenuodingais milteliais, maisto papildais). Kai panaudojamos netinkamos priemonės, svarbu nustatyti, koks buvo kaltininko sumanymas ir kokios priemonės naudojamos. Kuo priemonės realesnės esant svarbiai vertybei, tuo pasikėsinimas tikresnis. Ir priešingai – jei panaudojamos priemonės visiškai nerealios, objektyviai negalinčios sukelti žalos, tokios situacijos negalima laikyti pasikėsinimu, nes asmens sumanymas ir realios jo įgyvendinimo galimybės visiškai išsiskiria.

Esant netinkamam pasikėsinimui asmens veiksmai kvalifikuojami kaip pasikėsinimas, su nuoroda į BK 22 str. 1 d., motyvuojant baudžiamojo įstatymo reikalavimais, numatytais BK 22 str. 2 d.

Priežastys, dėl kurių veika nutrūko pasikėsinimo stadijoje, ir jų įvertinimas

Įstatymas nurodo pasikėsinimo sąlygą – veika nebuvo baigta dėl nuo kaltininko valios nepriklausančių aplinkybių. Ši sąlyga svarbi, nes ji atriboja pasikėsinimą nuo savanoriško atsisakymo pabaigti nusikalstamą veiką (BK 23 str. 1 d.).

Išorinės, ne nuo kaltininko priklausančios aplinkybės gali būti įvairios. Šios aplinkybės lemia, sudaro sąlygas, prisideda, ir ne pats asmuo nutraukia veiką. Išorinės aplinkybės yra tokios, kurios neleido veikos pabaigti. Šios aplinkybės gali būti susijusios atsainiu požiūriu į dalyką, veikos realizavimo vietą, kitais faktoriais: per sudėtingas seifas, per stipri siena, per silpnas sprogmuo; efektyvi signalizacija, apsaugos sistema, nukentėjusiojo pasipriešinimas, praeivių, trečiųjų asmenų veiksmai, priemonių neadekvatumas ar netinkamumas; gali būti susiję su pasirengimu veikai (per menkas pasirengimas). Bet visais atvejais tai – nuo kaltininko norų nepriklausančios aplinkybės veikos darymo metu. Susidūrus su pasikėsinimo vertinimo situacija nurodomos priežastys, dėl kurių asmuo veikos nebaigė.

> Pavyzdžiui, „taip pasikėsino su nukentėjusiąja A. K. lytiškai santykiauti prieš jos valią, tačiau savo nusikalstamos veikos nebaigė, nes nepavyko įveikti nukentėjusiosios pasipriešinimo“ (veiksmai kvalifikuoti pagal BK 22 str. 1 d. ir 149 str. 1 d., Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-663-72-2011).

Kaltininko subjektyvūs parodymai ir savo veiksmų vertinimo interpretacijos dėl kėsinimosi

Kai kaltininkas nepasiekia nusikalstamo rezultato (padarinio), jo veiksmų subjektyvus vertinimas ir parodymai (paaiškinimai) gali būti sąmoningai klaidinantys. Jis gali menkinti veiką ir įrodinėti klaidingą priežastingumą – nekilus padarinių jis nieko blogo nesiekė (pavyzdžiui, šovė, bet nenorėjo nei nušauti, nei sužaloti, nei pagąsdinti; tai buvo chuliganiški veiksmai, sutrikdę visuomenės rimtį). Tokia subjektyvi interpretacija gali būti siekiama savo nusikalstamus veiksmus pateisinti ir parodyti juos kaip socialiai neutralius, menkavertį pažeidimą arba palenkti juos vertinti savanoriško atsisakymo prasme (BK 23 str. 1 d.). Tokia subjektyvi interpretacija nebūtinai yra melas – asmuo dėl neišmanymo gali klaidingai vertinti teisės reikalavimus, pateikti subjektyvų požiūrį į juos. Tokia subjektyvi interpretacija teisiškai nereikšminga. Ją paneigti padeda faktinių aplinkybių analizė.

Pasikėsinimas yra tyčinė, kryptinga veikla, kuriai reikalingos pastangos, tam tikras veiklos intensyvumas ir kryptingumas. Tikrai pavojingi veiksmai nevyksta savaime ir retai paskatinami menkavertės dingsties. Todėl tikslo, motyvo nustatymas dažnai tiesiogiai lemia pasikėsinimo įrodinėjimą ir kaltininko subjektyvių parodymų paneigimą. Jei buvo pasirengimas, tokiu atveju jis patvirtins pasikėsinimą. Esant duomenų apie prieš pasikėsinimą buvusius kryptingus veiksmus, jie patvirtins tyčią, jos kryptingumą ir norą sukelti padarinius.

Sprendžiant apie veikos nepabaigimo priežastis ir vertinant asmens subjektyvius parodymus, jo interpretacijas, reikia vertinti aplinkybių visumą. Todėl, kaip ir įrodymų vertinimo procese apskritai, vertinamas kontekstas, veiksmų visuma, logiškai einama nuo veiksmų visumos link abejonių analizės ir jų aiškinimo asmens naudai, bet ne atvirkščiai (viena abejonė nenuneigia visumos).

Ne tie padariniai, kurių siekė kaltininkas kėsindamasis

Minėta, kad subjektyvaus kaltinimo principas reikalauja vertinti ne tik tai, kas padaryta, bet ir tai, ko kaltininkas norėjo. Jei kėsindamasis padaryti planuotą veiką kaltininkas sukelia ne tuos padarinius, kurių norėjo, kvalifikuojant turi būti vertinama visuma aplinkybių, pradedant kaltininko subjektyviaisiais požymiais (tyčia, motyvu, tikslu). Kaltininko tyčia yra vienas pagrindinių kriterijų – ko norėjo, už tą turi atsakyti. Šiuo atveju svarbu nustatyti santykį tarp to, ko norėjo, ir to, ką iš tiesų pasiekė. Jei skirtumas tarp to, ko norėta, ir to, kas pasiekta, esminis, sprendžiama, kokios normos šiuos *norėjimo* ir *pasiekimo* aspektus apima.

Nagrinėjant sudėtį ir jos požymių reikšmę kvalifikavimui buvo pažymėta, kad kvalifikuojant atsižvelgiama į objektą (vertybę). Todėl įvertinama, į kokį objektą kaltininkas kėsinosi, į kokį buvo numatyta pasikėsinti, ir koks iš tiesų nukentėjo. Taip įvertinamas siektos ir

realiai padarytos žalos pobūdis, dydis, jų santykis. Jei kaltininkas numatė ir pasikėsino į tą patį objektą (norėjo sužaloti, padaryti žalą sveikatai), bet padaryta žala mažesnė negu siekta, tam pačiam objektui (siekta sunkaus sužalojimo, bet padarytas nesunkus), veika kvalifikuojama kaip pasikėsinimas padaryti didesnę žalą (pagal BK 22 str. 1 d., 135 str. 1 d.). Toks kvalifikavimas apima ir siektą, ir realiai padarytą žalą, jis yra išsamus ir pakankamas. Jei padaryta didesnė žala nei ta, kurios buvo siekta, bet tam pačiam objektui (siekta nesunkaus sutrikdymo, o padarytas sunkus), kaltininko pasikėsinimas kvalifikuojamas kaip baigtas sunkus sveikatos sutrikdymas, nes toks kvalifikavimas apima viską iš karto – ir tai, ko norėta, ir tai, kas pasiekta (Prapiestis, 2004, p. 144–145). Tokiu atveju baigta sunkesnė veika visiškai apima pasikėsinimą padaryti mažesnę veiką, o nukentėjo ta pati vertybė (objektas) – sveikata.

Jei vertinant matyti, kad pažeisti keli objektai (gyvybė ir sveikata: siekta nužudyti, bet padarytas sunkus sutrikdymas), padaryti veiksmai ir sukelti padariniai kvalifikuojami kaip pasikėsinimo nužudyti ir sunkaus sveikatos sutrikdymo sutaptis (BK 22 str. 1 d., 129 str. 1 d., 135 str. 1 d.). Laikomasi nuostatos, kad esant skirtingiems rūšiniams objektams taikytinos normos, numatančios atsakomybę už žalos šiems objektams padarymą (Prapiestis, 2004, p. 144–145). Šis vertinimas turi būti atliekamas sistemingai, atsižvelgiant į kaltininko tyčią, jos kryptingumą. Todėl tik esant apibrėžtai tyčiai jos kryptingumas nulems nurodytą kvalifikavimą; esant neapibrėžtai tyčiai kvalifikavimą lems realiai kilę padariniai ir dirbtinai taikyti kelių normų nėra jokio teisinio pagrindo.

> **Kvalifikavimo taisyklė numatyta BK 22 str. 3 d.: asmuo už pasikėsinimą padaryti nusikalstamą veiką atsako pagal šio straipsnio 1 arba 2 dalį ir šio kodekso straipsnį, kuris numato atitinkamą baigtą nusikaltimą**.

Nurodant normas procesiniame dokumente, pageidautinas straipsnių eiliškumas toks, kaip nurodyta įstatyme. Eiliškumo gali būti nesilaikoma, jei sutaptį sudarantys nusikalstami veiksmai logiškai aprašomi taip, kaip įvyko, ir straipsnių numeriai nurodomi ne iš eilės.

Pasikėsinimas formalioje sudėtyje

Pasikėsinimas galimas ir formaliose sudėtyse. Tai atvejai, kai veika sudaryta iš kelių veiksmų (veiksmų visumos) ir jos padarymas užtrunka tam tikrą laiką. Pavyzdžiui, akivaizdi pasikėsinimo galimybė iššaginimo sudėtyje, kuri laikoma formalia:

> Iššaginimo sudėties realizavimui reikalingi nusikalstamos veikos požymiai – veika (lytinis santykiavimas – fiziologinio lytinio akto atlikimas), objektyvi aplinkybė (atliekama prieš žmogaus valią) ir vienas iš alternatyvių būdų (fizinio smurto panaudojimas, grasinimas tuoj pat jį panaudoti, kitoks atėmimas galimybės priešintis, pasinaudojimas bejėgiška nukentėjusio asmens būkle), kuriuo įveikiamas nukentėjusiojo pasipriešinimas. Jei kaltininkas tik panaudojo fizinį smurtą, palaužė nukentėjusiojo pasipriešinimą, bet šiam prišaukus pagalbą kaltininkas nespėjo atlikti lytinio akto, tokiu atveju bus pasikėsinimas iššaginti. Tokia veika bus kvalifikuojama pagal

BK 22 str. 1 d., 149 str. 1 d. Įtarime ir kaltinime bus nurodytas veiksmų pobūdis ir priežastis, dėl ko nusikaltimas nebaigtas.

Jei nusikalstamos veikos sudėtis suformuluota kaip alternatyvių veikų visuma, veika laikoma baigta atlikus bent vieną baigtos veikos požymį atitinkantį veiksmą ir kvalifikuojant veiką pasikėsinimas nereikšmingas.

Pavyzdžiui, jei sudėtis su alternatyviais veiksmais (BK 260 str. narkotinių medžiagų gaminimas su tikslu platinti arba platinimas), tokioje formalioje sudėtyje nusikaltimas laikomas baigtu padarius bent vieną veiką. Todėl jei kaltininkas turėdamas narkotinę medžiagą mėgino ją parduoti, bet nespėjo, visa veika kvalifikuojama kaip baigta.

BK 22 str. 1 d. be nuorodos į specialiosios dalies straipsnį procesiniuose dokumentuose negali būti nurodomas, nes neatitinka įstatymo reikalavimų ir nenustato teisinio santykio turinio.

Nusikaltimo imitacija kaip pasikėsinimo atmaina

Praktikoje LAT nutarčių pagrindu susiformavo tradicija pasikėsinimu laikyti išoriškai atrodančią baigtą veiką (ir iš esmės baigtą), kai ši veika buvo imituojama su teisėsaugos žinia, nes buvo imituojamas nusikaltimas – atliekama nusikaltimo imitacija (vadinamasis nusikalstamą veiką imituojantis elgesio modelis). Tokia veika kvalifikuojama kaip pasikėsinimas remiantis LAT praktika, pradėta formuoti dar galiojant 1961 metų BK ir toliau plėtojama (LAT, Nr. 2K-562/2002, Nr. 2K-289/2006, Nr. 2K-111/2006).

Nusikaltimo imitacija kaip teisėsaugos užduoties vykdymo atmaina leidžiama baudžiamojo įstatymo (BK 32 str. 1 d.). Savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus, kai atliekami nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai, numato baudžiamojo proceso įstatymas (BPK 158 str.), kur taip pat numatyti ir slapta bendradarbiaujančių su teisėsauga asmenų veiksmai (BPK 159 str. 1 d.). Šios priemonės reikšmingos teisėsaugai atskleidžiant itin slaptus, pavojingus nusikalstamus veiksmus (narkotikų prekyba, korupcinės veikos, teroristiniai nusikaltimai), kai veikos dažniausiai neturi tiesioginio, baudžiamuoju persekiojimu suinteresuoto nukentėjusiojo, pranešančio apie veiką. Todėl išimtinais atvejais baudžiamojo teisingumo sistemoje tiriant nusikalstamas veikas leidžiama su teisėsaugos žinia atlikti veiksmus, kurie atrodo nusikalstami, bet kurie yra kontroliuojami ir dėl to negali sukelti žalos.

Žiūrint formaliai, pagal atliktus sudėties požymius, nusikalstama veika atrodo visiškai padaryta. Tačiau ji „padaryta“ tik formos požiūriu. Tai veika, kuri padaryta teisėsaugos žinioje, su jos priežiūra ir bet kada galėjo būti nutraukta. Dėl tokių veikų kvalifikavimo teorijoje egzistavo kelios nuomonės: viena traktavo, kad tai baigtas nusikaltimas (Pakštaitis, 2001; Pranka, 2008, p. 40), o kita – kad tai pasikėsinimas, grindžiama LAT pozicija, nes tai nusikaltimas, daromas su visiška teisėsaugos žinia. Jo nebūtų, jei teisėsauga jį nutrauktų;

toks nusikaltimas buvo kontroliuojamas, todėl jis turi būti kvalifikuojamas kaip pasikėsinimas. Kasacinis teismas, atsižvelgęs į žmogaus teisių apsaugos doktriną, panašių situacijų vertinimą užsienio šalyse, suformavo tokią praktiką: veika, kuri kontroliuojama teisėsaugos, laikytina pasikėsinimu.

Tokią poziciją pagrįsti gali būti nelengva remiantis gramatiniu ir sisteminiu BK aiškinimu. Pagal pasikėsinimo apibrėžimą, jis yra tada, kai „tiesiogiai pradedamas daryti nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas, jeigu veika nebuvo baigta dėl nuo kaltininko valios nepriklausančių aplinkybių". Veikos nebaigtumas dėl nuo kaltininko valios nepriklausančių aplinkybių gali būti vienintelis paaiškinimas, kad ši veika nepadaryta, nes nepažeidė jokios įstatymų saugomos vertybės, kadangi teisėsauga nusikalstamą veiką kontroliavo. Teisėsauga leido kaltininkui veikti tik todėl, kad būtų atskleista pavojinga nusikalstama veika, pavyzdžiui, narkotikų platinimo veikla, ir tokią veiką būtų įmanoma įrodyti. Teisėsauga kontroliavo veiką, neleido veikai „išplisti", sukelti „tikrų" padarinių. Nusikalstama veika, skirtingai nei manė kaltininkas, nebuvo baigta dėl nuo jo nepriklausančių priežasčių. Tačiau jei sudėtis formali (veikimo nusikaltimas), veika nors ir kontroliuojama, jau visiškai padaroma, pvz., jei kyšį paima kontroliuojamas pareigūnas, jis veiką padaro visiškai, kartu ir pažeidžia savo veiklos principus, pažeidžia įstatymo saugomą vertybę (Pranka, 2008, p. 40).

Todėl nusikaltimo imitavimo kvalifikavimas kaip pasikėsinimo, bet ne kaip baigtos veikos, padiktuotas noro numatyti teisingą atlygį ir neapsunkinti kaltininko teisinės padėties. Jei valstybė kontroliuoja asmenį viso jo veikimo metu – nuo sumanymo iki jo įgyvendinimo, tokia veika neveda prie tikrų padarinių ir jos pavojingumas santykinis. Tokia veika nekenksminga, nes jau suvaldyta jos pradinėje stadijoje. Atitinkamai kaltininkui gresiantys teisiniai padariniai turi būti adekvatūs, kilti kaip už pasikėsinimą.

Savanoriško atsisakymo įvertinimas kvalifikuojant

Baudžiamasis įstatymas numato savanorišką atsisakymą pabaigti nusikalstamą veiką. Savanoriškas atsisakymas pabaigti nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą yra tada, kai asmuo savo noru nutraukia pradėtą nusikalstamą veiką suvokdamas, kad gali ją pabaigti (BK 23 str. 1 d.). Ši nuostata sugalvota tam, kad skatintų asmenis nutraukti bet kokius nusikalstamus sumanymus net tais atvejais, kai juos pradėjo realizuoti. Valstybė suinteresuota motyvuoti asmenis atsisakyti nusikaltimų net tais atvejais, kai šie juos pradėjo daryti (rengiasi daryti, kėsinasi), todėl savanoriško atsisakymo nuostata baudžiamajame įstatyme yra ir paskatinimas, ir lengvata.

> BK 23 str. 1 d. nustatyta, kad savanoriškas atsisakymas pabaigti nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą yra tada, kai asmuo savo noru nutraukia pradėtą nusikalstamą veiką suvokdamas, kad gali ją pabaigti. Tokia išvada gali būti padaryta, kai sprendimą atsisakyti pabaigti nusikalstamą

veiką asmuo priėmė savanoriškai, o ne susidūręs su neįveikiamomis ar sunkiai įveikiamomis aplinkybėmis (kliūtimis), neleidžiančiomis pabaigti pradėtą veiką (LAT, Nr. 2K-391/2005, 2K-360/2013, 2K-7-788/2015, 2K-345-511/2018).

Ši įstatymo nuostata svarbi ir kvalifikuojant nusikalstamas veikas. Jei turima duomenų apie nusikalstamą veiką ir ją tiriant paaiškėja, kad asmuo savanoriškai atsisakė tokią veiką padaryti, jo veiksmų, nuo kurių jis atsisakė, nebegalima vertinti pagal baudžiamąjį įstatymą kaip pasikėsinimo.

Įstatymas numato svarbią išlygą: asmuo, savo noru atsisakęs pabaigti nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, pagal BK atsako tik tuo atveju, jeigu padarytoje veikoje yra kito nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtis (BK 23 str. 2 d.). Tai reiškia, kad baudžiama tik už tai, kas jau padaryta, nuo ko negalima atsisakyti. Vertinant atsisakymą svarbiausias yra savanoriškumo momentas, reiškiantis tai, kad atsisakymas yra niekieno nepaveiktas, neskatintas. Tai reiškia, kad atsakymas realizuotas sąmoningai, laisva valia, jis nesusijęs su motyvais. Savanorišku atsisakymu laikoma asmens vidinės nuostatos apraiška, kai atsisakantis asmuo suvokia, kad yra galimybė veiką pabaigti. Savanoriškumas taip pat reiškia ir negrįžtamumą – atsisakymą kryptingai veikti toliau, o ne laikiną sustojimą.

Nepavykusio savanoriško atsisakymo vertinimas

BK 23 str. 4 d. numato tai, kad asmuo, kuris bandė savu noru atsisakyti pabaigti nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, bet nusikalstamos veikos arba jos padarinių jam nepavyko išvengti, atsako pagal baudžiamąjį įstatymą, tačiau bausmė jam gali būti švelninama remiantis BK 59 str. Tai reiškia, kad asmeniui, norėjusiam atsisakyti veikos, kurios nebebuvo galima sustabdyti, jo veika kvalifikuojama bendra tvarka.

Bendrininkų savanoriško atsisakymo klausimas

Bendrininkų savanoriško atsisakymo klausimas aptariamas skyriuje apie bendrininkavimo kvalifikavimą.

Atvirieji savikontrolės klausimai

Kokia nusikalstama veika yra pavienė veika? Kas būdinga tokiai veikai?

Kaip nustatomas veikos padarymo laikas?

Ar nusikalstamos veikos padarymo laikas ir nusikalstamos veikos padarymo momentas yra tapačios sąvokos?

Kokia nusikalstama veika yra tęstinė?

Kaip nustatomas tęstinės veikos padarymo laikas?

Kokia nusikalstama veika yra trunkamoji?

Kaip nustatomas trunkamosios veikos padarymo laikas?

Kokia nusikalstama veika yra alternatyvioji?

Ar gali toje pačioje nusikalstamos veikos sudėtyje būti įtvirtintos kelių rūšių nusikalstamos veikos (ir tęstinė, ir trunkamoji)? Kokią įtaką tai turi kvalifikavimui?

Kokios yra nusikalstamos veikos padarymo stadijos ir kiek jų yra?

Kokią įtaką nusikalstamos veikos padarymo stadijos turi kvalifikavimui?

V DALIS. KELIŲ NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMAS. DAUGETAS IR JO TEISINIS VERTINIMAS. NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ DAUGETO ĮTAKA KVALIFIKAVIMUI. DAUGETO IR PAVIENIŲ VEIKŲ ATRIBOJIMAS

Labai dažnai reikia kvalifikuoti to paties asmens (asmenų) padarytas kelias nusikalstamas veikas iš karto, išspręsti padarytų neteisėtų veiksmų santykį vienų su kitais, jų priskyrimą kaltininkui, kaltininko ketinimą tęsti nusikalstamus veiksmus arba naujo nusikalstamo sumanymo įgyvendinimą, todėl penktajame skyriuje rašoma apie nusikalstamų veikų daugetų sampratą, jo rūšis ir įtaką kvalifikavimui.

Daugeto poreikis vertinant nusikalstamas veikas

Kvalifikuojant nusikalstamas veikas aktualus to paties asmens padarytos pavienės veikos ir kelių veikų įvertinimo klausimas. Gyvenime dažni atvejai, kai asmuo persekiojamas už kelių nusikalstamų veikų padarymą. Teisėsauga nuolat susiduria su situacijomis, kai reikia įvertinti kelias to paties asmens padarytas veikas, kai jos dar neįvertintos. Galimos situacijos, kai tyrimas pradedamas dėl kelių veikų iš karto. Galimos ir tokios, kai tyrimas pradedamas pagal pranešimą apie vieną veiką, bet paaiškėja, kad jų padaryta daugiau. Galimi ir atvejai, kai tą pačią situaciją, apie kurią pranešta teisėsaugai, atitinka keli BK specialiosios dalies straipsniai. Kartais asmuo suvokia padaręs kelias veikas, o kartais apie tai net nesusimąsto.

> Pavyzdžiui, asmuo, išlaužęs buto duris, pateko į butą, rado ir pasiėmė 3000 eurų, buto savininko asmens pasą, banko mokėjimo kortelę „Visa Electron“, lygiavamzdį medžioklinį šautuvą, 20 šovinių, skirtų šaudyti iš šio šautuvo, dujinį pistoletą.
>
> Padaryta vagystė įsibrovus į patalpą (BK 178 str. 3 d.), bet įstatymas numato ir specifinių dalykų (paso, elektroninio mokėjimo instrumento, ginklo, šaudmenų) vagystes, be to, sugadintas turtas. Todėl kvalifikuojant veiką reikia nustatyti visas aktualias normas ir jas pritaikyti: asmens veiksmai bus kvalifikuoti pagal BK 178 str. 3 d. (dėl 3000 eurų vagystės), 302 str. 1 d. (dėl paso vagystės), 241 str. 1 d. (dėl elektroninės mokėjimo priemonės neteisėto įgijimo), 254 str. 2 d. (dėl ginklų ir šaudmenų pagrobimo), jei sugadintos durys prarado vertę ir pagal 187 str. atitinkamą dalį.

Tokiais atvejais susiduriama su nusikalstamų veikų daugetu. Nuo seno daugeto klausimas pasižymi savita teisine specifika ir painiava teorijoje. Baudžiamajame įstatyme daugeto klausimas nėra apibrėžtas ir sureguliuotas, tai taip pat kelia sunkumų.

Daugeto reikšmė kvalifikuojant

Kvalifikuojant daugeto klausimas ypač svarbus (Bieliūnas, 2008b, p. 19), nes turi esminės reikšmės teisiniam vertinimui. Nors neapibrėžtas įstatyme, daugeto klausimas privalo būti išsprendžiamas, nes nuo jo priklauso baudžiamojo įstatymo taikymas ir teisinės pasekmės. Ar vertinamoji situacija sudaro daugetą, ar pavienę tęstinę veiką, yra esminis klausimas, į

kurį privalo atsakyti kvalifikuojantis veiką asmuo.

Studijuojant kvalifikavimo klausimus svarbu ir teorinė daugeto konstrukcija, ir praktinis požiūris. Praktinį požiūrį lemia daugeto kaip teisinio konstrukto supaprastinimas ir taikymas dviejų pagrindinių uždavinių sprendimui – kvalifikavimui ir bausmės skyrimui.

Taigi, daugeto klausimo principinė praktikė reikšmė yra dvejopa: kvalifikuojant veikas ir skiriant bausmę. Siektina, kad visi, studijavę teisę suprastų, kas yra nusikalstamų veikų daugetas ir kad sugebėtų įvertinti kelis kaltininko padarytus nusikalstamus veiksmus. Nėra prasmės daugeto klausimus komplikuoti nereikšminga teorija ir nebegaliojančiomis įstatymų nuostatomis, kaip ir nėra prasmės analizuoti tai, kas nereikšminga teismų veiklai ir neteikia jokios praktinės vertės.

Daugetas kaip normos taikytojo pažinimo procesas

Daugeto klausimo sprendimas – kūrybinio vertinamojo teisinio darbo dalis, kurią galima atlikti tik išmanant teorines ir teismų praktikos suformuluotas taisykles. Daugeto atpažinimas, įvertinimas lemia kelių baudžiamųjų normų taikymą vienu metu.

Daugeto klausimo išsprendimas yra ir pavienės tęstinės nusikalstamos veikos atribojimas nuo kelių tapačių ar panašių pasikartojusių veikų. Nuo daugeto klausimo sprendimo priklausys, ar kaltininko veiksmai bus laikomi viena veika ar keliomis. Atitinkamai, nuo to priklausys, ar bus skiriama viena ar kelios bausmės. Nuo to priklausys ir kitos teisinės pasekmės – galimybės atleisti nuo atsakomybės, senaties terminų skaičiavimas. Nuo to priklausys teisinis vertinimas iš esmės, pavyzdžiui, ar keli narkotinių medžiagų platinimo atvejai bus vieno nusikaltimo sudėtinės dalys, ar keli savarankiški nusikaltimai, ar nusikaltimo dalyko – narkotinių medžiagų – kiekiai bus sudedami, ar vertinami atskirai (nuo to gali priklausyti mastas); tas pats gali atsitikti su pagrobto turto verte, kyšio dydžiais.

Teisinė pavienės veikos, daugeto (sutapčių) atribojimo reikšmė turi aiškų pavidalą. Nustačius ne sutaptį, bet pavienę veiką, skiriama mažiau bausmių; gali keistis nusikalstamos veikos padarymo laikas, taip pat ir senaties skaičiavimo pradžia, inkriminuotino straipsnio redakcija; gali keistis nusikalstamos veikos sunkumas.

Daugeto sąvoka, samprata ir teisinė reikšmė

Sąvoka „daugetas“ baudžiamojoje teisėje kildinama nuo žodžio „daug“, siejamo su nusikalstamomis veikomis: baudžiamosios teisės prasme šis „daug“ reiškia daugiau nei viena nusikalstama veika, padaryta to paties kaltininko. Sąvoka su šaknimi „daug“ tik dalinai atspindi problemą – daugetas yra tik tie atvejai, kai veikos dar neįvertintos: asmuo nenuteistas, jam nepareikšti įtarimai, nesuformuluotas kaltinimas ir nėra teisinių kliūčių jų įvertinimui

(nesuėjusi senatis). Taigi, nors vertinama „daug“ to paties asmens veikų, bet nebus daugetas tais atvejais, kai viena veika jau įvertinta (asmuo nuteistas), o kita – dar neįvertinta.

Pirmiausia, svarbus daugeto atpažinimas. Vieno asmens padaryti keli pavojingi veiksmai nebūtinai yra daugetas. Tai gali būti ir pavienė veika, sudaryta iš kelių veiksmų (plačiau rašoma skyriuje apie pavienę veiką). Todėl kvalifikuojant išsiaiškinamas padarytų veikų ryšys ir kaltininko nuostatos, įvertinami objektyvieji ir subjektyvieji požymiai.

Daugetas ir jo rūšys, formos nėra aprašytos baudžiamajame įstatyme ir tai kelia sunkumų studijuojant baudžiamosios teisės mokslą, taip pat ir praktikoje. Daugeto klausimas yra materialinės baudžiamosios teisės studijų dalykas, jo nenagrinėja baudžiamojo proceso teisė. Todėl, kelias vieno asmens veikas tiriant atskiruose ikiteisminiuose tyrimuose, daugeto klausimas praranda savo reikšmę.

Teorijoje pateikiami įvairūs daugeto apibrėžimai, kurie priklauso nuo įstatymo loginės analizės ir susitarimo – ką laikyti daugetu. Taip įsivyravo pozicija, kad daugetas yra vieno asmens padarytos kelios nusikalstamos veikos, už kurias jis neteistas, teisiškai neįvertintas (pvz., neatleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, nesuėjusi senatis), kitaip tariant, nėra teisinių kliūčių patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Pagal galiojantį įstatymą nusistovėjo daugeto samprata, kad tai yra sutaptis: daugetas yra *ideali sutaptis* arba *reali sutaptis*. Nors priimta „sutapties“ sąvoka, ji, kaip bus matyti toliau, nevienareikšmiška.

Galimos dvi situacijų atmainos, kai asmuo padaro kelias nusikalstamas veikas ir jas reikia įvertinti.

> Pirma – darydamas vieną pavojingą veiką sukelia kelis nusikalstamus padarinius (viename nusikalstamame veikime sutampa kelios nusikalstamos veikos, numatytos baudžiamajame įstatyme – padeda sprogmenį, kuriam sprogus žūsta žmogus ir sunaikinamas turtas) – viename nusikalstamame veiksme „sutampa“ keli nusikaltimai, ir tai vadinama idealiąja sutaptimi.
>
> Antra – asmuo keliais skirtingais veiksmais, skirtingu laiku padaro kelis nusikaltimus, kuriais pasikėsina į tą pačią arba į skirtingą baudžiamojo įstatymo saugomą vertybę. Tai vadinama realiąja sutaptimi (nors nelabai kas *sutampa*, o nusikalstamų veikų pakartojimo faktas logiškai būtų įvardijamas kaip pakartotinumas). Ši supaprastinta samprata imama kaip pagrindas tolimesniam gvildenimui.

Daugetas baudžiamajame įstatyme

Įstatyme nurodyta tik viena iš daugeto atmainų – ideali sutaptis (BK 63 str. 5 d. 1 p.). Čia ji paminėta, bet neapibrėžta.

Sąvoka „sutaptis“ ir rūšys yra teorijos ir teisės tradicijos dalykas. Sutapčių (idealios, realios) sąvokos nevienareikšmiškos. Pagal žodžio kilmę „sutaptis“ yra tai, kas sutampa. Kaip bus matyti toliau, šis „sutapimas“ yra santykinis, ne visada aiškus, o kai kuriais atvejais (reali sutaptis), išskyrus asmenį, padariusį veiką, nesutampa niekas. Susiklostė nevisiškai tiksli

teisinė tradicija ir ne visai korektiškas sąvokų vartojimas: daugeto rūšies *realiosios sutapties* pavadinimas kalbos ir logikos požiūriu klaidina ir orientuoja neteisingai. Nors kelios veikos įvardijamos „realia sutaptimi“, jų padarymo laikas skirtingas, pagal kėsinimosi objektą jos nebūtinai sutampa, jų įvertinimui taikomos skirtingos BK normos. Taip pat ir ideali sutaptis, kaip paaiškės toliau, yra nevienareikšmiška.

Daugeto samprata ir pavadinimai, kokie jie yra, patvirtinti LAT patvirtinus aiškinimą dėl pavienių nusikalstamų veikų ir daugeto. Teorijoje nors ir stengiamasi pateikti moksliškai pagrįstą analizę (Girdenis, 2007, 2010), iš esmės pakartota kasacinio teismo įtvirtina pozicija, kurios pradžia – ne nuodugni, konceptuali mokslinė analizė (Nevera, 2003, 2006), bet iš praeities atėjusių teiginių modifikavimas naujoms baudžiamojo įstatymo nuostatoms. Siekiant pažangos, daugeto reguliavimas turėtų būti tobulinamas pildant baudžiamąjį įstatymą, numatant daugeto atmainas ir jų įtaką teisiniam vertinimui, bausmės skyrimui.

Toliau šiame skyriuje pateikiama daugeto analizė pagal rašymo metu galiojusias teisinio reguliavimo nuostatas, pradedama daugeto atribojimu nuo pavienės tęstinės veikos. Analizė apsiriboja galiojančia kasacinio teismo įtvirtinta daugeto samprata, nurodomos kvalifikavimo praktikai reikšmingos aplinkybės.

Daugeto ir pavienės veikos skirtumas. Pavienės tęstinės veikos atribojimas nuo daugeto

Skyriuje apie pavienę nusikalstamą veiką nurodyta, kad ji yra tokia, kurią apibūdina objektyvių ir subjektyvių požymių bendrumas. Ji gali būti paprasta (vienas šūvis ir žmogaus mirtis), bet gali būti ir sudėtinga, sudaryta iš eilės tapačių ar panašių veiksmų, sujungtų viena tyčia (nuolatinis mažo kiekio nuodų lašinimas nukentėjusiajam į maistą siekiant kauptinio rezultato – mirties). Gali būti ir besitęsianti būsena (neteisėtas sprogmenų laikymas).

Keli pasikartojantys, panašūs, tapatūs, išoriškai atrodantys tokie patys veiksmai gali būti ir keli atskiri nusikaltimai (daugetas), ir pavienė veika.

> Pavyzdžiui, A. B. nužudo tris žmonės – J. S, M. S, K. V. Jei šie veiksmai susieti viena (bendra, vieninga) tyčia, kaltininko veiksmai yra pavienis tęstinis nužudymas ir veiksmai kvalifikuojami pagal BK 129 str. 2 d. 5 p. ir procesiniuose dokumentuose įvardijami kaip „A. B. padarytas J. S, M. S, K. V. dviejų ar daugiau žmonių nužudymas“.
>
> Jei šių trijų nukentėjusiųjų nužudymas padarytas ne viena tyčia, bet atskiromis (skirtingomis, iš naujo susiformavusiomis) tyčiomis, skirtingais nusikalstamais sumanymais, dėl skirtingų priežasčių, skirtingu laiku, šie nužudymai bus trys savarankiški nusikaltimai – daugetas. Kaltininko veiksmai bus kvalifikuojami taip: J. S. nužudymas pagal BK 129 str. 1 d.; M. S. nužudymas pagal BK 129 str. 1 d.; K. V. nužudymas pagal BK 129 str. 1 d. (straipsnio dalis ir punktas bus parinkti atsižvelgus į paaiškėjusias aplinkybes). Procesiniuose dokumentuose kiekvienas nužudymas bus aprašytas atskira pastraipa, nurodant kiekvienos veikos padarymo laiką ir aplinkybes ir baigiant pastraipą BK straipsnio ir jo dalies nurodymu.

Vadinasi, kai veiksmai nesusieti viena (bendra, vieninga tyčia), jie yra savarankiški nusikaltimai ir tokia situacija yra nusikalstamų veikų daugetas.

Atribojimo kriterijus – kaltininko tyčia, jos apibrėžtumas, kryptingumas. Ją nustatyti padeda tyrimo metu surinkti duomenys. Kaltininko tikslo ir motyvo nustatymas nurodo apibrėžtą tyčią.

Atitinkamai, vienu atveju taikomas vienas specialiosios dalies straipsnis, o kitu kiekvienam atvejui taikomas specialiosios dalies straipsnis. Tai sukelia visumą teisinių padarinių, pradedant įtarimo formulavimu, gynyba ikiteisminio tyrimo metu ir baigiant bausmės skyrimu teismo nuosprendyje.

Tyčios nustatymas pagal kaltininko parodymus

Nemaža dalis informacijos apie veiką gaunama iš kaltininko parodymų. Retai kada kaltininkas visiškai atsisako duoti parodymus dėl savo veikos aplinkybių, nors jų turinys ir būna įvairus. Vertinant šių parodymų turinį ir gretinant su nustatytomis aplinkybėmis, kitų asmenų parodymais, galima daryti išvadas apie kaltininko sumanymo turinį. Apie parodymų turinį negalima spręsti jų neišnagrinėjus detaliai ir nesulyginus su kitais byloje nustatytais duomenimis ir faktais. Jei kaltininkas parodymus duoti atsisako, pasinaudoja teise tylėti arba susiklosto situacijos, kai asmens negalima apklausti dėl kalbos nemokėjimo, jo tyčios nustatymas grindžiamas kitų bylos objektyvių aplinkybių analize.

Tyčios nustatymas pagal objektyvias bylos aplinkybes

Objektyvios bylos aplinkybės, kurios nustatomos tyrimo, taip pat turi nemažai įtakos vertinant kaltininko sumanymą. Veikos padarymo vieta, laikas, būdas, įrankiai, priemonės, pasirengimo buvimas, kelių asmenų dalyvavimas duoda pagrindų spręsti apie tyčią ir jos turinį.

Nustatant tyčią ir jos turinį realizuojamas subjektyvaus kaltinimo principas: asmuo atsako už tai, ką buvo sumanęs, ko norėjo, ką apėmė jo tyčia. Toks kvalifikavimas visiškai atitinka teisingumo reikalavimą, nes baudžiama už veiksmą, kuris apibrėžtas aiškiu sumanymu, o už vieną neteisėtą veiksmą skiriama viena bausmė. Tuo pat metu užtikrinamas įtarimo ir kaltinimo paprastumas: suformuluojamas aiškus veikos aprašymas, sudarytas iš veiksmų sekos, o įtariamajam, kaltinamajam aišku, nuo ko jis turi gintis. Taip užtikrinama ir jo teisė į gynybą. Detaliai ištyrus visas aplinkybes, nekyla klausimų dėl veikos perkvalifikavimo teisme, nes tai kelia procesinių sunkumų.

Atvejai, kai daugetas nuatatomas pagal įstatymo analizę

Galimi atvejai, kai veika tik atrodo viena. Analizuojant veiką paaiškėja, kad jos įvertinimui tinka kelios sudėtys, ir jas reikia taikyti. Kaltininko tyčios analizė nesuteikia jokių galimybių spręsti, kokios normos turi būti taikomos. Atrodančią vieną veiką būtina išskaidyti pagal įstatymo reikalavimus, jei įstatymas juos numato kaip savarankiškas sudėtis, ir išoriškai atrodantis vienas veikimas gali tapti keliais nusikaltimais, kvalifikuotinais pagal kelis baudžiamojo įstatymo straipsnius. Šiuo atveju atribojimo kriterijus yra įstatymo normos konstrukcija.

> Pavyzdžiui, A. S. internetu užsisakė elektroninių cigarečių garinimo skysčio, taip pat skysčio su svaigiaisiais priedais, galimai turinčios narkotinės medžiagos, už šias medžiagas sumokėjo ir užsakė šių medžiagų atsiuntimą į Lietuvą. Šioms medžiagoms pasiekus Lietuvą paaiškėjo, kad dalis užsakytų medžiagų – narkotinės, draudžiamos, už jų įgijimą ir gabenimą numatyta baudžiamoji atsakomybė pagal BK 259 str. Šių medžiagų atsiuntimas iš kitos šalies per valstybės sieną sudaro kito nusikaltimo – kontrabandos, BK 199 str. 4 d. sudėtį. Kaltininkui net nesusimąsčius apie jo įgytos medžiagos gabenimo aplinkybes padarytas dar vienas sunkus nusikaltimas. Tokia situacija yra daugetas – idealioji sutaptis. Maža to, baudžiamasis įstatymas pasikeitė ir tai, kas buvo kontrabanda pagal BK 199 str. 4 d. sudėtį, tapo narkotinių medžiagų kontrabanda pagal BK 260^1 str. 1 d. sudėtį. A. S. veiksmai turi būti kvalifikuojami pagal dvi normas: BK 259 str. 1 d. ir 260^1 str. 1 d.

Nusikalstamų veikų sutaptis, jos formos ir įtaka kvalifikavimui. Sutaptys teisėsaugos ir teismų praktikoje

Daugetas yra nusikalstamų veikų sutaptis:

> Kai asmuo darymas vieną veiką padaro kelias veikas (nepaisant jo norų, valios, tyčios, bet dėl įstatymo konstrukcijos), tai yra idealios sutapties situacija.
>
> Kai asmuo padaro kelias savarankiškas veikas skirtingu laiku, tai yra realios sutapties situacija.

Teismų praktika daugetą aiškina kaip sutaptį – situaciją, kai asmuo padaro dvi ar daugiau nusikalstamų veikų (nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų) iki apkaltinamojo nuosprendžio už bent vieną iš jų priėmimo ir nėra teisinių kliūčių už jų padarymą taikyti baudžiamąjį įstatymą (LAT, 2016). Tokia daugeto samprata nusistovėjo ir teorijoje.

Kvalifikuojant svarbu nustatyti visas padarytas veikas ir jas įvertinti. Kvalifikavimo požiūriu ne taip svarbu, ar sutaptis ideali ar reali. Svarbu tai, kad visos kaltininko padarytos veikos įvertintos. Sutapties nustatymas iš esmės yra praktinis dalykas ir teismo kompetencija. Teismas turės pasisakyti, kokia sutaptis, ir nuo to priklausys teismo paskirtų bausmių subendrinimo būdas.

Todėl teorinė daugeto schema beveik visada yra santykinė, ir tą reikia suprasti. Kiekvienu atveju tik atsižvelgęs į bylos aplinkybes teismas gali konstatuoti, kad nusikalstamų veikų sutaptis yra reali ar ideali (LAT, Nr. 2K-P-78/2012, 2K-385/2014, 2A-7-4-699/2015,

2K-144-489/2015). Vadinasi, sutapties rūšies nustatymas priklauso nuo teismo ir šios rūšys nebūtinai iš anksto aiškios. Be to, tai sukuria problemą, nes teorinis ir praktinis požiūriai kartais išsiskiria, o teismų pateiktas daugeto vertinimas gali būti skirtingas ir tik aukščiausios kategorijos teismas byloje pateiks sutapties vertinimą.

Teisėsaugai sulaikius asmenį neretai paaiškėja, kad jis padaręs kelis nusikaltimus. Kartais paaiškėja gerokai anksčiau, prieš kurį laiką padaryti nusikaltimai, o kartais viskas iškyla čia pat.

> Pavyzdžiui, policijos patrulis sustabdė vairuotoją, kurio važiavimas sukėlė įtarimų. Sustabdžius paaiškėjo, kad vairuotojas su aiškiais girtumo požymiais; vairuotojas atsisakė tikrintis blaivumą; pas sulaikytą girtą vairuotoją randamas nelegalus ginklas ir narkotinių medžiagų.
> Matyti, kad sulaikytas asmuo padarė ne vieną veiką. Veikų keletas, visas reikia kvalifikuoti. Taip atrodo daugetas praktiškai.

Sutapčių kvalifikavimas ikiteisminio tyrimo metu

Pirmiausia, galimą sutaptį sudarančias veikas reikia kvalifikuoti ikiteisminio tyrimo metu, tiriant pranešimą apie jas. Veikos kvalifikuojamos teisingai tik tada, kai nustatoma, kiek jų, kokios vertybės pažeistos.

Teisės aktai nenurodo, kaip reikia kvalifikuoti daugeto situacijas. Kvalifikavimui ir įtarimo surašymui skirtose Generalinio prokuroro rekomendacijose nenurodoma, kaip reikia kvalifikuoti daugetą. Tačiau rekomendacijose nurodoma, kaip reikia kvalifikuoti kelias veikas. Logiškai daroma išvada, kad kvalifikuojama kiekviena iš jų; o kai nepasitvirtina duomenys, kad viena iš inkriminuotų veikų nepadaryta, priimamas nutarimas iš dalies nutraukti ikiteisminį tyrimą:

> „Nutarimas iš dalies nutraukti ikiteisminį tyrimą priimamas tik tokiu atveju, kai paskesniu pranešimu apie įtarimą nebeinkriminuojama viena ar kelios realiąją nusikalstamų veikų sutaptį sudarančios veikos, dėl kurių buvo suformuluotas įtarimas ankstesniu pranešimu apie įtarimą“ (Generalinio prokuroro rekomendacijos, 2014, 14 p.).
> Tai reiškia, kad kvalifikuojant inkriminuojama kiekviena padaryta nusikalstama veika. Apie kiekvieną veiką suformuluojamas įtarimas; visos šios veikos surašomos pranešime apie įtarimą.

Sutaptys Aukščiausiojo Teismo praktikoje

Nusikalstamų veikų sutaptis pagal kasacinio teismo išaiškinimus ir praktiką – tai situacija, kai asmuo padaro dvi ar daugiau nusikalstamų veikų (nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų) iki apkaltinamojo nuosprendžio už bent vieną iš jų priėmimo ir nėra teisinių kliūčių už jų padarymą taikyti baudžiamąjį įstatymą (pavyzdžiui, LAT, Nr. 2A-7-4-699/2015, 2K-385/2014, 2K-P-78/2012).

LAT nurodymu, sutapties nustatymas turi esminės reikšmės padarytų nusikalstamų

veikų kvalifikavimui ir bausmės už jų padarymą skyrimui. LAT aiškinime teigiama, kad galimos dvi sutapties formos – ideali ir reali. Nepakanka konstatuoti tik patį sutapties faktą – būtina nustatyti ir atitinkamą jos formą. Baudžiamajame įstatyme realios ir idealios nusikalstamų veikų sutapčių sąvokos neatskleistos. Kiekvienu atveju tik atsižvelgęs į bylos aplinkybes teismas gali konstatuoti, kad nusikalstamų veikų sutaptis yra reali ar ideali (LAT, Nr. 2A-7-4-699/2015, 2K-144-489/2015, 2K-385/2014, 2K-P-78/2012).

Vadinasi, sutapties rūšies nustatymas priklauso nuo teismo. Šios rūšys teoriškai gali būti aiškios, tačiau galutinį vertinimą pateikia teismas įvertindamas sutaptį ir pasirinkdamas bausmės skyrimo taisykles. Analizuojant praktiką matyti, kad išankstinis sutapties suvokimas nevienodas. LAT linkęs plėsti idealiosios sutapties sampratą, o kai kuriais atvejais priešingai – aiški idealiosios sutapties situacija laikoma realiąja sutaptimi.

Įvertinimas kvalifikuojant

Kai susiduriama su kelių pavojingų veikų, padarytų to paties asmens, vertinimu, pirmas iš klausimų – ar vertinamoji situacija sudaro daugetą ar pavienę tęstinę veiką. Šį klausimą privalo atsakyti veiką kvalifikuojantis asmuo. Nustačius, kad situacija yra daugetas, kvalifikuojamos kelios veikos. Kvalifikuojant atsakoma į klausimą – ar sutaptis yra ideali ar reali.

Reali nusikalstamų veikų sutaptis ir jos reikšmė kvalifikuojant

Reali nusikalstamų veikų sutaptis teismų praktikoje yra tada, kai asmuo savarankiškomis veikomis, paprastai esant tarp jų laiko tarpui, realizuoja dviejų ar daugiau nusikalstamų veikų sudėčių požymius, numatytus skirtinguose ar tuose pačiuose BK straipsniuose ar jų dalyse (LAT, 2016).

> Pavyzdžiui, J. K. įtariamas tuo, kad smurtavo prieš savo šeimos narį – bute sudavė ne mažiau kaip tris smūgius rankomis žmonai į veidą, tokie veiksmai kvalifikuojami pagal BK 140 str. 2 d. Sulaikius asmenį ir pristačius į policijos įstaigą, peržiūrint asmens daiktus juose rastas polietileno maišelis su galimai narkotine medžiaga, o tokie veiksmai atitinka BK 259 str. 1 d. Šios dvi veikos tarpusavyje nesusijusios, padarytos skirtingu laiku, todėl sudaro realią nusikalstamų veikų sutaptį.
>
> **Taisyklė: realią sutaptį sudarančios veikos kvalifikuojamos kiekviena atskirai pagal specialiosios dalies straipsnį.**

Reali nusikalstamų veikų sutaptis kasacinio teismo praktikoje, be kitų, yra apibrėžiama ir padarytų *nusikalstamų veikų savarankiškumo požymiu*, kuris yra aktualus atribojant šią sutaptį nuo pavienės tęstinės nusikalstamos veikos. Nustačius kiekvienos iš kelių padarytų veikų esminius skirtumus, paprastai yra paneigiamas šių veikų tęstinumas – tokios veikos nelaikomos tęstinės nusikalstamos veikos epizodais (LAT, 2016). Tai situacija, kai asmuo,

padaręs vieną nusikalstamą veiką, pakartoja nusikaltimą – arba tokį patį, arba bet kokį kitą. Nors būtų teisingiau ir logiška tokią situaciją vadinti „pakartotinumu“ (nusikalstamos veikos pakartojimu) (Nevera, 2003, p. 43), praktikoje tai įvardijama realiąja sutaptimi. Kaip minėta, terminą „realioji sutaptis“ galima paaiškinti vien tik nusistovėjusia tradicija. Vyraujančioje teorijoje kol kas nematyti pastangų išspręsti šį terminologinį dviprasmiškumą ar aiškinti pakartotinumą remiantis galiojančiu įstatymu. Pakartotinumas aiškinamas kaip praeities įstatymo kategorija, reiškusi kvalifikuojantį požymį – kokio nors nusikaltimo padarymą pakartotinai, kai tai nurodyta kvalifikuotoje sudėtyje (Švedas ir kt., 2019, p. 400–402).

Ideali nusikalstamų veikų sutaptis

Ideali nusikalstamų veikų sutaptis yra tokia situacija, kai asmuo darydamas nusikaltimą (atlikdamas baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką) realizuoja keliuose BK straipsniuose numatytas sudėtis, t. y. *darydamas vieną nusikaltimą tuo pat metu padaro kelis*.

Tai situacija, kai asmuo darydamas nusikaltimą (atlikdamas baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką) realizuoja keliuose BK straipsniuose numatytas sudėtis, t. y. darydamas vieną nusikaltimą tuo pat metu padaro kelis.

> Pavyzdžiui, S. D., turėdamas tikslą pagrobti svetimą turtą, iš laiptinės patikrinęs buto duris ir nustatęs, kad jos neužrakintos, iš buto prieškambario pagrobė buto savininko švarką su jo kišenėje buvusia pinigine, o joje – grynaisiais pinigais, banko mokėjimo kortele, asmens tapatybės kortele.
>
> Šiuo atveju vienu veiksmu – grobiant švarką įsibrovus į patalpą – padarytos kelios veikos, numatytos baudžiamajame įstatyme, t. y. vagystė, svetimo mokėjimo instrumento neteisėtas įgijimas, fizinio asmens dokumento pagrobimas (BK 178 str. 2 d., 214 str. 1 d., 302 str. 1 d.). Visas jas reikia kvalifikuoti. Tokia sutaptis teoriškai vadinama idealiąja sutaptimi. Teismas nuosprendžiu nustatys, kokia tai sutaptis, pagal tai parinks bausmių subendrinimo būdą, paskirs bausmes, jas subendrins pagal sutapčiai taikomas taisykles.

Idealios sutapties situacijos paprastai susiklosto ne dėl asmens tyčios, asmens norų, sumanymų (nors ir taip gali nutikti), tačiau dėl įstatymo konstrukcijos – kai kurie nusikalstami veiksmai išskaidyti į kelis straipsnius, arba dėl įvykių raiškos objektyvioje, atsitiktinumo, tikrovėje tampa keliais nusikaltimais (pavyzdžiui, padėjus sprogmenį po transporto priemone gali atsirasti įvairūs padariniai dėl susiklosčiusių aplinkybių – sunaikinamas turtas ir nužudomas žmogus ar keli žmonės). Idealioji sutaptis gan gerai suvokiamas dalykas, nes sąvokos „idealioji sutaptis“ ganėtinai tiksliai atskleidžia situaciją – viename veiksme sutampa keletas nusikaltimų. Toks idealiosios sutapties aiškinimas pripažįstamas teorijoje ir praktikoje.

Idealioji sutaptis konstatuojama tada, kai asmuo viena veika (veikimu arba neveikimu) tuo pačiu laiku padaro du ar daugiau nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų, numatytų skirtinguose BK straipsniuose (LAT, Nr. 2K-412/2010, 2K-361/2011, 2K-37/2011,

2K-P-78/2012, 2K-385/2014, 2K-144-489/2015, 2K-345-507/2015, 2A-7-4-699/2015). LAT teigia, kad išsamus bendrą veiką sudarančių faktų teisinis įvertinimas neišvengiamai reikalauja taikyti daugiau negu vieną, t. y. dvi ar daugiau nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėčių, iš kurių kiekviena turi skirtingą, savarankišką raišką baudžiamojo įstatymo tekste (LAT, 2016).

Idealiosios sutapties veikos kvalifikuojamos kiekviena atskirai, pagal jas atitinkantį BK specialiosios dalies straipsnį ir jo dalį.

Idealią sutaptį gali sudaryti įvairios nusikalstamų veikų kombinacijos. Pavyzdžiui, gali būti vieno tęstinio nusikaltimo ir kito paprasto nusikaltimo idealioji sutaptis. Gali būti kelių tęstinių nusikaltimų idealioji sutaptis,

> Pavyzdžiui, K. A. ir K. V. nuteisti pagal BK 207 str. 2 d. ir 300 str. 1 d. už tai, kad suklastojo tikrus dokumentus, pagamino ir panaudojo netikrus dokumentus ir apgaule UAB „E“ naudai įgijo tikslinę paramą (10 346,68 Eur), finansuojamą iš ES ir LR biudžeto lėšomis; visame nusikalstamame procese buvo suklastota daugybė vairių bendrovės dokumentų ir ataskaitų, tai tęsėsi gana ilgą laiką (LAT, Nr. 2K-P-31-788/2021).

Idealios sutapties teisinė reikšmė

Ideali sutaptis susieja kelias veikas į vieną teisinio vertinimo visumą – nors taikomi keli straipsniai, skiriant bausmes taikomas bausmių apėmimo principas (bausmė už sunkiausią iš veikų visiškai apima bausmes už lengvesnes veikas ir galutinė subendrinta bausmė prilygsta griežčiausiai iš paskirtų už atskiras veikas bausmei BK 63 str. 5 d. 1 p.). Todėl idealioji sutaptis yra teisinę įtariamojo ir kaltinamojo padėtį švelninanti situacija. Tokia situacija palanki ir kaltinimui, kadangi įvertinamos visos veikos, nepaliekant neįvertintų, ir kaltinamajam, gynybai, nes tokios veikos laikomos padarytos vienu metu, nors ir kelios, laikomos padarytos pirmą kartą, todėl sudaro teisinių lengvatų taikymo situaciją.

LAT nurodo būdą nustatyti idealiąją sutaptį – juo yra išsamus vieningą veiką sudarančių faktų visumos teisinis įvertinimas, kuris padeda atpažinti poreikį taikyti kelias skirtingas sudėtis:

> „<...> sutaptis paprastai konstatuojama tada, kai asmuo viena veika padaro du ar daugiau nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų, numatytų skirtingose BK specialiosios dalies straipsniuose (kasacinės nutartys Nr. 2K-582/2006, 2K-115/2007, 2K-126/2007, 2K-412/2010, 2K-536/2010, 2K-37/2011). Tai reiškia, kad išsamus vieningą veiką sudarančių faktų visumos teisinis įvertinimas neišvengiamai reikalauja taikyti daugiau negu vieną, t. y. dvi ar daugiau nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėčių, iš kurių kiekviena turi skirtingą, savarankišką raišką baudžiamojo įstatymo tekste. Konkrečiu atveju nustačius, kad yra būtent ideali nusikalstamų veikų sutaptis, už kiekvieną šių veikų paskirtos bausmės subendrinamos, kaip tai nustatyta BK 63 straipsnio 5 dalies 1 punkte, apėmimo būdu. Teismų praktikoje pripažįstama, kad sutaptis yra ideali ir tuo atveju, jei padarytos kelios veikos, jos buvo padarytos viena po kitos, per trumpą laiko tarpą,

> įgyvendinant vieningą sumanymą (kasacinės nutartys Nr. 2K-7-92/2005, 2K-516/2005, 2K-437/2006, 2K-477/2008, 2K-355/2009). Tokiais atvejais atskirus kaltininko nusikalstamus veiksmus jungia vieningas kaltininko sumanymas, siekiant pagrindinio visos nusikalstamos veikos tikslo, tačiau jie kvalifikuojami pagal skirtingus specialiosios dalies BK straipsnius (kasacinė plenarinės sesijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-78/2012).“ (LAT, Nr. 2A-7-4-699/2015).

Minėta, kad idealios sutapties situacijos susiklosto ne dėl tyčios, asmens norų, sumanymų, tačiau dėl įstatymo konstrukcijos – kai kurie veiksmai išskaidyti į kelis straipsnius arba dėl įvykių raiškos objektyvioje tikrovėje. Kitais atvejais svarbus bendras kaltininko sumanymas siekiant pagrindinio visos nusikalstamos veikos tikslo, ir jei padarytos kelios veikos, jos buvo padarytos viena po kitos, per trumpą laiko tarpą. Todėl idealiajai sutapčiai nustatyti svarbus veikų to paties laiko, „vienalaikiškumo“ kriterijus: veikos padarytos tuo pačiu metu arba veikos, kurios susijusios laike; nelabai laike nutolusios veikos.

Taikymo perspektyvos

Būtų tikslinga baudžiamajame įstatyme numatyti idealiosios sutapties apibrėžimą ir detalesnę jos įtaką teisiniams veikos padariniams. Toks apibrėžimas suteiktų daugiau aiškumo ir sudarytų pagrindą idealiąją sutaptį laikyti instrumentine kategorija ir ją naudoti procesiniuose dokumentuose. Tai sudarytų aiškumo įtariamajam, kaltinamajam, sudarytų labiau apibrėžtas prielaidas tolesniam procesiniam nagrinėjimui ir asmens teisinės padėties ypatybėms. Atitinkamai tai sudarytų aiškias galimybes gynybai, procesinių prievartos priemonių taikymui ir pan. Kadangi idealioji sutaptis yra tie atvejai, kai kelios nusikalstamos veikos neretai yra už pirminio kaltininko nusikalstamo ketinimo ribų, jų gali neapimti kaltininko tyčia, toks įvardijimas būtų teisiškai svarbus vertinant jo parodymus. Toks idealios sutapties nurodymas neapsunkintų proceso, bet suteiktų teisinio aiškumo. Nors tik teismas galutinai nustatys sutaptį, bet jos įvardijimas procese suteiktų daugiau aiškumo ir orientuotų į įtariamojo situacijos aiškumą. Galimos situacijos, kai pirmą kartą padaręs veiką asmuo bus įvertintas iki teismo (prokuroro nutarimu), todėl teisinis vertinimas bus pateiktas dar iki teismo.

Idealiosios nusikalstamų veikų sutapties sampratos plėtojimas kasacinio teismo praktikoje

Iš aukščiau išdėstytų situacijų matyti, kad galimos sudėtingos teisinio vertinimo situacijos. LAT praktika, siekdama racionalaus įstatymo taikymo, kartais nukrypsta nuo idealiosios sutapties vertinimo teorijoje ir iš esmės išplečia idealiosios sutapties sampratą. Kasacinio teismo praktikoje yra konstatuota, kad nusikalstamų veikų sutaptį galima laikyti idealia ir tuo atveju, jei, įgyvendinant vieningą sumanymą, padaromos kelios skirtinguose BK straipsniuose numatytos nusikalstamos veikos, kurios iš esmės yra neatskiriamos (būtinos) viso

kaltininko sumanymo įgyvendinimo dalys, šios veikos padaromos viena po kitos, per sumanymui įgyvendinti būtiną laiko tarpą (LAT, Nr. 2K-92/2005, 2K-516/2005, 2K-477/2008, 2K-355/2009, 2K-P-78/2012, 2K-207/2013). Teismas šią idealią nusikalstamų veikų sutaptį gali konstatuoti atsižvelgdamas į byloje nustatytų aplinkybių visumą.

Taip to paties laiko, vienalaikiškumo kriterijus jau nevisiškai atitinka idealiosios sutapties situaciją. Todėl LAT, spręsdamas apie idealiąją sutaptį, pasitelkia ir „nedidelio laiko tarpo taisyklę“:

> „<...> Kai kuriais atvejais sutaptį galima laikyti idealia ir tuo atveju, kai kelios veikos padarytos viena po kitos, per trumpą laiko tarpą, įgyvendinant vieningą sumanymą“ (LAT, Nr. 2K-7-92/2005, 2K-516/2005, 2K-437/2006, 2K-477/2008, 2K-355/2009, 2K-196-788/2017). „Jei asmuo su nukentėjusiuoju lytiškai santykiavo ir iš karto po to tenkino lytinę aistrą arba atvirkščiai, padarytos veikos sudaro idealiąją iššaginimo ir seksualinio prievartavimo nusikaltimų sutaptį.“ (LAT senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas, 17 p.).

Ši pozicija grindžiama tuo, kad kai kuriais atvejais, kaip yra su iššaginimo ir seksualinio prievartavimo sudėtimis, nusikaltimai atskirti dirbtinai, kaip teisinės konstrukcijos, nors praktikos ir raiškos požiūriu tikrovėje dažnai organiškai susiję. Taip atskiriant sudėtis, nusikaltimą išskaidant keliuose BK straipsniuose, sunkinama kaltininko atsakomybė. Todėl kasacinis teismas pateikia racionalią vertinimo poziciją nustatydamas galutinio teisingumo matą – kelių veikų santykio įvardijimą ir, atitinkamai, nustatydamas bausmės skyrimo taisyklių taikymą.

Idealios sutapties situacijos, kurios nelaikomos idealia sutaptimi

Priešingai nei vertinant seksualines veikas, nusikalstamo susivienijimo narių padarytos veikos dalyvaujant susivienijimo veikloje laikomos ne idealiąja sutaptimi, bet realiąja sutaptimi. Nors tokių veikų santykis visiškai atitinka idealiosios sutapties apibrėžimą – darant vieną tęstinį nusikaltimą (dalyvaujant susivienijimo veikloje, jam vadovaujant) tuo pat metu padaromas kitas (kiti), laikoma, kad tokios veikos turi būti baudžiamos griežčiau. Teismų praktikoje pripažįstama, kad nusikalstamo susivienijimo (BK 249 str.) nusikalstama veika ir atskiros nusikalstamo susivienijimo narių padarytos nusikalstamos veikos „sudaro ne idealiąją, bet realiąją nusikalstamų veikų sutaptį“ (LAT, Nr. 2K-209-699/2017, 2K-31-511/2018, 2K-281-942/2018, 2A-7-1-788/2020). Šie pavyzdžiai parodo sutapčių sąlygiškumą ir priklausymą nuo teismo valios. Taip pat tai kelia iššūkių kvalifikuojant veiką, nes kvalifikuojantis pareigūnas turi matyti aiškias veikų sąsajas ir tyrimą formuoti taip, kad būtų galima padaryti vienareikšmiškas išvadas dėl daugeto.

Sutapčių teisinė reikšmė ir kvalifikavimo įtaka teisingumui

Po to, kai veikos kvalifikuotos ir atliktas įrodymų tyrimas, baigti teisminiai ginčai, asmuo pripažintas kaltu, teismas privalo skirti bausmę. Nustačius realiąją sutaptį, nuteistajam paskirtos bausmės subendrinamos visiško ar dalinio sudėjimo būdu. Nustačius idealiąją sutaptį, nuteistajam paskirtos bausmės subendrinamos apėmimo būdu. Idealioji sutaptis netrukdo išvadai, kad asmuo nusikalto pirmą kartą. Idealioji sutaptis lengvina nuteistojo teisinę padėtį, nes santykinai „sujungia" kelias jo padarytas veikas į vieną socialinio vertinimo visumą. Kaltininko tyčia, subjektyvusis atsakomybės pagrindas (plačiau – skyriuje apie subjektyviųjų požymių įtaką kvalifikavimui) esant idealiajai sutapčiai kvalifikuojant turi mažesnės reikšmės, nes įstatymas įpareigoja įvertinti kiekvieną padarytą nusikalstamą veiką. Vertinimui sutapties požiūriu svarbiau objektyvieji požymiai – veikos, aprašytos baudžiamajame įstatyme. Tokiu atveju asmens nežinojimas, kad jo faktiniai veiksmai atitinka ne vieną, o kelias baudžiamojo įstatymo normas, nėra esminis. Šiuo požiūriu pateisinamas principo „įstatymo nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia" taikymas. Iš tiesų, veikdamas asmuo gali klysti, ko nors nežinoti ar nenumatyti, numatyti kitaip (skyrius apie subjektyviuosius požymius, klaidas).

Teisiniu požiūriu svarbu tai, kad idealioji sutaptis turi būti vertinama kaip tam tikras atsakomybę švelninantis pagrindas. Todėl kaltinamasis ir jo gynyba turi teisę reikalauti, kad jo padarytos veikos būtų kvalifikuojamos kaip idealioji sutaptis, jei tam yra pagrindų. Tai svarbus praktinis aspektas, nes vertinant kelias asmens pirmą kartą padarytas veikas, kelių veikų buvimo faktas esant idealiai sutapčiai leidžia veikas laikyti vienu nusikaltimo faktu, taikyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, kai įstatymas nusikalstamą veiką įvardija vienaskaita arba nurodo nusikalstamą veiką padarius pirmą kartą (BK 38, 39, 40 str.).

Veikos epizodai, nusikaltimų epizodai, kaltinimo epizodai

Praktikoje vertinant nusikalstamas veikas aptinkama sąvoka „epizodas": „veikos epizodas", „nusikaltimo epizodas", „kaltinimo epizodas", „bylos epizodas". „Epizodo" sąvoka svarbi, bet nevienareikšmiška, ji vartojama keliomis prasmėmis ir į tai reikia atkreipti dėmesį.

Epizodas gali būti suprantamas kaip tęstinės veikos dalis, viena iš tapačių, panašių ar sąsajų veikų. Epizodas gali būti suprantamas ir kaip kaltinimo dalis, viena iš daugelio sutaptį sudarančių nusikalstamų veikų, nuosekliai išdėstytų kaltinime. Epizodas gali būti ir nusikalstamo proceso, pavojingos veikos kaip sisteminio veiksmo dalis. Kartais epizodu tiesiog įvardijama įtarimo dalis, nedetalizuojant jos ir neapibrėžiant veikos požymiu, jos laikotarpiu. Todėl šią sąvoką vartojant ar vertinant būtina nustatyti jos turinį vartojame kontekste.

Visiškai priimtina ir suprantama kategorija yra „kaltinimo epizodas", arba „tęstinės

veikos epizodas“. Kituose kontekstuose „epizodo“ sąvoką vartoti reikėtų atsargiai, kad nebūtų klaidinami proceso dalyviai ir neiškreipiama vertinamosios veikos esmė. „Epizodas“ neturi tapti neapibrėžtu iš konteksto paimtu įtarimo ar kaltinimo teiginiu. Siekiant teisinio aiškumo, teiginių vienareikšmiškumo, reikėtų vadovautis teisiniu šios sąvokos traktavimu, pateiktu Generalinio prokuroro rekomendacijose. Šiuo atveju sąvoka „epizodas“ suprantama tęstinės nusikalstamos veikos prasme, kaip vienas iš tęstinę veiką sudarančių veiksmų (neveikimo atvejų):

> „19.1. Jei keičiamos faktinės aplinkybės nėra esminės (faktinės aplinkybės iš esmės skiriasi tada, kai prisideda tos pačios nusikalstamos veikos epizodai, iš esmės pasikeičia nusikalstamų veikų apimtis, nusikalstamos veikos padarymo laikas, vieta, būdas ir pan., jeigu tai turi įtakos veikos teisiniam kvalifikavimui ar įtariamojo galimybėms gintis).“ (Generalinio prokuroro įsakymas, 2014).

Kvalifikavimo gairės ir taisyklės: apibendrinimas

Kvalifikuojant nusikalstamas veikas, kai susiduriama su to paties asmens padarytais keliais savarankiškais veiksmais, svarbiausias klausimas – ar faktiniai kaltininko veiksmai sudaro pavienę veiką ar nusikalstamų veikų daugetą – nusikalstamų veikų sutaptį.

Antras klausimas – kokia ši sutaptis: realioji ar idealioji. Šie klausimai turi principinės reikšmės, nes nuo inkriminuoto BK specialios dalies straipsnio (straipsnių) priklauso visas spektras teisinių baudžiamosios atsakomybės ypatumų ir padarinių: veikos baigtumo laikas, bausmės skyrimo taisyklės, baudžiamosios atsakomybės senaties taikymas, veikos sunkumas.

> **Idealiąją sutaptį ir realiąją sutaptį sudarančios nusikalstamos veikos kvalifikuojamos kiekviena atskirai pagal atskirą BK straipsnį ir jo dalį.**

Probleminės kelių veikų teisinio vertinimo situacijos. Baudžiamojo įstatymo ribotumas ir būtinybė kvalifikavimą grįsti principais

Kvalifikavimas vertinant sutaptis – kūrybiškas ir gyvas procesas, priklausantis nuo vertintojo nuožiūros ir tyrimo metu nustatytų aplinkybių. Įstatymų normos abstrakčios ir neduoda atsakymo į rūpimus klausimus dėl sutapčių, o dogmatinis aiškinimas kartais nepajėgus pateikti atsakymo. Praktikoje pasitaiko diskusinių situacijų, kai tyrimo metu nebuvo inkriminuota sutaptis, nors tokia galėjo arba turėjo būti inkriminuota – veikos turėjo būti kvalifikuotos ne pagal vieną, bet pagal kelis BK straipsnius.

> Pavyzdžiui, J. Ž. ir J. M. valstybės tarnautojams prilyginti asmenys, Šaulių sąjungos rinktinės vadovas ir jos pavaduotoja, nevykdė savo pareigų (netinkamai vykdė pareigas) ir dėl tokio pareigų nevykdymo kilo didelė žala – žuvo dvi stovyklautojos V. B. ir V. A. Kaltininkų padaryta veika kvalifikuota pagal BK 229 str., kaip tarnybos pareigų neatlikimas. (Nr. 2K-433/2010). Teoriniu

> požiūriu išreikšta nuomonė, kad ši veika dėl nukentėjusiųjų mirties dar turėjo būti kvalifikuota ir BK 132 str., kaip realioji sutaptis (Žalnieriūnas, 2021, p. 219).

Atsakymą į klausimą, ar situacija turėjo būti veika vertinama pagal sutaptį (kaip idealioji BK 229 str. ir 132 str. sutaptis), gali duoti tik normų sisteminė analizė ir kvalifikavimo principų aiškinimas. Kas suteikia pagrindą atsakymui esant kebliai situacijai?

> Pirmiausia, veikos turi būti inkriminuotos visos, kurios atitinka baudžiamąjį įstatymą; antra, negali būti kuriama nauja kokybė – sukuriamas nusikaltimas, kurio nebuvo, jei nusikalstamus veiksmus visiškai apima viena norma. Atsakymą duos sisteminė normų analizė. Ji pradedama nuo to, kad pagrindinė inkriminuota veika, tarnybos pareigų neatlikimas, BK 229 str., inkriminuojama tik esant padariniui – didelei žalai (valstybė, Europos Sąjunga, tarptautinė viešoji organizacija, juridinis ar fizinis asmuo patyrė didelės žalos). Šiuo požiūriu būtina aiškintis, ar BK 229 str. padarinys – didelė žala (didelės žalos požymis) – šios normos požiūriu apima žmonių mirtį, ar mirties neapima, ir reikia inkriminuoti ir BK 132 str. Atsakymą rasti padeda sisteminė įstatymo analizė, kuri apima sankcijos analizę – BK 229 str. (bauda arba areštas, arba laisvės atėmimas iki dvejų metų) ir 132 str. (areštas arba laisvės atėmimas iki ketverių metų, pirma dalis; laisvės atėmimas iki šešerių metų, kai dėl neatsargumo atėmė gyvybę dviem ar daugiau žmonių, antra dalis; laisvės atėmimas iki aštuonerių metų, kai pažeistos teisės aktų nustatytos specialios elgesio saugumo taisyklės, trečia dalis) palyginimas. Toks palyginimas leidžia padaryti išvadą, kad baudžiamumas už gyvybės atėmimą gerokai viršija baudimą už tarnybos pareigų neatlikimą. Be to, gyvybės apsauga nustatoma specialiame skyriuje. Vertinant sistemiškai, BK 229 str. normos padariniai (didelė žala) yra menkesni nei gyvybės atėmimas, ši norma neapima nei vienos BK 132 str. dalies, todėl normos turėtų būti taikomos abi kaip nusikalstamų veikų idealioji sutaptis.

Metodiškam situacijos sprendimui padeda dviejų aktualių normų ir dispozicijos aiškinimas, veikos ir padarinių nustatymas, jų apibrėžtumo analizė, galiausiai dviejų normų palyginimas. Matyti, kad ir sankcijos analizė gali būti metodinis raktas išspręsti kvalifikavimo užduotį. Sankcijos vertinimas, joje įtvirtinto rūšinio pavojingumo įvertinimas yra esminis kriterijus vertinimui. Taip pat ir sutaptį sudarančios neatsargaus gyvybės atėmimo normos fakultatyvių požymių vertinimas (mirties sukėlimas dviem ar daugiau žmonių, BK 132 str. 2 d., specialių elgesio taisyklių pažeidimas, BK 132 str. 3 d.) padeda atskleisti įstatymo prasmę ir tinkamai jį įvertinti.

Iš šios situacijos matyti, kad įstatymo normos, nors ir sukurtos apgalvotai, kvalifikuojant palieka svarbią dalį kvalifikuojančio asmens nuožiūrai. Situacija, kurios neapima speciali norma (tarnybos pareigų neatlikimas), nes tarnybinis aplaidumas pagal sukeliamą didelę žalą abstraktus, parodo, kad įstatymas palieka situacijų, kurias išspręsti gali veiką kvalifikuojantis asmuo. Ilgainiui tokias situacijas paaiškina teismų praktika, kuri suformuoja teisinio vertinimo standartą. Tačiau bet kokiu atveju kvalifikuojant veikas reikia žinoti sprendimo metodiką. Konkurencijos įveikimo skyriuje bus parodyta, kad egzistuoja situacijos, kurias norint išspręsti reikia laikytis vieno aiškinimo išankstinės taisyklės.

Nurodytoje situacijoje negalima kalbėti apie įstatymo spragas, normų nesuderintumą ar trūkumus. Normos suformuluotos kaip aiškus teisinio reguliavimo mechanizmas būtiniems atvejams ir tik kvalifikuojantis veiką specialistas gali padaryti teisingą išvadą. Todėl įstatymo taikytojas turi identifikuoti idealiąją sutaptį pats. Tuo pat metu toks sutapties sukūrimas turi remtis pagrindiniais baudžiamosios atsakomybės principais (*nullum crimen sine lege*, BK 2 str. 1, 4 d.). Toks sutapties sukūrimas nėra įstatymo spragos užpildymo problema pritaikant kelias normas.

Praktika atskleidžia ir netipinių situacijų:

> Pavyzdžiui, BK 282 str. taikomas atvejams eisme, kai sukeliama žala – kas nevairuodamas transporto priemonės pažeidė transporto eismo tvarkos ar saugumo taisykles, jeigu dėl to žuvo žmogus arba buvo sunkiai sutrikdyta žmogaus sveikata. Pasitaiko situacijų, kai nevairuojantis transporto priemonės asmuo (paspirtuko valdytojas, pėsčiasis, transporto priemonės keleivis) sukelia padarinius, tačiau jie mažesni nei nurodyta normoje. Tokiu atveju negalima BK 282 str. ir 139 str. sutaptis, bet spręstinas normų konkurencijos klausimas bendrosios normos taikymo (BK 139 str.) naudai: specialioji norma, nors sukurta nevairuojančio asmens elgesiui įvertinti, numato siauresnius padarinius negu bendroji. Tačiau tuo atveju, jei dėl nevairuojančio asmens veiksmų sukeliami padariniai, numatyti abiejose normose (žuvo žmogus, sunkiai sutrikdyta sveikata ir nesunkiai sutrikdyta kito žmogaus sveikata), turi būti taikomos abi normos, nes pagal įstatymą privalo būti įvertinti visi padariniai. Tokia situacija yra BK 282 str. ir 139 str. sutaptis.

Šioje situacijoje sutapties išsprendimas yra sisteminis normų vertinimas. Taigi baudžiamasis įstatymas, kol nėra teismų praktikos, aukštesniųjų teismų išaiškinimo, pateikia keblių situacijų, kurias reikia išspręsti praktikoje. Todėl svarbus kasacinio teismo vaidmuo, kuris orientuos teisėsaugą į teisingo kvalifikavimo variantą.

Kitos probleminės situacijos, padiktuotos įstatymo naujovių

Kebli situacija – baudžiamojo įstatymo naujovės, kuriomis sukurtos sudėtingos juridinės konstrukcijos, sudarančios sudėtines nusikalstamas veikas, pasižyminčias alternatyviomis pavojingomis veikomis, tuo pat metu kvalifikuotomis sudėtimis, numatančiomis dar daugiau pavojingų veikų ir papildomus padarinius, kurių neapima pagrindinės sudėties pavojingos veikos. Analizuojant normą taikytojui neaišku, ar kvalifikuotos sudėtys yra sunkesnės prieš tai buvusių veikų atmainos, ar iš viso savarankiški nusikaltimai, nebesusiję su prieš tai buvusios sudėties veikomis.

Tokia situacija galima laikyti BK 250 str. 2 d. numatytą gyvybės atėmimą teroro akto metu, kai šis padarinys nebūtinai susijęs su pavojingomis veikomis, numatytomis šio straipsnio 1 d. Tokia situacija būtų pavienė tęstinė veika su alternatyviais požymiais, bet ją sudarančios alternatyvios veikos ir padariniai yra visiškai savarankiški, atitinka visiškai savarankiškų sudėčių požymius. Tokia situacija yra sudėtis su alternatyviaisiais požymiais, o nusikalstamos veikos tiek nutolusios, kad jos pačios, jų padarymo būdai, aplinkybės ir padariniai gali

būti niekaip nesusiję, daromi skirtingu laiku (teroristiniais tikslais laikomos ir gaminamos cheminių medžiagų dalys, pirma dalis); po to susprogdino žmogų (ketvirta dalis), ir tuo pat metu sunkiai sutrikdė žmogui sveikatą (trečia dalis), ir tuo pat metu nesunkiai sutrikdė žmogui sveikatą.

Dalis aprašytų nusikalstamų veikų turėtų būti pavadintos sudėtimis su alternatyviais požymiais. Dalis šių veikų sudarytų realią sutaptį, nes būtų padarytos skirtingu laiku (cheminės medžiagos ir žmogaus nužudymas); tokia situacija būtų ir ideali sutaptis (nužudymas ir sunkus sveiktos sutrikdymas, nesunkus sveikatos sutrikdymas) (Pakštaitis, 2016, 2021c). Tačiau tokia situacija geriausiai būtų apibrėžta kaip norma su alternatyviomis sudėtimis. Laikantis kvalifikavimo paprastumo, turėtų būti taikoma sunkiausius padarinius numatanti normos dalis, bet įvardijant visas padarytas nusikalstamas veikas ir visus sukeltus padarinius.

Šios situacijos parodo, kad nemažai kvalifikavimo taisyklių, nuostatų tiesiogiai priklauso nuo įstatymo konstrukcijos. Būdamas įstatymų leidėjo valios išraiška, įstatymas kartais numato netradicines situacijas. Raktas kvalifikuojant veikas yra įstatymo aiškinimas, normų sisteminių ryšių nustatymas pagal veiką, jos aprašymą, padarinį ir sankcijos analizę, taip pat teismų praktikos analizė, jei ji yra (kai kuriais atvejais gali ir nebūti). Įstatymo taikytojas turi vadovautis sistemingumu, pateiktais principais ir taisyklėmis.

Atvirieji savikontrolės klausimai

Kas yra nusikalstamų veikų daugetas ir kodėl jis reikšmingas kvalifikavimui?

Kokios šiuo metu teismų praktikoje ir teorijoje nusistovėjusios daugeto formos?

Kuo pavienė nusikalstama veika skiriasi nuo nusikalstamų veikų daugeto?

Ką reiškia sąvoka „epizodas“ ją vartojant nusikalstamos veikos vertinimo procese? Ar ši sąvoka vienareikšmiška?

Kokios yra sutapčių rūšys ir kokie jų esminiai skirtumai?

Kaip nusikalstamų veikų sutaptys atsispindi baudžiamajame įstatyme?

Kokią įtaką sutaptys turi veikų kvalifikavimui?

Kaip daugeto klausimas įvertinamas procesiniuose dokumentuose?

Ar dėl nusikalstamų veikų daugeto turi pasisakyti teismas nuosprendyje?

VI DALIS. KVALIFIKAVIMAS, KAI VERTINAMA KELIŲ ASMENŲ VEIKLA. BENDRININKAVIMO IR PRISIDĖJIMO KVALIFIKAVIMO YPATYBĖS.

Labai dažnai reikia kvalifikuoti kelių asmenų padarytus neteisėtus veiksmus, išspręsti padarytų veikų santykį ir priskyrimą konkretiems asmenims, nusikalstamai veikusių (neveikusių) asmenų susitarimą, ryšius, tarpusavio žinojimą, o kartais – nuolatinę, gerai suderintą nusikalstamą veiklą. Šeštajame skyriuje rašoma apie bendrininkavimo įtaką kvalifikuojant nusikalstamas veikas, bendrininkų rūšis, bendrininkavimo formas ir jų įtaką kvalifikavimui, taip pat atvejus, kurie esant keliams veikiantiems asmenims nelaikomi bendrininkavimu.

Kvalifikavimas, kai su nusikalstama veika susiję keli asmenys

Dažnai nusikalstamą veiką padaro keli asmenys veikdami kartu. Kvalifikuojant tai reikia įvertinti. Baudžiamojo įstatymo normos numato kelių asmenų, susijusių su nusikalstama veika, situacijas. Kvalifikuojant reikia atsižvelgti į kiekvieno asmens indėlį, nes baudžiamoji atsakomybė individuali. Taip pat privalu nustatyti šių asmenų ryšius ir santykius, kurie svarbūs teisiniam vertinimui. Kartais tik kelių asmenų dalyvavimas padaro įmanomą nusikalstamos veikos padarymą, o kartais kelių asmenų dalyvavimas nėra teisiškai reikšmingas.

Kvalifikuojant reikia visus asmenis, kurie dalyvavo darant veiką, teisiškai susieti su padaryta veika, nustatyti, ar jie veikė bendrai. Tuos atvejus, kai keli asmenys veikia kartu iš anksto susitarę, apima bendrininkavimo institutas (BK 24 str., 25 str., 26 str.). Kitos situacijos, kai su veika susiję keli asmenys, tačiau jie labiau nutolę nuo tiesioginio jos padarymo, nebuvo susitarę veikti bendrai ar prisidėjo prie jos slėpimo, baudžiamojoje teisėje įvardijamos kaip prisidėjimas prie nusikalstamos veikos. Prisidėjimo klausimas nėra nustatytas viename baudžiamosios teisės institute (normų visumoje), jo nustatymas ir įvertinimas siejamas su specialiosios dalies normomis.

Bendrininkavimo kvalifikavimas

Siekiant įvertinti kelių asmenų padarytą nusikalstamą veiką, taip pat diferencijuoti baudžiamąją atsakomybę, įtvirtintas bendrininkavimo institutas – kelių bendrai veikusių asmenų suderinta veikla. Šis institutas apibrėžia bendrininkavimą, jo požymius, bendrininkų rūšis (BK 24 str.), taip pat bendrininkavimo formas (BK 25 str.) ir įtvirtina bendrininkų baudžiamosios atsakomybės ypatumus (BK 26 str. 1–3 d.), bendrininkavimo kvalifikavimo nuostatas (BK 26 str. 4, 5 d.).

Bendrininkavimo kvalifikavimas pasižymi tam tikru painumu, nes gali būti skirtingas, kai daromos ir nedaromos nuorodos į bendrosios dalies straipsnius, numatančius bendrininkavimą.

Baudžiamoji teisinė technika aprašant kaltininką ir jo veiksmus

Specialiosios dalies straipsniuose nusikalstamos veikos aprašytos taip, lyg visos būtų padarytos vieno asmens, pavyzdžiui:

> „**182 straipsnis. Sukčiavimas**
>
> 1. Tas, kas apgaule savo ar kitų naudai įgijo svetimą turtą ar turtinę teisę, išvengė turtinės prievolės arba ją panaikino,
>
> baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų."

Tokia teisinė technika naudojama dėl įstatymo apibrėžtumo, aiškumo ir normos universalumo. Šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje susiklostė teisinė technika, kad neteisėtas elgesys aiškiai aprašomas vienaskaita nurodant kaltininką ir jo padarytą neteisėtą veiką, kartais ir padarinius. Iš šios veikos logiškai kildinama sankcija – galima bausmė ar bausmės. Draudimas ir baudimas siejamas su asmeniu: *baudžiamas asmuo, kuris padarė veiką*, o ne pati veika, kaip, pavyzdžiui, numatyta ANK.

Asmuo, kurio veiksmai atitinka dispoziciją ir jis gali būti įvardytas kaip „tas, kas padarė" aprašytą veiką, laikomas nusikalstamos veikos subjektu. Tokio pavienio kaltininko veiksmų kvalifikavimas sunkumo nesukelia: tokio asmens veiksmai kvalifikuojami pagal BK specialiosios dalies straipsnį (plačiau – skyriuje apie pavienių veikų kvalifikavimą).

Teisėsaugos praktikoje pasitaiko nemažai situacijų, kai nusikalstamą veiką padaro ar prie šio proceso prisideda keletas asmenų ir visų jų veiksmus reikia teisingai įvertinti. Gali būti, kad nusikaltime dalyvauja, pavojingai veikia ir *tas, kuris organizuoja*, ir *tas, kuris padeda*, ir *tas, kuris sukursto*; vėliau prisijungia ir tas, kuris padeda paslėpti vogtus daiktus.

Reikia įvertinti asmenis, be kurių nebūtų nusikaltimo ir kurių veiksmai neatitinka dispozicijos, jie nėra „tas, kas padarė". Taip pat reikia laikytis principo, kad „nėra nusikaltimo be įstatymo". Reikia nustatyti, ar kiti asmenys, kurių veiksmai neatitinka dispozicijos, gali būti traukiami atsakomybėn. Bendrininkavimo institutas ir jo kvalifikavimo reikalavimai pateikia sprendimą tokioms situacijoms.

Kvalifikuojant atvejus, kai galimai veikė keli asmenys, svarbu nustatyti:

- ar asmenys konkrečiu atveju laikytini bendrininkais, ar yra bendrininkavimui būdingi požymiai;
- jei jie bendrininkai, reikia įvertinti kiekvieno bendrininko veiksmus atskirai, taip pat ir visų veiką padariusių asmenų veiksmus;
  - tinkamai teisiškai aprašyti asmens indėlį – kvalifikuoti veiksmus;
  - tinkamai suformuluoti įtarimą ir kaltinimą pagal faktiškai atliktus veiksmus.

Jei asmenys nelaikytini bendrininkais, būtina nustatyti jų veiksmų turinį ir juos įvertinti kaip:

– pavienio asmens padarytą veiką;
– prisidėjimą prie nusikalstamos veikos.

Bendrininkavimo institutas pagal savo esmę – praktinis institutas, padedantis susieti visus į nusikalstamą procesą įsitraukius asmenis. LAT nurodo, kad svarbiausia bendrininkavimo instituto funkcija baudžiamojoje teisėje yra užtikrinti, kad už nusikalstamą veiką atsakytų ne vien tas, kuris tiesiogiai realizavo visus jos objektyviuosius požymius (vykdytojas), bet ir tie, kurie organizavo, sukurstė, padėjo padaryti šią nusikalstamą veiką arba kartu su vykdytoju bent iš dalies realizavo jos požymius (bendravykdytojas) (LAT, 2009). Tai reiškia, kad negalima nustatyti bendrininkavimo izoliuotai be konkrečios situacijos faktinių aplinkybių. Nėra bendrininkavimo apskritai – yra tik bendrininkavimas padaryti konkrečią nusikalstamą veiką. Tai reiškia, kad bendrininkavimo instituto normų negalima panaudoti norint „pritraukti" kitus asmenis, galimai dariusius nusikalstamas veikas.

Kvalifikuojant bendrininkavimą reikia atspindėti baudžiamojo įstatymo nuostatas taip, kad jos susietų kiekvieną kartu veikusį asmenį, nurodytų jo indėlį bendroje nusikalstamoje veikoje ir sudarytų galimybes teismui pateikti teisingą galutinį vertinimą. Nurodžius baudžiamojo įstatymo normas būtina suformuluoti įtarimą, vėliau kaltinimą, rodantį bendrą veikimą.

Bendrininkavimo nuostatos baudžiamajame įstatyme ir jų praktinė reikšmė

Kaip nurodo baudžiamasis įstatymas, bendrininkavimas yra tyčinis bendras dviejų ar daugiau tarpusavyje susitarusių pakaltinamų ir sulaukusių BK 13 str. nustatyto amžiaus asmenų dalyvavimas darant nusikalstamą veiką (BK 24 str. 1 d.). Nusikalstamos veikos bendrininkai yra vykdytojas, organizatorius, kurstytojas ir padėjėjas (BK 24 str. 2 d.). Bendrininkavimas skirstomas ir į formas. Bendrininkavimo formos yra bendrininkų grupė, teroristinė grupė, organizuota grupė, nusikalstamas susivienijimas (BK 25 str. 1 d.).

Bendrininkavimo požymiai. Bendrininkavimo sudėtis

Kvalifikavimo požiūriu nustatant bendrininkavimą pirmiausia svarbu nustatyti objektyviuosius ir subjektyviuosius bendrininkavimo požymius. Tik nustačius požymius galima konstatuoti bendrininkavimą. Taip pat svarbu nustatyti konkretų kiekvieno iš asmenų indėlį į padarytą nusikalstamą veiką (jo reikšmę, mastą, pobūdį, ypatybes) ir nustatyti, kaip bendrininkavimas turi atsispindėti procesiniame dokumente – kokias BK bendrosios dalies normas pasitelkti, kad bendrininkavimas būtų tinkamai atspindėtas ir teismas galėtų priimti teisingą nuosprendį. Tai svarbu, nes kiekvieno bendrininko vaidmuo turės įtakos jo atsakomybės individualizavimui – kokią konkrečią bausmę teismas skirs kiekvienam.

Bendrininkavimo požymių, nustatytų konkrečioje byloje, visuma sudaro bendrininkavimo sudėtį (šis terminas vartojamas nedažnai, bet atspindi bendrininkavimo esmę).

Bendrininkavimas yra praktikoje taikomas institutas, per jį atsiskleidžia instrumentinė baudžiamosios teisės paskirtis. Nėra abstraktaus, neapibrėžto bendrininkavimo, kai nenustatyti kelių asmenų ryšiai, susitarimas veikti bendrai ir tyčia. Neigiamai vertintini tie teisėsaugos bylų atvejai, kai BK 24 str. pasitelkiamas siekiant „pritraukti" kitus asmenis, kurie galimai galėjo veikti nusikalstamai arba abstrakčiai, manoma, kad jie veikė kartu vykdydami kito asmens nurodymus.

Kadangi bendrininkavimas yra funkcinis institutas, tam reikia kelių asmenų veiksmų svarbių sąsajų visumos ir siekio veikti bendrai. Sprendžiant apie bendrininkavimą iš baudžiamojo įstatymo abstrakčių formuluočių, nustatančių bendrininkavimą, bendrininkų rūšis, kartais negalima padaryti vienareikšmiškų išvadų, todėl galutinį sprendimą turi priimti teismas.

Kvalifikuojant kelių asmenų veiką kaip bendrininkavimą, reikia įvertinti šiuos objektyviuosius ir subjektyviuosius bendrininkavimo požymius:

- asmenų kiekį ir jų subjektiškumo reikalavimą (du ar daugiau, sulaukę amžiaus, pakaltinami);
- veiksmų bendrumą (bendras dalyvavimas darant nusikalstamą veiką);
- indėlį į bendrų padarinių sukėlimą;
- priežastinį visų asmenų ryšį su veika ir padariniais;
- susitarimą veikti bendrai;
- tyčią veikti bendrai.

Objektyviųjų ir subjektyvių požymių visumos buvimas padeda nustatyti, yra bendrininkavimas ar ne. Požymių nustatymas padeda atriboti bendrininkavimą nuo atvejų, kurie nelaikomi bendrininkavimu, pavyzdžiui, prisidėjimo. Situacijos gali būti įvairios. Jas vertinant svarbios detalės.

> Pavyzdžiui, A. C. paprašė V. F. turimo kirvio trumpam pasinaudoti. Šis davė kirvį. Kaip paaiškėjo vėliau, kirviu buvo nužudytas žmogus, J. C.
>
> Kokie A. C. ir V. F. ryšiai? Ar jie nusikalstami? Už ką turi atsakyti asmuo, davęs pasinaudoti kirvį? Kokie kriterijai nulemia teisinį vertinimą? Ką reikia nustatyti, kad vertinimas būtų teisingas, adekvatus? Norint atsakyti šiuos klausimus reikia nustatyti bendrininkavimo požymius, juos įrodyti.

Požymių nustatymas. Objektyvieji požymiai

Objektyvieji bendrininkavimo požymiai skirstomi į kiekybinius ir kokybinius bei yra tarpusavyje susiję. Pirmasis bendrininkavimo požymis yra kiekybinis: mažiausias dalyvaujančių žmonių kiekis yra dviejų žmonių dalyvavimas nusikalstamos veikos padaryme.

Du ar daugiau asmenų

Jei veikos padaryme dalyvauja bent du asmenys, sprendžiamas klausimas, ar jie bendrininkai. Dviejų asmenų dalyvavimas gali būti užfiksuotas vaizdo įrašuose, sulaikius kelis asmenis, liudytojams nurodžius buvus kelis asmenis; sulaikius asmenį ir jo mobilaus ryšio telefone radus duomenų apie veiksmų derinimą su kitu asmeniu (asmenimis). Dviejų ar daugiau asmenų dalyvavimas nusikalstamos veikos padaryme ir bendrininkų pastangų vienumas nuo seno laikoma bendrininkavimo pagrindu (LAT, Nr. 2K-241/2003).

Jei bendrininkavimas sudėtingas, ilgalaikis, jam būdingi nusikalstamo susivienijimo požymiai (nusikalstamas susivienijimas, „mafija“, „nusikalstama organizacija“, antivalstybinis ginkluotas darinys), būtinas ne dviejų, o trijų asmenų dalyvavimas. Sprendžiant apie kelių asmenų bendrą veikimą svarbu tai, kad kelių asmenų pastangų sutelkimas leidžia atlikti geriau organizuotus veiksmus, sukelti didesnius nusikalstamus padarinius. Nuolatinis sambūris veikti nusikalstamai savaime pavojingas visuomenei, siekiančiai išimtinai teisėtų ir pozityvių tikslų.

Kuo daugiau asmenų dalyvauja nusikalstamos veikos padaryme, tuo didesnės galimybės tokią veiką išaiškinti, nes asmenys neišvengiamai bendrauja, o bendravimas atsispindi tikrovės atspindžiuose (liudytojų parodymuose, elektroniniuose pėdsakuose, ryšio priemonių atmintyje). Šis bendravimas leis padaryti išvadas apie kitus bendrininkavimo požymius (susitarimą, tyčią veikti bendrai).

Asmenys turi subjekto požymius

Šis požymis – kokybinis: kiekvienas nusikalstamos veikos padaryme dalyvaujantis asmuo turi atitikti subjekto požymius, turi būti sulaukęs atitinkamo amžiaus (keturiolikos arba šešiolikos metų), o kai to reikalauja atitinkama nusikalstamos veikos sudėtis – pasižymėti ir atitinkamais specialiaisiais subjekto požymiais. Be to, šie asmenys turi būti pakaltinami – protiškai pajėgūs suvokti savo veiksmų esmę ir juos valdyti. Jeigu asmuo nėra sulaukęs amžiaus, nuo kurio galima baudžiamoji atsakomybė už atitinkamos veikos padarymą, jis negali būti pripažintas bendrininku. Atitinkamai, jei nėra šio kokybinio objektyvaus požymio, nėra bendrininkavimo. Šis požymis yra teorinė ir praktinė problema sprendžiant dėl bendrininkavimo su asmeniu, kuris nenustatytas (plačiau rašoma žemiau).

Veiksmų bendrumas

Veiksmų bendrumas yra objektyvusis kokybinis požymis, kuris parodo, kad kiekvieno iš bendrininkų veiksmai yra nukreipti bendram nusikalstamam tikslui pasiekti. Bendrininkų veiksmai gali būti suderinti labai detaliai, bet gali būti suderinti tik bendrais bruožais, o

atskirais atvejais – iš viso nederinti. Bendrininkavimas veikiant bendrai gali būti labai įvairus: kai vienas asmuo vadovauja, o kiti klauso nurodymų ir visi bendrininkai žino vadovą („rato“ bendrininkavimas); gali būti bendrininkavimas, kai ne visi bendrininkai pažįsta vienas kitą, ne visi žino kitus bendrininkus, o žino tik tuos, su kuriais yra labiausiai susiję („grandinės“ bendrininkavimas). Todėl veiksmų derinimas gali būti visų bendras, bet gali būti tik su kartu veikiančiais asmenimis. Bendrumas nustatomas vertinant konkrečią bendrininkų padarytą veiką ir į ją nukreiptas bendras pastangas.

Veiksmų bendrumas jokiu būdu nereiškia atliekamų veiksmų vienodumo. Bendrininkai darydami nusikalstamą veiką gali atlikti ir vienodus, ir skirtingus veiksmus. Net tą pačią veiką darantys bendravykdytojai gali atlikti skirtingus veiksmus (pavyzdžiui, iššaginimo metu vienas palaužia nukentėjusiojo pasipriešinimą, o kitas atlieka iššaginimo veiksmus). Šie veiksmai *kokybiškai* bendri siekiant padaryti veiką ir pasiekti padarinius. Veiksmai priklauso nuo susitarimo ir bendrininkavimo formos.

LAT nurodo, kad asmenų, dalyvaujančių nusikalstamos veikos padaryme, veiksmų bendrumas, kaip objektyvusis bendrininkavimo požymis, gali pasireikšti keliomis formomis: a) visi nusikalstamos veikos padaryme dalyvaujantys asmenys visiškai realizuoja jiems inkriminuotos nusikalstamos veikos sudėties objektyviuosius požymius (paprasta bendrininkavimo forma); b) visi nusikalstamos veikos padaryme dalyvaujantys asmenys iš dalies realizuoja jiems inkriminuotos nusikalstamos veikos sudėties objektyviuosius požymius arba kai kurie visiškai, o kiti tik iš dalies (paprasta bendrininkavimo forma); c) be asmens ar asmenų, kurie tiesiogiai realizuoja nusikalstamos veikos sudėties objektyviuosius požymius, dalyvauja kiti asmenys, kurie neatlieka veikų, aprašytų BK specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje, bet atlieka kitokias veikas, kurios sąlygoja vykdytojo veikas, ir yra susijusios priežastiniu ryšiu su vykdytojo nusikalstamomis veikomis ir (ar) kilusiais baudžiamajame įstatyme numatytais padariniais (sudėtinga bendrininkavimo forma) (LAT, Nr. 2K-577/2011).

Bendrininkai darydami nusikalstamą veiką paprastai atlieka skirtingus veiksmus, tačiau kiekvieno jų veiksmai yra reikšmingi bendroje nusikalstamoje veikloje, jie nukreipti į bendrą veikimą. Teorijoje nuo seno priimta laikyti, kad kiekvieno bendrininko veiksmai sudaro prielaidas ir sąlygas kitų bendrininkų veiksmams, todėl veikimas yra visapusiai sąlygotas visų veikiančių kaltininkų. Kaip ir veiksmų požiūriu, taip ir padarinių požiūriu – nebūtinai kiekvienas bendrininkas nulemia nusikalstamų padarinių kilimą. Bendrininkų veiksmai gali būti skirtingi, tačiau jie visi veda prie to paties rezultato. Atitinkamai, baudžiamosios atsakomybės požiūriu už padarytą nusikalstamą veiką visi kartu veikę asmenys atsako bendrai. Teorijoje priimta bendrumą sieti su suderinta valia, neretai pasidalintais vaidmenimis, kilusiais padariniais – kai šių padarinių bendrininkai siekia ir kai to reikalauja baudžiamojo įstatymo konstrukcija (materialios sudėtys). Veiksmų bendrumas artimas bendram veikimui

(neveikimui). Gali nutikti taip, kad vienas iš bendrai veikiančių asmenų netęsia bendros veiklos, o ši padaroma ir be jo. Todėl vieno asmens pašalinimas iš bendrininkų bendros veiklos nebūtinai sutrikdo veiksmų bendrumą ir pakeičia tos veikos realizavimą. Kuo daugiau asmenų veikia kartu, tuo daugiau galimybių pašalinus vieno iš jų indėlį sulaukti to paties nusikalstamo rezultato. Esminis bendrininkavimo kokybės ir kiekybės bruožas yra tas, kad tik bendras, suderintas veikimas lemia bendrus nusikalstamus padarinius.

Priimta laikyti, kad jeigu bendrininkai nesutelktų bendrų pastangų ir kiekvienas jų neatliktų jiems priskirtų vaidmenų, tai ir nusikalstamos veikos vykdytojui būtų žymiai sunkiau, o tam tikrais atvejais net neįmanoma padaryti nusikalstamos veikos. Atitinkamai, bendrininkavimo nebus tais atvejais, kai keli asmenys siekia to paties nusikalstamo rezultato nepriklausomai vienas nuo kito, savo veiksmų nederina, nesitaria, jokiais būdais neformuoja bendros valios. Tokiu atveju nėra bendro veikimo, veiksmų bendrumo, o kiekvienas asmuo nusikalstamą veiką padaro individualiai, jų nesieja susitarimas su kitais.

Pasitaiko situacijų, kai kelių asmenų veiksmai laikomi bendrais, nors tokie nėra.

> Pavyzdžiui, pagal BK 24 str. 4 d. ir 260 str. 1 d. E. J. ir S. A. nuteisti už tai, kad organizavo nusikalstamą veiką – neteisėtą narkotinių medžiagų įgijimą, gabenimą, turėdami tikslą jas platinti, ir šiai nusikalstamai veikai vadovavo. E. J. 2011 m. rugsėjo 19 d. (duomenys neskelbtini) tiesioginių pokalbių ir telefoninių pokalbių metu nurodė nuteistajam E. V. įgyti ir jam atgabenti 5 g narkotinės medžiagos, kurios sudėtyje yra heroino, ir davė tyrimo metu tiksliai nenustatytą pinigų sumą narkotinei medžiagai – heroinui – nupirkti. S. A. 2011 m. rugsėjo 19 d. telefoninių pokalbių metu nurodė E. V. įgyti ir jam atgabenti 5 g narkotinės medžiagos, kurios sudėtyje yra heroino, ir nurodė, iš kur gauti tam tikslui tiksliai nenustatytą pinigų sumą šioms narkotinėms medžiagoms nupirkti. E. V., vykdydamas nusikalstamos veikos planą, E. J. ir S. A. atskirai vadovaujamas, 2011 m. rugsėjo 20 d., apie 15.15 val., degalinėje (duomenys neskelbtini), esančioje (duomenys neskelbtini), iš tyrimo metu nenustatyto asmens už nenustatytą pinigų sumą nupirko 9,470 g miltelių pavidalo medžiagos, išfasuotos į dvi lygias dalis, kurios sudėtyje buvo 1,989 g narkotinės medžiagos heroino, ir ją paslėpęs automobilio (duomenys neskelbtini) (valst. Nr. (duomenys neskelbtini) orlaidėje, turėdamas tikslą pusę kiekio perduoti E. J. asmeniškai, o kitą pusę – permesti S. A. į Alytaus pataisos namų teritoriją, gabeno į (duomenys neskelbtini), tačiau tą pačią dieną, apie 17.20 val., (duomenys neskelbtini) sankryžoje, E. V. vairuojamas automobilis buvo sustabdytas patikrinimui ir 9,470 g miltelių pavidalo medžiagos, kurios sudėtyje buvo ne daugiau kaip 1,989 g heroino, surado ir paėmė Marijampolės apskrities vyriausiojo policijos komisariato pareigūnai.
>
> Kokie asmenys ir su kuo veikė bendrai? To tyrimas tinkamai nenustatė. LAT nurodė, kad „bendrininkavimas galimas tik darant tą pačią nusikalstamą veiką, siekiant realizuoti bendrus nusikalstamus ketinimus. Teismai teisingai nustatė, kad nuteistasis E. V. turėjo tikslą platinti narkotines medžiagas, perduodamas jas nuteistiesiems S. A. ir E. J., tačiau to neužtenka, kad būtų nustatytas analogiškas nuteistųjų S. A. ir E. J. tikslas, nors pagal teismų nustatytas aplinkybes šie nuteistieji ir buvo E. V. nusikalstamos veikos iniciatoriai. Bendrininkavimas neteisėtai disponuojant narkotinėmis medžiagomis, turint tikslą jas platinti, yra tada, kai bendrininkų tikslui platinti būdingas siekis jas perduoti tretiesiems asmenims. Šioje byloje nustatyta tik tai, kad nuteistasis

E. V. turėjo tikslą perduoti narkotines medžiagas nuteistiesiems S. A. ir E. J., o šių nuteistųjų tikslas nebuvo nei ikiteisminio tyrimo, nei teisminio bylos nagrinėjimo dalykas. Ta aplinkybė, kad nuteistieji S. A. ir E. J. turėjo tikslą gauti iš nuteistojo E. V. narkotinių medžiagų, pati savaime nesuponuoja jų tikslo tas medžiagas platinti. Taigi byloje nenustatyta aplinkybė, kad nuteistieji S. A. ir E. J. iš vienos pusės ir nuteistasis E. V. iš kitos pusės darė tą pačią nusikalstamą veiką – neteisėtai disponavo narkotinėmis medžiagomis turėdami tikslą jas platinti. Tai reiškia, kad jie darė ne tą pačią, o skirtingas nusikalstamas veikas, todėl S. A. ir E. J. negali būti pripažinti E. V. nusikalstamos veikos bendrininkais. Byloje nenustatytas joks ryšys tarp nuteistųjų S. A. ir E. J., jie tarp savęs irgi nėra nusikalstamos veikos bendrininkai. Jų siekis įgyti narkotinių medžiagų nebuvo realizuotas dėl to, kad nuteistasis E. V. pakeliui buvo sulaikytas, taigi veika nebuvo baigta dėl nuo jų valios nepriklausančių aplinkybių. Jie pasikėsino įgyti narkotinių medžiagų neturėdami tikslo jų parduoti ar kitaip platinti. Tokia veika atitinka BK 22 straipsnio 1 dalį ir 259 straipsnio 1 dalį.“ (LAT, Nr. 2K-296/2013).

Bendri padariniai

Bendrą veikimą, veiksmų bendrumą apibūdina ir bendri padariniai. Kai nusikalstamos veikos sudėtis reikalauja padarinių kilimo, padarinių buvimas svarbus nulemiant bendrą veikimą. Nusikalstamos veikos padariniai yra bendri visiems bendrininkams ir nedalomi, nes buvo siekiami bendrai. Kiekvienas bendrininkas atsako už bendrą veikimą ir bendrus padarinius nepriklausomai nuo savo indėlio ir gautos (sutartos) dalies iš nusikalstamos veikos.

Galimos situacijos, kai bendrininkų padaryta nusikalstama veika formali ir nesukelia įstatyme aprašytų padarinių. Tokiu atveju svarbiausia – bendras veikimas ir veikos visumos realizavimas.

Priežastinis ryšys, lemiantis bendrą nusikalstamą rezultatą. Funkcinis priežastingumas

Su padariniais, kai jie numatyti kaip sudėties požymis, siejamas ir priežastinis ryšys. Teorijoje priimta, kad nusikalstamas rezultatas yra bendrų pastangų rezultatas, todėl kiekvieno bendrininko pavojinga veika susijusi priežastiniu ryšiu su padarytu nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu. Būtina padaryti svarbią išlygą – priežastingumo klausimas bendrininkavime specifinis ir vertinamas kontekste su kitais požymiais. Pats tiesioginis priežastingumas gali būti nustatytas tik tarp vykdytojo veikos ir nusikalstamo padarinio. O tarp vykdytojo ir kitų bendrininkų yra funkcinis priežastingumas – visi šie asmenys susiję per savo pastangas ir suderintą valią.

Subjektyvieji bendrininkavimo požymiai

Susitarimas veikti bendrai

Susitarimas veikti bendrai yra kelių asmenų valios ir veiksmų suderinimas. Jis gali būti žodinis ar išreikštas gestais, sutartiniais ženklais, bet svarbu, kad juo būtų suderinti atskirų žmonių siekiai veikti bendrai. Teorijoje šis požymis vertinamas kaip subjektyvus, nes suderinami asmenų vidiniai norai, ketinimai, pastangos. „Nuo subjektyviojo požymio susitarimo iš esmės priklauso ir objektyviojo požymio – veikos bendrumo konstatavimas, nes nesant susitarimo negalima kalbėti apie kelių asmenų veikos bendrumo faktą“ (Žukovaitė, 2013, p. 164). Šis požymis tiek, kiek papildo bendrą veikimą, jį sąlygoja, gali būti stebimas išoriškai, todėl gali būti laikomas iš dalies objektyviu, o tiek, kiek susijęs su asmenų valios suderinimu, jų psichinių pastangų sutelkimu, aktyvavimu, nusikalstamo sumanymo detalizavimu, tyčios formavimu, – susitarimas yra ir subjektyvusis požymis.

Susitarimas daryti nusikalstamą veiką bendrai gali būti pasiektas iki veikos ar suderintas jos darymo metu. Jis turi būti realizuojamas iki nusikalstamų veiksmų atlikimo pabaigos. Susitarimas daryti nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus gali būti realizuojamas įvairiomis formomis (pvz., žodžiu, raštu, piešiniais, konkliudentiniais veiksmais). Tačiau bendrininkavimo nepaneigia ir tokie atvejai, kada egzistuoja tylus pritarimas norui daryti nusikalstamą veiką bendrai arba žinojimas, kad veikiama kartu su kitais asmenimis:

> Praktika rodo, kad dažniausiai susitarimas būna žodinis, kartu veikiantys asmenys prieš tai susitaria bendrais bruožais dėl paties nusikaltimo idėjos, siekiamų tikslų. Kadangi neretai nusikaltimas motyvuotas, valią suderinę asmenys siekia bendrų arba skirtingų tikslų, tikisi tam tikros nusikalstamos naudos. Susitarimas ir valios derinimas palengvina nusikalstamo rezultato siekimą.

Bendrininkavimui būtina nustatyti, kad vykdytojas ir kiti bendrininkai žinotų, kad jie veikia kartu. Vykdytojas turi žinoti, kad jam padaryti nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padeda kitas asmuo arba tai, kad kitas asmuo yra jo atliekamų veiksmų organizatorius arba kurstytojas. Pastarieji savo ruožtu taip pat turi žinoti, kad jų planų vykdytojas (vykdytojai) yra atitinkamas asmuo. Įstatymas ir teismų praktika nereikalauja, kad bendrininkai vienas kitą pažinotų asmeniškai arba būtų matę. Tai, kad veikdami ne visi vieni kitus pažinojo, neatima galimybės kvalifikuoti asmenų veiksmus kaip bendrininkų veiksmus. Bendrą veikimą, valią galima suderinti per tarpininką, bet tarpininkas turi būti realus, ne išgalvotas. Kartais nutinka ir taip, kad kai kurie bendrininkai dingsta ir tyrimui jų neįmanoma nustatyti, bet esant duomenų, kad jie egzistavo, daroma išvada dėl to, kad asmuo veikė su tyrimo nenustatytu asmeniu.

Neretai baudžiamosios bylose paaiškėja situacijų, kai bendrininkai iš tiesų vienas kito nepažinojo – veikė suderinta kitų bendrininkų valia. Dėl to kaltininkų parodymai, kad jie vienas kito nepažinojo, dažniausiai vertinami kritiškai ir neturi teisinės reikšmės nustatant

susitarimą ir bendrą veikimą. Kvalifikavimui pakanka minimalaus susitarimo nustatymo.

Suprantama, kad negali būti nustatytas bendrininkavimas, jei bendrininkai nesupranta, kad savo veiksmais padeda vykdytojui padaryti nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, taip pat tada, kada vykdytojas nežino, kad jam padaryti nusikalstamą veiką padeda kiti asmenys. Bendrininkavimas yra susitarusių asmenų veika. Todėl negalimas bendrininkavimas niekaip iš anksto nesusitarus. Nors ir bendrais bruožais, paviršutiniškai, sutartiniais veiksmais ar gestais – įstatymas reikalauja susitarimo. Toks susitarimas turi būti nustatytas.

Susitarimo požymio buvimas siaurina bendrininkavimo pritaikymo galimybes ir reikalauja tyrimo nuoseklumo. Bylose kartais šis požymis ignoruojamas kaip „išplaukiantis" iš kitų požymių (dviejų ar daugiau asmenų, bendros veiklos). Nemažai bylų, kuriose gynybos ginčijamas bendrininkavimas keliamas būtent bendrininkavimo sudėties – objektyviųjų ir subjektyviųjų požymių veikusiems bendrininkams nustatymas, o ne vien nusikalstamos veikos fakto ar kelių asmenų buvimo nustatymas.

Susitarimas, jo ribos, galimybės jas nustatyti

Šiuolaikinio pasaulio ypatybė tokia, kad didelė dalis bendravimo vysta elektroninių ryšių priemonėmis, kurios palieka nematerialius, elektroninius pėdsakus, tvarius, besitęsiančius ilgą laiką po veikos padarymo. Informacijos srautai virtualioje erdvėje palieka savo atspindį, kurį nuneigti sunku.

> Praktika rodo, kad šiuolaikinėje teisėsaugoje asmenų bendravimas itin gerai atsispindi iš elektroninių pėdsakų – asmenų tarpusavio bendravimo elektroninio ryšio priemonėmis, susirašinėjimo, susižinojimo, mobiliųjų įrenginių prisijungimo prie duomenų perdavimo bokštų. Elektroninio ryšio priemonėmis nustatytas kelių asmenų buvimas toje pačioje vietoje rodo galimą bendravimą. Be to, pinigų išgryninimas bankomatuose, elektroninių pinigų panaudojimas, atsiskaitymai negrynaisiais, užsakymų išsiuntimas iš elektroninių įrenginių – visos šios aplinkybės lyginamos su miesto, viešųjų vietų stebėjimo sistema, kuri pateikia duomenų apie kelių asmenų bendravimą, galimą bendrą veikimą. Tačiau vertinant tokius duomenis, kad asmenys pažįstami, daug laiko praleidžia kartu, nebūtinai reiškia bendrą nusikalstamą veiklą. Todėl bet kokios išvados dėl bendros veiklos turi būti detaliai motyvuojamos procesiniuose dokumentuose. Kuo detalesnė įrodymų grandinė rodo bendrą veiklą, tuo mažesnė klaidos galimybė apkaltinanti asmenį bendrininkavus.
>
> Šiuolaikiniai baudžiamosios teisės tyrimai rodo, kad „teoriškai aiškiausiai susitarimo požymiai identifikuojami nustačius išankstinį žodinį ar rašytinį konkrečių veiksmų suderinimą, tačiau teismų praktika susitarimo požymį aiškina ir platesniu požiūriu. Teismų praktikoje įsitvirtino nuostata, kad bendrininkų susitarimas gali būti išreikštas bet kokia forma – žodžiu, raštu ar konkliudentiniais veiksmais (gestu, mimika ir kt.), todėl įrodinėjant buvus susitarimą plėšiant nėra būtina nustatyti, kad visi bendrininkai buvo išsamiai žodžiu aptarę nusikalstamos veikos detales; asmenų bendrininkavimą patvirtina ir suderinti kaltininkų veiksmai. Susitarimas bendrininkauti darant nusikalstamą veiką konstatuojamas ne tik esant žodinei jo išraiškai, bet ir tada, kai tai

matyti iš bendrininkų išorinių veiksmų darnos“ (Žukovaitė, 2013, p. 164). *Bendrininkų išorinių veiksmų darnos* požymis yra vienas iš orientuojančių kriterijų.

Todėl „bendro susitarimo turinį tokiu atveju reikia spręsti vertinant kaltininko objektyviai padarytus veiksmus veikos darymo metu“ (Žukovaitė, 2013, p. 166) ir „svarbu vadovautis tokia taisykle: kiek bendrininkui nepadarius savo veiksmų kiti bendrininkai mažiau būtų galėję pagrobti turto“ (Žukovaitė, 2013, p. 167).

Nustatant susitarimą reikia įsitikinti, kad dėl atitinkamo pavojingo veikimo arba pavojingo neveikimo kelių asmenų buvo susitarta iš anksto, iki veikos pradžios, arba susitarimas pasiektas veikos darymo metu. Bet kokie veiksmai po nusikalstamos veikos pabaigimo arba pavojingų padarinių kilimo (su sąlyga, kad dėl jų nebuvo tartasi prieš tai nurodytu laiku) negali būti vertinami kaip bendrininkavimas. Teorijoje galima rasti teiginių, kad bendrininkavimą galima konstatuoti (esant visiems kitiems požymiams) ir tada, kai prisijungiama prie kito asmens jau pradėtos nusikalstamos veikos. Tačiau taip teigti be išlygų negalima. Tais atvejais, kai asmuo prisijungia prie kito asmens jau daromos veikos, jo „prisijungimas“ turi atitikti susitarimo reikalavimą. Bent kokios nors faktinės aplinkybės turi liudyti susitarimą. Jei asmuo prisijungia savo noru, kitiems nežinant, negalima daryti išvadų apie bendrą veikimą.

Pavyzdžiui, automobilių vagių grupė verčiasi vogdama automobilius ir jų dalis. Pagrobtų automobilių pervarymui į kitą vietą, miestą gali būti pasitelkiami ne tik grupės nariai, bet ir nieko apie šių automobilių neteisėtą kilmę nežinantys asmenys. Jei toks nesusitaręs asmuo, kuris paprašytas (už atlygį ar be atlygio) pervežti automobilį į kitą vietą, bus sulaikytas, jis nebūtinai žinos apie transporto priemonės kilmę, būklę, priklausomybę, kitų asmenų indėlį į jos atsiradimą sulaikytojo žinioje. Todėl tyrimo pareigūnas, darydamas išvada, turi stengtis rasti duomenų apie asmenų susitarimą, veiklos sistemingumą, bendras pastangas, atlygio dalybas ir pan.

Bendrininkų susitarimas svarbus bendrininkavimo buvimui nustatyti, taip pat sutartų veiksmų apibrėžtumui nustatyti, svarbus aiškinantis kiekvieno bendrininko suvokimą ir indėlį į nusikalstamą veiką, gali būti svarbus atribojant bendrininko ekscesą. Bendrininkų susitarimas nustatomas pagal jų atliktus veiksmus, kurie užfiksuoti: pagal bendrininkų parodymus; pagal asmenų bendravimą, kuris atsispindi iš elektroninės kontrolės ją derinant su parodymais. Kai veikia ne vienas asmuo, didėja informacijos apie bendrą veikimą kiekis, o kartu ir duomenų atskleidimo galimybė: bent vienas iš bendrai veikusių asmenų būna mažiau apdairus, o kartais būna išlaidus, pagyrūnas ir pan. Taigi, kuo daugiau bendrininkų veikia, tuo didesnė galimybė, kad kažkuris iš jų atskleis detalių apie bendrą veiką ar net duos parodymus tyrime.

Svarbus aspektas yra ir atskirų bendrai veikusių asmenų parodymų nevienodumas. Būtent parodymų nevienodumas, skirtumai dėl detalių, neatitikimai užfiksuotiems elektroniniams pėdsakams ir šių duomenų sugretinimas duoda pagrindą spręsti apie tikrąjį bendrininkų susitarimą ir valios suderinimą, indėlį į nusikalstamą veiką.

Tyčia veikti bendrai

Bendrininkavimas yra tik tyčinė veika – *kartu tyčia veikiančių* asmenų veika. Jis negalimas neatsargiose veikose. Ypač svarbu tai, kad esant bendrininkavimui ne tik pats nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas turi būti tyčiniai, bet ir bendrininkai tarpusavyje turi veikti tyčia. Tai reiškia, kad kiekvieno bendrai veikiančio asmens tyčia yra ne tik santykis su daroma nusikalstama veika, bet ir santykis su bendru veikimu. Bendrininkavimo tyčios turinys toks: kiekvienas veikiantis nusikalstamai bendrininkas supranta, kad veikia bendrai; nori veikti bendrai; numato galimus bendrus padarinius; šių padarinių nori; numato padarinius, nors ir nenori jų, sąmoningai leidžia jiems atsirasti. Bendrininkavime nesvarbi tyčios rūšis. Jis galimas ir tada, kai bendrininkai arba vienas iš jų veikia esant netiesioginei tyčiai (aukščiau aprašytas tyčios turinys). Bendrininkavimu negalima laikyti veiksmų, kai vienas žmogus pasitelkia kitą žmogų savo nusikalstamiems tikslams pasiekti pastarajam to nesuvokiant. Šiam klausimui skirta „tarpinio vykdymo“ sąvoka (žr. toliau).

LAT formuojamoje praktikoje nurodoma, kad tyčiai bendrininkavimo atveju būdinga tai, kad kiekvienas bendrininkas suvokia, jog bendrai su kitais asmenimis dalyvauja darant jam inkriminuotą nusikalstamą veiką (LAT, Nr. 2K-279/2011, 2K-300-699/2015, 2K-89-139/2016).

Tyčios kaip ir susitarimo veikti bendrai nustatymas negali būti tik deklaracija byloje. Susitarimą ir tyčią veikti bendrai turi parodyti byloje nustatytos aplinkybės – tai, kad asmenys tiesiogiai ar per tarpininkus bendravo, derino veiksmus, palaikė veikos padarymui reikšmingus ryšius. Jei kelių asmenų ryšiai iki veikos, jos padarymo metu buvo šifruoti, koduoti, palaikomi specialiomis ryšio priemonėmis, tai parodo ryšių buvimą net nenustačius turinio. Nustačius tokią aplinkybę ji gali tapti papildomu įrodymu netiesioginių įrodymų grandinėje; ji nepadės nustatyti tyčios turinio, bet patvirtins bendrą veikimą ar susitarimą. Bendrininkų veiksmus kvalifikuojantis asmuo privalo įsitikinti, kad susitarimas ir tyčia yra nustatyti, atsispindi iš byloje surinktų įrodymų, išnaudotos visos tyrimo galimybės šiuos bendrininkavimo požymius nustatyti.

Su tyčia susiję kiti subjektyvieji požymiai – kartu veikiančių asmenų motyvai ir tikslai. Bendrininkų motyvai ir tikslai gali skirtis, ir kvalifikavimui įtakos tai paprastai neturi, bet tyrimo metu reikia stengtis ir pageidautina juos nustatyti. Vienodi visų bendrininkų tikslai ir motyvai kvalifikuojant svarbūs tik tokiais atvejais, kai motyvas ir (ar) tikslas yra būtini konkrečios nusikalstamos veikos sudėties požymiai. Kai kuriais atvejais tikslo buvimas sąlygoja kito sudėties požymio taikymą, pavyzdžiui, nužudymas siekiant nuslėpti kitą nusikaltimą (BK 129 str. 2 d. 11 p.).

Bendrininkų tyčia, jos nustatymas, įtaka kvalifikavimui

Tyčia konkretizuojama tada, kai yra susitarimas veikti bendrai. „Tyčia padaryti nusikalstamą veiką bendrininkaujant yra susitarimo, kuris sudaromas tarp bendrininkų iki veiką padarant ar jos metu, padarinys“ (Žukovaitė, 2013, p. 164). Tyčios buvimo bendrininkaujant faktas svarbus įrodinėjimo požiūriu: kuo yra daugiau duomenų apie asmenų bendravimą, tuo didesnė duomenų apimtis sprendžiant apie tyčią. Svarbu tai, kad

> „kiekvieno bendrininko tyčia yra individuali ir jos turinys priklauso nuo bendrininko vaidmens, pobūdžio darant nusikalstamą veiką, nuo to, kaip nusikalstamos veikos požymius atspindi jo sąmonė, valia“ (Prapiestis, 2004, p. 157–158). Tačiau yra ir tyčia bendrininkauti, kuriai būdingi tokie detalūs bruožai: „1) kiekvieno bendrininko suvokimas, kad jis dalyvauja bendrai daromoje nusikalstamoje veikoje ir padeda vienas kitam; 2) supratimas, kad visi bendrininkai kėsinasi į tą patį objektą; 3) vykdytojo motyvų, tikslų bei daromų veiksmų ir siekiamų bendrų nusikalstamo pobūdžio padarinių suvokimas; 4) jei bendrai daromoje nusikalstamoje veikoje vykdytojas turi atitikti specialiuosius šios veikos subjekto požymius, tokie požymiai turi būti žinomi bei suprantami ir kitiems bendrininkams; 5) supratimas, kad savo veiksmais (neveikimu) vykdytojui ar kitiems bendrininkams sudaromos būtinos sąlygos padaryti nusikalstamą veiką; 6) vykdytojo žinojimas, kad bent vienas kitas asmuo – bendrininkas sudaro jam sąlygas padaryti nusikalstamą veiką ir siekti bendrai numatyto tikslo; 7) priežastinio ryšio tarp vykdytojo veikos ir jos padarinių suvokimas; 8) priežastinio ryšio tarp vykdytojo ir kitų bendrininkų veiksmų (neveikimo) suvokimas, t. y. supratimas, kad vykdytojo veiksmai nulemti ar iš esmės sąlygoti kitų bendrininkų veiksmų (neveikimo); 9) suvokimas, kad nusikalstama veika daroma bendrai, turi būti abipusis bent tarp dviejų asmenų“, o valinį tyčios turinį sudaro bendrininko noras veikti kartu su kitais bendrininkais, sujungti savo nusikalstamas pastangas su kitų bendrininkų veikla ir bendrų padarinių siekimas arba sąmoningas leidimas jiems atsirasti (Prapiestis, 2004, p. 157–158).

Šios nuostatos svarbios sprendžiant, ar kelių asmenų veiksmai yra bendrininkavimas ir juos kvalifikuojant, taip pat paneigiant kaltinamųjų gynybines versijas, neigiančias bendrininkavimo faktą. Nors retoje byloje galima taip detaliai nustatyti bendrininkų tyčią, kaip ji teoriškai aprašyta anksčiau, tačiau pareiga ją atskleisti paneigiant abejones yra viena iš esminių teisėsaugos procesinių pareigų.

Bendrininkų rūšys

Baudžiamasis įstatymas numato keturias bendrininkų rūšis:

> nusikalstamos veikos bendrininkai yra vykdytojas, organizatorius, kurstytojas ir padėjėjas (BK 24 str. 2 d.).

Studijuojant bendrininkavimą reikia vadovautis įstatymo pateikta bendrininkų rūšių sistema ir juos nagrinėti nuosekliai, pagal įstatymo diktuojamą logiką. Ši logika yra teisinės tradicijos rezultatas, nusistovėjęs teorijoje ir praktikoje. Baudžiamosios teisės studijų metu neretai bendrininkų rūšys grupuojamos studijuojant „vykdytoją ir padėjėją“ bei „organizatorių ir kurstytoją“ dėl šių rūšių išorinio panašumo, taip nutolstant nuo įstatymo logikos ir

nuoseklumo.

Bendrininkų rūšys išdėstytos logiška seka, pagal svarbą nusikalstamos veikos padarymui, taip pat ir baudžiamajam teisiniam vertinimui, ir baudžiamajai atsakomybei. Svarbiausias visais atvejais yra vykdytojas, nuo kurio veiksmų priklauso veikos padarymas ir padarinių sukėlimas. Vykdytojas yra *tas, kas padaro* įstatyme aprašytą veiką.

Tais atvejais, kai yra ar gali būti kitų rūšių bendrininkų, svarbiausias yra organizatorius; po organizatoriaus eina kurstytojas, ir galiausiai – padėjėjas. Ši seka nereiškia, kad tiriamoje veikoje būtinai turi būti visos bendrininkų rūšys. Ši seka reiškia, kad tais atvejais, kai bendrininkų rūšys yra, jų atliekami veiksmai specifiniu vaidmeniu įsilieja į bendrą veiklą. Bendrininko rūšies nustatymas ir inkriminavimas konkrečiam asmeniui priklauso nuo tyrimą atliekančių pareigūnų pasirinkimo ir motyvavimo.

Kiekviena bendrininko rūšis ir jos vaidmuo aprašytas įstatyme. Sprendžiant, kaip kvalifikuoti kiekvieno iš bendrininkų veiksmus, svarbu įvertinti bendrininkavimo visumą: pirmiausia, nuspręsti, ar yra bendrininkavimas, tada nuspręsti, koks šis bendrininkavimas – ar jis paprastas, ar galimos kelios bendrininkų rūšys, ar bus inkriminuojama bendrininkavimo forma.

Vykdytojas

> Vykdytojas yra asmuo, nusikalstamą veiką padaręs pats arba pasitelkęs nepakaltinamus asmenis arba nesulaukusius BK 13 str. nustatyto amžiaus asmenis, arba kitus asmenis, kurie dėl tos veikos nėra kalti. Jeigu nusikalstamą veiką padarė keli asmenys kartu, tai kiekvienas iš jų laikomas vykdytoju (bendravykdytoju) (BK 24 str. 3 d.).

Vykdytojas yra pagrindinis bendrininkas, nes jis padaro veiką, aprašytą specialiosios dalies straipsnio sankcijoje, ir jis sukelia padarinius. Nuo vykdytojo faktinių veiksmų priklauso nusikalstamos veikos padarymo laikas.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad *vykdytojo* ir *bendravykdytojo* sąvokos yra specifinės baudžiamojo įstatymo įtvirtintos sąvokos, netradicinės bendrinės kalbos požiūriu, jos būdingos baudžiamajai teisei. Nusikaltimas kaip išimtinai neigiamas, smerktinas žmogiškas aktas, *padaromas*, o ne įvykdomas, tačiau bendrininkavimo požiūriu istoriškai susiklostė *vykdytojo* kaip bendrininko sąvoka, todėl ji priimtina ir vartojama.

Vykdytojo reikšmė kvalifikuojant bendrininkų padarytą veiką

Kai vertinama bendrininkų padaryta veika, vykdytojo reikšmė esminė, nes nuo jo veiksmų priklauso, ar nusikaltimas bus baigtas, ar kils įstatyme numatyti padariniai. Vykdytojo veiksmai yra lemiami sprendžiant apie pačią veiką – jos esmę, kas sumanyta padaryti. Vykdytojui veikos nepabaigus, nutraukus, kitų rūšių bendrininkų atsakomybė galima tik už

pasikėsinimą padaryti nusikalstamą veiką. Jeigu vykdytojo nusikalstama veika nutrūko rengiantis ar pasikėsinant ją daryti, organizatorius, kurstytojas ir padėjėjas atsako už rengimąsi ar pasikėsinimą bendrininkaujant padaryti nusikalstamą veiką (BK 26 str. 2 d.).

Vykdytojo veiksmai kvalifikuojami be nuorodų į BK 24 str., nes jis atitinka sąvoką „*Tas, kas...*“ ir padaro nusikalstamą veiką.

Vykdymo rūšys

Įstatymas nurodo, kad vykdytojas yra asmuo, nusikalstamą veiką padaręs pats. Tai reiškia, kad vykdytojas padaro tai, kas aprašyta specialios dalies straipsnio dispozicijoje. Vykdytoju gali būti asmuo, pasitelkęs nepakaltinamus asmenis arba nesulaukusius BK 13 str. nustatyto amžiaus asmenis, arba kitus asmenis, kurie dėl tos veikos nėra kalti. Tai reiškia, kad jeigu asmuo pasitelkia nepakaltinamą ar mažametį asmenį, toks asmuo laikomas vykdytoju pats. Galimos situacijos, kai pasitelkiami asmenys, kurie nėra kalti – jie nesupranta jiems nurodytos veikos pobūdžio ir neturi jokio tyčinio psichinio santykio. Tai reiškia, kad asmuo suklaidina kitą asmenį dėl daromų veiksmų ir nurodo atlikti ką nors, kas neatrodo nusikalstama, bet iš tiesų yra neteisėta: pavyzdžiui, asmuo parašo kito asmens išnešti daiktus, kurie, kaip paaiškėja vėliau, buvo pagrobti. Tokio asmens veiksmai kvalifikuojami kaip vykdytojo, paprastai, be nuorodų į BK 24 str.

Bendravykdytojų samprata. Teorija ir praktika

Jeigu nusikalstamą veiką padarė keli asmenys kartu, tai kiekvienas iš jų laikomas vykdytoju (bendravykdytoju) (BK 24 str. 3 d.). Kartais pavartojama ir kita specifinė sąvoka bendravykdytojui – jis vadinamas *bendravykdžiu*.

Bendravykdytojo veiksmai kildinami iš to, kad keli asmenys atlieka tuos veiksmus, kurie įvardyti įstatyme kaip nusikalstama veika. Tie veiksmai kokybiškai nesiskiria, o toks bendrininkavimas yra pats paprasčiausias įmanomas bendrininkavimas. Tai reiškia, kad kiekvienas iš veikiančių vykdytojų atsako pagal baudžiamąjį įstatymą pats kaip pagrindinis veiką darantis asmuo, jokių nuorodų į bendrininkavimo normas kvalifikuojant nereikia. Bendras veikimas („bendravykdymas“) atsispindės iš procesiniuose dokumentuose suformuluoto pavojingos veikos aprašymo: bus nurodyta, kad asmuo, veikdamas su kitu asmeniu, padarė konkrečią nusikalstamą veiką.

Bendravykdytojų ypatybes atskleidžia ir įtvirtina teismų praktika. Jeigu keli asmenys tiesiogiai realizuoja konkrečios nusikalstamos veikos požymius, jie procesiniuose dokumentuose ir argumentuose įvardijami bendravykdytojais. Kiekvieno bendravykdytojo veiksmai nebūtinai visiškai vienodi kito bendravykdytojo veiksmams – vienas gali suduoti tris

smūgius, o kitas penkis; vienas gali laikyti ginklą įrėmęs į nukentėjusįjį, o kitas apieškoti šio kišenes. Todėl bendravykdytojai yra ir tie asmenys, kurie veikdami tyčia tiesiogiai realizuoja tik dalį atitinkamos veikos požymių. Kaip bendravykdytojai, o ne kaip atskirus vaidmenis atliekantys bendrininkai pripažįstami ir asmenys, kurie veikdami tyčia ir susitarus tiesiogiai dalyvauja atimant gyvybę kitam asmeniui, nors šaunamojo ginklo nuleistuką nuspaudžia tik vienas jų (LAT, 2004).

Vykdytojo atribojimas nuo kitų bendrininkų

Po vykdytojo įstatymas numato organizatorių, kurstytoją ir padėjėją, kurių veiksmai kokybiškai skiriasi nuo vykdytojo. Kitos bendrininkų rūšys sugalvotos tam, kad būtų galima visapusiai atspindėti kelių asmenų padarytą nusikaltimą pagal skirtingas jų pastangas ir kad su nusikalstama veika būtų galima susieti ir tuos, kurie tiesiogiai veikos nepadarė ir negali būti laikomi „tuo, kas padarė". Taip įgyvendinamas ir *nullum crimen sine lege* principas, nes įstatymas numato variaciją, nusikaltimo apibrėžimą susiejant su tiesiogiai jame neatspindėtais asmenimis (organizatorius nėra „tas, kas padarė", jis yra tas, kuris organizavo"). Sprendžiant apie konkrečią bendrininko rūšį ir darant teisines išvadas, labai svarbi faktinių aplinkybių analizė.

Nuo vykdytojo veiksmų priklauso, ar kitų bendrininkų indėlis pavirs nusikalstamu rezultatu ar ne. Todėl nulemiant kiekvieno kito bendrininko rūšį, jo indėlį kaip atskaitos taškas turi būti vertinami vykdytojo veiksmai: bendrininkų veiksmų vertinimas kaip kiekvienos rūšies bendrininko, bet pasitikrinama, ar jie konkrečiai paveiks vykdytoją.

Minėta, kad bendrininkavimui bendrai ir nustatant kiekvieną rūšį svarbus konkretumo reikalavimas – kelių asmenų sąsajos dėl konkrečios veikos. Konkretumo reikalavimas labai svarbus kitiems bendrininkams, kurie nėra vykdytojai. Vykdytojo veiksmai padeda įvertinti, nustatyti šį konkretumą, daryti išvadas. Jei asmuo nepaveikė vykdytojo ar nėra konkrečių sąsajų, bendrininkavimo pagrįsti negalima.

Organizatorius

> „Organizatorius yra asmuo, subūręs organizuotą grupę, teroristinę grupę ar nusikalstamą susivienijimą, jiems vadovavęs ar koordinavęs jų narių veiklą arba parengęs nusikalstamą veiką ar jai vadovavęs." (BK 24 str. 4 d.)

Organizatorius yra toks bendrininkas, kuris suorganizuoja aukštesnio lygio bendrininkavimo formą (organizuotą grupę ar nusikalstamą susivienijimą). Subūręs ją, jai vadovauja arba koordinuoja jos narių veiklą (nusikalstama vadyba).

Tačiau ne tik. Organizatorius yra ir toks asmuo, kuris parengia nusikalstamą veiką ar jai vadovauja. Pastaruoju atveju organizatorius nebūtinai yra bendrininkavimo formos dalyvis.

Jis yra bendrininkavimo, kai veikia kelių rūšių bendrininkai, visumos dalis.

> BK 24 str. 4 d. nedviprasmiškai nurodyta, kad organizatoriumi laikomas ne tik asmuo, subūręs organizuotą grupę ar nusikalstamą susivienijimą, jiems vadovavęs ar koordinavęs jų narių veiklą, bet ir asmuo, parengęs nusikalstamą veiką ar jai vadovavęs (LAT, Nr. 2K-332/2012).

Įstatymas numato labai įvairią organizatoriaus veiklą. Kai organizatorius siejamas su bendrininkavimo formomis organizuota grupe arba nusikalstamu susivienijimu, esant šioms formoms organizatorius būtinas. Šios formos turi turėti organizatorių, nes be jo negalėtų egzistuoti – jas subūrė būtent organizatorius; organizuotas darinys privalo turėti vadovą (vadovus), nes kažkas tą darinį suorganizavo. Sudėtingiausia organizatoriaus veikla yra organizuojant nusikalstamą susivienijimą ar organizuotą grupę, nes tokia veikla užima daugiausia laiko ir pastangų, suderinama daugiau kaip trijų asmenų valia ir pasiryžimas veikti nusikalstamai. Tokia organizatoriaus veikla susijusi su nusikalstamos organizacijos kūrimu ir vadovavimu jai. Esant nusikalstamai organizacijai (organizuota grupė, nusikalstamas susivienijimas, teroristinė grupė, antikonstitucinė grupė, antikonstitucinė organizacija) gali būti ir keli organizatoriai. Nusikalstamos organizacijos veikla yra nuolatinė, išsitęsusi laike, todėl renkant tokios veikos įrodymus reikia kreipti dėmesį į veiksmų tęstinumą. Tyrimo požiūriu, kuo daugiau veikiančių asmenų, tuo potencialiai didesnis informacijos kiekis apie juos, apie bendrą, sutelktą veikimą.

Organizatorius gali būti paprastame bendrininkavime, kai nėra organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo – juo gali būti parengęs nusikalstamą veiką ar jai vadovavęs bendrininkas. Pagal įstatymo logiką, organizatorius būtinas esant teroristinei grupei – ši grupė turi būti organizuota.

> Organizatoriaus veiką apibūdinantys objektyvieji požymiai yra alternatyvūs, todėl veikos kvalifikavimui pakanka nustatyti bent vieną iš jų. Esminis nusikaltimo organizatoriaus požymis yra tai, kad jis vadovauja nusikaltimo pasiruošimui: lenkia asmenis dalyvauti darant nusikaltimą, juos suvienija, kuria nusikalstamos veikos planus, numato jų padarymo būdus (LAT, Nr. 2K-274/2009, 2K-195/2012, 2K-157/2013).

Organizatorius verbuoja, lenkia, suvienija asmenis nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymui, kuria nusikalstamos veiklos planus, numato jos darymo būdus, paskirsto bendrininkams vaidmenis, nustato tarpusavio ryšius, imasi aktyvių veiksmų siekdamas paslėpti nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą. Esminis organizatoriaus požymis yra tai, kad jis sujungia į vieną kelių bendrininkų pastangas.

> Organizatoriumi paprastai negali būti pripažįstamas asmuo, į nusikalstamą veiką įsitraukęs nusikalstamai veikai jau įpusėjus. Tačiau asmens veiksmus kvalifikuoti kaip organizavimą nėra jokių kliūčių tais atvejais, kai organizatorius prisideda prie nusikalstamos veikos jai tik prasidėjus ir savo veiksmais perima, pratęsia veikos koordinavimą ar vadovavimą jai. Taigi ypač tais atvejais, kai nusikalstama veika yra sudėtinga, reikalaujanti ilgo laiko, įvairių parengiamųjų, derinamųjų veiksmų, organizatoriumi gali būti pripažintas ir asmuo, kuris įsitraukia į nusikalstamą veiką ne

> nuo pačių pirminių nusikalstamo sumanymo idėjų ar planų. Tokiais atvejais svarbu nustatyti, kad asmens indėlis įgyvendinant esminius nusikalstamos veikos požymius, organizuojant ir plėtojant nusikalstamą sumanymą buvo svarbus (LAT, Nr. 2K-456/2012).

Praktikoje pasitaiko organizatoriaus ir padėjėjo atribojimo problema. Kaltinimas laikosi vienos nuomonės, teismas – kitos:

> Byloje kaltinime R. B. veiksmai kvalifikuoti kaip organizatoriaus. Pirmosios instancijos teismas pripažino, kad R. B. veiksmų pobūdis labiau atitiko padėjėjo vaidmenį, tačiau su tokia išvada prokuroras nesutiko. Byloje ištirtais įrodymais nustatyta, kad D. B. nužudymas buvo ne spontaniškas nusikaltimas, o gerai organizuotas, gana ilgą laiką trukęs veikimas, kurio paruošiamojoje ir vykdymo stadijose dalyvavo nemažai asmenų, atlikusių jiems pavestas funkcijas. R. B. vaidmuo nužudant D. B. buvo apibrėžtas jam pavestomis funkcijomis ir užduotimis: nusikaltimo vykdytojams – suteikti visokeriopą pagalbą tiek nukentėjusiojo sekimo, tiek bendrininkų apgyvendinimo ir aprūpinimo priemonėmis nusikaltimui padaryti srityje. Tai reiškia, kad tokiu būdu jis atliko tarpinius minėto nusikaltimo organizacinius veiksmus, be kurių vykdytojai nebūtų galėję nužudyti D. B.
>
> Apeliacinės instancijos teismas atmetė prokuroro skundo motyvus, R. B. pripažinęs padėjėju. Bylos medžiagoje nėra jokių duomenų, kad R. B. būtų subūręs organizuotą grupę, parengęs nusikalstamą veiką ar jai vadovavęs. Taip pat teisėjų kolegija sprendė, kad R. B. atlikti veiksmai nepasižymėjo tokiu savarankiškumu ir organizavimo lygmeniu, sprendimų priėmimu ir jų pavedimu vykdyti kitiems bendrininkams, jog būtų galima prilyginti jį organizatoriui (Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-86-658/2022).

Organizatorius gali atlikti ir vykdytojo veiksmus. Tada jo veiksmai papildomai kvalifikuojami ir pagal BK 24 str. 3 d. Taip daroma aiškumo dėlei, kad skaitmeninė kvalifikavimo išraiška atitiktų atliktus veiksmus, o teisininkui profesionalui būtų lengviau orientuotis.

Jeigu organizatoriaus veiksmuose yra kurstytojo ir padėjėjo požymių, jie papildomai neturi būti kvalifikuojami, ir nuorodos į normas nedaromos, nes tokius veiksmus apima organizavimo veiksmai (vadovavimas, koordinavimas, veikos parengimas). Kvalifikuojant organizatoriaus veiksmus, jei yra kitų bendrininkų vaidmenims būdingų bruožų, svarbu įstatymą aiškinti sistemiškai – kiek organizatoriaus veiksmai apima kitų bendrininkų veiksmus.

Kurstytojas

> „Kurstytojas yra asmuo, palenkęs kitą asmenį daryti nusikalstamą veiką.“ (BK 24 str. 5 d.).

Pagal įstatymų leidėjo logiką, kurstytojas yra tas, kuris palenkė – įkalbėjo, įsiūlė, išprovokavo ar kitaip palenkė padaryti nusikaltimą, o kitas bendrininkas (vykdytojas) dėl kurstytojo veiksmų padarė konkrečią veiką. Kurstytojas yra toks bendrininkas, kuris tiesiogiai kontaktuoja su potencialiu nusikalstamos veikos vykdytoju ir savo veiksmais paveikia kito asmens valią siekdamas sužadinti norą padaryti nusikalstamą veiką. Kurstytojas siūlo ne šiaip nusikalsti, bet kursto padaryti konkrečią veiką – konkretaus asmens nužudymą ar kitokią veiką, bet svarbu, kad tai būtų konkreti veika. Kurstytojas gali kontaktuoti, bendrauti ir su kitais bendrininkais.

Kurstytojas nuo organizatoriaus skiriasi tuo, kad jis tik įtraukia vykdytoją ar kitą bendrininką į nusikalstamos veikos padarymą, bet jiems nevadovauja, nekoordinuoja veiksmų. Organizatoriaus veiksmai yra įvairesni, platesni numatomos veikos padarymo prasme. Kurstytojo veiksmai gali būti įkalbėjimas, nusikalstamos motyvacijos kitam asmeniui paskatinimas, nes jie neapima kitų bendrininkų telkimo, numatomų veikų planavimo. Jei kurstytojo veiksmai yra kelių asmenų telkimas bendrai veiklai, jie tampa organizatoriaus veiksmais.

Kurstytojo veika gali būti įkalbinėjimas, aktyvus patarimas, papirkimas, sužadinimas neapykantos, kerštо, pavydo, grasinimas, įsakymas, fizinė prievarta.

Svarbu tai, kad kurstytojo veikla būtų reali, pavojinga, nukreipta į konkretaus nusikaltimo padarymą. Kvalifikuojant galimo kurstytojo veiksmus turi būti nustatyta, kad asmuo iš tikrųjų skatino kitą asmenį daryti nusikalstamą veiką, o tokią išvadą turi patvirtinti byloje nustatytų aplinkybių visuma. Kurstytojo veikla, be to, kad turi būti reali, turi būti ir rezultatyvi. LAT tvirtinimu, taikant BK 24 str. 5 d. vykdytojo kurstymui konstatuoti būtina nustatyti visus objektyviuosius ir subjektyviuosius bendrininkavimo požymius – kurstytojo ir vykdytojo veiksmų bendrumą, susitarimą ir bendrą tyčią padaryti nusikalstamą veiką (LAT, Nr. 2K-127-689/2020). Kurstytojo, kaip ir kiekvieno kito bendrininko, dalyvavimas darant nusikalstamą veiką turi būti nustatytas atskirai (LAT, Nr. 2K-78-648/2020).

Veiksmai pripažįstami kurstymu, jei kitas asmuo yra palenkiamas daryti konkrečią nusikalstamą veiką (ar vieną iš vienarūšių nusikalstamų veikų) ir kurstytojas suvokia, kokią nusikalstamą veiką (ar vieną iš vienarūšių nusikalstamų veikų) padaryti kursto kitą asmenį (LAT, Nr. 2K-531/2013). Kurstymo būdai įstatyme nenumatyti, todėl gali būti įvairūs (įtikinėjimas, prašymas, pažadas, spaudimas dėl autoritetingo asmens įtakos), jų pasirinkimą paprastai lemia kurstytojo ar kurstomo asmens savybės, situacijos aplinkybės ir kiti faktoriai, (LAT, Nr. 2K-28-489/2019). Su šiais faktoriais, kurstymo būdais tiesiogiai susijęs ir kurstymo realumas (kiek vienas asmuo pajėgus paveikti kitą padaryti konkretų nusikaltimą).

Kurstymo realumas reiškia ir tai, kad atsitiktiniai vieno asmens atlikti veiksmai, kurie naudingi kitam asmeniui, dar nėra pakankamas pagrindas konstatuoti, jog asmuo, kurio naudai veiksmai buvo atlikti, veikė kaip kurstytojas (LAT, Nr. 2K-98/2014). Todėl konkrečios nusikalstamos veikos padarymui lenkiamas, veikiamas asmuo turi suprasti, kokios nusikalstamos veikos iš jo siekiama ir tikimasi, jam aiškiai nurodoma, kokio veikimo ar neveikimo iš jo norima. Jei tokios aplinkybės nenustatytos, kyla abejonių dėl kurstymo konkretumo. Todėl tyrimas turi būti pajėgus nustatyti bendrininkavimo požymius. Be to, kurstytojo metodai ir priemonės neturi nustelbti kurstomo asmens valios ar palaužti jį fiziškai, nes tokiu atveju nebus bendrininkavimo požymių. Jei prieš kurstomą asmenį panaudojamas fizinis arba psichinis smurtas, tokiu atveju nebelieka susitarimo ir bendro veikimo, o priversto veikti asmens vaidmuo tampa nebe sukurstyto, bet priversto padaryti veiką veiksmais.

Kurstytojo veiksmų konkretumas reiškia, kad kurstytojas privalo suprasti konkrečios nusikalstamos veikos sudėties faktines aplinkybes, priežastingumą tarp savo veiksmų ir kito bendrininko (vykdytojo, organizatoriaus) nusikalstamų veiksmų. Šias aplinkybes turi įvertinti veiką kvalifikuojantis asmuo.

Kai kurstymas savaime labai pavojingas, įstatymų leidėjas numato atvejus, kai jį sudarantys veiksmai laikomi baigta savarankiška veika. Paprastai tai formalios sudėtys, nereikalaujančios padarinių, pats kurstymą sudarančių veiksmų atlikimas (raginimas, skatinimas, kurstymas) sudaro baigtą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį, pavyzdžiui:

> „**250[1] straipsnis. Teroristinių nusikaltimų kurstymas**
>
> 1. Tas, kas viešai skatino ar kurstė daryti teroristinius nusikaltimus arba niekino šių nusikaltimų aukas, <...>".

BK yra ir kitų panašių atvejų, kai kurstymas laikomas baigta veika (BK 122 str.). Tokiu atveju asmens veiksmai kvalifikuojamai pagal šią normą kaip baigta nusikalstama veika. Tokios veikos padarymui nebūtinas bendrininkavimas, o kurstymas savarankiškų veikų atvejais yra nusikaltimo padarymo būdas, o ne bendrininko veiksmai.

Padėjėjas

> „Padėjėjas yra asmuo, padėjęs daryti nusikalstamą veiką duodamas patarimus, nurodymus, teikdamas priemones arba šalindamas kliūtis, saugodamas ar pridengdamas kitus bendrininkus, iš anksto pažadėjęs paslėpti nusikaltėlį, nusikalstamos veikos darymo įrankius ar priemones, šios veikos pėdsakus ar nusikalstamu būdu įgytus daiktus, taip pat asmuo iš anksto pažadėjęs realizuoti iš nusikalstamos veikos įgytus ar pagamintus daiktus." (BK 24 str. 6 d.).

BK 24 str. 6 d. įtvirtinta norma išvardija visus galimus padėjimo padaryti nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą būdus. Tai – davimas patarimų, nurodymų, teikimas priemonių arba šalinimas kliūčių, saugojimas ar pridengimas kitų bendrininkų, iš anksto pažadėjimas paslėpti nusikaltėlį, nusikalstamos veikos darymo įrankius ar priemones, šios veikos pėdsakus ar nusikalstamu būdu įgytus daiktus, taip pat iš anksto pažadėjimas realizuoti iš nusikalstamos veikos įgytus ar pagamintus daiktus. Veiksmų sąrašas yra išsamus, todėl kitokie veiksmai negali būti pripažinti padėjimu padaryti nusikalstamą veiką. Kiekvieno iš būdo teisinis traktavimas svarbus kvalifikuojant padėjėjo veiksmus. Todėl vertinant faktines aplinkybes veiką kvalifikuojantis asmuo turi jas lyginti su galimo padėjėjo atliktais veiksmais.

Įstatymas nenurodo, kokiam bendrininkui galima padėti, todėl padėti padaryti nusikalstamą veiką galima ne tik vykdytojui, bet ir kitiems bendrininkams. Padėjėjas padeda daryti ne bet ką – tik konkretų nusikaltimą ar nusižengimą: konkretų nužudymą, konkrečią vagystę, konkretų piktnaudžiavimą tarnyba ar kokią kitą konkrečioje normoje įtvirtintą veiką. Anksčiau aptartas konkretumo požymis, kuris labai aktualus kurstytojui taip pat aktualus ir padėjėjui. Kvalifikuojant padėjimo veiksmus turi būti nustatyta aiški sąsaja su nusikalstama

veika ir konkrečiais bendrininkais.

Padėjėjas yra tik tas, kuris sudaro sąlygas nusikalstamai veikai padaryti arba sėkmingai ją paslėpti. Jis gali padėti padaryti nusikalstamą veiką ne tik iki jos darymo pradžios, bet ir jau pradėjus ją daryti. Jei konkrečios nusikalstamos veikos sudėtis nustato, kad vykdytojas gali būti tik fizinis asmuo, kuris pasižymi specialiais nusikalstamos veikos subjekto požymiais, tai tokių požymių neturintis, tačiau darant nusikalstamą veiką tiesiogiai dalyvavęs asmuo pripažįstamas ne vykdytoju, o padėjėju pagal labiausiai veiksmus atitinkantį padėjėjo požymį.

Padėjimas gali būti arba fizinis, padedant veiksmais (priemonių teikimas, kliūčių šalinimas, saugojimas, pridengimas), arba intelektinis, kai padedama patarimais (patarimų, nurodymų davimas, išankstinis pažadėjimas paslėpti kaltininką, įrankius, priemones, veikos pėdsakus, nusikalstamu būdu įgytus daiktus, realizuoti iš nusikalstamos veikos įgytus ar pagamintus daiktus). Siekiant tikslumo, abejonių šalinimo ir asmens teisių užtikrinimo, procesiniuose dokumentuose turi būti konkrečiai formuluojami padėjimo požymiai, siejant jį su konkrečiu veiksmu.

Svarbi padėjėjo veikos – pažadėjimo paslėpti – savybė yra išankstinis pobūdis, kuri reiškia, kad pažadas turi būti duotas iki nusikalstamos veikos darymo, jos metu, iki veikos pabaigos. Įrodomumo požiūriu, šią aplinkybę dažniausiai parodo tiesioginis asmenų bendravimas ir elektroniniai pėdsakai elektroninių ryšių priemonėse. Galimos situacijos, kai padėjėjo veiksmai keliose veikose yra iš anksto suderinta nuolatinė praktika. Galimas padėjimas ir neveikimu, kai asmuo, turintis pareigą užkirsti kelią nusikalstamos veikos padarymui, šios pareigos neatlieka.

> Pavyzdžiui, saugos tarnybos ekipažo vadovas, iš anksto pažadėjęs nieko nedaryti, leidžia pasprukti bankomato saugyklos vagims. Tokie veiksmai yra padėjimas neveikimu.

Nusikalstamos veikos padarymas per tarpininką arba „tarpinis vykdymas“ ir tokių situacijų teisinis vertinimas

Pagal galiojantį įstatymą vykdytoju laikomas asmuo, kuris nusikalstamą veiką padaro ne tik pats, bet ir pasitelkęs nepakaltinamus asmenis arba nesulaukusius BK 13 str. nustatyto amžiaus asmenis, arba kitus asmenis, kurie dėl tos veikos nėra kalti (BK 24 str. 3 d.). Iš įstatymo matyti, kad išskiriami trys atvejai, kada veika laikoma padaryta per tarpininką. Veikos padarymo per tarpininką situacijos dar vadinamos „tarpiniu vykdymu“.

Anksčiau nurodytos BK nuostatos esmė – sudaryti galimybę įvertinti atvejus, kai asmuo, norėdamas padaryti nusikalstamą veiką, veikia ne tiesiogiai pats, savo rankomis, bet pasitelkia mažamečius, nepakaltinamus ar suklaidintus asmenis. Šie asmenys pasitelkiami kaip „gyvasis įrankis“ arba „gyvoji priemonė“ padaryti nusikalstamą veiką. Tačiau ši nuostata

teoriniu požiūriu nėra visiškai tiksli ir įstatyme numatyta netinkamoje vietoje, nes, atrodytų, ji siejama su bendrininkavimo institutu. Tačiau tokie atvejai nėra bendrininkavimas arba nebūtinai atspindi bendrininkavimą, aprašyti veiksmai nėra vykdytojo kaip bendrininko veiksmai. Todėl ši nuostata teorijoje kritikuojama kaip prieštaringa ir turinti spragų (Kačerauskas, 2004).

Kai reikia kvalifikuoti veiką, padarytą asmens, kuris buvo pasitelktas ir buvo nepakaltinamas, nesulaukęs amžiaus, arba nekaltas, reikia įvertinti aplinkybių visumą. Veikos padarymo per tarpininką nuostata (tarpinio vykdymo) turi būti aiškinama sistemingai ir pagal įstatymų leidėjo ketinimus. Jei asmuo pasitelkia padaryti nusikalstamą veiką ką nors, kas yra nesulaukęs amžiaus, nepakaltinamas arba buvo apgautas, suklaidintas dėl veiksmų teisėtumo, tokiam asmeniui atsakomybė negali kilti, todėl atsakomybėn turi būti traukiamas tas, kas pasitelkė, instruktavo, nurodė, suklaidino ir turėjo iš nusikalstamos veikos naudos. Šios pasitelkimo, instruktavimo, suklaidinimo aplinkybės turi būti nustatytos. Nesvarbu, ar vertinami atvejai, kai veikia keli bendrininkai, ar kai veikia pavienis asmuo, pasitelkęs nesuprantantį veikos esmės asmenį. Tyrimo metu turi būti nustatyti tokie asmenys ir kaltininko nurodymai, jų davimo aplinkybės, atliktų veiksmų pobūdis, ir sprendžiama dėl veiksmų kvalifikavimo.

Sudėtingiausi vertinimo atvejai yra tokie, kai reikia nustatyti pakaltinamų, sulaukusių amžiaus, galinčių būti subjektais indėlį – ar tiesiogiai veiką padaręs asmuo, veikęs kaip bendrininkas, suprato kito bendrininko (organizatoriaus, kurstytojo) ketinimus ir nurodymų turinį, taip pat kiti atvejai, kurie nėra bendrininkavimas, kai pasitelktas daryti pakaltinamas, sulaukęs amžiaus, bet suklaidintas, apgautas asmuo. Tokiu atveju reikia nustatyti aplinkybes, kuriomis veiką padaręs asmuo buvo į ją įtrauktas: kokie nurodymai jam duoti, kaip jis instruktuotas ir kokios kitos aplinkybės rodo veikos padarymą. Jei vertinamoje situacijoje išryškėja bendrininkavimo požymiai, ji vertinama pagal bendrininkų susitarimą ir tyčią. Jei pasitelktas šiaip dėl veikos esmės suklaidintas žmogus, įstatymo nuostata taikoma tiesiogiai ją aiškinant suklaidinto asmens kaltės nebuvimu (tiek tyčinės, tiek neatsargios).

> **Tokia situacija, kai veika padaryta pasitelkus nekaltą, nepakaltinamą, nesulaukusį amžiaus tarpininką, turi būti kvalifikuojama nurodant pasitelkusio asmens veiksmus ir juos atitinkantį BK specialiosios dalies straipsnį be nuorodos į BK 24 str. 3 d. Tačiau aprašant kaltininko veiksmus procesiniame dokumente nurodomi visi faktiškai atlikti veiksmai, kai buvo pasitelktas kitas asmuo.**

Visų bendrininkų žinojimas vienų apie kitus ir galimybė nustatyti šį žinojimą

Susitarimas ir tyčia veikti bendrai nereiškia, kad visi bendrininkai turi žinoti apie

kiekvieno iš jų dalyvavimą darant bendrą nusikalstamą veiką. Galimos sudėtingesnės situacijos, kai vykdytojas (keli vykdytojai) gali nežinoti apie prisijungusių prie bendros nusikalstamos veikos bendrininkų veiksmus (vadinamasis vienpusis objektyvus bendrininkų ryšys). Praktika patvirtina, kad nebūtina žinoti ir pažinoti visų bendrininkų, nes toks reikalavimas būtų perteklinis kvalifikuojant ir įrodinėjant bendrą veikimą:

> „Kaltininkui nebūtina žinoti visų nusikaltimo bendrininkų. Jo, kaip bendrininko, atsakomybei kilti pakanka to, kad jis suvokia, jog nusikaltimą daro bendrai su kitais asmenimis. Apeliacinės instancijos teismas teisingai nustatė, kad A. N. suvokė, jog nusikaltime dalyvaus V. P., A. B., R. S. L. ir kiti asmenys, nors jų tapatybės bei vaidmenų nežinojo. Nuteistojo A. N. tyčia apėmė bendrą nusikalstamą rezultatą – svetimo turto pagrobimą“ (LAT, Nr. 2K-392/2004).

Bendrininkų ekscesas ir jo įtaka kvalifikavimui

Bendrininkavimo institute žinomas bendrininko ekscesas (lot. *excessus* – perteklius), kuris svarbus kvalifikavimui. Tai situacijos, kai vienas iš kaltininkų „viršija“ bendrą susitarimą ir darydamas bendrą nusikalstamą veiką atlieka veiksmus, dėl kurių nebuvo susitarta. Tai atvejai, kada bendrininkas (bendravykdytojas, padėjėjas, kurstytojas ar organizatorius) padaro tai, ko neapėmė bendras susitarimas.

Bendrininko eksceso klausimo netikslinga kelti nesant tam pagrįstų duomenų. Šis klausimas iškyla tik tais atvejais, kai nustatomos labai aiškios susitarimo ribos, jas patvirtina daugiau nei vieno bendrininko parodymai, kiti objektyvūs duomenys ir yra akivaizdus vieno bendrininko veiksmų neatitikimas bendrai nusikalstami veiklai.

Įstatymas griežtai nustato, kad bendrininkai atsako tik už tas vykdytojo padarytas nusikalstamas veikas, kurias apėmė jų tyčia (BK 26 str. 1 d.). Eksceso situacija yra tokia, kuri kyla iš bendrai daromos nusikalstamos veikos, bet dėl vieno iš bendrininkų išėjimo už susitarimo ribų jos neapima kitų bendrininkų tyčia, taigi nelieka susitarimo ir bendros tyčios.

Bendrininkavimo instituto prasme nustatyti, ar „susitarimas viršytas“, ar „išeita už susitarimo ribų“ ir padaryta ne tai, dėl ko buvo sutarta, galima tik nustačius, dėl ko buvo sutarta. Todėl norint konstatuoti bendrininko eksceso buvimą, svarbu išsiaiškinti susitarimo ribas. Šis klausimas įrodinėjimo požiūriu sunkiausias. Jeigu susitarimas buvo konkretus ir apie jį yra patikimų duomenų (kelių asmenų susižinojimas ryšio priemonėmis, tarimasis dėl siekinio, rezultato), bet kuris nors bendrininkas savo iniciatyva atliko papildomus veiksmus, kokybiškai viršijančius bendrai realizuotą sudėtį, jis privalo atsakyti individualiai. Jei susitarimas nebuvo konkretus, bendrininko eksceso klausimas nekyla ir nesprendžiamas. Eksceso nėra ir atvejais, kai dėl atitinkamų veiksmų nesitariama (pavyzdžiui, nesitariama dėl šaunamojo ginklo panaudojimo plėšimo metu), bet nusikalstamos veikos pobūdis rodo, kad neatmetama bet kokių priemonių panaudojimo galimybė, o veikos darymo metu jo

naudojimui kiti bendrininkai nesipriešino. Todėl galimas „pritarimas tylėjimu“, kurį apima kitų bendrininkų tyčia, ir tai paneigia ekscesą.

Jei nustatomas ekscesas ir yra jį pagrindžiančių duomenų, už nusikalstamą veiką, dėl kurios padarymo nebuvo tartasi, arba kurios padarymo būdų, įrankių neapėmė kitų bendrininkų tyčia, atsako tik ją padaręs bendrininkas kaip susitarimą viršijęs bendrininkas. Todėl taikoma kvalifikavimo taisyklė:

> **visi bendrininkai atsako pagal tą patį BK specialiosios dalies straipsnį, nustatantį bendrai padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai nustatomas bendrininko ekscesas (bendrininkų susitarimo ribų peržengimas)** (LAT, Nr. 2K-103/2008, 2K-400/2011, 2K-630/2011, 2K-657/2012, 2K-521/2013, 2K-315/2014).
>
> **Ekscese veikusio bendrininko veiksmai kvalifikuojami papildomai pagal BK specialiosios dalies straipsnį, numatantį jo faktiškai atliktus veiksmus.**

Bendrininkavimas su nenustatytais bendrininkais ir tokių atvejų kvalifikavimas. Sąlygos, ribos, kvalifikavimo ypatybės

Kai vertinami kelių bendrininkų veiksmai, būna nustatyti bent du asmenys, veikę kartu. Kvalifikuojant veiką reikia nustatyti jų amžių, tyčią, kitus būtinus požymius. Keblumų gali kilti tais atvejais, kai veikė keli bendrininkai, tačiau nustatytas tik vienas, o kiti nenustatyti. Sulaikytas tik vienas asmuo, tačiau akivaizdu, kad jis vienas veikos padaryti negalėjo.

> Pavyzdžiui, sukčiaujant iš kalėjimo, kai laisvės atėmimo bausmę atliekantis asmuo skambina nukentėjusiajam, apgaulingai prisistato kitu asmeniu, už tam tikrų veiksmų atlikimą pareikalauja pinigų ir nurodo jų palikimo vietą, perdavimo aplinkybes, o šiuos pinigus paima bendrininkas veikiantis laisvėje. Sulaikius vieną iš šių bendrininkų, kito (kitų) nustatymas ne visais atvejais įmanomas.
>
> Kita situacija – tarptautinis automobilių vagių tinklas, kai akivaizdžiai veikia keli asmenys, kurių dėl susiklosčiusių aplinkybių kartais neįmanoma nustatyti. Galimi ir kiti panašūs keblūs atvejai. Tokie atvejai neturi nulemti negalimumo patraukti atsakomybėn nustatytus asmenis kaip bendrininkus, nors nenustatyti visi bendrininkavimo požymiai (LAT, Nr. 2K-125/2004, 2K-344/2009, 2K-170/2011, 2K-230/2011).

Kai veikiama su tyrimo nenustatytu asmeniu, keliamas teorinis klausimas: ar tokiu atveju galima inkriminuoti bendrininkavimą? Jei vienas asmuo nenustatytas, neaišku, ar jis buvo sulaukęs amžiaus, ar buvo pakaltinamas, gali būti sunku ar net neįmanoma spręsti apie tokio asmens tyčią, jos buvimą, turinį.

Teismų praktikoje bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu galimybė nepaneigta. Be jos būtų neįmanoma teisiškai įvertinti veikų, kurių dalis mechanizmo yra aiški. Be to, be teisinio įvertinimo liktų situacijos, kai veikė keli asmenys, kitaip veikti net nebuvo galimybės, bet nustatyti ne visi.

Bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu situacijos gali būti keleriopos:

- kai veikiama su visiškai nenustatytu asmeniu ir neaišku, kas jis, kokie jo teisinio subjektiškumo požymiai, ar jis sulaukęs amžiaus, pakaltinamas, nežinia, ar veikė kaltai;
- kai veikiama su asmeniu, kuris iš faktinių aplinkybių visumos atrodo turintis subjekto požymius, aiškus jo indėlis, veiksmų bendrumas, o veikimo ypatybės rodo, kad toks asmuo atitiktų bendruosius subjekto reikalavimus.

Baudžiamoji atsakomybė konkreti ir individuali, ją taikant negalima preziumuoti kokių nors požymių buvimo, juos reikia įrodyti. Vienintelė prezumpcija gali būti siejama su pakaltinamumo požymiu, kuris laikomas esančiu, nebent paaiškėja priešingai, baudžiamasis įstatymas nurodo nepakaltinamumą (BK 17 str.).

Vieno ar kelių bendrininkų nenustatymas negali atimti galimybės vykdyti teisingumą ir kvalifikuoti veiką kaip padarytą bendrininkaujant, jei yra nepaneigiamų duomenų apie kelių asmenų dalyvavimą. Teismų praktikoje prieita prie išvados, kad tam tikrais atvejais bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu gali būti pagrįstas dėl būtinumo įvykdyti teisingumą išnaudojus visas tiesos nustatymo galimybes. LAT nurodo: „nusikalstamos veikos dalyvio įvardijimas procesiniuose dokumentuose kaip nenustatyto asmens nebūtinai reiškia, kad apie jį nieko nežinoma ir kad nėra galimybių nustatyti jo indėlio į bendrą veiką, susitarimo su kaltinamuoju ir jų tyčios bendrumo“ (LAT, Nr. 2K-P-9/2009):

> „Teismų praktika nagrinėjamu klausimu nevienoda, tačiau bendrininkų grupės aplinkybė tokiais atvejais dažnai šalinama iš kaltinimų ir teismų nuosprendžių. Kita vertus, plenarinė sesija pažymi, kad nusikalstamos veikos dalyvio įvardijimas procesiniuose dokumentuose kaip nenustatyto asmens nebūtinai reiškia, kad apie jį nieko nežinoma ir kad nėra galimybių nustatyti jo indėlį į bendrą veiką, susitarimo su kaltinamuoju bei jų tyčios bendrumo. Nenustatytas asmuo iš tiesų gali būti žinomas, bet pasislėpęs nuo teisėsaugos institucijų, pagaliau apie šio asmens pakankamą atsakomybei amžių, gebėjimą suvokti ir valdyti savo veiksmus, jo susitarimą su kaltinamuoju bei tyčios turinį teismas gali spręsti iš byloje surinktų įrodymų ir nustatytų faktinių aplinkybių specifikos. Todėl bendrininkavimo su asmeniu, įvardytu kaip nenustatytas asmuo, pašalinimas iš kaltinimo neturi būti sprendžiamas formaliai, o bendrininkavimo konstatavimas tokiu atveju nebūtinai reiškia netinkamą baudžiamojo įstatymo taikymą“ (LAT, 2009, p. 4; LAT, Nr. 2K-P-9/2009, 2K-90/2013, 2K-370-693/2017).

Teorijoje tokiai pozicijai iš esmės pritariama:

> „Jei bylos nagrinėjimo metu nepavyksta nustatyti kitų asmenų, dalyvavusių darant nusikaltimą, asmenybės, be to, byloje nėra jokių duomenų apie tų asmenų išvaizdą, galimą amžių, veikimo būdus ir kitus požymius, leidžiančius bent kiek identifikuoti tuos asmenis, teismas paprastai vengia daryti išvadą dėl bendrininkavimo. Tačiau jei byloje yra duomenų, leidžiančių daryti išvadą apie kitų asmenų, dalyvavusių darant nusikaltimą, išorinius bruožus, apytikrį amžių, sąmoningumo laipsnį nusikalstamai veikiant, tokiais atvejais teismas gali padaryti išvadą, kad tarp nuteistojo ir teismo nenustatyto asmens yra ryšys, atitinkantis bendrininkavimo padarant nusikaltimą

reikalavimus, ir pritaikyti Baudžiamojo kodekso nuostatas dėl bendrininkavimo“ (Žukovaitė, 2013, p. 168).

Reikalavimas bendrininkavimo atveju nustatyti visus asmenis dėl objektyvių priežasčių gali būti neįgyvendintas, pavyzdžiui, vienas iš bendrininkų mirė ar buvo nužudytas, kitas išvyko į užsienį ir ten gyvena su svetima tapatybe ir pan. Gali būti, kad kai kurie kartu veikę bendrininkai jau niekada nepaaiškės. Tai neatima galimybės (būtinybės) veiksmus kvalifikuoti kaip bendrininkavimą, kai asmuo veikė „su tyrimo nenustatytais asmenimis“. Tokios situacijos natūraliai sukelia didelių sunkumų įrodinėjimo procese, tačiau jos nereiškia, kad nustatytų asmenų veiksmų negalima kvalifikuoti kaip bendrininkavimo. Kartu bendrininkavimas su nenustatytu asmeniu negali būti tik formalus fakto konstatavimas.

Byloje, kai nustatyti asmenys veikia su nenustatytu asmeniu, bendrininko veikos aprašyme nurodoma: „<...> veikė kartu su ikiteisminio tyrimo metu nenustatytu asmeniu.“ Tokia nuostata paplito (Skripkutė, 2020, p. 97). Tokios praktikos laikomasi teismų nagrinėjamose bylose. Suprantama, tai kelia problemų dėl nenustatytų bendrininkų žinojimo turinio, su kuo jie veikė ir jų veiksmų įrodinėjimo, o šios problemos ypač aktualios gynybai.

Teorinis problemos sprendimas

Priimant apkaltinamąjį nuosprendį negalima remtis prielaidomis. Iš to kyla rimta dilema – kaip nustatyti, kad asmuo turi subjekto požymius, jei jis nenustatytas. Teoriškai ši problema spręstina keliais būdais. Pirma, svarbu išlaikyti balansą – nenustatyto asmens pripažinti kaltu negalima, bet pašalinti iš kaltinimo ir apkaltinamojo nuosprendžio taip pat netikslinga, nes tai prieštarautų baudžiamosios teisės principams ir paskirčiai (Skripkutė, 2020, p. 102). Todėl, iš vienos pusės, reikia suderinti būtinybę nubausti ir apsaugoti visuomenę; iš kitos – nepripažinti kaltu nenustatyto asmens, nepažeisti teisės į gynybą, neįtvirtinti abejonių teismo nuosprendyje.

Antra, tokiu komplikuotu atveju būtina pasitelkti pagrįstų abejonių nebuvimo priimant nuosprendį principą. Tyrimo metu vadovaujamasi prezumpcijomis – prielaidomis, pagrįstomis tikimybe; jei ši tikimybė didelė ir nepaneigta, vadinasi, faktas egzistuoja ir jei nėra pagrįstų abejonių, juo galima tikėti. Baudžiamojo teisingumo sistema neleidžia naudotis prielaidomis priimant apkaltinamąjį nuosprendį. Bet jei priimant šį nuosprendį yra visi požymiai, sąsajų aplinkybių visuma, kad asmuo veikė darant nusikalstamą veiką ir toks asmuo turėjo subjekto požymius, laikoma, kad jis ir buvo subjektas, jei įrodymų tyrimo metu nepaaiškėjo kitos aplinkybės (t. y. nepaaiškėjo priešingai – kad toks asmuo nepakaltinamas, neturėjo įstatymo reikalaujamo amžiaus). Viena vertus, tokia prezumpcija galima remtis užpildant teorinę spragą, nes bet kokio nuosprendžio priėmimą sąlygoja teismo vidinis įsitikinimas. Antra vertus, tokia prezumpcija nėra privaloma, nes kilus bent menkiausiai abejonei

teismas iš nuosprendžio gali pašalinti nenustatyto asmens veikimo aplinkybę kaip būtiną nuteisimui konkrečiu atveju.

Bendrininkų veiksmų kvalifikavimas atsižvelgiant į bendrininkavimo formą

Kvalifikuojant bendrininkų veiksmus svarbios ir bendrininkavimo formos. BK nurodo:

> „**25 straipsnis. Bendrininkavimo formos**
>
> 1. Bendrininkavimo formos yra bendrininkų grupė, teroristinė grupė, organizuota grupė, nusikalstamas susivienijimas."

Baudžiamasis įstatymas nustato tris bendrininkavimo formas bendrojoje dalyje ir šias formas įtvirtina kai kuriose sudėtyse specialiojoje dalyje. Kai bendrininkavimui būdinga bendrininkavimo forma, kvalifikavimas gali būti įvairus.

Bendrininkavimo formos yra bendro veikimo tarp kelių asmenų būdas, o kartu ir organizuotumo laipsnis, kuris įstatymų leidėjo sumanymu turi paveikti baudžiamąją atsakomybę. Praktikoje formai priskiriamos tokios savybės – forma atspindi bendrininkų tarpusavio susitarimo pobūdį, jų ryšius, veiksmų bendrumą, suderinamumo lygį, organizuotumo laipsnį (LAT, Nr. 2K-577/2011). Įstatymas pateikia abstrakčius bendrininkavimo formų požymius, todėl vien iš įstatymo požymių nustatyti bendrininkavimo formą gali būti nelengva. Kiekvienu atveju būtina detali faktinių aplinkybių analizė.

Kvalifikuojant kelių asmenų veiką reikia nustatyti bendrininkavimo formą, jei bendra veika tokią formą atitinka. Formos nurodymas, jos teisinė reikšmė baudžiamajai atsakomybei – skirtingi ir priklauso nuo situacijos. Baudžiamojo įstatymo formuluotė nepateikia atsakymo, ar visais atvejais privalomai nustatoma bendrininkavimo forma. Bendrininkavimo formų suvokimo klausimo supratimą studijuojant sunkina tai, kad bendrininkavimo formos siejamos su bendrininkų rūšimis, nustatant formą reikia vertinti dalyvaujančių asmenų indėlį kaip skirtingų rūšių bendrininkų vaidmenis.

Formos išdėstytos pirmiausia pagal kelių asmenų organizuotumo laipsnį. Bendrininkavimo formos yra būdas laipsniuoti baudžiamąją atsakomybę, skirstyti ją pagal objektyvų pavojingumą, detaliai atsižvelgti į pavojingumą nukentėjusiajam asmeniui ir visuomenei. Baudžiamajame įstatyme pradedama nuo mažiausiai organizuotų iki labiausiai organizuotų asmenų bendro veikimo. Tačiau teisinė reikšmė sudėtingėjant formai didėja nevienareikšmiškai.

Bendrininkų grupė, numatyta BK 25 str. 2 d., gali būti atsakomybę sunkinanti aplinkybė (BK 60 str. 1 d. 1 p.) arba kvalifikuojantis požymis, numatytas konkrečiame specialios dalies straipsnyje. Organizuota grupė, numatyta BK 25 str. 3 d., būna sunkinanti aplinkybė arba kvalifikuojantis požymis, o nusikalstamas susivienijimas, numatytas BK 25 str. 4 d. būna savarankiškas nusikaltimas (BK 249 str.). Be to, nusikalstamas susivienijimas gali turėti

specialias atmainas – teroristinę grupę ir antikonstitucinę grupę ar organizaciją.

Bendrininkavimas be bendrininkavimo formos

Vertinant bendrininkavimą formų požiūriu galimos situacijos, kai bendrininkavimas neatitinka jokios formos. Pavyzdžiui, jei vienas asmuo suorganizuoja (užsako) nužudymą, o kitas asmuo pagal organizatoriaus nurodymą šį nužudymą padaro, akivaizdu, kad egzistuoja dvi bendrininkų rūšys (organizatorius ir vykdytojas), bet tokio dviejų asmenų susitarimo pagal įstatymo apibrėžimą negalima laikyti nei bendrininkų, nei organizuota grupe.

BK 25 str. apibrėžimai neatspindi atvejų ir situacijų, kai nusikalstamą veiką padaro vienas vykdytojas, o jo bendrininkas yra organizatorius, kurstytojas arba padėjėjas. Tokiu atveju nėra dviejų vykdytojų, todėl tokia grupė nėra bendrininkų grupė (BK 25 str. 1 d.). Toks atvejis nėra ir organizuota grupė, nors kelių asmenų turi vaidmenys skirtingi.

Teismų praktikos atskiruose pavyzdžiuose nurodoma, kad asmenų bendrininkavimas gali ir neatitikti nė vienos iš BK 25 str. 2–4 d. pateiktų bendrininkavimo formų, nes išvada apie bendrininkavimą daroma nustačius objektyviuosius ir subjektyviuosius bendrininkavimo požymius, kurie yra įtvirtinti BK 24 str. 1 d. (LAT, Nr. 2K-268/2012). Todėl bendrininkavimo formų kvalifikavimas reikalauja kūrybiško teisinio požiūrio ir kruopštaus, neklaidinančio aprašymo procesiniuose dokumentuose.

Bendrininkų grupė ir jos teisinis vertinimas

> „**25 straipsnis. Bendrininkavimo formos**
> 2. Bendrininkų grupė yra tada, kai bet kurioje nusikalstamos veikos stadijoje du ar daugiau asmenų susitaria nusikalstamą veiką daryti, tęsti ar užbaigti, jei bent du iš jų yra vykdytojai."

Bendrininkų grupė yra pati paprasčiausia BK 25 str. įtvirtinta bendrininkavimo forma. Jai nebūdingas išankstinis vaidmenų tarp grupės narių pasiskirstymas, veiksmų planavimas ar kitokie aukštesnio organizuotumo požymiai. Vaidmenų pasiskirstymas taip pat galimas, bet tokiu atveju reikia, kad būtų du vykdytojai. Bendrininkų grupė galima bet kurioje nusikalstamos veikos stadijoje.

> Pavyzdžiui, byloje nustatyta, „kad M. Z., veikdamas bendrininkų grupe su M. Č. ir H. M., pagal spontaniškai kilusį susitarimą su M. Č., išreikštą žodžiu ir konkliudentiniais veiksmais, atliko bendroje nusikalstamoje veikoje padėjėjo vaidmenį (savo mobiliojo ryšio telefonu susisiekė su H. M. ir susitarė su juo „apsikeisti 1 gramą „žolės" į 1 gramą „amfetamino"): H. M. sutikus, pas pastarąjį atvyko M. Č., kuris atvežtą „žolę", t. y. narkotines medžiagas – kanapes ir jų dalis, jam perdavė, o šis M. Č. perdavė metamfetaminą <...> padaryta veika teisingai kvalifikuota pagal BK 24 straipsnio 6 dalį ir 260 straipsnio l dalį" (LAT, Nr. 2K-657/2012).

Bendrininkų grupės teisinė reikšmė dvejopa: ji gali būti pripažinta atsakomybę sunkinančia aplinkybe arba būti numatyta konkrečioje kvalifikuotoje sudėtyje, kaip kvalifikuojantis

požymis.

Pirmu atveju bendrininkų grupė gali būti nurodyta kaltinime kaip atsakomybę sunkinanti aplinkybė (BK 60 str. 1 d. 1 p.). Tačiau teismas, spręsdamas atsakomybės klausimą ir atsižvelgdamas į kiekvieno bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką pobūdį ir laipsnį, gali nepripažinti šios aplinkybės atsakomybę sunkinančia. Todėl bendrininkų grupės kaip sunkinančios aplinkybės vaidmuo santykinis ir priklauso nuo bylos aplinkybių bei teismo pozicijos, šios aplinkybės taikymas yra prokuroro ir teismo nuožiūros (diskrecijos) teisė. Taip užtikrinamas įstatymo lankstumas ir teisinio vertinimo adekvatumas, nes ne bet koks dviejų asmenų bendras veikimas būtinai didina veikos pavojingumą.

Antru atveju bendrininkų grupės požymis yra konkrečios nusikalstamos veikos kvalifikuojantis požymis. Taip yra todėl, kad kai kurių nusikalstamų veikų esmė tampa pavojingesnė, žalingesnė jas padarant keliams asmenims ir tokie atvejai įstatymo vertinami griežčiau, numatant daug griežtesnę normos sankciją. Šis požymis, remiantis kvalifikavimo principais, privalo būti inkriminuojamas, kai yra jį patvirtinančių aplinkybių. Tokio vertinimo būdingas atvejis – kvalifikuoto iššaginimo, padaryto bendrininkų grupės teisinis vertinimas:

> „**149 straipsnis. Iššaginimas**
>
> 2. Tas, kas su bendrininkų grupe iššagino žmogų, <...>“

Šiuo atveju atsižvelgiant į nusikaltimo smurtinį, itin pavojingą ir kombinuotą smurtinių bei seksualinių veiksmų pobūdį, tai, kad bendrininkų grupės veikimas kaip būdas stipriai palengvina veikos padarymą, o kartu ir į tai, kad grupinio iššaginimo veika itin stipriai traumuoja nukentėjusįjį, bendrininkų grupės buvimas yra nusikaltimo esmės dalis ir kvalifikuojama pagal specialią normą.

Bendrininkų grupės kaip kvalifikuojančio požymio buvimas yra nulemtas įstatymų leidėjo sumanymo ir teisinės technikos – jis yra kai kurių kvalifikuotų sudėčių konstravimo pagrindas, atsakomybės kriterijumi laikant *grupiškumo* požymį.

Kai kvalifikuojama pagal normą, numatančią kvalifikuojantį bendrininkų grupės požymį, nurodomas specialiosios dalies straipsnis ir jo dalis. Bendrininkų grupės požymis nurodomas nusikalstamos veikos aprašyme, adresuotame kaltininkui įtarime, po to – kaltinamajame akte.

Teroristinė grupė ir jos teisinis vertinimas

> „**25 straipsnis. Bendrininkavimo formos**
>
> 3. Teroristinė grupė – trijų ar daugiau asmenų iš anksto sukurta tam tikram laikotarpiui ir suderintai veikianti grupė, turinti tikslą daryti vieną ar kelis teroristinius nusikaltimus.“

Įstatymo naujovė – bendrininkavimo formos, papildytos teroristine grupe (2024 m. kovo 14 d. įstatymas Nr. XIV-2488). Jei anksčiau teroristinė grupė buvo nusikalstamo

susivienijimo atmaina, tai papildžius įstatymą egzistuoja teroristinė grupė kaip savarankiška, santykinai mažiau pavojinga bendrininkavimo forma ir organizuota teroristinė grupė kaip nusikalstamo susivienijimo atmaina.

Kvalifikavimo požiūriu svarbu, kad teroristinę grupę sudaro mažiausiai trys asmenys, šie asmenys yra iš anksto suorganizuoti, – vadinasi, turi būti nustatytas organizatorius (BK 24 str. 4 d.), grupės veikla nuolatinė (tam tikram laikotarpiui), veikianti suderintai ir svarbiausia – turi būti nustatyti teroristiniai tikslai.

Teroristiniai tikslai atriboja teroristinius nusikaltimus ir teroristines bendrininkavimo formas nuo kitų panašiai atrodančių ir panašius padarinius sukeliančių nusikaltimų. Teroristiniai tikslai aprašyti BK 252[1] str. 3 d. kaip siekimas labai įbauginti visuomenę ar jos dalį arba neteisėtai priversti tarptautinę viešąją organizaciją, valstybę ar jos instituciją atlikti bet kokį veiksmą arba susilaikyti nuo jo atlikimo, arba destabilizuoti ar sunaikinti svarbiausius valstybės konstitucinius, politinius, ekonominius ar socialinius darinius ar tarptautinę viešąją organizaciją. Teroristinių veiksmų išraiška – teroro aktai, o juos padaro asmenys, turintys teroristinių tikslų. Šie tikslai yra terorizmo varomoji jėga, motyvacija, prielaida anksčiau ar vėliau padaryti teroro aktą, kuris yra būdas įbauginti, sukurti „bauginantį teatrą“ visuomenei, t. y. reginį, keliantį kuo didesnį siaubą, itin grėsmingą efektą (Paukštė, 2004; Pakštaitis, 2016, p. 58). Kvalifikuojant svarbu ir tai, kad teroristinė grupė siejama su teroristiniais nusikaltimais ir su teroristine veikla susijusiais nusikaltimais, nurodytais įstatyme (BK 252[1] str. 1 ir 2 d.). Teroristines veikas tiria specialios ikiteisminio tyrimo institucijos, kurios renka informaciją apie tokio pobūdžio asmenis, grupes, todėl veikos kvalifikavimui turi būti nustatyti reikalingi duomenys.

Organizuota grupė ir jos teisinis vertinimas

> „**25 straipsnis. Bendrininkavimo formos**
>
> 4. Organizuota grupė yra tada, kai bet kurioje nusikalstamos veikos stadijoje du ar daugiau asmenų susitaria daryti kelis nusikaltimus arba vieną apysunkį, sunkų ar labai sunkų nusikaltimą ir kiekvienas grupės narys, darydamas nusikaltimą, atlieka tam tikrą užduotį ar turi skirtingą vaidmenį.“

Kelių nusikalstamų veikų darymas kaip nuoroda į nuolatinę veiklą, bendrininkų pasiskirstymas vaidmenimis ir nusikaltimų sunkumas yra požymiai, nurodantys organizuotos grupės buvimą ir skirtumą nuo bendrininkų grupės.

Organizuota grupė yra baudžiamąją atsakomybę sunkinanti aplinkybė visiems grupės nariams (BK 60 str. 1 d. 2 p.) ir tokia aplinkybė turi būti nurodyta privalomai. Kai kurių nusikaltimų atveju organizuota grupė numatyta kaip konkretaus nusikaltimo pagrindinės sudėties požymis (BK 249[1] str. 1 d.) arba kvalifikuotos sudėties kvalifikuojantis požymis

(BK 147 str., 2 d., BK 180 str. 3 d.):

> „**180 straipsnis. Plėšimas**
>
> 3. Tas, kas <...> apiplėšė dalyvaudamas organizuotoje grupėje, <...>“

Tokiu atveju veika kvalifikuojama pagal reikiamą straipsnio dalį, o sunkinanti aplinkybė netaikoma, kaltinamajame akte nenurodoma, nes tuo pačiu pagrindu du kartus sunkinti asmens baudžiamąją atsakomybę negalima.

Vertinant veiką vien iš įstatymo požymių nustatyti organizuotą grupę neišeina. Todėl nustatant organizuotos grupės buvimą reikia įvertinti ne tik aprašytus, formalius, bet ir neaprašytus, turininguosius požymius, kurie išryškinti teismų praktikoje. Šie požymiai leidžia organizuotą grupę atskirti nuo bendrininkų grupės ar nusikalstamo susivienijimo. Ryšių veikti nusikalstamai pastovumas yra vienas iš požymių, leidžiančių spręsti klausimą dėl grupės organizuotumo, kuris būna didesnis nei bendrininkų grupėje ir mažesnis nei nusikalstamame susivienijime.

> LAT nurodo, kad, sprendžiant organizuotos grupės buvimo klausimą, atsižvelgiama į apgalvotos nusikalstamos veikos mechanizmo sudėtingumą, veikų padarymo intensyvumą, narių pasiskirstymą vaidmenimis, į kiekvieno iš bendrininkų konkrečios užduoties atlikimą siekiant bendro tikslo (LAT, Nr. 2K-403/2011, 2K-257/2011, 2K-275/2012).

Teisiškai reikia akcentuoti ryšių pastovumą veikti nusikalstamai, bet ne šiaip kelių asmenų pažinties ilgesnį laikotarpį. Teismai kartais papildomai nurodo, kad organizuotai grupei būdingi bendrininkų ryšiai buvo gana pastovūs. Tai gali būti būdinga ir toms organizuotoms grupėms, kurios suburiamos vienam sunkiam arba labai sunkiam nusikaltimui daryti, ir toms, kurios suburiamos keliems nusikaltimams daryti. Ryšių pastovumo nustatymas turi būti logiškas ir sistemingas, nes tyrimo praktikoje neretos situacijos, kai paaiškėja, kad kai kurie bendrininkai vienas kito nepažįsta. Nors, konstatuojant ryšių pastovumą, nebūtina nustatyti faktą, kad bendrininkai vienas kitą pažinojo, visiškai nepažįstamų asmenų, jei jų veiksmų nederino jų bendras pažįstamas bendrininkas, nelogiška ir kelia abejonių. Išankstinis susitarimas daryti nusikaltimą ar nusikaltimus ir pasirengimas nusikaltimo padarymui yra būtinas organizuotos grupės požymis (LAT, Nr. 2K-255/2013), todėl per šio susitarimo prizmę sprendžiama apie pažinties, jos ilgalaikiškumo faktus. Kasacinis teismas nuodo dar vieną svarbų kriterijų – organizuotos grupės narys turi subjektyviai suvokti priklausąs tokiai grupei (LAT, Nr. 2K-304-942/2015, 2K-7-29-942/2016, 2K-109-746/2017, 2K-1-719/2020).

Kiti turiningieji organizuotumą apibūdinantys požymiai yra nusikalstamos veiklos trukmė ir intensyvumas, pasiskirstymas konkrečiais vaidmenimis ar užduotimis, susitarimas su kitomis grupėmis dėl teritorijų ar nusikalstamos veiklos sričių pasidalijimo ir kt. Svarbu tai, kad šiuos požymius pagrįstų vientisas, išsamus motyvavimas procesiniuose dokumentuose tyrimo metu ir teismo nuosprendyje.

Organizuotoje grupėje veikusių asmenų veiksmų kvalifikavimo taisyklė

Susiklostė tokia teismų praktika, kad organizuotos grupės narių veiksmai kvalifikuojami tik pagal atitinkamą BK specialiosios dalies straipsnį be nuorodos į BK 24 str. atitinkamą dalį, numatančią bendrininko rūšį (LAT senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas, 9 p.). Todėl kvalifikuojant organizuotos grupės narių veikas nuoroda daroma į BK 25 str.: „<...> konstatavus organizuotos grupės požymį, kaltininko veiksmų kvalifikacijoje nurodoma ne BK 24 straipsnio atitinkama dalis, o BK 25 straipsnio 3 dalis“ (LAT, Nr. 2K-255/2013).

Organizuotos grupės narių veiksmai, atskirus vaidmenis atlikusių bendrininkų grupėje veiksmai atsispindi iš jų aprašymo ir nuorodos į bendrininkų grupę. Jei daroma nuoroda į BK 24 str. atitinkamas dalis, tai neišreiškia organizuotos grupės kaip bendrininkavimo formos esmės, susiaurina veiksmų visumos apibūdinimą, todėl LAT nurodo: „Organizuotoje grupėje visi bendrininkai laikomi nusikaltimo vykdytojais ir kvalifikuojant jų padarytas veikas BK 24 straipsniu nesiremiama.“ (LAT, Nr. 2K-255/2013).

Nusikalstamas susivienijimas

„**25 straipsnis. Bendrininkavimo formos**

<...>

5. Nusikalstamas susivienijimas yra tada, kai bendrai nusikalstamai veiklai – vienam ar keliems apysunkiams, sunkiems ar labai sunkiems nusikaltimams daryti – susivienija trys ar daugiau asmenų, kuriuos sieja pastovūs tarpusavio ryšiai ir vaidmenų ar užduočių pasiskirstymas. Nusikalstamam susivienijimui prilyginama antikonstitucinė grupė ar organizacija ir organizuota teroristinė grupė.

249 straipsnis. Nusikalstamas susivienijimas

1. Tas, kas dalyvavo nusikalstamo susivienijimo veikloje,

baudžiamas laisvės atėmimu nuo trejų iki penkiolikos metų.

2. Tas, kas dalyvavo šaunamaisiais ginklais, sprogmenimis ar sprogstamosiomis medžiagomis ginkluoto nusikalstamo susivienijimo veikloje,

baudžiamas laisvės atėmimu nuo šešerių iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos.

3. Tas, kas organizavo šio straipsnio 1 ar 2 dalyje numatytus nusikalstamus susivienijimus arba jiems vadovavo,

baudžiamas laisvės atėmimu nuo dešimties iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos.

4. Už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo.

249[1] straipsnis. Teroristinės arba organizuotos teroristinės grupės kūrimas ir veikla

1. Tas, kas dalyvavo teroristinės grupės veikloje,

baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų.

2. Tas, kas kūrė teroristinę grupę arba jai vadovavo,

baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki penkiolikos metų.

3. Tas, kas dalyvavo organizuotos teroristinės grupės, kurios tikslas – daryti teroristinius nusikaltimus, veikloje,
baudžiamas laisvės atėmimu nuo penkerių iki penkiolikos metų.
4. Tas, kas dalyvavo šaunamaisiais ginklais, sprogmenimis, sprogstamosiomis, radioaktyviosiomis, biologinėmis ar cheminėmis kenksmingomis medžiagomis, preparatais ar mikroorganizmais ginkluotos organizuotos teroristinės grupės veikloje,
baudžiamas laisvės atėmimu nuo dešimties iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos.
5. Tas, kas kūrė šio straipsnio 3 ar 4 dalyje numatytą organizuotą teroristinę grupę arba jai vadovavo,
baudžiamas laisvės atėmimu nuo dvylikos iki dvidešimties metų arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos.
6. Už šiame straipsnyje numatytas veikas atsako ir juridinis asmuo <...>".

Pateikta įstatymo nuostatų įvairovė apibrėžiant nusikalstamą susivienijimą rodo, kad normos turi būti analizuojamos sąsajai, kreipiant dėmesį į sisteminius ryšius ir aprašymo netolygumą.

Nusikalstamas susivienijimas yra pati pavojingiausia bendrininkavimo forma, nes vien tokio darinio egzistavimas savaime kelia grėsmę visuomenei: organizuotas asocialus, piktiems tikslams skirtas, dažniausia ginkluotas, įtraukiantis nemažai asmenų darinys yra stabili grėsmė institucinei sistemai, teisėsaugai, visuomenei. Todėl rūšinis nusikalstamo susivienijimo pavojingumas tiesiogiai atsispindi BK 249 str. visų dalių sankcijose – bausmės griežčiausios, numatyta itin aukšta viršutinė bausmės riba.

Tai vienintelė bendrininkavimo forma, kuri BK specialiojoje dalyje numatyta kaip savarankiška nusikaltimo rūšis (BK 249 str., 249[1] str. 2 d.). Baudžiamasis įstatymas įsakmiai nurodo ir tai, kad nusikalstamo susivienijimo dalyviai, nesvarbu, koks jų vaidmuo darant nusikalstamą veiką, kurią apėmė jų tyčia, atsako pagal BK 249 str. kaip vykdytojai (BK 26 str. 5 d.).

Nusikalstamą susivienijimą turi sudaryti mažiausiai trys asmenys, galintys būti nusikalstamų veikų subjektu, susitelkę tam, kad bendrai darytų vieną ar kelis sunkius ar labai sunkius nusikaltimus. BK nereikalauja, kad tokie nusikaltimai realiai būtų padaryti ir kad juose kiekvienu atveju būtų dalyvavę mažiausiai trys susivienijimo nariai (LAT, Nr. 2K-25/2006). Jeigu tokie nusikaltimai padaryti, jie kvalifikuojami kiekvienas atskirai, taip pat ir su nusikalstamo susivienijimo norma. Nusistovėjęs teisinis vertinimas toks, kad šios veikos kartu su nusikalstamu susivienijimu sudaro realiąją sutaptį (žr. skyrių apie sutaptis).

Kadangi nusikalstamas susivienijimas sudaro nuolatinės organizuotos nusikalstamos veikos organizaciją, nėra būtina, kad kiekviena iš padarytų nusikalstamų veikų būtų tik sunkus ar labai sunkus nusikaltimas, tokios veikos gali būti įvairios.

Kvalifikuojant nusikalstamo susivienijimo nario veiksmus nurodomas BK 249 str. ir jo dalis ir veikiant susivienijime padarytas kitas veikas atitinkantys straipsniai ir jų dalys.

Bendrininkų veiksmų kvalifikavimo taisyklės. Kiekvieno bendrininko vaidmens įvertinimas

> **„26 straipsnis. Bendrininkų baudžiamoji atsakomybė**
> 1. Bendrininkai atsako tik už tas vykdytojo padarytas nusikalstamas veikas, kurias apėmė jų tyčia.
> 2. Jeigu vykdytojo nusikalstama veika nutrūko rengiantis ar pasikėsinant ją daryti, organizatorius, kurstytojas ir padėjėjas atsako už rengimąsi ar pasikėsinimą bendrininkaujant padaryti nusikalstamą veiką.
> <...>
> 4. Organizatorius, kurstytojas ar padėjėjas atsako pagal šio kodekso straipsnį, numatantį atsakomybę už vykdytojo padarytą veiką, ir šio kodekso 24 straipsnio 4, 5 ar 6 dalį.
> 5. Nusikalstamo susivienijimo dalyviai, nesvarbu, koks jų vaidmuo darant nusikalstamą veiką, kurią apėmė jų tyčia, atsako pagal šio kodekso 249 straipsnį kaip vykdytojai."

Baudžiamasis įstatymas nurodo, kaip turi būti vertinami bendrininkų veiksmai. Pagal BK 26 str. 1 d. bendrininkai atsako tik už tas vykdytojo padarytas nusikalstamas veikas, kurias apėmė jų tyčia. Ši bendrininkavimo požymius ir subjektyvaus kaltinimo principą įtvirtinanti nuostata reiškia, kad kitų rūšių bendrininkai atsako dėl tų veiksmų, dėl kurių buvo bendrininkaujama, kurie apimti visų bendrininkų tyčia. Kadangi vykdytojas yra esminis sudėtį realizuojantis bendrininkas, būtina, kad su juo kiti veikę bendrininkai suprastų veikiantys bendrai.

BK 26 str. 2 d. nurodo, kad, esant nebaigtai vykdytojo veikai (rengimuisi, pasikėsinimui), organizatorius, kurstytojas ir padėjėjas atsako už rengimąsi ar pasikėsinimą bendrininkaujant padaryti nusikalstamą veiką.

Baudžiamasis įstatymas įsakmiai nurodo, kad organizatorius, kurstytojas ar padėjėjas atsako pagal BK straipsnį, numatantį atsakomybę už vykdytojo padarytą veiką, ir BK 24 str. 4, 5 ar 6 d. (BK 26 str. 4 d.).

Taisyklė: kvalifikuojant organizatoriaus, kurstytojo ar padėjėjo veiksmus nurodoma BK 24 str. 4, 5 ar 6 d. ir specialiosios dalies straipsnis ir jo dalis, atitinkantys bendrininko nusikalstamą veiką.

Tai reiškia, kad kvalifikuojant vykdytojo veiksmus nurodomas tik specialiosios dalies straipsnis ir nuoroda į BK 24 str. 3 d., apibrėžiančią vykdytoją, nedaroma, o kvalifikuojant kitų bendrininkų veiksmus privalomai daroma nuoroda į BK 24 str. 4, 5 ar 6 d.

Pavyzdžiui, S. S. kaltinamas padaręs nusikalstamas veikas, numatytas BK 24 str. 4 d. ir 265 str. 1 d., 24 str. 4 d. ir 260 str. 1 d., 24 str. 4 d., 22 str. 1 d. ir 260 str. 3 d.; M. K. kaltinamas padaręs nusikalstamas veikas, numatytas BK 265 str. 1 d., 260 str. 1 d., 22 str. 1 d. ir 260 str. 3 d..

Tokia pozicija palengvina procesinių dokumentų skaitymą ir padaro teisinį vertinimą aiškesnį, sukuria teises ir pareigas, apibrėžia įtarimo ir kaltinimo apimtį. Kvalifikuojama kiekvieno bendrininko individualiai padaryta veika, o tai, kad asmuo veikė bendrininkaudamas, parodo nuoroda „veikė su kitais asmenimis“ arba „veikdamas bendrininkų grupėje“.

Lakoniškas, konkretus ir aiškus bendrininkavimo įvardijimas formalizuota skaičių kalba procesiniuose dokumentuose atspindi susiformavusią teisinę tradiciją, palengvina baudžiamojo teisingumo sistemos pareigūnų darbą, sudaro prielaidas vienodam padarytų nusikalstamų veiksmų vertinimui.

Praktikoje pasitaiko nevienodumo, tam tikrų nukrypimų, tačiau susiformavusi tradicija gana vienoda. Kvalifikuojant visada nurodoma konkreti nusikalstama veika, jos sudėtis konkrečiame specialiosios dalies straipsnyje ir jo dalyje, kurią asmuo įvykdė. Tačiau bendrininkavimas nurodomas ne visada. Kai kuriais atvejais nurodomi bendrininkavimą atspindintys bendrosios dalies straipsniai, o kai kuriais – apie bendrininkavimas aprašomas nusikalstamų veikų aprašyme.

Kodėl kvalifikuojant vykdytojo veiksmus nenurodoma BK 24 str. 3 d.? Vykdytojo veika ir visų bendravykdytojų veikos kvalifikuojamos tik pagal BK specialiosios dalies straipsnį, jo dalį, ir jei reikia – punktą. Vykdytojas padaro tai, kas aprašyta BK specialiosios dalies straipsnyje, jo veika visiškai atitinka straipsnio dispozicijoje atspindėtus objektyviuosius požymius. Kitų požymių, į kuriuos reikėtų atsižvelgti vertinant vykdytojo veiksmus, įstatyme nėra. Todėl laikoma, kad nuoroda į 24 str. 3 d. teoriškai nepagrįsta ir nelogiška. Vykdytojui pakankamas specialiosios dalies straipsnis, o nuorodos į vykdytojo apibrėžimą, nurodytą BK 24 str. 3 d., nereikia.

Jei vertinama bendrininkų grupė, kartu veikę bendravykdytojai arba veikia vienas vykdytojas, BK 24 str. 3 d. procesiniuose dokumentuose nenurodoma. Minėta, kad kiti bendrininkai – organizatorius, kurstytojas, padėjėjas nepadaro veiksmų, kurie aprašyti BK specialiosios dalies straipsnyje, todėl reikalinga formali, teisiškai reikšminga teisinė sąsaja, jungtis, kodėl asmenys, neparašyti dispozicijoje, atsako.

Organizatoriaus, kurstytojo, padėjėjo veikos, jeigu jie kartu buvo ir vykdytojai, paprastai kvalifikuojamos tik pagal BK specialiosios dalies straipsnį. Tačiau jeigu organizatorius, kurstytojas, padėjėjas atliko tik jiems būdingus veiksmus, nedalyvavo vykdyme, neatliko vykdytojui būdingų veiksmų, jų veikos kvalifikuojamos su nuoroda į 24 str. 4, 5, 6 d., atsižvelgiant į rūšį, pateikiant nuorodą į BK specialiosios dalies straipsnį, numatantį veiką, pagal kurią jie bendrininkavo.

> Pavyzdžiui, jei buvo organizuojamas nužudymas, kuriam padėjėjas suteikė ginklą ir paaiškino, kaip jis naudojamas, organizatoriaus veiksmai bus kvalifikuojami pagal BK 24 str. 4 d. ir 129 str. 1 d., padėjėjo pagal BK 24 str. 6 d. ir 129 str. 1 d., vykdytojo pagal BK 129 str. 1 d.

Jeigu bendrininko vaidmuo apima kelis gerai išreikštus vaidmenis – organizatoriaus ir vykdytojo, tokiu atveju teoriškai galima nuoroda į abiejų rūšių bendrininkus – BK 24 str. 3 ir 4 d.

Jei vertinama bendrininkų grupė, nuoroda į bendrininkavimo formą nedaroma. Visada svarbi aplinkybė, kad vykdytojas veikė ne vienas, jo subjektyvus suvokimas apėmė tai, kad jis veikė su bendrininkų grupe. Todėl formuluojant įtarimo ir kaltinimo teiginius reikia stengtis šias aplinkybes atspindėti. Kai nenurodoma bendrininkavimo forma, nors ji neatsispindi veikos kvalifikavime, ji būtinai atsispindi nuosprendžio konstatuojamojoje dalyje. Būtinai aprašoma, kad asmenys veiką padarė veikdami pagal bendrą sumanymą, ką padarė kiekvienas, pateikiamas galutinis veiksmų apibendrinimas. Prie bausmės skyrimo motyvų aprašomas bendrininkų vaidmuo, dalyvavimo laipsnis, pobūdis, bendrininkavimo formą.

Jei vertinama organizuota grupė, taikomas BK 25 str. Organizuota grupė apima visą veiksmų mechanizmą, todėl jos sudėtyje veikiančių bendrininkų vaidmenys aptariami jų veiksmų aprašyme, bet atskirai pagal BK 24 str. dalis nekvalifikuojama. Taip kvalifikavimui suteikiama paprastumo ir aiškumo.

Bendrininkavimo kvalifikavimo klausimai iš dalies atsispindi Generalinio prokuroro rekomendacijose:

> „Nutarimas iš dalies nutraukti ikiteisminį tyrimą priimamas tik tokiu atveju, kai paskesniu pranešimu apie įtarimą nebeinkriminuojama viena ar kelios realiąją nusikalstamų veikų sutaptį sudarančios veikos, dėl kurių buvo suformuluotas įtarimas ankstesniu pranešimu apie įtarimą, taip pat kai paskesniu pranešimu apie įtarimą nebeinkriminuojamas bendrininkavimas su vienu ar keliais asmenimis (tyrimas iš dalies nutraukiamas šių asmenų atžvilgiu).“ (Generalinio prokuroro įsakymas, 2014, 14 p.).

Juridinio asmens kaip bendrininko negalimumas. Juridinio asmens veikų kvalifikavimas

Juridinis asmuo negali būti bendrininkas, nes bendrininkavimo apibrėžimas suformuluota tik fizinių asmenų atžvilgiu. Juridinis asmuo negali atitikti bendrininkavimui taikomų požymių. Juridinio asmens naudai ir interesais veikia fizinis asmuo, tai nurodomas įtarimuose ir kaltinime.

Juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė yra išvestinė iš fizinio asmens atsakomybės, teisės turinio požiūriu bendrininkavimas jam nebūdingas. Taip pat ir teisės formos požiūriu juridiniam asmeniui bendrininkavimo institutas nėra taikomas. Juridinis asmuo tik atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas. Praktikoje neturėtų būti nurodoma

bendrininkų rūšis prie juridinio asmens (LAT, Nr. 2K-7-35/2011). Jei taip nutinka, aukštesniųjų instancijų teismai šalina bendrininkavimo nuorodas ir bendrininkavimą įtvirtinančias formuluotes.

> Pavyzdžiui, „nuosprendžio rezoliucinėje dalyje nuoroda į BK 24 straipsnio 5 dalį, traukiant politinę partiją <...> baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 20 straipsnio 2 dalį, 184 straipsnio 2 dalį ir BK 20 straipsnio 2 dalį, 300 straipsnio 1 dalį šalintina kaip perteklinė“ (Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-39-487/2022).

Kelių asmenų veiksmai, kai nėra susitarimo. Prisidėjimo kvalifikavimo ypatybės

Galimi atvejai, kai paaiškėja, kad su nusikalstama veika susiję keli asmenys, tačiau jų bendrininkais laikyti neišeina – šie asmenys nebūna susitarę iki veikos padarymo arba jos darymo metu, negalima nustatyti bendros tyčios ir bendrų veiksmų. Nesant bendrininkavimo požymių bendrininkavimo nėra. Jei prie veiką padariusio asmens kiti asmenys prisideda jau po veikos padarymo, teisiniu požiūriu reikia spręsti dėl prisidėjimo prie nusikalstamos veikos, jei yra įstatyme nurodytos sąlygos.

Galimi įvairūs atvejai, kai reikia įvertinti kelių, iš anksto nesusitarusių asmenų sąsajas. Gali nutikti taip, kad asmuo matė nusikalstamos veikos padarymą, stebėjo atskirus kaltininko veiksmus – stebėjo, kaip vagis iššoko pro langą ir pabėgo; vairuotojas parbloškė pėsčiąjį ir nuvažiavo; girdėjo apie nusikalstamus veiksmus; asmeniui vagis atnešė vogtų daiktų paslėpti, pan. Galimi kaltininko ir kito asmens ryšių atvejai, kai asmuo slėpė nusikalstamą veiką padariusį asmenį, įgijo nusikalstamos veikos metu įgytus daiktus ar jais naudojosi. Tokie asmenys neabejotinai turi sąsają su padaryta nusikalstama veika, nors patys nedalyvavo ją darant. Vertinant jų veiksmus paaiškėja, kad nėra bendrininkavimo požymių.

Tokiais atvejais kyla teisinio vertinimo, kvalifikavimo klausimų: ar galima tokių asmenų atsakomybė, kokia ši atsakomybė turėtų būti, kokios normos taikytinos. Tokie atvejai baudžiamosios teisės teorijoje yra įvardijami kaip prisidėjimas prie nusikalstamos veikos. Baudžiamasis įstatymas prisidėjimo, kai atskiros veikos padarymo formos bendrojoje dalyje, neįtvirtina. Prisidėjimas yra tie atvejai, kur baigiasi bendrininkavimas, bet yra kelių asmenų veiksmai, susieti su padaryta nusikalstama veika. Prisidėjimo prie nusikalstamos veikos normos kartais įvardijamos baudžiamosios teisės institutu, nors tai nėra teisinga ir tikslu – institutu galima vadinti kelių vienarūšių normų visumą, paprastai apibendrintą viename BK skyriuje.

Prisidėjimas galiojančiame baudžiamajame įstatyme gali būti siejamas su konkrečiomis sudėtimis. Tai, kas susiję tiesiogiai su konkrečia padaryta veika kaip artimas prisidėjimas, gali būti nusikaltimo ar nusikaltimą padariusio asmens slėpimas (BK 237 str.) ar nepranešimas apie asmeniui žinomą daromą ar padarytą labai sunkų nusikaltimą (BK 238 str.).

Bet koks prisidėjimas gali apsunkinti padarytos nusikalstamos veikos išaiškinimą, kenkti teisingumui, todėl už jį numatyta baudžiamoji atsakomybė gali būti apžvelgiama plačiau. Todėl kaip tolimesnės prisidėjimo atmainos gali būti vertinamos ir kitos normos, numatančios žalą teisingumo vykdymui. Platesnio pobūdžio prisidėjimu gali būti laikomos tokios veikos: nusikaltimo ar nusikaltimą padariusio asmens slėpimas (BK 237 str.); nepranešimas apie nusikaltimą (BK 238 str.); melagingas įskundimas ar pranešimas apie nebūtą nusikaltimą (BK 236 str.); nusikalstamu būdu gauto turto įgijimas arba realizavimas (BK 198 str.); poveikis liudytojui, nukentėjusiajam asmeniui, ekspertui, specialistui ar vertėjui (BK 233 str.); poveikis nukentėjusiajam asmeniui, kad šis susitaikytų su kaltininku (BK 234 str.); melagingi parodymai, išvados ir vertimai (BK 235 str.); kalinio išlaisvinimas (BK 240 str.).

Visi nurodyti prisidėjimo veiksmai ar neveikimas kvalifikuojami pagal konkrečią baudžiamąją normą, be jokių nuorodų. Konkretus prisėdimo pobūdis bus atskleistas procesiniame dokumente formuluojant nusikalstamus veiksmus:

Prisidėjimas prie nusikalstamos veikos reikšmingas atribojant bendrininkavimą. Pagrindinis bendrininkavimo ir prisidėjimo prie nusikalstamos veikos atribojimo kriterijus – susitarimo veikti bendrai ir tyčios veikti bendrai nusikalstamai nebuvimas. Šių požymių nebuvimas yra ir bendrumo tarp nusikalstamą veiką darančio ar ją padariusio asmens ir prie jos prisidedančio asmens veiksmų nebuvimas. Bendrininkavimo atveju tarp bendrininkų turi būti susitarimas veikti bendrai, o esant prisidėjimui prie nusikalstamos veikos, jokio susitarimo bendrai daryti nusikalstamą veiką nėra. Esant bendrininkavimui nustatomas bendrai veikiančių asmenų atliekamų veiksmų priežastingumas, o prisidėjimo atveju tokio priežastingumo nėra.

> Galimos įvairios teisinio vertinimo situacijos. Kai vienas asmuo kitam pažada įgyti pastarojo pagrobtą turtą, kaip atskirti, kada yra bendrininkavimas, o kada prisidėjimas prie nusikalstamos veikos? Atsakymas gaunamas sistemiškai aiškinant bendrininkavimo požymius, taip pat įvertinant momentą, kada buvo pažadėta įsigyti daiktus. Jei tai buvo padaryta iki darant nusikalstamą veiką, tai pažadėjęs įgyti vogtus daiktus asmuo yra bendrininkas, jei po veikos – šis asmuo yra prisidėjęs prie nusikalstamos veikos.

Esant nusikaltimo ar nusikaltimą padariusio asmens slėpimui (BK 237 str.) arba nepranešimui apie asmeniui žinomą daromą ar padarytą labai sunkų nusikaltimą (BK 238 str.), šios veikos kvalifikuojamos kaip baigtos veikos pagal specialiosios dalies straipsnį ir jo dalį. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad kvalifikuojant neužtenka nustatyti sudėtyse aprašytus objektyviuosius požymius, bet būtina nustatyti ir tyčią slėpti, nepranešti, taip pat aiškią sąlygą, kad slepiantis ar nepranešantis asmuo nėra nusikaltimą padariusio asmens artimas giminaitis ir šeimos narys.

Bendrininkų savanoriško atsisakymo klausimas ir kvalifikavimo gairės

Kaip ir pavienio asmens atveju, bendrininkavimo atveju galimas savanoriškas atsisakymas pabaigti nusikalstamą veiką. Tačiau skirtingai nei pavienio asmens atveju, bendrininkų rūšis nulemia indėlio į nusikalstamą veiką pobūdį. Jei atsisako veiką daryti, tęsti, užbaigti vykdytojas, jam netaikomi specialūs reikalavimai. Bet jei veiką atsisako daryti kiti bendrininkai (organizatorius, kurstytojas, padėjėjas), kurių indėlis į veikos padarymą jau yra realizuotas, būtina, kad jie atliktų veiksmus, rodančius atsisakymą.

BK 23 str. 3 d. nurodyta, kad kai nusikalstamą veiką daro keli asmenys, tai savanoriškai atsisakęs ją pabaigti organizatorius ar kurstytojas pagal šį kodeksą neatsako, jeigu jis ėmėsi visų nuo jo priklausančių priemonių, kad bendrininkai nepadarytų nusikalstamos veikos, kurią jis organizavo ar sukurstė, ir ta veika nebuvo padaryta ar neatsirado jos padarinių. Be to, pagal šį kodeksą neatsako padėjėjas, jeigu jis savo noru atsisakė dalyvauti nusikalstamoje veikoje, tai pranešė kitiems bendrininkams ar teisėsaugos institucijoms ir ta veika nebuvo padaryta arba ji padaryta be jo pagalbos. Tai reiškia, kad organizatorius ir kurstytojas savo atsisakymą turi atlikti, demonstruoti aktyviai – imtis priemonių, kad sukurstyti ar suorganizuoti asmenys (vykdytojai) nedarytų veikos. Padėjėjui keliami reikalavimai pranešti kitiems bendrininkams ar teisėsaugos institucijoms.

Šios nuostatos svarbios kvalifikavimui tais atvejais, kai tiriant veiką paaiškėja kelių asmenų dalyvavimas ir vienas ar keli iš jų teigia savanoriškai atsisakę veiką tęsti ar užbaigti. Subjektyvus kaltininko teigimas, nepatvirtintas jokiais duomenimis, nedaro įtakos teisiniam vertinimui. Tik visuma aplinkybių ir atitikimas įstatyme įtvirtintoms sąlygoms leidžia buvusio bendrininko veiksmų nekvalifikuoti kaip nusikalstamų.

Atvirieji savikontrolės klausimai

Kas yra bendrininkavimas ir kuo jis reikšmingas nusikalstamų veikų kvalifikavimui?

Kokie yra kvalifikavimui reikšmingi bendrininkavimo požymiai?

Ar kvalifikuojant kelių asmenų padarytą nusikalstamą veiką turi būti nustatyti visi bendrininkavimo požymiai ir kodėl?

Kuo turi pasižymėti kelių asmenų veikimas, kad jį būtų galima pavadinti bendru veikimu?

Kokia bendrininkavimui būdinga tyčia ir kuo ji reikšminga kvalifikavimui? Kaip nustatoma bendrininkų tyčia veikti bendrai, kokie teismų praktikoje kriterijai keliami?

Kokios yra bendrininkų rūšys ir kaip jos atsispindi kvalifikuojant veikas?

Kokią įtaką bendrininkavimui turi bendrininkavimo formos?

Ar visais atvejais esant bendrininkavimui turi būti nustatyta bendrininkavo forma kvalifikuojant nusikalstamą veiką?

Kas yra prisidėjimas prie nusikalstamos veikos ir kuo jis skiriasi nuo bendrininkavimo?

VII DALIS. BAUDŽIAMŲJŲ NORMŲ KONKURENCIJA IR JOS REIKŠMĖ KVALIFIKAVIMUI. SAMPRATA IR PRIEŽASTYS. KONKURENCIJOS ĮVEIKIMAS KVALIFIKUOJANT

Kvalifikuojant nusikalstamas veikas neretos situacijos, kai gali būti taikomos kelios baudžiamosios normos. Reikia nuspręsti, kuri norma tinkama labiausiai – įveikti baudžiamųjų normų konkurenciją. Kitais atvejais reikia nuspręsti, ar turi būti taikomos kelios normos kartu, ir konkurencijos nėra. Septintajame skyriuje rašoma apie normų konkurenciją, jos rūšis, įveikimo būdus.

Konkurencijos atvejai, samprata ir būtinybė ją įveikti

Baudžiamajame įstatyme normų daug, bet jos kuriamos tik tada, kai būtinos, o sukurtos taip, kad viena kitos nedubliuotų, įtvirtintų vis kitos nusikalstamos veikos požymius. Nors normos skirtingos, anksčiau ar vėliau susiduriama su atvejais, kai pasirodo, kad kai kurios normos pagal juose įtvirtinus požymius yra iš dalies panašios ir vertinant gyvenimišką atvejį galimai tinka kelios. O kai kuriais atvejais įstatymų leidėjas sąmoningai numato specialias normas, numatančias vieno ar kito nusikaltimo atmainas skirtinguose baudžiamojo įstatymo skyriuose. Kvalifikuojant kyla klausimų, kuri norma turi būti taikoma; ar to paties atvejo įvertinimui gali būti pritaikomos kelios normos. Vis plėtojantis įstatymų leidybai, baudžiamųjų normų sistemai sudėtingėjant, normos apima vis detalesnius atvejus.

> Pavyzdžiui, kai pagrobiamas daiktas slapta, yra vagystė (BK 178 str. 1 d.); kai pagrobiamas atvirai – kvalifikuota vagystė (BK 178 str. 2 d.); kai pagrobiamas daiktas panaudojant smurtą – tai jau plėšimas (BK 180 str.). Nusikaltimo padarymo *būdas* skiria vieną grobimą nuo kito ir nurodo taikytiną normą.
>
> Kai pagrobiamas koks nors buities daiktas, yra vagystė (BK 178 str.). Tačiau kai pagrobiamas ginklas, šaudmenys, asmens pasas, – tokią vagystę dėl pagrobto daikto, *nusikaltimo dalyko* ypatybių numato jau kitos normos (BK 254, 302 str.).
>
> Dėl normose įtvirtintų sudėties požymių ypatybių pagrobimo atmainas numato keli atskiri straipsniai. Kvalifikuojant nustatomi atvejo požymiai, o tada sprendžiama, kuris straipsnis tinkamiausias. Jei reikia, veikos gali būti kvalifikuojamos ir pagal kelis straipsnius.

Kai analizuojant normas paaiškėja, kad kelios normos numato panašius ar net tapačius sudėties požymius ir taikytojui reikia nuspręsti, kurią normą iš kelių tinkamų parinkti ir pritaikyti, susiduriama su normų konkurencija. Normų konkurencijos klausimai sprendžiami sistemingai su daugeto, pavienės tęstinės veikos atribojimo klausimais. Baudžiamųjų normų konkurencija yra situacija, kai nusikalstamos veikos įvertinimui gali būti pritaikomos kelios normos, numatančios vertinamosios veikos požymius ir teisės taikytojui reikia nuspręsti, kurią iš normų parinkti. Konkurencijos išsprendimas ir tinkamiausios normos parinkimas vadinamas konkurencijos įveikimu.

Vadovaujantis teisėtumo, kvalifikavimo adekvatumo, analogijos draudimo principais (žr. skyrių apie kvalifikavimo principus), turi būti pritaikyta tinkamiausia norma arba kelios tinkamos normos. Konkurenciją įveikti padeda loginis normų analizės ir pažinimo procesas, kurio metu atskleidžiami susikertantys, tapatūs, besidubliuojantys ir normas skiriantys požymiai. Šio proceso metu atmetamos mažiau tinkamos normos ir parenkama tinkamiausia norma. Konkurencijos įveikimas yra būtinas žingsnis norint teisingai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą. Konkurenciją įveikti būtina, nes, neišsprendus normų tinkamumo, klausimo teisinis vertinimas gali būti neteisingas, sąlygoti įstatymų leidėjo valios nesilaikymą, baudžiamojo įstatymo ir baudžiamojo proceso keliamų tikslų nepasiekimą.

Konkurencija (lot. *concurrere – bėgti kartu*) teisėje žinoma nuo seno. Daugėjant rašytinių normų, reguliuojančių tą pačią sritį, iškyla jų dubliavimosi, tapatumo klausimas. Nuo seniausių rašytinės teisės laikų taikomi pamatiniai konkurencijos įveikimo pricipai:

> ***Lex speciali derogat legi generali* – speciali norma paneigia bendrąją.**
> ***Lex posteriori derogal legi priori* – vėliau priimta (paskesnė) norma paneigia ankstesniąją.**

Normos ir veikia kartu, ir „susikerta“, „varžosi“ savo turiniu, reguliavimo apimtimi. Baudžiamojo įstatymo taikytojui – tyrėjui, prokurorui, teisėjui – kyla pareiga atsakyti į klausimą, kuri norma turi būti pritaikyta. Konkurencijos klausimas neišsprendžiamas abstrakčiai, vien žinant jos įveikimo taisykles. Jis reikalauja sisteminės baudžiamųjų normų analizės ir įstatymo aiškinimo, situacijos faktų nustatymo. Bendras konkuruojančių normų bruožas yra tas, kad jos apibrėžia tos pačios nusikalstamos veikos požymius. Tačiau tokio apibrėžimo apimtis, pilnumas, papildomi požymiai, vieta kodekse skiriasi. Konkuruojančios normos pagal apimtį ir turinį dalinai sutampa ir tik dalinai skiriasi.

Baudžiamųjų normų konkurencija pirmiausia išryškėja tarp atskirų to paties straipsnio dalių: kiekviena kvalifikuota sudėtis numato papildomų požymių, taigi šios sudėtys konkuruoja. Turi būti parinkta tinkamiausia straipsnio dalis. Konkurencija išryškėja ir tarp atskirų straipsnių. Veiką tiriančio ir kvalifikuojančio pareigūno uždavinys yra iš konkuruojančių normų visumos išrinkti ir pritaikyti būtent tą normą, kuri tiksliausiai atitinka padarytos veikos požymius.

Įstatymų leidėjas normas kuria pagal poreikį, todėl baudžiamojo įstatymo projekto autoriui (autoriams) pirmiausia svarbi konkrečios vertybės apsauga, konkretaus santykio nustatymas, ir tik po to suformuluojama žodinė normos konstrukcija. Įstatymo projekto kūrėjai ne visais atvejais atsižvelgia į baudžiamųjų normų sistemos poreikius, todėl kai kurie konkurencijos atvejai būna nesistemiški. Gali nutikti ir taip, kad panašioms veikoms skirtingais laikotarpiais sukuriamos normos, naudojantis skirtinga teisine technika, kurių turinio ir santykių nustatymas nėra paprastas.

Konkurencijos įveikimas – svarbus sisteminis kvalifikavimo žingsnis, kurio neišmanant veikų kvalifikavimo procesas nepilnas. Sprendžiant konkurenciją, sprendžiamas ir veikos pobūdžio, daugeto klausimas (žr. skyrių apie daugetą). Kvalifikuojant ir įveikiant konkurenciją vadovaujamasi kvalifikavimo principais, baudžiamosios teisės principais, sukurtomis normų konkurencijos įveikimo taisyklėmis, teismų praktikos aiškinimais ir precedentais. Šiame skyriuje stengiamasi paaiškinti, kas nulemia konkurencijos atsiradimą, kokios taisyklės galioja vertinant konkurenciją ir ją įveikiant, kodėl jos tokios, paaiškinti universalius pagrindus, kodėl konkurencijos klausimai sprendžiami būtent taip.

Baudžiamųjų normų konkurencijos priežastys

Konkurencijos atsiradimas – ir natūralaus įstatymų leidybos proceso rezultatas, sąmoninga įstatymų leidėjo valia, ir įstatymų leidybos trūkumų išraiška. Kuo normų daugiau, tuo didesnė konkurencijos tikimybė. Vienais atvejais įstatymų leidėjas sąmoningai numato specialias normas – tokias, kurios nustato daugiau ir detalesnių požymių norint detalizuoti baudžiamąją atsakomybę. Kitais atvejais normų konkurencija atsiranda tokio tikslo neturint, nes kriminalizuojamų veikų daug, o įstatymų leidybos procese neįmanoma numatyti visų galimų, būsimų atvejų praktikoje.

Teisės sistemai tobulėjant, plėtojantis, normų sukuriama vis daugiau. Tuo pat metu galiojančios normos keičiamos naujomis, koreguojama sistema, kuri buvo sukurta kaip darni visuma. Nemažą įtaką daro ir įstatymo leidėjo, kaip politinės valios išraiškos, tautos valios reiškėjo valia. Politinė valia, išreiškianti norą sureguliuoti aktualius visuomenei klausimus, taip pat ir uždrausti labiausiai pavojingas, aktualias veikas, daro įtaką ir baudžiamųjų normų kokybei.

Konkurencija nėra neigiamas dalykas, kuris klaidina taikytoją ir komplikuoja teisę. Konkurencija yra pozityviosios teisės plėtojimosi, tobulėjimo proceso išraiška, todėl jos neįmanoma išvengti. Dėl įstatymų leidybos ypatumų atsitinka taip, kad tam pačiam ar labai panašiam klausimui reguliuoti, įvertinti egzistuoja keletas normų ir jos visos savaip tinka, apimdamos vieną ar kitą problemos sprendimo aspektą. Neigiamas dalykas būna tada, kai išsprendus konkurencijos klausimus paaiškėja normų kolizija (žr. toliau).

Kriminalizavimo procesas beveik visada atsietas nuo būsimo normų taikymo. Šie procesai atitolę laike ir nors stengiamasi prognozuoti būsimų normų veikimą, neįmanoma numatyti visų įmanomų normų variacijų. Ilgainiui normų kokybę patikrina teismų praktika, kai veika įvertinama kelių kategorijų teismų. Ši praktika formuojama kvalifikavimo pagalba – kvalifikavimą patikrina ir patvirtina teismai. Ilgainiui susiformavusi teismų praktika parodo ir pavienės normos, ir visos baudžiamųjų normų sistemos kokybę. Taip formuojama praktinė baudžiamoji politika.

Teisės taikytojas, pareigūnas praktikas neturėtų būti naivus dėl baudžiamųjų normų sistemos tobulumo ir stabilumo. Teisės normos dauguma atveju yra jų kūrėjų pasiekto kompromiso rezultatas. Normų sistemos mokslininkai nurodo, kad teisė yra teisinių taisyklių sistema, tačiau ši sistema nepasižymi nepriekaištingu vidiniu vieningumu ir neprieštaringumu, nes „kiekvienoje teisės sistemoje yra prieštaravimų tarp senų ir naujų, bendrų ir specialių, nacionalinių ir tarptautinių, konstitucinių ir ordinarių ir t. t. teisės normų“ (Latvelė, 2010, p. 92).

Kuriant baudžiamąją normą stengiamasi aiškiai įvardyti pavojingą veiką ir ją uždrausti. Kaip ir kuriant bet kokią normą, susiduria abstraktumo ir konkretumo pradai. Baudžiamoji teisė ir įstatymų leidyba tobulėja istoriškai, taip pat svarbu ir tai, kad beveik kiekviena teisės norma, kaip teisėkūros proceso rezultatas, yra politinio įstatymo rengimo ir priėmimo proceso kompromisas – skirtingų pažiūrų, ideologijų, idėjų suderinimas į vieną vyraujantį reguliavimo matą.

Baudžiamasis įstatymas, kaip ypatinga teisinių draudimų ir baudimo taisyklių sistema, taip pat ne išimtis. Demokratinėje visuomenėje teisėkūra labai dinamiška, diktuojama visuomenės lūkesčių. Teisėkūrą užtikrina įstatymų leidėjas, kuris yra renkamas tiesiogiai ir neretai pasižymi gan staigiais, aštriais posūkiais įstatymų leidyboje. Todėl visiško nepriekaištingumo teisės sistemoje gali ir nebūti. Vienos BK normos sukurtos perimant pažangią užsienio tradiciją ir sisteminant jau turimas žinias (pvz., BK 129 str. 1 d.), o kitos yra tarptautinių teisės aktų, prisiimtų įsipareigojimų drausti ir bausti, kaip tai suprantama pagal tarptautinę teisę, įtvirtinimo nacionalinėje sistemoje rezultatas (pvz., BK 226 str., 100 str., 250 str.). Kai kurios normos dėl plataus draudimo sąlygų spektro užprogramuotos būti netobulos ir sunkiai taikomos (BK 189[1] str.), o praktikai paliktas ilgas ir sunkus aiškinimo, bandymų ir atmetimų kelias, kol bus išsigrynintas įstatymų leidėjo siektas ir taikytojo gautas rezultatas.

Normos nėra vienodos savo apimtimi. Jos labai įvairios ir kuriant vieną normą tik labai ribotai buvo numanoma, kiek ji apims, koks bus jos santykis su kitomis. Normų kokybės, veikimo spektro, galimybių negalima pamatuoti gramatine žodžių analize arba matematiniu pasikartojančių sąvokų paskaičiavimu (Bakševičienė, 2002). Pirminio baudžiamojo įstatymo rengėjai kai kuriais atvejais net nesprendė būsimos, galimos, hipotetinės konkurencijos problemų, nes jų tiesiog nebuvo. Kai kurių situacijų nebuvo įmanoma numatyti. Tikrosios konkurencijos problemos pradėjo aiškėti praktikoje, kai prokurorai, vadovaudamiesi aukščiau nurodytais kvalifikavimo principais, pradėjo vertinti veikas ir susidūrė su praktine problema – kurį straipsnį parinkti.

Įstatymo kūrėjui būtina laikytis teorijos siūlomų baudžiamųjų normų konstravimo principų, tačiau niekas projekto kūrėjo neprivers numatyti visų galimų baudžiamojo įstatymo sistemos pokyčių, kodeksą papildžius bent viena norma, niekas neįgalins numatyti ir visų

konkurencijos atmainų. BK specialiosios dalies normų visuma nesudaro idealios loginės sistemos. Kuriant naujas normas reikia stengtis vengti kurti konkuruojančias normas, pirmiausia įvertinti jau galiojančių normų apimtį, šių normų sistemą, praktikoje pasitaikančius konkurencijos įveikimo atvejus ir aiškinimą, ir tik tada formuluoti naujos normos požymius.

Sąmoningai formuojama konkurencija ir jos reikšmė kvalifikuojant

Sąmoningai įstatymų leidėjo kuriamos normos, kurios numato detalesnių požymių, ir dėl to konkuruoja, kai siekiama pozityvių tikslų – diferencijuoti baudžiamąją atsakomybę, sudaryti sąlygas baudžiamosios atsakomybės individualizavimui. Todėl sąmoningai konkurencija sukuriama kaip atsakomybės diferencijavimo būdas. Įstatyme yra nemažai atvejų, kai konkurencija sukurta sąmoningai, apibrėžiant nusikalstamas veikas, formuluojant nusikaltimų sudėtis.

> Paprasčiausia sąmoningai sukurta konkurencija – sudėčių su kvalifikuojančiais požymiais kūrimas: pavyzdžiui, skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo sudėtys išskaidytos pagal pavojingumą – kiekviena labiau kvalifikuota sudėtis numato vis daugiau sunkinančių atsakomybę (kvalifikuojančių) požymių. Taigi, BK 140 str. atveju konkurenciją sąlygoja sunkinantys atsakomybę požymiai.
>
> Kitas sąmoningai sukurtos konkurencijos pavyzdys – šaunamojo ginklo, šaudmenų ar sprogmenų grobimo sudėtis (BK 254 str.). Šiuo atveju sąmoningai sukurta vagystės sudėties (BK 178 str.) ir ginklo grobimo sudėties (BK 254 str. 1 d.), arba plėšimo sudėties (BK 180 str.) ir ginklo grobimo panaudojant fizinį ar psichinį smurtą sudėties (BK 254 str. 2 d.) konkurencija. Tokios konkurencijos išskyrimo pagrindas – nusikaltimo objektas – ginklų apyvartos tvarka. Ši tvarka ypatinga, susijusi su potencialiu pavojumi visuomenei; ginklo grobimas pavojingas ne vien dėl grobimo kaip įgijimo būdo, bet ir ginklo patekimo į neteisėtą, nekontroliuojamą valdymą. Todėl ginklo pagrobimui sąmoningai, planingai sukurta speciali norma, numatanti sunkesnę atsakomybę už bendrą vagystės normą.
>
> Panaši logika įstatymų leidėjo įgyvendinta kuriant neatsargaus sveikatos sutrikdymo (BK 137, 139 str.), sveikatos sutrikdymo pažeidžiant specialias elgesio taisykles (BK 137 str. 3 d.), sveikatos sutrikdymo transporte, pažeidžiant Kelių eismo taisykles (BK 281 str.) normų konkurenciją. Šios normos numatytos skirtinguose skyriuose, saugančiuose skirtingus objektus. Tokiu atveju konkurenciją nurodo nusikaltimo objektas ir veikos padarymo būdas, kuris įstatymo leidėjo požiūriu yra reikšmingas teisinės atsakomybės diferencijavimui. Todėl taikant šias normas neužtenka vien dogmatinės normų požymių analizės, bet reikalingas sisteminis įstatymo nuostatų aiškinimas.

Kaip matyti iš pavyzdžių, sąmoningai formuojamos konkurencijos kūrinimo pagrindas paprastai yra veikos pavojingumas. Tokio pavojingumo didėjimas skatina įstatymo leidėją formuoti specialias normas toje pačioje sudėtyje, o kai kuriais atvejais – skirtingose sudėtyse. Ši logika nukreipia taikytoją kvalifikuojant matyti sąmoningai formuojamą konkurenciją ir normas taikyti sistemiškai, atsižvelgiant į tarpusavio ryšius. Kartais veikos pavojingumas įstatymų leidėją orientuoja numatyti specialiąsias normas, siekiant kiek įmanoma labiau

diferencijuotos baudžiamosios atsakomybės.

> Pavyzdžiui, BK 2023 m. balandžio 27 d. įstatymu Nr. XIV-1925 papildytas specialiomis šaunamųjų ginklų, šaudmenų, sprogmenų, sprogstamųjų medžiagų ar strateginių prekių kontrabandos (BK 253[2] str.), narkotinių ar psichotropinių medžiagų kontrabandos (BK 260[1] str.) sudėtimis, kurios pataisė aiškiai neadekvataus baudimo nuostatas ir pašalino BK trūkumus, kai tokių medžiagų kontrabanda buvo numatyta bendroje kontrabandos sudėtyje (BK 199 str.).

Konkurencija ir sutaptis

Kartais atrodančios konkuruojančios normos iš tiesų gali būti ir konkuruojančios, ir nustatančios papildomus požymius, t. y. viena kitą papildančios, todėl esant atitinkamam gyvenimiškam atvejui gali būti taikomos abi ir tokios situacijos yra ne konkurencija, o sutaptis.

> Pavyzdžiui, iššaginimas (BK 149 str.) ir seksualinis prievartavimas (BK 150 str.): abi normos pagal kėsinimosi objektą yra panašios, tačiau pagal veikos padarymo būdus skirtingos ir kai kuriais atvejais sudaro sutaptį.

Sąmoningai sukurta konkurencija paprastai sunkina atsakomybę; tokia konkurencija gali būti susijusi ir su sutaptimi. Kelių normų tam pačiam atvejui įvertinti buvimo situacija išanalizavus normas pasirodo esanti ne konkurencija, bet sutaptis.

> Pavyzdžiui, narkotinių medžiagų įgijimas, laikymas, gabenimas ar siuntimas numatytas jas draudžiančiose normose (BK 259, 260 str.). Jei narkotinės medžiagos siunčiamos iš užsienio, t. y. gabenamos ar siunčiamos per valstybės sieną, turi būti taikoma ir speciali norma – narkotinių ar psichotropinių medžiagų kontrabanda (BK 260[1] str.) už tokių medžiagų neteisėtą gabenimą per valstybės sieną. Normų turinio analizė rodo, kad nors bendra norma numato narkotinių ar psichotropinių medžiagų gabenimą ar siuntimą, speciali norma papildo sudėtį esminiais valstybės sienos kaip veikos padarymo vietos požymiais. Todėl bendroji ir speciali normos gali būti taikomos kartu, sudarant nusikalstamų veikų sutaptį.

Įstatymo taikytojas, kvalifikuojantis veiką asmuo turi žinoti, kad ne visi tokio normų santykio atvejai buvo įvertinti įstatymų leidėjo rengiant vieną sisteminį BK, jie yra natūralios įstatymų leidybos rezultatas. Taip pat turi žinoti ir tai, kad šiuolaikinis baudžiamasis įstatymas nuolatos pildomas, keičiamas. Todėl tokių situacijų atpažinimas ir įvertinimas yra nuolatinis teisėsaugos ir teismų uždavinys.

Nesisteminga konkurencija

Kartais konkurencija atsiranda siekiant numatyti papildomą kriminalizavimą siekiant išspręsti opią problemą. Tokiu atveju atsižvelgiama į jau galiojančias normas ir sukuriamos naujos, tačiau nustatomas neteisingas balansas tarp jau galiojančios ir naujos normos. Jei normos kūrėjai ir atsižvelgia į galiojančią baudžiamųjų normų sistemą, nauja norma sukuria netolygaus vertinimo situaciją. Naujai sukurta specialioji norma konkretesniam blogiui, bet baudžiama švelniau arba santykinai neadekvačiai, palyginti su bendrosios normos numatytu

baudimu. Taip iškreipiama baudžiamųjų normų sistema. Kyla pagrįstas klausimas, kam reikalinga nauja speciali norma, jei ji komplikuoja esamą sistemą, yra specifinė, bet tuo pat metu numato mažesnę bausmę nei bendroji norma arba sukuria švelnesnės kategorijos nusikalstamą veiką.

> Toks pavyzdys yra 2021 m. spalio 14 d. BK pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XIV-576, kuriuo įtvirtinta nauja sudėtis – neteisėtas žmogaus persekiojimas (BK 148[1] str.). Dalinai šią nusikalstamą veiką apėmė iki tol galiojęs BK 145 str. Baudžiamųjų bylų teisėjo teigimu, nors „persekiojimo išskyrimas į atskirą normą turi prasmės, nes suteikia kovai su šiuo blogiu kryptingumo, padaro jį lengviau atpažįstamu, siunčia teigiamą prevencinę žinią visuomenei", tačiau nauja norma baudžiamąją teisinę apsaugą sumažino: nuo apysunkio nusikaltimo BK 145 str. su numatyta iki 4 metų laisvės atėmimo bausme iki baudžiamojo nusižengimo BK 148[1] str.. Todėl persekiotojui nebegresia laisvės atėmimo bausmė, daug trumpesnis senaties terminas (3 metai), be to, itin sušvelnėja tokio įtariamojo (kaltinamojo) procesinė padėtis. Toks asmuo mažiau rizikuoja neateidamas į apklausas, vilkindamas procesą, pažeisdamas jam paskirtus įpareigojimus. Net ir pakartotinai teisiamas už persekiojimą toks asmuo vis vien nerizikuos prarasti laisvę. Neigiama ir tai, kad įsiteisėjus įstatymui kyla būtinybė jau nagrinėjamas bylas perkvalifikuoti pagal naują, daug švelnesnį įstatymą. Dėl naujos normos nemažai baudžiamojo teisingumo sistemos atstovų išreiškė nepalankią nuomonę, kaip dėl perteklinės, nesistemingos, pernelyg kazuistiškos, neproporcingos pagal reguliavimo apimtį, nederančios su BK 145, 167 **str.** prieštaraujančios *ultima ratio* principui, galimai neveiksiančios, tapsiančios „mirusia" (Sinkevičius, 2021).

Taip kazuistiškas, individualaus klausimo vertinimas įgauna pirmenybę prieš abstraktaus normų konstravimo pradą ir išderina normų sistemą. Konkurencija sukurta siekiant pozityvių tikslų, tačiau dėl normų visumos neįvertinimo yra nesisteminga. Iš vienos pusės, ji numato papildomą specialią normą, apsunkina teisinio vertinimo sistemą, tačiau būdama detalesnė numato per žemą, neadekvačią baudimo ribą. Iš kitos pusės, priešingai nei nurodyta suinteresuotų teisėsaugos atstovų atsiliepimuose į įstatymo projektą, normos pagrindinės sudėties požymiai svarbūs, kitokie nei nurodyti bendrojoje normoje (BK 145 str.), tokio elgesio persekiojimas baudžiamąja tvarka visiškai pagrįstas.

Pastaroji konkurencija iliustruoja įstatymų leidybą kaip politinį procesą, kurio metu priimamas greitas, tačiau nevisiškai sistemingas sprendimas. Tokios konkurencijos atsiradimo situacijos neišvengiamos. Svarbu tai, kad įstatymo projekto kūrėjai laikytųsi ne tik galiojančios teisinės technikos, tačiau ir baudimo balanso – kad sankcija atitiktų įstatymo sistemą ir nelemtų neadekvačių teisinių padarinių. Baudimo balansas, bausmių, numatytų sankcijoje proporcijos, – svarbu išskiriant specialiąsias normas, nes jo nesilaikant normos išskyrimas nėra visiškai pagrįstas.

> Pavyzdžiui, teroristinis vieno ar daugiau žmonių nužudymas specialiojoje normoje (BK 250 str. 4 d.) pagal baudžiamumą nesiskiria nuo kvalifikuoto nužudymo bendroje nužudymo sudėtyje (BK 129 str. 2 d.), nors specialios nužudymo normos kūrimas teroro akto sudėtyje buvo sąlygotas terorizmo keliamos didesnės grėsmės. Nužudymas teroro akto metu yra santykinai pavojingesnis nei kvalifikuotas nužudymas bendroje normoje. Sankcijų palyginimas rodo arba įstatymų leidėjo

sąmoningą poziciją baudžiamumo požiūriu, arba specialiosios normos baudžiamumo trūkumus (įvertinus BK 250 str. 5 d. numatytą sudėtį, ši išvada būtų teisingesnė).

Konkurencijos rūšys ir jų įtaka kvalifikavimui

Pagal tai, kaip normos konkuruoja ir koks galimas loginis santykis tarp jų, konkurencija skirstoma į rūšis. Baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje išskiriamos tokios baudžiamųjų normų konkurencijos rūšys:

- bendrosios ir specialiosios normų konkurencija;
  - tame pačiame straipsnyje;
  - skirtinguose straipsniuose;
- specialiųjų normų konkurencija;
- normos-visumos ir normos-dalies konkurencija;
- kelių teisės šakų numatytų veikų konkurencija.

Normų konkurencijos įveikimas priklauso nuo konkurencijos rūšies. Šių rūšių klausimas turi principinę reikšmę, nes nuo to, kokia norma parenkama, priklauso įrodinėtini sudėties požymiai ir straipsnio sankcija, sukelianti teisinius padarinius. Atitinkamai, nuo normos priklauso įrodinėtini požymiai ir tyrimo veiksmai, šių veiksmų organizavimo eiliškumas, atlikimo taktika.

Konkurencijos įveikimas atsižvelgiant į jos rūšis teorijoje ir praktikoje

Konkurencijos įveikimo procese normos taikytojas parenka tinkamiausią normą ir ją pritaiko, o savo pasirinkimą motyvuoja teisės sistemos darnos ir sisteminių ryšių analizės argumentais. Konkurencijos įveikimas – teisės žinių kompleksinis taikymas, susidedantis iš baudžiamojo įstatymo sistemos ir loginės struktūros žinojimo, aktualios teismų praktikos (teismų precedentų) žinojimo ar atradimo ir rėmimosi jais bei detalios faktinių aplinkybių analizės. Faktinės aplinkybės kaip konkretūs faktai yra nežinomieji, kurie įterpiami į teisinių reikalavimų visumą (sudėties požymius) ir pagal jas galima priimti teisingą kvalifikavimo sprendimą.

Konkurencijos įveikimas – nebūtinai atmetimas ir pasilikimas prie vienos normos. Įveikus konkurenciją nustatomi normų ryšiai, loginės sąsajos, tinkamiausia norma ir pagal situaciją esant poreikiui gali būti taikomos kelios normos. Tokios situacijos – daugeto, sutapties situacijos (žr. skyrių apie nusikalstamų veikų daugetą).

Konkurencijos pažinimas ir metodiniai žingsniai ją įveikti

Konkurencijos įveikimui sąlygas sudaro keli esminiai žingsniai. Visų pirma,

baudžiamosios normos loginė analizė, pagrįsta dispozicijoje numatytų objektyvių požymių analize ir šių požymių sukurto veikos „pločio“, spektro nustatymu; antra, straipsnio sankcijos analizė, pagrįsta joje numatytų bausmių visumos ir didžiausios numatomos bausmės nustatymu; trečia, kai konkuruoja kelių skyrių normos – visų baudžiamųjų normų sistemos analizė. Šie žingsniai nuosekliai pereinami taikant baudžiamosios atsakomybės ir kvalifikavimo principus.

Normos loginė analizė

Normos loginė analizė – įstatymo normos turinio aiškinimas: kokia norma, kokia jos rūšis, ką uždraudžia, už kokias veikas baudžia, ar sudėtis materiali ar formali, veikos baigtumas pagal jos aprašymą, ar veikos alternatyvios, kokie veikos padarymo būdai įtvirtinti (plačiau – skyriuje apie normų aiškinimą).

Sankcijos analizė

Sankcijos analizė apima sankcijoje numatytų bausmių rūšių apžvalgą ir bausmių ribų analizę. Kelių dalių sankcijų palygimas akivaizdžiai parodo nusikalstamos veikos pavojingumo didėjimą, kurį nustatė įstatymų leidėjas, įtvirtindamas sankcijų ribas. Sankcijos analizė parodo veikos sunkumo kategoriją (BK 11 str. 3–6 d.). Palyginus kelių normų sankcijas galima daryti išvadas apie veikų sunkumą ir baudimo apimtį, gresiančios bausmės sunkumą, didžiausios galimos bausmės vidurkį. Toks sankcijų palyginimas padeda nustatyti baudimo apimtį, vienos veikos pavojingumą palyginti su kita.

Normų sistemos analizė

Visos normų sistemos analizė yra kvalifikuoto teisės specialisto išskirtinis bruožas: normų visumos kaip baudžiamojo teisinio reguliavimo mechanizmo konteksto išmanymas tiesiogiai skiria teisės profesionalą nuo eilinio piliečio, taikančio normą. Baudžiamosios normos, kaip ir kitų kodifikuotų teisės aktų normos, pasižymi kontekstualumu – specifine vieta įstatyme, specifiniu turiniu, nesidubliavimu ir logišku išdėstymu. Tapačius ar panašius požymius apimančios veikos turi joms būdingas vietas su joms būdingu turiniu ir kita draudimo apimtimi. Todėl sistemos išmanymas leidžia orientuotis įstatyme ir nustatyti nematomas normų sąsajas, bendrųjų ir specialių normų sąsajas ir skirtumus. Sistemos išmanymas be nuodugnesnės analizės padeda orientuotis pirminiame kvalifikavimo etape, kai sprendžiama, kokia norma tinkamiausia.

Principų įtaka

Nullum crimen sine lege principas reikalauja nelaikyti nusikaltimu to, kas neaprašyta baudžiamajame įstatyme. *Ne bis in idem reikalauja* nebausti du kartus už tą patį. Kiti baudžiamosios teisės, baudžiamosios atsakomybės principai, būdingi materialiajai teisei, nubrėžia gaires įveikiant konkurenciją. Minėta, kad paprastai kvalifikuojant vieną gyvenimišką atvejį negalima pritaikyti dviejų normų, nes įstatymas pagal savo dvasią, draudimo pobūdį, esmę tokio vertinimo būdo nenumato. Dvi normos taikomos tada, kai būtina, kai įstatymas numato tokį vertinimą, vertinamas daugetas. Kvalifikavimo principai reikalauja, kad veikos esmės įvertinimui būtų pritaikoma adekvati norma. Jei veika apima vieną normą, taikoma vienas BK straipsnis, o jei veikos esmę išreiškia kelios BK normos, taikomos jos abi (idealioji sutaptis) (kito skyriaus apie daugeto problemos sprendimą dalykas).

> I. Pavyzdys. Vaiko tėvas V., pamatęs kieme rūkantį paauglį sūnų A., priėjo, išvadino jį debilu, nepaklususį ir atsikalbinėjusį paėmė už ausies ir skaudžiai ją užsuko, už jos laikydamas nuvedė prie šiukšliadėžės ir liepė išmesti cigaretę. Smurtinius veiksmus stebėjęs kaimynas iškvietė policiją. Tyrimo metu V. paklausus, kodėl V. taip elgėsi, šis teigė, kad taip auklėjo vaiką, norėdamas išgyvendinti žalingų įpročių formavimąsi ankstyvoje asmenybės formavimosi stadijoje. Nemano, kad tai smurtas.
>
> Galimos normos teisiniam veiksmų vertinimui ir galimi kvalifikavimo variantai:
>
> – fizinio skausmo sukėlimas, BK 140 str. 1 d.;
> – fizinio skausmo sukėlimas savo šeimos nariui, BK 140 str. 2 d.;
> – fizinio skausmo sukėlimas mažamečiui arba kankinant, BK 140 str. 3 d.;
> – piktnaudžiavimas tėvų pareigomis žiauriai elgiantis su vaiku, BK 163 str.;
> – fizinio skausmo sukėlimas ir piktnaudžiavimas tėvų pareigomis – BK 140 str. atitinkamos dalies ir 163 str. sutaptis.

Išspręsdamas (įveikdamas) konkurenciją pareigūnas turi nuspręsti: ar aprašytus veiksmus apima norma – skausmo sukėlimas, ar piktnaudžiavimo tėvų valdžia norma. O gal reikėtų veiksmus kvalifikuoti pagal abu BK straipsnius?

> II. Pavyzdys. Pilietis A., tris kartus teistas už vagystes, eidamas pro policijos patrulinį automobilį, stovintį ties įvažiavimu į Vilniaus 6-ojo policijos komisariato kiemą, pamatė ant automobilio galinės sėdynės ginklą – automatą (šturmo karabiną). Susigundęs tokiu dalyku, jis atidarė patrulinio automobilio dureles, paėmė ginklą ir pabėgo. Po kelių valandų trukusių paieškų buvo sulaikytas.
>
> Kaip kvalifikuoti veiką? Ar tai vagystė, ar šaunamojo ginklo pagrobimas: BK 271 str. numato bendrąją normą, o BK 253 str. – specialiąją, šaunamojo ginklo pagrobimas.

Konkurencijos įveikimas atsižvelgiant į jos rūšis

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, konkurencija kaip kelių normų „varžymasis“ gali būti keleriopas – ir vienas BK straipsnis numato keletą skirtingus požymius numatančių normų skirtingose straipsnio dalyse (plačiau – skyriuje apie normos struktūrą), ir galimi pritaikyti

keli skirtingi BK straipsniai, esantys skirtinguose BK skyriuose.

Bendrosios ir specialiosios normų konkurencija

Dažniausia ir aktualiausia kvalifikuojant yra bendrosios ir specialiosios normų konkurencija. Tai tokia situacija, kai nusikalstamos veikos įvertinimui / kvalifikavimui gali būti taikomos kelios normos, kurių viena bendra, kitos – specialios (I pavyzdys). Ši konkurencijos rūšis yra visuotinai žinoma ir pripažįstama konstituciniu lygiu. „Pagal visuotinai žinomą teisės normų taikymo principą *lex specialis derogat legi generali*, esant bendrosios ir specialiosios normų konkurencijai, yra taikoma specialioji norma“ (Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d., 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. kovo 15 d. nutarimai). Tai ir yra pati bendriausia konkurencijos įveikimo taisyklė. Specialioji norma visais atvejais turi pirmenybę prieš bendrąją, nes teisės sistema taip sukurta – iš bendro išskiriami specialūs labiau specifiniai atvejai. Speciali norma numato daugiau požymių, todėl ji specifiškesnė, detaliau reguliuoja santykį, detaliau draudžia, numato smulkesnius nusikalstamos veikos sudėties požymius, kurie reikšmingi įstatymų leidėjui.

Pirmas žingsnis įveikiant šios rūšies konkurenciją yra normos aiškinimas: juo reikia nustatyti – kuri norma bendra, arba pagrindinė (lot. *lex; lex generalis*), o kuri – speciali (lot. *lex specialis*). Bendroji norma yra ta, kuri numatyta pagrindinę, bazinę vertybę saugančiame skyriuje. Skyriuje apie objektą buvo nurodyta, kad egzistuoja vertybių hierarchija, kurią atspindi BK specialiosios dalies skyrių eiliškumas. Bazines vertybes saugantys skyriai numato visų vertybių apsaugą. Paskui eina specifines ideologines vertybes saugantys skyriai:

> Sveikatos apsaugą nuo nusikaltimų nustato skyrius „Nusikaltimai žmogaus sveikatai“ (BK XVIII skyrius). Jei sveikata sutrikdyta darant abortą, šios vertybės apsauga detalizuota skyriuje „Nusikaltimai, pavojingi gyvybei ir sveikatai“; reiškia, ši norma jau yra speciali. Jei sveikata sutrikdyta eisme, pažeidus eismo taisykles, tai analizuojama kito skyriaus – „Nusikalstamos veikos eismo saugumui apsauga ir normos, numatančios asmens sveikatos sutrikdymą / sužalojimą“) avarijos metu arba eismo įvykių metu. Tarp šių normų taip pat yra subordinacijos ryšiai, nes sveikata eisme gali būti sutrikdyta eisme dalyvaujančio asmens ir eisme nedalyvaujančio asmens.
>
> Tokia skyrių analizė padeda baudžiamąsias normas suvokti kaip vieną nedalomą visumą ir sudaro prielaidas jas teisingai taikyti.

Specialioji norma pasižymi tuo, kad ji detalizuoja – susiaurina arba papildo – bendrąją normą. Paprasčiausias bendrosios ir specialiosios normų konkurencijos pavyzdys – pagrindinė sudėtis yra bendra norma, kvalifikuotos sudėtys – specialios normos:

> Nužudymas BK 129 str. 1 d. – bendra norma. Kvalifikuotos sudėtys – BK 129 str. 2 d. – speciali norma, nes numato daugiau, detalesnių atvejų. Konkurencija yra tos pačios sudėties požymių detalizavimas kvalifikuotose sudėtyse. Visos kvalifikuotos sudėtys pagal papildomus požymius, sunkinančius atsakomybę, turėtų būti laikomos „specialiosiomis normomis“ atsižvelgiant į

pagrindinę normą: taip kvalifikuotos vagystės normos (BK 178 str. 2, 3 d.) yra specialiosios normos paprastos vagystės (BK 178 str. 1 d.) atžvilgiu.

Sudėtingesni konkurencijos atvejai yra tada, kai konkuruoja keliuose BK straipsniuose numatytos veikos, yra kelių lygių konkurencija ir netolygių sudėties požymių konkurencija:

Plėšimas (BK 180 str.) yra speciali norma vagystės (BK 178 str.) normos. Plėšimas kaip ir vagystė yra pagrobimas, normą specialia padaro veikos būdas – smurtas, grasinimas.

Šaunamojo ginklo pagrobimas yra speciali norma vagystės atžvilgiu. Norma specialiai išskirta dėl dalyko, keliančio didesnį pavojų visuomenei.

BK 225 str. kyšininkavimas ir BK 228 str. piktnaudžiavimas tarnyba. Piktnaudžiavimas tarnyba yra bendroji norma – atvejai, kada valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo piktam, neteisėtam kėslui panaudoja savo tarnybines funkcijas. Kyšininkavimas, palyginti su piktnaudžiavimu, yra tokie atvejai, kai tarnautojas (ar prilygintas asmuo) piktnaudžiauja priimdamas kyšius, sutardamas juos priimti, reikalaudamas ar provokuodamas duoti. Taigi kyšininkavimas yra piktnaudžiavimo atmaina arba speciali norma. Ji nurodo piktnaudžiavimo būdus – susiaurina bendrąją piktnaudžiavimo normą iki tam tikrų sudėtyje nurodytų būdų, taip pat ir dėl to, kyšininkavime nėra padarinių – didelės žalos valstybei, asmeniui ar Europos Sąjungai.

Kyšininkavimas tik detalizuoja piktnaudžiavimą, todėl BK 225 str. yra specialioji norma, o BK 228 str. – bendroji norma.

Reikia įvertinti tai, kad „bendro / specialaus“ santykis yra santykinis – normos vertinamos kaip loginės konstrukcijos viena kitos atžvilgiu. Pirmiausia remiamasi nusikaltimo sudėties konstravimo modeliu – pagrindinė nusikaltimo sudėtis numato bendrąją normą; po jos einančios numato kvalifikuotas, specialias sudėtis. Gali būti ir taip, kad pagrindinė sudėtis, bendra norma numatyta savarankiškame straipsnyje.

Nustatant bendrąją ir specialiąją normas laikomasi taisyklės, kad kiekvienoje specialioje normoje turi būti visi bendrosios normos požymiai. O specialioji norma turi numatyti specialių, tik jai būdingų požymių, kurie yra siauresni arba platesni už bendrosios normos požymius:

Pavyzdys II rodo, kad šaunamojo ginklo pagrobimas apima visus vagystės požymius – pagrobimą kaip turto užvaldymą ir pasisavinimą, neteisėtumą. Šaunamojo ginklo pagrobimas yra siauresnis savo dalyku – ginklu, kuris atitinkamai yra pavojingesnis už bet kokio kito daikto grobimą. Tokią išvadą patvirtina ir normos / straipsnio dalies sankcija – už šaunamojo ginklo pagrobimą numatyta daugiau ir didesnių bausmių (plačiau – skyriuje apie sankcijų įtaką kvalifikuojant).

Pavyzdyje matyti, kad veikos esmę išreiškia viena norma: pagrobtas vienas daiktas, kuriam taikoma speciali teisinė registracija, jis yra ypatingas daiktas. Taigi, ginklo kaip nusikaltimo dalyko statusas nurodo jį esant specialios normos uždraudimo atveju, turi būti taikoma specialioji norma.

Pagrindinė bendrosios ir specialios normų konkurencijos įveikimo taisyklė:

esant bendrosios ir specialios normos konkurencijai laikomasi klasikinės taisyklės – taikoma speciali norma.

Tai – vienintelis galimas šios rūšies konkurencijos įveikimas, nes įstatymų leidybos

principas pagrįstas bendro ir specialaus santykio pagrindu. Įstatymų leidėjas numato atvejus, kurie yra specifiniai, pavojingesni, todėl jiems kvalifikuoti privaloma taikyti specialiąją, tinkamiausią (specialiąją) normą. Specialios normos požymių vertinimas ir sulyginimas su faktinėmis aplinkybėmis lemia tikslesnį padarytos veikos kvalifikavimą, o kartu ir teisingesnį baudžiamojo įstatymo pritaikymą (tai sąlygoja ir teisingesnį proceso tikslų įgyvendinimą). Jei nesilaikoma šios taisyklės, specialiosios normos praranda savo teisinę reikšmę. Todėl teisės taikytojas turi žinoti šią taisyklę kaip teisinio vertinimo pagrindą ir pirmenybių ryšį.

Studijuojant baudžiamąją teisę ir nusikalstamų veikų kvalifikavimą svarbu akcentuoti, kad kartu specialiosios ir bendrosios normos tam pačiam atvejui taikyti negalima. Taip normas taikyti galima tik tokiu atveju, jei tas pats asmuo skirtingu laiku padaro skirtingas nusikalstamas veikas, kurių kiekviena atitinka specialiąją ir bendrąją normą (šiandien pavogė dviratį, rytoj išplėš piniginę). Tokiais atvejais bendroji ir specialioji norma sudaro realiąją sutaptį.

Kelių specialiųjų normų konkurencija ir jos įveikimo taisyklės

Tai tokios situacijos, kai nustačius bendrąją normą padaroma išvada, kad konkuruoja ne viena, bet kelios specialiosios normos. Šios normos konkuruoja ir su bendrąja norma, ir tarpusavyje. Tokia konkurencija gali būti dviejų rūšių:

- pirma, ***kelių kvalifikuotų normų konkurencija*** ir
- antra, ***kvalifikuotos ir privilegijuotos normos konkurencija***.

Kelių kvalifikuotų normų konkurencija yra atvejai, kai konkuruoja kelios, vis daugiau specifinių požymių numatančios normos, pavyzdžiui, BK 178 str. 2 d. ir BK 178 str. 3 d. Tokia konkurencija paprastai atsispindi keliose kvalifikuotose sudėtyse. Tokiais atvejais taikoma specifiškesnė, numatanti daugiau požymių, taip pat ir sunkesnė norma. Jei nutinka taip, kad konkretų atvejį atspindi skirtingose dalyse numatyti požymiai, parenkamas kvalifikuočiausioje dalyje esantis požymis. Ši dalis, kvalifikuočiausia („itin kvalifikuota“), tiksliausiai atspindi įstatymų leidėjo norą įvertinti pavojingiausią veiką:

> Pvz., BK 180 str. atveju dėl to, kad kiekviena paskesnė kvalifikuota sudėtis numato vis daugiau specifinių požymių, gali pasirodyti, kad reikia veiką kvalifikuoti pagal kelias to paties straipsnio dalis: plėšimas padarytas įsibrovus į patalpą (2 d.), o jį padarė organizuota grupė (3 d.), panaudodama šaunamąjį ginklą (3 d.). Įsibrovimo į patalpą ir organizuotos grupės požymiai numatyti skirtingose straipsnio dalyse. Jei būtų pritaikytos abi straipsnio dalys, išeitų, kad padaryti du plėšimo nusikaltimai. Todėl kvalifikuojama pagal sunkiausią veiką atitinkančią dalį – BK 180 str. Kai konkuruoja BK 178 str. 2 d. ir BK 178 str. 3 d., tokiais atvejais taikoma sunkesnė norma vadovaujantis aukščiau išdėstytais motyvais.

Toks specialių normų konkurencijos įveikimo būdas nuo seno įtvirtintas ir teismų

praktikoje. LAT nurodyta, kad „esant kvalifikuotų sudėčių konkurencijai, taikytina norma, apibrėžianti griežčiausiai baustiną nusikalstamą veiką“ (LAT, Nr. 2K-289/2013).

Kvalifikuotos ir privilegijuotos normų konkurencija yra atvejai, kai konkuruoja viena ar kelios sunkinančios atsakomybę normos su ją lengvinančia norma pvz., BK 129 str. 2 d. ir BK 130 ar 131 str.

> Pavyzdžiui, brolis nudūrė brolį išgertuvių metu; konfliktas kilo dėl to, kad nukentėjusysis įžeidė brolio žmoną nešvankiai kalbėdamas ir tyčiojosi iš jų santuokos. Nukentėjusiojo elgesys buvo įžeidžiantis ir didžiai sujaudino kaltininką. Tokiu atveju kvalifikuojant susiduriama su kelių specialiųjų normų konkurencija – kelių lygių konkurencija: konkuruoja kvalifikuojanti ir privilegijuojanti norma – BK 129 str. 2 d. 3 p. ir 130 str.
>
> Pagal konkurencijos įveikimo taisykles pirmenybę turės privilegijuojanti norma. Privilegijuojančios normos pirmenybė grindžiama poreikiu sudaryti galimybę veiką įvertinti adekvačiai. Taip pat svarbus ir abejonių aiškinimo kaltininko naudai principas. Privilegijuotų normų prasmė ir esmė siejama su atsakomybės švelninimu tam tikrais, išimtinais atvejais. Todėl šios normos turi turėti konkurenciją nulemiantį pobūdį. Jei privilegijuojanti norma neturėtų pirmenybės, ji būtų iš esmės nepritaikoma.
>
> Todėl esant BK 129 str. 2 d. ir BK 130 ar 131 str. numatytų normų konkurencijai, taikoma privilegijuota norma. Tačiau šiuo atveju svarbu pabrėžti kvalifikavimo proceso kompleksinį ir tarpšakinį pobūdį. Privilegijuojančios normos pirmenybė galima konkrečiu atveju tik esant aiškiai nustatytoms faktinėms aplinkybėms, kurios liudija staigų didelį susijaudinimą dėl neteisėto ar itin įžeidžiančio jį ar jo artimą asmenį nukentėjusio asmens poelgio. Todėl asmenų parodymai, įvykio vietos apžiūra, kiti pradiniai tyrimo veiksmai, kuriuos apima kriminalistikos mokslo, bet ne kvalifikavimo, teorija ir kurie sudaro pareigūnų profesionalumo dalį, gali būti nulemiantys kvalifikavimą faktoriai.

Kvalifikuotos ir privilegijuotos normų konkurencija įveikiama laikantis taisyklės, kad esant ir sunkinančiai, ir lengvinančiai atsakomybę normai, numatančiai ir daugiau kvalifikuojančių požymių pagrindinės atžvilgiu, ir tuo pat metu požymių, lengvinančių atsakomybę pagrindinės atžvilgiu, turi būti taikoma lengvesnė norma.

Kartais, norint atpažinti specialiąją normą, reikia nuodugniau išanalizuoti baudžiamųjų normų sistemą. Pavyzdžiui, yra rečiau taikomų baudžiamųjų normų, kurios reikšmingos specifiniais atvejais. Įstatyme yra normų, kurios skiriasi pagal objektą, dalyką, taip pat nustato draudimus atskirose specifinėse srityse, pvz., mokestinių nusikalstamų veikų kriminalizavime. Tokiais atvejais padeda susiformavusi teismų praktika. Ilgainiui LAT išaiškinimai sudaro nuoseklią normų santykio sistemą, kurios privalu laikytis.

> Pavyzdžiui, LAT praktikoje buvo išaiškinta, kad:
>
> – BK 163 str. yra speciali norma BK 145 str. 2 d. atžvilgiu (LAT, Nr. 2K-277-788/2016).
> – Sąvoka „mokestinė prievolė“ yra speciali sąvokos „turtinė prievolė“ atžvilgiu, todėl esant mokestinio nusikaltimo, numatyto BK 220 str. esant konkurencijai su sukčiavimu BK 182 str., pirmenybė turi būti suteikiama BK 220 str. (LAT, Nr. 2K-7-304-976/2016).

– BK 207 str. 2 d. yra speciali norma BK 182 str. 2 d. atžvilgiu (LAT, plenarinės sesijos nutartis Nr. 2K-P-31-788/2021).
– Prekyba poveikiu (BK 226 str. 2 d.) yra specialioji kyšininkavimo (BK 225 str.) ir papirkimo (BK 227 str.) normų atžvilgiu. Prekybos poveikiu normos detalizuojantis aspektas yra tai, kad tarpininkas atlieka ne tik kyšio paėmimo ir perdavimo funkciją, bet ir savarankišką įtakos darymo funkciją.
– Prekyba poveikiu (BK 226 str. 2 d.) kartais tampa specialiąja norma sukčiavimo (BK 182 str.) normos atžvilgiu.
– Plėšimo norma (BK 180 str.) kartais tampa specialiąja norma turto prievartavimo (BK 181 str.) normos atžvilgiu, pavyzdžiui, tokiu atveju, kai kaltininkas pareikalauja iš kito asmens pinigų grasindamas jam peiliu, o šis jam tuos pinigus atiduoda. Plėšimo ir turto prievartavimo normos konkuruoja: ir viena ir kita norma visiškai tinka tokiai situacijai. Tačiau taikoma plėšimo norma, kuri numato siauresnius dalyko ir grasinimo požymius.

Toks aiškinimas sudaro kvalifikavimo praktikos nuostatų pagrindą, o nuo tokių detaliai suformuotų aiškinimų nukrypti galima tik išimtinais atvejais, kai aiškinimas aiškiai prieštarautų teisingumui. Tačiau tokie nukrypimai paprastai verti atskiro LAT nagrinėjimo.

Kvalifikuotų normų konkurencija, kai konkuruoja kelios atsakomybę detaliau numatančios normos, įveikiama laikantis tokios pačios taisyklės – taikoma norma, kuri numato daugiausia specialių požymių, atitinkančių konkretų atvejį, nes ji geriausiai atspindi įstatymų leidėjo valią ir norą nustatyti baudimą už tokius atvejus.

Kvalifikuotos ir privilegijuotos normų konkurencija: kvalifikuotos ir privilegijuotos normų konkurencija yra atvejai, kai konkuruoja kelios specialiosios normos, numatančios ir sunkesnę, ir lengvesnę atsakomybę negu numatyta pagrindinėje sudėtyje. Tokiais atvejais turi būti taikoma lengvesnė norma.

Nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo konkurencija

Galimos situacijos, kai pagrindinė veika, kurią padarė kaltininkas, yra baudžiamasis nusižengimas. Tokiu atveju veika kvalifikuojama pagal jos požymius kaip baudžiamasis nusižengimas. Jei darant šią veiką padaromas dar ir kitas nusikaltimas, veikos kvalifikuojamos kiekviena atskirai.

Visumos ir dalies normų konkurencija ir jos įveikimas. Normos-visumos ir normos-dalies klausimas

Visumos ir dalies normų konkurencija yra neretos situacijos, atsirandančios dėl skirtingų nusikaltimo aprašymo būdų ir skirtingų saugomų objektų. Kiekvienas nusikaltimas pagal apimtį yra skirtingas. Vieni nusikaltimai gali būti natūralūs, jie įvyksta kaip valingas,

sąmoningas žmogaus elgesys (pavyzdžiui, kito žmogaus pastūmimas, kad šis griūtų ir susižalotų; svetimo daikto paėmimas, pan.). Kiti – sudėtinės juridinės konstrukcijos, nes joks natūralus paprastas žmogaus elgesys tokio nusikaltimo neapima. Kartais nusikaltimą sudaro paprastas elgesio aktas, o kartais – sudėtinė veiksmų visuma. Jei išskaidytume šiuos veiksmus, gautume keletą savarankiškų nusikaltimų.

> Grasinimas nužudyti yra savarankiškas nusikaltimas, numatytas BK 145 str. Tačiau grasinimas nužudyti kaip būdas gali būti ir kitų nusikaltimų padarymo būdas, t. y. kito nusikaltimo dalis – iššaginimo, turto prievartavimo, plėšimo, kt.

Tokiais atvejais susiduriama su visumos ir dalies santykio kaip nusikalstamos veikos mechanizmo klausimu. Kvalifikuojant svarbu nustatyti, kaip vertinti veiksmus – kaip visumą ar kaip atskirus veiksmus, atitinkančius BK straipsnius. Vienais atvejais dalis jau yra savarankiška veika, o kitais – visumos sudėtinė dalis:

> Fizinis smurtas pavojingas savaime ir yra draudžiamas (BK 140 str. 1 d.). Bet jis gali būti kito smurtinio nusikaltimo dalis – jo padarymo būdas. Fizinis smurtas yra plėšimo (BK 180 str.), turto prievartavimo (BK 181 str.), iššaginimo (BK 149 str.), seksualinio prievartavimo (BK 150 str.), prekybos žmonėmis (BK 147 str.) vienas iš būdų. Fizinis smurtas apimamas arba sutampa su „savaime" smurtiniais nusikaltimais (nužudymais, sveikatos sutrikdymais, BK 129, 135, 137 str.).

Todėl susidaro tokia konkurencijos situacija, kai tam tikra sudėtinė norma, arba norma-visuma, numato vieną iš požymių, kuris yra savarankiškas nusikaltimas, arba norma-dalis. Dalis ir visuma savo turiniu sutampa keliose sudėtyse:

> Fizinis smurtas, numatytas BK 140 str. 1 d., yra norma-dalis.
>
> Kitos normos, numatančios fizinį smurtą kaip būdą, yra normos-visumos (plėšimo, turto prievartavimo, iššaginimo, seksualinio prievartavimo, prekybos žmonėmis).

Be to, nusikaltimų, sudarytų iš kelių veiksmų, būdų, aplinkybių (normų-visumų), kitas būdas – grasinimas smurtauti – gali sutapti su nusikaltimais, nurodytais BK 145 str. 1 ir 2 d. (normos-dalys). Tokių situacijų nemažai ir kvalifikuojant svarbu nustatyti normų turinį ir jų loginius ryšius prieš nusprendžiant, kurią normas ar normas taikyti.

> Viešosios tvarkos pažeidimo (normos-visumos) vienas iš būdų – įžūlūs veiksmai – gali sutapti su nusikaltimais, nurodytais BK 129, 135, 137, 140, 145 str. (normos-dalys). Kuo norma platesnė, tuo ji didesnę visumą nusikalstamų veiksmų numato.
>
> LAT dėl BK 291 ir 292 str. santykio pasisakė, kad dviejų normų požymiai konkuruoja dėl tų pačių nusikalstamų veiksmų – neteisėto valstybės sienos kirtimo. Šis BK specialiosios dalies normų santykis gali būti įvardijamas kaip normos-visumos (BK 292 str.) ir normos-dalies (BK 291 str.) konkurencija. Esant šiai normų konkurencijai, norma-dalis paprastai netaikoma, nes ją visiškai savo požymiais apima norma-visuma. Taip išvengiama dirbtinio įtariamojo ir kaltinamojo teisinės padėties apsunkinimo, kai asmuo, iš esmės padaręs vieną nusikalstamą veiką, kaltinamas dviejų nusikalstamų veikų padarymu. Norma-dalis taikytina kartu su norma-visuma tik tais atvejais, kai ji numato griežčiau baustiną nusikalstamą veiką, kuri negali būti apimta normos-visumos (LAT, Nr. 2K-652/2007). Atsižvelgiant į šias taisykles, kvalifikuojant veiksmus, kuriais užsieniečiai buvo neteisėtai gabenami į Lietuvos Respubliką per valstybės sieną ir slepiami,

pakanka taikyti BK 292 str. atitinkamą dalį, kuri visiškai apima neteisėtą valstybės sienos perėjimą, už kurį atsakomybė numatyta BK 291 str.. Todėl teismai, byloje kiekvienu iš trijų atvejų kvalifikuodami A. M. ir J. M. veikas tiek pagal BK 292 str. atitinkamą dalį, tiek ir pagal BK 291 str. 1 d., netinkamai taikė baudžiamąjį įstatymą (LAT, Nr. 2K-289/2013).

Konkuruojančios pavojingos veikos ir kiti objektyvieji požymiai kaip visumos ir dalies atribojimas

Yra sudėčių, kurių nusikaltimo esmė – platus, jungtinis nusikalstamų veiksmų ratas – veikų visuma. Pagal savo turinį jos apima labai daug, pavyzdžiui, riaušių sudėtis:

„**283 straipsnis. Riaušės**

1. Tas, kas organizavo ar išprovokavo žmonių sambūrį viešai smurtauti, niokoti turtą ar kitaip šiurkščiai pažeisti viešąją tvarką, taip pat tas, kas riaušių metu smurtavo, niokojo turtą ar kitaip šiurkščiai pažeidė viešąją tvarką,

baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.

2. Tas, kas atlikdamas šio straipsnio 1 dalyje numatytus veiksmus panaudojo šaunamąjį ginklą ar sprogmenis arba pasipriešino policininkui ar kitam viešojo administravimo funkcijas atliekančiam asmeniui,

baudžiamas laisvės atėmimu iki šešerių metų.“

Ši sudėtis yra norma-visuma ir apima daug veikų. Organizavimas, nors būtų tik rengimasis, normoje – jau baigtas nusikaltimas; sambūris viešai smurtauti organizuojamas arba provokuojamas viešai smurtauti ir viešosios tvarkos, ir asmenų, ir turto atžvilgiu. Norma iš karto apimamas smurtas viešosios tvarkos (viešosios vietos), asmens ir turto atžvilgiu. Turto niokojimo aplinkybė apima turto sugadinimą ir sunaikinimą, viešosios tvarkos pažeidimą, smurtavimą. Sudėtis numato ir kitokį šiurkštų viešosios tvarkos pažeidimą. Kvalifikuota sudėtis apima dar platesnį nusikalstamų veikų spektrą su jų padarymo aplinkybėmis: nusikaltimo dalykus – ginklą, sprogmenis, pasipriešinimą policijos pareigūnui ar kitam valdžios ar visuomenės atstovui, kuris atlieka viešojo administravimo funkcijas. Visi šie veiksmai yra savarankiškos nusikalstamos veikos.

Todėl viena riaušių sudėtis kaip norma-visuma apima kelias savarankiškas sudėtis – fizinio skausmo sukėlimą (BK 140 str.), nesunkų sveiktos sutrikdymą nesant kvalifikuojančių požymių (BK 138 str. 1 d.), turto sunaikinimą ar sugadinimą nesant kvalifikuojančių požymių (BK 187 str. 1 d.). Šios sudėtys jungiamos objektyvios aplinkybės – sambūrio viešai smurtauti. Šių sudėčių apėmimą galima nustatyti analizuojant kitų savarankiškų sudėčių pavojingas veikas, taip pat analizuojant riaušių nusikaltimo ir jį sudarančių kitų savarankiškų sudėčių sankcijas. Tačiau vien sankcijų analizė nepakankama, nes reikia kartu vertinti ir objektyviuosius požymius, įtvirtintus dispozicijose.

Analizuojant riaušių sudėtį būtina nustatyti, ko ji neapima. Riaušių sudėtis kaip norma-visuma neapima nužudymo ar gyvybės atėmimo (BK 129, 130, 132 str.), sunkaus sveikatos sutrikdymo (BK 135 str.), nesunkaus sveikatos sutrikdymo esant kvalifikuojančių požymių (BK 138 str. 2 d.), kvalifikuoto turto sunaikinimo ar sugadinimo (BK 187 str. 2 d.), bet kokios lytinės prievartos (BK 149–153 str.). Tokia išvada daroma aiškinant įstatymą ir darant

išvadas: pirma, išsiaiškinus įstatymą – nusikaltimą sudarančias veikas, padarinius, tada palyginus riaušių sudėties ir kitų konkuruojančių sudėčių požymius, ir antra – palyginus riaušių sudėties ir konkuruojančių sudėčių sankcijas ir maksimalias sankcijų ribas.

> „**284 straipsnis. Viešosios tvarkos pažeidimas**
>
> Tas, kas viešoje vietoje įžūliu elgesiu, grasinimais, piktybiškai tyčiodamasis arba vandališkais veiksmais demonstravo nepagarbą aplinkiniams ar aplinkai ir sutrikdė visuomenės rimtį ar tvarką,
>
> baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų."
>
> Viešosios tvarkos pažeidimo sudėtis taip pat apima platų nusikalstamų veikų ratą ir jų padarymo būdus – įžūlų elgesį viešoje vietoje, grasinimus, tyčiojimąsi, vandališkus veiksmus, t. y. tokius, kuriais niokojamas turtas, užgauliojami žmonės, gadinamas jų asmeninis turtas, rūbai ir taip demonstruojama nepagarba.

Visuma paprastai yra pavojingesnė už atskirą dalį, o šį pavojingumą išreiškia sankcija. Todėl visuma apima visas dalis. Esant šiai normų konkurencijai, norma-dalis paprastai netaikoma, nes ją visiškai savo požymiais apima norma-visuma. Taip išvengiama dirbtinio kaltinamojo teisinės padėties apsunkinimo, kai asmuo, iš esmės padaręs vieną nusikalstamą veiką, kaltinamas dviejų nusikalstamų veikų padarymu. Norma-dalis taikytina kartu su norma-visuma tik tais atvejais, kai ji numato griežčiau baustiną nusikalstamą veiką, kuri negali būti apimta normos-visumos (LAT, Nr. 2K-652/2007).

> BK 284 str. nustatyta griežčiausia bausmė yra laisvės atėmimas iki dvejų metų, o BK 140 str. 1 d. – laisvės atėmimas iki vienerių metų. Taigi BK 284 str. 1 d. numatytas viešosios tvarkos pažeidimas (visuma) yra pavojingesnė veika nei BK 140 str. 1 d. numatytas fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas (dalis), todėl V. I. veika turėjo būti kvalifikuota tik pagal BK 284 str. 1 d., o jos kvalifikavimas dar ir pagal BK 140 str. 1 d. yra perteklinis. Šiuo atveju yra ne idealioji nusikalstamų veikų sutaptis, o kitas reiškinys, baudžiamosios teisės teorijoje vadinamas visumos ir dalies konkurencija, kur visuma yra BK 284 str. 1 d., o dalis – BK 140 str. 1 d. Esant visumos ir dalies konkurencijai, taikoma bendra visumą nustatanti norma, nes ji atitinka visus padarytos veikos požymius, išskyrus atvejį, kai nusikalstamos veikos dalis, įeinanti į visumą, yra pavojingesnė nei pati visuma ir reikalauja sutapties taikymo (LAT, Nr. 2K-652/2007).

Normos-visumos ir normos-dalies konkurencijos įveikimo taisyklės

> **Kai kvalifikuojant susiduriama su normos-visumos ir normos-dalies konkurencija, veika kvalifikuojama tik pagal normą-visumą**.
>
> **Taisyklės išimtis: kai norma-dalis yra sunkesnė nei norma-visuma, veika kvalifikuojama kaip idealioji sutaptis** (LAT, Nr. 2K-289/2013).

Kartais konkurencijos įveikimo situacijos kvalifikuojant nevienareikšmiškos.

> Pavyzdžiui, girtas, įžūlus asmuo bare pažeisdamas viešąją tvarką sumušė lankytoją ir padarė jam sunkų sveikatos sutrikdymą. Galimi du kvalifikavimo variantai:
>
> 1) tik pagal BK 135 str. 2 d. 8 p. (sunkus sveikatos sutrukdymas dėl chuliganiškų paskatų);

2) pagal BK 135 str. 2 d. 8 p. ir 284 str. (sunkus sveikatos sutrikdymas dėl chuliganiškų paskatų ir viešosios tvarkos pažeidimas, idealioji sutaptis).

Pasirinkimas priklauso nuo to, kuri normą laikoma norma-visuma, o kuri – norma-dalimi. Remiantis išdėstytais motyvais, BK 284 str. yra norma-visuma. Tačiau ji negali apimti normos-dalies (BK 135 str.), nes norma-dalis numato griežtesnę sankciją. Todėl veikos kvalifikuotinos kaip idealioji sutaptis. Tokia analizė pagrindžia galimybę taikyti dvi baudžiamąsias normas.

Nustatant normos-visumos ir normos-dalies konkurenciją remiamasi ir vertybių požymiu (objektu). Kiekvienas straipsnis saugo tam tikrą vertybę, tačiau yra straipsnių, kurie saugo kelias vertybes (pvz., plėšimas, eismo saugumo pažeidimas, viešosios tvarkos pažeidimas, teroro aktas, kt.). Jei vienas nusikalstamas kėsinimasis pažeidžia kelias vertybes, viena iš vertybių yra tik nusikalstamos veikos dalis. Taip neatsargus gyvybės atėmimas eismo įvykio (avarijos) atveju yra dalis nusikaltimo – eismo saugumo tvarkos pažeidimo. Visumos ir dalies požiūriu eismo saugumas kaip vertybė yra pagrindinė, BK 281 str. numatyta veika yra norma-visuma, o 132 str. numatyta veika yra norma-dalis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šioje vertybių ir veikų visumoje egzistuoja dar viena dalis – eismo įvykio metu padaroma žala turtui, jis neatsargiai sugadinamas arba sunaikinamas (BK 188 str.), tačiau teisinis vertinimas priklauso nuo tokio turto vertės (BK 190 str.). Iš šių veikų visumos akivaizdu, kad BK 281 str. yra norma-visuma, kuri apima kitas veikas, todėl taikoma viena. Tokios konkurencijos įveikimas neturi kelti didesnių abejonių. BK 281 str. išsamiausiai apibūdina padarytą eismo saugumo pažeidimo veiką, objektas (vertybė) yra pagrindinė charakteristika kvalifikuojant ir įveikiant konkurenciją (ne veikos pavojingumas ar vertybės svarba, nes gyvybė brangesnė už eismo saugumą).

Specialiosios dalies teorijoje kartais teigiama, kad normos-dalies vertybė pavaldi (loginiu subordinacijos ryšiu) normos-visumos saugomai vertybei, kuri atspindi veikos esmę. Jei nusikalstama veika turi kelis objektus, toje veikoje kartais būna ir kelios pavojingos veikos – plėšime yra fizinis smurtas, grasinimai panaudoti smurtą ir turo pagrobimas. Šioje veikoje yra ir kelios vertybės, ir kelios pavojingos veikos. Tokia nusikalstama veika yra sudėtinė – kelių nusikaltimų junginys vienoje normoje pagal nusikaltimo esmę (ne todėl, kad įstatymų leidėjas norėjo, o todėl, kad toks nusikaltimas „natūralus“, pasitaikantis gyvenime, *mala in se* (plačiau skyriuje apie veikų sudėtis). Todėl nuosavybė kaip objektas yra papildoma, nuosavybės apsauga yra tik dalis plėšimo normos, o plėšimą sudarančios veikos taip pat yra tik dalis visumos – smurtinio elgesio, nukreipto į nuosavybę. BK 180 str. kaip norma-visuma apima visas ją sudarančias dalis: smurtą, grasinimus, padarytą nežymų ir nesunkų sveiktos sutrikdymą. Tačiau jei sutrikdymas sunkus, toks padarinys tampa savarankišku – sunkaus sveiktos sutrikdymo sankcija viršija plėšimo sankciją.

Baudžiamųjų normų konkurencija su administracinėmis normomis

Kvalifikuojant nusikalstamas veikas aktuali problema – dviejų teisės šakų konkurencija. Abiejų šakų normos, kuriomis aprašomi pažeidimai, panašios savo pobūdžiu, nes numato kėsinimosi objektą, pavojingą (žalingą) veikas ar veikas, padarinius ir kylančią atsakomybę. Abiejų šakų normos iš esmės yra baudžiamosios, jų taikymo atvejo kaltininkui inkriminuojama padaryta veika, o šių normų skirtumai kartais formalūs, siejami su veikos mastu, dalyko kiekiu.

Administracinės ir baudžiamosios šakų numatytų veikų konkurencija yra specialios konkurencijos atmaina pagal turinį, bet savarankiška atmaina pagal formą. Kai konkuruoja administracinė ir baudžiamoji atsakomybė, bendra nuostata yra tokia: administracinės atsakomybės riba mažesnė už baudžiamąją, todėl būtina įvertinti konkuruojančias administracinę ir baudžiamąją normas ir nustatyti atribojimo kriterijus (mastas, dalyko dydis, kiekis, pan.).

Įstatymo požiūriu administracinės ir baudžiamosios normų konkurencijos sprendimas pradedamas nuo šios pradinės nuostatos, numatytos ANK.

> ANK 5 str. 2 d. numatyta nuostata: „Asmuo už padarytą teisės pažeidimą, atitinkantį šiame kodekse numatyto administracinio nusižengimo požymius, atsako administracine tvarka pagal šį kodeksą, jeigu šis padarytas teisės pažeidimas neužtraukia baudžiamosios atsakomybės."
>
> Atrodytų, kad tokia nuostata nurodo, kad, esant administracinės ir baudžiamosios teisės konkurencijai, taikoma baudžiamoji. Ši nuostata turi būti aiškinama sistemingai – administracinė atsakomybė kyla tada, kai įvertinus administracinės ir baudžiamosios atsakomybės santykį paaiškėja, kad administracinė atsakomybė yra detalesnė, specifiškesnė, numatyta konkrečioms valstybinio valdymo srityje padarytoms veikoms, ir administracinės atsakomybės nuostatos pagal pavojingos veikos aprašymą neapima veikos masto, padarinių, dalyko ypatybių, kuriuos numato BK normos. Administracinės atsakomybės nuostatos specifiškesnės, kazuistiškesnės ir šios atsakomybės kilimo riba yra žemesnė, siejama su pačios veikos faktu. Pavyzdžiui, nuostatos dėl dokumentų klastojimo ANK išplėtotos ir taikomos atskirų sričių dokumentams: ANK 158 str. 1 d.: „<...> prekių dokumento, esančio įmonės, įstaigos ar organizacijos byloje, suklastojimas, taip pat prekių dokumento, žinant, kad jis suklastotas, panaudojimas" jau yra baudžiama veika. BK 300 str. 1 d. numato: „Tas, kas pagamino netikrą dokumentą, suklastojo tikrą dokumentą arba žinomai netikrą ar žinomai suklastotą tikrą dokumentą laikė, gabeno, siuntė, panaudojo ar realizavo <...>". Nežiūrint bendrosios ANK 5 str. 2 d. įtvirtintos taisyklės, sisteminis aiškinimas ir teisinė logika tokioje situacijoje nukreipia taikyti administracinę atsakomybę, nes kitaip ANK 158 str. 1 d. būtų tiesiog fikcija, kurios apskritai neįmanoma pritaikyti. Todėl konkurencijos įveikimas yra sisteminio aiškinimo ir nuoseklaus atsakomybės rūšių taikymo, pradedant švelnesne (administracine) ir einant link griežtesnės (baudžiamosios) taikymo.
>
> Be to, ANK numato nemažai dokumentų suklastojimo normų, kurias būtina atriboti nuo BK 300 str.:
>
> – melagingų deklaracijų ir kitų dokumentų pateikimas mokesčių administratoriui, kai nuslėptų mokesčių vertė mažesnė nei 100 MGL (ANK 187 str.);

– melagingas muitinės prižiūrimų prekių deklaravimas, kai prekių vertė neviršija 150 BBND (ANK 208 str.);
– prekių gabenimas su suklastotais dokumentais (ANK 214 str.);
– apgaulingas apskaitos tvarkymas (ANK 205 str. 5 ir 6 d.);
– melagingų ataskaitų ir informacijos suteikimo kontroliuojančioms institucijoms normos (ANK 55, 56, 57, 58, 75, 100, 135, 148, 156, 189, 193, 195, 207, 221, 513, 530, 541, 559 str.);
– prekių dokumentų suklastojimas (ANK 158 str.);
– melagingų įrašų įrašymas orlaivio techninės priežiūros ir skrydžio dokumentuose (ANK 393 str.) ir kt. (Fedosiuk, 2021).

Tokio atribojimo kriterijai yra sisteminė teisės šakų reguliavimo apimties analizė, jų hierarchija, kaip aprašyta, ir teismų praktikos analizė, nes aukštesnieji teismai neretai jau būna susidūrę su tokios konkurencijos įveikimu.

> Pavyzdžiui, „pažymėtina, kad nusikalstamas mokesčių vengimas (slėpimas) įrašant į atitinkamus dokumentus žinomai neteisingus duomenis apie asmens pajamas, pelną, turtą ar jų naudojimą ir teikiant šiuos dokumentus valstybės įgaliotai institucijai, kriminalizuotas ne BK 300 straipsnyje, bet BK 220 straipsnyje, o nusikalstamas buhalterinės apskaitos tvarkymas mokesčių slėpimo tikslais – BK 222 straipsnyje, iš dalies – BK 223 straipsnyje. Baudžiamosios atsakomybės taikymas už tokio pobūdžio veiksmus įmanomas tik išsprendus atribojimo nuo administracinės atsakomybės klausimą“ (LAT, Nr. 2K-429-788/2016). Taigi, nežiūrint įstatymų konstrukcijos, sisteminė kvalifikavimo ir konkurencijos įveikimo analizė apima dviejų teisės šakų reguliavimo atribojimą, o apie taikytiną normą sprendžiama konkrečiu atveju.

Baudžiamųjų ir administracinių nusižengimų įstatymų raida rodo, kad tokios konkurencijos atsiradimas yra potencialus su kiekvienu įstatymų papildymu, todėl veikas kvalifikuojantys asmenys turi domėtis teisėkūra ir veikų kvalifikavimą vertinti sistemiškai.

Normų kolizija. Skirtumai nuo konkurencijos. Įtaka kvalifikavimui

Labai intensyvi, o kartais pernelyg intensyvi įstatymų leidyba, siekiant išspręsti įstatymų leidėjo keliamus tikslus, sudaro prielaidas sukurti normas, kurios prieštarauja jau esančioms baudžiamosioms normoms. Itin intensyvi įstatymų leidyba, jei ji nepamatuota būtino baudžiamumo poreikiu, veikų kriminalizavimo kriterijais, baudžiamosios politikos tęstinumu, gali privesti prie neigiamos situacijos – normų kolizijos. Kolizija (lot. *colisio* – susidūrimas) yra nekokybiško įstatymų leidėjo darbo – teisėkūros rezultatas, įstatymų leidybos brokas. Dėl tokios įstatymų leidybos nukenčia įstatymo taikytojas – veiką vertinantis, kvalifikuojantis asmuo. Dėl jos nukenčia proceso dalyviai, teismas, susiduriantys su situacija, kai normos taikymas sunkiai paaiškinamas arba iš viso nepaaiškinamas. Todėl įstatymų leidybos procese stengiamasi imtis priemonių, kad normų kolizijos nebūtų. Ir iš tiesų, normų kolizija galima labiau teoriškai ir kuris laikas baudžiamajame įstatyme normų kolizija nestebima.

Normų kolizija yra tokia situacija, kai, išsiaiškinus normų turinį ir išsprendus normų tarpusavio santykius, konkurenciją, gali paaiškėti, kad kelios normos iš viso nesuderinamos.

Kelios normos iš esmės susikerta ir tarp jų nėra jokio atribojimo kriterijaus. Taigi kolizinės normos yra tokios, kurios prieštarauja viena kitai. Jei konkurencijos atveju tarp kelių normų nėra jokios prieštaros, skiriasi tik normų apimtis ir turinys, normos gali būti pažintos ir atskirtos jas aiškinant, tai kolizijos atveju normos prieštarauja viena kitai iš esmės. Jei atsiranda normų kolizija, ją turi panaikinti (išspręsti) įstatymų leidėjas. O normų konkurencijos išsprendimas (įveikimas) yra teisės taikytojo – tyrėjo, prokuroro, teismo – pareiga. Konkurencijos įveikimo, išsprendimo būdas – baudžiamojo įstatymo aiškinimas.

> Kaip atrodytų normų kolizija, jei tokia būtų įstatyme? Galima pateikti keletą hipotetinių svarstymų. Pavyzdžiui, jei viename BK skyriuje yra nusikalstama veika „Vagystė" (BK 178 str.), o kitoje BK vietoje būtų aprašyta nusikalstama veika „Daiktų vagystė", tokia situacija reikštų dviejų normų koliziją, nes nebūtų aišku, kurią normą taikyti ir pagal kurią reikia kvalifikuoti veiką. Tokiu atveju nepadėtų normų konkurencijos įveikimo taisyklės, nes nebūtų aišku, kuri norma bendroji, o kuri speciali, – abi normos pagal turinį būtų bendros; net esant skirtingiems požymiams dviprasmiškumo įveikti nepavyktų, tai klaidintų normos taikytojus ir teismus.
>
> Neatmestina administracinės ir baudžiamosios normos kolizijos galimybė. Tokiu atveju, jei abi normos numato draudžiamą elgesį ir nėra jokio aiškaus kriterijaus (masto, dydžio, kiekio, tęstinumo, pan.), taikytojui ir teismui gali būti neaišku, kuri norma turi būti taikoma.

Kolizijos negalima išspręsti, įveikti įstatymo aiškinimu, ją galima tik panaikinti panaikinant vieną iš kolizinių normų. O normų konkurencija įveikiama pasirenkant detalesnę, tiksliau nusikalstamą veiką aprašančią normą. Baudžiamojo įstatymo sistemos požiūriu tarp konkuruojančių normų yra ryšys ir priklausomybė, o tarp kolizinių yra prieštara. Šiuo metu akivaizdžiai kolizinių normų nesama, nors, kaip minėta, egzistuoja baudžiamojo įstatymo spragų.

Atvirieji savikontrolės klausimai

Kas yra baudžiamųjų normų konkurencija ir kokia jos įtaka kvalifikavimui?

Dėl ko konkuruoja baudžiamosios normos? Ar įstatymų leidėjas neturėtų sukurti vienareikšmiškų ir nekonkuruojančių normų? O gal konkurencijos neįmanoma išvengti?

Kokios yra baudžiamųjų normų konkurencijos rūšys, svarbios kvalifikavimui?

Kuo skiriasi baudžiamųjų normų konkurencija ir nusikalstamų veikų sutaptis?

Kokios yra pagrindinės konkurencijos įveikimo taisyklės?

Kaip įveikti kvalifikuotos ir privilegijuotos normos konkurenciją?

Kas yra normų kolizija ir kuo ji skiriasi nuo normų konkurencijos?

Ar baudžiamojo įstatymo spraga yra tas pats, kas baudžiamųjų normų kolizija?

Kokie būdai padeda išvengti normų kolizijos?

PRIEDAS

Uždavinio sprendimo pavyzdys

Sąlyga

2015 m. spalio 13-osios vakare P. B., apsvaigęs nuo alkoholio, savo namų virtuvėje dėl asmeninių nesutarimų ir pykčio, apipylė benzinu savo sutuoktinę ir žiebtuvėliu ją padegė. Laimei, degančią moterį spėjo užgesinti jos dukra. Nukentėjusiajai nustatytas 45 % kūno paviršiaus ploto nudegimas. Tai vertinama kaip sunkus sveikatos sutrikdymas. Kaltinamajam buvo inkriminuotas pasikėsinimas nužudyti savo šeimos narį, tačiau teismas, bylą nagrinėjęs uždaruose teismo posėdžiuose, nurodė, kad nėra įrodymų dėl kaltinamojo ketinimo nužudyti savo sutuoktinę, todėl kaltinimą perkvalifikavo į sunkų sveikatos sutrikdymą savo šeimos narei itin žiauriu ir visuotinai pavojingu būdu (padegtas butas, kuriame buvo ir kitų žmonių). Tačiau, kaip nurodė teismas, apipildamas nukentėjusiąją benzinu, t. y. itin lakiu ir degiu skysčiu, P. B., nors ir apsvaigęs nuo alkoholio, neabejotinai galėjo ir privalėjo suvokti, kad savo veiksmais kelia pavojų žmogaus gyvybei ar sveikatai, ir nors sutuoktinei gyvybės atimti nenorėjo, tačiau šiuo savo veiksmu sunkiai ją sužalojo. Kaltinamojo atsakomybę lengvinančių aplinkybių nėra, jo atsakomybę sunkina tai, kad nusikaltimą padarė apsvaigęs nuo alkoholio, o tai neabejotinai turėjo įtakos šio nusikaltimo padarymui. (15min, 2017)

Užduotis: nurodykite, ar pateiktas veikos kvalifikavimas atitinka įstatymą ir teismų praktiką, savo poziciją motyvuokite.

Galimas uždavinio sprendimas ir gairės jam:

Pirma, veikos kvalifikavimas: P. B. padaryta veika kvalifikuojama pagal BK 135 str. 1 d. kaip sunkus sveikatos sutrikdymas. Tačiau neatmetamas ir kitas kvalifikavimo variantas, pagal BK 22 str. 1 d. ir BK 129 str. 1 d. – pasikėsinimas nužudyti žmogų.

Antra, sudėties požymių atskleidimas: BK 135 str. numatyta nusikaltimo sudėtis saugo vertybę – žmogaus sveikatą. BK XVIII skyrius saugo objektą (baudžiamojo įstatymo saugoma vertybę) žmogaus sveikatą nuo trečiųjų asmenų kėsinimųsi ir nesaugo jos nuo savanoriško susižalojimo. Baudžiamoji atsakomybė pagal BK 135 str. kyla nepriklausomai nuo nukentėjusiojo pareiškimo buvimo, kadangi veika labai pavojinga visuomenei, pažeidžia vieną iš svarbiausių Konstitucijos saugomų vertybių. BK 135 str. dispozicijoje neįvardijami pavojingos veikos požymiai, bet detaliai įvardijami pavojingi veikos padariniai, kurie yra alternatyvūs – sužalojo ar susargdino žmogų. Pavojinga veika, dėl kurios padaromas sunkus sveikatos sutrikdymas, gali būti padaryta įvairiais veiksmais. Dažniausiai tai būna fizinis smurtas, arba įvardijant apibendrintai – fizinis poveikis kito žmogaus organizmui (smūgiai rankomis, spyriai kojomis, dūriai peiliu, šūvis iš šaunamojo ginklo, pan.). Veika gali pasireikšti ir kitokiu poveikiu – cheminiu poveikiu (duodant žmogui nuodų), terminiu poveikiu (padegant, deginant atvira liepsna, patalpinant žmogų į šaldytuvą ar užsemtą, drėgną rūsį), kt. Nusikaltimo padarymo būdas neturi įtakos kvalifikavimui, išskyrus atvejus, kai yra BK 135 str. 2 d. 6 arba 7 p. numatyti būdai – kankinant ar itin žiauriai, kitų žmonių gyvybei pavojingu būdu. Nusikaltimas gali būti padaromas ir neveikimu, pvz., būtinosios medicinos pagalbos nesuteikimu asmeniui, kuriam ji būtina (kūdikio nemaitinimu, kt.). BK 135 str. 1 d. nusikaltimo sudėtis materiali, baudžiamoji atsakomybė siejama su jau atsiradusiais padariniais (padarinių nusikaltimas). Įstatymas reikalauja padarinių, kuriems būdingas

žmogaus sužalojimas ar susargdinimas jame nurodytais pavidalais (netekimas regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo, kitoks sunkus suluošinimas, susirgimas sunkia nepagydoma ar ilgai trunkančia liga, arba praradimas didelės dalies profesinio ar bendro darbingumo, nepataisomai subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas). BK 135 str. 1 d. straipsnio dispozicija yra ir aprašomoji, ir blanketinė (mišri), todėl sužalojimai (susargdinimai) nustatomi remiantis specialiu teisės aktu – Sveikatos apsaugos ministro, Teisingumo ministro ir Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gegužės 23 d. įsakyme „Dėl sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklių patvirtinimo“ nustatytais kriterijais ir tvarka. Kadangi sveikatos sutrikdymai reikalauja specialių žinių, kiekvienu atveju tiriant tokią veiką tiriančiam pareigūnui (tyrėjui ar prokurorui) privaloma kreiptis į teismo medicinos ekspertą arba medicinos specialistą dėl išvados apie sužalojimo mastą, dydį, pobūdį, trauminius poveikius, jų kiekį ir ypatybes. Ši išvada padės detaliai nustatyti ir įrodyti padarinius ir jų sukėlimo būdą (būdus), veikos padarymo aplinkybes ir surašyti pranešimą apie įtarimą bei kaltinimą, vėliau nuosprendį. Svarbu tai, kad vertinant sveikatos sutrikdymą tarp veikos ir kilusių padarinių sveikatai turi būti nustatytas teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys, apie kurį bus galima spręsti, be kita ko, ir iš minėtos specialisto išvados. Sunkaus sveikatos sutrikdymo subjektu gali būti asmuo, sulaukęs 14 metų (BK 13 str. 2 d.). Subjektyvieji sunkaus sveikatos sutrikdymo požymiai yra pakaltinamumas ir tyčinė kaltė. Pakaltinamumo (nepakaltinamumo) klausimas kvalifikuojant veiką nebus sprendžiamas, nebent tyrimo metu kils aiškių abejonių dėl kaltininko gebėjimo suvokti savo veiksmų esmę, juos valdyti. Tyčinė kaltės forma šioje nusikaltimo sudėtyje gali būti tiesioginė tyčia arba netiesioginė tyčia. Nustatant tiesioginės tyčios turinį esant sveikatos sutrikdymui būtina nustatyti, kad kaltininkas suprato, jog daro pavojingą poveikį kito asmens organizmui, numato, kad nukentėjusysis gali būti sunkiai sužalotas ar susargdintas ir šių padarinių nori. Toks yra tiesioginės apibrėžtos tyčios turinys. Sveikatos sutrikdymas gali būti padaromas ir neapibrėžta tyčia. Tokiu atveju nebūtina, kad kaltininkas tiksliai numatytų savo veikos galimų padarinių sunkumą, užtenka bendro (nekonkretaus, abstraktaus) numatymo, kad tokia veika gali sukelti bet kokį, taip pat ir sunkų sveikatos sutrikdymą ir norėjimą vieno iš tokių padarinių. Veikos kvalifikavimui pagal BK 135 str. 1 d. veikos padarymo motyvai reikšmės neturi. Tačiau esant savanaudiškiems arba chuliganiškiems motyvams veika kvalifikuojama pagal BK 135 str. 2 d. Šių motyvų turinys yra aiškinamas LAT senato 2004 m. birželio 18 d. nutarime „Dėl teismų praktikos nusikaltimų gyvybei bylose“, todėl šio teisminio aiškinimo pagrindu bei nutartimis panašiose bylose bus sprendžiama kvalifikuojant veiką. Jeigu nustatomas bent vienas motyvas, kuris numatytas kaip veiką kvalifikuojantis požymis, taikoma kvalifikuota sunkaus sutrikdymo sudėtis (BK 135 str. 2 d.).

Trečia, pasirinktos kvalifikavimo pozicijos pagrindimas: P. B. veika visiškai atitinka sunkaus sveikatos sutrikdymo objektyvius ir subjektyvius požymius. Apipildamas benzinu žmonos kūną ir padegdamas jį P. B. padarė veiką, kuria pasikėsino į kito žmogaus sveikatą. Ši veika ir sukėlė sunkius padarinius žmonos sveikatai, kuriems būdingi kūno nudegimai, kvėpavimo takų nudegimas. Tokios pasekmės atitinka BK 135 str. 1 d. numatytą požymį „ar kitaip buvo sunkiai suluošintas“. Be to, nudegimai galėjo sukelti ir kitus BK 135 str. 1 d. numatytus padarinius sveikatai – nepataisomą kūno subjaurojimą arba didelės dalies profesinio ar bendro darbingumo praradimą. Akivaizdus priežastinis ryšis tarp jo veikos ir atsiradusios žalos sveikatai, nes sveikatai sukėlė žalą būtent kaltininko veiksmų išdavoje apdegęs kūnas, o šalutinių padarinių kilimą lemiančių faktorių sąlygoje nematyti. Nusikaltimas padarytas tyčine kaltės forma. Pagrindžiant kaltę galima nurodyti, kad normalus, pakaltinamas žmogus supranta, jog kito žmogaus apipylimas degiu

skysčiu, benzinu ir padegimas yra veika, pavojinga kito žmogaus sveikatai ir net gyvybei. Todėl galima daryti išvadą, kad P. B. suvokė veikos pavojingumą sveikatai, numatė, kad savo veika gali sukelti BK 135 str. numatytus padarinius. Jei P. B. teigia, kad nenorėjo kilusių padarinių, tokie parodymai nepašalina tyčinės ir negali pakeisti padarytos veikos baudžiamojo teisinio vertinimo, nes tyčinę kaltę nulemia visų pirma savo daromos veikos pavojingumo kito žmogaus sveikatai suvokimas ir padarinių (sunkaus sveikatos sutrikdymo) numatymas. Kaltininko teiginiai dėl padarinių nenorėjimo gali reikšti arba netiesioginę tyčią (t. y. abejingumą padariniams), arba neapibrėžta tyčią. Todėl galima teigti, kad P. B. veikė tiesiogine tyčia, kadangi padarinių norėjo. Tačiau nuo jo parodymų ikiteisminio tyrimo metu ir teisme, jų sugretinimo priklausys, kaip asmuo konkretizavo daromos žalos sveikatai pobūdį ir sunkumą. Šiuo atveju P. B. veikė tiesiogine neapibrėžta tyčia, o padarytos veikos aplinkybės neleidžia įžvelgti nė vieno kvalifikuojančio požymio, kuris leistų kvalifikuoti veiką pagal BK 135 str. 2 d., pavyzdžiui, veikos padarymo dėl chuliganiškų paskatų (BK 135 str. 2 d. 8 p.) ar kitu žmonių gyvybei pavojingu būdu (BK 135 str. 2 d. 7 p.). P. B. smurtavo dėl asmeninių priežasčių nulemto ir staigiai kilusio pykčio, jokių visuomenės negerbimo motyvų neturėjo, veika padaryta privačioje erdvėje (būste). Atmestina ir aplinkybė, kad nusikaltimas padarytas kitų žmonių gyvybei pavojingu būdu, nes nusikaltimo aplinkybės neatitinka šio požymio išaiškinimo, pateikto kasacinio teismo aiškinimuose ir praktikoje.

Dėl alternatyvaus kvalifikavimo pagal BK 22 str. 1 d. ir BK 129 str. 1 d. Veika galėtų būti kvalifikuojama kaip pasikėsinimas nužudyti. Tačiau tokiu atveju turėtų būti nustatyta apibrėžta tyčia atimti gyvybę, kaltininko suvokimas turėtų tokį padarinį apimti. Pagal LAT praktiką dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei, veika galėtų būti kvalifikuojama kaip pasikėsinimas nužudyti (BK 22 str. ir 129 str. 1 d.) tuo atveju, jeigu jo tyčia būtų nukreipta atimti gyvybę savo žmonai. Toks kaltinimas turėtų būti grindžiamas išvada, kad P. B. turėjo apibrėžtą tyčią atimti žmonai gyvybę, tačiau padariniai nekilo dėl priežasčių, nepriklausančių nuo jo valios. Panašiose situacijose situacijoje teismai padarė išvadą dėl apibrėžtos tyčios buvimo ir kvalifikavo veiką kaip pasikėsinimą nužudyti. Esant neapibrėžtai tyčiai, veika kvalifikuojama pagal kilusias pasekmes. LAT senato 2004 m. birželio 18 d. nutarime „Dėl teismų praktikos nusikaltimų gyvybei bylose“ nurodomos aplinkybės, kurių analizė padeda atsakyti į klausimą dėl kaltininko tyčios apibrėžtumo ar neapibrėžtumo. Siūloma ištirti nusikaltimo padarymo įrankius, būdą, sužalojimų kiekį, jų pobūdį, vietą, nusikalstamų veiksmų intensyvumą ir jų nutraukimo priežastis, kaltininko ir nukentėjusiojo tarpusavio santykius, elgesį įvykio metu, prieš nusikaltimą ir po jo padarymo manytina, kad P. B. neturėjo apibrėžtos tyčios atimti gyvybę. Tai rodo, kad jis, pamatęs, kaip užsiliepsnojo žmonos drabužiai ir kad jai gresia rimtas pavojus, puolė ją gelbėti, užgesino drabužius, iškvietė greitąją. Jei jis būtų norėjęs atimti žmonai gyvybę, akivaizdu, kad jis taip nesielgtų. Apibrėžtos tyčios nužudyti nebuvimą liudija ir konfliktiškas sutuoktinių gyvenimo būdas, piktnaudžiavimas alkoholiu. Matyt, P. B. smurtavo be jokio iš anksto parengto plano ir tikslo. Visa tai leidžia daryti išvadą, kad P. B. trauktinas atsakomybėn už sunkų sveikatos sutrikdymą pagal BK 135 str. 1 d.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Literatūra

1. 15min. (2017). *Žmoną benzinu apipylęs ir padegęs pasvalietis sulaukė pusšeštų metų kalėjimo bausmės*. 2017 m. sausio 18 d. https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/zmona-benzinu-apipyles-ir-padeges-pasvalietis-sulauke-pusses-tu-metu-kalejimo-bausmes-59-742618
2. Abramavičius, A., ir kt. (1998). *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas
3. Abramavičius, A., Mickevičius, D., ir Švedas, G. (2005). *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
4. Abramavičius, A., ir Vosyliūtė, A. (2018). Neatsargaus gyvybės atėmimo kvalifikavimas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. *Teisės apžvalga / Law Review*, *2*(18), 176–190. https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.12
5. Apanavičius M., ir Pavilonis, V. (1983). *Nusikaltimų kvalifikavimo procesas ir jų atribojimas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
6. Ažubalytė, R., Jurka, R., ir Zajančkauskienė, J. (2016). *Baudžiamojo proceso teisė, I knyga, vadovėlis*. Vilnius: Registrų centras
7. Bakševičienė, R. (2002). Teisinė technika – priemonė pasiekti įstatymų atitiktį savo paskirčiai (kai kurie baudžiamųjų įstatymų efektyvumo aspektai). *Teisė*, *45*, 7–22.
8. Bieliūnas, E. (2004). Oficialusis nusikalstamų veikų kvalifikavimas ir jo prielaidos. *Jurisprudencija*, *60*(52), 31–39.
9. Bieliūnas, E. (2008a). Nusikalstamų veikų kvalifikavimo studijų orientyrai. *Teisė*, *66*(1), 19–33. https://doi.org/10.15388/Teise.2008.66.374
10. Bieliūnas, E. (2008b). Nusikalstamų veikų kvalifikavimo erdvė ir definicijos. *Teisė*, *69*, 7–21. https://doi.org/10.15388/Teise.2008.0.328
11. Bieliūnas, E. (2011). Sankcijos įtaka nusikalstamų veikų kvalifikavimui. Iš G. Švedas (red.), *Lietuvos Respublikos Baudžiamajam kodeksui – 10 metų* (p. 512–535). Vilnius: Registrų centras.
12. Bieliūnas, E. (2012). Baudžiamojo įstatymo blanketinės dispozicijos ir jų taikymas kvalifikuojant nusikalstamas veikas. Iš G. Švedas (red.), *Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui* (p. 113–129). Vilnius: Vilniaus universitetas.
13. Bieliūnas, E. (2017). Nusikalstamų veikų kvalifikavimas ir Europos Sąjungos teisingumo teismo jurisprudencija. *Teisė*, *103*, 7–21. https://doi.org/10.15388/Teise.2017.103.10777

14. Bieliūnas, E., ir Švedas, G. (2013). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnių pavadinimai ir jų reikšmė. *Teisė*, *88*, 41–52. https://doi.org/10.15388/Teise.2013.0.1614
15. Bikelis, S. (2008). Alternatyvios (neapibrėžtos) tyčios samprata ir jos baudžiamoji teisinė reikšmė. *Jurisprudencija*, *113*(11), 27–33.
16. Čyras, V., ir Lachmayer, F. (2014). Compliance and software transparency for legal machines. In H.-M. Haav, A. Kalja and T. Robal (eds.), *Databases and Information Systems VIII. Selected Papers from the Eleventh International Baltic Conference, DBandIS 2014* (p. 275–288). IOS Press. http://dx.doi.org/10.3233/978-1-61499-458-9-275
17. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. (2017). *Kvalifikuoti, ~avimas*. https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/kvalifikuoti,%20~~avimas?paieska=kvalifikuoti&i=f2223957-9231-4a0e-8d9d-beb1064e3828
18. Dambrauskienė, A. (2017). *Ultima ratio principo įgyvendinimas kriminalizuojant veikas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse* (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas).
19. Dambrauskienė, A. (2015). Ultima ratio principo samprata. *Teisė*, *97*, 116–134. https://doi.org/10.15388/Teise.2015.97.9828
20. Deviatnikovaitė, I. (2021). *Administracinė teisė: bendroji dalis: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
21. Drakšas, R. (2011). Specialieji baudžiamosios atsakomybės principai. Iš G. Švedas (red.), *Lietuvos Respublikos Baudžiamajam kodeksui – 10 metų* (p. 151–176). Vilnius: Registrų centras.
22. Fedosiuk, O. (2002). *Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas*. Vilnius: LTU leidybos centras.
23. Fedosiuk, O. (2014). Neformalus baudžiamojo įstatymo taikymas: poreikis, ribos, doktrinos. *Jurisprudencija*, *21*(4), 1079–1101. https://doi.org/10.13165/JUR-14-21-4-08.
24. Fedosiuk, O. (2021). Prof. Olego Fedosiuko paskaitos tezės 2021-03-30, Lietuvos teisėjų mokymo centras.
25. Girdauskas, M. (2005). Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikaciją. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos reikalavimai. *Teisės problemos*, *47*(1), 26–61.
26. Girdauskas, M. (2009). Teismo kompetencija keisti inkriminuojamos veikos kvalifikavimą. *Teisės problemos*, *65*(3), 79–133.
27. Girdenis, T. (2007). Tęstinės nusikalstamos veikos samprata ir požymiai. *Jurisprudencija*, *98*(8), 29–34.
28. Girdenis, T. (2010). *Nusikalstamų veikų daugetas Lietuvos baudžiamojoje teisėje* (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas).

29. Goda, G. (2014). *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų centras.
30. Goda, G., Kazlauskas, M., ir Kuconis, P. (2005). *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
31. Gruodytė, E., ir Žižienė, S. (2009). Juridinis asmuo – nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apisprendimo laisvei ir neliečiamumui subjektas. *Socialinių mokslų studijos*, *2*(2), 193–206.
32. Kačerauskas, J. (2004). Tarpinio vykdymo problema Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Jurisprudencija*, *53*(45), 5–13.
33. Klimka, A. (1970). *Nusikaltimų kvalifikavimas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
34. Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas „Interleksis". (2003). *Inkriminavimas*. Vilnius: UAB „Fotonija", „Alma litera".
35. *Lietuvos konstitucinė teisė: vadovėlis*. (1998).
36. Lastauskienė, G. (2005). Teisinio teksto tyrimo metodologija: teisės normų nustatymas. *Teisė*, *56*, 31–41.
37. Lastauskienė, G. (2006). Turiningasis teisinio teksto aiškinimas – panacėja ar pavojus? *Jurisprudencija*, *86*(8), 63–70.
38. Lastauskienė, G. (2009). Teisinis kvalifikavimas formaliosios logikos požiūriu. *Teisė*, *73*, 38–54. https://doi.org/10.15388/Teise.2009.0.272
39. Latvelė, R. (2010). *Teisėjo vaidmuo aiškinant teisę* (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas).
40. Liekytė, Ž. (2001). Pažodinio, plečiamojo, ir siaurinamojo teisės aiškinimo teoriniai ir praktiniai aspektai. *Teisė*, *40*, 106–115.
41. Liesis, M. (2012). Baudžiamosios teisėkūros efektyvumo problemos. Iš D. Beinoravičius (red.), *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos: Liber Amicorum Alfonsui Vaišvilai* (p. 295–328). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
42. Mayson, S. (2020). The concept of Criminal Law. *Criminal Law and Philosophy*, *14*, 447–464. https://doi.org/10.1007/s11572-020-09530-z
43. Maksimaitis, M. (2002). *Užsienio teisės istorija*. Vilnius: Justitia.
44. Mikelėnas, V. (2009). Interpretacinis žaismas, arba kaip kurti teisę be parlamento. *Jurisprudencija*, *116*(2), 79–92.
45. Nevera, A. (n.d.). *Inkriminavimas*. Visuotinė lietuvių enciklopedija. https://www.vle.lt/straipsnis/inkriminavimas/.
46. Nevera, A. (2003). Nusikalstamų veikų daugeto formos ir jų reikšmė skiriamai bausmei. *Jurisprudencija*, *45*(37), 39–47.

47. Nevera, A. (2006). Nusikalstamų veikų idealios bei realios sutapties atribojimo ir bausmių skyrimo problemos. *Jurisprudencija*, *85*(7), 24–29.
48. Pakštaitis L. (2001). Nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelio taikymas tiriant kyšininkavimo nusikaltimus. *Jurisprudencija*, *15*(23), 82–95.
49. Pakštaitis, L. (2014). Kriminalinės justicijos humanizavimo ir modernizavimo problemos šiuolaikinėje Lietuvoje: kritinis diskursas. Iš G. Juodkaitė-Granskienė (sud.), *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtis?* (p. 89–102). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
50. Pakštaitis, L. (2016). Terorizmo kriminalizavimas Lietuvoje. *Teisė*, *100*, 53–67. https://doi.org/10.15388/Teise.2016.100.10246
51. Pakštaitis, L. (2021a). Apgaulingos ir aplaidžios apskaitos kriminalizavimo ir vertinimo problemos. *Jurisprudencija*, *28*(1), 236–253. https://doi.org/10.13165/JUR-21-28-1-12
52. Pakštaitis, L. (2021b). Kaltės įrodinėjimo teisėsaugos veikloje klausimai. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, *27*, 91–104.
53. Pakštaitis, L. (2021c). Pavienių nusikalstamų veikų ir nusikalstamų veikų daugeto teisinio vertinimo ir kvalifikavimo probleminiai klausimai teisėsaugos veikloje. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, *28*, 122–137.
54. Pakštaitis, L. (2022). Senovės romėnų baudžiamosios teisės bruožai. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, *30*, 94–109.
55. Paukštė, A. (2004). Terorizmo sąvoka. *Jurisprudencija*, *59*(51), 68–80.
56. Pavilonis, V., ir kt. (2000). *Baudžiamoji teisė, Specialioji dalis. 1 knyga*. Vilnius: Eugrimas.
57. Pečkaitis, J. S. (2013). Baudžiamoji atsakomybė už aplaidų buhalterinės apskaitos tvarkymą. *Jurisprudencija*, *20*(1), 343–357.
58. Piesliakas V. (1995). *Baudžiamųjų įstatymų principinės nuostatos ir jų įgyvendinimas naujame Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse* (disertacija, Vilniaus universitetas, Lietuvos policijos akademija).
59. Piesliakas, V. (1999). baudžiamoji politika Lietuvoje po 1990 m. ir jos tendencijos. *Jurisprudencija*, *13*(5), 55–80.
60. Piesliakas, V. (2003). Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas ir naujos baudžiamosios politikos teisiniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2003, *37*(45), 8–16.
61. Piesliakas, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė, 1 knyga*. Vilnius: Justitia.
62. Piesliakas, V. (2009). Kaltės turinio nustatymo problemos bylose dėl nusikaltimų žmogaus gyvybei ir sveikatai. *Socialinių mokslų studijos*, *4*(4), 7–24.
63. Pranka, D. (2016). Baudžiamoji atsakomybė už dokumento suklastojimą ar disponavimą

suklastotu dokumentu. *Jurisprudencija*, *23*(1), p. 58–72. https://doi.org/10.13165/JUR-16-23-1-04

64. Pranka, D. (2008). Pasikėsinimo padaryti nusikalstamą veiką problematika baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, *113*(11), 34–41.
65. Prapiestis, J. (2004). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai) I knyga*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
66. Prapiestis, J., ir Girdauskas, M. (2011). Baudžiamojo kodekso taikymo problemos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. Iš G. Švedas (red.), *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų* (p. 177–214). Vilnius: Registrų centras, 2011.
67. Rainienė, V. (2015). Formalistinio požiūrio nepakankamumo aiškinant ir taikant teisę priežastys. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*, *13*, 148–171.
68. Sinkevičius, D. (2021). Teisėją nustebino Seimo priimtas įstatymas: vargu, ar nusikaltimų aukos apsidžiaugs. *Delfi*, 2021 m. spalio 19 d.
69. https://www.delfi.lt/news/daily/law/teiseja-nustebino-seimo-priimtas-istatymas-vargu-ar-nusikaltimu-aukos-apsidziaugs.d?id=88456651
70. Skripkutė, G. (2020). Bendrininkavimo su nenustatytu asmeniu problematika Lietuvos teismų praktikoje. *Teisė*, 116, 92–105. https://doi.org/10.15388/Teise.2020.116.6
71. Šukytė, J. (2013). Neatsargios kaltės numatymo nusikalstamų veikų sudėtyse problemos. *Socialinių mokslų studijos*, *5*(2), 655–669.
72. Švedas, G., Abramavičius, A., Prapiestis, J., ir Bieliūnas, E. (red.). (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Bendroji dalis, 1 knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
73. Švedas, G. (2006). *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.
74. Švedas, G. (2012). Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*, *82*, 12–25. https://doi.org/10.15388/Teise.2012.0.114
75. Švedas, P. (2010). Blanketinės dispozicijos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, *77*, 181–193. https://doi.org/10.15388/Teise.2010.0.193
76. *Teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis*, Nr. 30, 591.
77. Vaišvila, A. (2006). Teisės aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*, *86*(8), 7–17.
78. Veršekys, P. (2012a). Nullum crimen sine lege principo ir vertinamųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių koreliacijos problema. *Teisė*, *85*, 196–212. https://doi.org/10.15388/Teise.2012.0.57
79. Veršekys, P. (2012b). Nusikalstamos veikos sudėties požymio samprata ją lemiantys veiksniai. *Teisė*, *82*, 198–214. https://doi.org/10.15388/Teise.2012.0.126

80. Veršekys, P. (2013). *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai* (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas).
81. Vėlyvis, S., ir Jonaitis, M. (2007). XII lentelių įstatymai: bendrųjų šiuolaikinės teisės principų pradmenys. *Jurisprudencija*, *101*(11), 33–41.
82. Vėlyvis, S., ir Jonaitis M. (2008). XII lentelių įstatymai ir kai kurios atskirų šiuolaikinės teisės šakų bei institutų nuostatos. *Jurisprudencija*, *103*(1), 7–15.
83. Wessels, J. (2003). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra*. Vilnius: Eugrimas.
84. Zucca, L. (2020). The constitution of criminal law. *University of Toronto Law Journal*, *70*(1), 27–43. https://doi.org/10.3138/utlj.2019-0061
85. Žalieriūnas, Linas. (2021). *Priežastinis ryšys ir jo nustatymas baudžiamojoje teisėje* (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas).
86. Žukovaitė, I. (2013). Bendrininkavimo institutas plėšimo bylų jurisprudencijoje. *Teisė*, 86, 160–173. https://doi.org/10.15388/Teise.2013.0.1077

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992 m. spalio 25 d. *Valstybės žinios*, 1992-11-30, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas, 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas, 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785. *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo“, 1961 m. birželio 26 d. *Vyriausybės žinios*, 1961-01-01, Nr. 18-147.
5. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, 1994 m. gegužės 31 d. Nr. I-480. *Valstybės žinios*, 1994-06-17, Nr. 46-851.
6. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, 1994 m. spalio 13 d. Nr. I-599. *Valstybės žinios*, 1994-10-19, Nr. 81-1514.
7. Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas, 1995 m. gegužės 2 d. Nr. I-872. *Valstybės žinios*, 1995-05-17, Nr. 41-991.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 95 straipsnio pakeitimo bei papildymo, Kodekso papildymo 170^2 straipsniu ir Kodekso priedo papildymo įstatymas, 2010 m. birželio 15 d. Nr. XI-901. *Valstybės žinios*, 2010-06-29, Nr. 75-3792.

9. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas, 2012 m. rugsėjo 18 d. Nr. XI-2220. *Valstybės žinios*, 2012-09-22, Nr. 110-5564.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XX skyriaus pavadinimo pakeitimo ir kodekso papildymo 148^1 straipsniu įstatymas, 2021 m. spalio 14 d. Nr. XIV-576. TAR, 2021-10-22, Nr. 22115.
11. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 141, 156, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 189^1, 190, 192, 195, 196, 197, 199, 199^1, 199^2, 200, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 212, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 2241, 246, 248, 253, 255, 256, 267, 2671, 277, 281 straipsnių ir XXIX skyriaus pavadinimo pakeitimo, kodekso papildymo 253^2, 256^2, 260^1, 266^1, 267^2, 267^3, 276^4, 282^1 straipsniais ir 186, 298 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas, 2023 m. balandžio 27 d. Nr. XIV-1925. TAR, 2023-05-04, Nr. 8475.
12. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymas Nr. I-110 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos“. *Valstybės žinios*, 2008-08-19, Nr. 94-3713
13. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2014 m. liepos 24 d. įsakymas Nr. I-153 „Dėl rekomendacijų dėl pranešimo apie įtarimą parengimo ir nusikalstamų veikų perkvalifikavimo ikiteisminio tyrimo metu patvirtinimo“. TAR 2017-10-24, i. k. 2017-16725.
14. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1 d. įsakymas Nr. I-136 „Dėl rekomendacijų dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui patvirtinimo“. TAR, 2015-06-01, Nr. 8536.
15. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. sausio 14 d. įsakymas Nr. I-13 „Dėl Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. birželio 1 d. įsakymo Nr. I-136 „Dėl Rekomendacijų dėl kaltinamojo akto surašymo ir perdavimo teismui patvirtinimo“ pakeitimo“. TAR, 2016-01-18, Nr. 1155.
16. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2021 m. lapkričio 18 d. įsakymas Nr. 1R-388 „Dėl teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymo Nr. 1R-298 „Dėl teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“. TAR, 2021-11-18, Nr. 23878.
17. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2022 m. balandžio 29 d. įsakymas Nr. 1R-184 „Dėl Rekomendacijų dėl baudžiamosiose ir administracinių nusižengimų bylose atlygintinų išlaidų advokato ar advokato padėjėjo suteiktoms paslaugoms apmokėti nustatymo“. TAR, 2022-04-29, Nr. 2022-08998.
18. Teisėjų tarybos 2016 m. gegužės 27 d. nutarimas Nr. 13P-65-(7.1.2) „Dėl Rekomenduojamų teismų procesinių sprendimų kokybės standartų patvirtinimo“.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 25 d. nutarimas
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarimas
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas

Bylos ir teismų praktika

1. Alytaus apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-926-547/2019
2. Panevėžio apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1-37-531/2018
3. Kauno apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-252-923/2016
4. Kauno apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-400-737/2020
5. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-20-1076/2020
6. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-39-487/2022
7. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-86-658/2022
8. Lietuvos apeliacinio teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-17-1076/2022
9. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. M1-263-365/2021
10. Vilniaus apygardos teismo baudžiamoji byla Nr. 1A-618-908/2022
11. Vilniaus apskrities VPK ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-07749-16
12. Vilniaus apskrities VPK ikiteisminis tyrimas Nr. 10-1-00704-14
13. Vilniaus miesto apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-01-1-02673-2017-1
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. *Teismų praktika*, Nr. 19.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“. *Teismų praktika*, Nr. 21.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 49 „Dėl

teismų praktikos iššaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose“. Te*ismų praktika*, Nr. 22.
17. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. (2009). „Baudžiamojo proceso kodekso normų, nustatančių bylos nagrinėjimo teisme ribas, taikymo teismų praktikoje apžvalga“. *Teismų praktika*, Nr. 31, 348–377.
18. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. (2016). „Teismų praktikos nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl sudėtingų pavienių nusikalstamų veikų ir nusikalstamų veikų sutapčių apžvalga“. *Teismų praktika*, Nr. 44, 570–627.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose:

1. Nr. 2K-562/2002
2. Nr. 2K-241/2003
3. Nr. 2K-125/2004
4. Nr. 2K-383/2004
5. Nr. 2K-307/2004
6. Nr. 2K-392/2004
7. Nr. 2K-391/2005
8. Nr. 2K-516/2005
9. Nr. 2K-92/2005
10. Nr. 2K-7-638/2005
11. Nr. 2K-7-92/2005
12. Nr. 2K-25/2006
13. Nr. 2K-111/2006
14. Nr. 2K-289/2006
15. Nr. 2K-649/2006
16. Nr. 2K-582/2006
17. Nr. 2K-437/2006
18. Nr. 2K-781/2007
19. Nr. 2K-743/2007
20. Nr. 2K-717/2007
21. Nr. 2K-7-45/2007
22. Nr. 2K-7-13/2007
23. Nr. 2K-660/2007
24. Nr. 2K-652/2007
25. Nr. 2K-605/2007
26. Nr. 2K-P-429/2007

27. Nr. 2K-P-412/2007
28. Nr. 2K-307/2007
29. Nr. 2K-124/2007
30. Nr. 2K-115/2007
31. Nr. 2K-126/2007
32. Nr. 2K-181/2007
33. Nr. 2K-7-198/2008
34. Nr. 2K-477/2008
35. Nr. 2K-322/2008
36. Nr. 2K-233/2008
37. Nr. 2K-P-221/2008
38. Nr. 2K-103/2008
39. Nr. 2K-7-68/2009
40. Nr. 2K-12/2009
41. Nr. 2K-P-9/2009
42. Nr. 2K-50/2009
43. Nr. 2K-274/2009
44. Nr. 2K-P-305/2009
45. Nr. 2K-355/2009
46. Nr. 2K-344/2009
47. Nr. 2K-209/2010
48. Nr. 2K-544/2010
49. Nr. 2K-536/2010
50. Nr. 2K-650/2010
51. Nr. 2K-474/2010
52. Nr. 2K-394/2010
53. Nr. 2K-412/2010
54. Nr. 2K-433/2010
55. Nr. 2K-232/2010
56. Nr. 2K-37/2011
57. Nr. 2K-84/2011
58. Nr. 2K-170/2011
59. Nr. 2K-230/2011
60. Nr. 2K-279/2011
61. Nr. 2K-269/2011
62. Nr. 2K-P-267/2011

63. Nr. 2K-257/2011
64. Nr. 2K-361/2011
65. Nr. 2K-403/2011
66. Nr. 2K-400/2011
67. Nr. 2K-P-444/2011
68. Nr. 2K-442/2011
69. Nr. 2K-630/2011
70. Nr. 2K-7-35/2011
71. Nr. 2K–577/2011
72. Nr. 2K–332/2012
73. Nr. 2K–456/2012
74. Nr. 2K-657/2012
75. Nr. 2K-657/2012
76. Nr. 2K-195/2012
77. Nr. 2K-7-76/2012
78. Nr. 2K-268/2012
79. Nr. 2K-275/2012
80. Nr. 2K-268/2012
81. Nr. 2K-268/2012
82. Nr. 2K-P-78/2012
83. Nr. 2K-90/2013
84. Nr. 2K-255/2013
85. Nr. 2K-248/2013
86. Nr. 2K-360/2013
87. Nr. 2K-207/2013
88. Nr. 2K-157/2013
89. Nr. 2K-7-109/2013
90. Nr. 2A-7-6/2013
91. Nr. 2K-531/2013
92. Nr. 2K-521/2013
93. Nr. 2K-296/2013
94. Nr. 2K-289/2013
95. Nr. 2K-512/2014
96. Nr. 2K-385/2014
97. Nr. 2K-409/2014
98. Nr. 2K-315/2014

99. Nr. 2K-98/2014
100. Nr. 2K-5-942/2015
101. Nr. 2K-7-788/2015
102. Nr. 2K-300-699/2015
103. Nr. 2K-345-507/2015
104. Nr. 2K-304-942/2015
105. Nr. 2K-144-489/2015
106. Nr. 2A-7-4-699/2015
107. Nr. 2K-5-942/2015
108. Nr. 2K-429-788/2016
109. Nr. 2K-403-648/2016
110. Nr. 2K-89-139/2016
111. Nr. 2K-7-304-976/2016
112. Nr. 2K-277-788/2016
113. Nr. 2K-258-677/2016
114. Nr. 2K-7-29-942/2016
115. Nr. 2K-327-788/2017
116. Nr. 2K-370-693/2017
117. Nr. 2K-209-699/2017
118. Nr. 2K-192-788/2017
119. Nr. 2K-7-183-648/2017
120. Nr. 2K-130-693/2017
121. Nr. 2K-7-30-788/2017
122. Nr. 2K-109-746/2017
123. Nr. 2K-31-511/2018
124. Nr. 2K-19-1073/2018
125. Nr. 2K-13-976/2018
126. Nr. 2K-12-942/2018
127. Nr. 2K-7-1-693/2018
128. Nr. 2K-345-511/2018
129. Nr. 2K-333-693/2018
130. Nr. 2K-332-693/2018
131. Nr. 2K-281-942/2018
132. Nr. 2K-212-303/2018
133. Nr. 2K-51-648/2019
134. Nr. 2K-257-719/2019

135. Nr. 2K-7-162-303/2019
136. Nr. 2K-28-489/2019
137. Nr. 2K-172-648/2020
138. Nr. 2K-127-689/2020
139. Nr. 2K-115-788/2020
140. Nr. 2K-78-648/2020
141. Nr. 2K-1-719/2020
142. Nr. 2A-7-1-788/2020
143. Nr. 2K-P-31-788/2021
144. Nr. 2K-48-648/2022
145. Nr. 2K-43-387/2022

NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KVALIFIKAVIMAS BAUDŽIAMOJO ĮSTATYMO TAIKYMO TEORIJA IR PRAKTINĖS GAIRĖS

Laurynas Pakštaitis

Vadovėlis

Redagavo MB „Kopis“

Maketavo Martynas Švarcas

Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, Vilnius

Puslapis internete www.mruni.eu

El. paštas roffice@mruni.eu

Spausdino UAB „Šiaulių spaustuvė“

P. Lukšio g. 9G., LT-76200 Šiauliai

www. siauliuspaustuve.lt

9 786094 880889 >